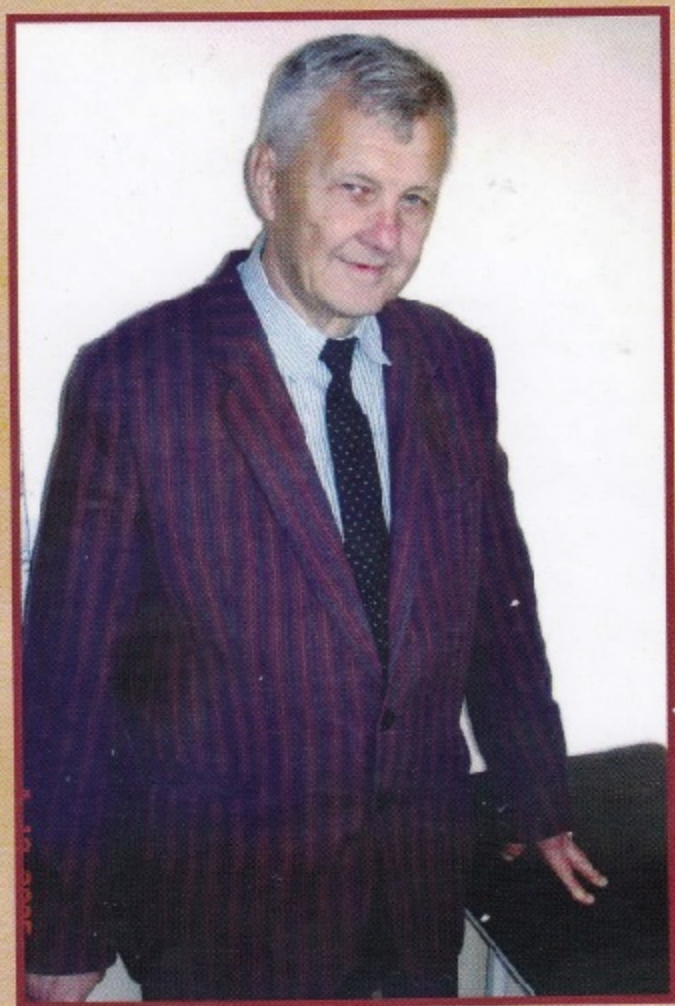

Автор-составитель
А. И. ЖЕЛЕЗНЫЙ

КУМИРЫ
КИЕВСКОГО
ФИЛОФОНИСТА

**Автор-составитель
Анатолий Железный**

**КУМИРЫ КИЕВСКОГО
ФИЛОФОНИСТА В.П. ДОНЦОВА**

Киев 2018

В книге собраны материалы о подвижнической деятельности в области вокально-исполнительского искусства киевского филофониста, коллекционера грампластинок, лауреата Международной премии им. С. Гулака-Артемовского – В. Донцова. Педагог по профессии и журналист-искусствовед по зову души, он стал известным многим любителям вокальной музыки как автор публикаций, посвящённых талантливым отечественным певцам, как пропагандист и популяризатор их творчества, особенно тех вокалистов, чьи имена с течением времени начали забываться в нашей стране. О его увлекательных поисках, интересных находках, контактах с известными исполнителями, людьми, причастными к миру музыки, о том, что сделано филофонистом-энтузиастом для увековечивания памяти певцов, сохранения для истории их голосов, запечатлённых в грамзаписи, рассказывается в этой книге.

СОДЕРЖАНИЕ

От автора-составителя.....	7
Мир без песен не интересен.....	13
Часть I. Аннотации к пластинкам	
1. Співає Оксана Петрусенко.....	16
2. Владимир Бунчиков и Владимир Нечаев.....	18
3. Екатерина Юровская.....	20
4. Владимир Нечаев.....	21
5. Эстрадные песни поёт Иван Шмелёв.....	25
6. Е.Н. Юровская.....	26
7. Изабелла Юрьева.....	27
8. Нина Дулькевич.....	29
9. Александра Ропская.....	33
10. Юрий Морфесси.....	34
11. Певица-воин Евгения Озимковская.....	36
12. Золоті голоси України.....	38
Часть II. Радиопередачи	
1. Білинник П.С.	40
2. Борисенко В.І.	43
3. Борищенко В.П.	45
4. Виноградов Г.П.	50
5. Ворвулев М.Д.	52
6. Голинський М.Т.	57
7. Гришко М.С.	63
8. Донець М.І.	64
9. Жадан І.Д.	67
10. Жила О.П.	74
11. Захарченко Н.Й.	78
12. Киричок П.Т.	82
13. Коган С.Я.	85
14. Козерацький В.Ф.	92
15. Коробейченко О.М.	97
16. Костенко Н.В.	100
17. Костенко Н.В. (2).	104
18. Кривченя О.П.	111
19. Лаптев К.М.	114
20. Лобанова Л.Д.	118
21. Масленнікова Л.Г.	120
22. Менцинський М.О.	123
23. Микиша М.В.	128
24. Міссіна Н.К.	137
25. Озимковська Є.П.	141
26. Пузін Б.М.	145

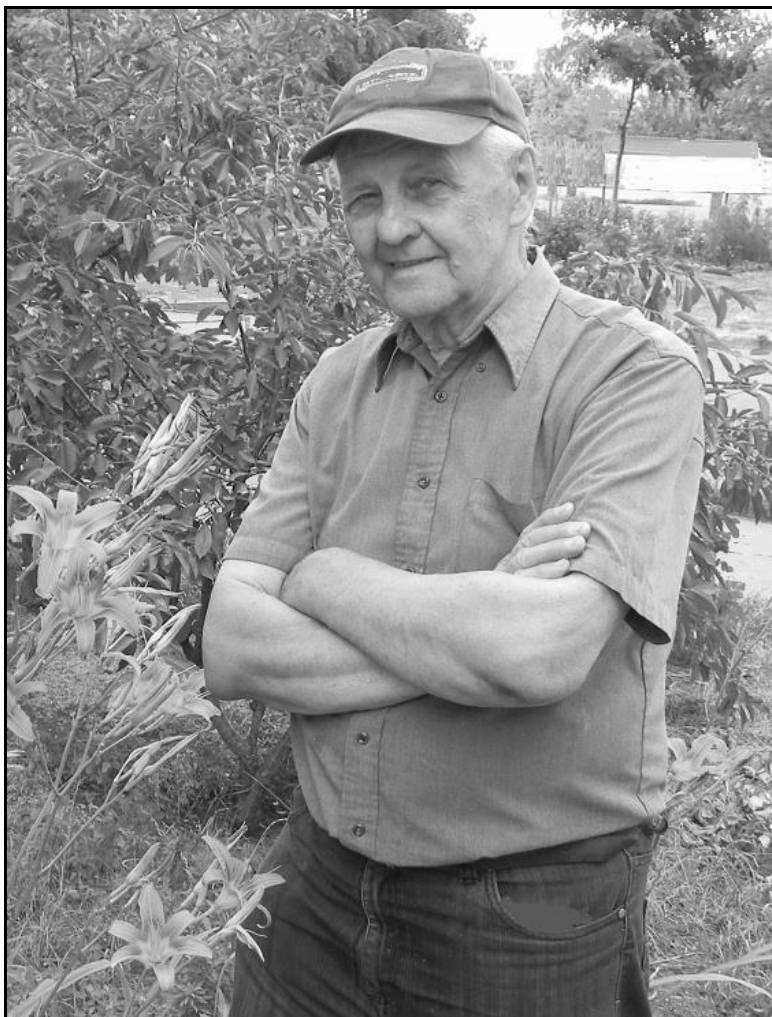
27. Река В.М.	150
28. Рождественська З.М.	155
29. Роменський М.Д.	157
30. Руденко Л.А.	165
31. Руснак О.М.	169
32. Сопова А.І.	172
33. Старченко З.І.	176
34. Старченко З.І. (2).....	181
35. Томм Е.М.	185
36. Хромченко С.М.	190
37. Чавдар Є.І.	193
38. Частій М.А.	196
39. Частій М.А. (2).....	200
40. Шведов І.М.	204
41. Шмельов І.Д.	211
42. Шоліна Г.С.	213
43. Юровська А.Й.	218
44. Юровська К.М.	222
45. Юр'єва І.Д.	225

Часть III. Очерки, статьи

1. Пісні – крила	227
2. Вдячна пам'ять народна	228
3. Унікальні пластинки	229
4. Моя любимая певица	230
5. Незгасна зірка	231
6. Український соловейко.....	232
7. Голос Оксани Петрусенко	232
8. Співає Оксана Петрусенко	232
9. Ще раз про грампластинки	233
10. Забытые голоса	234
11. Про «Золоті голоси»	235
12. Про «Золоті голоси» (2)	235
13. Видатна співачка	236
14. Грампластинки – також історія	239
15. Сонячний талант.....	240
16. Чекаємо грампластинку.....	241
17. Феноменальний тенор	242
18. Баян русской песни.....	244
19. Претензії до «Мелодії».....	247
20. А судді хто?.....	248
21. У тенетах протиріч	249
22. Ропська О.Д.	249
23. Феноменальный голос.....	251
24. Духовное возрождение, или засилье попсы?.....	253
25. Так как же с духовным возрождением?.....	258

26.	Ольга Юровская – «Улыбнись и пой»	259
27.	«Мне голос был» (А. Жила, Н. Частий)	263
28.	Бунчиков В.А.	268
29.	Дулькевич Н.В.	272
30.	Кострица Л.Г.	278
31.	Михайлов М.В.	281
32.	Поэт-трибун и пигмеи	284
33.	«А голос так дивно звучал» (А. Ропская).....	288
34.	Мої спогади про М.І. Головащенко.....	289
35.	Пісня «Дивлюсь я на небо» в кінофільмах.....	293
36.	Музика пам'яті (некролог)	296
Часть IV. Переписка		
1.	Официальная	298
2.	Частная	318
Часть V. Приложения		
1.	Співає Оксана Петрусенко (2).....	414
2.	Вечір видатної співачки	414
3.	Звучат любимые песни	415
4.	Радиопередача «Встреча с песней» (фрагмент)	415
5.	Как найти песню	416
6.	Гідно увічнити	416
7.	Чи буде на Україні завод грамплатівок	418
8.	Забывтое имя.....	418
9.	Интервью Н.И Лавровской-Харито	427
10.	«Вы выделяетесь среди толпы».....	428
11.	Вечір пам'яті Володимира Сабініна	429
12.	Вспоминает Нонна Козлова	430
13.	Пластинка, которую запретил сам Сталин.....	432
14.	«Опустел наш сад, вас давно уж нет»	436
15.	З Державного архіву м. Києва	437
16.	Опальный композитор	438
17.	«Один я блуждаю опять»	439
18.	Росіянка з українською душею	439
19.	Возвращённая из забвения.....	440
20.	А. Ропская в воспоминаниях современников	441
21.	Як я став колекціонером; А. Азрікан та його платівка	443
22.	Телесюжет «Грамплатівки»	447
23.	Судьба пластинки	448
24.	Коллекционеры, знакомые В.П. Донцова	453

**«Дорогой Виталий Петрович!
Бесконечно благодарна Вам за Ваше бескорыстное слу-
жение священной памяти ушедшего золотого века тех во-
калистов, которые так же свято отдавали свои жизни ис-
кусству. Примите мой самый низкий поклон».**

Дина Азрикан (США).

От автора-составителя

С самых ранних школьных лет я пристрастился к коллекционированию грампластинок. Пластинки в те первые послевоенные годы выпускались несколькими фабриками и стоили недёшево – 5 - 6 рублей за диск в ценах тех лет. Для нас, начинающих коллекционеров это было дорого. Более дешёвые пластинки малого формата выпускались местными так называемыми райпромкомбинатами. Репертуар таких пластинок был необычайно разнообразен, а главное, их стоимость лежала в пределах тех трёх рублей, которые давали нам родители на школьный обед.

Но самым интересным источником пополнения коллекции являлась так называемая «толкучка» – городской вещевой рынок. Только там можно было найти довоенные, трофейные, и даже дореволюционные акустические пластинки. Каждое воскресенье, сэкономив на школьных завтраках 10-14 рублей, я отправлялся на эту самую «толкучку» в поисках чего-нибудь интересного.

Было это летом 1969 года. В одно из воскресений я как обычно «прочёсывал» базарные ряды, роясь в многочисленных стопках всевозможных пластинок. И тут я обратил внимание на молодого симпатичного парня, который держал в руках коробку с пластинками. Я спросил, что он продаёт, но оказалось, что он не продаёт, а сам ищет пластинки для своей коллекции. В его коробке были только что приобретённые пластинки популярных русских и украинских эстрадных певцов. Мы познакомились, разговорились, и я понял, что у моего нового знакомого была такая же коллекционерская душа, как и у меня. Звали его Виталий Петрович Донцов. Мы быстро нашли общий язык, подружились, и наше дружба продолжается уже более полувека.

Виталий Петрович оказался удивительно интересным человеком. До выхода на пенсию он был школьным учителем – преподавал немецкий и английский языки. Он любил свою профессию, его уважали ученики и преподавательский коллектив. Но ещё он любил хорошую песню – русскую и украинскую, народную и профессиональную, умел искать и находить пластинки любимых исполнителей. Был лично знаком с многими популярными исполнителями, переписывался с ними. И, главное, он умел интересно рассказывать о своих поисках и находках. Со временем эта его способность нашла воплощение в многочисленных радиопередачах на Украинском радио. Виталий Петрович рассказывал о творческом пути того или иного артиста, демонстрировал его записи на пластинках из своей обширной коллекции. При этом следует иметь в виду, что многие сведения об артистах он добывал не из официальных публикаций, а получал непосредственно у самих артистов.

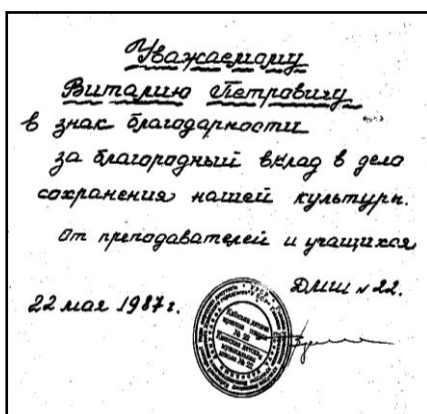
Особое внимание Виталий Петрович уделял тем певцам, которые в своё время были широко известны, пользовались всеобщим уважением, а ныне оказались почти или совсем забытыми. По его убеждению, мы не должны забывать тех, кто своим талантом, своим трудом создавали фундамент отечественной культуры.

Виталий Петрович долгие годы собирал свою коллекцию граммофонных пластинок с записями русских и украинских вокалистов. Но его коллекция не лежала мёртвым грузом на полках квартиры. Все эти годы она «работала». Одним из ярчайших проявлений этой работы была организация выпуска ретроспективных долгоиграющих пластинок выдающихся вокалистов – как оперных, так и эстрадных. Об этой стороне деятельности филофониста хочется рассказать подробнее.

Исключительным монополистом записи и производства пластинок в СССР была Всесоюзная фирма грампластинок «Мелодия». Только там решались вопросы, кого из артистов можно записывать, в какой очерёдности, какими тиражами выпускать пластинки. Для записи пластинок в Москве функционировала Всесоюзная студия грамзаписи, которая имела свои филиалы почти во всех союзных республиках. Было своё отделение ВСГ и в Киеве. Казалось бы, главной задачей филиала должна быть самая широкая популяризация всех видов украинской музыки – как современной, так и традиционной.

Увы, действительность была несколько иной. Едва ли не главным направлением деятельности филиала была запись пластинок новомодных исполнителей популярных «шлягеров», ориентированных, как правило, на вкусы молодёжи. То есть, коммерческое начало уже тогда преобладало над культурными запросами всех слоёв общественности. Почти невозможно было найти пластинки с записями корифеев украинского вокального искусства, таких, как М. Литвиненко-Вольгемут, И. Паторжинский, О. Петрусенко, З. Гайдай, М. Гришко, З. Старченко, М. Донец, М. Роменский, Н. Частий, А. Ропская и др. А ведь именно эти замечательные певцы были fundаторами украинской школы вокального искусства. В результате такой политики киевского филиала имена многих артистов старшего поколения стали постепенно забываться.

Ощущая эту несправедливую тенденцию, Виталий Петрович поставил перед собой задачу: добиться выпуска долгоиграющих пластинок с

ретроспективными записями выдающихся украинских певцов, а также тех русских и советских исполнителей, пластинки которых или вообще не выпускались, либо выпускались с ограниченным репертуаром и мизерными тиражами. Сделать это было непросто, так как от этого мероприятия трудно было ожидать коммерческого успеха. Но ведь не всё же должно было измеряться материальной прибылью!

Филофонист решил начать с Оксаны Петрусенко, своей самой любимой певицы. Обращаться в Киевское отделение «Мелодии» было почти бесполезно. Поэтому предложение о создании и выпуске пластинки украинской певицы Виталий Петрович направил непосредственно во Всесоюзную студию грамзаписи в Москве. Главным редактором студии в то время работал бывший дирижёр оркестра Главного управления кинематографии и Симфонического оркестра Всесоюзного радио Клавдий Клавдиевич Тихонравов. Он знал Оксану Петрусенко, ценил её замечательный голос и поэтому с вниманием отнёсся к предложению о записи долгоиграющей пластинки. Было это в конце 1970 г.

Надо сказать, что Виталий Петрович не просто внёс предложение о выпуске пластинки О. Петрусенко. Он предоставил Студии её оригинальные пластинки из своей коллекции для переписи и реставрации фонограмм, сам отвёз их в Москву и написал для конверта будущей пластинки аннотацию о жизни и творчестве певицы..

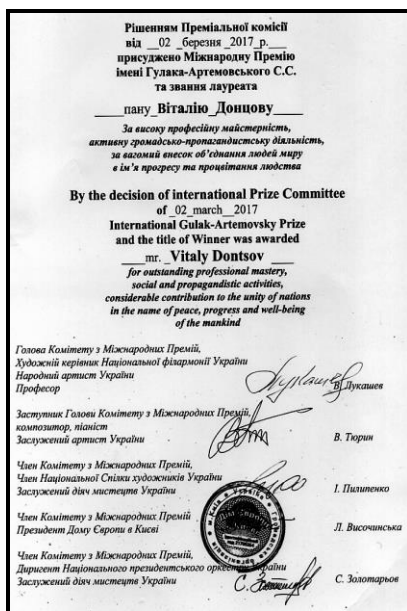
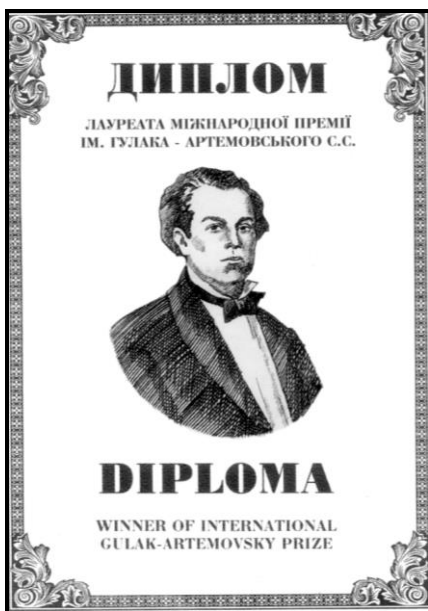
И вот, в конце 1971 года вышел первый тираж долгоиграющей пластинки «Співає Оксана Петрусенко». Это была первая победа Виталия Петровича Донцова на пути возвращения людям богатейшего вокального наследия отечественных певцов прошлых лет. Таким образом, дорога на фирму грампластинок «Мелодия» была проторена. Можно было приступить к осуществлению новых замыслов.

В дальнейшем Виталий Петрович добился также выпуска долгоиграющей пластинки-гиганта Александры Ропской и Михаила Донца. Здесь следует особо подчеркнуть, что Виталий Петрович не собирался замыкаться в рамках исключительно национальной вокальной музыки. Он любил хорошую песню, ценил многих исполнителей, которыми в те времена была так богата наша многонациональная страна. Результатом его настойчивости стал выпуск долгоиграющих пластинок Екатерины Юровской, Владимира Нечаева, Ивана Шмелёва, Изабеллы Юрьевой, Нины Дулькевич, Юрия Морфесси, дуэта «песенных братьев» Владимира Бунчикова и Владимира Нечаева. Но для выпуска названных пластинок необходимо было не только предоставить для переписи оригинальные пластинки прошлых лет из своей обширной коллекции, но и дать необходимые сведения о каждом из исполнителей. Увы, далеко не о всех, даже очень популярных вокалистах можно было найти достаточные биографи-

ческие данные. Приходилось рыться в архивах, разыскивать адреса артистов или их родственников, вести с ними переписку или встречаться лично.

В результате в архиве филофониста накопились бесценные сведения о множестве когда-то популярных, а ныне полузабытых, либо совсем забытых вокалистах. И Виталий Петрович публикует о них очерки, выступает по Украинскому радио. Его цель – восстановить и сохранить в памяти людей имена тех, кто своим талантом и мастерством создавал славу отечественному вокальному искусству.

Множество опубликованных очерков, десятки радиопередач, 12 долгоиграющих пластинок фирмы «Мелодия», изданных с его участием, – вот результат неутомимой деятельности Виталия Петровича Донцова. Он один сумел сделать для пропаганды вокального искусства больше, чем многие чиновники от искусства. Его деятельность не осталась незамеченной, он стал лауреатом Международной премии им. Гулака-Артемовского.

Много лет наблюдая за подвижнической деятельностью Виталия Петровича, я однажды подумал, что было бы неплохо рассказать нашей общественности об этом удивительном энтузиасте. Ведь побудительными мотивами его неутомимой деятельности были не стремление к материальной выгоде и славе, а страстная влюбленность в вокальное искусство. Какая там выгода, если одни только поездки в Москву в Студию грамзаписи фирмы «Мелодия» ощутимо обременяли и без того невысо-

кую зарплату школьного учителя. А их коллекционер с 1969 по 1989 год совершил за свой счёт около 20. Нет, им руководила исключительно любовь к искусству и желание поделиться этой любовью с соотечественниками. Принимая во внимание эти обстоятельства, я решил собрать некоторые наиболее интересные факты бескорыстной общественно-полезной деятельности Виталия Петровича Донцова. Этому и посвящён предлагаемый сборник.

* * *

Сборник открывается статьёй журналистки главной газеты Советской Украины Раисы Кудрицкой. Из этой статьи читатель получает первые сведения о личности В.П. Донцова, характере его музыкальных увлечений и вкусов, его уникальной коллекции грампластинок, интересных, захватывающих поисках и находках редких экземпляров грампластинок и о многом другом.

Одним из основных аспектов деятельности коллекционера долгое время являлась борьба за выпуск долгоиграющих пластинок с записями популярных в прошлом оперных и эстрадных певцов, чьё вдохновенное искусство с начала 1970-х стало постепенно вытесняться из концертных залов, из эфира, с грамзаписи и подменяться бездуховной «попсой» зарубежного, преимущественно американского образца. Благодаря активности, настойчивости коллекционера из Украины всесоюзная фирма «Мелодия» в 1970–80 гг. на основе предоставленных первоисточников из его фонотеки и написанных им аннотаций выпустила одну за другой десять долгоиграющих пластинок (девять гигантов и один миньон).

Параллельно с этой деятельностью Виталий Петрович считал своим долгом делиться с людьми и своими знаниями о жизни и творчестве полузабытых, а то и полностью забытых певцов, пользовавшихся когда-то широкой популярностью. А знания эти филофонист Донцов черпал из самых разных источников – из газетно-журнальных подшивок, хранящихся в библиотеках, из архивных материалов, из писем от коллекционеров, музыкантов, певцов, проживавших в разных городах страны, из бесед с людьми, бывших свидетелями событий музыкальной жизни прошлых десятилетий.

Лучшей формой распространения информации о певцах были радиопередачи. С 1974 по 2017 год В. Донцов подготовил и провёл на Украинском радио свыше 80 музыкальных очерков о жизненном и творческом пути видных отечественных вокалистов: в 1974–78 гг. – 15 передач цикла «Зірки радянської естради» (редактор Зоя Коробова); в 1994–96 – очерки с музыкальными комментаторами Аллой Вишневой и Оксаною Прилипко; в 2013–17 гг. – 67 передач цикла «Голос із грамплатівки»

(ведущая Анна Боровицкая). Очерки о певцах представлены в разделе «Радиопередачи».

Отдельным разделом представлена переписка В.П. Донцова с различными инстанциями, имеющими отношение к процессам формирования репертуара и производству грампластинок. Это лишь незначительная часть общего объёма переписки. Большинство писем в 1984 году В. Донцов передал на хранение в ЦГАЛИ (Москва), а также в Архив-музей искусства (Киев). К сожалению, в московском архиве письма из Министерства культуры СССР и УССР, ВСГ, фирмы «Мелодия» и т.д., содержавшие важную информацию, не сохранились. В письмах речь шла о подготовке долгоиграющих пластинок таких певцов, как В. Козин, Ю. Морфесси, П. Лещенко, Л. Кострица, М.В. Михайлов, а также Н. Частий, З. Гайдай, М. Литвиненко-Вольгемут, И. Паторжинский, А. Ропская, М. Донец, З. Старченко, В. Сабинин, Е. Озимковская, Н. Тамара, Е.Н. Юровская и другие.

Интерес представляет раздел частной переписки В. Донцова с виднейшими деятелями музыкальной культуры, имёна которых говорят сами за себя – Владимир Бунчиков, Изабелла Юрьева, Вадим Козин, Константин Сокольский, Алла Баянова, Ромуальд Мелешко, Ефрем Флакс, Георгий Виноградов, Ирма Яунзем, Кира Пашкевич... Приведены также письма от известных коллекционеров грампластинок – Перепёлкина, Мангушева, Франченко и др. Из этих писем можно узнать немало интересных, неизвестных массовому читателю подробностей личной жизни и творческой кухни артистов.

В разделе «Очерки и статьи» помещены некоторые публикации Виталия Петровича Донцова, посвящённые биографиям оперных и эстрадных певцов, его очерки и заметки в союзных и республиканских газетах и журналах.

В последней, завершающей части сборника помещены публикации и рецензии различных авторов, посвящённые деятельности Виталия Петровича, в том числе об уникальном поиске сведений о жизненном и творческом пути композитора из семьи обрусевших греков Николая Харито, автора ряда замечательных русских романсов.

Все представленные в сборнике материалы даются на языке, на котором они были написаны. К сожалению, ограниченный объём книги не позволил включить всё литературно-музыкальное наследие коллекционера, искусствоведа и радиожурналиста В.П. Донцова.

Автор-составитель выражает благодарность Владимиру Вениаминовичу Тольбе, Дмитрию Михайловичу Гришко, Елене Зиновьевне Рачковской, Анатолию Павловичу Козлову и Юрию Севировичу Никиташенко за помощь в подборе необходимых материалов.

«Мир без песен не интересен»

Так считает киевский филофонист Виталий Донцов

(«Правда Украины» № 134 от 24 ноября 1994 г.)

«Без песен у нас никогда не было», – вспоминает о своём детстве Виталий Петрович Донцов. – Певуньей была его мама. Фронтовичка, снайпер, она очень любила «Землянку» («Бьётся в тесной печурке огонь»). Купили патефон и Виталька собирал во дворе компанию – слушали любимых певцов. Это было на Полтавщине, в Пирятине. Учиться музыке Виталию не довелось, но с 12 лет стал собирать грампластинки, и теперь у известного в музыкальных кругах Киева филофониста Виталия Петровича Донцова – завиднейшая коллекция. В основном, русская и украинская вокальная музыка.

– Сколько всего?

– Около четырёх тысяч пластинок, – говорит Донцов. – Точно не знаю. Но точно знаю, какая запись есть, а какой нет.

Да и не гоняется Виталий Петрович за количеством. Всегда оставлял только то, что по сердцу. Вот не поклонник Пугачёвой, или, скажем, Леонтьева – их пластинок в коллекции нет.

Деятельный, с просветительской жилкой, Виталий Петрович прилагает много сил, чтобы не предавались забвению композиторы и исполнители, создавшие основу нашей вокальной культуры. Целый ряд уникальных пластинок из коллекции Донцова переписаны для пополнения архива Укррадио. Виталием Петровичем был подготовлен цикл передач «Зірки вітчизняної естради».

В 1971 году киевский филофонист обратился к московской фирме «Мелодия» с предложением переписать по новой технологии на долгоиграющий диск пластинки, напетые нашей Оксаной Петрусенко. Не раз с чемоданом редкостей отправлялся в Москву, убеждая, доказывая, настаивая: «Надо! Надо!» И добивался: старые пластинки реставрировали, выпускали долгоиграющие.

Его заслуга в том, что обрели вторую жизнь записи незабываемых голосов – Михаила Донца и Александры Ропской (Киевская опера), Кэто Джапаридзе, Екатерины Юровской, Юрия Морфесси и других певцов.

На многих пластинках – аннотации, составленные Донцовым. На многих – примечание: «Использованы записи из коллекции В.П. Донцова (Киев)». Написанная Донцовым аннотация к пластинке Нины Дулькевич, которую писатель А. Куприн называл «волшебницей в песнях», была первой публикацией об этой пользовавшейся известностью в начале нашего века певице. Первой публикацией о Е. Юровской была также большая журнальная статья Донцова.

Горячий поклонник талантливых артистов и композиторов, он не мог пройти мимо такого факта, как отсутствие в Музыкальном энциклопедическом словаре сведений о той же Нине Дулькевич, об авторе ряда популярных романсов («Отцвели уж давно хризантемы в саду») Николае Харито, о других личностях. Он начинает скрупулёзные поиски, поднимает газетные архивы, запрашивает материалы в концертных организациях. И в новом издании словаря появляются нужные статьи.

В практике неустанных поисков у Виталия Петровича были почти детективные истории. Вот одна.

Лидия Русланова напела на пластинку «Землянку» (композитор К. Листов, слова А. Суркова). Напела чудесно, самобытно, с огромным настроением. Однако, сделав несколько оттисков, тиражирование пластинки прекратили – строчка «а до смерти четыре шага» то ли у Сталина, то ли где-то в Реперткоме вызвала возражение: зачем, мол, такое солдату? Остались считанные экземпляры пробных дисков.

И вот Виталию Петровичу говорят, что такая – уникальнейшая – пластинка хранится якобы у «дяди Саши с Лукьяновки», т.е. в Киеве. Одержимый мечтой

раздобыть эту реликвию, Донцов начинает «как на службу» ходить по улицам и этажам Лукьяновки – стучится в квартиры (где – пожимают плечами, где – захлопывают со злостью двери), заводит разговоры на скамейках... Почти год (1978-79) ходил безрезультатно. И вот уже на улице Кравченко – две пожилые женщины указали на окно – там, мол, старик часто слушает патефон....

Да, то был дядя Саша, и была у него желанная пластинка. Долго пришлось его уговаривать, чтобы продал. Уговорил – и купил 30 пласти-

нок ради единственной – таково было условие владельца уникальной пластинки.

И когда Донцов привёз свою находку в Москву, в «Мелодию», – там ахнули. Переписали и выпустили двадцатитысячным тиражом долгоиграющий диск.

Ещё штрих к облику Виталия Петровича Донцова. Все его многолетние поиски и находки никем не финансировались, а предпринимались по велению сердца, на зарплату преподавателя (он преподавал иностранные языки – английский и немецкий).

В киевской школе № 239 (с углубленным изучением немецкого языка) Виталий Петрович часто строит свои уроки на материалах украинской культуры. Он приносит пластинки знаменитых украинских вокалистов, приносит репродукции картин украинских художников...

– Таланты родной земли нельзя предавать забвению – неустанно твердит Виталий Петрович.

Раиса Кудрицкая

ЧАСТЬ I. АННОТАЦИИ К ПЛАСТИНКАМ

1. «Співає Оксана Петрусенко»

(«Мелодія» № 030311-12, 1971 р.)

Співала ж дзвінко, дужо, незрівнянно,
А голос був – із щирого срібла!

Павло Тичина

«Неповторним, дивної краси голосом володіла Оксана Петрусенко... Часом здавалося: то не голос людський звучить, а вирує нездоланна стихія, яка заволодіває вашими думками, обіймає душу і кудись нестримно несе на своїх крилах... У її безмежному, чарівному голосі було стільки життя з усіма його барвами, стільки сили й мужності, що не піддатися його своєрідній красі було неможливо. Я часто думав, наскільки могутньою була в ній природа» – згадує народний артист СРСР М.С. Гришко.

За сильний, дзвінкий, сріблястий голос, за незвичайне вміння виконувати народні пісні назвали Оксану Петрусенко «українським соловейком»...

Народилася Оксана Петрусенко 5 лютого 1900 р. в Балаклії на Харківщині¹. Безрадівним було дитинство. Рано помер батько, а мати з ранку до пізньої ночі поневірялася у наймах. Всі турботи лягли на плечі бабусі, яка віддала дівчинці скарби своєї багатой співочої натури, – довгими зимовими вечорами слухала Оксана її пісні і на все життя увібрала в себе привабливість і чарівність рідних мелодій.

Великий Жовтень вирішив долю дочки колишніх наймитів. Перед Оксаною Петрусенко відкрилися широкі горизонти творчого життя. Воно почалося в трупі Державного українського національного театру в Херсоні. У сезоні 1917–1921 рр. вона виступала вже як провідна артистка у виставах «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «Циганка Аза» та ін., готувала концертні програми з народних пісень, романсів. Лишилися незабутніми для неї концертні виступи на Перекопському плацдармі перед бійцями дивізії Г.І. Котовського. Молода артистка проходила велику школу життя.

В 1921–1927 рр. Петрусенко гастролює у пересувних українських трупах. На ці часи припадає її знайомство та початок великої творчої

¹ За уточненими архівними даними, отриманими М. Кагарлицьким, О. Петрусенко народилася 24 січня (5 лютого за н. ст.) 1900 р. в Балаклаві (р-н Севастополя, Крим). **А.Ж.**

дружби з корифеєм українського театру П.К. Саксаганським, «хрещеним» батьком артистки у великому мистецтві.

Щасливим був для Оксани Петрусенко 1927 р., коли її запросили до Казанського оперного театру. Почався новий, оперний період у житті співачки, входження у світ безсмертних мелодій. За кілька років роботи на сценах Казанського, а згодом – Куйбишевського і Свердловського оперних театрів вона засвоїла найскладніші партії драматичного і ліричного сопрано. У її творчому доробку були Горислава («Руслан і Людмила» Глінки), Ярославна («Князь Ігор» Бородіна), Оксана, Тетяна, Ліза, Марія («Черевички», «Євгеній Онегін», Пікова дама», «Мазепа» Чайковського), Купава, Марфа, Мілітриса («Снігуронька», «Царева наречена», «Казка про царя Салтана» Римського-Корсакова), Наташа («Русалка» Даргомижського), Земфіра («Алеко» Рахманінова), Кармен, Аїда, Тоска в однойменних операх Бізе, Верді, Пуччіні.

З 1934 р. О.А. Петрусенко – на сцені Київського оперного театру імені Т.Г. Шевченка. Тут ще повніше розквітнув її талант, тут до неї прийшли справжнє визнання і тріумфальна слава.

На першій Декаді української літератури і мистецтва в Москві Оксана Петрусенко мала великий успіх. За видатні заслуги у розвитку українського мистецтва О.А. Петрусенко у 1939 р. було присвоєно почесне звання народної артистки УРСР. Окрилена успіхом, сповнена творчого горіння вона багато гастролює по країні. Виступає з шефськими концертами у робітничих клубах, перед воїнами Радянської Армії, співає для трударів колгоспного села, допомагає в організації художньої самодіяльності.

Пам'ятною була концертна поїздка на звільнені землі Західної України в 1939 р., де вперше у її виконанні прозвучала пісня «Україно моя, Україно» Д. Покраса на слова В. Лебедєва-Кумача.

Все популярнішою в народі ставала Оксана Петрусенко, всюди вона була бажаною гостею, їй висловлювали глибоку шану за високе й світле мистецтво, що його так щедро дарувала співачка людям.

Життя Оксани Андріївни Петрусенко обірвалося раптово, у 1940 році, у розквіті творчих сил.

Сучасники знають Оксану Петрусенко переважно як чудову виконавицю українських народних пісень. На жаль, записи, зроблені свого часу на грамофонні платівки, далеко не охоплюють величезного і різноманітного репертуару співачки. Та навіть і те, що збереглося, яскраво свідчить про довершеність таланту славетної співачки.

Україна завжди славилась красивими сильними голосами, та коли зазначити, що ці якості були притаманні також Оксані Петрусенко, – це далеко неповні характеризуватиме її, якщо не звернути уваги на незвичайний «колір» голосу, його сріблясто-трепетне темброве забарвлення,

якусь витончену інтонацію, які у поєднанні з пристрасною патетикою звуку підносили співачку (особливо у виконанні творів, насичених громадянським пафосом) на рівень артистки-трибуна. Її розбурханою стихією були українські народні пісні. Теплої омріяності, поетичності набула у неї пісня «Ой не світи, місяченьку», легко й грайливо звучить «Спать мені не хочеться», глибокими роздумами про людську долю позначене виконання пісні «Стоїть гора високая».

Живуть, сяють яскравими самоцвітами українські народні пісні у виконанні Оксани Петрусенко.

В. Донцов

2. Владимир Бунчиков и Владимир Нечаев.

«Песни военных лет»»

(«Мелодия» № 37131-32, 1975)

Песни военных лет... Пройдя испытания временем, они продолжают свою жизнь и в наши дни. Они близки и понятны нам, ведь это песни наших отцов и матерей, старших братьев и сестёр, многим из которых не суждено было дожить до радостного майского дня 1945 года. Но особенно дороги мелодии тех огненных лет бывшим фронтовикам, тем, кто, говоря словами поэта, не страшился смерти «в огне, в дыму», приближая день Великой победы.

Песня, как, наверное, никакой другой вид искусства, может необыкновенно просто, доходчиво и убедительно рассказать современному слушателю, особенно молодёжи, о грозных событиях, о мужестве и стойкости советских людей, о верности, солдатской дружбе, скреплённой в годы войны. Вот почему с таким волнением вслушиваемся мы в эти несгаревшие, вечно юные, такие любимые нами мелодии!

В суровые годы войны ярко засверкали имена многих талантливых исполнителей. Среди них видное место принадлежит Владимиру Нечаеву и Владимиру Бунчикову. Их имена хорошо известны в нашей стране миллионам друзей советской песни.

С творчеством Владимира Нечаева и Владимира Бунчикова связана одна из наиболее ярких страниц в истории развития советского музыкального искусства. Сколько прекрасных, незабываемых и ныне песен получили от Нечаева и Бунчикова «путёвку» в жизнь!

Творческая дружба «песенных братьев», как их называли в народе, зародилась в 1942 году. Исполненная ими по радио песня В. Соловьёва-Седого «Вечер на рейде» облетела всю страну и стала одной из самых любимых песен.

Не меньшую популярность приобрели в их исполнении и другие песни – такие, например, как «Тёмная ночь» Н. Богословского, «Голубой кон-

верт» Ю. Милютин, «Давно мы дома не были» В. Соловьёва-Седого, «Подари мне на прощанье» Л. Половинкина, «Медсестра Анюта» Ю. Слонова... Их заучивали наизусть, пели в перерыве между боями, переписывали в землянках и блиндажах при свете коптилок, передавали из уст в уста. Песня была спутником бойца в самые трудные минуты, давала ему силы, вселяла веру в победу.

В составе концертных бригад В. Нечаев и В. Бунчиков часто выезжали на фронт. И тогда, как вспоминает Бунчиков, «нередко приходилось петь, стоя на грузовике, под аккомпанемент вражеских самолётов». В послевоенные годы артисты продолжали активно работать в жанре советской песни. Своё мастерство они успешно демонстрировали перед радиослушателями десятков городов Советского Союза. Однако Бунчиков и Нечаев не ограничивались выступлениями по радио - они выступали перед рабочими, тружениками полей, молодыми покорителями целины, воинами и моряками.

Мастерству В. Нечаева и В. Бунчикова аплодировали во многих зарубежных странах. Их любили слушать и каждого в отдельности, и в дуэтах. Какой это был неповторимый дуэт! Сильный, звонкий, мужественный баритон Бунчикова и мягкий, лирический, нежно-серебристой окраски, какой-то радостно-светлый тенор Нечаева составляли редкое сочетание голосов. Каждая песня покоряла слушателей, будила в сердцах добрые, благородные чувства. Незаурядное мастерство, высокая вокальная культура, артистическое обаяние, отличный репертуар – всё это неизменно привлекало слушателей на концерты замечательных артистов до последнего дня их совместных выступлений.

Незабываемое впечатление производили песни, славящие величие и могущество нашей великой Родины, её столицу Москву, доблестный труд советского человека. И торжественная песня-марш «Мы люди большого полёта» Б. Мокроусова, и весёлая, задорная песня А. Долуханяна «Парень хороший», и шуточная, игривая «Самовары» В. Соловьёва-Седого, и многие другие и сейчас подкупают в их исполнении оригинальностью трактовки, являясь образцами высокого профессионального мастерства.

...Идут годы. На песенном горизонте засверкали имена молодых исполнителей, звучат новые песни. Но не уходят в прошлое произведения, знаменовавшие поистине «золотой век» в советском песенном искусстве, не забываются мелодии, которые с таким мастерством, любовью и страстием несли в массы заслуженные артисты РСФСР В.А. Нечаев и В.А. Бунчиков.

В. Донцов

3. Екатерина Юровская. «Старинные романсы, песни»

(«Мелодия» № 39863-64, 1977 г.)

Имя Екатерины Юровской, к сожалению, почти незнакомо современным слушателям. Более того – его не знают и многие певицы, выступающие с исполнением старинных романсов. А между тем в 20-е, 30-е, 40-е годы на концертных афишах Москвы, Ленинграда и других городов страны имя этой талантливой исполнительницы встречалось очень часто, и концерты её всегда собирали многочисленную публику.

Конечно, слушая грамзаписи, сделанные больше трёх десятилетий назад, трудно представить в полной мере всё обаяние и прелесть голоса певицы, уловить всю сложную гамму чувств, которыми она жила на сцене. Но даже и эти далеко несовершенные записи свидетельствуют о её незаурядном вокальном профессионально-исполнительском мастерстве.

Екатерина Николаевна Юровская (урожд. Панкратова) родилась в 1886 году в Киеве. Хотя родители будущей артистки были людьми отнюдь не состоятельными, они всё-таки постарались дать своим детям образование. Екатерина поступила в железнодорожное училище, затем училась в гимназии. Уже тогда возникла мечта о сцене. Девушка принимала участие в любительских кружках, пела на вечерах русские народные песни, старинные романсы.

Решающую роль в судьбе Юровской сыграло знакомство в 1908 году с руководителем хора русской песни Н.Богдановым, который высоко оценил её звонкий, сильный, своеобразного тембра голос и предложил поступить к нему в хор. Богатые вокальные данные в сочетании с прекрасной музыкальной памятью, артистичностью, эффектной внешностью позволили Юровской быстро завоевать симпатии слушателей и стать солисткой хора. В этом же году вместе с хором Богданова она отправляется на первые в своей жизни гастроли по Сибири и Дальнему Востоку. Не меньшим успехом пользовались её выступления и в другом коллективе – в хоре Анисимова, куда певица перешла в 1911 году.

С 1917 года артистка выступает с сольными концертными программами. Её профессиональная деятельность длилась почти сорок лет. Около одиннадцати тысяч концертов дала певица за этот период.

В годы Великой Отечественной войны Екатерина Николаевна выезжала на фронт. В воинских частях и госпиталях она пела для бойцов полюбившиеся им фронтовые песни о дружбе, любви, солдатской верности, о радости скорой встречи с любимыми. По просьбе бойцов артистка

включала в программу и старинные романсы из своего довоенного репертуара.

Репертуар Юровской был довольно обширным. В нём были и русские народные песни, и романсы русских композиторов-классиков, и лирические песни советских композиторов. Но настоящей стихией певицы были старинные романсы, в которых она нашла своё истинное творческое призвание.

Многим старинным романсам Юровская дала как бы новую жизнь, вдохнула в них свежесть и благородство, сняла с них налёт банальности и салонности, и персонажи их «заговорили» простым языком человеческого сердца о радостях и печалях жизни, о вечном стремлении человека к счастью.

Умерла Екатерина Николаевна в 1949 году.

Идут годы. Всё меньше остаётся людей, знавших Е.Н. Юровскую, бывших свидетелями её успеха на концертной эстраде. Поэтому воспоминания о ней современников представляют для нас большой интерес. Народная артистка СССР К.И. Шульженко вспоминает: «Я только начала свой творческий путь, а Екатерина Николаевна Юровская была уже в зените славы. Мне не раз приходилось слушать её с концертной эстрады. Слушателей всегда покоряло её исполнительское мастерство – темпераментное, содержательное и всегда с настроением. Я уважала эту певицу как большого мастера жанра, в котором она выступала».

«Впервые мы встретились с Екатериной Николаевной в 1924 году, – пишет в своих воспоминаниях народный артист РСФСР Дмитрий Яковлевич Покрасс, – В то время я работал аккомпаниатором, и мне часто приходилось встречаться с ней на концертной эстраде... Успех Екатерины Николаевны был колоссальный. Публика любила её за какое-то необыкновенное умение исполнять старинные романсы, цыганские и русские народные песни. В них певица вкладывала весь пыл, всю страсть своего горячего сердца. Прекрасная это была певица. Редкого дарования. Одна из немногих, умевшая на протяжении долгих лет достойно представлять «свой» жанр на концертной эстраде».

(Из журнала «Советская эстрада и цирк» № 1 - 1976 г.)

В. Донцов

4. Владимир Нечаев

«Песни советских композиторов. Русские народные песни»

(«Мелодия» № 39505-06, 1977 г.)

Порой судьба песни зависит не только от её достоинств, но и от первого исполнителя. Если певец обладает своим неповторимым почерком, если он умеет находить для песни свои особые вокальные краски и отда-

ёт ей, по выражению Л.О. Утёсова, «всё сполна», такая песня всегда найдёт своих многочисленных друзей, долгие годы будет волновать сердца.

Композиторы и поэты-песенники считают себя счастливыми, когда их песни становятся народными; этим песням не страшны тогда ни время, ни веяния стилей и моды. Правда, имя автора при этом нередко забывается, но песни долго остаются в памяти людей.

Певец же, наоборот, просто не может быть неизвестным (разумеется, если он действительно талантлив) – его знают, любят и помнят даже через много лет после того, как он ушёл со сцены. Советская эстрада гордится именами Л. Утёсова, К. Шульженко, В. Бунчикова, И. Шмелёва, Е. Флакса, Л. Костицы, З. Рождественской, М. Михайлова, Т. Церетели, И. Юрьевой, Е. Юровской и многих других мастеров старшего поколения.

К этой славной плеяде артистов принадлежит и Владимир Нечаев. Он хорошо знаком поколению 1940 – 50-х годов. Но и сегодня голос Нечаева, как и много лет назад, широко звучит в радиопередачах, посвящённых советской песне, в концертах по заявкам.

Что же привлекает людей в искусстве Нечаева в наши дни, когда и мелодии стали несколько иными, и стиль исполнения их значительно отличается от того стиля, какой был в эстрадной пении, например, лет двадцать-тридцать назад?

Однажды на радио пришло письмо. «Я никогда не видела Нечаева, даже ни разу не была на его концерте. Знакома с его песнями только по радио и с грампластинок. Но голос его, такой звонкий и чистый, как ручеёк, я узнаю всегда сразу же безошибочно – столько в нём ярких, неповторимых красок...». Таких писем почта радио получает много. Они свидетельствуют о большой, непреходящей любви народа к певцу, к его искусству.

Трудно даже перечислить то огромное количество песен, которые мы впервые услышали и полюбили в исполнении Владимира Нечаева. Они особенно близки тем, кто воспитывался на прекрасных песенных образцах Дунаевского, Блантера, Соловьёва-Седого, Мокроусова. В. Нечаев был первым, а иногда и единственным исполнителем многих произведений этих прославленных мастеров песенного жанра. Стоит вспомнить хотя бы такие любимые нами и сейчас мелодии, популярные в конце 40-х – начале 50-х годов, как «Далеко-далеко» Г. Носова, «Лучше нету того цвету» М. Блантера, «Где ж ты, мой сад» В. Соловьёва-Седого, «Костры горят далёкие», «Вьётся вдаль тропа лесная» Б. Мокроусова...

Эти песни звучат и в наши дни. И мы по-прежнему любим их, поём сами и нередко слышим в исполнении современных мастеров эстрады. И в том, что они не забыты, не устарели – немалая заслуга Владимира

Нечаева. «Подлинно народным певцом» назвала Нечаева прославленная русская актриса А.А. Яблочкина. И с этим определением трудно не согласиться – так верно и предельно точно характеризует оно неповторимую индивидуальность артиста, всё его творчество, отданное народу.

Владимир Александрович Нечаев родился в 1908 году в деревне Ново-Малиново на Орловщине в семье крестьянина. 16-летним юношей покинул он родные места и уехал в Москву, начав свой трудовой путь рабочим-строителем. Впоследствии, став уже известным артистом, Нечаев не раз с гордостью вспоминал о своём участии в строительстве Шатурской ГРЭС, Центрального телеграфа в Москве, столичного кинотеатра «Ударник»...

С детства Владимир Нечаев очень любил петь, мечтая стать артистом. Эта заветная мечта, большая любовь к песне привела юношу сначала в кружок художественной самодеятельности, где он стал запевалой, а затем и открыла ему путь на большую концертную эстраду. Друзьям по работе нравился звонкий, красивого тембра голос белокурого голубоглазого паренька. Соберутся, бывало, в общежитии вечером и просят: «Давай, Володя, «Коробейников», или: «Начинай «Ермака». И звучат допоздна любимые мелодии... Владимиру советовали учиться пению.

В 1930 году после успешно выдержанного конкурса В. Нечаев был принят в московскую оперно-драматическую студию К.С. Станиславского. Занятия в ней проводили выдающиеся мастера русского искусства – Станиславский, Нежданова, Москвин, Кедров. Первыми педагогами будущего певца были Кардян и Е. Кангер, позже М. Сахаров.

Имя Владимира Нечаева стало широко известным в годы Великой Отечественной войны, когда он в составе концертной бригады, руководимой А.Н. Цфасманом, выезжал на Западный фронт и выступал перед бойцами с исполнением фронтовых песен. Он же первым привёз на фронт ставшую впоследствии популярной песню Ю. Милютина «Моя любимая». Полюбились бойцам и другие песни из его «военного» репертуара: «В лесу прифронтовом», «Под звёздами балканскими», «Тёмная ночь», «Медсестра Анюта»...

В 1942 году В.А. Нечаев становится солистом Всесоюзного радио. Именно здесь в полной мере раскрылось его дарование как великолепно исполнителя советской песни.

За 25 лет работы на радио В. Нечаев сделал несколько сот записей, дал около трёх тысяч концертов. Его голос слушали жители самых отдалённых уголков нашей Родины – от Прибалтики до Дальнего Востока и Крайнего Севера. Неоднократно В.А. Нечаев представлял советское вокальное искусство и за рубежом. Ещё в годы войны зародилось доброе творческое содружество Владимира Нечаева и Владимира Бунчикова.

Песня Соловьёва-Седого «Вечер на рейде», исполненная ими по радио в 1942 году, положила начало их долголетней совместной деятельности.

Большая творческая дружба связывала В.А. Нечаева со многими композиторами и поэтами-песенниками, особенно с В.Соловьёвым-Седым, Б. Мокроусовым, А. Фатьяновым, А. Чуркиным. Народный артист СССР, лауреат Ленинской премии В.П. Соловьёв-Седой всегда тепло вспоминает о певце и считает его одним из лучших интерпретаторов своих песен.

Поклонники таланта Нечаева знают его преимущественно как замечательного исполнителя лирических песен. К сожалению, они менее знакомы с ним как исполнителем песен народных. Тем интереснее будет для них познакомиться и с этой стороной его творчества. Представленные на этой пластинке русские народные песни покоряют слушателя проникновенностью исполнения, великолепным раскрытием души русского человека.

Кроме концертной деятельности В.А. Нечаев вёл широкую шефскую работу в коллективах художественной самодеятельности, вместе с В.А. Бунчиковым был частым гостем армейской аудитории. Его творчество отличала большая требовательность к себе, своему репертуару, огромное трудолюбие.

За выдающиеся заслуги в развитии песенного искусства В.А. Нечаеву в 1969 году было присвоено почётное звание заслуженного артиста РСФСР.

5 апреля 1969 года в Колонном зале Дома Союзов состоялся юбилейный концерт, посвящённый 25-летию совместной творческой работы В.А. Нечаева и В.А. Бунчикова. Много замечательных песен прозвучало в тот вечер. И каждая волновала, будила добрые воспоминания, щемила сердце. Ведь на вечере присутствовали в основном люди, чья юность вместе с песнями Нечаева и Бунчикова прошла по суровым дорогам войны, кто самоотверженно трудился в тылу, приближая нашу победу, кто восстанавливал после войны разрушенные города и сёла. В зале были те, для кого песни 40-х – 50-х годов были частицей их личной жизни.

Этот концерт стал последним в жизни певца и как бы подвёл итог его многолетней неустанной деятельности по пропаганде советских песен. Через несколько дней В.А. Нечаев скоропостижно умер. Но остались его песни, его редкой красоты голос. Вслушайтесь в эти песни. В них – весь он, певец-лирик, певец-художник.

В. Донцов

5. «Эстрадные песни поёт Иван Шмелёв»

(«Мелодия» № М60–42779-80, 1981)

Иван Шмелёв начинал свой творческий путь в те годы, когда на нашей эстраде во цвете молодости и славы выступали такие замечательные мастера, как Утёсов, Шульженко, Русланова, Яунзем... Исполнитель, впервые появившийся на сцене в столь блистательном окружении, должен был иметь поистине незаурядный талант, чтобы быть достойным своих знаменитых коллег, уже получивших широкое признание.

Талант молодого певца сразу был замечен. Уже первые выступления Ивана Шмелёва, состоявшиеся в 1939 году, свидетельствовали о появлении на советской эстраде яркой, самобытной индивидуальности.

Он родился в 1912 году в Воронеже в многодетной семье рабочего-литейщика. После окончания семилетней школы учился в фабрично-заводском училище, работал слесарем на паровозоремонтном заводе. Как активный участник заводской художественной самодеятельности был направлен комсомольской организацией на учёбу в Воронежский музыкальный техникум. Затем последовали годы учёбы в Московской консерватории в классе К.Н. Дорлиак, которая сразу же угадала в юном студенте незаурядные вокальные способности. Прилежно, с полной отдачей и увлечением изучал он основы вокальной техники, сценического мастерства и вскоре стал одним из самых любимых учеников своего педагога.

В эти годы молодой певец впервые пробует свои силы и на эстраде. Он принимает участие в концертах, исполняя русские народные песни, лирические песни советских композиторов.

Настоящее признание пришло к певцу в годы Великой Отечественной войны. С ансамблем под управлением С.О.Юткевича артист находился на Брянском фронте, исполняя для бойцов полюбившиеся им песни – «Шумел сурово Брянский лес», «Заветный камень» и др. Голос певца звучал в те суровые дни в окопах под Ельней, на импровизированных площадках в Брянских лесах, под Сталинградом... Сколько радости приносило его искусство воинам, заставляя светлеть их лица!

Об этом периоде творчества Ивана Шмелёва газета «Советская культура» писала позже: «Солист песенного ансамбля, много и часто выступавшего на фронте, Шмелёв тонко чувствует особенности песен, написанных от имени бойцов и выражающих их мысли и чувства... У Шмелёва своя тема: героика советского бойца, его гнев, его месть, его воля к победе. У него свой стиль: мужественный, волевой, мажорно-оптимистический. Это как бы вокальный язык нашего бойца-фронтовика. О Шмелёве можно сказать: он певец из стана русских воинов».

В послевоенные годы И. Шмелёв активно работал в жанре советской песни, сначала как солист Всесоюзного радио, затем – Гастрольбюро СССР. На втором Всесоюзном конкурсе артистов эстрады, проходившем в 1946 году в Москве, он был удостоен звания лауреата.

Артист побывал с концертами во многих городах страны, выступал с шефскими концертами на новостройках, гастролитировал за рубежом. Пел он много, отдавая песне всю душу. Об одном из его концертов газета «Коммунист Таджикистана» писала: «Обладая приятным тембром голоса и незаурядным мастерством, Шмелёв поёт легко, свободно, как бы «разговаривая» песней. В его пении и тонкий лиризм, и душевная теплота, и юмор, а порой и доброе лукавство».

«Шмелёв поёт в лучших традициях, он настоящий мастер песни, обладающий прекрасным голосом и великолепной дикцией. Он в высшей степени музыкален, свободно чувствует себя на сцене, умеет сразу же установить контакт со слушателями... Публика не хотела прощаться с ним, так взволновал он её сердца», – писала в 1948 году польская газета «Дзенник польски».

Сегодня голос Ивана Шмелёва звучит в музыкальных передачах радио, с грампластинок. И, как и прежде, волнует наши сердца.

В. Донцов

●

6. Е.Н. Юровская **«Старинные романсы и песни»**

(«Мелодия» № М62-44237-8, 1982 г.)

Екатерина Николаевна Юровская прошла долгий и славный путь в песенном искусстве. Четыре десятилетия звучал её голос на эстраде.

Это была певица яркого, самобытного дарования. Музыкальные критики отмечали, что в творчестве Е. Юровской слушателей пленяло «не только большое мастерство, но и какая-то особая глубина, умение выразить самые задушевные чувства, подчеркнуть лирические интонации, подлинную человеческую страсть» («Вечерняя Москва», 1937 г.).

Любовь к песне рано пробудилась в душе будущей артистки, велико было желание учиться пению. Но осуществить свою заветную мечту она, простая девушка из народа, не могла: нужда заставляла думать не об учёбе, а о куске хлеба... Её «консерваторией» становится один из хороших коллективов, куда Юровскую приняли за звонкий и красивый голос (1908 г.).

Так был сделан первый шаг в большое искусство.

После Октябрьской революции судьба певицы в корне изменилась. Как и многие другие её сверстники, Е. Юровская получила большие возможности для развития своих природных способностей. Она становится

профессиональной певицей, начинаются сольные выступления на эстраде.

В годы гражданской войны артистка даёт концерты для бойцов, освобождавших от белогвардейцев Харьков, Днепропетровск, Запорожье, Донбасс. А когда настали мирные дни, выступает во многих городах страны, выезжает на новостройки первых пятилеток. Её слушали горняки Кузбасса и строители Турксиба, металлурги Магнитки и стахановцы Харьковского тракторного завода. Тепло принимали её выступления энтузиасты, строившие Днепрогэс.

В суровые годы Великой Отечественной войны певица дала для защитников Родины свыше тысячи концертов, много раз выезжала на фронт, а один из её концертов состоялся даже в подводной лодке героя Советского Союза Н.А. Лунина, которая находилась в Баренцевом море, защищая северные рубежи нашей страны. Концертная деятельность Е.Н. Юровской продолжалась и после войны. Последние её гастролы состоялись в 1949 году на Дальнем Востоке.

На этой пластинке записаны песни и романсы, которые певица постоянно включала в программу своих выступлений...

В романсе Б. Прозоровского «Вернись», популярном в 1930-е годы, подкупает искреннее сопереживание артистки, тонко передающей целую гамму чувств любящей женщины.

Своеобразно, с настроением исполнен «Синий платочек». Это запись довоенного варианта песни, первой исполнительницей которой была Е. Юровская.

В концертах Юровская пела и народные песни. Записи некоторых из них удалось реставрировать. На пластинке представлена и эта сторона дарования замечательной советской певицы.

В. Донцов

7. Изабелла Юрьева **«Старинные романсы и песни»**

(«Мелодия» № 41243-44, 1979 г.)

Старинный русский романс... Одни только эти слова сразу настраивают на что-то глубоко душевное, близкое сердцу. Пожалуй, мало что в музыке может сравниться с романсом по простоте, человечности, глубине выраженных чувств! Вот уже почти три столетия звучит он на эстраде. Возраст более чем солидный. И свидетельствует он о жизненности этого замечательного жанра вокального искусства, о непреходящей любви к нему всё новых и новых поколений людей.

Трудным, подчас неровным, «со взлётами и ухабами», был путь у старинного русского романса. Много из того, что пелось когда-то, в

далёкие от нас времена, безвозвратно ушло в прошлое. Но лучшие, классические образцы романской лирики продолжают волновать людей и в наши дни. При всей кажущейся простоте старинный романс – сложный, трудный жанр, доступный далеко не каждому исполнителю. Настоящий успех и признание приходят лишь к тому, кто в своём творчестве поднимается до подлинных высот мастерства, чьё исполнение отличается благородством, тактом, безукоризненным вкусом.

К числу таких исполнителей относится и замечательная советская певица Изабелла Даниловна Юрьева. Когда быстрой, лёгкой походкой она выходила на сцену и, как бы чуть задумавшись, пела: «Сияла ночь, луной был полон сад...», слушатели тотчас попадали в удивительно прекрасный мир её лирики, где царят счастье, любовь и согласие, где безраздельно властвуют лучшие порывы человеческой души. Слушателей неизменно покоряла задушевность, искренность, простота пения. Но исполнение Юрьевой не просто нравилось людям – её любили за какое-то особое умение выразить в романсе то, что выстрадано, пережито многими.

Молодая, красивая, необыкновенно обаятельная – такой она была в зените своей славы, такой её навсегда запомнили поклонники, многочисленные любители эстрады старшего поколения.

У Изабеллы Юрьевой был от природы поставленный голос, неповторимая манера пения. Неустанная же работа над совершенствованием своих вокальных данных, вдумчивое отношение к каждому исполняемому произведению – будь то романс или незамысловатая песенка – всё это, несомненно, способствовало успеху артистки на эстраде в течение почти сорока лет...

Нередко можно слышать вопрос: что для эстрадного певца наиболее важно – сила голоса или умение владеть им (пусть даже и небольшим). Имеет ли тембр решающее значение? Когда поёт Изабелла Юрьева, снова и снова убеждаешься в том, что для исполнителя огромное значение имеет наличие всех этих качеств, лишь в таком случае можно рассчитывать на длительный и прочный успех. Юрьева – обладательница голоса редкостной красоты. Прекрасны в нём «верхи» – сильные, звонкие, залиvistые, но не менее красив и нижний, грудной регистр – мягкий, сочный, певучий, выразительный.

Вокальное дарование Юрьевой проявилось рано. Петть она начала в Ленинграде, после переезда из Ростова-на-Дону, где прошли юные годы будущей певицы. После одного из выступлений на ленинградской эстраде о певице заговорили в музыкальных кругах, на неё обратили внимание специалисты вокала. Встреча с А.В. Таскиным (в прошлом ак-

компаниатором знаменитой певицы А.Д. Вяльцевой) укрепила заветное желание девушки – стать артисткой.

С 1925 года Изабелла Юрьева в Москве. Уже первое выступление в Колонном зале Дома Союзов зарекомендовало её как интересную певицу и открыло ей путь на столичную эстраду. От концерта к концерту её популярность росла. Стихией И. Юрьевой всегда был старинный русский романс, созданный русским талантом, с русской мелодией, русским поэтическим словом. И с романсом артистка не рассталась даже тогда, когда казалось, нет ему места среди светлой, звонкоголосой, зовущей вперёд лирики, рождённой новой советской эпохой.

В программу своих концертов Юрьева включала и цыганские песни, причём пела их с большим мастерством (за что её называли «белой цыганкой»). И всё же не они составляли основу её репертуара: романс всегда был душой её выступлений.

Исполнение таких романсов, как «Я так любила вас», «Сияла ночь» и других, подкупает поэтичностью, высокой художественностью, оригинальностью вокального решения.

В годы Великой Отечественной войны И. Юрьева часто выезжала на фронт, пела на мобилизационных пунктах, в медсанбатах, госпиталях, нередко в непосредственной близости от мест сражения. Бойцы принимали её восторженно.

После войны певица наряду с песнями и романсами прошлых лет обращается и к новым песням советских композиторов. И.О. Дунаевский писал, что исполнение Юрьевой советской песни «производит самое благоприятное впечатление своей отточенной выразительностью и законченностью» (журнал «Советская музыка» № 5, 1950 г.)

...Не каждому из нас посчастливилось посетить её концерты, слушать «живой» голос певицы. Но даже и по записям можно достаточно полно представить его своеобразную красоту.

В. Донцов

8. Нина Дулькевич «Старинные романсы, песни»

(«Мелодия» № 48611-12, 1988 г.)

Искусство истинного художника всегда захватывает своей яркостью, необычностью, неповторимостью. Таким было искусство Нины Викторовны Дулькевич – певицы, которую А.И. Куприн назвал «волшебницей в песнях». Старые грамзаписи сохранили её голос. На пластинках – русские романсы, известные ныне и совсем забытые, оставшиеся в прошлом. Неприятательные мелодии, простые слова. Но чем-то они подкупают, есть в них что-то, что нравится нам и сегодня. Ведь романсы эти –

о любви, о мечтах, о надеждах, тревогах, радостях человека, о том, что всегда было близким и понятным каждому. Тема вечная, как сама жизнь...

Время не властно над талантом, проходят десятилетия, а он не тускнеет, не старится. В этом убеждаешься, слушая Нину Дулькевич. Даже неумолимое, назойливое шипение акустических, много раз игранных дисков бессильно перед красотой голоса, мастерством исполнения.

Что известно сейчас об этой «артистке-художнице», как её называли современники? К сожалению, сведения о певице довольно скромны. Её личный архив не сохранился, нет уже тех, кто мог бы поделиться своими воспоминаниями о ней. В литературе также почти не содержится фактов о её жизненном и творческом пути. Поэтому некоторые важные моменты её биографии утрачены, видимо, навсегда. И всё же то, что удалось установить, найти в газетно-журнальных архивах, позволяет представить себе, пусть в общих чертах, образ этой певицы – звезды русской эстрады прошлых лет.

Нина Викторовна Дулькевич (Бабурина) родилась в 1891 году в Петербурге. О её происхождении известно лишь, что вышла она из «простолюда», «из народа», как писали газеты. Трудовую деятельность начала рано, в пятнадцатилетнем возрасте.

Её «нашёл» Николай Дмитриевич Дулькевич, руководитель цыганского хора, известный в то время в Петербурге гитарист. Красота молодого голоса покорила его. Насыщенные грудные «низы», сильный, звонкий, залиvistый, чуть с надрывом верхний регистр – эти качества ценятся в цыганском пении, и Дулькевич буквально «ухватился» за Нину, пообещав сделать её «настоящей цыганской певицей»...

Так скромная русская девушка с петербургской окраины попала в цыганский хор. Вскоре руководитель хора увлёкся и самой обладательницей любившегося ему голоса, она стала его женой.

Богатые вокальные данные, исключительная музыкальность помогли юной артистке быстро сделать карьеру. В хоре Дулькевича, а затем и А. Шишкина она пела непродолжительное время. Оставив эти коллективы, не отличавшиеся высокой музыкальной культурой, Нина Дулькевич начала выступать с сольными программами.

Личность одарённой певицы привлекла внимание музыкальной общественности, критики, столичной публики. Прошло не так много времени, и афиши уже называли её «знаменитая» (Нине Дулькевич не было тогда и 18-ти лет). Издавались ноты с её репертуаром, систематически публиковались отзывы о концертах, огромными тиражами выходили её граммофонные пластинки.

Она выступала в лучших концертных залах обеих столиц, много гастролировала по стране. На любовь и признательность публики певица отвечала взаимностью, щедро даря свой талант людям.

Поражает количество номеров, которые Дулькевич обычно исполняла в концертах: 30, 40 и даже 50! «Сколько романсов заставили её пропеть, начнёшь считать и обочтёшься...», – писали «Биржевые ведомости» после одного из концертов.

Обаятельной была Нина Дулькевич и в жизни, и на сцене – белокурая, с красивым русским лицом, милой улыбкой, будто излучавшей свет и радость. Ничего цыганского... Тем не менее, певицу окрестили цыганкой (правда, с эпитетом «белая»), «Русская по рождению и крови», как выразился А.И. Куприн, она была зачислена в стан цыганских певиц. Однако это амплуа мало соответствовало творческому облику Дулькевич.

Артистка решительно не приняла вульгарной цыганщины, захлестнувшей тогда русскую концертную эстраду. Она никогда не выносила на эстраду пошлого, бесчувственного, что часто встречалось в репертуаре исполнителей и пользовалось спросом у нетребовательной публики.

Нина Дулькевич любила цыганские мелодии, но подлинные. из народных истоков. Их, по словам А.И. Куприна, она знала «очень много» и пела с большим мастерством, «принося в зал поэзию дикой воли, поэзию тёмной ночи у пылающего костра, дикую удаль и тихую грусть...» («Рампа и жизнь», 1912 г.). Однако наличие в репертуаре певицы цыганских и таборных песен свидетельствовало вовсе не о принадлежности её к цыганским исполнителям, а о многогранности и широте дарования. Настоящей стихией Дулькевич была русская песня, русские романсы на стихи Пушкина, Лермонтова, Фета, Апухтина, других менее известных русских поэтов.

«Мягкий, ласкающий голос, задушевное исполнение и вызываемое им настроение тихой мечтательной грусти – вот отличительные черты пения артистки, а вместе с тем и тайна её успеха...» «Публике в равной степени нравились и её задушевные романсы, и русские песни, звучавшие ширью и вольностью Волги и степей...»

Это выдержки из газетных рецензий, публиковавшихся в разных городах России.

Один из концертов Дулькевич посетил А.И. Куприн. Восторженный отзыв о нём читаем в очерке «Фараоново племя» («Синий журнал» № 38, 1911 г.):

«Я никогда не забуду этого внезапного, сильного, страстного и сладкого впечатления. Точно в комнату, где пахло модными духами, вдруг повеял аромат какого-то дикого цветка. Я слышал, как притихли понемногу очарованные зрители, и долго ни одного звука, ни шороха не раздавалось в громадном зале, кроме этого милого, тоскующего и

пламенного мотива... Слушаешь её – и слушаешь не одними ушами, а всеми нервами, всей кровью и всей душой...»

Писатель сравнил искусство Дулькевич в песнях с искусством прославленной певицы Марии Гай на оперной сцене. «Та же простота, искренность и страстность», – отмечал он.

Концертная деятельность Н.В. Дулькевич продолжалась и в советское время. В 1919 году она в числе первых стала членом Петроградского Союза работников искусств (СОРАБИС), её гастрольные выступления по-прежнему привлекали внимание публики и рецензентов.

Вот что писала о ней советская печать: «Н.В. Дулькевич – большая певица с подлинным темпераментом...» («Экран» № 27, 1922 г.); «Почему с таким вниманием слушают певицу, – не оперную, даже не концертную, а исполнительницу так называемого лёгкого жанра? Секрет художественного успеха Дулькевич в незаурядном мастерстве, в её выдающейся музыкальности...» («Коммуна», Самара, 1927 г.).

Однако нужно помнить, что в то время русский бытовой романс, именуемый в наши дни старинный, переживал немалые трудности, подвергался нападкам и не всегда справедливой критике. Даже в лучших его образцах (таких, как, например, «Гори, гори, моя звезда», «Ночь светла», «Только раз бывают в жизни встречи», «Калитка», широко известных и любимых в наши дни), музыкальная критика усматривала настроения упадничества, пошлости, приметы «ветхой и затхлой старины».

Предвзятость критики не могла не отразиться отрицательно на деятельности певцов, выступавших в 20–30-е годы с исполнением старинных русских романсов. Отошла от этого жанра и Нина Викторовна Дулькевич. С 1927 года она пела в концертах детские песенки (и, надо сказать, пела с большим мастерством, что не раз отмечалось в печати). И лишь изредка по просьбе любителей и своих поклонников исполняла в концертах свой старый репертуар.

Но любовь к романсу не гасла в сердце певицы. В начале 30-х годов она неожиданно снова вышла на эстраду с программой, составленной из русских романсов, как бы доказывая этим, что не изменила своему истинному призванию. Это был один из её последних концертов. Зрители тепло встретили певицу, которую знали и любили давно.

Нина Викторовна Дулькевич ушла из жизни рано, далеко не исчерпав своих творческих возможностей. Умерла она в 1934 году в Ленинграде. С тех пор её имя почти забыто. Только старые граммофонные пластинки, много лет хранящиеся в собраниях отдельных коллекционеров, напоминают о певице.

Но настоящий талант не уходит навсегда в прошлое. Рано или поздно о нём непременно вспоминают, и тогда начинается его вторая жизнь – в благодарной памяти поколений.

В. Донцов

9. Александра Ропская.

«Арии из опер, романсы, песни»

(«Мелодия» № М10 48921, 1989 г.)

Народная артистка УССР Александра Дмитриевна Ропская (1897–1957) принадлежала к старшему поколению мастеров советской оперной сцены: её творческое становление пришлось на первые послереволюционные годы. Упорный труд, влюблённость в музыку помогли девушке развить своё природное дарование, стать профессиональной певицей, снискать уважение и признание народа.

Детские и ранние юношеские годы Ропской прошли на воронежской земле, среди чудесной русской природы. Она росла в многодетной семье, училась в гимназии, а в 1914 году ей удалось поступить в Саратовскую консерваторию, в класс фортепиано А.Ф. Скляревского. Как-то на одном из консерваторских концертов Ропская исполняла ряд русских песен и старинных романсов. Её пение понравилось присутствовавшим, и профессор М. Медведев посоветовал Александре учиться вокалу.

Приехав после окончания консерватории в Полтаву, она начала брать уроки у опытного вокального педагога М.Денисенко (в прошлом солистки Мариинской оперы) и вскоре поступила в оперную труппу, руководимую А. Ерофеевым. С 1921-го по 1926 год Ропская – солистка передвижной оперы, руководимой известным певцом Э.Ганфом, затем в течение двух сезонов она поёт в Одесской опере. Здесь её репертуар пополнился партиями Любавы в «Садко» Римского-Корсакова, Амнерис в «Аиде» Верди, Никлауса в «Сказках Гофмана» Оффенбаха. Прекрасная музыкальная память, огромное трудолюбие, требовательность к себе способствовали быстрому творческому росту молодой артистки.

В сезоне 1927/28 года – Ропская солистка Харьковской оперы, где поёт Полину в «Пиковой даме», Леля в «Снегурочке», Кончаковну в «Князе Игоре» и ряд других партий. С 1928 года начинается новый, киевский период её творческой деятельности, который продолжался 25 лет. На сцене театра оперы и балета имени Т.Г. Шевченко она создала целую галерею прекрасных высокохудожественных образов. Среди её наиболее значительных работ – Любаша в «Царской невесте», Графиня в «Пиковой даме», Лель в «Снегурочке», Любовь Кочубей в «Мазепе», Настя в «Тарасе Бульбе», Терпылыха в «Наталке Полтавке» и, конечно же, Кармен – одна из лучших её партий. В прессе отмечалось, что вокальное и

сценическое мастерство Ропской отличается «художественной цельностью, убедительностью, совершенством и свежестью замыслов».

В годы Великой Отечественной войны певица работала в Уфе, затем в Иркутске, где находился Киевский оперный театр, страстно пропагандируя родное искусство среди тружеников тыла, выступала перед бойцами, которые отправлялись на фронт. Много раз и сама выезжала на передовую, пела в концертах для воинов их любимые песни. Возвратясь с передовыми воинскими частями в родной Киев, когда он был ещё в руинах и пожарищах, певица давала концерты для бойцов, освободивших столицу Украины, для киевлян, возрождавших свой город, для всех, кто истосковался по родным мелодиям. И везде её выступления принимались с восторгом. С 1944 года и до конца жизни Ропская преподавала в Киевской консерватории, воспитывала молодую смену вокалистов, многие из которых затем успешно работали в разных музыкальных организациях страны. Александра Дмитриевна беззаветно служила родному искусству, оставив о себе память как о яркой, неповторимой артистической личности.

Из огромного репертуара певицы, включавшего оперные партии, народные песни, романсы, песни советских и зарубежных композиторов, в грамзаписи сохранилось всего восемь произведений. С этими уникальными теперь записями многие слушатели познакомятся впервые, поскольку в послевоенные годы пластинки Ропской не выпускались.

В. Донцов

10. Юрий Морфесси

«Старинные романсы, песни»

(«Мелодия» № М60–49451052, 1990 г.)

Старые граммофонные пластинки сохранили голос Юрия Морфесси, известного в дореволюционные годы актёра оперетты и исполнителя русских песен и романсов.

Юрий Спиридонович Морфесси родился в 1882 году¹ в семье мелко-одесского служащего, по происхождению грека. Семья была малообеспеченной, и мальчик вынужден был, подрабатывая на жизнь, петь в церковном хоре – у него обнаружили наличие неплохого голоса. Одновременно он учится в греческом училище, после окончания которого поступает в художественную школу, готовясь стать архитектором. В это же время он начинает увлекаться театром и музыкой. Юрий даже дома устраивает любительские спектакли. Но вот однажды, когда юноше было

---

¹ Это неверно. По уточнённым данным Ю. Морфесси родился в 1876 г. в Афинах. Когда ему исполнился год, семья перебралась в Одессу. **А.Ж.**

уже двадцать лет, случай сводит его с семьёй большой поклонницы вокального искусства Э.П. Цакни, у которой собирались люди, принадлежавшие к артистическому и музыкальному миру. Бывал у Цакни и знаменитый итальянский певец М. Баттистини, приехавший в Одессу на гастроль. Он первый обратил внимание на незаурядность вокального дарования юного Морфесси.

Мечтая попасть на оперную сцену, Юрий, по совету Баттистини, начинает брать уроки пения у артиста императорских театров П.Б. Борисова. Вскоре Юрий Морфесси получил из Италии приглашение от Баттистини приехать на концерт, устроенный в его пользу с тем, чтобы он смог закончить своё музыкальное образование. Но материальная необеспеченность не позволила ему осуществить поездку за границу. Морфесси принимают в труппу Одесского оперного театра на правах ученика. Эта сцена стала его первой профессиональной сценой. Однако в опере он поёт недолго.

Юрий Морфесси переходит в «лёгкий жанр», поступив в театр миниатюр под экзотическим названием «Зелёный попугай». Здесь он поёт русские и цыганские песни и романсы, а также популярные в то время шлягеры, участвует в опереточных спектаклях. С этим жанром связан весь его дальнейший путь. Пожалуй, самым большим успехом пользовалась «Весёлая вдова». После того как спектакль прошёл за сезон более двадцати раз, слава о нём докатилась до самого Петербурга. Исполнители главных ролей Монахов, Пионтовская и Морфесси были срочно вызваны в столицу, и в дальнейшем, по свидетельству современника, провинция видела их уже только в качестве гастролёров.

В Петербурге Морфесси поёт в опереттах Крылова, Кабанова, Северского, Яковлева, и везде, как писала пресса, его выступления «сопровождались крупным художественным успехом». Одновременно он много поёт в концертах. На одном из них его услышал Ф.И. Шаляпин, которого покорила свежий, сочный, бархатный голос молодого певца. Тогда-то Шаляпин и назвал его «Баяном русской песни». Такой высокой оценки гениального артиста удостоивались немногие.

В 1911 году фабрики «Пишущий Амур» и «Зонофон» сделали первые записи голоса Ю. Морфесси. С тех пор было выпущено несколько десятков пластинок. Есть среди них и весьма посредственные, порой низкопробные песенки, рассчитанные на невзыскательного слушателя (дань моде, как видим, была во все времена). Нас, разумеется, интересуют не они, а та часть репертуара певца, в которую вошли лучшие песни и романсы, звучащие на эстраде и по сей день. Это и знаменитый романс Н. Харито «Отцвели хризантемы», в котором Морфесси сумел передать живые человеческие чувства; и «Дремлют плакучие ивы», где с

большим мастерством и выразительностью раскрываются мотивы безрадостной судьбы; и популярные в 20–30 годы романы «Только раз бывают в жизни встречи» Б. Фомина, «Бубенцы» Н. Бакаейникова, «Спокойно и просто» Б. Прозоровского, «Забыли вы» А. Оппеля и др.

В 1918 году Ю. Морфесси, находясь в Одессе, пел в Доме актёра, где выступали тогда А. Вертинский, Л. Утёсов, Иза Кремер. Но вскоре последовала эмиграция. Жизнь за рубежом не принесла талантливому артисту ни истинного творческого вдохновения, к чему он так стремился всегда, ни обыкновенного человеческого счастья. По сути, это был период скитаний на чужбине, где певец сполна испытал все превратности судьбы человека без родины, о чём свидетельствуют его собственные признания:

«Артист, оторванный от родной земли, – он как растение без корня, ему нечем питать своё творчество, и поэтому он душевно пуст. Пока живу старым запасом, но надолго ли его хватит? Уже чувствую, как теряю аромат, перестаю ощущать прелесть родных мелодий – просто пою старое. Всё вокруг чужое, ничто не вдохновляет... Одна невыносимая тоска...»

В таких исповедях, как вспоминает К. Сокольский (в прошлом – солист Рижской филармонии, неоднократно встречавшийся с Ю. Морфесси во время своих гастрольных поездок за рубеж), певец словно искал облегчения своим душевным страданиям. С 1936 года Ю. Морфесси жил в Югославии. Он много гастролировал, приезжал с концертами в Латвию. В программы своих концертов он постоянно включал и советские песни. Самыми любимыми были «Весёлый ветер» И. Дунаевского и «Катюша» М. Блантера. Последние годы жизни Ю. Морфесси прошли в Париже¹ – в безвестности, нищете, одиночестве. Надо отдать ему должное: до конца своих дней он оставался русским гражданином, не поменяв русского паспорта на заграничный. Умер Ю.С. Морфесси в 1957 году², так и не испытав счастья вернуться в страну, которую любил всю свою жизнь. Взято из журнала «Советская музыка» № 2 за 1982 г. Очерк «Баян русской песни»).

В. Донцов

11. «Певца-воин Евгения Озимковская»

(«Мелодия» № ... (1990 г.)³

Петь так, чтобы слушатель мог получить истинное наслаждение, чтобы любое произведение – будь то песня, романс или оперная ария –

¹ Это ошибка. Последние годы жизни певца прошли в Баварии (Германия). **А.Ж.**

² По новейшим уточнённым данным певец скончался 12 июля 1949 г. **А.Ж.**

³ Данная аннотация была подготовлена к выпуску диска-гиганта с двумя украинскими певицами – Е. Озимковской и З. Старченко. Однако из-за горбачёвской «перестройки» пластинка так и не была выпущена. **А.Ж.**

волновало людей, вызывало у них благородные чувства, воодушевляло их на добрые и славные дела и поступки – такую задачу ставила перед собой в течение всей творческой жизни талантливая украинская певица Евгения Озимковская.

Родилась она в 1923 году в городе Царицыне (ныне Волгоград) в многодетной семье служащего. Здесь, на берегах великой русской реки Волги, будущая артистка с детства прониклась глубокой любовью к русским и украинским народным мелодиям, которые часто слышала от своей бабушки, знавшей их великое множество.

В семье все горячо любили музыку, братья и сёстры Жени пели и играли на народных инструментах – гитаре, балалайке, баяне, русской гармонике. Страстным поклонником народных песен был и отец и эту любовь прививал своим детям. Несколько лет девочка посещала Дворец пионеров, обучалась игре на скрипке. А когда, случилось, начинала петь, друзья и знакомые, восторгаясь её голосом, говорили родителям: «У вашей дочери горло золотое. Учиться бы ей на артистку».

Мечтала об этом и юная певунья. Но обстоятельства сложились так, что в 1941 году, окончив десятилетку, она поступила не в консерваторию, а в медицинский институт, где проучилась всего один год. Когда линия фронта подошла к Сталинграду, Женя добровольно ушла на фронт, прошагав по грозным дорогам войны от берегов Волги до Вислы. Там, в боевой обстановке, в редкие минуты отдыха, на привалах, выступала перед бойцами: танцевала, пела и даже читала собственные стихи. В это время в её душе окончательно созрело рождённое ещё в школьные годы решение посвятить себя вокальному искусству.

В 1944 году войсковая часть направляет Е. Озимковскую в Киевскую консерваторию на учёбу. Приехав в родной город мужа, она с рекомендательным письмом явилась к ректору консерватории. И вот в солдатской шинели, в сапогах, с боевыми наградами на груди предстала она перед своим будущим педагогом, народной артисткой УССР Александрой Дмитриевной Ропской, которая, прослушав её голос, решила взять её в свой класс. Так участница Великой Отечественной войны, обладавшая редкостным по красоте голосом (контральто), стала студенткой Киевской государственной консерватории им. П.И. Чайковского. Осуществилась её заветная мечта.

После окончания консерватории (1951 г.) Евгения Озимковская – солистка Донецкого оперного театра. С первых же шагов на сцене ей доверяют ответственные вокальные партии – Княгини в «Русалке» Даргомыжского, Солохи в «Черевичках», Марты в «Иоланте», Графини в «Пиковой даме» Чайковского, Дуняши в «Царской невесте» Римского-Корса-

кова и др. Желанной гостьей была она и в далёких шахтёрских посёлках, куда выезжала с концертами.

Имя певицы становится всё более известным, и в 1953 году её приглашают на работу в столичный театр оперы и балета им. Т.Г. Шевченко. Здесь в полную силу расцвёл её чудесный, самобытный талант, здесь она спела свыше 40 партий в операх отечественной и зарубежной классики. Одновременно Е.П. Озимковская много гастролировала – и в нашей стране, и за рубежом. Её выступления в спектаклях и концертах сопровождались большим успехом у зрителей.

В 1957 году во время VI Всемирного фестиваля молодёжи в Москве Е. Озимковская участвовала в конкурсе вокалистов и была награждена серебряной медалью, а также удостоена звания лауреата международного конкурса. В 1967 году ей присвоено звание заслуженной артистки УССР. Она была также награждена орденом «Знак почёта». Много лет подряд Е.П. Озимковская избиралась народным депутатом Киевского горсовета.

В одной из своих публикаций (газ. «Советская культура» от 30 января 1962 года) народный артист СССР И.С. Козловский в ряду «прекрасных певцов, находящихся в отличной творческой форме, во всеоружии высокого мастерства», таких как Б.Р. Гмыря, Е.И. Чавдар, П.С. Белинник, назвал и имя Евгении Петровны Озимковской. И это не преувеличение – такой высокой оценки певица удостоена вполне заслуженно, она, выражаясь словами того же И.С. Козловского, действительно была превосходным вокалистом, достойным партнёром Зои Гайдай, Ларисы Руденко, Элеоноры Томм, Александры Жилы, Николая Частия, Михаила Гришко, Лилии Лобановой, Михаила Роменского, Дмитрия Гнатюка – целой плеяды прославленных мастеров украинской оперной сцены.

А известный немецкий искусствовед и вокальный педагог доктор Карл Лаукс назвал нашу украинскую певицу «феноменальным контральто». В меткости этого высказывания можно убедиться, слушая её архивные записи, хранящиеся в фондах Украинского радио.

В. Донцов

●

12. «Золоті голоси України» (двойной компакт-диск, 2013 г.)

В сімдесяті роки минулого століття Міністерство культури України планувало видати антологію грамплатівок із записами видатних українських співаків під назвою «Золоті голоси України». Роботу з підготовки та реставрації архівних матеріалів мав провести філіал фірми «Мелодія» в Києві.

Публікації на цю тему час від часу з'являлися в пресі, але той проект так і не був здійснений через неповороткість та бюрократичну тяганину чиновників міністерства та працівників філіалу.

З тих пір минуло кілька десятиліть. За цей період в історії звукозапису відбулася справжня революція: на зміну грамплатівкам прийшов цифровий звукозапис (CD-диски), який повністю витіснив довгограючі диски. З'явилося багато студій на комерційній основі, орієнтованій на поп- та рок-напрямки, а також на іменні альбоми сучасних естрадних «зірок».

На жаль, записи з голосами співаків минулих десятиліть, корифеїв національного вокального мистецтва, таких, як Донець, Петрусенко, Литвиненко-Вольгемут, Паторжинський, Гайдай і т.д., не випускають, мотивуючи це тим, що на ці диски немає попиту та коштів.

Єдиний співак, удостоєний уваги Національної радіокомпанії – Михайло Гришко. Враховуючи такий стан з виданням компакт-дисків славетних майстрів вітчизняного вокального мистецтва і не сподіваючись, що ситуація в найближчому майбутньому зміниться на краще, онук М.С. Гришка Дмитро вирішив видати подвійний компакт-диск з українськими народними піснями та романсами у виконанні найбільш відомих вокалістів – від С. Крушельницької і М. Менцинського до Н. Костенко, Г. Шоліної та З. Старченко. Ці твори переписані, в основному, зі старих грамплатівок 1930-50 рр. із зібрань колекціонерів і не можуть, звичайно, претендувати на високу якість звучання, але і в такому вигляді вони дають певне уявлення і про голос співака, і про його виконавську майстерність.

Все, що зберіг для нащадків грамзапис, має стати доступним широкому колу шанувальників вокальної лірики. Хочеться сподіватися, що ці пісні та романси принесуть власникам дисків чимало приємних хвилин від прилучення до прекрасного світу чарівних мелодій.

В. Донцов

ЧАСТЬ II. РАДИОПЕРЕДАЧИ

1. Білинник П.С.

(Українське радіо, канал «Культура», 22.04.2014. Ведуча Ганна Боровицька)

В одній з попередніх передач я вже казав, що у моєму зібранні грам-платівок є багато дисків видатних українських співаків, корифеїв національного вокального мистецтва – Донця, Литвиненко-Вольгемут, Петрусенко, Гайдай, Козловського Гмирі, Андрія Іванова, Частія, Гришка, Ропської,

Лариси Руденко, Кипоренка-Доманського, Роменського та ін. До цієї уславленої когорти митців належав і Петро Сергійович Білинник. Зізнаюся, у далекі роки моєї юності, коли тільки я тільки-но почав збирати патефонні пластинки, співом Петра Білинника я чомусь не захоплювався.

Його голос у грамзапису мене зовсім не вражав, він здавався мені якимось трохи солодкуватим, словом – нецікавим, хоч з чоловічих голосів я найбільше любив саме тенорів. Тому платівок Білинника у мене майже не було, за винятком

двох-трьох дисків, які мене все ж тішили. Це насамперед народні пісні «Їхав козак за Дунай», «Вечір надворі», «Стоїть гора високая».

Принагідно скажу ще, що пластинок П. Білинника, порівняно з іншими нашими відомими співаками, випускали зовсім мало. Чому – не знаю, хоч здавалося б, за всіма критеріями – а це і народний артист СРСР, і провідний соліст Київської опери, удостоєний найвищих державних нагород, у тому числі ордена Леніна, він міг би бути ширше представлений у грамзапису. Але хто знає, може сам співак не прагнув до цього, та факт залишається фактом: платівок Білинника було небагато.

Проте відомо, що для Українського радіо він записав на магнітофонних стрічках чимало вокальних творів, які увійшли в золотий фонд національного мистецтва. Шкода, що вони звучать по радіо рідко.

Боровицька: Як і коли ви зацікавились творчістю Білинника?

Донцов: Я зацікавився співом Білинника, його записами на платівках, на жаль, тоді, коли вже у продажу їх не було. І тоді я почав пошук його платівок, відвідуючи речові ринки (це було вже в 1970–80 роках), де і придбав кілька його дисків. У 1960 році вийшла його одна-єдина довгограюча платівка, на якій записано всього 6 пісень. У моїй колекції ця платівка є, та ще й з автографом Петра Сергійовича.

Я мав щастя бути особисто знайомим з Петром Сергійовичем, мав з ним кілька зустрічей, коли збирав матеріали для книги про видатну українську співачку Олександру Ропську. Добре запам'яталася мені перша зустріч у 1983 році.

Сестра Ропської Зінаїда Дмитрівна зателефонувала Петру Сергійовичу, сказавши, що збирається матеріал для книги про Олександру Дмитрівну, і попросила написати спогад. Петро Сергійович охоче погодився і буквально через кілька днів повідомив, що спогад вже написав і може віддати його, як він сказав, «хоч сьогодні».

Домовилися зустрітися біля Головоштамту. Зінаїда Дмитрівна запропонувала і мені піти з нею, щоб Петро Сергійович, так би мовити, на власні очі побачив упорядника та автора майбутньої книги. Коли ми підійшли до Штамту, Петро Сергійович вже чекав на нас. Я бачив його вперше, на сцені у спектаклях мені, на жаль, не пощастило його бачити і чути.

Боровицька: Яким Вам запам'ятався Петро Сергійович Білинник?

Донцов. Це був чоловік невисокого зросту, на вигляд моложавий, стрункий підтягнутий, хоч було йому тоді вже далеко за сімдесят, але виглядав він значно молодшим, десь років на 50.

Зінаїда Дмитрівна познайомила нас. Зав'язалася розмова. Петро Сергійович виявився досить говірким співрозмовником. Почали згадувати Олександру Дмитрівну, інших артистів Київської опери, які вже пішли з життя. Петро Сергійович, між іншим, схвально підтримав мою ідею створити книгу спогадів, присвячену пам'яті Олександри Дмитрівни Ропської.

Боровицька: Чи Ви ще бачили Петра Сергійовича після тієї зустрічі?

Донцов: Вдруге я зустрівся з Петром Сергійовичем через два роки, коли майже були зібрані матеріали для книги і треба було написати передмову. Петро Сергійович погодився це зробити. Він був першим, хто читав спогади про Ропську і висловив своє задоволення і змістом, і самим фактом, що така книга буде. «Александра Дмитриевна, – сказав тоді Петро Сергійович, – вполне заслуживает, чтобы её знали и помнили».

Наступна наша зустріч відбулася в 1987 році. Це був рік ювілею О.Д.Ропської – 90 років з дня народження. У Будинку актора відбувся вечір, присвячений пам'яті співачки. На нього були запрошені відомі діячі

театрального мистецтва – народний артист СРСР П.С. Білинник, заслужена артистка Є.П. Озимковська (учениця Ропської), колишня солістка Київської філармонії В. Хлопушина (учениця Ропської), солістка Київської опери заслужена артистка В. Река, колишня артистка балету В.Шехтман, колишня солістка опери Гання Іващенко, співачка Тетяна Протас (учениця Ропської), концертмейстер Н.І. Скоробагатько, народна артистка України А. Васильєва, письменник і мистецтвознавець Микола Кагарлицький. Ведучим вечора був відомий музикознавець і журналіст Михайло Головащенко.

Серед тих, хто виступив зі спогадами, був і П.С. Білинник, цікаву розповідь якого присутні вислухали з великою увагою.

Як я вже сказав, мені особисто не довелося слухати Петра Сергійовича Білинника в оперних спектаклях чи концертах – з його виконавським мистецтвом я був знайомий лише у грамзапису.

Аж ось у 1986 році (було це десь восени) я дізнався, що в Будинку актора має відбутися ювілейний концерт співака. Якщо я правильно запам'ятав, на афіші було зазначено «Творчий концерт-звіт». Потрапити на той концерт було просто, вхід був безплатним і, здається, навіть без запитань.

Глядачева зала у Будинку актора невелика, але бажаючих послухати співака виявилось набагато більше, ніж могла вмістити зала. Концерт тривав десь понад годину Петро Сергійович виконав тоді багато пісень, романсів, оперних арій і після кожного твору була злива оплесків. Гадаю, то була «лебедина пісня» співака, бо після того концерту Петро Сергійович, здається, вже більше не з'являвся на сцені.

Петру Сергійовичу було вісімдесят, але в це не вірилося – і молоде обличчя, і струнка постать, і дзвінкий, сильний голос з металевими верхніми нотами – все це якось не узгоджувалося з його віком. І що мене тоді найбільше вразило: голос Петра Сергійовича на пластинках, записаний у 1950-х роках, і голос, який линув зі сцени Будинку актора у 1986 році, – то були голоси ніби різних співаків. Адже Петра Сергійовича Білинника шанувальники вокалу знали як ліричного тенора. А тут – голос був настільки міцний, потужний, з стійким верхнім регістром, що висновок міг бути тільки один – драматичний тенор, та ще й бельканто!

І до цього часу не можу забути тієї насолоди, яку я отримав від співу Петра Сергійовича Білинника на його ювілейному концерті – співу не 80-річного дідуса, а молодого співака, людини у розквіті творчих сил.

Петро Сергійович Білинник прожив довге і славне життя. Його творчість є взірцем самовідданого служіння рідному мистецтву. Хай же буде вічною пам'ять про нього в серцях і душах наступних поколінь українського народу.

2. Борисенко В.І.

(Українське радіо. Канал «Культура», 14.07.2014. Ведуча Ганна Боровицька)

Ім'я Вероніки Борисенко, як і багатьох інших талановитих співаків, я вперше побачив на етикетці патефонної пластинки. Як зараз пам'ятаю, це була пісня Дунаєвського на вірші Лисянського. Вона починалася словами «Я по свету немало хаживал»... Пісня, написана в ритмі маршу, одразу захопила мене своєю мелодією та пристрасними словами. Саме у виконанні Борисенко вона стала дуже популярною, хоч цю пісню чудово виконували й інші співаки, наприклад, талановита Зоя Рождественська.

Через якийсь час (було це в 1950-ті роки) я придбав ще кілька пластинок з голосом Вероніки Борисенко. Це були ліричні пісні також Дунаєвського: «Ох ти, серце» на вірш поета Волжаніна, та «Пісня про Волгу» на вірш Лебедева-Кумача з кінофільму «Волга-Волга» (пісня починалася словами «Много песен про Волгу пропето»).

А потім у моїй колекції з'явилися пластинки Вероніки Борисенко з українськими народними піснями, які вона наспівала в 1947–48 роках: «В кінці греблі», «Нащо мені чорні брови», «Ой, піду я до млина», «Ой, зрада карі очі», «І багата я» (на вірш Шевченка), «Стояла я і слухала весну» (на вірш Лесі Українки). Ці пісні Вероніка Борисенко часто включала в свої концерти.

До речі, співачка мала в своєму репертуарі чимало пісень, якими свого часу прославилася Оксана Петрусенко. Це і «В кінці греблі», і «Нащо мені чорні брови», і «Ой, джигуне, джигуне», і «Чом, чом не прийшов» і цілий ряд інших пісень.

Оксана Петрусенко була улюбленою співачкою Вероніки Іванівни, Концертмейстер Оксани Петрусенко Ніна Іванівна Скоробагатько розповідала мені, що коли вона слухала українські народні пісні у виконанні Вероніки Борисенко, то їй здавалося, що співачка прагнула своїм співом відтворити манеру виконання своєї славетної попередниці. Про це Ніна Іванівна пише і у своїх спогадах, у книжці «Нотатки оперного концертмейстера».

Я, на жаль, не чув Вероніки Іванівни Борисенко ні в оперних спектаклях, ні в концертах. Але у музикознавчій літературі багато зустрів її ім'я і читав схвальні відгуки про неї як про співачку, оперну артистку. Голос її – низьке меццо-сопрано грудного тембру, забарвлене теплими оксамитовими обертонами, зачаровував слухачів, викликав захват. Захоплювали і її надзвичайна музикальність та глибоке проникнення в образ – будь-то оперний, чи пісенно-романсовий.

Верніка Борисенко походила з української селянської родини, яка мешкала в Білорусії. Народилася вона 6 січня 1918 року. З дитинства Віра (так її називали батьки та близькі родичі) любила співати. Це були народні пісні – українські, російські, білоруські. Її перші слухачі – друзі, рідні, односельці – завжди зачаровувалися, слухаючи її гарний низький альт. Віра часто була заспівувачкою в колі своїх друзів, які збиралися десь на околиці села, щоб поспівати улюблених пісень.

У 1938 році 20-річній Вірі Борисенко пощастило: вона вступила до Мінської консерваторії. Коли почалася Велика Вітчизняна війна, Вероніка Борисенко була на третьому курсі. З перших же днів війни брала участь в концертах для воїнів. У 1941 році, ще студенткою, була запрошена до Свердловської опери, де була солісткою протягом чотирьох сезонів.

В 1941–43 роках продовжувала навчання в Свердловській консерваторії у класі відомого київського вокального педагога професора Д.Г. Євтушенка. Принагідно скажу, учнями Євтушенка були такі ушлавлені згодом співаки, як П. Кармалюк, Н. Гончаренко, М. Шевченко, В. Любимова, І. Масленнікова, В. Буймістер.

В 1944 році Вероніка Борисенко стала аспіранткою Київської консерваторії, а в наступному 1945-му році – солісткою Київського оперного театру. В 1946 році брала участь у Всесоюзному конкурсі музик-виконавців і була удостоєна III премії. Після успішного виступу її запросили до Великого театру у Москві. На його сцені дебютувала в «Майській ночі» Римсько-Корсакова (співала партію Ганни).

Влітку 1947 року побувала на Всесвітньому фестивалі демократичної молоді в Празі. На фестивальному конкурсі вокалістів здобула першу премію. У 1948 році за партію Груні в опері Серова «Ворожа сила» Вероніці Борисенко було присуджено Сталінську премію. У 1959 році вона стала народною артисткою Російської федерації.

Партнерами Вероніки Іванівни Борисенко були видатні співаки – Лемешев, Козловський, Кривченя, Петров, Огнівцев, Каткульська, Ейзен, Архипова, Олійниченко, Мілашкіна, Вишневська та ін..Вероніка Іванівна Борисенко неодноразово виїздила з концертами за кордон, де з її мистецтвом знайомилися шанувальники вокалу у Франції, НДР, Польщі, Чехословаччині.

На сцені Великого театру вона працювала 30 років – з 1946 до 1977 р. (з перервами). Співала партії Графіні («Пікова дама» Чайковського), Ольги та Нянї («Евгеній Онегін» Чайковського) та інші партії меццо-сопранового репертуару.

Померла Вероніка Іванівна Борисенко 7 вересня 1995 року.

3. Борищенко В.П.

(Українське радіо, канал «Культура», 15 та 22.08.2016.)

Ведуча Ганна Боровицька.

Боровицька. Герой сьогоднішнього випуску передачі – людина рідкісної долі у мистецтві, адже він віддав Київському оперному театру понад п'ять десятиліть свого життя і натхненної праці. Спочатку майже чверть століття як співак, а потім ще понад тридцять років як режисер. Народний артист України Віктор Петрович Борищенко, а йдеться саме про нього, запам'ятався своїм колегам і шанувальникам як людина яскравого таланту й артистичної зовнішності, відночас людина надзвичайно чесна і порядна, доброзичлива і толерантна. Не одне покоління слухачів залюбки спостерігало за працею Борищенка-співака на сцені, і не одне покоління молодих співаків з вдячністю сприймали поради Борищенка-режисера, долучаючись до його величезного артистичного досвіду.

Пропоную розпочати передачу з одного дуже давнього запису, який вже багато десятиліть зберігається у наших воістину невичерпних фондах. Ви почуєте хор «Закувала та сива зозуля» Петра Ніщинського з музики до твору Тараса Шевченка «Назар Стодоля».

Пропоную розпочати передачу з одного дуже давнього запису, який вже багато десятиліть зберігається у наших воістину невичерпних фондах. Ви почуєте хор «Закувала та сива зозуля» Петра Ніщинського з музики до твору Тараса Шевченка «Назар Стодоля».

Співає державна заслужена капела бандуристів України під керуванням Олександра Мінківського. Соліст – Віктор Борищенко.

(Звучить запис).

Звертаюся до гостя нашої студії, постійного автора передачі «Голос із грамплатівки» Віталія Петровича Донцова. Знаю, ви були особисто знайомі з Віктором Петровичем Борищенко. Коли ви познайомилися і що послужило причиною вашого знайомства, як часто ви спілкувалися і чи

довго тривало ваше знайомство? Взагалі, яким запам'ятався вам Віктор Петрович?

Донцов. З Віктором Петровичем Борищенком я був знайомий понад десять років, але зустрівся я з ним за цей час лише чотори рази – двічі у нього вдома і двічі на радіо. Позналилися ми у 1984 році, коли я збирав матеріали для збірки спогадів про Олександрю Дмитрівну Ропську. Тоді я звернувся до багатьох артистів і музикантів, зокрема і до Борищенка з проханням написати спогади. Віктор Петрович охоче відгукнувся на моє прохання і написав досить великий за обсягом спогад про Ропську. Списав цілий учнівський зошит. А потім, після моїх додаткових запитань, ще один. До речі, ті два зошити знаходяться тепер у фондах Архіву-музею мистецтва України. Спогади про Ропську написано дуже цікаво. Деякі образи, які автору особливо запам'яталися, він описав детально, аналізуючи творчу лабораторію співачки. Віктор Петрович, як я помітив, не дуже любив розказувати про себе, зате любив розповідати про своїх колег, партнерів по сцені і робив це залюбки, охоче, хто б до нього не звертався.

У 1994 році за мою пропозицією в ефірі прозвучав музичний нарис про співачку, заслужену артистку України Зінаїду Старченко, а в 1995-му – музичний нарис про народного артиста Миколу Частія. І в обох цих передачах брав участь Віктор Петрович Борищенко. Не знаю, чи його спеціально запросила ведуча, музичний коментатор Алла Вишнева, чи Віктор Петрович випадково, перебуваючи на радіо, опинився в студії, але його участь у передачі виявилася дуже доречною і стала її окрасою.

Віктор Петрович запам'ятався мені простою, скромною, надзвичайно коректною, інтелігентною людиною. Запам'яталася його щирість, доброзичливість, уважне ставлення до співрозмовника. У нього і мова була якось особливо душевна, сердечна, лагідна, коли він про когось або про щось розповідав.

Боровицька. Хочу погодитися з шановним Віталієм Петровичем – Віктор Борищенко завжди був взірцем толерантності і шляхетності, коли згадував своїх колег по театру – співаків, режисерів, художників, він ніколи не сказав жодного не лише поганого, а навіть просто критичного слова ні про кого з них. Знаю це не з чужих слів, адже теж неодноразово запрошувала Віктора Петровича до участі у передачах. Надзвичайно цікаво розповідав він про Юрія Кипоренка-Доманського, Андрія Іванова, Марію Бем, Марію Литвиненко-Вольгемут і про багатьох інших. А зараз кілька фрагментів з радіопередач 1990-х років, які згадував Віталій Петрович Донцов. Отже, звучить голос народного артиста України Віктора Борищенка.

(Звучать спогади про З. Старченко і М. Частія).

Боровицька. І знову звертаюся до гостя студії Віталія Петровича Донцова із запитанням. Скажіть, будь ласка, а Віктор Петрович записувався на грамплатівки?

Донцов. На грамплатівки він майже не записувався. Є всього два чи три записи на платівках 78 об/хв., здійснених у 1951 році. Яка причина, що голос Борищенка майже не представлений у грамзапису, тепер важко сказати.

Боровицька. А чи доводилося вам особисто бувати на виставах за участю Віктора Петровича Борищенка, чи чули його, можливо, в концертах?

Донцов. На спектаклях чи концертах Борищенка, на жаль, не довелося слухати, бо, коли я приїхав у Київ на навчання, Віктор Петрович невдовзі завершив свою творчу діяльність як співак. Його голос я чув раз чи двічі лише по радіо, років з двадцять тому. Його записи, якщо і передавали, то чомусь надзвичайно рідко.

(Звучить запис арії Богуна з опери «Богдан Хмельницький»).

Боровицька. Скажіть, будь ласка, готуючись до цієї передачі, вивчаючи життєвий і творчий шлях Борищенка, які джерела ви використовували, адже про цього співака, наскільки я знаю, свого часу майже не було ніяких публікацій, за винятком хіба що невеличкої статті в газеті «Культура і життя» за 5 січня 1984 року?

Донцов. Я побував у Архіві-музеї мистецтва, що на Софіївській площі столиці України. Там зберігається папка, у якій є кілька документів. Є і автобіографія, написана Віктором Петровичем власноруч. Документів дуже мало. Зовсім немає програмок спектаклів чи концертів, газетно-журнальних статей з рецензіями, немає фотографій Віктора Петровича в ролях і т.д. Тож про життя і творчість Борищенка буду говорити винятково на основі його автобіографії. На жаль, ніхто з його колег чи партнерів по театру не залишив спогадів про нього, це прикро. Адже сам Віктор Петрович все ж таки проявив у цьому свою громадянську позицію – залишив для нащадків дуже цінні спогади про Михайла Донця, Івана Паторжинського, Михайла Роменського, Оксану Петрусенко, Олександрю Ропську. Є, як я вже говорив, у звукозапису коротенькі спогади про Миколу Частія та Зінаїду Старченко.

Боровицька. Розкажіть, будь ласка, що ж вам вдалося дізнатися про життєвий і творчий шлях Віктора Петровича Борищенка?

Донцов. Народився Віктор Петрович Борищенко 21 січня (3 лютого за новим стилем) 1914 року в Харкові у родині робітника вагоноремонтних майстерень. У тому ж році його батька забрали на фронт Першої світової війни, де він невдовзі загинув. До восьми років хлопчика виховувала одна мати, яка працювала швачкою у майстерні пошиття одягу. З 1922 року, як

пише Віктор Петрович в автобіографії, його вихованням займався і вітчим, який ставився до нього, як до рідного сина. Після семирічки хлопець вступив до електромеханічного фабрично-заводського училища, закінчивши яке отримав спеціальність слюсаря-електрика. Тоді ж, працюючи на збройовому заводі НКВС, вступив до вечірнього інституту інженерів залізничного транспорту, маючи намір отримати вищу освіту.

У цей час, як пише Борищенко в автобіографії, у нього з'явився співацький голос і його прийняли у вокальну студію при Харківському палаці культури залізничників імені Сталіна. В ній Борищенко, працюючи вдень на заводі, а увечері відвідуючи інститут, навчався три роки мистецтву співу у педагога Михайлова. Закінчив студію як співак-соліст і був запрошений на роботу в студію при Харківській держопері. Залишивши роботу на збройовому заводі, молодий Борищенко почав спеціалізуватися як співак.

(Звучить запис – молитва Андрія з опери «Запорожець за Дунаєм»)

Друга передача.

(Звучить запис дуету Остапа (М.Гришко) і Андрія з опери «Запорожець за Дунаєм»)

Донцов. Після розформування студії Віктор Борищенко влаштувався на роботу в Харківський театр музичної комедії, де його і почув в одному з спектаклів Іван Сергійович Паторжинський, який приїхав до Харкова на кілька днів в особистих справах. Голос молодого актора – свіжий, сильний, польотний тенор з красивими горішніми нотами, так сподобався Паторжинському, що той після вистави вирішив підійти до Борищенка, щоб висловити йому своє захоплення і одночасно запропонувати поїхати до Києва на пробу для вступу до трупи оперного театру нової столиці України. Це був 1935 рік. Борищенко погодився з такою пропозицією і, прибувши до Києва, незабаром успішно пройшов пробу та був зарахований солістом оперного театру.

У 1936 році під час Декади українського мистецтва у Москві Борищенко брав участь у спектаклях (у другому складі) та виступав у концертах. І хай успіх молодого співака був скромним, не таким гучним, як у прем'єрів, але сам факт, що він, наймолодший серед солістів (йому було тоді менше 22) мав честь виступити на Декаді разом з маститими, поважними співаками, такими як Литвиненко-Вольгемут, Гайдай, Гришко, Петрусенко, свідчить про те, що його талант отримав належну оцінку збоку урядової комісії по проведенню Декади та художнього керівництва оперного театру.

Під час війни з Німеччиною Віктор Борищенко перебував з колективом театру спочатку в Уфі (1941– 42 рр.), а потім в Іркутську (1943– 44 рр.). Разом з іншими артистами він виїжджав на фронт, виступав у концертах для бійців. За участь у концертах отримав нагороду – медаль «За

бойові заслуги» та «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні». У 1949 році Віктору Борищенку було присвоєно почесне звання заслуженого артиста, а за участь у другій Декаді українського мистецтва у Москві у 1951 році – народного артиста України. Його було також нагороджено орденом Трудового Червоного прапора.

«Невпинна творча праця, артистична дисциплінованість, прекрасні вокальні і музичні та сценічні дані, – зазначалося в характеристиці, підписаній директором театру Компанійцем, головним режисером Стефановичем та головним диригентом Столерманом, – дали можливість Віктору Петровичу Борищенку досягти значних успіхів, вирости у провідного соліста». І далі в тій же характеристиці: «З великою вокальною майстерністю виконує тов. Борищенко відповідальні тенорові партії: Альфреда в «Травіаті» та Кассіо в «Отелло» Верді, Альмавіву в «Севільському цирюльнику» Россіні, Андрія в «Тарасі Бульбі» Лисенка, Князя в «Русалці» Даргомижського...»

В репертуарі співака було близько тридцяти партій в операх української, російської та західно-європейської класики. Це, крім згаданих, ще такі: Петро в «Наталці Полтавці», Левко в «Утоплений», Вакула в «Різдвяній ночі» Лисенка, Андрій в «Запорожці за Дунаєм» Гулака-Артемовського, Богун у «Богдані Хмельницькому» Данькевича, Ленський в «Євгенії Онєгіні» та Андрій в «Мазепі» Чайковського, Єник у «Проданій нареченій» Сметани, Гвідон у «Казці про царя Салтана» та Левко в «Майській ночі» Римського-Корсакова, Сабінін в «Івані Сусаніні» Глінки, Йонтек в «Гальці» Монюшка, Володимир в «Князі Ігорі» Бородіна, Герцог в «Ріголетто» Верді, Фауст в однойменній опері Гуно, Джеральд в «Лакме» Деліба, Пінкертон в «Чіо-Чіо-сан» Пуччіні. Прекрасні образи створив Віктор Петрович Борищенко в операх радянського репертуару: Мишука в «Тихому Доні» та діда Щукаря в «Піднятій ціліні» Дзержинського, Гриця в «Щорсі» Лятошинського, Марка в «Наймичці» Вериківського (Борищенко був першим виконавцем цієї ролі), Малхаза в «Даїсі» Паліашвілі, Кілька в «Перекопі» Мейтуса, Рибальченка та Тіца, Василя у «Милані» Майбороди та інші.

(Звучить арія Богуна з опери «Богдан Хмельницький»)

У концертах співак виконував різноманітні твори – народні пісні, ліричні пісні радянських композиторів, романси Лисенка, Степового, Стеценка, Чайковського, Рахманінова та інших композиторів-класиків.

Діяльність Віктора Петровича Борищенка як оперного співака тривала до 1959 року. З 1963 до 1989 року Віктор Петрович працював режисером Київського театру опери і балету ім Шевченка. Земний шлях видатний співак завершив 14 липня 1996 року, на 83 році життя. Поховали Віктора Борищенка на цвинтарі у селищі Совки Залізничного району Києва.

Як провели Віктора Петровича в останню путь, де саме на цвинтарі його могила, у якому вона стані, чи за нею доглядає хтось, чи є на ній якийсь надгробок (якщо не пам'ятник, та хоч меморіальна плита чи дошка) – про це ми, на жаль, не знаємо.

У 2014 році було 100-річчя від дня народження народного артиста України Віктора Петровича Борищенка. Дата ювілейна. Проте, у пресі про це не було ні слова, на жаль. А що ж Національна опера, якій Віктор Борищенко віддав понад піввіку свого життя – як там вшанували пам'ять славного співака? А Спілка театральних діячів України – які в ній були проведені заходи до 100-літнього ювілею? Скоріш за все – ніякі... Так і хочеться услід за Володимиром Яворівським вигукнути його знамениту фразу: «Що ж ми за народ такий, українці!»

Коли згадуєш людину, яку знав, зустрічався, спілкувався з нею і якої тепер немає серед живих, душу і серце сповнюють щемні почуття якогось невимовного суму і жалю. У мене було лише кілька зустрічей з Віктором Петровичем, але образ цієї прекрасної людини, видатного митця не тьмяніє у пам'яті з роками.

На завершення хочу закликати моїх співвітчизників, хто любить і шанує рідне мистецтво, національну культуру: не забуваймо наші великі таланти, свято бережімо пам'ять про них і передаваймо ту пам'ять і ту любов із покоління в покоління. Нам за це воздасться – якщо не на землі, то у Царстві Небесному – неодмінно!

Боровицька. Від свого і вашого, шановні слухачі, імені подякую Віталію Донцову за його таке трепетне і небайдуже ставлення до пам'яті про видатних артистів минулого. А зараз слово молодшій колезі Віктора Борищенка, народній артистці України Вірі Михайлівні Любимовій. Це інтерв'ю ми записали телефоном.

(Звучить спогад В.М. Любимової та запис дуету Богуна-Борищенко і Соломії-Л. Руденко з опери «Богдан Хмельницький»)

4. Виноградов Г.П.

(Радіонарис по «Променю» – «Зірки радянської естради». 1978 р.)

Редактор Зоя Коробова. Розповідає В.П. Донцов

(Звучить пісня Дунаєвського «Дорожня»)

Є співаки, мистецтво яких продовжує хвилювати людей навіть через багато років після того, як артист залишив сцену. Саме до таких співаків належить і відомий майстер радянської естради Георгій Павлович Виноградов. Хто був на його концертах у 1940–50-х роках, мабуть пам'ятають його м'який чарівний голос, тонкий ліризм його виконавської манери. Без перебільшення можна сказати, що значна кількість улюблених мелодій, популярних і в наші дні, завдячують своєму довголіттю саме їхньому пер-

шому виконавцю – заслуженому артисту Російської Федерації Георгію Виноградову.

(Звучить пісня Мокроусова «Хороши весной в саду цветочки»)

Георгій Павлович Виноградов народився у 1908 році в місті Казані. Музичні здібності у майбутнього артиста виявилися дуже рано. Одного

разу батько почув, як хлопчик, залишившись на самоті, тоненьким голосом виводив: «Что стоишь, качаясь, тонкая рябина, головой склоняясь до самого тына» Рішення батька було негайним: у церковний хор! Постійні нестатки змушували «підробляти» в хорі і главу сім'ї та старших його дітей – сина і дочку. Таким чином, 8-річний хлопчина пішов заробляти «свій хліб». У хорі він познайомився з елементарною музичною грамотою.

Одночасно хлопчик навчався грі на скрипці у міському клубі залізничників, у педагога Іванової-Цейтлін. І хоч потяг до музики і співу був великим, після смерті батька 18-річному юнакові довелося по-справжньому

подумати про подальше своє життя. Георгій вирішив вступити на курси телеграфістів, після закінчення яких пішов працювати за спеціальністю. Проте заняття на скрипці він не залишав. В 1931 році, успішно склавши вступні екзамени, Виноградов вступив до Казанського Східно-музичного технікуму. Потім був Рабфак зв'язку у місті Казані, пізніше Вища інженерно-технічна академія зв'язку у Москві. Навчаючись у Москві в академії, юнак брав активну участь в художній самодіяльності, якою тоді керував Микола Голованов, у майбутньому диригент Великого театру СРСР. Тут Виноградов часто виступав на вечорах, виконував російські народні пісні, романси російських композиторів-класиків: Варламова, Гурильова, Тітова, Булахова.

(Звучить романс «Не пробуждай воспоминаний»)

Микола Голованов радив молодому співакові серйозно зайнятися вокалом. І ось у 1937 році студент п'ятого курсу академії Виноградов залишає її і влаштовується на тимчасову роботу до Всесоюзного радіо. Саме цей крок і став поворотним у подальшій долі майбутнього артиста. Радіо стало його, так би мовити, консерваторією, воно відкрило йому шлях у велике мистецтво.

Слід відзначити, що велику роль у становленні Виноградова як співака відіграв відомий педагог з вокалу М.Л.Львов, який підготував з Виноградовим велику концертну програму. З нею молодий співак і виступив на першому Всесоюзному конкурсі вокалістів, який відбувся у Москві у 1937 році. На конкурсі Георгій Виноградов здобув звання лауреата. Відтоді почалася його довголітня професійна робота на естрадній сцені. Перші виступи артиста засвідчили, що в мистецтво прийшов цілком самобутній і оригінальний співак.

В суворі роки Великої Вітчизняної війни Виноградов перебував на фронті у складі Окремого зразково-показового оркестру під керуванням відомого диригента і музиканта Чернецького. Виноградов виступав з сольними номерами перед бійцями Західного, Брянського та інших фронтів. У його концертному репертуарі були популярні фронтові пісні: «Соловьи» Соловйова-Седого, «Жди меня» Блантера, «Тёмная ночь» Богословського та багато інших. Воїни завжди з захопленням зустрічали виступи улюбленого співака.

(Звучить пісня «В лесу прифронтовом»)

У 1943 році Виноградова запросили на роботу до Червонопрапорного ансамблю пісні і танцю Радянської Армії. З цим ансамблем співак не раз виїжджав на гастролі у зарубіжні країни. Грамофонний запис зберіг численну кількість пісень, наспіваних Виноградовим разом з Червонопрапорним ансамблем.

(Звучить пісня «Пшеница золотая»)

У післявоєнні роки артист багато гастролює по країні. І скрізь, де б не виступав він з концертами, його захоплено зустрічали численні друзі пісні і шанувальники його таланту. Георгій Виноградов з великою майстерністю умів розкрити зміст пісні, передати найпотаємніші її нюанси. У своїх концертах співак нерідко виконував популярні мелодії у ритмі танго. Послушайте пісню «Счастье моё».

(Звучить запис)

Минають роки... На естраду виходять нові співаки, змінюються смаки та уподобання. Але коли з ефіру лине м'який привабливий голос Георгія Виноградова, ми наче серцем відчуваємо, що над його талантом час не владний.

5. Ворвулєв М.Д.

(Українське радіо. Канал «Культура», 14.07.2017, 14.08.2017.)

Ведуча Ганна Боровицька

У 1957 році я, закінчивши десятирічку, вступив до вищого навчально-го закладу і приїхав до Києва на навчання. Після занять, на дозвіллі, щоб долучатися до світу прекрасного (у мене це була музика) почав відвідува-

ти оперний театр, поєднуючи, так би мовити, приємне з корисним. Першими виставами, які я дивився, були «Наталка Полтавка» і «Запорожець за Дунаєм», згодом «Аїда», «Кармен» та інші опери. У театрі ще виступали великі майстри оперної сцени – Гришко, Гмиря, Частій, Білинник, Роменський, Бем. У розквіті таланту були Чавдар, Лобанова, Томм. Шоліна... У тому ж 1957 році на театральних афішах столиці з'явилося ім'я зовсім невідомого мені співака – Ворвулева. Невдовзі по місту пішли чутки

про нього, як про чудового, неперевершеного виконавця партії Демона в однойменній опері Рубінштейна.

Навколо цієї опери з Ворвулевим у заголовній ролі серед меломанів, завсідників оперного театру був якийсь ажіотаж. Розповідали, що артист демонстрував у «Демоні» справжні чудеса акторського перевтілення. Бажаючих потрапити на спектакль було так багато, що неможливо було придбати квитка. Дехто, побувавши на виставі раз, намагався подивитися її вдруге, втретє. Квитки розкуповувалися миттєво. Якщо заздалегідь не придбав у касі попереднього продажу, то

в касі театру і поготів. Мені, можна сказати, пощастило, квитка я придбав і нетерпляче чекав дня, коли йтиме спектакль.

Київська оперна сцена і до Ворвулева знала чудових Демонів – і Костянтина Лаптева, і Андрія Іванова, і особливо Михайла Гришка. Тож здивувати київських меломанів чимось незвичайним було годі. Отже, Демон – Ворвулев. Скажу відверто, те, що я побачив і почув того вечора, справді вражало. Коли Демон ширяв у надхмарній височині над гірськими ущелинами, – це було таке різке видовище, що перехоплювало дух і ставало моторошно.

Ще в школі, вивчаючи геніальний лермонтовський твір, я уявляв Демона як якусь неземну істоту. Таким, власне, він постає і в поемі – як диявол і злий дух. І на сцені зовні він сатана. Але Ворвулев наділяв свого героя людськими рисами – почуттями і манерами, притаманними людині. Демон здатний і ніжно кохати, і переживати, страждати, сумувати, відчувати душевний біль і жадати особистого щастя. Все – як у людей.

Ось як описувала Демона-Ворвулева відома оперна режисерка Ірина Молостова у монографії про співака:

«Ворвулев насамперед олюднив свого героя, завуалювавши в ньому все демонічне і висунувши на передній план перетворюючу силу кохання та зухвалий поєдинок з небом. І синьо-чорне волосся, і орлиний ніс, ламаний зліт брів, фіолетово-димчастий плащ, який при помаху рук або різкому русі то обгортає, заволокає фігуру артиста і робить її схожою на хмару, то, розлетівшись у стрімкому русі уподібнюється до крил птаха – усе вражало.

Не форсуючи звук, карбуючи кожне слово, голос співака вільно домінує над оркестром. Ненависть, презирство, злість не тільки в погляді, а й у голосі. Демон не хоче слухати умовляння ангела, він не піде на примирення з деспотом богом, він кинув йому виклик, він жадає боротьби і свободи».

Ось таким бачив Демона-Ворвулева і я, і таким він залишився в пам'яті назавжди. В образі Демона, який, за одностайною оцінкою музичних критиків, був одним з найкращих в репертуарі співака, Ворвулев за 20-річне творче життя виходив на сцену понад 200 разів.

У Київській оперній театрі Микола Дмитрович Ворвулев прийшов вже цілком зрілим майстром оперної сцени, маючи найвище звання – народного артиста СРСР. Він приїхав у столицю України з Мінська, пропрацювавши в Білоруському театрі опери і балету провідним солістом понад десять років. Рівно десять років життя він віддав і українській оперній сцені. За цей період ним створено понад 20 образів в операх вітчизняних та зарубіжних композиторів: Чайковського, Римського-Корсакова, Рубінштейна, Бородіна, Данькевича, Майбороди, Держинського, Шобаліна, Богатирьова, Тикоцького, Верді, Бізе, Вагнера, Гуно, Пуччіні, Леонкавалло...

Ось низка образів, які в особі талановитого співака і актора знайшли блискучу інтерпретацію: Демон, Князь Ігор, Онєгін, Мазепа, Грязной, Єлецький, Томський, Алеко, Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Максим, Апанас, Митька Коршунов, Ріголетто, Ескамільо, Валентин, Тельрамунд, Петруччо, Роберт, Жермон, Скарпіа, Сільвіо, Амонасро. Ці персонажі надовго запам'яталися глядачам. Партнерами артиста у спектаклях були чудові співаки-актори, зірки київської оперної сцени 50-60-х років минулого століття: Гришко, Білинник, Чавдар, Бем, Лобанова, Лариса і Бела Руденко, Гнатюк, Мірошніченко, Кікоть, Шевченко, Любимова, Фокін, Козак, Томм, Огнєвой, Матвєєв, Озимковська, Пономаренко, Міссіна, Христич, Тимохін, Радченко, Шоліна, Пузін, Коган, Сопова. Згадаємо добрим словом цих людей, цих чудових артистів, які так багато зробили во славу рідного мистецтва, во славу України.

А тепер про основні віхи біографії Миколи Дмитровича Ворвулева. Народився він 22 (9 за старим стилем) січня 1917 року в Росії у містечку Павловську на Воронежчині. Сім'я, як на ті часи, була невелика – 5 осіб.

Всі члени родини були напрочуд музикальні, усі мали гарні голоси і залюбки співали. У батька був приємний бас, у матері сопрано, у брата баритон, у сестри контральто, у малого Миколи – тенор. Співали у свята, вечорами після господарських робіт, на дозвіллі. Спів знімав сум, веселив душу і дарував невеличкій родині радість буття. Коли закінчувалися польові роботи, Дмитро Ворвулев, батько Миколи, запрягав коней і в осінні та зимові дні займався звозом: доставляв вантажі та пасажирів з міста Павловська на залізничну станцію Підгорне. До речі, Павловськ став так називатися з 1711 року, а до того це була військова верф, мала назву Осеред. Часом батько брав з собою і малого Миколу, щоб було веселіше їхати по довгій зимовій дорозі.

До станції було 40 верст. Хлопець, переймаючись ліричним настроєм та любуючись широкими просторами воронезьких степів, співав пісні про ямщика, який замерз у степу, про відвагу молодецьку. І далеко у вечірній тиші над засніженими полями линув його дзвінкий дитячий голос.

Батька, який часто бував на залізничній станції, захоплювали «залізні коні», що проносилися мимо вокзалу. Він, хоч і був малограмотним, розумів, що майбутнє – за технікою, за машинами. Тому й радив синові вчитися на залізничника. У 1934 році Микола Ворвулев вступив до залізничного технікуму у Ворошиловграді. Навчаючись у ньому, брав участь у художній самодіяльності: грав у п'єсах, співав у хорі. У концертах, які давали студенти технікуму, співав і сольні номери – українські і російські пісні та романси. І невдовзі неабиякі вокальні здібності юнака помітили. І викладачі, і друзі, з якими вчився Микола, постійно повторювали одне і те ж: справжнє його покликання – спів, він має серйозно займатися голосом і вступати до консерваторії. Слухаючи таке, Ворвулев спочатку вагався, відчуваючи у собі якусь невпевненість. І лише після успішного виступу на міській олімпіаді молодих талантів, на якій хлопець за виконання народних пісень був нагороджений почесною грамотою і золотим годинником, він серйозно задумався про свою музичну освіту.

Ворвулев їде до Києва з надією вступити до консерваторії. Проте, він був ще не готовий навчатися в ній, бо не знав навіть нотної грамоти, а співав просто так, як підказувало серце. І в консерваторію його не прийняли. Але палке бажання стати професійним співаком спонукало юнака подати заяву в музичний технікум міста Артемівська, що на Донеччині. Екзамени він витримав і був зарахований студентом.

Його наставником був досвідчений вокальний педагог В. Карина-Вишкар'єв, за порадою якого Ворвулев згодом вступив і до Ленінградської консерваторії. В ній навчався у класі того ж Карини-Вишкар'єва, який переїхав у Мінськ і став викладати в консерваторії. Та в консерваторії

Ворвулев провчився лише два роки – почалася війна з Німеччиною і 24-річного студента призвали на військову службу.

З самого початку війни старшина Ворвулев разом з Ансамблем пісні і танцю Третього Білоруського фронту пройшов грізними дорогами війни від Москви до неприступного Кенігсберга, надихаючи бійців своїми піснями на подвиги і героїзм в ім'я перемоги над ворогом. Чудовий голос молодого бійця лунав на передовій лінії фронту, у бліндажах та окопах, у військових госпіталях, нерідко під акомпанемент гарматних залпів та виття ворожих літаків. Багато пісень було проспівано вже й після того, як війна закінчилася, – пісні допомагали солдатам заліковувати фронтові рани і з упевненістю дивитися у завтрашній день. За доблесну мистецьку діяльність під час війни Миколу Дмитровича Ворвулева було нагороджено шістьма бойовими орденами та медалями.

Жовтень 1945 року став знаменним для Миколи Ворвулева тим, що його запросили у Великий театр опери та балету міста Мінська. Почалися театральні будні: розучування оперних партій, репетиції... Вчорашній воїн знову відчув уповні пристрасть до співу, до театру, до сцени; тут він удосконалював вокал і акторську майстерність. Та справді назабутньою на все життя лишилася для Миколи Дмитровича дата 13 січня 1946 року, коли він уперше вийшов на сцену Мінського Великого театру опери і балету в образі тореадора Ескамільо в опері Бізе «Кармен». Успіх був надзвичайний! Злива оплесків! Публіка стоячи вітала нового оперного співака і довго не відпускала зі сцени. Від спектаклю до спектаклю популярність артиста росла, і невдовзі він став одним з найулюбленіших співаків не тільки Мінська, а й усієї Білорусії. За видатні заслуги в оперному мистецтві Миколі Дмитровичу Ворвулеву було присвоєно почесне звання заслуженого артиста республіки. Працюючи в театрі, співак продовжував навчання в Мінській консерваторії у професора Є. Вітінга та брав уроки співу у професора Карини-Вишкар'єва. Так склалися обставини, що Микола Ворвулев закінчив консерваторію лише в 1954 році, і в тому ж році за свою артистичну діяльність був нагороджений найвищим радянським орденом Леніна, а в 1956 році йому присвоїли почесне звання народного артиста СРСР. Микола Дмитрович Ворвулев об'їздив з концертами майже весь Союз, побував на гастролях у країнах Східної Європи, з триумфальним успіхом гастролював у Великобританії. За заслуги перед Батьківщиною артист отримав 5 орденів (у тому числі два ордени Леніна) і дев'ять медалей. М. Ворвулев був депутатом Верховної Ради Білорусії та України кількох скликань.

Кілька слів про записи співака. Спадщина Миколи Ворвулева не дуже велика. Та все ж те, що записано і збереглося, дає добре уявлення про голос видатного співака і майстерність виконання. У 1977 році Всесо-

юзна фірма грамплатівок «Мелодія» випустила його альбом з двох довгограючих дисків-гігантів, на яких вміщено архівні записи 1950–60-х років – арії з опер, романси, народні пісні, пісні радянських композиторів (загалом 20 творів). Альбом прекрасно оформлений, ілюстрований знімками артиста в ролях. Вступну статтю написав Юрій Гуляєв. Написана вона змістовно, тепло, сердечно.

Про Миколу Дмитровича Ворвулева залишили чудові, хвилюючі спогади – музикознавець Едуард Яворський та концертмейстер Натан Шулман. Спогади опубліковано у 2003 році.

Здавалося, життєва і творча доля співака склалася якнайкраще. Він мав усе: прекрасну сім'ю, домашній затишок, всенародну шану, успіх, славу. Що ж іще потрібно для повного щастя? Жити б та радіти життю! Але підступна хвороба безжалісно перекреслила все: мрії, сподівання, натхнення, творчі плани... Скільки ролей лишилося не зіграних, скільки пісень не доспівано! 29 серпня 1967 року Миколи Дмитровича Ворвулева не стало. Було йому лише 50...

Піввіку вже його немає. Але багато людей старшого покоління досі пам'ятають і добрим словом згадують артиста, кумира їхньої молодості. Такі особистості, як Микола Дмитрович Ворвулев, народжуються не для минулого, і забуття їм не загрожує. Все те добре, славне, красиве, корисне, що робили вони для свого народу у житті, лунко відгукнеться у прийдешніх поколіннях.

6. Голинський М.Т.

(Українське радіо. Канал «Культура», 25.05.2015.)

Ведуча Ганна Боровицька

Вперше я почув прізвище цього співака від Михайла Івановича Головаценка, відомого журналіста і мистецтвознавця. Голинського він назвав видатним серед таких славетних співаків, як Крушельницька, Мишуга, Менцинський, Руснак, Дідур. Головащенко був палким шанувальником їхньої творчості і дуже хотів, щоб їх знали і шанували в Україні.

Ідею підготувати музичні нариси, присвячені Менцинському і Голинському підказав нам киянин, один із слухачів радіо «Культура». На жаль, маємо всього чотири записи голосу Голинського – це твори його концертного репертуару. І жодного запису з опер, хоч співак уславився саме в цьому жанрі вокального мистецтва.

Постать Михайла Голинського у вітчизняному і світовому музично-театральному мистецтві така видатна, яскрава, самобутня, що розкрити її велич у всій її багатогранності за час, обмежений однією передачею, неможливо. Для цього, знадобилося б кілька передач. Ми розповімо тільки про найважливіші віхи життєвого шляху уславленого артиста.

Більш детально ознайомитися з його біографією можна за книжкою «Спогадів», написаних самим Голинським (вона видана у Києві у видавництві «Молодь» 1993 року досить великим тиражем – 10 тис. примірників).

«Спогади» містять багатий фактичний матеріал, охоплюють період від ранніх дитячих років Голинського і майже до кінця життя. «Спогади» надзвичайно цікаві, написані прекрасною, соковитою українською мовою. Зізнаюся, я прочитав їх на одному подиху, отримавши велике задоволення. Дуже змістовна, чимала за обсягом вступна стаття. Написана вона з добрим знанням справи і любов'ю до великого артиста, відомим оперним співаком, народним артистом України, талановитим письменником-публіцистом незабутнім Сергієм Козаком. Йому, до речі, належить також ідея видання книжки у видавництві «Молодь». Тож велика йому подяка за це і світла пам'ять. Нагадаю, я говорив щойно про спогади самого Голинського, а є ще спогади про нього. З ними можна ознайомитися у збірнику «Українські співаки у спогадах сучасників» (упорядник Іван Лисенко). Книжку видано у Києві у 2003 році.

Який тираж – невідомо, але знаю, що у великих бібліотеках, таких, як Парламентська, ім. Вернадського, ця книжка є.

Принадгдно скажу: усі спогади, які лишили про Михайла Голинського його колеги і друзі, сповнені великої любові і шани до нього як відомого співака і прекрасної людини. «Золотий голос», «Феноменальний тенор», «Карпатський соловейко», «Співак, Богом вибраний», «Чарівник» – це характеристики сучасників, які близько знали Голинського, були закохані у його мистецтво, у його спів, у його незрівнянний голос. І лише спогад якогось Дмитра Чутра викликає подив і сумні почуття. Читаєш – і думаєш: невже у автора не лишилося у пам'яті про співака абсолютно нічого позитивного? Одні нарікання та дорікання... Той Чутро, мабуть, забув давню заповідь суцям: про покійників (а спогад написано майже одразу після смерті Голинського) або добре, або нічого. Додам: був би я упорядником збірника, такий спогад у жодному разі не потрапив би на його сторінки.

Адже, як писав відомий у ХІХ столітті німецький літературний критик Боденштедт: «Звершуючи суд над розумом, що виходить з ряду звичайних, слід брати мірилом не те, що в ньому є спільного з юрбою, яка стоїть нижче його, а те, що відрізняє його від юрби і підносить над нею».

А тепер біографія співака. Михайло Голинський народився 2 січня 1890 року в селі Вербівцях Городенського повіту у колишній Західній Галичині (нині це Івано-Франківська область). Там минули його дитинство та рання юність. Його батько Теодор (у побуті його називали Тодорко) та мати Параска мали невелике господарство, з чого й жили. Великих статків у них не було, але й не бідували, бо були працюючими селянами. Михайло був єдиною дитиною в сім'ї.

Як пізніше згадував Михайло Голинський, тато був свідомим селянином, був грамотний, до того ж добре знав німецьку мову, яка йому знадобилася як на військовій службі, так і в житті взагалі. У вільний від роботи час тато завжди читав книжки та газети. Передплачував газету «Діло». У Вербівцях заснував читальню «Просвіта» і піклувався, щоб її відвідувало якомога більше односельців. Але трапилося горе, батько застудився і помер, будиши ще не старим чоловіком. Весь тягар піклування про сина ліг на плечі матері. Допомогала їй у вихованні малого Михася стара няня Юстина, яка, як зізнався пізніше Михайло Теодорович, мала великий вплив на його ранню молодість і дуже любила його, веселого і кмітливого хлопчика.

У спогадах Голинський пише, що няня Юстина стала йому ніби другою мамою. Хоч була вона неграмотна, але була дуже розумною жінкою, знала безліч оповідок, байок, казок, пісень. Її розповіді, спів, за словами Голинського, будили в його дитячій душі велику фантазію і захват. Через усе життя проніс майбутній артист світлий образ няні і часто згадував її шанобливо, із синівською любов'ю.

Голинський навчався у кількох гімназіях, але перша була у Коломиї. Про навчання в ній Голинський так пише у «Спогадах»:

«Спів і гімнастика для мене стали найприємнішими і найкращими предметами. Якось господар класу (тобто класний керівник) професор Прокіп Мостович, читаючи, хто з учнів має найкращі оцінки в науці, жартома сказав: «Голинський має найвищі – зі співу й гімнастики».

Учні засміялися, але Михась не образився.:

«Навпаки, я був від цього навіть до певної міри гордий... Спів і гімнастика мені давали і ще дають певне моральне задоволення. Як співак я (попри багато перешкод і труднощів) зазнав чимало світлих моментів у моєму житті. Був би я священником, адвокатом чи ще кимось іншим, але не оперним співаком, сумніваюся, чи пізнав би я стільки радощів у житті...»

Ось ще уривок із «Спогадів»:

Вже з хлопчачих років я з природи мав сильний і приємний голос. У народній школі в Вербівцях був першим солістом. Опісля в гімназіях Коломиї, Станіслава і Львова – всюди був солістом. Через спів відчував повагу збоку моїх товаришів, прихильність збоку гімназійних учителів. Пам'ятаючи, що сміх – це здоров'я, я завжди був веселий, добрий і незлобивий. Найкраще почувався у товаристві людей гуманних, з добрим гумором, а не поміж уїдливих».

Перші кроки співацької кар'єри Голинський зробив саме буди гiмназистом сьомого класу. Він виступив у «Театрі Монюшка» у невеличкій партії Гураля в опері «Галька», якою диригував Міллер. Це була перша оперна партія у його житті. Згодом, коли він став уже відомим професійним співаком, їх було у нього понад 20 – і не другорядних, а головних, які принесли співакові славу в Україні, Росії, Грузії, на європейських сценах та в Сполучених Штатах, – скрізь, де йому довелося співати.

Назву основні партії оперного репертуару Михайла Голинського: Андрій у «Запорожці за Дунаєм Гулака-Артемовського; Степан в опері «Купало» Вахнянина; Герман у «Піковій дамі» Чайковського; Хозе в «Кармен» Бізе; Йонтек в «Гальці» Монюшка; Каніо в «Паяцах» Леонкавалло; Кавардоссі в «Тосці» Пуччіні; Калаф в «Турандот» Пуччіні; Радамес в «Аїді» Верді; Дон Карлос в однойменній опері Верді; Гофман у «Казках Гофмана» Оффенбаха; Єлеазар в «Дочці Кардинала» Галеві.

Повторюю, жодної арії чи сцени з цих опер у запису Голинського ми, на жаль, не маємо. Як було б добре, якби хоч ще якісь записи збереглися в Сполучених Штатах чи в Канаді, чи в якомусь європейському місті, де співав Голинський, і якби ці записи потрапили до нас. Але це вже, як говорять, з області фантастики. Поки ж маємо задовольнитися тими чотирма записами з компакт-диску, що їх видано у Львові дванадцять років тому.

Та повернемося ще у молоді роки співака,. У своїх мемуарах Голинський згадує один цікавий епізод, який, на мою думку, свідчить про нього, як про людину високої моральності, принциповості, що були його кредом, життєвою позицією ще замолоду.

Перед шевченківським концертом, який мав відбутися у Львові і у якому мав співати Голинський, відбулася репетиція. На ній молодий гімназист, проспівавши пісню на вірш Шевченка «Минули літа молодії», мав виконувати ще одну – «Ой Дніпре, мій Дніпре» Лисенка (вірш Шевченка з поеми «Гайдамаки»). І тут раптом трапилася неприємна сутичка з директором гімназії Громницьким, який, як згадував Голинський, був великим формалістом, австрійським вірнопідданим, хоч при цьому був дуже добрим патріотом-українцем.

Коли він почув, як його вихованець співає: «Оживуть гетьмани в золотім жупані, прокинеться доля, козак заспіває: Ні жида, ні ляха! А в степах України – о Боже мій милий, блисне булава!» - директор, блідий, схвилю-

ваний, підбіг до нього і гарячково мовив: «Хлопе, хлопе, ти не смієш співати так – «ні жида, ні ляха», – співай «ні турка, ні пана», бо як довідається інспектор, то закриє гімназію, а тебе вижене геть!» І ось тут Михайло проявив, як кажуть, характер, заявивши самому пану директору, що не можна слів Шевченка змінювати. І хоч його принциповість не домогла, бо директор наказав співати тільки так, як щойно сказав, сам факт говорить сам за себе: Михайло не терпів брехні та фальші.

З успіхом він виступив як соліст і у хорі «Баян», яким керував тоді ще зовсім молодий диригент Станіслав Людкевич, та в хорі «Бандурист», з яким Голинський об'їздив усю Східну Галичину. І хоч який успіх мав співак-початківець, його спів був, звичайно, ще не досконалим, ще не було школи, бракувало майстерності – то була ще лише прелюдія на довгому шляху до висот вокального мистецтва.

Крутий поворот у його долі відбувся після випадкового знайомства (на те, мабуть, була Божа воля) з видатним музикантом, співаком, вокальним педагогом професором Чеславом Зарембою. Їхня зустріч визначила весь подальший життєвий і творчий шлях Михайла Голинського. Заремба, відчувши, що має справу з рідкісним талантом, взявся безкоштовно давати юнакові уроки вокалу. Він же безпомилково розпізнав і справжній голос Голинського, визначивши у нього не бас-баритон, яким Михайло співав до цього, а драматичний тенор. Внаслідок умілого, кваліфікованого опрацювання голосу професором Зарембою, він набув широкого діапазону в три октави, та повного, благородного звучання, і разом з тим могутньої сили, а у верхньому регістрі – металевого блиску.

Сучасниця Голинського – Марія Сабат-Свірська, яка вчилася разом з ним у класі Заремби у 1924 році, у спогадах про співака, датованих 1982 роком, писала:

«Заремба дуже дорожив його голосом, віддавав йому багато часу і за всяку ціну вирішив вивести його в люди. Пізніше ми довідалися, що професор готує йому дебют на сцені Львівської опери. Голос у Голинського був прекрасний за тембром, металевий, чистий, свіжий, лився мов гірський потік. Здавалося, що немає кінця його діапазону. Але сам Михайло Теодорович не дуже переймався тим, що володіє унікальним голосом і до навчання у вокальному класі ставився трохи легковажно. Та професор Заремба не випускав його з рук, силою змушував вивчати репертуар, заохочував до всіляких технічних вправ, необхідних для вироблення еластичного звуку.

Дебютував Голинський у Львівській опері в партії Каніо в «Паяцах» Леонкавалло. Підготовча робота була дуже напружена і нелегка. Дебют був вдалий. Краса і сила голосу покривали певні вади. Публіка, яка вщерть заповнила залу, нагородила його бурхливими оплесками при відкритті сцени...»

Невдовзі після дебюту Голинський одержав ангажемент до Великого театру у Варшаві, пропрацювавши в ньому лише один сезон, а потім отримав запрошення з Радянської України – спочатку в Одеську оперу,

потім у Харківську (тоді столичну) і Київську. Чотири роки, які він жив і працював в Україні, виступаючи як провідний соліст в оперних театрах Одеси, Харкова і Києва, були, як він не раз зізнавався, найщасливішими у його житті, у його співацькій кар'єрі.

Він мав велику радість і насолоду від спільних виступів у спектаклях з такими видатними співаками, як Марія Литвиненко-Вольгемут, Михайло Гришко, Юрій Кипоренко-Доманський, Марія Сокіл, Віктор Будневич, Катерина Копйова, Олександра Ропська, Броніслава Златогорова.

Був у дружніх стосунках з Павлом Тичиною, Анатолієм Петрицьким, Дмитром Яворницьким, Миколою Самокишем, Остапом Вишнею.

До речі, тоді ж, у 1927 році, Остап Вишня надрукував у одній з харківських газет оповідання-есе про Голинського (під рубрикою «Мистецькі силуети»), проникнуте добрим, іскрометним, трохи по-вишнівському лукавим гумором, намалював яскравий портрет співака, який з 1926 до 1930 року був окрасою української оперної сцени. У сезоні 1929–1930 років Голинський з великим успіхом співав на сцені Московського Великого театру. Його партнерами у спектаклі «Аїда» були уславлені співаки – Держинська, Максакова, Лубенцов, Савранський. Надзвичайно успішно пройшли його гастролі і в Ленінграді та Тбілісі. На жаль, виступити Голинському в другій опері, яка була в програмі, – в «Кармен», – не довелося. Справа в тому, що один з диригентів Великого театру, який мав диригувати у спектаклі «Кармен» з участю Голинського, нахабно образив Михайла Теодоровича, принизивши його національну гідність.

І Голинський, будучи людиною надзвичайно чутливою до таких понять, як національна свідомість, патріотизм, як людина, що завжди за будь-яких умов і обставин гордилася своїм українським походженням, не міг стерпіти хамства того диригента (у «Спогадах» Михайло Теодорович, мабуть, з етичних міркувань не називає його прізвища). Співак вирішив не тільки припинити свої гастролі у Москві та Тбілісі, а й їхати геть з України. Як виявилось, назавжди. До 1938 року він співав на сцені Львівської опери, гастролював у Варшаві, Берліні, Кракові, Познані. З 1939 року проживав у США, але там виступав уже тільки як концертно-камерний співак. У 1967 році переїхав на постійне мешкання до Канади, де зрідка навіть виступав у концертах. Тоді ж на прохання рідних, друзів і своїх шанувальників почав писати спогади про своє минуле життя і багаторічну артистичну діяльність. Закінчив написання «Спогадів» на початку 1971 р. за два роки до смерті.

1 грудня 1973 року, не доживши одного місяця до свого 84-річного дня народження, Михайло Теодорович Голинський пішов у Вічність. Як писав його колега і близький друг Антін Рудницький, «його голос між українцями не мав собі рівних протягом цілого півстоліття».

Віriamo Рудницькому на слово, – не можемо не вірити, адже він був знаний і авторитетний музикознавець. Шкода тільки, що голос той золотий, майже не закарбовано ні у грампластинку, ні на магнітних стрічках, ні в кіно. Лише його відлуння назавжди лишилося під склепіннями глядачевих зал, що були свідками триумфів великого співака.

7. Гришко М.С.

(Фрагмент телефільму «Триумф і трагедія таланту»)

Українське телебачення, 2016 р. Режисер Ж.І. Бебешко.

Донцов. Я познайомився з мистецтвом співу Михайла Степановича Гришка будучи ще школярем. Батьки купили мені на день народження патефон (за те, що закінчив шостий клас з похвальною грамотою), і з патефоном десь два десятки грампластинок – українські народні пісні у виконанні Петрусенко, Литвиненко-Вольгемут, Паторжинського. Була і платівка Гришка – з одного боку пісня «Та не жур мене, моя мати», на звороті – «Із-за гаю сонце сходить» на вірш Шевченка.

Я послухав цю платівку, і голос Михайла Степановича мене одразу ж просто зачарував – сильний, надзвичайно красивого тембру баритон. Я взагалі віддаю перевагу співакам з особливим тембром голосу. Якщо співака не можна упізнати (а упізнати можна тільки по тембру), то такого співака я вважаю не зовсім, так би мовити, повноцінним вокалістом. У Гришка був голос незвичайного забарвлення – його можна було упізнати з першої ж ноти.

Якось (було це у 1969 році) я завітав у гості до Аліка Петрусенка. Ми з ним дружили ще з студентських років. Алік і каже:

- У мене сьогодні візит. Культпохід.
- Куди? – питаю.
- До Гришка. Склади мені компанію!

Ну, думаю, компанію, так компанію. І почвалав за ним. Від бульвару Лесі Українки до самого Хрещатика йшли пішки, погода була чудова. І ось ми в Пасажі. Піднялися на третій поверх, подзвонили в двері. Відчи-

нив сам хазяїн квартири. Він був одягнений по-домашньому: у халаті, хатніх шльопанцях. Алік відрекомендував мене:

– Мій товариш, палкий шанувальник моєї мами.

– Дуже приємно. Проходьте!

Увійшли у велику кімнату-вітальню. Довгенько вони про щось там розмовляли. Я не прислухався, а роздивлявся по стінах, де висіли у рамочках фотографії Михайла Степановича у ролях. Верх піаніно теж був заставлений фотографіями.

Десь за годину візит закінчився, і ми тепло попрощалися з Михайлом Степановичем. Поверталися також пішки. Ось такою була моя, на жаль, єдина зустріч з Гришком, пам'ятна мені і до цього часу. Голос Гришка у 1950–60 роки дуже часто звучав по радіо, як і голоси моїх кумирів – Лемешева, Оксани Петрусенко та багатьох інших.

У моїй фонотеці є майже усі патефонні пластинки Гришка. Але те, що записав мені Діма Гришко¹ на компакт-диск із свого домашнього архіву, – то щось потрясаюче! Ці записи слухаю ледь не щодня. Серед них – рідкісні вокальні твори, старовинні романси. Ніколи раніше навіть не думав, що вони були в репертуарі Гришка. Слухати їх – одне задоволення, справжня насолода.

8. Донець М.І.

(Українське радіо, канал «Культура», 28.10.2013.)

Ведуча Ганна Боровицька

Боровицька. Знову в нашій студії відомий київський колекціонер старих музичних записів Віталій Петрович Донцов. Віталію Петровичу, знаю, що ви причетні до виходу на фірмі «Мелодія» ряду грамплатівок із записами українських співаків. Серед них була і грамплатівка із записами Олександри Ропської та Михайла Донця. Розкажіть про це, будь ласка.

Донцов. У кінці 1980-х років (здається, це був 1988 рік) я поїхав у Москву з приводу випуску платівок українських співаків. Мені так хотілося, щоб вийшли пластинки наших видатних співаків – і Ропської, і Донця, і Частія, і Євгенії Озимковської, і Зінаїди Старченко, і щоб були переписані фондові записи Оксани Петрусенко, в тому числі варіанти. Це зробили на радіо, Алла Вишнева про це потурбувалася. І я повіз усі ці записи в Москву. Випуск пластинки Ропської і Донця стояв уже в плані. Вона невдовзі й вийшла. Оскільки Олександра Дмитрівна залишила мало своїх записів (лише дев'ять), то на довгограючу пластинку-гігант цих записів не вистачало. У Донця теж мало записів залишилося, десь з десяток, не більше. Тому було вирішено випустити одну спільну пластинку, так, щоб з одного

---

¹ Дмитро Гришко – онук співака. **А.Ж.**

боку були записи Ропської, а з другого – Донця. Мені у Всесоюзній студії грамзапису запропонували написати анотацію про життя і творчість обох цих співаків. У мене була вже готова стаття про Олександру Дмитрівну Ропську. Статті про Донця ще не було, то я зателефонував Миколі Кагарлицькому і попросив його написати про Михайла Івановича, бо я знав, що він саме працює над книжкою про співака.

Я вважав, що Микола зробить це краще за мене. Кагарлицький буквально за кілька днів дав мені гарну статтю про життя і творчість Донця. В наступну свою поїздку в Москву я відвіз анотації. Вже був готовий макет конверта, підібрані записи. Між іншим, усі записи, які увійшли у спільну пластинку Ропської і Донця переписані з пластинок, що є у моєї домашній фонотеці.

Записи Ропської на радіо були, хоч, як мені сказали, не всі – якихось не було, а от записів Донця зовсім не було. Тож я дуже горжуся тим, що я

ніби врятував їх, що їм було дане друге життя. Тепер час від часу ці записи звучать по радіо, і мені приємно, що вони переписані з моїх платівок.

Боровицька. А скажіть, будь ласка, напевно, цим платівкам належить особливе місце у вашій колекції? Правда? І ви, напевно, багато разів слухали ці записи. Яке ваше враження, які думки щодо співу Михайла Івановича Донця?

Донцов. Ці записи зроблені Донцем уже в 1930-ті роки (1935, 1937).

Боровицька. Це останні роки його життя...

Донцов. Так, останні, коли вже голос, звичайно, не був такий яскравий, який був у молоді роки¹. Але все ж таки, кожний, хто слухає, має уявлення про талант Михайла Івановича і може отримати певну естетичну насолоду від його виконання. Співає він прекрасно. Щоправда, трохи вже відчувається, що дихання йому вже ніби трохи не вистачає. Про це мені якось в одній із розмов говорила Євгенія Петрівна Озимковська. Вона також помітила, що йому було вже трохи важко співати. А взагалі – голос ще звучав. Згадаємо Микишу – якби були Микишені хоч такі записи, як у Донця, а то навіть і таких немає. Дуже шкода, що Микишу не записали тоді,

---

¹ Существуют две записи М. Донца на пластинках «Граммфон», выполненные в 1908 г. во время его работы в театре С. Зимина в Москве. Голос молодого певца на этих акустических записях звучит великолепно. А.Ж.

коли його голос ще звучав на повну силу. А записи Донця є тепер у багатьох колекціонерів, вони, по-моєму, є і в інтернеті.

Боровицька. А з якими співаками-басами ви могли б порівняти голос Донця?

Донцов. У пору найвищого розквіту його таланту Донця порівнювали з самим Шаляпіним. Тож і я можу сказати, що Донець – це наш Шаляпін. Хай навіть записи його не зовсім досконалі, я їх все одно слухаю з задоволенням. Як він співає українську народну пісню «Як посіє мужик та й полі ячмінь» – її слухаєш, слухаєш, і ще хочеться слухати,...

Боровицька. Ніби спостерігаєш закінчену акторську роботу...

Донцов. Певно, так.

Боровицька. Ми маємо змогу послухати зараз пісню «Як посіяв мужик та й у полі ячмінь» у виконанні Михайла Донця.

(Звучить пісня)

Боровицька. У скарбниці національного оперного мистецтва зберігається багато образів, створених незабутнім Михайлом Івановичем Донцем. Це – Тарас Бульба та Іван Карась, Виборний Макогоненко та Кочубей, цар Борис та Досифей, Мельник та Іван Сусанін. Вихований на реалістичних засадах театру Миколи Соловцова у Києві, він був справжнім творчим побратимом корифеїв українського театру Марії Заньковецької та Панаса Саксаганського, талант яких усе життя шанував, а спільною творчістю поєднаний з першим у Києві стаціонарним театром Миколи Садовського.

Від своїх духовних учителів і наставників Михайло Іванович перейняв палку любов до сцени, як до акторської трибуни, навчався у них високого мистецтва перевтілення в сценічний вокальний образ. Все це згодом виявилось не лише в оперному, а й у камерному виконавстві. Михайло Іванович був чудовим інтерпретатором пісень та романсів Степового, Стеценка, Косенка, Лисенка, Мусоргського, Даргомижського... Був він і одним із перших оперних артистів, які винесли на академічну сцену історичні пісні та думи. Тож не випадково за яскравий повнозвучний бас та акторський хист Донця величали «українським Шаляпіним».

Артист народився 1883 року в Києві. Вокальну освіту здобув тут таки. У 1904–06 роках приватно в Олександрі Сантагано-Горчакової та Михайла Бочарова. Драматичного мистецтва навчався в уславленого актора, режисера, антрепренера Миколи Соловцова. Мінлива акторська доля змушувала Михайла Івановича багато разів змінювати місце роботи. Упродовж 1907–25 років він співав у Москві, Житомирі, Харкові, Свердловську. Та два нетривалі періоди його творчої діяльності були пов'язані з Києвом, зі столичною оперою. Це – 1913–22 та 1927–41 роки.

Серед непересічних образів, що їх створив на оперній сцені Донець, передусім згадаємо Виборного, Захара Беркута, Тараса Бульбу, Карася. В репертуарі Михайла Донця було чимало образів в операх російської та західно-європейської класики – Борис Годунов, Варлаам, Мельник, цар Додон, цар Салтан, Кочубей, Мефістофель. Та все ж, саме в українських операх найповніше розкрився його могутній, масштабний, справді народний талант. Послухаємо пісню Тараса «Гей, літа орел» у виконанні Михайла Донця:

(Звучить запис)

Михайло Донець в усі періоди свого життя прагнув якнайактивніше пропагувати українську музику. Ще у 1908–12 роках брав активну участь у роботі Українського музично-драматичного товариства «Кобзар» у Москві, на зібраннях якого часто виконував твори Лисенка та українські народні пісні, сприяв організації театру «Музична драма» у Києві у 1919 році, а 1936-го року брав участь у першій Декаді українського мистецтва у Москві.

Окрема сторінка творчості видатного співака – це його спільне життя з легендарною особою у царині української вокальної педагогіки Марією Тессейр. Друг, чоловік і вдячний учень – ось квінтесенція стосунків цих митців. Вплив Марії Едуардівни на формування і розвиток таланту видатного артиста неможливо переоцінити.

Завершилося життя Михайла Донця передчасно і трагічно. 1941 року його репресували і невдовзі розстріляли. Реабілітували артиста аж у 1989-му. Іменем співака названо одну з київських вулиць. Не забути його могутній, яскравий голос нам допомагають перезаписи із старих грамплатівок, що їх ви почули у сьогоднішній передачі, а також відданість і ентузіазм колекціонера Віталія Донцова та письменника Миколи Кагарлицького – шанувальників та знавців нашого вокального мистецтва.

Послухаємо на завершення програми «Голос із грамплатівки» ще два записи Михайла Донця – українську народну пісню «Ой, не шуми, луже» та твір Лисенка на вірш Шевченка «Доля».

(Звучать записи)

9. Жадан І.Д.

(Українське радіо. Канал «Культура», 16, 23.02.2015.)

Ведуча Ганна Боровицька

Прізвище Івана Жадана я вперше зустрів на старій грамплатівці, випущеній у 1935 році на Апелєвському заводі. Яюсь (було це років сорок тому), перебираючи купу платівок, які продавали на речовому ринку у Новобіличах, звернув увагу на красиву етикетку. Читаю: «Маска», муз. С. Танеева, стих Я. Полонського. Исполняет И.Д. Жадан, артист ГАБТ СССР,

тенор». На звороті «Песня молодого цыгана» з опери С. Рахманінова «Алеко» у тому ж виконанні.

Тоді це прізвище мені ні про що не говорило, та платівку я все-таки взяв. Дома, прослухавши її... Але про враження скажу далі. Незабаром трапилися ще дві платівки з голосом Жадана – «гігант» з арією Ленського в опері Чайковського «Євгеній Онегін», та «гранд» з його ж романсами «Мы сидели с тобой» на вірш Д. Ратгауза та «Хотел бы в единое слово» на вірш Л. Мея.

Романси Жадан виконував з фортепіанним супроводом Матвія Сахарова, провідного концертмейстера Великого театру СРСР, який багато років був акомпаніатором великої співачки Надії Андріївни Обухової (додам: Матвій Сахаров був рідним дядьком майбутнього академіка, Лауреата Нобелівської премії Андрія Дмитровича Сахарова). Те, що Жадану акомпанував сам Сахаров, свідчило, що він був не простим, звичайним співаком, а належав до когорти, скажемо так, культових, елітних, бо Матвій Сахаров акомпанував тільки видатним вокалістам.

У той час, коли я придбав платівки Жадана, про нього самого ніде не було жодної інформації – в музичних довідниках, в театральних енциклопедіях йому не було присвячено жодного рядка. Платівки його у повоєнні роки не випускалися, по радію його голос не звучав. Мене зацікавило, чому це так. Адже в 1930-ті роки, коли Жадан був артистом Великого театру, у ньому виступали такі уславлені його колеги-тенори, як Лемешев, Козловський, Нелепп, Ханаєв, Озеров. Їх знала вся країна, – і не тільки в 1930-ті роки, а й у наступні десятиліття. Чому ж, думав я, Жадана ніде навіть не згадують? Щось тут не так! Хотілося дізнатися про причину. Ясно було одне – цього співака замовчують, він забутий.

Почав розпитувати у знайомих філофоністів. Хтось з них, здається, це був патріарх київських колекціонерів Сергій Миколайович Оголівець, музичні вечори якого у нього вдома я часто відвідував, вніс ясність. Те, що я дізнався, прикро вразило. Але не відвернуло від співака, голос якого я вже встиг полюбити. Я продовжував пошук його платівок і до того ж ви-

никло бажання дізнатися про нього самого, про його творчу і життєву долю. Забігаючи трохи наперед, зазначу – це стало можливим лише нещодавно. Але про це трохи згодом.

А зараз хочу повернутися до того, яким було враження від слухання першої, щойно придбаної платівки Жадана. Ставлячи її на програвач, я, власне, не сподівався почути щось особливе, разуче. Та коли голка адаптера заковзала по звивистих доріжках чорного пластмасового диску, і кімнату залили чарівні звуки надзвичайної краси, я був вражений. То був голос дивовижний: теплий, ніжний, прозорий, як ефір, м'який, як подих весняного вітерця, голос якогось світло-радісного забарвлення із заливистими горішніми нотами, що нагадують то солов'їні трелі, то дзвін срібних дзвіночків. Такого чарівного тембру я до цього ще не чув ні в кого. І тоді ж, пам'ятаю, подумав: цей голос ніскільки не поступається голосам тогочасних зірок, навіть таких славнозвісних тенорів, як Лемешев і Козловський. Який діапазон, яка філіровка звуку, яке тонке інтонування кожної фрази, кожного слова!

Все вражає: розмаїття вокальних барв, емоційна наповненість звуку, чудова дикція... Слухаєш – і здається: то не голос людський звучить, а лине голос ангела з небесної височини. І таке враження, коли слухаєш тільки платівку! Яке ж було б воно, якби слухав живий звук? На жаль, мені пощастило придбати всього три платівки Жадана. Скільки він їх наспівав, будиши солістом Великого театру, не знаю і досі. Встановити це можна було б по каталогах тих років, але де їх взяти?

Нещодавно шанувальник вокального мистецтва минулих років Дмитро Гришко, якого радіослухачі вже знають, повідомив приємну новину: у Інтернеті він знайшов аж 26 записів Івана Жадана і, висловлюючись по-сучасному, «скачав» їх та записав на компакт-диск. На диску – арії з опер, класичні романси (Чайковського, Рахманінова, Римського-Корсакова), народні пісні. Тож тепер у мене з'явилась можливість слухати ці унікальні записи та насолоджуватися чарівним співом Івана Жадана.

Додам: до списку моїх кумирів-тенорів, таких, як Собінов, Козловський, Лемешев, Сабінін, Середа, Коробейченко, Шведов, Солов'яненко, а також Михайло Михайлов, Володимир Нечаєв та Вадим Козін (останні три – це естрадні виконавці ліричних пісень у 1930-50-х роках) долучилося ще одне ім'я – Івана Жадана, українського Орфея минулого століття. Чому я кажу українського? Тому що Жадан походженням був українцем! Хоч співав переважно російською, бо так склалися обставини його творчого життя.

Що ж тепер відомо про цього феноменального тенора? Яка була його життєва і творча доля? Про це пише у своїх спогадах колишній режисер Великого театру Михайло Кваліашвілі. Вони надруковані у книжці

«Українські співаки у спогадах сучасників» (упорядник І. Лисенко). Але і в спогадах Кваліашвілі, і у статті, яка їм передує, є, на жаль, помилки, суттєві неточності та факти, що не відповідають дійсності. Тому, готуючись до цієї передачі, я довірився інформації з Інтернету, бо для мене важлива правда, якою б гіркою вона не була. Перекажу стисло те, що можна прочитати в Інтернеті.

Іван Данилович Жадан народився 22 серпня (9 вересня за новим стилем) 1902 року в місті Луганську в сім'ї робітника. Коли Іванові було 9 років, батько відправив його в село до родичів, недалеко від Луганська. У Купанівці Іван навчався ковальському ремеслу. Там проявилось музичне обдаровання хлопця. Він співав у церковному хорі, на весіллях і мав від цього деякий заробіток.

У 1915 році Іван повернувся додому і поступив на роботу на завод, де працював його батько. Спочатку був розсильним, а потім набув кваліфікацію слюсаря. У 1920 році молодий слюсар записується в хоровий гурток робітничого клубу імені Карла Маркса і бере участь в самодіяльних оперних постановках. Там познайомився зі своєю майбутньою дружиною Ольгою. Восени 1923 року профспілкова організація заводу направила Жадана в Москву, де він вступив до Першого державного музичного технікуму при консерваторії. Навчався в класі знаменитої у минулому співачки Дейші-Сіоніцької, пізніше брав уроки вокалу у професора Єгорова.

Часи були важкі, голодні, і початкуючому співакові доводилося тяжко працювати, щоб заробити на життя. Розвантажував баржі на річці Москва. Потім влаштувався в майстерні Академії Повітряного флоту молотобійцем. Згодом працював у цій же Академії інструктором ковальської справи. Один з його учнів був майбутній славетний авіаконструктор Олександр Сергійович Яковлев. Цю сторінку свого життя Жадан завжди згадував з гордістю.

З 1926 року Жадан брав участь у музичних передачах на радіо. Наступного року він вступив до оперної студії Костянтина Сергійовича Станіславського, але в ній працював усього кілька місяців. Витримавши складний конкурс (сорок претендентів на одне місце), був прийнятий 1928 року у Великий театр. Спочатку виступав у ролях другого плану (Заспівувач в «Євгенії Онєгіні», Гонець в «Аїді» та ін.), і незабаром з солістів другого положення став виконавцем головних партій світової оперної класики (Герцог в «Ріголетто», Синодал в «Демоні», Фауст в однойменній опері, Джеральд в «Лакме», Ленський в «Євгенії Онєгіні», Володимир у «Дубровському», Левко у «Майській ночі», Берендей у «Снігуроньці» та ін.). Нарівні з Козловським і Лемешевим співак мав великий успіх у шанувальників оперного мистецтва.

Іван Жадан брав участь в урядових та шефських концертах, виступав із сольними та багато гастролював. Його концертний репертуар включав, крім оперних арій, українські та російські народні пісні, романси вітчизняної та зарубіжної класики. У 1935 році за концерт для воїнів-прикордонників Далекого Сходу Жадана нагородили Почесною грамотою, яку вручив йому особисто славнозвісний маршал Василь Костянтинович Блюхер. У тому ж році разом з провідними солістами Великого театру (Барсовою, Максаковою, Норцовим, Олександром Пироговим) Жадан взяв участь в гастрольній поїздці до Туреччини. Преса відзначала великий успіх виступів співака. Так газета «Ені Асир» писала:

«Тенор Жадан був справжнім чудом сцени. Немає слів, щоб з усією яскравістю відобразити чарівність цього артиста, який викликав захоплення усього залу».

По закінченні гастролей у президента Туреччини Мустафи Ататюрка відбувся прийом радянських артистів. Президент подарував тоді співакові Жадану іменний золотий портсигар, який він зберігав потім як дорогу і пам'ятну реліквію.

У 1937 році в пам'ятні пушкінські дні відбулися гастролі Великого театру у столиці Латвії Ризі. У спектаклі «Євгеній Онєгін» партію Ленського співали по чергово три уславлених тенори – Козловський, Лемешев і Жадан. Зал влаштував їм нестихаючу овацію. Особливий успіх випав на долю Жадана. Дирекція Ризької опери попросила співака продовжити гастролі. У Москву було відправлено спеціальний літак, який доставив у Ригу костюми для спектаклів «Фауст» і «Ріголетто».

Від початку 1930-х років Іван Жадан проводив активну концертну діяльність, побував з концертами у Грузії, Азербайджані, Україні, на Далекому Сході. І скрізь його виступи проходили з незмінним успіхом. До співака прийшли слава і визнання. Його почали запрошувати навіть у Кремль на урядові концерти. Сам «вождь народів» благоволив до нього! У 1937 році Жадан отримав звання заслуженого артиста Республіки і був нагороджений високим орденом – «Знак пошани».

Все у долі співака складалося якнайкраще. І все ураз перекреслила війна! Старшого сина Володимира забрали на фронт. Іван Данилович з дружиною, її матер'ю та молодшим сином Олександром перебували саме на дачі під Москвою, коли туди увірвалися фашисти. Мешканці селища Маніхіно опинилися в полоні.

Коли німці дізналися, що перед ними артисти (а в селищі було їх немало), вони запропонували їм переїзд до Німеччини. Іван Данилович не був наївною людиною. Розумів, що за перебування на окупованій території на нього у подальшому чекає щонайменше табір, він погодився з пропозицією чужинців. Його з родиною та ще тринадцять артистів було переправлено до Німеччини.

Почалися роки поневірянь. Спочатку Жадани потрапили до будинку престарілих. Родина перебивалася випадковими заробітками, Іван Данилович час від часу виступав у концертах, записав навіть кілька платівок на фірмі «Полідор». По закінченні війни родина змушена була переховуватися від насильницької репатріації згідно з Ялтинською угодою – жили у різних місцях нарізно, змінювали прізвища. Невдовзі сім'я розпалася.

У 1948 році Жадан переїхав у США, але там його кар'єра як співака не склалася: американські імпресаріо не хотіли ускладнювати стосунки з Радянським Союзом. Кілька сольних концертів дав співак для емігрантських общин, два концерти відбулися в Карнегі-холлі та в Таун-холлі. Американський журнал «Тайм» писав тоді:

«Він співав з таким ліричним теплом і так виразно, що дуже нагадував великого Карузо, і цим заслужив оплески, «Браво!» і навіть сльози глядачів. Стоячи, двадцятихвилинною овацією проводжав його зал».

В еміграції 50-річному співакові знадобилися навички молодості – звичка братися за найрізноманітнішу роботу. Жадан працював садівником, був навіть сторожем у Флориді, де зустрівся з більш як удвічі молодшою за нього американкою, вчителькою за професією, на ім'я Доріс Клабаф. У червні 1951 року вони повінчалися у місті Тампе. Саме в тому місті протягом 1953–55 років артист зробив велику кількість своїх записів.

У 1955 році Іван та Доріс лоселилися на острові Сент-Джон в Карибському морі. Жадан працював каменярем на одній з фірм Рокфелерів, купив землю, власними руками побудував там будинок. Останній концерт Івана Жадана відбувся на острові Сент-Джон 18 січня 1966 року.

В кінці 1980-х років у Івана Даниловича з'явилася можливість спілкування зі своїм старшим сином Володимиром, який зміг навідатися до батька у США. В інтерв'ю для преси Володимир Іванович сказав:

«Залишити батьківщину мого батька змусили обставини, які ніхто не зможе пояснити. Хіба він когось убивав, когось зраджував? Ні, мені немає в чому дорікнути своєму батькові. Я горжусь ним».

Іван Данилович Жадан був уже в дуже похилому віці, коли здійснив дві подорожі – в Москву та Петербург: першу в 1992, другу в 1993 році. Відвідав Великий театр як глядач. На жаль, в Україні він так і не побував, мабуть, не було можливості.

Пригадує, у якійсь газеті (в «Известиях», чи може в «Труде») я прочитав невелику публікацію про те, що знаменитий у минулому тенор Великого театру Радянського Союзу Жадан уперше за півстоліття прибув зі США на свою колишню батьківщину, щоб на власні очі побачити зміни, які тут відбулися в останні роки. Автор замітки розповідав, як старенький радів, що дожив до цих часів, радів, що вже немає країни, у якій він ніби-то

так страждав. Гість з Америки картав режим колишнього СРСР і вітав «горбачовську перебудову». І так далі, у тому ж дусі.

Ми не знаємо, і вже не дізнаємося, чи й справді Іван Данилович висловлював подібні думки, чи може автор публікації, м'яко кажучи, згустив фарби та приписав дідусяві те, чого він і не говорив. Папір, як кажуть, стерпить все.

Щодо страждання – так то була явна брехня, бо Іван Данилович, за свідченням його сучасників, зізнавався, що сам він при комуністичному режимі не постраждав: «Мені було добре, я був матеріально забезпечений усім», – говорив він. І додавав: «Але постраждав мій народ. А хіба я не належу до народу?»

Скажу відверто: коли я читав той газетний допис про прибуття Жадана в Росію, у мене одразу ж виник сумнів у об'єктивності автора. Поясню, чому. Мені здається, що 90-річний старик приїхав, точніше, прилетів зі Сполучених Штатів не задля того, щоб похизуватися, або, як тепер говорять, «попіаритися» та продекларувати свої політичні погляди і разом з нами порадіти наслідкам пріснопам'ятної «перестройки». І не для того, щоб позловтішатися. Він, я переконаний, наважився на таку далеку і не легку для його віку подорож, щоб перед відходом в інший світ ще хоч раз, востаннє, ступити на землю, по якій ходив молодим, здоровим, повним сил і надій. Він прибув, щоб попрощатися навіки з тим, що було йому колись милим і дорогим, що назавжди лишилося в його душі святим. І привели його сюди, безперечно, не злоба та ненависть, а щирий поклик серця та незгасна пам'ять про кращі роки далекої і славної молодості.

Іван Жадан пішов із життя 15 лютого 1995 року. Похований він на острові Сент-Джон.

На закінчення кілька слів про музичний спадок Жадана. Це – записи, зроблені в СРСР, Німеччині та США з 1929 по 1955 рік. Вони представлені на 28 компакт-дисках. У 1995 році в будинку на острові Сент-Джон, де Жадан прожив чотири десятиліття, відкрили його музей, що нараховує понад 5 тисяч експонатів – колекцію відеофільмів, історичні документи, фотографії, друковані видання англійською та російською мовами. У музеї проводять лекції про творчість співака, семінари для студентів коледжів та університетів. Дружина Івана Даниловича Доріс видала дві книжки про свого чоловіка і щирого друга. Ось так шанують у Сполучених Штатах пам'ять митців, які мали талант від Бога, незалежно від того, якого походження був той талант.

Як було б добре, якби і ми навчилися так шанувати пам'ять тих наших митців, які є гордістю і славою України. Назву лише кілька імен – Донець, Петрусенко, Литвиненко-Вольгемут, Гришко... Перелік імен хай продовжать ті, хто слухає наші передачі.

10. Жила О.П.

(Українське радіо, канал «Культура». 23.12.2013. Ведуча Ганна Боровицька)

Боровицька. Сьогодні пригадаємо заслужену артистку України Олександрю Петрівну Жилу. За життя її порівнювали з самою Оксаною Петрусенко. І не дивно, адже яскравість таланту, сила та міць її голосу вражали. У нас в студії знову гість, відомий київський колекціонер старих записів Віталій Петрович Донцов. Віталію Петровичу, коли ви запропонували серед інших персоналій згадати Олександрю Жилу у нашій рубриці «Голос із грамплатівки», я одразу вирішила послухати її записи (їх, на жаль, у нас небагато). Знаєте, я була просто вражена красивим голосом і свіжістю звучання. Навіть не скажеш, що цим записам 50 чи 60 років. Голос звучить просто вражаюче!

Донцов. Її зірка спалахнула на оперному Олімпі України неочікувано, яскраво, і так само неочікувано, передчасно потухла. І лише ореол від її сліпучого світла не тьмяніє з роками. Про талановиту співачку «від Бога», яка мала унікальний голос і велике сценічне обдаровання, про красиву чарівну актрису, яка лишила на сцені Київської опери незабутній слід, я хотів би розповісти радіослухачам.

Олександра Жила народилася 4 травня 1924 року на Сумщині у бідній селянській сім'ї. Її батько був ковалем у селі Смілому, а мати – звичайною колгоспницею, все життя пропрацювала у колгоспі, тяжкою працею заробляла «шматок хліба». Крім Олесі (так її називали рідні та односельці) були ще два старші брати. Один загинув на фронті, інший повернувся з війни, але інвалідом.

Олеся вчилася в семирічці і з ранніх років мріяла стати лікарем. Тому, закінчивши сім класів, вступила до медичної школи в місті Харкові, з тим, щоб потім вступити до медінституту. Вчилася Олеся старанно. Вдень відвідувала заняття, а вечорами поспішала на репетиції хорового гуртка, співала у вокальному ансамблі бандуристів при Харківському тракторному заводі. Захоплення співом було в той час, певно, природною потребою

її музикальної натури. Але стати співачкою вона тоді навіть і не думала. Хоч... хто знає, можливо ще тоді у душі юної початкуючої співачки, десь на підсвідомому рівні жевріла мрія про цю професію.

У медшколі Олеся провчилася два роки, коли почалася війна. У перші ж дні фашистської навали вона з'явилася у військкомат з проханням направити її медсестрою на фронт. Її направили у фронтовий госпіталь під Харковом. Дівчина хотіла зробити свій посильний внесок у боротьбу з німецькими загарбниками. Але під Харковом уже йшли важкі бої, німці намагалися захопити місто. Госпіталі були переповнені пораненими солдатами. Ось у такій обстановці і почалася кар'єра майбутньої співачки.

Є чудова пісня тих років композитора Матвія Блантера, яка починається словами:

Пушка полковая бьёт неумолкая,
Над страной проносится военный ураган...

Це пісня про фронтових медсестер, таких, як Олеся. У ній співається про те, як наш солдат у розпалі бою, похиливши голову, впав, підкошений німецькою кулею. А життя йому врятувала медсестра. Вона, як говориться у пісні, вгамувала його болі, а її тепла, турботлива рука зцілила рани.

Сколько жив я буду,
Вечно помнись буду,
Ты на годы долгие запомнилась бойцу!

Ці чудові пісенні рядки хвилюють і сьогодні. Скільки таких ось сестричок, ризикуючи собою, рятували життя наших солдатів, адже медсестра не тільки допомагала пораненим переносити фізичні страждання, а й підтримувала їх морально – ласкою, добрим словом. А такі медсестри, як Олеся Жила, втішали ще й піснею. У подальшому, вже після війни, Олександра Петрівна не раз з гордістю згадувала, що і вона перебувала серед медичних сестер, які рятували бійців, захисників Вітчизни.

Боровицька. Гадаю, час уже нам послухати чудовий голос Олександри Жили. Серед нечисленних, на жаль, її записів, які збереглися, пісня Надії з опери Верстовського «Аскольдова могила».

(Звучить запис)

Віталій Петрович далі веде свою розповідь про життєвий шлях заслуженої артистки України Олександри Жили.

Донцов. Закінчилася війна, ворога вигнали з рідної землі, почалися мирні дні. Олеся знову дома, разом з односельцями працює в колгоспі, відбудовує зруйноване війною господарство. Вона активна учасниця художньої самодіяльності. У складі агіткультбригади кочує по селах, райцентрах Сумщини з концертами. Її чудовий голос звучить у сільських клубах, на польових станах, у будинках культури і чарує слухачів. І не раз, бувало, односельці говорили Олесеній матері: «У тебе, Федорівно, не дочка, а

справжній соловей. Артисткою б бути їй». А Федорівна, жінка набожна, відповідала: «На все Божа воля».

У післявоєнні роки широко практикувалися огляди художньої самодіяльності міської і сільської молоді. Незважаючи на бідність, голод, розруху, люди співали, адже пісня не тільки веселила – вона допомагала швидше залікувати рани, нанесені війною, вселяла віру в те, що завтра життя стане кращим, ніж сьогодні.

У 1947 році на обласному огляді, в якому брала участь і Олеся Жила, члени журі були у захваті від її виступу. Вони одноставно присудили їй перше місце і рекомендували на республіканський огляд молодих талантів: «Ідь у столицю і покажи там, як уміють співати на Сумщині».

І ось стоїть вона на сцені оперного театру – висока, статна, красива. Помітно хвилюється. Ще б пак, адже їй треба буде зараз співати перед дуже авторитетним журі. За столом – маститі професори, професіональні, відомі всій країні майстри вокального мистецтва – Литвиненко-Вольгемут, Гайдай, Паторжинський... Жила проспівала дві арії із «Запорожця за Дунаєм». В антракті до неї підійшла Марія Іванівна Литвиненко-Вольгемут, міцно поцілувала її і сказала: «Твоє місце – на оперній сцені. Чекаємо тебе в консерваторії». Олеся прислухалася до поради знаменитої співачки. Так проста сільська дівчина з феноменальними вокальними даними стала студенткою державної консерваторії імені Чайковського.

Почався час напруженої праці, творчих пошуків під керівництвом досвідченого педагога Марфи Хомівни Снаги, яка розкривала своїй талановитій учениці секрети вокальної майстерності, формувала її оперний і концертний репертуар.

Післявоєнні роки були дуже важкі, голодні, але бажання вчитися, молодий запал допомагали долати труднощі буденного життя. Якось трапилось так, що на консерваторському концерті була присутня відома письменниця Ванда Василевська. Послухавши Олександру Жилу, вона була буквально зачарована її голосом і запросила до себе додому. Невдовзі вони потоваришували, незважаючи на різницю у літах. Як мати, Василевська надавала бідній студентці підтримку і допомогу – і матеріальну, і моральну. Так завдяки турботам Ванди Львівни початкуюча співачка змогла вистояти і продовжити навчання.

Уже на другому курсі Олександра Жила співала в оперній студії при консерваторії партію Наталки в «Наталці Полтавці», а до державного екзамєну підготувала партію Одарки у «Запорожці за Дунаєм». До речі, у цій же ролі відбувся її дебют на сцені Київського оперного театру у парі з знаменитим Паторжинським-Карасем.

Пам'ятним для молоді співачки став 1953 рік. Серед кращих їй до ручили виступити на IV Всесвітньому фестивалі молоді і студентів у Буха-

ресті, де Олександра захищала честь країни, знайомила молодь різних держав з вокальним мистецтвом України.

Швидко пролетіли студентські роки. Олександра Жила закінчила консерваторію і отримала запрошення на роботу в Київський оперний театр імені Шевченка. Її репертуар значно розширився новими партіями. Вона вже співала Гелену в «Богдані Хмельницькому» Данькевича (була однією з перших виконавиць цієї партії), Гориславу в «Руслані і Людмилі» Глінки, Катерину в однойменній опері Аркаса, Аїду в однойменній опері Верді, Дідону в «Енеїді» Лисенка, Надію в «Аскольдовій могилі» Верстовського, Амелію в «Балі-маскарад» Верді, Любку у «Зорі над Двіною» Мейтуса. А її коронними, як і раніше, залишалися партії Наталки і Одарки, які вона завжди співала з незмінним успіхом.

Більше двадцяти партій було проспівано артисткою на сцені столичної опери. Проспівано блискуче! Кожний образ, створений нею, надовго лишався в пам'яті. Розповідали, що коли в 1957 році Олександра Жила проспівала партію Аїди на сцені Великого театру Радянського Союзу, публіка влаштувала їй справжню овацію. Голосом і сценічною майстерністю української співачки захоплювалися оперні метри тих років – Козловський, Обухова, Лемешев, Максакова, Рейзен. Вони ще ж пам'ятали тріумфальні виступи у Москві в 1936 році славетної Оксани Петрусенко і вважали Олександрю Жилу її гідною спадкоємицею.

За видатні заслуги перед українським вокально-виконавським мистецтвом Олександрі Петрівні Жилі у 1957 році присвоїли почесне звання заслуженої артистки республіки, а за успішну участь у третій Декаді українського мистецтва в Москві у 1960 році вона отримала високу державну нагороду – орден «Знак пошани».

Окрилена успіхом, Олександра Петрівна, удосконалюючи свою вокальну і сценічну майстерність, ще з більшою наполегливістю продовжувала роботу над освоєнням нових партій, у тому числі таких складних, як Тоска в однойменній опері Пуччіні та Ліза у «Піковій дамі» Чайковського.

Багато сил і енергії віддавала співачка концертній діяльності. Особливо частою гостею була вона у трудівників села, за що її колеги, по-дружньому жартуючи, навіть називали «колгоспною співачкою». Її концертний репертуар був різноманітний: оперні арії, романси українських композиторів-класиків (Чайковський, Рахманінов, Римський-Корсаков, Даргомижський, Кюї, Булахов, Лисенко, Надененко, Косенко), народні пісні, пісні радянських композиторів.

Як вона співала знамениту пісню Дмитра Покрасса «Україно моя, Україно» – потрясаюче! Після пам'ятного першого виконання цієї пісні Оксаною Петрусенко в 1939 році мало хто з професійних співаків наважувався включати її в свій репертуар. Вважалося, що краще проспівати цю

пісню, ніж Петрусенко, неможливо. А Жила співала її в концертах, і як співала – мабуть не гірше за Петрусенко.

До речі, ті, хто чув Петрусенко на сцені, а через два десятиліття слухав і спів Олександри Жили, були однотайні в тому, що голос Жили дуже нагадує голос її знаменитої попередниці – та ж міць, сила, нездоланна лавина звуку, і навіть тембри схожі. Олександрю стали називати «друга Петрусенко». Коли співакці говорили про це, вона відповідала: «Мені, звичайно, приємно чути, що я «друга Петрусенко», та все ж я хотіла б лишатися Жилою». Визначальними рисами Олександри Петрівни були простота і скромність. Вона багато гастролювала по Україні, і де б не виступала – всюди знаходила збоку вдячних слухачів гарячий прийом і була дуже рада, що у неї так багато прихильників.

Популярність співачки росла, але трапилася біда: підступна хвороба спіткала її у самому розквіті обдаровання і слави. Маятник життя хитнувся вліво, вправо, і завмер навіки. Зупинився тоді, коли хотілося жити, співати, дарувати людям радість.

Артистки не стало 6 квітня 1978 року. Сьогодні співачку Жилу знає небагато людей. Тепло згадують її колишні колеги, партнери – Гнатюк, Любимова, Христич, Чулюк-Заграй, Венедиктов... У музичних фондах Українського радіо є кілька її магнітофонних записів, зроблених у 1950-х на початку 60-х років. І кожна з них тепер унікальна.

Боровицька. Дякую Віталію Петровичу за цікаву розповідь.

11. Захарченко Н.Й.

(Українське радіо. Канал «Культура», 6.05.2014. Ведуча Ганна Боровицька)

«Талановита співачка з добрим серцем»

Наталія Йосипівна Захарченко належала до когорти видатних українських співаків, творча діяльність яких припала на 30-50 роки минулого століття. Її шлях у мистецтво позначений високим злетом таланту і незмінним успіхом у слухачів.

Народилася майбутня оперна артистка 3 липня 1907 року на Волині у родині залізничника. У місті Ковелі минули її юні роки. Ще в дитячому віці у Наталії виявили гарний голос і абсолютний музичний слух. Коли вона співала у дитячому хорі, її голосок вирізнявся серед інших і переливався срібними дзвіночками.

Після закінчення гімназії перед Наталею постало питання, який шлях вибрати у житті. Про її красивий голос вона чула багато компліментів, та й сама, очевидно, відчувала в собі оту божу іскру.

Та все ж найбільше у той час її вабила гра на фортепіано. Буваючи вдома у приятельки своїх батьків, піаністки, Наталя любила спостерігати, як легко, плавно, вправно бігали її пальці по клавішах інструмента, трохи

заздрила їй, уявляючи себе на її місці. У 1925 році в одну з своїх поїздок до Києва батько Наталі (він працював залізничником на лінії Ковель–Київ) взяв дочку з собою. Наталя вирішила пошукати свого щастя в музичній школі, яка була відкрита в 1924 році. Її доля була прихильна до неї – Наталя поступила на фортепіанне відділення. А невдовзі на неї чекала ще одна вдача. Випадок допоміг їй потрапити на відкритий урок знаменитого вокального педагога Олени Муравйової. Олена Олександрівна, прослухавши голос Захарченко, одразу й безпомилково дійшла висновку: перед нею талант.

Саме завдяки зустрічі з Муравйовою Наталя стала ще й студенткою

вокального факультету Музично-драматичного інституту ім. Лисенка. За п'ять років навчання в класі Муравйової Наталя Захарченко отримала добру вокальну школу, яку тоді так і називали – «школа Муравйової».

До речі, всі, хто пройшов школу Муравйової, – а саме Козловський, Гайдай, Бишевська, Златогорова, Пекарський, Полякова, Разумова, Захарченко, Лариса Руденко, стали згодом видатними майстрами оперної сцени, відомими і в Україні, і за її межами. А такі учні Муравйової, як Євтушенко, Михайлова, Воликівська, ті ж Гайдай, Руденко, Захарченко, Разумова стали ще й знаними вокальними педагогами, які, перейнявши

естафету від своєї наставниці, понесли її далі, втілюючи у своїй педагогічній практиці настанови і заповіді їхньої славнозвісної вчительки.

У 1929 році студентку третього курсу муздрамінституту Н.Захарченко після успішної проби взяли на роботу стажисткою в Київську держоперу, і в 1931 році, після закінчення консерваторії, вона стала солісткою оперного театру.

Н.И.Захарченко брала участь у першій Декаді українського мистецтва у Москві 1936 року. Її виступи в спектаклях (в партіях Наталки та Оксани в операх «Наталка Полтавка» Лисенка та «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемівського) дістали високу оцінку музичної критики. Так, одна з центральних газет писала тоді: «Співають українці добре. Особливо чудово співала артистка Захарченко, яка володіє виключно свіжим і красивим голосом». Далі рецензент пише, що і Наталія Захарченко, і Юрій Ки-

паренко-Доманський, виконавець партії Андрія, «відзначаються тією особливою задушевною манерою співу, що завжди полонить слухачів і рішуче необхідна в такій пісенній опері, як «Запорожець за Дунаєм».

1940 року за видатні заслуги перед українським музично-театральним мистецтвом Н.Й.Захарченко було присвоєно почесне звання заслуженої артистки Республіки. І хай співачці Захарченко, ім'я якої було добре відомим широкій музичній спільноті, яка мала популярність і численних прихильників, попри її талант, чарівний голос – лірико-драматичне сопрано широкого діапазону, попри безперечні сценічні здобутки (про це йтиметься далі) не судилося – за великим рахунком – стати оперною зіркою першої величини (пробитися на саму вершину оперного Олімпу могли лише одиниці), хай слава її не була такою гучною, як, скажемо, у Литвиненко-Вольгемут, Гайдай чи Петрусенко, – співачка Захарченко завдяки невтомній праці, натхненній творчості і, звичайно, вокальному таланту зайняла чільне місце серед співаків того часу і лишила по собі пам'ять як видатний майстер української оперної сцени, як артистка, що створила цілу галерею яскравих, незабутніх образів в операх вітчизняної та зарубіжної класики. Понад три десятиліття її чудовий спів чарував слухачів, її талановита гра захоплювала шанувальників театрального мистецтва.

Нагадаємо образи, створені на сцені Наталею Захарченко: вже згадані Наталка і Оксана, далі Марильця в «Тарасі Бульбі» Лисенка, Марія, Татьяна, Ліза в операх «Мазепа», «Свгеній Онєгін» та «Пікова дама» Чайковського, Фраскіта та Мікаела в «Кармен» Бізе, Оксана в «Ночі перед Різдом» і Марфа в «Царевій нареченій» Римського-Корсакова, Дездемона в «Отелло» Верді, Маженка в «Проданій нареченій» Сметани, Баттерфляй в «Чіо-Чіо-сан» Пуччіні – загалом понад 30 провідних партій.

На жаль, голос її, майстерна гра – все лишилося, як дотепно висловився хтось із музикантів, під театральним склепінням. Ні звукозапис, ні кінострічки не зафіксували для нащадків, за винятком кількох патефонних пластинок, виконавського мистецтва прекрасної співачки. Н.Й. Захарченко передчасно залишила сцену. Їй було лише 45. У цьому віці багато оперних співаків ще продовжують виступати – навіть після досягнення 50, а то й 60-річного рубежу. Скажімо, М.І. Литвиненко-Вольгемут пішла з театру, коли їй було вже за 60.

Часто оперні артисти, попрощавшись з оперною сценою, провадили концертну діяльність у філармоніях, співали на радіо, записувались на грамплатівках, робили магнітофонні записи для музичних фондів і т.д. Н.Й.Захарченко, залишивши оперну сцену, вже більше ніколи не виступала навіть в концертах. Хоч була ще в хорошій вокальній формі, як говорила концертмейстер Н.І. Скоробагатько, була «в голосі», який не втратив ні сили, ні свіжості вокальних барв.

З 1951 року Н.Й. Захарченко повністю присвятила подальше своє життя педагогічній діяльності у Київській консерваторії, викладала вокал, з 1973 року була професором, і майже до кінця життя обіймала цю посаду. Серед її численних учнів – народна артистка СРСР М. Стефюк, народна артистка України Є. Колесник, заслужена артистка Білорусії Н. Губська, заслужений артист Росії В. Лебідь та ін.

Що ж змусило співачку, яка ще могла своїм мистецтвом нести людям радість, відмовитись від співу, який був сенсом її життя? Цього ми вже ніколи не дізнаємося. Можливо й образа на театр, у якому вона працювала майже чверть віку. До речі, подекували, що Н.Й. Захарченко, як і дехто з її колег (Ропська, Станіславова, Гришко та ін.), не по добрій волі пішли з театру. Артистів фактично звільняли з тієї причини, що треба було, як вважало тодішнє керівництво театру, «омолоджувати склад солістів». Ось так. А те, що солісти ще далеко не вичерпали свій творчий потенціал, – це, виявляється, було не так важливо.

* * *

З Наталією Йосипівною у мене була єдина зустріч, коли я працював над книгою про співачку Ропську (по телефону ми спілкувалися часто). Наталія Йосипівна на прохання сестри О.Д. Ропської Зінаїди Дмитрівни написала спогади. Але по пошті не стала їх пересилати, а попросила зайти до неї додому і забрати. Тож одного дня я пішов на Пушкінську вулицю, де мешкала Захарченко. Вона вже чекала мого приходу. Зустріла мене привітно, запросила в квартиру. У просторій, затишній вітальні в очі одразу ж кинувся великий, у шикарній рамі фотопортрет: чоловік середніх років, з приємним обличчям, ледь помітною усмішкою...

Я здогадався, хто це, бо портрет був трохи схожий на фото, що було на одній з моїх пластинок із його записами (такі грампластинки з фотоетикетками випускалися в 1940–50 роки). Наталія Йосипівна, перехопивши мій погляд, мовила: «Андрій Олексійович Іванов». І сказала вона це так, ніби відрекомендувала його живого. Наталія Йосипівна майже одразу почала розпитувати, яка у мене професія, де працюю, і дізнавшись, що моя робота не пов'язана з музикою, поцікавилась, чому я збираюсь видати книгу на мистецьку тему і чому саме про Ропську і т.д. Запитань було чимало, і нарешті, мабуть, задовольнившись моїми відповідями, утамувавши свою цікавість, вона взяла зі столу кілька аркушів, написаних від руки, і дала їх мені.

– Я намагалася бути об'єктивною... Багато чого вже стерлося з пам'яті. Скільки років минуло... Тут тільки те, що справді незабутнє...

Я перечитав листки. Наталія Йосипівна написала про свою колишню колегу щиро, зворушливо, гарною образною мовою. Я сказав про це їй і подякував за цікаве і змістовне ессе. Вона в свою чергу подякувала мені,

що взявся за таку непросту справу, як створення книги спогадів про співачку, яка, за її словами, гідна того, щоб про неї знали і пам'ятали. А потім додала: «Як би я хотіла, щоб була така книга і про Андрія Олекійовича...»

Розмова наша тривала близько години. Наталія Йосипівна згадувала деякі епізоди свого життя у мистецтві, про співаків, з якими їй доводилося виступати на сцені. Відповіла на кілька моїх запитань. Я розпитував про співаків, які мене особливо цікавили. І пам'ятаю, про кого б я не питав, Наталія Йосипівна розповідаючи про співака чи співачку, закінчувала неодмінно Андрієм Івановим. «А вот Андрей Алексеевич считал...»: «Андрей Алексеевич мне рассказывал...», або «Для Андрея Алексеевича было важно...» і т.д.

І я зрозумів, вона просто обожнювала цю людину. Відчувалося, що любов не погасла з роками, образ коханої людини живе в її серці щомиті, пам'ять про нього для неї священна навіть на схилі літ... У неї збереглися платівки А. Іванова, в тому числі й їхні дуети (три романси і народна пісня). Збереглося також кілька її сольних пластинок. Записи, які сьогодні звучать, переписані саме з її платівок і реставровані Дмитром Гришком, онуком славетного співака Михайла Степановича Гришка. Після смерті співачки платівки потрапили до Миколи Кагарлицького, а згодом до мене.

Наталії Йосипівни не стало в березні 1992 року. Померла вона на 85-му році життя. Її світлий образ живе в пам'яті учнів і тих, хто знав її особисто, кому пощастило спілкуватися з цією талановитою співачкою, людиною з добрим серцем.

12. Киричок П.Т.

(Українське радіо, канал «Культура», 29.09.2014)
Ведуча Ганна Боровицька. Розповідає В.П. Донцов

Петро Киричок... Шанувальники пісенного мистецтва старшого покоління, можливо, ще пам'ятають це ім'я – в 1949–50 роках воно зустрічалося на етикетках патефонних пластинок із записами популярних тоді пісень: «Сормовська лірична», «Колокольчики дзвенять», «Під місяцем золотим», «Прощайте ви, гори скелясті» та багато інших. Часто звучав його голос і по радіо.

Минуло багато років з тих пір і з швидкоплинним часом відійшли у минуле пісні, які так талановито виконував Петро Киричок, забулося, на жаль, і його ім'я. Петро Киричок був оперним співаком, та найгучнішою слави заслужив він саме на концертній естраді, виконуючи пісні Дунаєвського, Блантера, Фрадкіна, Мокроусова, Носова, Жарковського, Фоміна, братів Покрасс, Мураделі.

Я вперше почув голос Киричка з патефонної пластинки на початку 1950-х років. Це була пісня Блантера–Ісаковського «До побачення, міста і хати». Мені одразу ж сподобалася і ця пісня, і як її виконував Киричок –

вона звучала у нього мужньо, пристрасно, як бойовий заклик до боротьби з ворогом. Пісня так полюбилася мені, що я запропонував нашій вчительці, класному керівнику Антоніні Федорівні, яка вела в школі хоровий гурток, розучити її. Я був заспівавцем, а останні два рядки підхоплював хор. Ми співали цю пісню навіть на сцені радгоспного клубу і мали успіх, людям подобалося наше виконання.

Пластинка з піснею «До побачення, міста і хати» у виконанні Киричка, яку я придбав у 1952 році, є у мене і досі. Я бережу її як дорогу пам'ять, як реліквію, що нагадує про далекі роки дитинства. Є у моїй фототеці й інші пластинки Петра Тихоновича Киричка з чудовими ліричними піснями, які я час від часу з задоволенням слухаю і тепер.

Петро Тихонович Киричок (відомий також як Киричек) народився 3 грудня 1902 року в старовинному місті Верхньодніпровську на Катеринославщині, у простій українській робочій сім'ї. У ній музика і пісні були в пошані. Гарно співали батьки, особливо мати, та дві сестри Петра. Вони були голосистими, мали добрий музичний слух. Дома нерідко влаштовували імпровізовані концерти, особливо на свята чи з нагоди якоїсь родинної події. У тих концертах часом брали участь і друзі Петра та його сестер. Та домашня пісенна атмосфера, мабуть, і заронила в душу хлопця зерна любові до співу, до пісенного мистецтва.

У 1925 році молодий Петро Киричок подався до Катеринослава у пошуках кращої долі – хотів там знайти роботу. І влаштувався на заводі. Невдовзі поступив у музичну школу. У 1929 році він закінчив її, і йому як активному учаснику художньої самодіяльності та «випускнику з голосом» дирекція дала направлення для вступу до Московської консерваторії. Ставши студентом (Киричок поступив на вокальний факультет), він потрапив у клас до професора Дорліак Ксенії Миколаївни, у минулому знаменитої співачки. До речі, її учнями в різні роки були такі відомі згодом вокалісти, як Ніна Дорліак (дочка Ксенії Миколаївни і дружина великого

піаніста Святослава Ріхтера), Соломон Хромченко, Олена Кругликова, Ірма Яунзем, Іван Шмельов.

Бувши ще студентом III-го курсу, Петро Киричок взяв участь у Все-союзному конкурсі музикантів-виконавців і отримав почесну третю премію. Це було у 1932 році. А в 1934-му, закінчивши консерваторію, і пропрацювавши рік у філармонії, Петро Тихонович отримав запрошення до Великого театру і перейшов туди на роботу. На його сцені Киричок співав провідні, або як їх тоді називали, партії першого положення, в класичних операх Чайковського, Римського-Корсакова, Бородіна, Верді, Моцарта та інших композиторів. Але не нехтував і другорядними ролями, бо вважав, що немає основних і неосновних, хороших і поганих партій і ролей – є, казав він, хороші співаки, і є не дуже хороші. Партнерами соліста Великого театру Киричка були видатні майстри оперної сцени – Барсова, Максакова, Рейзен, Козловський, Лемешев, Михайлов.

У кінці 1930-х років Петро Киричок почав активно виступати і на концертній естраді. В його репертуарі були арії з опер та романси композиторів-класиків – Глінки, Чайковського, Даргомижського, Рубінштейна, Бізе, Моцарта, Шуберта, Шумана. Петро Тихонович був серед тих співаків, які першими почали включати у свої концертні програми поряд з класикою сучасну їм ліричну пісню, старовинний напівзабутий романс, народні пісні.

В роки Великої Вітчизняної війни співак дав близько 1500 концертів, побувавши на всіх фронтах. Пісні в той суворий час стали його бойовою зброєю. З часом концертна діяльність стала пріоритетною у творчості Киричка. У повоєнні роки він залишив оперну сцену, перейшов на роботу у філармонію. Багато гастролював по країні, давав шефські концерти на підприємствах, в навчальних закладах, військових частинах, для трудівників села. Виїжджав Петро Тихонович на гастролі і за кордон. Його виступи у Польщі, Болгарії, Чехословаччині, НДР, Румунії, Угорщині збирали численних прихильників і шанувальників пісні. За високе виконавське мистецтво уряд Югославії нагородив артиста орденом «Братерство та єдність».

У голосі співака надзвичайно органічно поєднувалися мужність і ніжність лірика, і це давало йому можливість з однаковою емоційною силою виконувати різні за змістом та настроєм пісні. Тож не дивно, що його пісень люди чекали, де б він не виступав – на Уралі і в Кузбасі, на Далекому Сході і на Алтаї, і на його рідній Україні.

Заслуги Петра Тихоновича Киричка у вокально-виконавському мистецтві були поціновані присвоєнням йому почесного звання заслуженого артиста РРФСР. За нинішніми мірками це ніби й не високе звання. А в ті часи, на які припала творчість і Киричка, і інших популярних співаків того покоління, і це, хай скромне звання, вважалося високим. Тоді званнями не

розкидалися так, як тепер, їх давали тільки справді талановитим, високо-обдарованим артистам, які виходили на сцену не з убогими, беззмістовними, примітивними підробками, а з вокальними творами високої проби, високої художньої вартості.

Голос Петра Тихоновича Киричка увічнено в численних записах на грампластинках та магнітофонних стрічках. З 1936 по 1962 рік ним записано понад 120 вокальних творів. Петро Киричок був прекрасним ансамблістом. Часто співав він у дуеті з Максимом Михайловим, Георгієм Виноградовим, Іваном Шмельовим, Соломоном Хромченком, Вірою Львовою, Петром Білинником. Шкода тільки, що не всі записи тих дуетів збереглися дотепер.

...Минають роки, мине ще багато років, але голос чудового співака Петра Тихоновича Киричка, нашого співвітчизника, закарбований у запису, буде, як і колись, дарувати радість тим, хто прийде у цей світ.

13. Коган С.Я.

(Українське радіо, канал «Культура» 14 та 21.09.2015. Ведуча Ганна Боровицька)

Семен Якович Коган – співак з плеяди оперних артистів, творчість яких позначена яскравою самобутністю. Це митець, чий талант мав свої неповторні, індивідуальні ознаки.

Моє знайомство з Семеном Яковичем Коганом відбулося на початку 1970-х років. Позналилися ми випадково. Семен Якович працював тоді в Українському будинку грамплатівок, що на проспекті Дружби народів. Спричинила нашу зустріч така обставина. В той час на пісенну естраду, в тому числі й українську, все частіше почали проникати низькопробні, малохудожні пісеньки як вітчизняного, так і зарубіжного походження. Я їх не сприймав, і тому ще більше почав цікавитися мелодіями вітчизняних композиторів-піснярів, таких, як Дунаєвський, Блантер, Соловйов-Седой, Фрадкін, Мокроусов,

Богословський, Мілютін, Колмановський у виконанні таких чудових співаків, як Г. Виноградов, І. Шмельов, З. Рождественська, Г. Абрамов, Л. Костриця, О. Нестерова, Р. Сикора, В. Красовицька та багато інших.

У тогочасних каталогах грамплатівок фірми «Мелодія» значилося чимало дисків цих співаків. Проте у продажу їх було обмаль, а платівок деяких виконавців у продажу взагалі не було. Я вважав – так не повинно бути, це несправедливо, і про це написав у листі до газети «Комсомольська правда». Принагідно скажу, що перед написанням листа я неодноразово звертався з цього приводу до товарознавців Українського будинку грампластинок, які займалися питаннями замовлення та реалізації грамплатівок, що їх виготовляли заводи Москви, Ленінграда, Риги і Ташкента. Але моїх доводів ніхто не сприймав. Відповідь була категоричною: «Пропоновані Вами платівки не користуються попитом». Це і змусило мене взятися за перо.

«Комсомолка» неочікувано для мене надрукувала листа під заголовком: «Забуті голоси». На ту публікацію оперативно відреагували союзне Міністерство культури, фірма «Мелодія» і Всесоюзна студія грамзапису. Невдовзі тиражі дисків співаків, які згадувалися в моєму листі, були терміново виготовлені Апрелевським заводом і відправлені у торговельну мережу Києва. Про це мені повідомили письмово щойно названі інстанції, а «Комсомольська правда» ще й надрукувала замітку «Замовлення виконано», щоб і читачі знали про вжиті заходи. Ось як ставилися тоді до листів читачів!

Через кілька днів іду, як кажуть, «на radoщах» в Український будинок грамплатівок, щоб дізнатися, чи вже надійшли у продаж платівки, що мене цікавили. Заходжу в приміщення, де працювали товарознавці і бухгалтерія. Колектив геть увесь жіночий. І лише один єдиний чоловік сидів в самому кінці великої кімнати. Одна з працівниць порадила мені звернутися саме до нього.

Коли я підійшов до столу, чоловік підвівся і зробив мені крок назустріч. Це була вже немолода людина невисокого зросту, кремезної статури, з вогником в очах.

– Слухаю. Ви з якого приводу? – запитав.

Пояснюю причину візиту: так і так, мовляв, хотів би знати, чи надійшли у продаж платівки таких-то співаків.

– Так, щойно надійшли, – сказав чоловік, – але у продажу їх ще немає. Днями будемо розподіляти по магазинах. Це, знаєте, така морока. Якийсь там меломан написав у газету скаргу, що ми не замовляємо платівок, які його цікавлять – Виноградов, Бунчиков з Нечаєвим – учорашній день! Тож платівки будуть залежуватися, доведеться їх переоцінювати, а це ж, знаєте, збитки...

Тут я не витримав:

– Вибачте, – кажу, – але на кожний товар є покупець. Хтось любить Адамо і Рафаеля і ту ж Катерину Валенте, чи Магомаєва з Кобзоном, а

хтось Виноградова, Бунчикова, Нечаєва, і у них також є багато шанувальників, навіть тепер. Ось один з них, – і показую на себе.– І таких немало! До речі, той «якийсь меломан», якого ви щойно згадали, автор газетної публікації, стоїть зараз перед вами.

Чоловік недовірливо глянув на мене і, мабуть, подумав, що я його розігрую. Тоді я показав листи з Міністерства культури і Всесоюзної студії грамзапису та газетні вирізки. Показав ще й своє службове посвідчення. Переконавшись, що я автор газетної статті, чоловік мовив:

– Чому ж ви попередньо не прийшли до нас? Можна ж було, гадаю, обійтися без газети. А так ославили нас на весь Союз, – дорікав він мені, – а тепер ще й ламай голову, як розіслати по культурторгах такі великі тиражі платівок, які вони не замовляли.

– Приходив до вас, і не раз, – виправдовуюсь я. – Але Дора Мусієвна завжди «відшивала» мене, стверджуючи, що на такі платівки немає попиту.

– Ну, добре, – сказав чоловік, як мені здалося, примирливим тоном. – Якось воно вже буде. Будемо сподіватися, платівки поступово розійдуться.

Потім раптом запитав:

– Так ви, значить, колекціонер грампластинок. І давно захоплюєтесь? Скільки ж їх у вас?

Я відповів, що захоплююся ними з дитинства, маю кілька сот дисків вокальної музики. Є чимало платівок, випущених ще в дореволюційні часи з голосами видатних оперних і концертних виконавців. І почав перелічувати співаків. Розповів про деякі мої унікальні платівки, що їх навіть використовує «Мелодія» при випуску довгограючих ретро-дисків. Чоловік зацікавлено слухав мою розповідь, а потім каже:

– Чудове у вас захоплення і робите ви добру справу. Ви – фанат справжньої музики, справжніх співаків. А потім:

– Я також залюблений у справжню музику і в талановитий спів з дитинства, тому і присвятив себе вокальному мистецтву. Театру віддав кращі роки життя.

– Так ви артист? – питаю.

– Колишній. Тепер на пенсії. Але, як бачите, ще працюю тут на посаді музичного редактора. Робота мені подобається, не хочеться сидіти дома, хочеться бути між людей.

І додав:

– Я був солістом Київського оперного театру понад 15 років.

– Як же ваше прізвище?

– Коган Семен Якович. Може чули?

– Ні, не чув, – зізнався я щиро.

– Нічого дивного. Платівіок моїх не було і по радіо мене ніколи не передавали. Але оперні меломани може ще пам'ятають мене.

Додому я повертався у доброму настрої від несподіваного знайомства з приємною людиною, який у минулому був провідним солістом столичного оперного театру. Пізніше, відвідуючи салон Будинку грамплатівок, я ще кілька разів спілкувався з Семеном Яковичем і завше здавалося, ніби ми давні знайомі.¹ Він був напрочуд товариською людиною. До речі, я симпатизував йому ще й тому, що, як з'ясувалося, Семен Якович був моїм земляком, родом з Полтавщини. Минув якийсь час і сталося так, що я довго не був у Будинку грамплатівок. А коли одного разу завітав, повідомили, що Семен Якович вже не працює. Більше ми не бачилися.

Сплили роки. Якось (було це років 10, а може й 15 тому) чую – по радіо співає якийсь тенор. «Який чудовий голос! Хто це може бути?» Тількино подумав це – передача закінчилася і диктор оголосив: «Ви слухали пісні та арії з опер у виконанні заслуженого артиста України Семена Когана». Я був вражений, адже чув його голос уперше. І дуже шкодував, що не слухав передачу спочатку. Відтоді весь час сподівався, що пощастить ще коли-небудь почути по радіо спів Семена Яковича Когана. На жаль, більше не пощастило.

У 1982 році в одному із столичних видавництв вийшла книжка-есе відомого оперного співака і публіциста Сергія Козака «Шляхи побратимства». Є в ній чудовий нарис під заголовком «Ой, Дніпро, Дніпро». Автор розповідає, як щороку на свято Перемоги у столичному Будинку офіцерів зустрічаються колишні воїни, учасники фронтового Ансамблю пісні і танцю Київського військового округу, керівником якого у роки війни був диригент, композитор і педагог, заслужений артист України і заслужений артист Росії Єгошуа Павлович Шейнін.

Творчий і бойовий шлях Ансамблю у 1941 році проліг від берегів Дніпра до Берліна і Ельби. У строю ветеранів-фронтовиків – підтягнутий і урочисто-строгий Юрій Тимошенко, Юхим Березін, Микола Фокін, Микола Чайкін, Семен Коган, Павло Кармалюк, Остап Дарчук, Олександр Сегал, Микола Різоль, а з ними – Марк Фрадкін і Євген Долматовський, автори знаменитої пісні «Ой, Дніпро, Дніпро».

«Про внесок цих посивілих, овіяних славою мистецьких подвигів діячів культури у духовну скарбницю нашого народу, – пише Козак, – говорять їхні імена, їхні бойові нагороди».

---

¹ Я тоже часто посещал Дом грампластинок и был знаком с Семёном Яковлевичем. Однажды по его просьбе раздобыл дореволюционную открытку с портретом его первого вокального педагога оперного артиста А.М. Брагина, а также старинную грампластинку с записью романса «Ямщик, не гони лошадей» в исполнении этого певца. **А.Ж.**

Зізнаюся, ці зворушливі рядки я завжди перечитую з трепетом у душі, адже мої батьки, як і Семен Якович, були фронтовиками, захищали батьківщину від ворога. На одній з фотографій, які є у мене, Семен Якович, сивочолий ветеран війни, ветеран-митець, при бойових нагородах і з великим букетом весняних квітів. Знімок зроблений на тридцятиріччя Великої перемоги. Цей знімок у моєму домашньому фотоальбомі серед фотографій рідних, друзів, близьких людей. Він завжди нагадує мені про незабутні миті у товаристві чудової людини і митця Семена Яковича Когана.

Коротко про життєвий і творчий шлях героя сьогоднішньої передачі. Семен Якович Коган народився 9 травня 1915 року у місті Гадячі на Полтавщині у родині рахівника Якова Абрамовича Когана. Сім'я була велика. Крім Семена було ще четверо старших дітей – дві доньки і двоє синів. До 1929 році хлопець жив з батьками у Гадячі, там закінчив семирічку. У 1930 році п'ятнадцятирічний Семен їде на Донбас у місто Костянтинівку. Вивчаючи біографію Семена Яковича, я спочатку не міг збагнути, що ж змусило його в такому ранньому віці залишити батьківський дім і податися у далекий край. Запитав про це по телефону у сина Когана – Анатолія. На його думку, батько хотів цим довести своє пролетарське походження. Я ж схильний до думки, що причиною могла бути матеріальна скрута, нестатки, і щоб не бути тягарем для сім'ї, Семен вирішив піти на свій хліб. Сам же Семен Якович у автобіографії, написаній на початку 1950-х років, зазначив – «на заклик комсомолу».

Не маю сумніву: Семен Якович написав правду, бо його покоління щиро вірила в ідеали, що тоді пропагувалися. Але і моя версія, і версія Анатолія Когана уявляються мені правдоподібними. А найвірогідніше, мабуть, те, що їдучи на Донбас, юнак мав просту мету – здобути робітничу професію і тим заробляти собі на прожиття.

У місті Костянтинівці Семен поступив у фабрично-заводське училище хіміків, навчався і одночасно працював на хімкомбінаті. Був кранівником, потім майстром шостого розряду. Відвідував палац культури, був членом гуртка художньої самодіяльності, брав участь у концертах, був заспівувачем хору і виконував сольні номери. Займався також музичною освітою, вивчав музичну грамоту, брав уроки вокалу.

У 1933 році Коган приїхав у Київ і влаштувався солістом-вокалістом Українського Радіокомітету, але ненадовго. Наступного року він їде в Ленінград і там знову працює кранівником на Невському хімкомбінаті. Але північний клімат, нелегкі умови праці і малярія змусили двадцятирічного Семена повернутися знову на Україну. У 1935 році він влаштувався на Київський радіозавод збирачем радіодеталей. Через рік бере участь у конкурсі гуртків художньої самодіяльності на міському фестивалі і як пе-

реможця його приймають у Зразкову капелу бандуристів солістом-вокалістом.

У 1939 році Капела бандуристів направляє Когана на навчання в столичну консерваторію. Навчався він у класі відомого співака і вокального педагога Олександра Брагіна. Навчання поєднував з роботою в оперній студії консерваторії як соліст-вокаліст, куди його прийняли по конкурсу.

У 1939 році Семена Когана призвали до лав Червоної Армії в Ансамбль пісні і танцю Київського військового округу, у якому він був співаком-солістом. Саме у той час при Київській консерваторії було організовано воєнізований факультет, що дало можливість, поряд зі службою в Ансамблі, продовжувати навчання в консерваторії.

У 1941 році, закінчивши четвертий курс консерваторії, Коган у складі Ансамблю пісні і танцю виїхав на фронт і, як він пише в автобіографії, пройшов усю Вітчизняну війну як соліст-вокаліст цього ансамблю, що обслуговував Південно-Західний, Сталінградський, Центральний і Перший Білоруський фронти.

За бойові заслуги перед Батьківщиною старший сержант Коган був нагороджений орденом Червоної зірки, медалями «За оборону Сталінграда», «За перемогу над Німеччиною». У 1945 році після демобілізації Семен Якович Коган повернувся в Київ, був відновлений на 5-му курсі консерваторії і закінчив її в класі відомого співака і педагога Микиші.

У 1946 році Семен Якович отримав направлення на роботу в Київський театр опери і балету, у якому він працював протягом 15 років провідним солістом, виконуючи партії в операх вітчизняних і зарубіжних композиторів.

Семен Коган брав у 1951 році участь у другій всесоюзній Декаді українського мистецтва в Москві. В опері Данькевича «Богдан Хмельницький» він виконував партію Лизогуба. Ця роль була відзначена присвоєнням співакові звання заслуженого артиста республіки.

Варто пригадати, яку оцінку давало керівництво Київського театру опери і балету виконавцю партії Лизогуба. В характеристиці на Когана, підписаній директором театру С. Шевченком, головним режисером народним артистом М. Стефановичем і головним диригентом народним артистом В. Пірадовим, читаємо:

«С.Я. Коган зумів усю виразність свого голосу, все своє акторське уміння спрямувати на внутрішнє психологічне розкриття образу польського шпигуна, єзуїтського агента, що проводить у життя злочинні задуми ордену, для усунення керівника і вождя повсталого українського народу. Артист Коган, використовуючи різноманітні інтонації, взяті з живої мови, дуже переконливо передає зміни душевного стану Лизогуба: владолюбні мрії, злочинні задуми зрадника.

Особливо переконливий і правдивий Лизогуб-Коган у 3-му акті, в сцені з Геленою. В ній тов. Коган зумів повністю розкрити мерзенну суть єзуїта, шпигуна і зрадника Бать-

ківщини. Тов. Коган знайшов цікавий і гострий сценічний малюнок ролі небезпечного замаскованого ворога, що втерся в довіру до Богдана Хмельницького, психологічно тонко виправдавши трактовку важкого і складного образу Лизогуба».

Ще оцінка в характеристиці, підписаній директором театру П. Пащеним:

«Тов. Коган С.Я. володіє хорошим голосом повного діапазону. Протягом своєї сценічної оперної діяльності артист Коган підготував і проспівав цілу низку відповідальних тенорових партій, серед яких Ликов у «Царевій нареченій», Князь в «Демоні», Лизогуб у «Богдані Хмельницькому», Гвідон у «Казці про царя Салтана», Йонтек у «Гальці», Альфред в «Травіаті», Пінкертон в опері «Мадам Баттерфляй», Кассіо в «Отелло», Фауст в однойменній опері та ін.

Артист Коган С.Я. виконує відповідальні партії на хорошому художньому рівні, нині він готує партію Германа у «Піковій дамі» Чайковського».

На жаль, колег Семена Яковича, колег по сцені, лишилося зовсім мало. Тому свідчення, спогади мають для нас особливе значення. Нещодавно я зателефонував відомому оперному співакові О.О. Чулюку-Заграю і запитав його, чи пам'ятає він Семена Яковича Когана.

– Сеню? – перепитав Олександр Олександрович. – Та як же його не пам'ятати, – емоційно вигукнув він. – Це ж був такий ентузіаст вокалу! Як переймався він технікою звукоутворення, як майстерно втілював її на сцені, вражаючи слухачів свіжістю і чистотою звучання свого красивого голосу. Цей співак відзначався самобутністю акторського обдаровання, справжньою сценічною майстерністю, вдумливим, психологічно тонким тлумаченням створюваних образів.

Найбільше мені запам'ятався його Бомелій у «Царевій нареченій». У Когана це був яскравий образ, життєво правдивий, і завжди викликав у публіки захват. Голос лився вільно, широко, чаруючи щирістю почуттів. Семен був товариською, доброзичливою людиною, тепло ставився до молодих артистів, таких, як я. Він був одним з перших, з ким я познайомився у театрі, коли мене прийняли на роботу стажистом у 1958 році. Шкода, що довго працювати разом з ним мені не довелося.

* * *

На завершення хочу сказати таке. Готуючись до цієї передачі, вивчаючи біографію Семена Яковича, я нещодавно знайомився з архівними документами, що знаходяться в Центральному архіві-музеї літератури і мистецтва на Софіївській площі.

Тримаючи у руках папери, яких колись торкалися руки Семена Яковича, пильно вдивлявся в списані красивим почерком листочки, гортав пожовклі від часу папірці, а пам'ять переносила мене на кілька десятиліть назад у Будинок грампластинок на бульварі Дружби народів. І зринав в уяві образ прекрасної людини, вчувався голос Семена Яковича, і слова,

мовлені ним журно , але гордо і гідно: «Театру я віддав кращі роки свого життя»...

14. Козерацький В.Ф.

(Українське радіо, канал «Культура» 25 та 28.09.2015. Ведуча Ганна Боровицька)

На початку 1950-х років у Київському оперному театрі виникла гостра потреба у драматичному тенорі. Постановки деяких опер, зокрема «Кар-

мен», «Аїда», «Пікова дама», «Бал-маскарад» тощо, опинилися під загрозою. Багаторічним і надійним виконавцем партій драматичного тенора був Юрій Кипоренко-Доманський, але його співацька кар'єра на той час вже завершилась. І виявилося, що заміни йому фактично не було.

Керівництво оперного театру почало поспішно шукати вихід із цього скрутного становища. Не увінчалась успіхом також спроба «переманити» драматичного тенора з інших оперних театрів. І тоді у керівництва театру (директором був С. Шевченко) виникла ідея запросити з театру музкомедії артиста Василя

Козерацького, володаря сильного, явно оперного драматичного тенора. Так у столичному оперному театрі з'явився новий співак, який, поборовши значні труднощі творчого характеру, незабаром посів провідне місце серед солістів і протягом восьми років був фактично єдиним виконавцем найвідповідальніших партій драматичного тенора.

Козерацький прийшов у Київську оперу, коли йому було вже 46 років, коли, як пише у спогадах диригент Тольба, багато тенорів, уже схилиються до завершення кар'єри. А Козерацький у цьому віці тільки-но розпочав свій шлях оперного співака. Його талант, згадує Тольба, розкрився буквально на очах. Випадок справді унікальний, тим більше для драматичного тенора. Ось цитата із спогадів Веніаміна Тольби:

«Маючі хороші зовнішні дані, Козерацький, однак, менше всього був «душкою-тенором», що навіть при посередньому голосі має шалений успіх... У Козерацького все було в нормі, все добре для сцени – і голос (хай навіть за тембром не дуже красивий), і постава. Але нічого надзвичайного. Він не міг експлуатувати свої природні дані, як це

часто буває в оперному театрі (адже сам по собі красивий голос полонить аудиторію, як тільки його почують). Він сам створив себе, вміло розвиваючи здібності, голос, удосконалюючи свою артистичну майстерність. Цим він був зобов'язаний насамперед самому собі».

Пригадую, коли я був студентом і інколи відвідував оперний театр, у Київ в 1958 році на гастролі прибула із Сполучених Штатів співачка, мецо-сопрано – Бланш Тібом. Афіші повідомляли, що виступить вона у двох спектаклях: в «Аїді» Верді у партії Амнеріс, та в «Кармен» Бізе у заголовній партії. У місцевій пресі Бланш Тібом називали видатною оперною співачкою.

Спочатку мала йти «Аїда», а за нею «Кармен». На обидві вистави був аншлаґ. Мені вдалося придбати квитка тільки на «Аїду». І ось я на спектаклі. Відкрили завісу і почалося дійство з геніальною музикою Верді. Аїду співала Лілія Лобанова, Радамеса Василь Козерацький, партію Амонасро співав Михайло Гришко. Яке враження залишилося від співу та гри цих артистів? Найбільше мені тоді сподобалися Михайло Гришко та Лілія Лобанова, Лобанову я слухав у спектаклі вперше. Її голос колосальної сили, яскравий темперамент, щирість у передачі почуттів ефіопської полонянки до начальника двірцевої охорони Радамеса – все це вражало надзвичайно.

Щодо виконавиці партії Амнеріс скажу відверто: її спів не справив на мене особливого враження. Голос не дуже сильний, мало виразний і якийсь глухуватий, він часом мовби десь пропадав. А може, те мені так здалося, бо я був на третьому ярусі і звук туди не так долинав, як, скажемо, у партер чи бельєтаж. Але зовні Тібом була справді чарівна – велична, ставна, царственна. Вся її постать, вбрання блищали, мерехтіли калейдоскопом барвистих вогників, і ось саме ця зовнішня чарівність єгипетської царівни-красуні значною мірою компенсувала моє особисте враження від її вокалу. Глядачі час від часу все ж нагороджували співачку оплесками.

Голос Козерацького-Радамеса з перших же звуків вразив мене силою, блискучими металевими верхніми нотами, які звучали могутньо, вільно, пристрасно, так що, здавалося, найвища нота не була у співака останньою. Хоч зізнаюся, від тембру його голосу я не був у захваті – він здався мені дещо пронизливо-різкуватим. Можливо, це від того, що я в той час не дуже розумівся на драматичних тенорах, таких, як у Козерацького – мені більше імпонували ліричні тенори, такі, як у Лемешева чи Козловського. Але гучні оплески, які часто лунали на адресу Козерацького-Радамеса, після ефектної, легко і вільно взятої горішньої ноти на ферматі, свідчили, що його спів глядачам подобається.

Ось таким було моє перше і, на жаль, останнє знайомство з виконавським мистецтвом співака Козерацького. Його платівок у моїй фонотеці,

на жаль, немає, бо їх майже не випускали. Ті два чи три диски, які вийшли у 1953 році, то майже нічого. Але тішить думка, що у фондах Українського радіо є чимало записів Василя Феодосійовича. То ж є надія, що рано чи пізно вони будуть переписані на сучасні звуконосії і стануть доступними широкому загалу.

З Василем Феодосійовичем Козерацьким я, на жаль, не був знайомий особисто. Але все ж один раз мені довелося з ним бачитися. На жаль, у сумній обстановці, на церемонії прощання з колишньою актрисою Київської оперети, багаторічною колегою Василя Феодосійовича, його партнеркою по театру Ольгою Йосипівною Юровською, з якою я кілька років підтримував дружні стосунки. Другого березня 1977 року ми провели її в останню путь і, повернувшись з цвинтаря, пом'янули цю талановиту актрису і хорошу людину.

Хочу зупинитися на основних періодах біографії Василя Козерацького. Народився він 31 грудня 1905 року (тобто 13 січня 1906 року за новим стилем) у селі Грузька Голованівського повіту Одеської області (тепер Кіровоградська область) у багатодітній селянській родині. Більшість братів і сестер Василя померли у голодні 1920-30 роки (у родині було 12 дітей, вижили лише четверо). Старший брат Костянтин, педагог за професією, який до війни працював директором сільської школи в Новоукраїнському районі, загинув на фронті під час війни з Німеччиною.

Дві сестри Василя Феодосійовича – Лідія та Олена – були прості робітниця, одна була швачкою на швейній фабриці, а друга працювала на залізниці у місті Нальчику. Василь Феодосійович любив своїх сестер і все життя підтримував з ними родинні стосунки.

До 1924 року Василь Козерацький жив з батьками, працював на господарських роботах у рідному селі, навчався у місцевій школі. А в 1924 році за відрядженням комсомольського осередку поїхав у Одесу на навчання, де закінчив спочатку музичну профшколу (у 1928 році), а в 1931 році музично-драматичний інститут (клас Селявіна). У тому ж році він поступив на роботу в пересувний державний музичний театр, який обслуговував міста України – Херсон, Миколаїв, Суми, Кременчук та ін..

Наступного року Козерацького прийняли в Харківський пересувний театр оперети, де молодий артист працював до 1934 року. Далі був Дніпропетровський театр музкомедії, у якому Козерацький виступав до 1937 року, а з 1937 до лютого 1951 року він був артистом Київського театру музкомедії. В роки війни театр тимчасово перебував у містах Алма-Аті та Чимкенті.

Як було вже сказано на початку нашої передачі, з 15 лютого 1951 року і до виходу на пенсію у 1957 році Василь Козерацький був провідним солістом Київського театру опери і балету імені Шевченка. У 1948 році він

одержав звання заслуженого, а в 1957 році народного артиста Республіки. З середини 1960-х років і до самої смерті у 1982 році викладав вокал у Київській консерваторії, виховував нову зміну співацької молоді. З найбільш відомих його учнів назвемо народних артистів України Василя Атаманюка та Володимира Турця.

На жаль, свідків, які знали Василя Феодосійовича як опереткового артиста, нам розшукати не вдалося. Але можна стверджувати, що і в тому жанрі він був не менш самобутнім і цікавим, як в опері, про що свідчить і звання заслуженого артиста, а тоді серед артистів оперети це почесне звання було рідкістю. На оперетковій сцені артист Козерацький створив цілу низку образів в оперетах вітчизняних і зарубіжних авторів. Назвемо деякі. Це: Сандор в «Циганському коханні» та Юліан в «Голубій мазурці» Легара, Містер Ікс і Тассіло в «Принцесі цирку» та в опереті «Маріца» Кальмана, Пікалло в «Периколі» Оффенбаха, Андрій у «Холопці» Стрельникова, Назар Забара у «Весіллі в Малинівці» та Антон в опереті «Пошились у дурні» Рябова, Карамелло в опереті «Ніч у Венеції» Штрауса, Владек в опереті «Бідний студент» Мілеккера та інші.

Дебют Василя Козерацького у Київському оперному театрі відбувся у дуже важкій партії Германа в «Піковій дамі», яка, як згадував Веніамін Тольба, знайшла в його особі гідного виконавця. Він створив, як стверджував Веніамін Савелійович, «дивовижно цільний і по-своєму гордий тип одержимого ідеєю-фікс героя».

Одразу ж після приходу в Київську оперу Козерацький став провідним драматичним тенором і навіть, за свідченням Тольби, єдиним, бо в переважній більшості партій його ніхто не міг дублювати: Козерацький єдиний співав тоді партії Германа, Хозе, Річарда, Каварадоссі, Канію, Собініна, Фінна, Самозванця, Ликова, Торопки...

Не могу втриматись, щоб не зацитувати ще одне місце у спогадах Веніаміна Тольби (світла і вічна йому пам'ять), бо кращу характеристику творчості співака, як у Тольби, важко й уявити:

«Його ставлення до роботи було прикладом для всіх нас. Уже на першій репетиції Василь Феодосійович ідеально знав партію. Навіть на уроки з концертмейстером приходив не розучувати, а вспівувати й шліфувати партію (він учив партії сам вдома – рідкісний випадок навіть у відомих, знаменитих оперних співаків). Завжди кришталево чисто інтонував, не допускаючи фальшивих нот, і ніколи не помилявся на виставах (та й на репетиціях також). В ритмічному відношенні на нього можна було покластися, як на кам'яну гору. Був уважним партнером, чуйним ансамблістом, справжнім другом своїх колег – на сцені, на репетиціях, на виставах, у житті. Завжди входив у граничний контакт з оркестром, з диригентом, режисером і з усім оперним ансамблем.

Витривалість і працездатність Козерацького були вражаючими. Не пам'ятаю, щоб його коли-небудь замінили у виставі (та й ніким було замінити Василя Феодосійовича в той час). Репетирував Козерацький завжди з повною віддачею, повним голосом, діапазон якого здавався безмежним. Завжди гранично чесний по відношенню до авторського

тексту, безпомилковий Козерацький вселяв у диригентів упевненість, що не тільки не підведе, а й завжди виручить, якщо ансамбль похитнеться.

Продумано трактуючи партію і роль, він був дуже гнучким і розумним актором. Пригадується навіть такий чудовий драматичний актор і режисер, як Борис Бабочкін, який поставив у Київському театрі оперу «Тоска», був здивований, як швидко, з півслова, з півпоказу Козерацький все виконував на першій же мізансценній репетиції.

Народний артист України Василь Феодосійович Козерацький працював у Київському оперному театрі всього вісім років. І пішов він не на заслужений відпочинок, а на педагогічну роботу. Але як багато ним було зроблено за цей період і на цьому полі його творчої діяльності!».

Заслуги Василя Феодосійовича Козерацького перед українським театральним мистецтвом були відзначені високою державною нагородою – орденом «Знак пошани».

Коли я вивчав документи про життєвий і творчий шлях Василя Козерацького, які зберігаються в Українському державному архіві-музеї, мене просто вразили характеристики на нього, підписані авторитетними фахівцями, та накази, підписані у різні роки директорами оперного театру Шевченком, Пащиним, Гонтарем. І скрізь – подяки, подяки, подяки за: «свідоме ставлення до виробництва, за приклади справжнього соціалістичного відношення до праці (так у документі), за те, що не ухилився від вистав, замінюючи відсутніх колег, не посилався на перевтому, не шукав приводу, аби не співати вистави».

У характеристиці, підписаній не ким-небудь, а всесильним і край вимогливим Віктором Гонтарем, сказано:

«Тов. Козерацький В.Ф. вищою мірою працездатний і дисциплінований працівник, бере активну участь у громадському житті театру, користується належним авторитетом у колективі театру і серед музичної громадськості».

У характеристиці за підписом директора С. Шевченка читаємо:

«За час роботи в театрі Василь Феодосійович Козерацький проявив себе з найкращого боку. Володіючи відмінною вокальною майстерністю, вдумливо і глибоко працюючи над сценічними образами, артист Козерацький домагається відмінних результатів у своїй роботі. Протягом недовгого перебування в оперному театрі артист Козерацький створив ряд високохудожніх сценічних образів. Зразкове ставлення до праці, велика принциповість є відмінними рисами артиста Козерацького, які створюють йому великий авторитет серед працівників театру, серед молодого покоління артистів».

У характеристиці, підписаній директором Пащиним, зазначено:

«Артист Козерацький, який володіє лірико-драматичним тенором красивого тембру повного діапазону, що рівно звучить в усіх регістрах, і прекрасною музикальністю та відмінними сценічними даними, у роботі над образом Германа у «Піковій дамі» Чайковського з винятковою яскравістю виявив мобільність в оволодінні оперним мистецтвом та обдарованість у справі створення повноцінних сценічних образів».

Василь Феодосійович Козерацький проводив широку концертну діяльність, виступав перед працівниками підприємств, сільськими трударя-

ми. У його концертному репертуарі були арії з опер, українські та російські народні пісні, романси західно-європейської та вітчизняної класики, неаполітанські пісні. Часто у концертах йому акомпанувала його дружина, надійний друг і помічник Клара Абрамівна, за фахом піаністка-концертмейстер. Діти Василя Козерацького були також артистами. Донька Тетяна була актрисою театру оперети, син – скрипалем в оркестрі радіокомітету. Мешкали вони у Москві.

29 грудня 1982 року перестало битися серце чудового співака, прекрасного митця і громадянина з великої літери – Василя Феодосійовича Козерацького. Його життя і плідна творчість на теренах рідного мистецтва є яскравим взірцем самовідданого служіння нашій Батьківщині. Бережімо ж світлу пам'ять про славного сина українського народу – Василя Феодосійовича Козерацького.

15. Коробейченко О.М.

(Українське радіо, канал «Культура», 06.10. 2014.)

Ведуча Ганна Боровицька

Готуючись до чергової передачі, присвяченій пам'яті того чи іншого співака або співачки, я кожного разу мимоволі думаю: як добре, що людство винайшло звукозапис та апарати для його відтворення – фонограф, грамофонну пластинку, грамофон, патефон, магнітну стрічку, магнітофон, а тепер вже й цифровий електронний запис. Саме завдяки цьому ми можемо тепер знайомитися з голосами та виконавським мистецтвом багатьох вокалістів минулих часів.

Сьогодні звучатимуть записи відомого тенора 1920–50 років Олександра Миколайовича Коробейченка. Їх чотири, це народні пісні й романси. Усього чотири з величезного камерно-концертного репертуару співака.

І жодного запису з оперного репертуару... А Коробейченко ж був видатною постаттю на вітчизняній оперній сцені!

Його сучасник і партнер Михайло Коломенський у своїх спогадах про Коробейченка писав, що Олександр Миколайович володів рідкісним за

красою ліричним тенором повного наповнення, унікальним вібрато, що надавали його голосу неповторної чарівності. Він досконально володів голосом, переборюючи теситуру аж до самого верхнього «до» третьої октави – це саме та нота, якою може похвалитися далеко не кожен тенор.

Усі ці якості в поєднанні з високою акторською майстерністю і великою виконавською культурою, на думку мемуариста, ставили Коробейченка в ряд з такими майстрами вокального мистецтва, як Козловський і Лемешев.

Зараз хочу розповісти, як я, так би мовити, «прийшов» до Коробейченка. З його співом я ознайомився вперше після того, як у моїй колекції з'явилася грампластинка з піснею «Повій, вітре, на Україну» (запис 1935 року). Ту платівку я придбав у відомого колись київського колекціонера Сергія Миколайовича Оголівця. У нього я частенько прикупував грампластинки для свого зібрання. Викупив, наприклад, усю Ніну Дулькевич, майже всю Наталію Тамару, ряд дисків Володимира Сабініна, Олександра Давидова та інших оперних та естрадних зірок початку ХХ сторіччя. Десь, мабуть, третю чи четверту частину своєї зарплати витрачав на пластинки. Недаремно кажуть: мистецтво потребує жертв. Щодо мене, то це був саме той випадок.

Та повернуся до Коробейченка. Коли послухав «Повій, вітре, на Україну», його голос, його спів мене ніби загіпнотизували. Голос надзвичайний, спів чудовий! Я буквально загорівся бажанням мати той диск. Якби Сергій Миколайович зажадав за нього удвічі більшу ціну, то й тоді мене це не зупинило б. Трохи пізніше я дістав ще одну платівку Коробейченка – пісню Ніщинського «Закувала та сива зозуля». Пісню виконує хор, а Олександр Миколайович співає лише один куплет. Згодом з'явилась у мене платівка «Де ти бродиш, моя доле» Кропивницького. Цей романс співають дуетом О.Коробейченко та М.Гришко. І співають вони прекрасно: мужній, чудового тембру баритон Гришка і ніжний ліричний тенор Коробейченка, зливаючись, утворюють своєрідний вокальний сплав високої проби.

Є ще один солоспів Коробейченка – це романс Стеценка на вірш Шевченка «За думою дума». Романс записала фірма «Мелодія» на довгограючому диску «гранд» з музикою Лисенка, Стеценка і Степового. Платівка була випущена у 1970-ті роки. Можливо, у музичних фондах Москви є ще якісь записи Коробейченка, але навіть дізнатися – є вини, чи нема – тепер проблематично.

До 1980-х років у музичних фондах Українського радіо записів Коробейченка не було зовсім. Їх перепис з моїх платівок організувала тоді музичний коментатор радіо Алла Вишнева. Тож тепер вони є на Національному радіо завдяки старанням Алли Гаївни: вона свого часу зробила дуже добру й корисну справу. До речі, з моїх платівок до радіофондів переписи-

сали тоді десятки різних творів – арій, пісень, романсів у виконанні корифеїв українського вокального мистецтва.

Коротко про знакові періоди життя і творчості О.М. Коробейченка. Народився у Києві 5 березня (18 березня за новим стилем) 1900 року. Про його походження, сім'ю, у якій зростав майбутній співак, відомостей, на жаль, не маємо.

У 1920 році Коробейченко поступив до Київського музично-драматичного інституту ім. Лисенка на вокальний факультет. Навчався в класі педагога В. Цветкова. Після закінчення інституту три сезони був солістом Київської держопери (так тоді називався театр опери і балету). З 1927 до 1936 року Коробейченко соліст Одеського, Свердловського, Бакинського та Харківського оперних театрів, а з 1937 до 1946 р. – соліст спочатку Ленінградського Малого, а потім – Ленінградського театру опери і балету ім. Кірова. В роки 1948–1960 жив і працював у Донецьку (тоді місто називалося Сталіно), був солістом Сталінського театру опери і балету.

Назву основні партії, які співав О.М. Коробейченко в різні періоди і на різних сценах:

Андрій («Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемовського), Петро, Андрій («Наталка Полтавка» і «Тарас Бульба» Лисенка), Богун («Богдан Хмельницький» Данькевича), Герман («Пікова дама» Чайковського), Ленський («Євгеній Онегін» Чайковського), Фауст («Фауст» Гуно), Альфред («Травіата» Верді), Герцог («Ріголетто» Верді), Радамес («Аїда» Верді), Отелло («Отелло» Верді), Каварадоссі, Калаф («Тоска» Пуччіні), Альмавіва («Севільський цирульник» Россіні), Лоенгрін («Лоенгрін» Вагнера), Дубровський («Дубровський» Направника), Гофман («Казки Гофмана» Оффенбаха), Ионтек («Галька» Монюшка).

Сучасники О.М. Коробейченка, його колеги, партнери по сцені у спогадах пишуть про чудові образи, створені артистом на оперній сцені, про красу та унікальність його голосу, про високе мистецтво перевтілення – тобто сучасники роблять глибокий, досить детальний, кваліфікований аналіз творчої лабораторії Олександра Миколайовича як талановитого вокаліста і актора.

Але разом з тим автори мемуарів пишуть не тільки про тріумфи, які супроводжували співака довгий час на різних сценах, про його перемоги та злети, а й про невдачі і навіть тяжкі провали. Це було пов'язано з тим, що співак, невдовзі після запаморочливих успіхів, певне переоцінивши свої природні вокальні можливості, вирішив, що у нього достатньо є потенціалу і для виконання драматичних партій, таких як Хозе в «Кармен», Радамес в «Аїді», Каварадоссі в «Тосці», Герман у «Піковій дамі», Отелло в однойменній опері. Це була така помилка, яку, як пишуть мемуаристи, природа не прощає і за яку довелося невдовзі гірко розплачуватися. Але

співак надто вже прагнув до яскравих драматичних партій, йому було ніби тісно в рамках ліричного репертуару. Тож голос, який ще донедавна звучав як у птаха, звучав просто божественно, незабаром майже втратив ці якості і ледь не зник зовсім.

Ми зараз згадуємо про це лише тому, що такий період у творчості Коробейченка, на жаль, мав місце і що якби його не було, то цей співак, мабуть, міг би досягти на оперній сцені таких висот, яких досягали на ній лише поодинокі вокалісти його амплуа, такі як Собінов, ті ж Лемешев та Козловський. Та попри все сказане, О.М. Коробейченко – з їхньої когорти. Він як і інші наші співвітчизники, володарі чарівних тенорів – Іван Жадан, Микола Середа, Михайло Микиша та багато інших – успішно примножував славу рідного мистецтва. Довгий час Олександр Миколайович Коробейченко займався педагогічною практикою, мав учнів, передаючи їм свій багатий досвід. Його учень Анатолій Солов'яненко став знаменитим, все-світньо-відомим співаком. Олександр Миколайович до кінця життя гордився своїм славетним вихованцем, якому дав тисячу уроків, якому присвятив десять років власного життя.

16. Костенко Н.В.

(Українське радіо, програма «Промінь», 1995.)

Ведуча Оксана Прилипко

Прилипко: В одній з передач «Радіо Муз», яка називалася «Призабутий голос» я звернулася до радіослухачів з проханням надіслати свої пропозиції, голоси яких співаків минулого вони хотіли б почути в ефірі.

До нас зателефонував філофоніст, колекціонер грамплатівок з Києва Віталій Петрович Донцов. Він запропонував нам згадати співачку Ніну Костенко, яка у 1940-50 роки була солісткою Київського оперного театру. Сьогодні Віталій Петрович гість нашої студії.

Отже, Віталію Петровичу, – Ніна Костенко. Але Ніна Костенко – це не естрада, це – високе оперне мистецтво. Чому саме ця особа, і це ім'я, і цей жанр?

Донцов: Насамперед скажу – Ніна Вікторівна співала не тільки в опері, вона співала багато і на естраді. Це по-перше, а по-друге – мене завжди цікавила доля, творча і життєва, тих співаків, які, на мій погляд, були не дуже поціновані за життя, а згодом були призабуті, а то й зовсім забуті. Дуже люблю творчість Олександри Ропської, Лариси Руденко, Зої Гайдай, Литвиненко-Вольгемут – ці наші співачки для мене особисто – богині, я бережу їх записи, пластинки, і завжди по можливості стараюсь щось зробити, щоб ці імена не забувалися, щоб їх популяризували, частіше передавали їх записи по радіо.

Прилипко: Але, ... чому Ніна?

Донцов: А Ніна ось чому. Я збирав спогади про Олександрю Дмитрівну Ропську і був частим гостем її сестер Ніни Дмитрівни і Зінаїди Дмитрівни Яїцьких, вони жили у Києві в Десятинному провулку. Якось Зінаїда Дмитрівна каже: «А ще ж треба подзвонити до Ніночки Костенко...» Подзвонили. Ніна Вікторівна одразу ж відгукнулася, сказала: «Зараз же сідаю

писати спогади». І невдовзі, буквально через кілька днів, по пошті прийшли спогади. Вони дуже цікаво написані, просто захоплюючі. Але треба було, звичайно, зробити невеличку літературну обробку. Крім того, у мене виникло кілька запитань. Тож я вирішив звернутися до Ніни Вікторівни, зателефонував їй і уточнив деякі моменти її рукопису.

А якось ми ще раз говорили по телефону. На жаль, зустрітися з нею особисто так і не довелося – були лише телефонні розмови. Але і цього було досить, щоб відчутти, якою приємною людиною була Ніна Вікторівна. Вона багато розповідала

про Ропську, пересипаючи свою розповідь дотепними жартами. Словом, співрозмовниця вона була чудова. Тому сподівався, що згодом зустрінуся з нею. Але невдовзі дізнався, що вона раптово померла... Я дуже шкодував, що наша особиста зустріч так і не відбулася,

Прилипко: А у вас є якісь її записи?

Донцов: На жаль, лише один запис – на довгограючій пластинці українська народна пісня «А до мене Яків приходив». Зазначу, що Ніну Вікторівну чомусь не записували на пластинки. Тож її записи у фондах радіо є просто унікальними. Коли я дізнався, що на радіо є її записи, я був дуже радий цьому.

Прилипко: А зараз послухаємо ту саму пісню, підкреслюю, єдину, яку Ніна Костенко наспівала на грамплатівку.

(Звучить пісня «А до мене Яків приходив»)

Прилипко: Прозвучав голос Ніни Костенко, заслуженої артистки України, солістки Київського театру опери та балету з 1944 по 1959 рік. Кілька слів про співачку, голос якої можна назвати призабутим. Народилася Ніна Вікторівна Костенко у Києві 1912 року. Померла теж у Києві 1985 року, тобто 15 років тому. Вокальну освіту розпочала у Київській консерваторії 1938 року. Потім війна, евакуація. Продовжила навчання у

Свердловську (нині Єкатеринбург). Під час війни у складі концертних бригад брала участь у концертах під Москвою, Волховим, Ленінградом і на Третньому Українському фронті. Втім, послухаємо далі філофоніста, збирача платівок Віталія Петровича Донцова. Це він запропонував згадати Ніну Костенко, яка писала для його книжки про співачку Олександрю Ропську спогади.

І ось перед нами рукопис Ніни Вікторівни, звичайно, передрукований і опрацьований вами. Зізнаюсь слухачам, я його прочитала і мені здалося, що хоч вона писала про іншу людину, але постає особистість самої Ніни Вікторівни.

Донцов: Дійсно, вона тут весь час поруч Ропської.

Прилипко: Так, і якісь дуже добрі, справді приємні рисочки її характеру там простежуються. Прочитайте, будь ласка. До речі, коли це було написано?

Донцов: Спогади були написані у серпні 1983 року.

Прилипко: Де?

Донцов: У Києві.

Прилипко: Нагадаємо слухачам, що Ніна Вікторівна народилася у Києві, тут і померла, так що вона була киянкою.

Донцов: Ось Ніна Вікторівна пише:

«Дуже врзалася в мою пам'ять зустріч з нашою дорогою і улюбленою співачкою Олександрю Дмитрівною Ропською. Було це в Іркутську у 1943 році. Артисти Київського оперного театру давали шефський концерт на одному підприємстві, у якому співала і я. Після концерту до мене підійшов Іван Сергійович Паторжинський і з ним красива імпульсивна жінка. Іван Сергійович познайомив нас. Це була Олександра Дмитрівна Ропська. Трималася вона просто, невимушено. Зав'язалася розмова, багато жартували. Олександра Дмитрівна запитала мене, між іншим, чому я співаю не в довгій концертній сукні, а в короткій, домашній. «Що там сукня, – говорить Іван Сергійович, – головне – то голос». Я співала вихідну арію Чіо-Чіо-сан. Я пояснила, що концертної сукні у мене ще немає, не встигла придбати, оскільки знову від'їжджаю на фронт. «А самі ж звідки, – знову запитала Ропська. – у театр як потрапили?» «У театр потрапила після закінчення екстерном Свердловської консерваторії». «Що ж, рада познайомитися», – сказала Олександра Дмитрівна, і ми, тепло попрощавшись, розійшлися по домівках. І так легко, радісно стало у мене на душі від того, що я вже починаю знайомитися з такими видатними акторами, як Паторжинський і Ропська».

Прилипко: Ось такі спогади Ніни Костенко про воєнні роки, виступи на фронті. І чи не тому так схвильовано і трепетно виконувала Ніна Вікторівна пісні часів війни і про війну. У скарбниці української культури – фонотеці Українського радіо – є запис єдиної з пісень того часу – музика Будашкіна, слова Акулова, український переклад Новицького «Де дальня спить околиця». Запис Ніни Костенко з оркестром народних інструментів під керуванням Миколи Хіврича, 1952 рік.

(Звучить пісня Будашкіна «Де дальня спить околиця»)

Прилипка: На жаль, лише фрагмент пісні, бо мабуть вам хочеться послухати далі Віталія Петровича Донцова...

Донцов: Ось ще фрагмент із спогадів Ніни Вікторівни Костенко про Олександру Дмитрівну Ропську: «Стою якимось біля дошки розкладу в театрі біля режисерської. Раптом бачу: звідти вийшла Олександра Дмитрівна. Кличе мене: «Ну що, не я тобі казала «на щастя»? Так і є. Ось виписали тобі вчити Катрю в «Наймичці» Вериківського і Ольгу в «Русалці» Даргомижського. Будемо співати разом. Я в «Русалці» Княгиня». Мені не вірилося – я буду співати з Ропською! Але це було справді так, навіть репетиції у нас були разом. Після спектаклю Олександра Дмитрівна вказала на мої окремі сценічні прорахунки і порадила попрацювати над вокалом у групі обдарованої молоді, яку у театрі вела Марія Едуардівна Тессейр. А мені тоді справді бракувало вокальної техніки. Через якийсь час, зустрівши Олександру Дмитрівну у фойє театру, я похвалилася їй, що вже навчаюся у Тессейр, і подякувала за добру підказку. Усміхнувшись, вона побажала мені успіхів. На душі у мене стало так легко і світло, що маю такого хорошого друга, доброї душі наставника, що я не втрималася і заплакала. То були, звичайно, сльози радості, але вона, побачивши їх у мене на очах, навіть занепокоїлася: «Дивись мені, щоб ці сльози були у тебе в театрі останніми».

Прилипка: Ось бачите: постають образи обох співачок – і Ропської, і Костенко.

Донцов: Це – очевидно...

Прилипка: Шкода, що не можемо почути, як виконувала Ніна Вікторівна Костенко оперні арії – немає записів. А в її репертуарі були партії Наталки, Панночки, Марильці з Лисенкових опер, Любові Шевцової з «Молодої гвардії» Мейтуса, Антоніди з опери Глінки «Іван Сусанін», Марфи, Лебеді з опери Римського-Корсакова «Царева наречена», вердіївські Віолетта, Джільда, Софія з опери Монюшка «Галька»... Але записи романсів у виконанні Ніни Костенко на радіо є. Один з них послухаємо. Музика Гурильова, слова Берга – «Право, маменьке скажу». Концертмейстер Любов Гутковська, 1953 рік.

(Звучить романс)

Прилипка: Звучав голос Ніни Костенко. І знову запрошую до мікрофона гостя вечірньої студії «Ліра» філофоніста Віталія Петровича Донцова.

Донцов: Зачитаю ще один уривок спогадів про Олександру Дмитрівну Ропську, які написала Ніна Вікторівна Костенко у серпні 1983 року: «А раз якимось, також на репетиції, запитую: « Чом не поправляєшся? Скільки ж ти важиш?» – «64 кілограми, – відповідаю». – «От шкірка, на ось, з'їж бутерброд. Мабуть, ще й не снідала. А скільки одержуєш у театрі?» – «600

карбованців». – Так, це, звичайно, мало. Як же годуєш шість душ сім'ї?» – «За рахунок концертів». – «Май на увазі: голос – то безцінний дар людині, і голосові зв'язки – не гумові, бережи їх...».

На цьому розмова обірвалася, бо почалася репетиція, але ті її слова глибоко запали в душу. Дійсно, думаю, треба берегти голос, а я ставлюсь до нього, як до лютого ворога...»

Прилипка: (Сміється). Он як... відверто...

Донцов: Ще раз повторюся: мене дивує, чому ніколи її записи не звучать по радіо? Адже Ніна Костенко була високообдарованою, першокласною співачкою – до такого висновку приходимо, слухаючи її записи. А вперше я почув дуже схвальні відгуки про цю співачку ще від покійної нині Галини Іванівни Філіпенко, колишнього директора Київського будинку актора. Було це десь на початку 70-х років. Вона казала мені, що Ніна Вікторівна Костенко була чудовою співачкою, мала чарівний голос, привабливу зовнішність. Галина Іванівна високо цінувала такі її людські якості, як доброзичливість, товариське ставлення до колег по театру, почуття гумору.

Прилипка: Чи не тому у її репертуарі було багато жартівливих народних пісень. Чільне місце в ньому займали і романси вітчизняних композиторів, зарубіжна класика. Тож наш спогад про заслужену артистку України, солістку Київського театру опери та балету з 1944 до 1959 року Ніну Костенко хочу закінчити романсом Лисенка, який звучав у її концертах у Польщі, Монголії, Чехословаччині, Румунії, Австрії, Німеччині та інших країнах, в яких Ніна Костенко гастролювала. Це – романс «Садок вишневий коло хати», вірш Шевченка. Концертмейстер Лідія Ржецька. Запис 1952 року.

(Звучить «Садок вишневий коло хати»)

Прилипка: Сьогодні завдяки філофоністу Віталію Петровичу Донцову ми з вами згадали призабутий голос Ніни Костенко, заслуженої артистки України. А кого б ви хотіли почути з вокалістів, записи яких звучать нечасто? Пишіть: «Призабуті голоси», Українське радіо. Київ, 01001, Оксані Прилипка.

17. Костенко Н.В. (2)

(Українське радіо, «Культура», 21 і 28 грудня 2015).

Ведуча Ганна Боровицька

Ніна Костенко була солісткою Київського оперного театру протягом 16 років (1943–1959) і належала до когорти тих співаків, які за висловом професора Олександра Колодуба хоч і не ходили у високих званнях, не були прем'єрами, але завдяки непересічному таланту, відданості справі,

якій служили, вписали не одну яскраву сторінку у вітчизняне вокальне мистецтво.

Про Ніну Вікторівну Костенко я вперше почув від Галини Іванівни Філіпенко, директора Республіканського будинку актора, десь на початку 1970-х років. Галина Іванівна доклала чимало зусиль для популяризації творчості українських співаків, які зробили великий внесок у скарбницю вітчизняного вокального мистецтва, особливо тих, які вже пішли з життя, зокрема творчості Оксани Петрусенко. Так, завдяки Галині Іванівні у 1964 році була видана перша збірка спогадів про Петрусенко. І друга збірка (вже у 1982 році), значно доповнена, також вийшла за її ініціативою і безпосередньою участю як у збиранні матеріалів, так і в підготовці видання до друку. Галина Іванівна Філіпенко була палкою шанувальницею також таланту Ніни Костенко і давала високу оцінку їй як оперній артистці і як виконавиці камерного репертуару, зокрема українських народних пісень. Тож гадаю, зараз є слухна нагода згадати добрим словом цю прекрасну людину і вшанувати її світлу пам'ять.

Пізніше, коли я збирав матеріали для книжки про видатну українську співачку, корифея оперної сцени О.Д. Ропську (це був кінець 1970-х – початок 80-х років), я почув знову прізвище Костенко вже від сестер Ропської – Зінаїди Дмитрівни і Ніни Дмитрівни. Вони запропонували звернутися до Ніни Вікторівни, адже вона була у близьких дружніх стосунках з Ропською протягом довгого часу. І їй, сказали сестри, є що згадати про Олександру Дмитрівну.

Коли я зателефонував Ніні Вікторівні додому, вона радо відгукнулась на прохання, і невдовзі надіслала поштою чудові спогади, у яких цікаво, щиро, з великою любов'ю до своєї старшої колеги, розкрила образ Олександри Ропської. Потім ми ще двічі говорили по телефону, і Ніна Вікторівна охоче пригадувала все нові і нові епізоди своїх зустрічей з Ропською, пересипаючи розповідь дотепними жартами та приповідками. Шкодную, що тоді не занотував їх, і вони не увійшли в нарис, вміщений у книжці «А голос так дивно звучал».

Нагадаю, це було у 1983 році. Минув якийсь час, я довгенько не телефонував Ніні Вікторівні, щоб, як мені здавалось, не набридати. А одного дня із сумом дізнався, що вона померла. Так і не довелося побачитися. Слухаючи по телефону її бадьорий, життєрадісний голос, подумати навіть не міг, що невдовзі не стане цієї славної, сонячної людини.

Народилась Ніна Вікторівна Костенко 10 грудня 1912 року в Києві. У якій родині, хто були її батьки, чи були у неї брати-сестри, у яких умовах минули її дитинство та рання юність, на жаль, інформації не маємо. В автобіографії, яка зберігається в державному архіві-музеї мистецтва України, Ніна Вікторівна про цей період свого життя не згадує. Не вдалося поки

що розшукати людей, яким Ніна Вікторівна, можливо, розповідала подробиці своєї біографії. Але пошук інформації про співачку триває, і є надія, що колись все-таки пощастить отримати відповіді на запитання, які нас тепер цікавлять. Наразі ж обмежимося тим, що на сьогодні відомо.

Ніна Вікторівна у автобіографії зазначає, що до 1930 року вона жила у місті Каменському, яке після 1936 року стало називатися Дніпродзержинськом. Як вона туди потрапила з Києва, у якому віці, сама, чи, може, з батьками – це також лишається поки що невідомим.

У Каменському Костенко у 1929 році закінчила середню школу. Після школи недовго працювала вчителькою. Далі її життєва стежка пролягла до свого рідного міста, до Києва. Молода дівчина влаштувалася на роботу в оперному театрі. Яку посаду займала, про це Костенко в автобіографії не пише. Але можна припустити, що, мріючи про кар'єру співачки, оперної артистки, вона прагнула бути ближче до театру, до оперної сцени. Тому й розпочала свою артистичну кар'єру саме таким чином. Скоріш за все вона була зайнята у спектаклях у масових сценах, у мімансах, а може співала у хорі. Але це тільки припущення. На мою думку воно логічне.

У 1934 році Ніна Костенко одружилась, через два роки стала мамою. На той час у неї остаточно визріло рішення присвятити себе вокальному мистецтву. Вона приватно бере уроки вокалу і готується до вступу в консерваторію. У 1938 році їй пощастило: вона стала студенткою. Треба сказати, Київ усі часи притягував до себе вокально обдаровану молодь. У Київській консерваторії у різні роки працювали прекрасні педагоговокалісти, майже всі вони до переходу на педагогічну роботу були ушлявленими співаками, переважно оперними. Згадаймо Миколу Фігнера, Олену Муравйову, Клару Брун, Марію Тессейр. Пізніше це були Марія Литвиненко-Вольгемут, Іван Паторжинський, Зоя Гайдай, Віра Гужова, Наталія Захарченко, Микола Зубарев, Олександра Ропська, Михайло Микиша, Єлизавета Чавдар, Олександр Колодуб, Деметій Євтушенко, Лариса Руденко, Лілія Лобанова, Євгенія Мірошніченко, Діана Петриненко, Микола Кондратюк, Володимир Тимохін, Костянтин Огнєвой, Дмитро Гнатюк – ціле сузір'я національної вокальної школи.

(Звучить укр. народна пісня «Місяць на небі». Виконує дуєт Н. Костенко–Л. Руденко)

Навчалася Костенко у класі видатного педагога Клари Ісааківни Брун, у минулому славнозвісної оперної співачки, дружини знаменитого оперного артиста Оскара Каміонського. У «Словнику співаків України», виданому 2003 року (уклав І.М. Лисенко), зазначено, що вокальним педагогом Ніни Костенко була Марія Бріан. Це не відповідає дійсності. Адже Бріан викладала вокал з 1920 до 1950 року у Петрограді-Ленінграді, а Ніна Костенко там ніколи не жила і не навчалася.

Ніна навчалася на 4-му курсі консерваторії, коли почалася війна. Заняття довелося припинити. Разом з мамою та малолітніми донькою та сином вона евакуювалася на Урал, у Свердловську область. Чоловіка одразу ж після початку війни забрали на фронт.

У Свердловську Костенко продовжила навчання в консерваторії, яка тоді називалася «Уральська державна консерваторія ім. Мусоргського». Навчалася у видатного вокального педагога Д.Г. Євтушенка. Екстерном склала екзамени і в 1943 році отримала диплом про вищу освіту, фах – артистка музичного театру і концертна співачка. Паралельно закінчила курси медичних сестер, працювала у військовому госпіталі. У тому ж році

отримала призначення на роботу в Київський оперний театр, який перебував в евакуації у місті Іркутську.

Про цей період життя Ніна Костенко пише у своїх мемуарах, зокрема про О.Д. Ропську:

«Це було в Іркутську в 1943 році. Артисти Київського оперного театру давали шефський концерт на одному з підприємств, у якому брала і я участь. Після концерту до мене підійшов Іван Сергійович Паторжинський і з ним імпозантна, висока, красива жінка. Іван Сергійович познайомив нас. Це була Олександра Ропська. Трималася вона просто, невимушено. Зав'язалася розмова, багато жартували. Олександра Дмитрівна запитала, між іншим, чому це я співаю не в концертній сукні, а в короткій, домашній. «Що там сукня, – каже Іван Сергійович, – головне голос» (я співала

вихідну арію Чіо-Чіо-сан). Я пояснила, що концертної сукні у мене ще немає, не встигла придбати, оскільки знову від'їжджаю на фронт. «А самі ж звідки? – запитала знову Ропська. – У театр як потрапили?» «У театр, кажу, мене направили після закінчення екстерном Свердловської консерваторії». «Що ж, рада з вами познайомитися», – сказала Ропська. Ми тепло попрощалися і розійшлися по домівках. І так легко, радісно стало у мене на душі від того, що я вже починаю знайомитися з такими поважними акторами, як Паторжинський і Ропська.

У той час усі оперні співаки здавалися мені недосяжними, людьми якогось особливого складу – високоосвіченими, надзвичайно ерудованими й тактовними. Я обоюнувала їх і думала, що мені ніколи не досягти ні їхньої вокальної майстерності, ні акторської величі. Я схоплювала на льоту кожне сказане ними слово, кожну музичну фразу. Захоплювалася їхньою начитаністю, знаннями життя, умінням втілити в сценічних образах високі помисли людини. І тепер, через багато років, вважаю себе щасливою, що мені довелося працювати у колективі таких чудових майстрів сцени».

На цей час припадає участь молоді артистки у фронтових бригадах, які виїздили з концертами для воїнів Волховського та III-го Українського

фронтів. Співачка виступала перед бійцями з виконанням українських народних пісень та популярних пісень на фронтову тематику. Одна з них є у фондах Українського радіо – це пісня Будашкіна на вірш Акулова, в українському перекладі Олекси Новицького «Де дальня спить околиця».

Н.В. Костенко, беручи безпосередню участь у бойових операціях, опанувала ще й професію снайпера. Концертмейстер Київського оперного театру Н.І. Скоробагатько присвятила їй кілька рядків у своїй книжці «Нотатки оперного концертмейстера». Ось що пише Ніна Іванівна, згадуючи воєнні роки:

«Часто в іркутській період я акомпанувала артистці театру Ніні Костенко, яка з успіхом виконувала фронтову лірику і народні українські пісні. Багато сил віддавала Ніна військово-шефській роботі. На її рахунку під час Великої Вітчизняної війни – 1224 концерти у військових частинах і госпіталах. Працювала мужня жінка і сестрою у медсанбатах на передовій і, крім того, була снайпером у 98-й танковій дивізії. Після боїв за Синявинську висоту снайпер Костенко одягла українське народне вбрання і виступила перед бійцями».

Такий зворушливий спогад про співачку – фронтову медсестру, снайпера Ніну Костенко лишила нам Ніні Іванівна Скоробагатько. Мені особисто образ жінки-воїна, та ще й снайпера, дорогий і близький ще й тому, що і моя мати Булах Ганна Іванівна, гвардії старшина 110-ї стрілкової дивізії, снайпер, була ровесницею Ніні Костенко, і, як Ніна Костенко, у перерві між боями співала перед своїми бойовими товаришами пісні про жіночу вірність, кохання, пісні, що їх так любили бійці. Ті пісні надавали солдатам сил у боротьбі з ворогом.

У книжці «Музи тоді не мовчали», що вийшла 1976 року у видавництві «Мистецтво», є нарис, написаний Ніною Костенко спеціально для цієї збірки – «З піснею на фронті». У нарисі артистка згадує свою бойову молодість: як добровільно пішла на фронт, залишивши на стареньку матір двох маленьких дітей, як закінчила курси медсестер, рятувала поранених солдатів, як у бойовій обстановці склала іспит на снайпера, як доводилося їй лежати на снігу в маскхалаті, підстерігаючи фашистів, яких із засади «знімала» влучними кулями. Ось уривок з нарису, який красномовно свідчить, що довелося пережити артистці у ті грізні роки:

«Працюючи медичною сестрою, я співала пораненим бійцям і бачила, що вони з радістю сприймають мій спів і що пісня моя допомагає їм перемогти страждання, вливалася в їхні серця мужність і віру у перемогу. У мене тоді була якась невичерпна енергія, хотілося бути корисною кожним своїм кроком, хотілося усі свої сили віддати загальній справі, щоб скоріше перемогти ворога, швидше повернутися до мирної праці».

І далі:

«Я увійшла до концертної бригади, яка обслуговувала Південно-Західний, а потім Волховський фронти. З бригадою нам довелося побувати в надзвичайно складній бойовій обстановці і скоро пізнати всі труднощі війни. Разом з бійцями ми їхали на машинах,

інколи брели пішки по засніжених лісах і болотах, мокли у воді, мерзли в снігу, пили воду з воронки, виритих ворожими снарядами. Концерти наші відбувалися в бліндажах, землянках, окопах або на лісовій галявині просто неба. Часто від розривів снарядів обвалювалися стелі і стіни, артистів засипало землею, але ніщо нас не зупиняло.

Ми щасливі були хоча б чим-небудь бути корисними фронту, і найвищою радістю було для нас віддавати своє мистецтво під час недовгих годин відпочинку між боями мужнім воїнам, захисникам Батьківщини. Якщо концерти переривалися артилерійськими чи мінометними обстрілами, то, як тільки вони припинялися, ми продовжували свою справу. А в тяжкі хвилини, коли була потрібна медична допомога, я перев'язувала поранених, доглядала їх. За весь час війни мені довелося виступати перед бійцями понад 1200 разів. У рюкзаку я завжди носила український костюм, при нагоді одягала його і співала українські пісні. Часто співала одна, без музичного супроводу. На переодягнення мені давали три хвилини. Інколи я не встигала переодягнутися і тоді виступала у ватяних штанях та гімнастерці...»

Від фронтовиків співачка отримувала безліч листів. Ось уривок з листа одного бійця:

«Пам'ятаєте гарячі бої в районі Юхнова? Не було місця, яке не прострілювалося німцями. Не припинялося грізне виття ворожих снарядів. Не замовкаючи строчили німецькі кулемети. Та раптом серед цього пекла зазвучала пісня. То співали Ви, Ніно Вікторівно. Спочатку одна, потім пісню підхопили бійці. Пісня принесла з собою пахощі українських степів, вишневих садків, нагадала про славний Київ. Пісня вела нас у бій. Вона допомагала нам перемагати ворога».

А під час ліквідації ворожої блокади Ленінграда у районі Синявине бійці на подарованій співачці фотографії написали такі слова: *«Ваші бойові пісні сильніши від снарядів і мін. Кожне слово Вашої пісні – то могутній постріл по ворогу. Ваш голос – це зброя, разом з нами Ви куєте перемогу над ворогом».*

Є у нарисі Ніни Костенко один хвилюючий епізод. Не можу утриматися, щоб не зацитувати його:

«В одному дотла спаленому німцями селі Сироткиному до нас привели хлопчика років шести, матір якого повісили німці. Хлопчик тремтів і плакав. Моє серце стиснулося від болю. Я приголубила, заспокоїла його. І він якось потягнувся до мене і весь час був при мені, не відходячи ні на хвилину, і став звати мене мамою. Згодом я усиновила цього хлопчика і допомогла вступити до військового училища».

У 1942 році Ніни Костенко судилося зазнати гіркоту тяжкої втрати, пережити тяжке горе: в боях за Батьківщину загинув її чоловік, батько їхніх двох малолітніх дітей. Але і це особисте горе не зламало духу мужньої жінки, яка саме в дні випробувань, що випали на її долю, взялася за снайперську гвинтівку, щоб мстити ненависному ворогу.

У 1944 році Ніна Костенко разом з Київським оперним театром повернулася у рідний Київ. Почалися трудові будні і робота над репертуаром, виступи в спектаклях, у численних концертах для трудівників міста, які відбудовували столицю. Костенко провадила також активну військово-шефську роботу.

У складі артистичних бригад, які у 1946–47 роки виїздили з концертами за кордон, побувала у Німеччині, Чехословаччині, Австрії, Угорщині, Румунії, Польщі. За військово-шефську роботу артистка отримала понад 20 почесних грамот від різних військових округів. Заслуги співачки перед Батьківщиною були відзначені рядом високих урядових нагород. Одна з них – медаль «За бойові заслуги».

На столичній сцені Ніна Костенко створила низку образів у операх вітчизняної та зарубіжної класики. Назвемо деякі: Катря в «Наймичці» Верстовського, Марильця в «Тарасі Бульбі» та Панночка в «Утоплений» Лисенка, Софія в «Гальці» Монюшка, Ольга в «Русалці» Даргомижського, Марфа в «Царевій нареченій» та Царівна Лебідь в «Казці про царя Салтана» Римського-Корсакова, Оксана в «Черевичках», Прилепа та Пастушка в «Піковій дамі» Чайковського, Антоніда в «Івані Сусаніні» Глінки, Ксенія в «Борисі Годунові» Мусоргського, Віолетта в «Травіаті» та Паж в «Бал-маскараді» Верді, Клава Ковальова та Люба Шевцова в «Молодій гвардії» Мейтуса.

Ніна Костенко брала участь у другій Декаді українського мистецтва у Москві у 1951 року. В тому ж році їй було присвоєно почесне звання заслуженої артистки республіки. У 1956 році співачка виїздила в райони освоєння цілинних земель, де з успіхом пройшли її концерти для трударів сільського господарства.

У 1959 році Ніна Костенко залишила оперну сцену і перейшла на роботу в столичну філармонію. У 1960-х роках вона працювала на педагогічній роботі, викладала у Київському педінституті ім. Горького (тепер педуніверситет ім. Драгоманова), була доцентом кафедри вокалу та хорового диригування. Передавала студентській молоді свій багатий досвід співачки, оперної артистки. Одна з учениць Ніни Костенко, викладач музики спеціалізованої школи № 251 м.Києва Л.О. Макаренкова свято береже пам'ять про свого педагога. Людмила Олександрівна проводить у школі заходи, присвячені Ніні Костенко і вечори її пам'яті, фотовиставки, прослуховування записів з голосом співачки, активно пропагує серед учнів творчість чудової української артистки. Ми з Ганною Олександрівною щиро дякуємо Людмилі Олександрівні за її подвижницьку працю і бажаємо їй подальших успіхів.

Ніна Вікторівна Костенко була всебічно обдарованою особистістю. Крім чудового голосу природа нагородила її ще й талантом поетеси (у Л.О. Макаренкової зберігаються у рукопису кілька віршів Ніни Костенко, у тому числі й написаних під час війни, які вона присвятила своїй мамі). Талановитою була вона і як прозаїк-публіцист. Про це свідчать вже згаданий нарис «З піснею на фронтах» та спогади про Олександрю Ропську, опублі-

ковані в книжці «А голос так дивно звучал», а також її спогади про народного артиста України М.Д. Роменського.

Про записи Ніни Костенко. Співачку майже не записували на грам-платівки. Виняток – єдина випущена у 1952 році Апрелевським заводом звичайна патефонна платівка з двома вокальними творами – піснею Л. Ревуцького «Пташина коліскова» на вірш А. Туманян у перекладі П. Тичини, та українська народна пісня «А до мене Яків приходив» у супроводі оркестру народних інструментів Українського радіо під керуванням Миколи Хіврича. На щастя, Ніна Вікторівна наспівала для фондів радіо чимало вокальних творів. Це – українські та російські народні пісні та пісні і романи Лисенка, Ревуцького, Надененка, Батюка, Чайковського, Гурильова, Будашкіна та інших композиторів. Є кілька дуетів – один з Л. Руденко та три з солісткою Київського оперного театру Антоніною Соповою, з якою Ніна Вікторівна дружила, була її партнеркою у ряді спектаклів. До речі, Сопова була також чудовою вокалісткою, мала гарне оксамитове меццо-сопрано. Багато років життя (від початку 1950-х до середини 1970-х) віддала Київській оперній сцені. У наш час, на жаль, зовсім забута. Можливо, надалі одну з наших передач ми присвятимо саме їй.

Життя талановитої співачки-актриси, вокального педагога, ветерана Великої Вітчизняної війни, громадського діяча, патріота України, людини палкої душі і серця Ніни Вікторівни Костенко обірвалося 31 березня 1985 року. Переді мною фото співачки у житті і в ролях. Ніна Вікторівна молода, красива, чарівна. Усміхається, ніби промовляє слова однієї з героїнь відомої поеми Лесі Українки – «Ні, я жива, я буду вічно жити. Я маю в серці те, що не вмирає...».

Боровицька. Гадаю, ви, шановні слухачі, як усі, хто працював над передачами про Ніну Вікторівну Костенко, а це режисер В'ячеслав Глушенко, звукооператор Тетяна Паламарчук, автор і ведуча Ганна Боровицька, відчули, з яким особливим ставленням до цієї співачки розповідав про неї Віталій Петрович Донцов. На завершення сьогоднішнього випуску «Голос із грамплатівки» пропоную послухати один із дуетів Ніни Костенко з Антоніною Соповою – це буде пісня Аркадія Філіпенка на вірш Олекси Ющенко «Широкі поля». (Звучить запис)

18. Кривченя О.П.

(Українське радіо, канал «Культура», 22.09.2014).

Ведуча Ганна Боровицька

Боровицька. Одеса дала Україні, Росії і, не побоюсь цього слова, світові багатьох талановитих митців – співаків, акторів, музикантів. Назву лише кількох співаків, які добре відомі тим, хто цікавиться вокальним мистецтвом минулих років: Антоніна Нежданова – велика оперна співачка;

Федор Орешкевич – оперний та концертний співак; Арнольд Азрікан – оперний співак та режисер (про нього ми розповідали в одній з передач); Леонід Утьосов – патріарх радянської естради; Юрій Морфессі (його ми згадували у передачі про Івана Шведова) – цього співака добре знали і любили не тільки в Російській імперії, а й багатьох європейських країнах; Марія Наровська – популярна у 1930–50-х роках естрадна і концертна виконавиця старовинних романсів; Іза Кремер – естрадна і концертна співачка, всесвітньо відома естрадна зірка 1930–50-х років. Родом з Одеси був і герой нашої сьогоднішньої передачі – Олексій Пилипович Кривченя – український і російський оперний співак (бас), народний артист Радянського Союзу.

Донцов. З його співом (звичайно, в грамзапису) я познайомився, на жаль, занадто пізно, можна сказати, зовсім недавно. Грампластинок його майже не було (були буквально два чи три диски на 78 обертів). Довгограючої платівки Кривчені фірма «Мелодія», якщо не помиляюсь, так і не випустила. В усякому разі, у продажу я її ніколи не бачив. Та й по радіо цей співак, мабуть, не часто звучав, як інші співаки тих років. Я особисто його не чув ніколи, хоч і слідував постійно за музичними передачами. Що мені було добре відомо, так це те, що такий співак був, і що був він солістом Великого театру в Москві – буквально кілька рядочків, присвячених Кривчені, є у музичних довідниках та енциклопедіях.

Судячи з прізвища, я здогадувався, що за походженням він був українцем, бо такі прізвища зустрічалися мені на нашій Полтавщині. І звичайно, дуже хотілося послухати його спів. Тепер я знаю, що у фондах Українського радіо є чимало його записів, є вони, звичайно, в фондах колишнього Всесоюзного радіо. А от пластинок чомусь не випускали.

У Києві був філіал фірми «Мелодія», але тому, мабуть, було не до випуску грамплатівок видатних вокалістів. Хіба тільки Кривченю не випускали – майже нікого з великих співаків не було на довгограючих пластинках, за винятком буквально двох чи трьох. Отака була робота працівників філіалу, таке було ставлення до своїх прямих обов'язків. А ось чому і Москва не спромоглася на видання диску Кривчені – це справді загадка, адже він був народний артист Союзу, лауреат державної премії.

Коротко про життєвий і творчий шлях Олексія Пилиповича Кривчені. Народився він, як було вже сказано, в Одесі 12 серпня 1910 року в робітничій сім'ї. Вокальну освіту здобув в Одеській консерваторії в 1933–1938 роках, навчався в класі вокального педагога Селявіна. Після закінчення консерваторії два роки був солістом Одеської філармонії, а з 1938 до 1948 року співав на оперних сценах Донецька, Дніпропетровська і Новосибірська. З 1948 до 1962 року був провідним солістом Великого театру СРСР.

Олексій Кривченя мав сильний голос красивого тембру, широкого діапазону і яскравий акторський талант. Серед оперних партій, у яких співав артист, назвемо найбільш знакові – Карась («Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемовського), Виборний і Тарас («Наталка Полтавка» і «Тарас Бульба» Лисенка), Варлаам та Годунов («Борис Годунов» Мусоргського), Сусанін («Іван Сусанін» Глінки), Іван Хованський («Хованщина» Мусоргського), Мalyuta Скуратов («Царева наречена» Римського-Корсакова), Кончак («Князь Ігор» Бородіна), Дон Базіліо («Севільський цирульник» Россіні).

Звання народного артиста Радянського Союзу було присвоєно Олексію Кривчені в 1956 році, він став лауреатом Сталінської премії ще в 1950 році. Він провадив активну концертну діяльність. У концертах виконував твори українських, російських та зарубіжних композиторів.

Олексій Пилипович ніколи не забував своєї рідної України, часто приїжджав на гастролі у Київ, Одесу, Дніпропетровськ та інші наші міста. У 1956 році він брав участь у прем'єрі опери Лисенка «Тарас Бульба» на сцені Київського театру опери і балету, де з великим успіхом виконав заголовну партію. У 1950-х роках студією «Мосфільм» була здійснена зйомка фільмів-опер «Хованщина» і «Борис Годунов» з участю Олексія Кривчені. Ці фільми, звичайно, є у московських фондах, а ось чи є вони у нас – одному Богу відомо. А так хотілося б подивитися їх! Та в наш час таке бажання – це вже щось з області фантастики.

На жаль, відомостей про життєвий і творчий шлях Олексія Пилиповича Кривчені не так багато. Обмаль і літератури про співака. Добре, що хоч спогади про нього лишили нам його колеги – Никифор Бойкіня, Анатолій Орфьонов та Борис Покровський. Вони досить детально намалювали творчий портрет великого співака. Олексій Пилипович Кривченя залишив глибокий слід в історії вітчизняного оперного мистецтва і камерного виконавства. Він був і видатним вокалістом, і видатним актором. Таких митців ми просто не маємо права забувати.

У 2014 році, 10 березня, минуло 40 років, як Олексій Кривченя пішов із життя. Вічна і світла йому пам'ять і вдячність від нас, українців, хто любить і цінує рідне мистецтво.

19. Лаптев К.М.

(Українське радіо, канал «Культура», 8 та 15 вересня 2014).

Ведуча Ганна Боровицька. Розповідає В.П. Донцов

Костянтина Миколайовича Лаптева я не чув на оперній сцені чи в концертах з тієї простої причини, що він працював в Україні лише до 1952 року, а я в той час у Києві не жив. Тож я з його голосом, його співом зна-

йомий лише по кількох патефонних пластинках, які є в моїй домашній фонотеці. Тривалий час у мене була всього одна його платівка з піснею італійського композитора Біксіо «Співай мені», яку Лаптев записав російською мовою. Але я знав, що є ще його платівки з піснею Л. Денци «Дивні очі», з неаполітанською піснею «Перший лист» (ці платівки випущені в 1953 та 1956 роках), а також три платівки з українськими народними піснями та романсами, випущеними ще в 1940-і роки.

Я прагнув придбати їх. На жаль, платівок з італійськими піснями я так і не придбав, хоч дуже хотілося, а от диски з українськими народними піснями придбав. Деякі з них Дмитро Гришко відреставрував і переписав на компакт-диск, тож вони прозвучать у нашій сьогоднішній передачі.

Костянтин Лаптев лишив нам, на жаль, дуже мало своїх записів, як кажуть, краплю в морі. Хоч репертуар його – і оперний, і концертний – був надзвичайно великий і різноманітний. Шкода, звичайно, що не можемо почути цього чудового співака в класичному репертуарі – немає записів.

Коли в Радянському Союзі з 1959 року перейшли на випуск довгограючих дисків, які потім випускалися ще протягом 30 років, фірма «Мелодія» так і не спромоглася випустити хоч один диск Лаптева – хай не «гігант», не «гранд», а хоча б «міньон». Навіть його не було, хоч на «міньон» і навіть на «гранд» записів цілком вистачало. І тепер мені дивно, чому це так? Чому такий прекрасний співак має так мало записів? Адже підстав для видання більшої кількості його записів було достатньо – лауреат всесоюзного конкурсу вокалістів (ним став ще в 1935 році), заслужений артист УРСР, народний артист Радянського Союзу, прем'єр Київського, а

згодом Ленінградського оперних театрів, артист знаний, популярний, улюблений в усій країні...

Співак такого рівня міг мати стільки пластинок, скільки, як кажуть, душа бажала. Згадаймо Гмирю, Козловського, Андрія Іванова, Гришка, Паторжинського, Литвиненко-Вольгемут, Гайдай – безліч грамофонних пластинок, персональних довгограючих, є цілі опери, концертні записи – нічого цього у К. Лаптева немає. Тож ті кілька записів, про які йшлося вище – то є надзвичайно цінний звуковий спадок видатного співака, і берегти його – свята справа.

До речі, чув, ніби є запис опери «Пікова дама» з голосом Лаптева в партії Єлецького, проте не знаю, чи це дійсно так. Припускаю, що у музичних фондах Москви, зокрема в Московському будинку звукозаписів, на Російському (колишньому Всесоюзному) радіо, чи у фондах Петербурзького музею театрального і музичного мистецтва є ще якісь записи К.М. Лаптева. Але як дізнатися, як до цих записів добратися? Тепер це проблематично. І якщо невідомі нам записи Лаптева у фондах Росії справді є, вони, при бажанні й добрій волі, могли б бути і у нас. А так... Що ж, доводиться задовольнятися лише тим, що є, що відреставрував і переписав на компакт-диск Дмитро Гришко.

До речі, він же відреставрував для фондів Національному радіо кілька дисків із записами О. Петрусенко, М. Донця, І. Шведова, Н. Захарченко, А. Азрікана, В. Борисенко, С. Хромченка, З. Старченко, М. Частія, П. Білинника. На черзі реставрація записів М. Середи, І. Жадана та інших співаків. Тож велике йому за це спасибі.

Іноді знавці вокалу сперечаються, який співак Костянтин Лаптев – український чи російський? Особисто я вважаю: український і російський, але все ж таки, мабуть, більше український. Адже на Україні він народився (нагадаю, 21 жовтня, за новим стилем 3 листопада 1904 року), на українській землі минуло майже 50 років його життя, з них 11 років (з 1930 до 1941) праця в Одеському оперному театрі і 11 років (з 1941 до 1952 року) в Київському театрі опери і балету. У Києві він здобув і вокальну освіту – був учнем М.М. Енгель-Крона, якого ми вже згадували теплим словом.

На українській сцені він створив чудові образи в операх «Наталка Полтавка» (Микола), «Тарас Бульба» (Остап), «Аїда» (Амонасро), «Травіата» (Жермон), «Пікова дама» (Єлецький), заголовні ролі в операх «Євгеній Онегін», «Мазепа», «Ріголетто», «Демон» – ціла низка персонажів в операх вітчизняних та зарубіжних класиків. У багатьох спектаклях К.М. Лаптев співав українською мовою. Хіба це не промовисте свідчення того, який це співак – український, чи російський? Але якщо в Росії вважають, що Костянтин Лаптев їхній співак, – хай, заперечувати не будемо, адже це є свідченням всенародної любові до великого митця.

Я особливо захопився співом Костянтина Лаптева після спілкування з видатною українською оперною співачкою, народною артисткою України Олександрою Юхимівною Станіславовою. Було це у 1983 році. Я був гостем Олександри Юхимівни, одного разу вона запросила мене до себе додому. Розмовляли про співаків, з якими Станіславова свого часу працювала в оперному театрі. Коли згадали Лаптева, Олександра Юхимівна тепло говорила про нього і як про чудового вокаліста та актора, її партнера по сцені, і як про хорошу інтелігентну, порядну людину щирої душі. Олександра Юхимівна дала високу оцінку йому як вокалісту, який мав сильний, красивого тембру голос.

На прощання Станіславова подарувала мені фотографію. На ній Костянтин Лаптев, Станіславова, і Олена Кошова. Знімок 1947 року, після спектаклю опери Мейтуса «Молода гвардія». На фото Костянтин Лаптев – в образі Олега Кошового, у тому ж вбранні, що був на сцені. До речі, Олену Кошову тоді було спеціально запрошено до Києва на прем'єру опери. Додам ще, що в спектаклі брали участь видатні співаки – Зоя Гайдай, Іван Паторжинський, Лариса Руденко, Кузьма Минаєв, Всеволод Пекарський. Диригував оперою славнозвісний Веніамін Тольба. Чув від багатьох, що то був чудовий спектакль.

Ось гляньте, який чудовий знімок. Це, правда, копія, а оригінал я передав на зберігання в Архів на Солом'янці ще позаминулого року.

В 1951 році Костянтин Лаптев брав участь у другій Декаді українського мистецтва у Москві. Особливий успіх він мав у партії Грязного в опері Римського-Корсакова «Царева наречена». Тодішня преса багато писала про ту визначну мистецьку подію. Так, наприклад, газета «Советская культура», радо вітаючи київських артистів, давніх улюбленців театральної публіки – Литвиненко-Вольгемут, Паторжинського, Гмирю, Гришка, Ларису Руденко, Частія, а також, як писала газета, «талановиту співацьку молодь» – Н. Гончаренко, Є. Чавдар, Л. Лобанову, Г. Шоліну, Є. Червонюка, В. Матвєєва, відзначила видатне вокальне обдаровання і Костянтина Лаптева.

Невдовзі після Декади Костянтин Лаптев залишив сцену Київського оперного театру і виїхав з Києва. Точної причини його від'їзду ми не знаємо, але є відомості, що його запросили на роботу в московський Великий театр та в театр опери і балету імені Кірова в Ленінграді. Як знаєм, Лаптев віддав перевагу останньому. А чому – теж, на жаль, мені невідомо.

Кілька слів про період Великої Вітчизняної війни.. Саме в той грізний 1941-й рік Лаптев став солістом Київського оперного театру. З театром він та його дружина Анна Федорівна (вона була педагогом, вчителькою англійської мови) перебували в евакуації в далекому Сибіру, спочатку в Уфі, а потім в Іркутську. Київський оперний театр злився тоді з Башкирським

оперним театром в один колектив. На його сцені Костянтин Миколайович, як і раніше, співав провідні партії свого репертуару і мав великий успіх у глядачів.

Буквально на днях Володимир Тольба, знаючи, що готується радіо-передача про Костянтина Лаптева, зробив мені приємний сюрприз – у своїх архівах він віднайшов стару газету «Восточно-Сибирская правда». Стаття під назвою «Майстерно зроблений спектакль» була опублікована 11 лютого 1943 року. Йдеться про оперу Росії «Севільський цирюльник». Зачитаю уривок, присвячений Костянтину Лаптеву:

«Чудовий Фігаро заслужений артист УРСР Костянтин Миколайович Лаптев, – веселий, жвавий, наче ртуть. Співак володіє прекрасним голосом, дикцією, точною інтонацією. Арія Фігаро проспівана ним просто блискуче».

У 1942 році у складі фронтової бригади артистів, очолюваної Зоєю Гайдай, Костянтин Лаптев брав участь у концертах для воїнів. Бригада виступала в госпіталях, військових частинах і навіть виїздила в райони бойових дій. Одну з таких поїздок під Харків описує Зоя Гайдай у газеті «Література і мистецтво» за 15 липня 1942 року:

«То була незвичайна поїздка. Можна зрозуміти стан артистів, коли над головою повітряний бій, коли бачив палаючі літаки, гриміла канонада, що не припинялася ні на мить. ...А одного дня, виступали перед бійцями, які щойно повернулися з окопів. З яким захопленням слухали нас бійці, як приймали! Адже вони вже багато місяців не чули іншої музики, крім вогнепальної... Серед бійців були люди різних національностей, та всі вони добре розуміли, коли народні пісні виконували артисти Платонов і Лаптев».

Бригада Зої Гайдай дала на фронті десятки концертів. Весь збір коштів (кілька десятків тисяч карбованців) було передано у фонд побудови танкової колони «Українське мистецтво».

Видатний оперний диригент Веніамін Тольба в одній своїй статті назвав співаків Любченка, Зубарева, Іванова, Будневича, Горохова, Минасва і Лаптева «королями баритонів» ХХ століття. До цих імен я додав би й ім'я Михайла Гришка – великого співака, який був не просто король баритонів, а я б сказав, «король над королями». Шкода тільки, що голосів Любченка, Зубарева, Будневича, Горохова, Минасва шанувальники вокального мистецтва не можуть почути навіть у запису – таких записів просто немає. А от записи Іванова, Гришка і Лаптева, на щастя, є у музичних фондах Українського радіо. Треба лише, щоб вони, як образно говорить Ганна Олександрівна, лишалися «живими». А «живими» вони будуть ще довгі-довгі роки, якщо з магнітних стрічок без зволікання будуть переписані на цифрові носії.

Зворушливо виконував Костянтин Лаптев у концертах українські народні пісні і співав їх якимось особливо, задушевно, неповторно, у тільки йому притаманній манері. Навіть у грамзапису спів його вражає. Співака не

бачиш, не бачиш виразу його обличчя, очей,— чуєш тільки голос. Але все, про що йдеться у пісні, яскраво постає в уяві, коли звучить голос Костянтина Лаптева. Степ, луг, небо, хмари, стежку, косовицю, людей – все це сприймаєш, відчуваєш як живі, реальні картинки природи, побуту, народного життя. Викликати у слухачів почуття, співзвучні з тими, які переживає виконавець пісні – у цьому таїна співу і секрет вокальної майстерності.

Костянтин Миколайович Лаптев прожив довге і плідне життя, багато чого встиг досягти і зробити на своєму віку. Після переїзду в Ленінград він ще протягом 15 років був солістом театру імені Кірова (нині це Маріїнський театр). Залишивши сцену в 1973 році, десять років працював у Ленінградській консерваторії – викладав вокал, готуючи нову зміну співаків, передаючи молоді свій багатий творчий досвід.

Костянтин Лаптев пішов з життя в 1990 році у віці 86 років.

20. Лобанова Л.Д.

(Радіо «Культура» 14 липня 2014).

Ведуча Ганна Боровицька

Видатний український диригент Веніамін Тольба написав у 1981 році статтю, присвячену творчості Л.Д. Лобанової. Цю статтю він закінчив словами: «Як добре, що така співачка прикрашала сцену Київського оперного театру, як шкода, що збереглося так мало її хороших записів, які рідко транслюються». Дійсно – і мало записів, і рідко транслюються, а якщо точніше, майже не транслюються. Йдеться, звичайно, про Українське радіо, про телебачення немає й мови. Воно українське вокальне мистецтво минулих десятиліть цілком ігнорує. Щодо записів – знаю, вони є у фондах Українського радіо. Скільки, не знаю, але вони є, звичайно, на магнітних стрічках. Якщо ж говорити про грамзапис, то, як не дивно, записів Лобанової на звичайних (78 об/хв.) пластинках не було зовсім. Жодної – уявляєте?¹

І це в той час, як у інших наших співаків, творчість яких припала на ті самі роки, що й творчість Лобанової (назву хоча б Є. Чавдар, Л. Руденко, Б. Руденко, К. Огнєвого, Н. Міссіну) все ж є певна кількість грамзаписів – у кого більше, у кого менше. Тут, мені здається, пальму першості тримає Д. Гнатюк – його, як і наших Гмирю та Козловського, Московська студія грамзапису просто обожнювала, випустивши десятки записів. У довгограючому грамзапису Л. Лобанова має буквально два-три, може 4 записи оперних арій. І жодного персонального диску. Ось така була, на мій погляд, несправедливість по відношенню до великої співачки. Причину не

---

¹ Существует, по крайней мере, одна пластинка (78 об/мин) № 020192-93 с записью арии Аиды из одноимённой оперы Дж. Верди в исполнении Л.Д. Лобановой-Рогачёвой. **А.Ж.**

знаю, може Лілія Данилівна сама не дуже прагнула увічнити свій голос, може щось інше, але не думаю, що Лобанову ігнорували або чинили їй якість перепони. Це виключено. Тепер доводиться лише шкодувати, що диски Лобанової не виходили.

З Лілією Данилівною я познайомився у 1984 році, коли збирав спогади про народну артистку України Олександрю Дмитрівну Ропську для книги про її життя і творчий шлях. Лілія Данилівна радо і схвально відгукнулася на моє прохання, дала мені номер телефону – домашній і в консерваторії, де вона тоді ще працювала, дала домашню адресу. Невдовзі спогади вона написала, і запросила до себе додому, щоб я зайшов і забрав їх.

Я жив тоді недалеко від будинку, в якому мешкала Лобанова (мешкала вона на бульварі Шевченка). Спілкувалися ми недовго, десь близько години, але й за той час я встиг помітити у неї такі чисто людські риси, як простота, скромність, висока інтелігентність, доброзичливість. Лілія Данилівна побажала мені успіхів у виданні книжки і сказала, що буде рада, якщо книжка вийде і вона з задоволенням отримає примірник для своєї домашньої бібліотеки.

До речі, спогади Лілії Данилівни – чудові, написані тепло, цікаво, на належному професійному рівні. В них вона дала живий, рельєфний образ видатної української співачки, корифея оперної сцени Олександри Дмитрівни Ропської. Вони належать до найкращих з усіх, які увійшли до збірки. Книжка, як ви занете, видана мною приватно, не в 1990 році, як планували у видавництві «Музична Україна», а в 2010, тобто через двадцять років. На жаль, Лілія Данилівна цієї книжки вже не бачила, бо померла ще в 1992 році. До речі, саме в 1992 році я забрав з видавництва рукопис назад, коли стало відомо, що збірник мемуарів навряд чи буде виданий через тогочасні події під назвою «горбачовська перебудова».

Лілію Лобанову я слухав у Київському оперному театрі в кінці 1950-х років, коли вчився в інституті. В той час я частенько відвідував оперний театр, особливо коли йшли мої улюблені «Кармен», «Аїда», «Ріголетто»,

«Лючія ді Ламмермур», «Пікова дама». «Аїду» з її участю я дивився кілька разів і завжди був у захваті від її голосу.

Виконавська майстерність Лілії Лобанової вражала надзвичайно. Її Аїда була потрясаюча! На все життя лишився незабутнім створений нею образ дочки ефіопського царя. Я, будши студентом, брав зазвичай квиток на третій ярус (він коштував усього 40 копійок). Під склепінням глядачевої зали голос співачки звучав з такою силою, що здавалося – під натиском могутньої звукової хвилі завалиться стеля!

Мені при цьому спадало на думку: от розповідали, що у Петрусенко голос був колосальної сили – перекривав і хор, і оркестр. А у Лобанової хіба не такий? Було таке враження, що сила її голосу – то вже якась межа людських можливостей. Найвидатнішими виконавцями партії Аїди на українській оперній сцені були М. Литвиненко-Вольгемут, О. Петрусенко, О. Жила і Л. Лобанова.

Музична критика Франції, де Лобанова побувала на гастролях у 1960-х роках, назвала нашу співачку «богинєю оперної сцени». Ось такою богинею вона лишилася і в моїй пам'яті, коли я згадую спектаклі «Аїда» з її участю, які я слухав на третьому ярусі Київської опери в незабутні роки моєї студентської юності.

21. Масленнікова Л.Г.

(Радіо «Культура» 29.09. 2014).

Ведуча Ганна Боровицька

У вітчизняному вокальному мистецтві другої половини ХХ століття були дві співачки на прізвище Масленнікова – Ірина та Леокадія. Дехто навіть думав, що вони сестри або принаймні родички. Адже багато чого у них, крім прізвища, було спільного: обидві народилися в один і той самий рік, обидві мали ліричне сопрано – у Леокадії було лірико-драматичне, а у Ірини – лірико-колоратурне. Обидві стали народними артистками, обидві співали на сцені Великого театру в Москві майже в одні й ті самі роки. Та вони не були ні сестрами, ні родичками, просто мали однакові прізвища.

Леокадія Масленнікова народилася 8 березня 1918 року в Саратові. Хто були її батьки, яка це була родина, про це, на жаль, не вдалося дізнатися. Але достеменно відомо, що Леокадія рано почала свою трудову діяльність. Будши ще підлітком, змушена була піти працювати на фабрику, щоб заробляти на життя. Це свідчить про те, що її родина жила в нестатках, у нужді, і, щоб допомагати батькам, дівчина влаштувалася на роботу.

Невдовзі у Леокадії проявилися вокальні здібності. Вона співала у самодіяльному фабричному хорі, і керівник хору, звернувши увагу на її гарний дзвінкий голос, почав доручати їй сольні номери. Леокадія стала заспівувачкою хору. Це, мабуть, і вирішило її подальшу долю: врешті-

решт Леокадія отримала направлення до Московського музичного училища, а в червні 1941 року її зарахували до Московської консерваторії. Тут вона вперше виступила в маленькій партії селянки в опері Моцарта «Весілля Фігаро».

Коли почалася війна, Масленнікова з родиною евакуювалася у Свердловськ і в 1943 році вступила до Свердловської консерваторії. Клас вів київський професор Д. Євтушенко. Після визволення Києва від загарбників студентка Масленнікова продовжила заняття вже у Київській консерваторії. Концертмейстер Ніна Іванівна Скоробагатько згадувала, що успіхи Леокадії у консерваторії були такі значні, що її, студентку четвертого курсу, прийняли в труппу Київського оперного театру.

На його сцені вона співала партію Маші в «Піковій дамі» Чайковського, Баби в «Ночі перед Різдвам» Римського-Корсакова та Оксани в «Запорожці за Дунаєм» Гулака-Артемівського. Далі були Татьяна в «Євгенії Онєгіні» Чайковського, Марильця в «Тарасі Бульбі» Лисенка. У концертах вона співала українські та російські народні пісні, класичні твори вітчизняних та зарубіжних композиторів. Великим успіхом у її виконанні користувались пісні з репертуару славетної Оксани Петрусенко – «Нащо мені чорні брови», «Гандзя», «Ой, не світи, місяченьку».

Ніна Іванівна Скоробагатько розповідала, що у театрі Леокадію любили за скромність, привітність, щире вдача і ласкаво називали її «Льока». Перед молодістю талановитою співачкою відкривався широкий горизонт творчого злету, успішної кар'єри. Але доля розпорядилася інакше.

У 1946 році у Москві, у Великому театрі оголосили конкурс молодих оперних співаків, і в ньому взяли участь Вероніка Борисенко та Леокадія Масленнікова. І обидві були прийняті і одразу ж стали провідними солістками. У 1949 році Масленнікова отримала Сталінську премію за виконання партії Маженки в опері Сметани «Продана наречена». У 1961 році їй було присвоєно звання народної артистки Російської Федерації.

З перших партій, у яких уславилась Леокадія Гнатівна Масленнікова, слід насамперед назвати Татьяну та Юланту в операх Чайковського «Єв-

геній Онегін» та «Іоланта», Маргариту в «Фаусті» Гуно та Маженки у «Проданій нареченій» Сметани, Мікаелу в «Кармен» Бізе – всього близько двадцяти партій. Шкодуємо, що не можемо послухати зараз Леокадію Масленнікову в оперному репертуарі, немає записів.

Леокадія Гнатівна Масленнікова багато років викладала вокал на кафедрі сольного співу Державного інституту театрального мистецтва імені Луначарського у Москві, була доцентом. Померла Леокадія Масленнікова у 1996 році. Закінчити розповідь про чудову співачку, творчість якої була тісно пов'язана з Україною, хочу відгуками зарубіжної преси на її блискучі виступи за кордоном.

Лондонська «Дейлі Воркер»

«Леокадія Масленнікова підкорила нас своїм чистим ліричним голосом і яскравою творчою індивідуальністю. Вона зовсім не форсує свій чарівний голос. Співала з великим почуттям та розмаїттям нюансів. Співачка мала великий успіх у чудесних романсах Рахманінова та російських народних піснях. Виконані нею арії з опер «Сила долі» Верді та «Пікова дама» Чайковського викликають бажання слухати її в оперних спектаклях на сценах кращих театрів».

Газета «Метрополь» (Бельгія)

«Співачка Леокадія Масленнікова – це сопрано дуже красивого тембру, рівне в усіх регістрах. Співачка володіє ним з великою майстерністю і глибоко відчуває все, що співає. Вона виконала Чайковського, Мусоргського, Глієра, Хренникова пречудово. Її успіх був блискучим.»

Газета «Політкен» (Данія)

«Леокадія Масленнікова має чарівне, дивовижно красиве лірико-драматичне сопрано. Коли вона проспівала арію Тоски, то нагадала нам про великих майстрів оперної сцени. З такою ж майстерністю була проспівана і Чіо-Чіо-сан. Ми ще ніколи раніше не чули такого приємного і красивого голосу».

Газета «Весткюнстен» (Данія)

«Сопрано Леокадія Масленнікова небезпідставно належить до кращих сил ансамблю опери Великого театру. Її голос напрочуд сильний, могутній в *фортиссімо*. Але вона володіє також чарівним *піано*, її голос має об'ємну глибину. Було насолодою слухати її, це дійсно рідкісне обдаровання».

А ось ще одна газетна рецензія:

«Ця артистка дуже благородна. Її голос має той густий, насичений тон, той чистий, як сталь, блиск, який притаманний великим співачкам».

Такими ж схвальними відгуками рясніла преса Австрії, Франції, Фінляндії, Туреччини, Польщі, Румунії, Болгарії, Чехословаччини, – скрізь, де співачка побувала на гастролях. (А кажуть – була якась «залізна завіса»...).

У 1970-х роках фірма «Мелодія» випустила довгограючий гігант співачки. Нині цей диск вже є рідкістю. (До ведучої): Ось він, погляньте на конверт – фотознімок чарівної співачки в ролі однієї з своїх оперних героїнь. А ось унікальний знімок 1945 року.

Групове фото зроблене під час поїздки українських митців до Югославії. На ньому разом з уславленими майстрами оперної сцени Литвиненко-Вольгемут, Паторжинським, Лаптевим бачимо піаніста Льва Оборіна, драматичного актора Юрія Шумського, солістку опери Ніну Гончаренко і зовсім юну Леокадію Масленнікову, майбутню оперну зірку, яка спалахнула вперше саме у Києві і яка досі випромінює світло над нашою Україною.

22. Менцинський М.О.

(Радіо «Культура» 20, 27 квітня, 4 травня 2015),
Ведуча Ганна Боровицька

Цю передачу ми з Ганною Олександрівною вирішили присвятити Модесту Менцинському – одному з найбільших співаків світу, чиє ім'я золотими літерами написано на скрижалях вітчизняного вокального мистецтва. Воно стоїть поряд з іменами таких вокальних велетів світового масштабу, як Баттістіні, Карузо, Тітта Руффо, Шаляпін.

Життя і творчість Модеста Менцинського досить повно висвітлено в біографічному нарисі Івана Деркача, виданому у 1969 році у Львівському видавництві «Каменярь» та в збірці спогадів, автором-упорядником якої був Михайло Головащенко. Книжка видана у 1995 році у Києві. За браком часу ми обмежимося стислим знайомством з біографією співака.

Отже, перенесемося у позаминуле століття на Львівщину у село Новосілки (нині Великі Новосілки). 140 років тому, 29 квітня 1875 року там у родині священника Омеляна Атанасійовича Менцинського з'явився на світ хлопчик, якому дали ім'я Модик або Модестик (латиною означає *скромний*) і якому в майбутньому судилося стати великим співаком, зіркою оперної сцени. Батько Модеста був людиною грамотною, високоерудованою. Одним з перших пропагував у Галичині твори Тараса Шевченка, поширював освіту серед селян. Походив він із старовинного лемківського роду, із села Мацина або Менцина – звідси й прізвище.

У 1888 році батьки переїхали до іншого села – Хідновичів, недалеко від Новосілок, де й минули дитинство та рання юність Модеста. Ще хлопчиком захоплювався він народними піснями, обрядами, від батьків одер-

жав основи нотної грамоти. Навчаючись в гімназіях Дрогобича і Самбора, співав у шкільному хорі. Вже тоді старанно переписував собі у зошити твори українських композиторів та романси західно-європейських та російських композиторів.

Від природи Модест мав гарний голос, був музикальним. Батьки, помітивши ці його здібності і захоплюючи сина в захопленні музикою, все ж не хотіли, щоб він обрав собі професію співака. У родині було ще четверо дітей і навчати їх у вищій школі батькам було не під силу. Навчання було платним і дорогим задоволенням. Тому після закінчення гімназії вирішили послати Модеста у духовну семінарію Львова, у якій утримання і навчання були безоплатні. «Хай буде мій син священиком, як я» – говорив Омелян Менцинский.

Тож восени 1896 року Модест стає студентом теології. Вивчаючи в семінарії богослов'я, продовжував захоплюватися музикою і співом. Брав участь у великому хорі теологів. Його дзвінкий тенор виділявся серед інших силою, красою тембру, польотністю звуку. Власне, у хорі усі співаки мали гарні голоси, бо на богословський факультет безголосих не приймали. Отже, співаючи в семінарському хорі, юнак не полишав мрії про співацьку кар'єру. За свідченням сучасника, його сильний і різкий голос «являв собою золоту руду, яку треба було лише виплавити, щоб засяяла вона на повну красу».

«Менцинський був вищий середнього зросту, блондин, гарний з лиця, мав атлетичні груди. Був чемним у стосунках з товаришами, дався всім любити, так що ми звали його не інакше, як Мадзьо. Голос у нього був як дзвін. Чистим металом він дзвенів у співі. Мав абсолютний слух – як поставив тон, то такий чистий, як тон прегарної, добре настроєної скрипки в руках скрипача-віртуоза»... «У семінарії його любили за розум, веселу вдачу, товариськість, ввічливість».

Це спогад одного з друзів Модеста, його однокурсника.

Студенти теології давали концерти і для світської публіки. Тож Менцинського як співака знало вже багато містян. На нього звернули увагу професори Львівської консерваторії і запросили зустрітися, щоб перевірити його голос. Модест, звичайно, погодився. Висновок був одностайний:

Менцинський зможе стати добрим драматичним тенором, якщо серйозно займеться музичною освітою.

Такий вердикт фахівців глибоко запав у душу молодика, хоч у нього ще був сумнів., чи може він стати справжнім вокалістом. Проте вирішив спробувати свої сили. Звернувся до ректора семінарії з проханням дозволити йому уроки музики і співу в консерваторії. Справа в тому, що суворі семінарські правила не дозволяли відвідувати театри і концерти. А як же можна здобути вокальний фах, не відвідуючи ні театрів, ні концертів, не слухаючи спів професійних вокалістів?

Ректор дав дозвіл семінаристу – він вважав, що майбутній богослов – володар такого чудового голосу, може потім стати окрасою навіть собору. Менцинський почав брати уроки співу у професора Висоцького, відомого в ті часи співака і педагога. Дослідник творчості Менцинського мистецтвознавець Роберт Адамі згодом писав: «Наш питомець протягом трьох років ходив забороненими стежками, служачи одночасно двом панам – богові і своєму мистецтву...»

На щастя, саме завдяки ректору семінарії ті «заборонені стежки» не стали перепорою початкуючому співакові, а три роки, проведені з професором Висоцьким, були вирішальними у подальшій долі Модеста. У 1899 році Менцинський, закінчивши третій курс теології, кинув навчання в семінарії. До цього його спонукало особисте романтичне захоплення, а також бажання повністю присвятити себе мистецтву.

Кохання 24-річного Модеста виявилось невдалим, і він, глибоко переживаючи свою невдачу, щоб якось заспокоїтися і забути, вирішив їхати за кордон, маючи намір продовжити там своє вокальне навчання. Стати професійним співаком – ця думка вже не полишала його ні на мить. Батьки, дізнавшись про намір сина, дуже переживали. Особливо журилася мати: «Яке майбутнє чекає на мого сина?! Артист-комедіант, що розважає публіку, – хіба він заслуговує такої долі? Хіба цього я чекала, сподівалася?»

Почуття матері можна було зрозуміти. Адже вона знала, як нелегко жилося галицьким артистам. Крім любові і шани людей, вони нічого більше не мали. Часто не мали навіть власного притулку. Багато з них через нестатки і злидні рано пішли із життя. Артисти не мали ніякої допомоги від держави. Австрійські барони та польська шляхта Галичини, як і царат Східної України, були байдужі до розвитку української культури, до підтримання талантів з народу.

Розумів це і Модест, але вже не уявляв свого подальшого життя без музики, співу, бо вони були потребою його молодої душі і серця. До високої мети його вели палка любов до мистецтва, наполегливість, працьови-

тість, велике бажання стати співаком. Опанувати вокальну майстерність він вирішив у Німеччині, у консерваторії міста Франкфурта.

Восени 1899 року Модест попрощався з рідними, друзями і вирушив у далеку дорогу назустріч своїй долі. Він знав, відчував, вірив, що від'їжджає не назавжди, що неодмінно повернеться у рідний край, що ніщо не зможе замінити йому батьківщину. Невдовзі став студентом консерваторії, учнем відомого в ті часи співака і досвідченого вокального педагога Юліуса Штокгаузена. Професор охоче взявся вчити його, бо побачив у ньому талановитого учня.

Незважаючи на матеріальну скруту та нестатки, брак коштів на найнеобхідніші потреби, Менцинський, переборюючи всі негаразди, труднощі студентського життя, з молодечим завзяттям торував собі шлях до мети, яку він раз і назавжди поставив перед собою – стати професійним оперним співаком. Його натхненням, розрадою в цьому були успіхи в навчанні – став одним з найкращих студентів навчального закладу. Почав виступати в концертах, що влаштовувалися в консерваторії, в оперній студії. Його вже запрошували на гастролі в різні міста Німеччини.

На канікулах побував у Галичині, дав концерти у Львові, Станіславі, Перемишлі, Тернополі, Самборі. Про один з його концертів газета «Діло» писала:

«Доводилося нам давніше на деяких концертах слухати пана Менцинського і милуватися звучністю та широтою його голосу. Але тепер, після однорічної школи можна сміливо сказати, що пан Менцинський це будуча оперна слава. Його сильний голос уже вироблений, з природи дуже звучний та мелодійний, з перевагою ліричного елемента, надзвичайно широкого діапазону. Звичайно, пан Менцинський ще не всюди відчуває себе певним... Але він має великі дані: надзвичайний голос поряд з чудовою декламацією та знаменитою інтерпретацією. Чоловік дуже поетичний, інтелігентний, уміє влити в голосові звуки усі думки поета і чуття композитора. Пан Модест певно перший інтерпретатор Лисенка, як се виявилось у виконанні першорядних його композицій «За думою дума» Шевченка та «Розвійтеся з вітром» Франка. А вже народні пісні в обробці Лисенка мають тут поряд з п. С. Крушельницькою найкращого виконавця. Вітаємо пана Менцинського як майбутню славу руського артистичного світу».

Те, що його, як і Соломію Крушельницьку (і це в той час, коли він був ще тільки початкуючим співаком) називали найкращим інтерпретатором творів Лисенка, співак вважав для себе високою похвалою.

Восени 1900 року, повернувшись до Франкфурта, окрилений зустріччю з земляками, з рідними, Менцинський ще з більшою наполегливістю почав працювати над удосконаленням своєї вокальної і акторської майстерності. Керівництво однієї з найбільших у Німеччині опер – франкфуртської – уважно слідкувало за зростанням Менцинського як співака і актора, і запропонувало йому виступити в головній партії Ліонеля в опері Флотова «Марта».

18 вересня 1901 р. відбувся дебют молодого артиста, який пройшов з великим успіхом. Преса високо оцінила його виконавську майстерність. Критики особливо похвально відгукувалися про його красивий голос, що відзначається «м'якою шляхетною барвою в середніх тонах і блискучою силою в горішніх». А газета «Für Wahrheit und Recht» писала: «Голос Менцинського настільки сильний, що його можна порівняти з голосом наших славних артистів». І закінчувала словами: «Жваві оплески публіки свідчать, що франкфуртці хочуть мати пана Менцинського у своєму місті».

Невдовзі на запрошення дирекції Стокгольмської опери Менцинський приїхав у шведську столицю для виступів у вагнерівських операх на три сезони, з 1904 до 1907 року. Першою оперою, у якій співав Менцинський, була «Лоенгрін». Стокгольмці поспішили на виставу з його участю з великою цікавістю, бо про співака вже йшла слава по всій Європі. Співав Менцинський блискуче, завоювавши симпатії численних шанувальників оперного мистецтва. Цей успіх зумовив пропозицію дирекції опери продовжити контракт аж до 1910 року з правом гастрольних поїздок у різні країни. Менцинський дав згоду і підписав контракт.

В його репертуарі з'явилися нові партії: Зігфріда, Трістана, Тангейзера. Співав їх німецькою мовою, а в операх «Фіделіо» Бетховена, «Летючий голландець» Вагнера, «Самсон і Даліла» Сен-Санса, «Отелло» Верді, «Німа з Портічі» Вебера – по-шведськи. Ці мови він опанував досконало. Також виконував головні партії в операх «Аїда», «Фауст», «Трубадур», «Нюрнберзькі мейстерзінгери», «Валькірія», «Загибель богів» та ін..

Робота в стокгольмській опері принесла Менцинському гучну славу. У 1905 році співака запросили на гастролі в один з найбільших оперних театрів Європи – Лондонський Covent Garden. Ті вистави були триумфальними для співака. Публіка була у захваті від його чудового могутнього голосу і акторської гри.

У газеті «Telegraf» рецензент стверджував, що Менцинський своїм виконанням перевершує майже усіх німецьких тенорів, які співають у операх Вагнера. Виступаючи на великих оперних сценах Європи, Менцинський не припиняв і концертної діяльності, пропагуючи, поряд з творами західно-європейських композиторів, твори Лисенка та українські народні пісні.

Чверть століття звучав голос Менцинського на оперних сценах багатьох європейських країн. Цей співак зробив неоціненний внесок у світове оперне мистецтво – в його репертуарі було 50 опер.

Він залишив сцену передчасно, коли йому було 50 і голос звучав ще прекрасно. Що було причиною такого рішення співака, невідомо. Можливо, він хотів зійти зі сцени на вершині своєї слави, а скоріш за все через

прикрі закулісні інтриги, заздрощі у Кельнській опері, де він виступав в останній період своєї артистичної діяльності. Тенор опери, який став її директором, як тільки міг шкодив своєму супернику. З Кельна Менцинський виїхав до Стокгольма, де й минули останні роки його життя.

Помер Менцинський 11 грудня 1935 року від серцевого нападу, і похований у Стокгольмі на Католицькому кладовищі. З приводу його кончини з'явилися некрологи у пресі багатьох країн. Газети писали про нього як про одного з найбільших співаків в історії світового оперного мистецтва. Звістку про смерть артиста з глибоким сумом сприйняли і на Україні. Газети писали, що Україна втратила великого митця, громадянина-патріота, який через усе своє життя проніс палку любов до своєї батьківщини, до свого народу.

Композитор Барвінський так відгукнувся на смерть Менцинського:

«Перегорнулася сторінка в історії не тільки нашого, а й світового відтворчого мистецтва, сторінка, записана золотими літерами, найкращим змістом, записана особою тої мистецької величини, що творить історію. Втрата такої особи залишає глибоку рану в організмі нашого життя. Одійшов од нас митець, який працював не для особистої слави, – всі свої сили він віддав на службу найчистішого мистецтва, а свою особисту славу примножив для добра і в користь доброму імені українського народу».

Ці слова написано 80 років тому. Що ж маємо сьогодні? Чи гідно, як належить нащадкам великого митця, вшановують його пам'ять тепер? Чи є компакт-диски із записами Менцинського, придбавши які кожен міг би слухати його спів? Чи названі в його честь музичні заклади, вулиці у Києві, Львові, Івано-Франківську, Тернополі? Чи згадується це славне ім'я в українській пресі, на радіо, телебаченні хоча б з нагоди ювілейних дат? Запитання, на жаль, поки що риторичні. Хочеться сподіватися, що на них все ж таки будуть відповіді.

23. Микиша М.В.

(Українське радіо, канал «Культура». 12.06, 19.06.2017).

Ведуч Ганна Боровицька

Боровицька. Вітаю вас, друзі. У студії Ганна Боровицька. Герой сьогоднішньої та наступної передачі належить до дуже вже віддалених від нас часів. Народився він 1885 року, пішов із життя 1971-го. Це ж так склалося, що записів його, на жаль, маємо не так уже й багато, як хотілося б, та й ті не найкращої якості.. Зроблені вони були частково у 1930 році, а частково у 1950-х роках, тобто тоді, коли найвищі, зоряні досягнення цього артиста були далеко позаду. Та й голос його, 65-літнього, можливо, не звучав уже так яскраво, як замолоду. Але з поваги до світлої пам'яті видатного артиста і людини дуже не простої долі пропоную всім, хто не байдужий до нашої історії, все ж послухати ці записи, яких залишилося

небагато, до 10-ти, і надзвичайно цікаву і зворушливу розповідь, яку підготував Віталій Петрович Донцов, наш постійний автор і великий шанувальник таланту народного артиста України Михайла Венедиктовича Микиші.

А на початку прозвучить у запису співака твір Миколи Лисенка на народні слова «Ой, не цвіти буйним цвітом».

(Звучить запис)

Донцов. Михайло Венедиктович Микиша – один з найвидатніших оперних співаків України першої половини ХХ століття, один з фундаторів національної опери. Сучасник Михайла Донця, Марії Литвиненко-Вольгемут, Михайла Гришка, Оксани Петрусенко, Івана Козловського, Зої Гайдай, Юрія Кипоренка-Доманського, він належав до цієї славної когорти корифеїв, і, як і вони, вписав яскраву сторінку в історію вітчизняної вокальної культури. Понад три десятиліття його чудовий голос – сильний, красивого тембру драматичний тенор лунав на оперних сценах Києва, Харкова, Баку, Іркутська, Москви, викликаючи захоплення театральної публіки та схвальні відгуки музичної критики.

Сучасні шанувальники вокалу позбавлені можливості через брак записів ознайомитися з багатим і різноманітним репертуаром співака. Ті кілька записів, що є у фондах Українського радіо, та одна-єдина грамплатівка, випущена Ногінським заводом у 1930 році, не розкривають всього творчого потенціалу, яким володів співак, а дають лише поверхове, приблизне уявлення і про голос, і про майстерність виконання. Ці записи – лише відлуння живого голосу, яким, за спогадами людей, що слухали Микишу у спектаклях чи концертах, він так чарував глядачів-слухачів. І все ж, маємо тішитися, що є хоч ці кілька записів, адже багато чудових вокалістів минулого, таких, як Стешенко, Зубарєв, Скибицька, Старостинецька, Копйова – список можна продовжувати – взагалі не лишили після себе ніяких записів.

Вперше про співака Микишу я дізнався від відомого в 1930-70-ті роки київського колекціонера грамплатівок Сергія Миколайовича Оголівця. Він давав Микиші високу оцінку і жалкував, що співак не записувався на платівки. Мав єдиний диск, та й то це був дует з Лубенцовим. Як з'ясувалося, платівка ця була надзвичайною рідкістю. Майже ніхто з київських колекці-

онерів, яких налічувалося тисячі, за винятком хіба що Михайла Зьоли, та може ще когось, не міг похвалитися, що має платівку Микиші. Тож розуміючи цінність платівки, її унікальність, я вирішив придбати її будь-що, і одного разу сказав про це Сергію Миколайовичу, назвавши при цьому солідну плату. Він майже одразу погодився її продати, очевидно, спокусившись на таку високу ціну. Так раритетна платівка перекочувала до моєї фонотеки.

Невдовзі про платівку дізналася директор музею Лисенка Юлія Олександрівна Белякова і почала умовляти мене віддати диск музею. Мовляв, музею він більше потрібний, ніж мені. Справа в тому, що обробка пісні «Ой, на гору козак воду носить» зроблена Лисенком, а Белякова збирала для музею абсолютно все, що було пов'язане з ім'ям Миколи Віталійовича. Мені, звичайно, зовсім не хотілося розлучатися з дорогим для мене (дорогим і в прямому, і в переносному значенні) диском, але жіноча настирність, врешті-решт, взяла гору і довелося поступитися. Хочеться сподіватися, що мій подарунок зберігається у музеї надійно і в належних умовах, і платівка і тепер у такому ж хорошому стані, як колись.¹

Боровицька. Пропоную послухати один із тих, без перебільшення, дорогоцінних записів, які зберегла для нас стара платівка 1930 року. Гадаю, ви поблажливо поставитеся до технічної якості цього запису у виконанні дуету видатних співаків – тенора Михайла Микиші та баса Василя Лубенцова. Українська народна пісня «Ой, на гору козак воду носить».

(Звучить запис)

Донцов. Звукова спадщина співака, як було сказано, справді мізерна, але матеріалів, які висвітлюють його життя і творчість, досить багато. Про Михайла Венедиктовича написано чимало статей та спогадів його сучасників. Найповніше його біографія викладена у невеликій за обсягом книжечці Шелюбського, виданій ще далекого 1947 року, та в доповіді мистецтвознавця Лідії Архимович, виголошеній на урочистому вшануванні співака в Академії наук України з нагоди його 70-річчя та 45-річчя артистичної діяльності.

Цікаву статтю про Микишу опублікував у журналі «Музика» за 1970 рік журналіст-мистецтвознавець Михайло Головащенко. Вона присвячена 85-річчю співака. Цінні спогади лишили солісти Московського Великого театру – Козловський, Лемешев, Обухова, Норцов, Політковський, Ханаяв, Степанова, Орфьонов, диригент Покровський, а також солісти Київської опери Стефанович і Пекарський, композитор Людкевич та інші митці.

---

¹ Примерно в те же годы мною, Анатолием Железным, было передано музею Лысенко немало редчайших дореволюционных украинских нотных изданий и пластинок, в том числе ещё один экземпляр той самой пластинки Микиши. Юлия Белякова умела работать с нами, коллекционерами. **А.Ж.**

Готуючись до передачі, я уважно ознайомився з цими статтями, а також з документами, що зберігаються в Архіві-музеї мистецтва України. На жаль, серед архівних матеріалів немає автобіографії та спогадів самого Микиші. А вони ж були, де зараз – невідомо. Тому ряд подробиць його життя, не відображених у друкованих джерелах, на жаль, поки що не з'ясовано. Наприклад, нічого не відомо про батьків Михайла Венедиктовича, окрім того, що вони, як зазначає Михайло Головащенко, були «бідні селяни». Невідомо також, чи були у співака ще якісь близькі родичі – брати, сестри, як склалася їхня доля. І ще: співак народився, нагадаю, 25 травня (тобто 6 червня за новим стилем) 1885 року у Миргороді на Полтавщині, де й минули його дитинство та юні роки. Але ж Головащенко пише, що батьки були селяни? Явне протиріччя. Якщо селяни, то чому Михайло народився і жив у Миргороді? Припускаю, що батьки могли переїхати із села до міста до народження сина, але це тільки припущення.

Або таке. У статті Головащенко пише, що Михайло був сиротою. Проте невідомо, коли він втратив батьків, хто його виховував, як батьків не стало, як жилося в той час хлопцеві і т.д. Це ті питання, які ще потребують з'ясування. Добре було б, якби знайшлися його автобіографія та спогади. Що спогади були – це незаперечно, бо співак у листі до Наталії Михайлівни Ужвій в 1960 році повідомляв, що мріє закінчити їх написання.

Змалку Михайло співав у хорі приходської школи, де навчався, трохи згодом – у церковному хорі. Брав участь у концертах, що їх організовував учитель співів на прізвище Богородський. У підлітковому віці вперше, як свідчить мистецтвознавець Архимович, «зіткнувся з театральною справою». В аматорській виставі п'єси Карпенка-Карого «Розумний і дурень» він грав епізодичну роль.

Після закінчення трирічної приходської школи нахил до мистецтва в широкому розумінні цього слова привів хлопця до художньо-промислової школи (була така у Миргороді), яка відіграла в його подальшому житті значну роль. Великий вплив на юнака мала атмосфера творчої праці та спілкування з людьми, які його оточували. А це були відомі діячі українського мистецтва – художники Федоров, Герардов, Сластіон, які виховали у свого учня любов до мистецтва, до творчої праці. В цей час у молодого Микиші пробудилося прагнення до громадської та суспільно-корисної справи, і лишилося воно у нього потім на все життя.

У промислово-художній школі Микиша був також учасником хорового і драматичного гуртків, допомагав Сластіону в постановці вистав «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «Сава Чалий» та ін. Михайло був хлопцем енергійним, мав поривчасту вдачу, не терпів брехні й лукавства. Не стояв осторонь суспільно-політичних процесів, які відбувалися тоді на Україні. Був непримиренний до проявів зла, насилля, несправедливості

збоку можновладців по відношенню до простих людей. Йому було 18, коли познайомився з народовольцями, які вели боротьбу з царським самодержавством. І Микиша бере активну участь у їх діях, що мали антидержавне спрямування.

Він доставляє з Полтави і поширює у Миргороді нелегальну літературу. На таємних сходках селян читає прокламації антиурядового змісту, малює на місцеве начальство карикатури. Невдовзі його заарештовують і заводять кримінальну справу, звинувачуючи в антидержавній агітації. Справа закінчилася 4-місячним ув'язненням в одиночній камері тюрми з подальшим дворічним особливим наглядом поліції. Так талановитий юнак вступив у свідоме життя. Це було перше випробування долі і було воно, на жаль, не останнім у житті Микиші. Але ні тюрма, ні поліцейське переслідування не зламали його волі, не згасили вільнодумства та бунтарського духу.

По закінченні промислово-художньої школи Микиша одержує спеціальність скульптора і звання вченого рисувальника. Однак молодика найбільше вабив спів, він мріє про вокальну кар'єру, і в здійсненні його заповітної мрії вирішальне значення мала зустріч з Миколою Віталійовичем Лисенком, який у 1902 році приїжджав у Миргород з метою набору співаків для свого хору. Прослухавши Микишу, Лисенко порадив йому вчитися співу.

Можливість поїхати в Київ з'явилася у Михайла лише через два роки. Цьому сприяв палкий шанувальник мистецтва Ярошенко – судовий слідчий, допомогли друзі. Микиша вступає до Музично-драматичної школи, щойно заснованої Лисенком. Микола Віталійович, знаючи, що хлопець бідний, що він сирота і не має засобів для життя і навчання, взяв його у свою родину і зарахував до класу співу професора Зотової, побатьківськи піклувався про нього, слідкував за його успіхами, звільнив від плати за навчання.

Згадуючи про цей період життя, Михайло Венедиктович пізніше писав:

«Світлий образ Миколи Віталійовича Лисенка завжди житиме у моєму серці. Надзвичайної душі людина, Микола Віталійович поєднував у собі риси справжнього гуманіста, видатного композитора і невтомого громадського діяча, навколо якого гуртувалися найкращі представники української культури. Живучи в родині Лисенка, я мав щасливу нагоду познайомитися з найвидатнішими українськими письменниками: Михайлом Коцюбинським, який читав нам у рукопису «Фату моргану», Іваном Франком у роки створення ним знаменитої поеми «Мойсей», Лесею Українкою, Оленою Пчілкою. Тут же я часто зустрічався з композитором Кирилом Стеценком, драматургами Михайлом Старицьким, Іваном Карпенком-Карим, корифеями української сцени Марією Заньковецькою, Панасом Саксаганським, Миколою Садовським.

Микола Віталійович мріяв про створення української опери і вже тоді піклувався про виховання для цієї мети добре підготовлених вокальних кадрів. Ця ідея захопила і мене, і я гаряче прагнув оволодіти секретами вокального мистецтва».

Боровицька. Оскільки Віталій Донцов процитував рядки зі спогадів Михайла Микиші, присвячені М.В. Лисенку, пропоную послухати ще один твір видатного композитора у його виконанні – «Мені однаково» на вірш Тараса Шевченка. Нагадаю, в цій та наступній передачах звучать записи співака, зроблені у 1930-му та в 1950-х роках. Ще раз наголошую, що записів видатного співака-тенора Михайла Микиші, якого ми з автором Віталієм Донцовим згадуємо у передачі циклу «Голос із грамплатівки», є всього дев'ять. Одразу ж скажу, що, на жаль, кілька оперних арій співак записав у 1950-х роках не в супроводі оркестру, а в супроводі фортепіано. Один із цих записів, фрагмент однієї із зоряних партій Михайла Венедиктовича, арію Германа з опери Чайковського «Пікова дама», пропоную зараз послухати.

(Звучить запис)

Боровицька. Послухаємо ще один запис: Микола Лисенко, вірш Тараса Шевченка – «Чого мені тяжко».

(Звучить запис)

Донцов. У 1905 році Лисенко запросив на посаду професора співу славетного оперного артиста і педагога Олександра Мишугу. Микиша переходить до його класу. Методи навчання співу цього педагога були йому до душі, близькі й зрозуміли. Він переймає їх беззастережно і ще до закінчення повного курсу навчання стає асистентом Мишуги.

У 1910 році Микола Садовський пропонує Микиші вступити в його трупу, і молодий співак погоджується, з успіхом дебютує в ролі Йонтека в опері Монюшка «Галька». Про цей дебют рецензент журналу «Українська хата» писав:

«Не вперше слухав я «Гальку», але цього разу виніс світле та глибоке враження. А винуватцем цього є добродій Микиша своєю трактовкою ролі з чисто вокального боку. Я пережив давно відому драму Йонтека по-новому. Тільки почувши добродія Микишу, я відчув її глибше, більш трагічно і більш тонко розуміючи роль. Серйозність трактовки ролі йшла поряд з тонкою артистичною фразировкою її. І знов-таки, я вперше чув щось подібне і тому повинен віддати данину його школі – високоартистичній і тонкопсихологічній. Все це дає добродію Микиші підставу розвинути в серйозного артиста-співака з надзвичайно багатими голосовими даними».

Разом з Микишею в «Гальці» дебютувала і юна Марія Литвиненко, згодом уславлена Литвиненко-Вольгемут. Спектакль перетворився на свято. Це був дебют талановитої, багатообіцяючої молоді, дебют творчих сил українського оперного мистецтва.

Маючи великий успіх у глядача, артист, однак, не спочив на лаврах – навпаки, ще наполегливіше продовжував працювати над собою, над удо-

сконаленням майстерності, ще енергійніше шукав ідеального сплаву музики і слова, співу і акторської гри. В театрі Садовського виконував виключно ліричні партії – Петра в «Наталці Полтавці», Андрія в «Запорожці за Дунаєм», Єника в «Проданій нареченій», Турідду в «Сільській честі». А в сезоні 1910–11 року Микишу, після успішного дебюту в «Фаусті» Гуно запросили в трупу Київського міського театру, де він виступав протягом 12 років. Спочатку співав переважно ліричні партії – Князя в «Русалці» Даргомижського, Вакулу в «Черевичках» Чайковського, але через деякий час, з 1919 року, після зустрічі з славетним тенором Собіновим, який порадив Микиші перейти на драматичний репертуар, він співає такі складні партії, як Радамес в «Аїді», Рауль в «Гугенотах» Мейєрбера, Хозе в «Кармен» Бізе, Герман в «Піковій дамі» Чайковського, і показує себе з якнайкращого боку.

Михайло Венедиктович Микиша був у прекрасній вокальній формі, міг не втомлюючись співати партію Радамеса три спектаклі підряд. В Київському театрі в ті роки співали Шаляпін, Цесевич, Каміонський, Брун, Скибицька – світила вітчизняної оперної сцени, та закордонні оперні зірки – Тітта Руффо, Баттістіні, Олімпія Боронат. Диригували спектаклями видатні музиканти Штейнберг, Паліцин, Кавваліні, Моргулян, Труффі.

Слава про Михайла Микишу як чудового оперного співака дійшла до керівництва Московського Великого театру, і в 1922 році його запросили в трупу як соліста – виконавця партій першого положення. Співак отримав честь виступати з кращими представниками вітчизняної оперної школи – Неждановою, Собіновим, Мигаєм, Степановою, Держинською, Обуховою, Пироговим, з такими диригентами, як Сук, Пазовський, Головін. Микиша одразу ж стає провідним солістом, і майже десять років виконує найголовніші тенорові партії. Такі з них, як Ірод в «Соломеї» Штрауса, Каніо в «Паяцах» Леонкавалло, Герман в «Піковій дамі» Чайковського, Каварадоссі в «Тосці» Пуччіні, стали шедеврами, вершиною його творчих здобутків.

До речі, партія Каніо принесла Микиші згодом світову славу – першу премію за образ і грим на міжнародній фотовиставці в 1928 році. Але життєвий і творчий шлях Микиші був устелений не тільки трояндами.

В 1929–30 роках над ним почали згущуватись темні хмари підозри і недовіри. Співакові судилося перенести велику неприємність, особисту драму в зв'язку з тим, що його син Тарас, який з матір'ю – дружиною Михайла Венедиктовича – виїхав за кордон на навчання і не повернувся на батьківщину. Врешті-решт, це стало причиною того, що Микиша пішов з Великого театру. Він їде в Харків і там його приймають у трупу столичної державної опери (Харків був тоді столицею України).

У Харкові почалася його педагогічна діяльність як викладача вокалу консерваторії. На харківській сцені Микиша виступав до самого початку війни. Коли спалахнула війна, оперний театр був евакуйований на схід – в Іркутськ. Але Михайло Венедиктович не поспішав евакуйовуватися і врешті-решт залишився в Харкові. Про це стало відомо в НКВС – туди, мабуть, хтось доніс. У спогадах диригента Миколи Покровського читаємо:

«Вересень 1941 року. Лінія фронту наближалася до Харкова. Якось перед евакуацією зустрічаю на вулиці Микишу. Він дуже розгублений, не знає, як діяти далі: виїздити з театром, чи залишитися у Харкові? Так ми тоді й розійшлися. І я чомусь подумав: а чи не тягне його до сина?»

Мабуть так, чи приблизно так подумали і в НКВС: чи не чекає, бува, Микиша німців? Ця підозра призвела до того, що його арештували і ледь не розстріляли. Потім силоміць етапували в Сибір, в Іркутську область, на лісопвал. Вже в Іркутську тривало слідство, На щастя, слідчий, який вів справу Микиші, виявився порядною людиною. Ретельно ознайомившись і вивчивши матеріали справи, не виявивши складу злочину, викликав підозрюваного і коротко сказав: «Можете бути вільні». Розповідали, що для звільнення Микиші багато зусиль доклала Зоя Гайдай.

В 1942 році Микиша став солістом Київського оперного театру, що перебував тоді в Іркутську в евакуації. Сильний, красивого тембру, широкого діапазону голос, який був у співака в молоді роки, хоч ще й добре звучав, але вже не так легко й вільно, як колись. Тому Михайло Венедиктович вже не часто співав у спектаклях і співав уже партії другого положення. Наприклад, Трике в «Євгенії Онєгіні» тощо.

Микиша не раз виступав у концертах для мешканців Іркутська, перед воїнами, у госпіталях. Виконував українські і російські народні пісні та романси, пісні на вірші Шевченка, вокальні твори Лисенка, Степового, Стеценка, популярні тоді фронтові пісні.

Після повернення у Київ у 1944 році став викладачем вокалу консерваторії. У 1946 році отримав звання професора. Протягом багатьох років працював над створенням підручника для студентів вокального факультету консерваторії під назвою «Практичні основи вокального мистецтва», в якому виклав практичні навички, власні спостереження та узагальнення свого досвіду.

Микиша був дуже вимогливим педагогом, і деякі студенти не витримували його вимог. Але ті, хто витримував, – як пише у спогадах Олександр Колодуб, – ставали хорошими вокалістами і успішно працювали у театрах, філармоніях, у різних музичних колективах.

Серед вихованців Михайла Венедиктовича були широко відомі співаки – у Великому театрі Радянського Союзу солісти Чубенко, Малашенко,

Антон Григор'єв, у Київському оперному театрі – Семен Коган, у Саратовській опері Галина Станіславова та багато інших.

З початку 1960-х років Микиша часто хворів, став погано бачити, не міг ні писати, ні читати. Це, як він зізнавався у листі до Н.М. Ужвій, була «справжня катастрофа». Про останній період життя Михайла Венедиктовича Микиші читаємо у спогадах Івана Семеновича Козловського, написаних у 1982 році:

«Коли я був у Києві, завжди прагнув відвідати Михайла Венедиктовича. Однак його дружина і дочка щораз знаходили причину, щоб ці відвідини не відбулися. Пізніше його учні розповідали мені про дуже несприятливі побутові умови у квартирі Микиші: у кімнатах вікна були затемнені, стіни запилені, оголені... А він же все життя співав про красу і гармонію, а останні дні провів у жорстоких умовах. Єдине, щоб зробив я для нього уже перед самою його кончиною, було те, що я домігся, щоб цьому знаменитому співакові присвоїли звання народного артиста».

Читати ці рядки спокійно, без хвилювання і душевної дрожі – неможливо. Михайло Венедиктович Микиша пішов у вічність 20 листопада 1971 року. Поховали його на Байковому кладовищі. Де саме, на якій ділянці його могила, у якому вона стані, чи є на ній пам'ятник або надгробок чи хоч простенька стела, чи хтось доглядає могилу – цього, на жаль, не знаю. Коли б я не був на Байковому, завжди підходив і до Паторжинського, і до Ропської, і Гайдай, і Петрусенко, і Литвиненко-Вольгемут – до багатьох, кого береже пам'ять. До Микиші так і не дійшов, каюсь. Але дав собі слово: будь-що знайти його могилку, щоб покласти троянди – такі самі, які дарували великому співакові після спектаклів шанувальники його блискучого таланту.

Боровицька. Надзвичайно схвилювала ця розповідь шановного Віталія Петровича Донцова. Гадаю, не лише мене, а й у кожного небайдужого слухача стискається серце: які ж карколомні і непередбачувані віражі долі часом трапляються в кожному житті. Та мимоволі проймає гордість від усвідомлення того, як людина, якщо вона, звичайно, справжня людина і справжній талант, усупереч усім несприятливим обставинам прагне виконати своє призначення, будь-що, з максимальною віддачею зробити те, заради чого вона колись з'явилася на цей світ.

Такий він наш буденний героїзм, така вона наша часом непомітна чужому оку проста людська мужність.

На завершення передачі про видатного співака – тенора ХХ століття Михайла Венедиктовича Микишу пропоную послухати ще один запис із грамплатівки 1930 року, де Микиша разом з видатним басом Василем Лубенцовим співає пісню «Дванадцять косарів». Принагідно висловлюю подяку доброму другові передачі «Голос із грамплатівки» Дмитрові Гришку за допомогу в підготовці архівних записів до ефіру.

(Звучить запис пісні)

24. Міссіна Н.К.

(Українське радіо, канал «Культура». 24.12.2014).

Ведуча Ганна Боровицька

Тридцять років звучав на київській оперній сцені голос Ніни Міссіної, тридцять років вона була провідною солісткою театру опери і балету ім.Шевченка. Цю співачку природа нагородила чудовим голосом, повнозвучним і рівним на всьому діапазоні, теплим і своєрідним за тембром. Її голос не можна сплутати ні з яким іншим. Зачувши його по радіо, навіть не чувши оголошення диктора, можна було безпомилково сказати: «Це Ніна Міссіна!» А по Українському радіо чарівний голос Міссіної у 50 – 70 роках минулого століття звучав ледь не щодня. У її виконанні часто передавали і українські народні пісні та романси, і оперні арії.

Я вперше почув по радіо у виконанні Ніни Міссіної пісню-романс Платона Майбороди на вірш Тереня Масенка «Любов моя». Чудова мелодія – така ніжна і щемна, трохи сумовита, у поєднанні із задушевними словами та натхненним співом так зворушили мене, що я, з'явившись на чергове заняття вокального гуртка, який вела у нас в інституті Людмила Михайлівна Делімарська – прекрасна піаністка і концертмейстер, попросив її розшукати ноти цієї пісні, що вона невдовзі й зробила. Я одразу ж розучив пісню і з успіхом проспівав її в одному з шефських концертів, з якими учасники нашого гуртка не раз виступали як у столиці, так і перед сільськими трударями Київщини.

З тих пір пісня «Любов моя» з репертуару Ніни Міссіної стала однією з моїх найулюбленіших. До речі, цю чудову пісню, яку вважаю шедевром нашої вокальної лірики, я після Ніни Міссіної довго не чув ні в якому іншому виконанні ні в концертах, ні по радіо. Чомусь не була вона записана

і на грамплатівку. Аж ось кілька років тому несподівано почув її по радіо у виконанні Романа Майбороди і був радий так, ніби на кілька хвилин повернувся у свої юні роки. Дуже подобається мені у виконанні Ніни Міссіної народна пісня «Не питай». Слухаєш – а мелодія так і бентежить, так і підмиває душу, проникає у саме серце. Ось як діє на почуття проникливий спів Ніни Міссіної! Глибоким душевним трепетом, схвильованістю позначене і виконання пісні Г.Жуковського (вірш О. Новицького) з кінофільму «Той, що пропав безвісти».

Уміння співачки психологічно тонко проникнути в пісенний образ, точно розставити акценти забезпечували успіх будь-якому твору, який вона виносила на суд людей. У другій половині 1950-х років Ніна Міссіна записала у Москві на грампластинки ряд вокальних творів. Це, крім уже згаданих, три українські народні пісні «Закувала зозуленька», «Ой, чия ти, дівчинонька» та «Пішла б я на музики», романс Шамо на вірш Шевченка «Зацвіла в долині», пісня Мальви з однойменного кінофільму (муз. І. Шамо, вірш І. Буніна), пісню композитора Гембера на вірш Волгіної «Навіщо, любий», та дві народні пісні – чеську і моравську – «Все мені матінка говорила» і «Йшла Марина».

Прикро, що оперний репертуар співачки у грамзапису не представлений зовсім. Та, на щастя, в музичних фондах Українського радіо такі її записи є. Гадаю, радіослухачі із задоволенням послухають у наших передачах деякі з них.

У Київському оперному театрі Ніна Міссіна створила чимало яскравих, художньо-завершених сценічних образів, які дістали високу оцінку як глядачів, так і музичних критиків. Відомий театрознавець, доктор мистецтвознавства Юрій Станішевський ще у 1965 році в одній з центральних газет, у статті «Еволюція вистави» (йшлося про нову постановку Київського театру опери Верді «Трубадур»), відзначаючи високий виконавський рівень Д.Гнатюка, Ю.Гуляєва, В.Третьяка, про співачку Міссіну писав так:

«В партії Азучени, прекрасною виконавицею якої є Ніна Міссіна, вокальний і пластичний образ зливаються в гармонійне ціле. Пристрасно й гнівно звучить сумна пісня нещасної циганки в першій картині другої дії, яка переходить в її трагічну і схвильовану розповідь, сповнену жадобою помсти. А скільки щирої ніжності й любові до сина в її журливій пісні з третьої дії! Поривчаста й широка пластика допомагає співачці ще глибше розкрити пекучий біль, що вирує в серці скривдженої циганки».

Таких прекрасних високохудожніх образів Ніна Карлівна Міссіна створила на київській оперній сцені понад два десятки (а якщо точніше – 25). Назвемо найзначніші її роботи. Це вже згадана Азучена в «Трубадури» Верді, Любаша в «Царевій нареченій» Римського-Корсакова, Настя в «Тарасі Бульбі» Лисенка, Соломія в «Богдані Хмельницькому» Данькевича, Кончаківна в «Князі Ігорі» Бородіна, Марфа у «Хованщині» та Марина

в «Борисі Годунові» Мусоргського, Амнеріс в «Аїді» Верді, Джіованна в «Ріголетто», Ульріка в «Бал-маскарад» Верді, Зібель у «Фаусті» Гуно, Ратмир у «Руслані та Людмилі» Глінки, Лола в «Сільській честі» Масканьї, Малліка в «Лакме» Деліба, Відьма в «Аскольдовій могилі» Верстовського.

У ті роки, коли Ніна Міссіна працювала в театрі, яскраво зорили імена великих майстрів сцени, співачок її амплуа – Лариси Руденко і Елеонори Томм, Галини Туфтіної, Ніни Гончаренко і Євгенії Озимковської. Щоб виступати з ними у тих самих партіях і не бути, так би мовити, затьмареною, відтиснутою на задній план, їхня колега повинна була мати принаймні не гірші, як у них, і вокальні, і акторські дані. Ніна Міссіна, безперечно, була гідною суперницею своїх іменитих товарок по сцені.

Партнерами співачки у різні роки були видатні майстри української опери – Борис Гмиря, Лілія Лобанова, Михайло Гришко, Микола Ворвулев, Єлизавета Чавдар, Микола Частій, Віктор Борищенко, Андрій Кікоть, Євгенія Мірошниченко, Петро Білинник, Лариса і Бела Руденко, Ніна Гончаренко, Борис Пузін, Михайло Роменський, Анатолій Солов'яненко, Дмитро Гнатюк.

Ніні Карлівні доводилося виступати в одних і тих самих спектаклях і з такими чудовими співаками, як Володимир Матвеев, Євген Червонюк, Сергій Козак, Михайло Шевченко, Зінаїда Старченко, Костянтин Огнєвой, Володимир Тимохін, Клавдія Радченко, Віра Любимова, Микола Фокін, Олександра Жила, Зоя Христич, Броніслава Полякова, Олександр Чулюк-Заграй, Таїсія Пономаренко, Ніна Костенко, Галина Шоліна – ось скільки незабутніх імен!

Хай мені пробачать слухачі за такий довгий перелік. Час невблаганний і майже всі вони, на жаль, вже пішли з життя, залишивши по собі добру пам'ять, повагу і любов численних шанувальників. Тим же народним улюбленцям, колишнім колегам героїні нашої передачі, які живуть серед нас, – Д. Гнатюку, З. Христич, О. Чулюк-Заграю, В. Любимовій, Б. Руденко – хочемо побажати доброго здоров'я, довголіття і благополуччя у році, що настав.

Біографія Ніни Міссіної.

Народилася вона у 1928 році у місті Благовіщенську-на-Амурі у простій робітничій сім'ї. Її батько був столяром, мати працювала кухаркою у робочій їдальні. У місті Благовіщенську минуло раннє дитинство майбутньої артистки. У 1939 році родина переїхала на Україну у місто Умань, що на Черкащині.

Ніна була ученицею 5 класу, коли почалася війна. Її старший брат Володимир, який на той час ще не досяг призовного віку, добровольцем пішов на фронт, залишився живим, але повернувся додому інвалідом.

Батькам та Ніні довелося зазнати, як і багатьом нашим співвітчизникам, чимало горя, але, на щастя, усі вижили.

Після визволення Умані Ніна продовжила навчання в школі, і, закінчивши семирічку, вступила до Кишинівського музичного училища. Вже тоді у неї потроху зріло бажання навчатися співу. Бо ще дома не раз чула від людей про те, який у неї гарний голос. Ніна була активною учасницею шкільної художньої самодіяльності, виступала на шкільних вечорах, районних олімпіадах і навіть співала по радіо! З піснею вона засинала, з піснею прокидалася. А тут ще й мама її кращої подруги Світлани – Олена Степанівна, як тільки Ніна, бувало, завітає до них, повсякчас повторювала одне і те саме: «Нінусю, ти повинна співати! Адже у тебе такий чудовий голос! Твій голос, то тобі дар Божий. Ти просто не маєш права не співати. Повір мені – ти мусиш вчитися у консерваторії, неодмінно!»

І Ніна повірила. З другого курсу музучилища, яке вона закінчила з відзнакою, її зараховують у консерваторію. А 5 курс вищого навчального закладу Міссіна закінчила вже у Києві, куди вона переїхала в 1952 році. У столиці Ніна навчалася в класі чудового вокального педагога Олени Олександрівни Степанової, якій потім все життя була глибоко вдячна за науку, материнську турботу і увагу, які виявляла до неї її мудра вчителька, що навчила її не лише розуміти чарівний світ музики, а й щедро дарувати його людям.

Після закінчення консерваторії Ніну Міссіну у тому ж році запросили на роботу солісткою Київського оперного театру, у якому, як вже було сказано, співачка виступала протягом трьох десятиріч – з 1953 до 1983 року. За видатні заслуги у театральному мистецтві їй у 1962 році було присвоєно звання заслуженої артистки республіки та нагороджено орденом «Знак пошани».

Артистка багато гастролювала як у Радянському Союзі, так і за кордоном – у Болгарії, Чехословаччині, Югославії, Румунії. Вона була учасницею Всесвітнього фестивалю молоді і студентів у Бухаресті, на якому стала дипломантом. У 1960–80 роки Міссіна зробила чималу кількість записів вокальних творів, які увійшли у золотий фонд Українського радіо.

Останні роки життя співачки, висловлюючись музичним терміном, на жаль, минули на сумній ноті. Вона часто нездужала, і на схилі літ, їй, уже тяжко хворій, судилося пережити ще й сімейну драму, терпіти тяжкі фізичні і моральні муки, зазнати холодної байдужості і колишніх колег, і тих, що називалися колись її друзями, і навіть рідних та близьких людей. Мабуть, саме це стало фатальним для співачки і прискорило її трагічний кінець. Мені розповідали ту сумну, останню сторінку життя Ніни Карлівни, а у вухах невпинно звучали слова знаменитого романсу Аляб'єва на вірш Беранже (у перекладі Д. Ленського) – «Жебрачка». Пам'ятаєте?

У щасті люди дружать з нами,
У горі й друзів тих нема!

Ніна Карлівна Міссіна померла 16 жовтня 1995 року. На якому кладовищі її могила, нам дізнатися не вдалося. Діти Міссіної – син Олег та донька Людмила живуть за кордоном. Хто ще є з її найближчих родичів, – нам, на жаль, невідомо.

...Одна щира шанувальниця таланту співачки, робітниця Київметробуду, майже піввіку тому писала Ніні Міссіній: «Ви рівно пройшли шлях до вершини, залишивши за собою золоті сліди». І з цим важко не погодитися. Слід, який залишила у вітчизняному вокальному мистецтві чудова українська співачка і актриса Ніна Міссіна, був справді золотим.

25. Озимковська Є.П.

(Українське радіо, канал «Культура», 29.09. 2013).

Ведуча Ганна Боровицька

Боровицька. Продовжуємо цикл передач, присвячених співакам минулого, голоси яких зберігають для нас старі музичні записи. Сьогодні мова про заслужену артистку України, солістку Національної опери з 1953 до 1979 року Євгенію Петрівну Озимковську. А оскільки не так вже й багато є

тих, кому пощастило слухати її на сцені театру і в концертах, пригадаємо її прекрасне контральту, послухаємо твір Якова Степового на вірш Івана Франка «Розвійтеся з вітром».

(Звучить запис)

У нашій студії відомий київський колекціонер грамзаписів Віталій Петрович Донцов. Скажіть, будь ласка, Віталію Петровичу, є, напевно, різниця, коли слухаєш голос тільки з грамплатівки, знаєш співака тільки із записів, і коли знайомий з ним особисто? Знаю, з Євгенією Петрівною Озимковською ви були знайомі особисто. Які ваші вражен-

ня, якою запам'яталась вам ця прекрасна жінка і чудова співачка?

Донцов. Я був знайомий з Євгенією Петрівною Озимковською з 1977 року. Тоді якраз збирав матеріали для книжки спогадів про Олександру Дмитрівну Ропську, народну артистку України. Подзвонив і до Євгенії Пе-

трівни додому. Вона була ученицею Ропської. Ми домовилися зустрітися біля оперного театру. Озимковська обіцяла принести свої спогади. То була моя перша зустріч з нею.

Євгенія Петрівна була моложавою, високою, стрункою. Гарне, симпатичне обличчя. Вона ще працювала в театрі, але вже недовго. З того часу ми часто спілкувалися по телефону. Євгенія Петрівна завжди вітала мене з Новим роком, з різними святами, я вітав її і Самуїла Абрамовича. Востанне бачив її в листопаді 2003 року у неї вдома, дець за два місяці до того, як вона пішла з життя.

Боровицька. У фондах радіо є запис сцени з четвертої картини опери «Пікова дама» за участю Євгенії Озимковської. Зараз ми його послухаємо.

(Звучить запис)

Боровицька. Ім'я Євгенії Петрівни Озимковської, на жаль, тепер відоме не багатьом. Тому варто було б торкнутися деяких сторінок її біографії. Знаю, що народилася вона в Росії, але згодом стала, так би мовити, невід'ємною частиною саме української культури. Розкажіть про це, будь ласка.

Донцов. Євгенія Петрівна Озимковська, як і її педагог Ропська, за походженням була росіянкою. Опинившись за велінням долі на Україні, вони стали видатними особистостями українського мистецтва. Обидві всім серцем полюбили нашу країну, наш народ, нашу мову, мистецтво, і кожна зробила вагомий внесок в українську культуру. І цим заслужили вдячну пам'ять і шану нашого народу.

Євгенія Петрівна народилася у 1923 році в місті Царицині, у багатодітній сім'ї. Батько працював бухгалтером на одному з підприємств. У родині Озимковських дуже шанували музику. Брати та сестри Жені співали і грали на різних музичних інструментах: гітарі, балалайці, баяні, російській гармошці. Батько був палким шанувальником народних пісень і ту свою любов намагався прищепити і своїм дітям.

Отож, з дитинства майбутня артистка пройнялася любов'ю до рідних наспівів, які чула також від своєї бабусі – та знала їх безліч. Кілька років Євгенія відвідувала міський палац піонерів (місто стало вже називатися Сталінградом). У ньому вона вчилася грі на скрипці, і грала на цьому інструменті досить пристойно. А коли доводилося співати у шкільних концертах, вчителі та знайомі захоплювались її голосом і казали батькам: «У вашої дочки у горлі золото».

Боровицька. Який голос був у неї тоді?

Донцов. У Євгенії Петрівни було рідкісне, прекрасного оксамитового тембру і досить сильне контральто.

Боровицька. Але доля не одразу привела її на музичний шлях?

Донцов. Про це зараз скажу. У школі Женю так і називали – артисткою. І вона мріяла стати артисткою, але життєві обставини склалися так, що у 1941 році Женя, закінчивши десятирічку, поступила не в консерваторію, а у медичний інститут. До речі, у кінці 1930-х років сім'я пережила справжню родинну драму: арештували батька і засудили його, якщо не помиляюся, до 10 років ув'язнення. З в'язниці він так і не повернувся. Але глибока душевна травма, нанесена жорстокою долею, не зламала її

У 1942 році (це, як відомо, був рік грандіозної битви на берегах Волги, де вирішувалася доля усієї коаіни) Євгенія Озимковська добровільно пішла на фронт, крокуючи грізними дорогами війни від Волги до Вісли. У бойовій обстановці, у рідкі хвилини затишшя, на привалах, вона виступала перед бійцями, співала, танцювала і навіть читала власні вірші. Ось тоді, мабуть, в її душі остаточно визріло рішення, яке вона носила в собі ще з шкільних років, присвятити себе вокальному мистецтву.

Боровицька. А як все ж таки вона потрапила до Києва, саме до київської консерваторії?

Донцов. У 1944 році Євгенія Петрівна приїхала до Києва у короткострокову відпустку. Київ був рідним містом її чоловіка Самуїла Абрамовича (Женя вийшла за нього заміж на фронті). Мала вона на руках направлення військової частини, у якій служила, на навчання до консерваторії. Євгенія була у військовій шинелі, солдатських чоботях, з бойовими нагородами на грудях, коли з'явилася перед своїм майбутнім педагогом, народною артисткою України Олександрою Дмитрівною Ропською, яка, прослухавши дівчину-солдатку, вирішила взяти її в свій клас.

Так учасниця Великої Вітчизняної війни, володарка рідкісного голосу стала студенткою Київської консерваторії імені Чайковського. Збулася її заповітна мрія.

Боровицька. А як же вона потрапила на сцену Київської опери?

Донцов. Євгенія Петрівна Озимковська закінчила консерваторію у 1951 році і отримала направлення у Донецький оперний театр, в якому їй одразу ж довірили найскладніші партії: Княгині в «Русалці» Даргомижського, Солохи в «Черевичках», Марти в «Іоланті», Графині в «Піковій дамі» Чайковського, Дуняші в «Царевій нареченій» Римського-Корсакова та ще кілька партій.

Поруч з роботою в оперному театрі Озимковська вела і активну концертну діяльність, була частою гостею у віддалених шахтарських селищах, на рудниках, у робітничих клубах. А у 1953 році отримала запрошення на роботу в Київський оперний театр, і саме тут на повну силу розквітнув її чудовий, самобутній талант.

Боровицька. Вона працювала на сцені столичній опери близько 25 років, чи не так?

Донцов. На київській сцені вона співала з 1953 до 1979 року, тобто понад чверть століття. Виконала понад 40 партій в операх вітчизняної та зарубіжної класики. Одночасно багато гастролювала як у нашій країні, так і за кордоном. Її виступи в спектаклях та концертах супроводжувалися незмінним успіхом у глядачів і слухачів.

Боровицька. Однією з найбільш яскравих в репертуарі Євгенії Озимковської була партія Вані в опері Глінки «Іван Сусанін». Послухаємо пісню Вані з третьої дії опери.

(Звучить запис)

Донцов. У 1957 році відбувся VI Всесвітній фестиваль молоді і студентів у Москві. Євгенія Озимковська взяла участь у конкурсі вокалістів. На тому престижному міжнародному конкурсі вона отримала срібну медаль і стала лауреатом. У 1967 році їй було присвоєно звання заслуженої артистки України і нагороджено орденом «Знак пошани». Багато років Євгенію Петрівну вибирали депутатом Київської міськради.

Хочу нагадати одну публікацію газети «Советская культура» – статтю видатного співака Івана Семеновича Козловського. Називаючи співаків, які знаходилися тоді «у прекрасній творчій формі та у всеозброєнні високої майстерності», таких, як Гмиря, Чавдар, Білинник, він назвав і ім'я Євгенії Озимковської. І це не було перебільшенням – такої високої оцінки славетного артиста вона удостоєна цілком заслужено. Адже, за висловом того ж Козловського, співачка Озимковська дійсно була прекрасною вокалісткою, гідною партнеркою Зої Гайдай, Лариси Руденко, Елеонори Томм, Лілії Лобанової, Михайла Гришка, Миколи Частія, Михайла Роменського, Дмитра Гнатюка – цілої когорти славетних майстрів української оперної сцени.

Додам (мабуть, це не всі знають): відомий німецький мистецтвознавець і вокальний педагог Карл Лаукс, почувши Євгенію Петрівну в операх, назвав нашу володарку чудового голосу «феноменальним контральто». У влучності цього вислову можна переконатися, слухаючи її навіть у магнітофонному запису. Знаю, записів Озимковської є чимало у фондах Українського радіо і хотілося б, щоб вони частіше звучали в ефірі.

На жаль, життєвий шлях цієї співачки завершився трагічно, Після смерті чоловіка Євгенія Петрівна лишилася самотньою. Її найближчі родичі були далеко від неї, жили фактично вже в іншій державі. Приїздити до Євгенії Петрівни було вже не так просто, як раніше, а Євгенія Петрівна часто була змушена перебувати в лікарні і виживати, як кажуть, самотужки. Її не стало у січні 2004 року, а в який саме день – невідомо, ніхто цього не знає. Про смерть співачки навіть найближчі їй люди дізналися через два тижні, після того, як її не стало.

Боровицька. Подякуємо за цікаву розповідь Віталію Петровичу, разом з яким ми гортали сторінки життя і творчості співачки, що мала рідкісне за красою контральто, заслуженої артистки України, багаторічної солістки Національної опери України Євгенії Петрівни Озимковської. На завершення – два солоспіви у виконанні співачки: Кирило Стеценко на вірш Лесі Українки «Дивлюсь я на ясні зорі». Яків Степовий на вірш Олександра Олеся «Зимом». Дякуємо за увагу, до наступних зустрічей.

26. Пузін Б.М.

(Українське радіо, канал «Культура», 14.10. 2014).

Ведуча Ганна Боровицька

У Харкові, на Журавлівці, по вулиці Сніжківській, 25 і досі стоїть старий одноповерховий будинок, у якому минули дитинство та юність Бориса Миколайовича Пузіна. У 1950-60 роках цей співак уславився на київській

оперній сцені, створивши цілу низку високохудожніх образів у вітчизняних та зарубіжних операх. Понад 20 років його красивий, повнозвучний, приємного тембру і широкого діапазону голос – ліричний баритон був окрасою столичного оперного театру.

Микола в «Наталці Полтавці» та Посланець в «Тарасі Бульбі» Лисенка, Сотник у «Богдані Хмельницькому» Данькевича, Максим у «Арсеналі» Г. Майбороди, Онегін в «Євгенії Онегіні», Єлецький в «Піковій дамі», Роберт в «Іоланті» Чайковського, Щелкалов у «Борисі Годунові» Мусоргського, Фігаро в «Севільському цирюльнику» Россіні, Марсель у «Бо-

гемі» Пуччіні, Сільвіо у «Паяцах» Леонкавалло, Жермон у «Травіаті» Верді, Валентин у «Фаусті» Гуно, Данкайро в «Кармен» Бізе – це ті образи, які жили на сцені повнокровним життям і запам'яталися киянам-меломанам старшого покоління саме в інтерпретації провідного соліста оперного театру, заслуженого артиста України Бориса Пузіна.

Якось я розмовляв із своїм давнім знайомим, випускником Київського університету, який у ті, тепер вже далекі 50-60 роки минулого століття, як і я, часто відвідував спектаклі київської опери. Згадували співаків – наших кумирів, вистави, які йшли тоді. Коли мова зайшла про «Євгенія Онегіна»,

я запитав у співрозмовника, хто, на його думку, був у Києві найкращим Онегіним. Не задумуючись, він відповів: Борис Пузін. А потім, ніби перейнявшись спогадами, які наринали раптово, дав волю емоціям: «Який це був Онегін – потрясаючий! Рівних йому не було...» Я погодився з ним, адже сам був свідком створення Борисом Миколайовичем образу героя геніального пушкінського твору, увічненого у геніальній музиці Чайковського.

Київська оперна сцена у різні роки знала чимало чудових Онегінів – Гришко, Лаптев, Андрій Іванов, Ворвулев, Гнатюк... Але й серед них Онегін Пузіна стоїть окремо, осібно. Це був надзвичайно яскравий образ. Вокальний і сценічний талант артиста, добрі знання життя і побуту суспільства пушкінської доби були йому запорукою глибокого і переконливого розкриття образу молодого петербурзького аристократа.

Студенти Київського університету ім. Шевченка, які у 1958 р. відвідували виставу з участю Пузіна, подарували йому кришталеву вазу з його портретом у ролі Онегіна з написом: «Кращому Онегіну». Той подарунок був для співака свідченням глибокої поваги і визнанням його таланту.

...Пригадую 1958 рік. На гастролі до Києва приїхав славнозвісний тенор Сергій Якович Лемешев. Співав він у двох спектаклях – «Євгеній Онегін» і «Травіата». Був аншлаг. Квітки розкупили задовго до спектаклів. Але мені пощастило – квитка я встиг придбати. В день вистави «Євгенія Онегіна» біля каси театру вже снували люди у пошуках квитка. А увечері, перед спектаклем, ті, хто не мав квитка, заздрісно проводжали поглядом тих, хто упевненою ходою прямував до входу в театр, пильно стежили, чи не з'явиться хтось, хто «здає» квитки. Якщо такий раптом з'являвся, натовп буквально накидався на нього і ледь не виривав квитка з рук. Потрапити до глядачевої зали пощастило не кожному бажаючому.

Почалася вистава. Появу Лемешева-Ленського на сцені публіка зустріла із захватом тривалими оплесками. Хоч співак тоді був вже, як кажуть, не першої молодості, але майстерно виконаний грим приховав його вік, і навіть у бінокль він виглядав хай і не 18-річним юнаком, яким був Ленський, але цілком молодою привабливою людиною. Співав і грав Лемешев блискуче, чаруючи таким знайомим по грампластинках неповторного тембру голосом.

Цілком йому до пари був і Пузій-Онегін – як у вокальному, так і сценічному відношенні. Молодий (Пузіну було тоді трохи за 40), вродливий, шляхетний, але якийсь гордовито-холодний, з вишуканими манерами світського аристократа красень, він ніби зійшов зі сторінок пушкінського роману, щоб засвідчити, що він і є той Онегін, якого покохала Татьяна і з яким їй не судилося пов'язати свою долю.

Шоліну, яка співала партію Тат'яни, й інших виконавців глядачі приймали з бурхливим захопленням і, здавалося, оплескам і вигукам «браво» не буде кінця. А коли вистава закінчилася, піднялася завіса і на авансцені з'явилися учасники вистави, взявшись за руки, глядачева зала здригнулася від оплесків, які переросли в овацію. Квітів було море! То був справжній тріумф великих майстрів оперного мистецтва.

У 1968 році я дивився виставу «Кармен» з участю Б.М. Пузіна, який співав партію Данкайро, диригував тоді В. Кортацці. Образ одного з контрабандистів, створений артистом, був цікавий і переконливий. Чудові були співачка з Угорщини Сабо у головній ролі Галина Шоліна-Мікаела, Ярослав Головчук-Хозе, Михайло Шевченко-Моралес, Георгій Красуля-Цуніга, В. Багацька-Фраскіта.

Партнерами Б.М. Пузіна протягом багатьох років були видатні співаки, майстри української оперної сцени – Лариса Руденко, Єлизавета Чавдар, Таїсія Пономаренко, Микола Ворвулев. Андрій Кікоть, Лілія Лобанова, Костянтин Огневой, Галина Туфтїна, Зоя Христинч, Галина Шоліна, Володимир Тимохін, Олександра Жила, Бела Руденко, Микола Фокін, Ніна Гончаренко. Майже всі вони вже пішли з життя, і наш святий обов'язок берегти пам'ять про них.

Кілька слів про записи голосу Б. Пузіна. На жаль, патефонних платівок його майже не випускали. Кажу «майже», бо з величезного репертуару співака – оперного і концертного, на платівках було, здається, всього три записи – дві оперні арії (Онегіна і Єлецького), та пісня П. Майбороди на вірш Т. Масенка – «Про Дніпро». Останнім часом у моїй домашній фонотеці з'явився компакт-диск Бориса Миколайовича, подарований мені його сином Ігорем, з оперними аріями, українськими народними піснями та романсами композиторів-класиків – Лисенка, Стеценка, Степового, а також фронтовими піснями часів Великої Вітчизняної війни. Їх Борис Миколайович виконував надзвичайно щиро і проникливо. Особливо такі, як «Ех, дороги» Новікова, «В землянці» Лістова та «Ось солдати ідуть» Молчанова. У концертах Б.М. Пузін часто співав пісню Лисенка на вірш Шевченка «Гетьмани, гетьмани». Цю пісню Борис Миколайович відкрив для себе випадково. Є запис його розповіді про це, і зараз ми його послухаємо.

(Звучить запис розповіді співака).

А тепер час коротко нагадати слухачам про основні періоди життєвого і творчого шляху Б.М. Пузіна. Народився він 1 жовтня (14-го за н. ст.) 1915 року у місті Нарва в Естонії, що входила тоді до складу Росії. Батько його Микола Венедиктович був моряком Балтійського флоту, мати – Юльєтта Осипівна – домогосподаркою. Коли хлопчику було лише кілька міся-

ців, батьки переїхали на Україну, до Харкова, де й минуло дитинство та юність майбутнього артиста.

У Бориса були два молодших брати – Віктор та Микола. З шкільного віку Борис і Віктор мріяли стати льотчиками. Борис після закінчення семирічки вступив до Харківського авіаційного технікуму. Згодом, відчувши тягу до музики і співу, він вступив до Харківського музичного училища. Та закінчити його не довелося – почалася війна. Бориса Пузіна призвали на військову службу і відправили на фронт.

На фронті Пузін був техніком-механіком, ремонтував літаки, готуючи їх до польоту. Мабуть, так вже судилося, що на фронті молодий боєць Борис Пузін зустрів дівчину-красуню, студентку Харківського медичного інституту Ірину, і вона стала його дружиною. Та незабаром Ірина разом з інститутом була евакуйована в Ташкент, а її чоловік, вирвавшись із своєю військовою частиною з харківського оточення-котла, продовжував воювати в Другій повітряній армії, якою командував уславлений воєначальник Володимир Олександрович Судець.

Дружина Бориса у 1943 році після закінчення медінституту вирушила на фронт, вона була хірургом. Її направили в ту саму армію, у якій воював чоловік. Обоє вони дійшли до Берліна, обоє розписалися на стінах рейхстагу в пам'ятні травневі дні 1945 року. Бойові заслуги Бориса і Ірини Пузінних було відзначено низкою урядових нагород та численними подяками військового командування. Служба Б.М. Пузіна в Радянській Армії продовжувалась і по закінченні війни. У 1946 році він взяв участь в огляді армійської художньої самодіяльності. Члени журі, в склад якого входили знаменитий бас московського Великого театру Іван Петров та уславлена актриса МХАТ Алла Тарасова, звернулися до командування військової частини, де служив старший лейтенант Пузін, з порадою демобілізувати його і направити на навчання до консерваторії.

Тож 1946 року Борис Миколайович Пузін став студентом Харківської консерваторії, навчався в класі професора Михайлова. Наступного 1947 року Борис Пузін взяв участь у першому Всесвітньому фестивалі молоді і студентів у Празі і став його лауреатом.

Після закінчення консерваторії у 1950 році Пузін був запрошений солістом у Київський театр опери та балету ім. Шевченка і виступав на його сцені понад двадцять років, створивши цілу галерею прекрасних вокально-сценічних образів. А вперше він вийшов на київську сцену в ролі Валентина в опері «Фауст» Гуно. Газета «Вечірній Київ» за 25 грудня 1951 року у рецензії на виставу «Пікова дама», поставлену режисером Дмитром Смоличем, писала:

«Слід відзначити Бориса Пузіна у партії Єлецького. Чудово звучить свіжий, молодий голос артиста, кожний звук його сповнений пристрасті, палкого почуття закоханого юнака».

Таких схвальних відгуків про талановитого співака і актора було у пресі багато.

Б.М. Пузін часто гастролював по містах України і Радянського Союзу, виїжджав на гастролі і за кордон, співав на оперних сценах Польщі, Угорщини, Чехословаччини, Франції, Фінляндії, Бельгії, Туреччини, брав участь у збірних концертах. Його партнерами були видатні вокалісти, такі, як Іван Петров, Сергій Лемешев, Ірина Масленнікова, американець Джером Хайнс, болгарини Димитр Узунов, Нікола Ніколов, Борис Христов, французька співачка Жанін Мішо та інші оперні зірки.

У 1960 році Борису Миколайовичу Пузіну було присвоєно почесне звання заслуженого артиста республіки. У 1970 році співак залишив оперну сцену. Він був ще в хорошій вокальній формі і, звичайно, міг і хотів ще працювати у театрі і далі. Та й вік був, як кажуть, ще не критичний. До того ж ми знаємо, що такі чоловічі голоси, як бас та баритон зберігаються довше, ніж тенор, особливо драматичний. Чому ж Борис Пузін передчасно пішов з театру?

У кінці 1960-х років навколо співака у театрі склалася, на жаль, не зовсім сприятлива для нього обстановка, виникли непорозуміння між артистом і керівництвом, тож врешті-решт, щоб зберегти нерви і здоров'я, Борис Миколайович прийняв рішення піти з театру. Але він не міг змиритися із становищем пенсіонера, відчував, що ще може бути корисним, потрібним суспільству, і тому вирішив продовжити свою трудову діяльність, але вже на інших теренах – як педагог.

Майже до кінця життя (співак помер 7 травня 1972 р.) він викладав вокал у Київському естрадно-циркового училищі, передаючи молоді свої знання та багатий творчий досвід.

У 2015 році 14 жовтня буде 100-літня дата Б.М. Пузіна. Хочеться сподіватися, що вона не буде не поміченою в Україні з боку культурної громадськості та офіційних установ. Що маю на увазі? А ось що: і пресу, і радіо-телебачення, і меморіальну дошку на будинку, і назву однією з вулиць столиці іменем співака. Якщо комусь, хто слухає нас зараз, коли-небудь доведеться побувати у Харкові на Журавлівці, на вулиці Сніжківській, зупиніться біля старого будинку № 25, згадайте цю передачу і пом'яніть добрим словом нашого чудового співака, видатного митця і прекрасну людину – Бориска Миколайовича Пузіна. Хіба такий співак, як Б.М. Пузін, не заслужив цього своїм життям і талантом?

27. Река В.М.

(Українське радіо, канал «Культура» 06.06. та 13.06.2016).

Ведуча Ганна Боровицька

Сумщина – родзинка України, благословенний, благодатний край. До того ж співучо-пісенний. Земля Сумщини явила Україні і світові співаків, які своїм талантом, чарівними голосами уславили нашу країну та її вокальне мистецтво. Родом із Сумщини були Микола Іванов і Єлизавета Петренко, Степан Зубко і Василь Войтенко, Іван Стешенко, Борис Гмиря і Олександра Жила.

Валентина Река – їхня землячка. Славнозвісні Суми – її рідне місто, її батьківщина. Там вона народилася, там минули перші роки її життя. Сім'я, у якій зростала майбутня оперна зірка, була малозабезпеченою. Нужда, нестатки були частими гостями великої родини. Основний тягар турбот про хліб насушний падав на маму Валі – Марію Федорівну, яка, щоб прогудувати дев'ять душ сім'ї, мусила тяжко працювати.

Раннє дитинство Валі Реки припало на кінець 1930-х – початок 40-х років. Воно, як і у більшості її ровесників, було нелегким. Воєнне лихоліття, розруха, голод, бідність, – ось у таких умовах зростало покоління «дітей війни». До того ж, життєві обставини склалися так, що маленькій Валі не судилося зазнати батьківської любові та піклування. Єдиним світлим промінчиком, який зігрівав її вразливу дитячу душу, були матусина турбота і ласка. Гарненьку, жваву, метку дівчину любили усі. Артистичні нахили проявилися у неї ще в дитячому садку, коли Валі було 4-5 років. Вона вже тоді удавала із себе то піаністку, то кіноартистку. На запитання виховательки «Ким Валечка хоче бути?» упевнено відповідала: «Артисткою!» і заявляла – «Я – Орлова!».

Врешті-решт дівчина почала співати. Співала скрізь – удома, в дитячому садочку. Це були простенькі, переважно дитячі пісеньки. Дорослі звертали увагу на її дзвінкий, чистий голосок та точне інтонування, що свідчило про абсолютний слух дитини.

Коли Сумщину звільнили від чужинців і настали мирні дні, Валя пішла до школи. Удома вона навчалася до п'ятого класу. А потім, через непорозуміння з вітчимою, змушена була залишити сім'ю – дівчину забрала до себе тітка, яка жила у Саратовській області. Там у робітничому селищі Базарний Карабулак вона продовжила навчання до сьомого класу.

На її вокальні здібності вперше звернула увагу вчителька, яка випадково почула її спів, коли повела учнів у ліс збирати гриби. «Валю, та у тебе ж он який чудовий голос! Чому ж ти не співаєш в нашому хорі?» – запитала. І на наступній репетиції Валя Река вже співала в хорі. А трохи згодом стала його заспівувачкою. На свята, в концертах, які давали учні, на оглядах учнівської художньої самодіяльності солістка шкільного хору Валя Река завжди мала неабиякий успіх.

В той час у Сумській обласній філармонії був свій симфонічний оркестр під орудою диригента Гака. Взяти участь у концертах запрошували і Валентину Реку, і вона співала у супроводі оркестру різні пісні – народні, ліричні, патріотичні.

Дружина диригента Гака була професійна піаністка і добре розумілася на вокалі, мабуть раніше займалася з вокалістами. Розучуючи з Валентиною пісні та романси, вона пояснювала їй ази вокальної техніки, звуковедення, і таким чином поступово, ніби ненароком, прилучала дівчину до вокального мистецтва.

Після закінчення 10-річки у Валентини Реки вже визріла думка, мрія вчитися на співачку. Поїхала в Київ, подала документи в консерваторію. У призначений день прийшла на прослуховування. Це був головний бар'єр, який треба було подолати, щоб стати студенткою вокального факультету. Хто його долав, мав такий шанс. Валентина щось проспівала і, хвилюючись, стала чекати на вердикт екзаменаторів. Аж ось один з них, глянувши на маленьку, тендітну, смагляву абітурієнтку, запитав:

– А скільки вам років?

– Сімнадцять – відповіла Валя.

– Так ось, дівчино, заждемо, а через рік зустрінемося знову. Приходьте через рік.

Довелося повернутися додому. А так хотілося вчитися...

В 1954 році святкували 300-річчя воз'єднання України з Росією. З цієї нагоди до Сум з'їхалося чимало різних музичних колективів, було багато концертів. В одному з них співала і Валентина Река. Її почув директор Ворошиловградського музичного училища і запропонував дівчині поступати в їхнє училище. При цьому промовчав, що у них немає вокального відділення. Валентина поїхала у Ворошиловград, сподіваючись, що буде вчитися співу, а їй запропонували хормейстерське відділення. Що було роби-

ти? Знову повертатися додому ні з чим? І вона, скріпивши серце, вирішила вчитися на хормейстера. Хоч дуже кортіло у Київ, у консерваторію.

Але не дарма кажуть: «Лихо не без добра». Тут ми зачитуємо спогад самої співачки, написаний недавно:

«Якось весною мій педагог каже мені:»Знаєте, Валюшо, до нас з Києва на гастролі приїжджає народний артист Радянського Союзу Гришко, буде співати у філармонії. Підіть до нього, хай вас послухає. Будете хоч знати їхати у Київ, чи ні». І я наважилась. Поїхала в готель, де він зупинився. Йому доповіли: «До вас якась там дівчина просить-ся». Вхожу, привіталася.

– Чим можу бути корисним? – запитав Гришко.

– Хотіла б, щоб ви мене послушали.

– А навіщо?

– Щоб знати вашу думку, чи варто мені вчитися співу, чи ні...

Він погодився. Я проспівала щось. Михайло Степанович послухав і каже:

– А що ви тут робите?

– Та ось вчуся. В училищі на хормейстерському відділенні.

– Вам тут робити нічого, – випалив Гришко сердито. – Треба їхати в консерваторію, там ваше місце!»

Валентина так і зробила. Через рік поїхала в Київ, витримала екзамен і була прийнята на підготовчий курс. Співачка і досі вважає Михайла Степановича Гришко своїм хрещеним батьком, від якого отримала напуття у велике мистецтво.

В консерваторії Валентина Река потрапила в клас чудового вокального педагога Тетяни Миколаївни Михайлової, яка протягом п'яти років передавала своїй учениці «секрети» вокально-сценічної майстерності. До речі, раз ми вже згадали Тетяну Михайлову, скажу кілька слів про неї. Професор консерваторії Михайлова свого часу (у 1930-ті роки) навчалася вокалу у відомого педагога з Полтави Марії Миколаївни Денисенко, у якої раніше навчалися Олександра Ропська і Іван Козловський.

Пізніше педагогом у Михайлової була знаменита у 1910–20-х роках співачка, дружина видатного оперного співака Оскара Каміонського – Клара Брун, одна з найкращих виконавиць партії Тоски в однойменній опері Пуччіні.

У деяких операх вона була партнеркою великого Шаляпіна. У педагога Брун навчалися вокалу, крім згаданої вже Михайлової, також Катерина Копйова, що згодом стала знаменитою співачкою, Лілія Лобанова та Галина Сухорукова. Вони, як і Михайлова, стали потім також вокальними педагогами і передавали свої знання і досвід вже своїм учням.

Як бачимо, зв'язок поколінь вокалістів не переривався в усі часи. Про свого педагога Т.М. Михайлову Валентина Река і досі згадує тепло і сердечно, адже багатьма своїми творчими здобутками завдячує їй, а також К.І. Брун, яка багато допомагала початкуючій співачці і взагалі брала найживішу участь у її професійному становленні.

Від себе додам. З Т.М. Михайловою пощастило і мені бути знайомим і деякий час спілкуватися на початку 1980-х років, коли я збирав матеріали для книги спогадів про О.Д. Ропську. Т.М. Михайлова охоче відгукнулася на моє прохання і написала прекрасний спогад про О.Д. Ропську – видатну українську співачку, корифея української оперної сцени. Подарувала дві фотографії. На одній Марія Миколаївна Денисенко з своїми учнями (серед них і Михайлова), на другій (фото початку 1950-х років) – викладачі вокальної кафедри Київської консерваторії. Нещодавно обидва ці унікальні знімки я передав на зберігання до Київського архіву-музею мистецтва.

Валентина Река була ще студенткою останнього курсу консерваторії, коли її після успішного виступу на прослуховуванні прийняли як стажистку в столичний оперний театр, а трохи згодом зарахували до складу солістів. Дебют співачки відбувся в опері «Царева наречена» Римського-Корсакова, у якій вона виконувала партію Любаші. Важливим етапом її творчого зростання було також виконання партії Ольги в «Євгенії Онєгіні» та Русалочки у «Лісовій пісні». А партії Графині у «Піковій дамі», Сузукі в «Чіо-Чіо-сан» та Інес в «Трубадурі» закріпили за Валентиною Рекою репутацію провідної солістки театру.

Одночасно з роботою в театрі співачка ретельно готувалася до конкурсу вокалістів на VIII-му фестивалі молоді в Хельсінкі. З конкурсу Валентина Река повернулася переможницею, виборовши перше місце і золоту медаль.

Надзвичайно відповідально, старанно готувалася Валентина Река до нової постановки опери Бізе «Кармен», здійсненої режисером Силаєвим. На прем'єрі вона у заголовній партії мала, без перебільшення, грандіозний успіх. На сцену їй піднесли тоді три корзини квітів – від колег по театру, від педагогів консерваторії та від колишніх товаришів по навчанню в консерваторії. Матуся співачки вперше в житті була в оперному театрі.

Коли диригент підняв руки і полилася геніальна музика Бізе, коли ненька побачила на сцені доньку в образі циганки і почула її голос у славнозвісній Хабанері, вона не витримала і розплакалася, довго не могла заспокоїтися. То були, звичайно, сльози радості на материнському обличчі, гордості, що має таку талановиту дочку, яка стала улюбленицею київського глядача.

На столичній сцені Валентина Река проспівала багато партій, створила цілу низку високохудожніх образів у різних операх як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Назвемо деякі з них. Це згадані вже Любаша в «Царевій нареченій», Ольга в «Євгенії Онєгіні», Графиня в «Піковій дамі», Інес в «Трубадурі», Кармен в однойменній опері, Сузукі в «Чіо-Чіо-сан», а також Марина Мнішек, Феодор та Шинкарка в «Борисі Годунові», Мар-

фа в «Хованщині», Амнеріс в «Аїді», Маддалена в «Ріголетто», Зібель у «Фаусті», Лола в «Сільській честі», Малліка в «Лакме», Еліс в «Лючії ді Ламмермур», Настя в «Наймиці», Соломія в «Богдані Хмельницькому».

І сильна духом розкольніця Марфа, і волелюбна, експресивна красуня Кармен, і горда та жорстока дочка фараона Амнеріс, і владолюбна, егоцентрична аристократка Марина Мнішек, і безстрашна соратниця Богдана Хмельницького і Богуна Соломія, і лагідна, сердечна Настя, – це були персонажі, які жили повнокровним сценічним життям, образи, яскраво і переконливо відтворені співачкою-актрисою на оперному кону.

У 1967 році Валентина Река стала лауреатом міжнародного конкурсу співаків у Софії, отримавши третю премію. Заслуги співачки перед театральним мистецтвом були відзначені присвоєнням їй у 1967 році почесного звання заслуженої артистки України.

Як вже говорилося, на сцені Київського оперного театру Валентина Река виступала тридцять років. Її партнерами у різних виставах у різний час були такі чудові співаки: М. Ворвулев, Ю. Гуляєв, Д. Гнатюк, Б. Руденко, Є. Мірошниченко, Г. Ципола, А. Солов'яненко, А. Мокренко, В. Третьяк, М. Стефюк, Л. Лобанова, Е. Томм, В. Любимова, М. Шевченко, А. Кікоть, Т. Пономаренко, З. Христинич, К. Радченко, К. Огнєвой, В. Тимохін, С. Козак, Г. Шоліна, Б. Пузін, О. Жила, Я. Головчук, А. Іщенко, Г. Красуля, О. Загребельний, Н. Міссіна, Є. Озимковська, В. Матвєєв, О. Чулюк-Заграй – золота плеяда майстрів українського оперного мистецтва.

Гастрольні виступи артистки проходили в багатьох зарубіжних країнах, кількох континентів – в Югославії, Польщі, Румунії, Болгарії, Чехословаччині, Угорщині, Австрії, Канаді, на Кубі. У колишньому СРСР, мабуть, не було такого міста, де б не побувала Валентина Река з концертами чи оперними спектаклями. Їй доводилося співати на сцені з такими знаменитими вокалістами, як американець Джером Хайнс, болгари Райчо Тодоров та Ніколо Ніколов, росіянин Володимир Атлантов та багатьма іншими. Диригентами спектаклів, у яких брала участь Валентина Река, були Симеонов, Тольба, Мелік-Пашаєв, Неємé-Ярві.

Талант Валентини Реки високо цінували уславлені артистки – Ірма Яунзем, Лідія Чернишова, професор Міланської консерваторії Елліо Батальо та інші мистецькі авторитети. Усі вони одноставно відзначали красу добре поставленого голосу, його чарівний тембр, високу музикальність, виконавську майстерність, високорозвинене чуття драматичної актриси.

Багато похвальних відгуків на адресу співачки містять газетно-журнальні публікації 1960–70-х років українською, російською, польською, болгарською, естонською, іспанською, сербською та іншими мовами. На жаль, за браком часу немає змоги навести їх у цій передачі. До того ж, більшість рецензій ще не перекладено українською мовою. Але одну з

польської газети все ж зачитую: «Коли геніальний Бізе створював оперу «Кармен», він, очевидно, мав на увазі Валентину Реку». Так писала газета після спектаклю «Кармен» під час гастролей співачки у Польщі. Коротко, лаконічно, дотепно і влучно – в одному реченні оцінка образу, яким жила актриса протягом двох годин.

Валентину Миколаївну Реку досі вважають однією з кращих Кармен, Аїд, Азучен, Амнеріс на київській сцені. Вона прийняла естафету від уславлених виконавиць цих ролей – О. Ропської, Г. Маньківської, Л. Руденко, Е. Томм і понесла ту естафету далі, збагативши і вокально, і сценічно трактуючи їх оригінально, самотубньо, неповторно.

Валентина Миколаївна Река вже багато років працює на посаді режисера Національної опери України. Її плідна праця як режисера дістала високу оцінку держави – у 2008 році їй було присвоєно ще одне почесне звання – народної артистки України. Валентина Миколаївна до цього часу працює. У неї багато творчих задумів, намірів, планів на майбутнє. Побажаємо ж Валентині Миколаївні успіхів.

28. Рождественська З.М.

(Радіостанція «Промінь» 10.01.1978).

Автор тексту В. Донцов. Редактор Зоя Коробова

Диктор М. Козій: «Промінь» продовжує передачу «Під час обідньої перерви». До вашої уваги музична передача циклу «Зірки радянської естради». Сьогоднішня наша розповідь про відому співачку Зою Рождественську.

Влітку 1942 року ансамбль пісні, яким керував Ісаак Осипович Дунаєвський, приїхав з концертом в одне з господарств Іванівської області. Перед початком концерту Ісаак Осипович дізнався, що в місцевому радгоспі «Ентузіаст» працює жінка, яка нещодавно приїхала з Ленінграда. Розповідали, що вона артистка, до війни була солісткою Ленінградської філармонії. Дунаєвський вирішив познайомитися з нею.

«До кімнати увійшла середня на зріст жінка. «Зоя Рождественська» – коротко відрекомендувала себе. «Радий

познайомитися з вами. Щойно дізнався про вас. То ви, кажуть, співачка? У вас колоратурне сопрано?» І після невеличкої паузи додав: «От і добре. А нам якраз бракує цього голосу. Можливо, візьмете участь у нашому концерті? У мене знайдеться дещо і для вас»...

Нову пісню Дунаєвського «Моя Москва» Рождественська вивчила миттю і з успіхом виконала в концерті. Так увійшла в колектив, яким керував видатний радянський композитор, талановита артистка. Багатьом чудовим пісням вона дала путівку у життя.

(Звучить пісня «Моя родная сторона»)

Зоя Миколаївна Рождественська народилася в 1906 році в Петербурзі в родині артиста. Її батько був відомим оперним співаком. З раннього дитинства дівчина виявила музикальність. Батьки вирішили дати їй музичну освіту. Зоя поступила до музичного технікуму і паралельно навчалася співу у свого батька.

Перші кроки молодої співачки на професійній сцені припадають на 1937 рік. Саме тоді прийняли її за конкурсом до Ленінградської філармонії. А потім – суворі воєнні роки, евакуація. І раптом випадковість – зустріч з Дунаєвським. Багато разів виходила Зоя Рождественська на сцену, співала для воїнів Радянської Армії, для тих, хто працював у тилу для фронту, для перемоги.

(Звучить пісня Будашкіна «За дальнею околицей»)

У 1945 році, після повернення в рідний Ленінград, Зоя Рождественська весь свій щедрий талант віддавала пісенному мистецтву. Її концерти на Ленінградському радіо були справжнім святом для шанувальників радянської ліричної пісні.

Вміння співачки тонко відчувати настрої пісні, прекрасні вокальні дані – ось якості, що допомогли Рождественській стати однією з провідних солістів Ленінградського радіо. Тут у її виконанні прозвучали вперше такі популярні колись пісні, як «На катке» Новикова, «Тропинка» Блантера, «Два моряка» Терентьєва та багато інших.

(Звучить пісня «Тропинка»)

Надзвичайним успіхом користувалась пісня «У рябины» Носова, яку Зоя Рождественська включала майже до кожного свого концерту. Свіжими, яскравими барвами, ніби художник, що майстерно вимальовує пензлем краєвиди рідної природи, передає нам голос співачки і чарівність тихого, погожого вечора, і спокійну гладь річки, і згаслу десь у далечині зірку.

(Звучить пісня «У рябины»)

Важливим етапом у творчій біографії Зої Рождественської була робота в колективі джаз-оркестру під керуванням відомого в той час компози-

тора і диригента Миколи Мінха. З цим оркестром артистка виступала до 1952 року і здійснила ряд записів музичних творів на грампластинки.

(Звучить запис «Весёлый май»)

Творчий шлях видатного майстра радянської естради Зої Миколаївни Рождественської був, на жаль, надто коротким. Вона пішла з життя в 1954 році, в самому розквіті свого обдаровання. Тепло згадує спільні роки роботи з Зоєю Рождественською композитор і диригент Микола Мінх:

«Вона була чудовою співачкою. Секрет її успіху не тільки в наявності прекрасних вокальних даних, у відмінній школі, музикальності – характерно, що Зоя Миколаївна уміла себе слухати, а отже, і контролювати звучання голосу. Звідси і ідеальна інтонація, надзвичайно бережливе ставлення до слова.

Коли вона репетирувала або виступала в концертах, оркестр буквально змінювався. Хоч Зоя Миколаївна була досить популярною, вона завжди залишалася скромною людиною, більше того, навіть сором'язливою. Інколи навіть здавалося, що вона сама до кінця не розуміла, як прекрасно вона співає».

(Звучить пісня «Я иду при зореньке»)

29. Роменський М.Д.

(Українське радіо, канал «Культура» 5.04.2016).

Ведуча Ганна Боровицька

Довге, красиве життя прожив Михайло Даміанович Роменський, довгим і славним був його шлях у вокальному мистецтві. Його творча діяльність тривала понад чотири десятиліття і стала помітним явищем на українській оперній сцені та концертній естраді.

Сильний, красивого оксамитового тембру бас Роменського чарував слухачів кількох поколінь, дарував людям радість і справжню естетичну насолоду.

Його голосом, сценічною майстерністю зачаровувалися шанувальники вокалу, оперні меломани і на початку його артистичної кар'єри в середині 1920-х років, і в період найвищого розквіту його таланту, в 1930-40 роки, і на завершальному етапі творчості в кінці 1950-х, коли М.Д.Роменський, залишивши оперну сцену, ще десять років виступав як концертний співак. Такому вокаль-

ному довголіттю можна було позаздрити, адже не багатьом співакам на схилі літ судилося лишатися в строю, у добрій вокальній формі та мати успіх у слухачів.

Останній виступ Михайла Даміановича відбувся у вересні 1971 року в Одеському будинку творчості, за два місяці до смерті, коли йому було майже 84 – факт справді гідний подиву і шани. Як згадували свідки того концерту, співак як і раніше, в молоді роки, вражав нев'янучою свіжістю, не тьмяніючими барвами голосу, він з плином часу не втратив ні краси, ні сили, і, здавалося, час був не владний над ним. Одеський концерт став лебединою піснею співака. Нам тепер доводиться лише шкодувати, що не маємо запису того концерту.

З 1945 до 1950 року М.Д. Роменський записувався на грамплатівки. На жаль, їх зовсім мало – лише десять українських пісень. У творчому доробку співака було майже 70 оперних партій – жодної арії не записали на диск. З величезного концертно-камерного репертуару Роменського, що нараховував кілька сот вокальних творів вітчизняних та зарубіжних композиторів, у грамзапису не представлено жодної пісні, романсу чи солоспіву.

Виникає питання: чому? Хіба Михайло Даміанович не любив записуватися на платівки? Не надавав цьому значення? Ні, записувався він охоче, про що свідчить значна кількість його магнітофонних записів, що зберігаються у фондах Українського радіо. То яка ж причина?

Справа в тому, що на початку 1960-х років Всесоюзна фірма грамплатівок «Мелодія», щоб прискорити випуск довгограючих дисків з українською музикою та персональних платівок українських співаків, відкрила у Києві свій філіал, який проіснував 20 років, аж до розвалу Союзу. За цей досить довгий період філіалом (його очолював Микола Кузик) не було підготовлено жодної персональної довгограючої платівки наших видатних вокалістів, таких, як М. Бем, Л. Руденко, Є. Чавдар, П. Білинник, В. Борищенко, Н. Гончаренко, Е. Томм, В. Козерацький, В. Любимова, М. Роменський, Б. Пузін, С. Козак, – список можна продовжувати...

Персональні диски-гіганти наших корифеїв вокального мистецтва – Литвиненко-Вольгемут, Паторжинського, Петрусенко, Гришка, Донця, Ропської, Гайдай, Кипоренка-Доманського, Гмирі видані лише завдяки тому, що їх випуск готували у Всесоюзній Студії. Це, власне, заслуга не київського філіалу, який до цього не доклав ніяких зусиль, а головного редактора Студії К.К. Тихонравова (світла йому пам'ять) та редактора по союзних республіках К.Г. Симонян, які симпатизували Україні, прихильно ставилися до її культури і мистецтва.

У нашій пресі – газетах «Культура і життя» (редакцію музики тоді очолював М. Головащенко), «Вечірній Київ», в журналі «Соціалістична

культура» час від часу з'являлися публікації про необхідність видання платівок з голосами уславлених українських вокалістів, у тому числі й антології «Золоті голоси України». Найчастіше з цього питання друкували ґрунтовні, великі за обсягом статті Миколи Кагарлицького, пристрасного популяризатора українського вокального мистецтва, щирого уболівальника за стан національної культури і мистецтва. Були у пресі і мої публікації з цього питання. Але все марно: пробити бюрократичну стіну байдужості чиновників від культури було тоді не так просто.

Я згадую зараз про все це лише тому, щоб радіослухачі, особливо ті, хто захоплювався колекціонуванням грамплатівок, знали, чому в їхніх фонотеках відсутні диски і Роменського, і багатьох інших співаків, сучасників Михайла Даміановича. На жаль, і в незалежній Україні, з настанням ери цифрового звукозапису, коли почали випускати компакт-диски, не було видано жодного компакт-дису українських співаків, яких я перед цим згадував.

Вже й компакт-диски потроху відходять у минуле. Кажуть, будемо тепер слухати записи з Інтернету. Але ж чи всі бажаючі матимуть таку можливість? Хіба комп'ютери та Інтернет доступні кожному чи хоч би більшості людей? До того ж, і в Інтернеті можна відшукати далеко не все, що зберігають грамплатівки та магнітофонний запис. Недаремно ж деякі зарубіжні фірми у США, Німеччині, Росії і деяких інших країнах до цього часу продовжують випускати вінілові диски, які, до речі, коштують тепер дуже дорого і не всім по кишені.

Та повернемося до постаті героя нашої сьогоднішньої розповіді. Радіослухачам, гадаю, буде цікаво дізнатися, як склалась життєва і творча доля Михайла Даміановича Роменського, як прийшов він у велике мистецтво, що у його творчому доробку приваблює нас найбільше? Чим уславився він, знесмертив своє ім'я?

Народився майбутній співак 8 (тобто 20) листопада 1887 року в місті Курську в сім'ї дрібного службовця, конторщика міської управи Даміана Григоровича Роменського. Даміан Григорович був родом з України, з невеликого міста Ромни (тепер на Сумщині), від назви якого, очевидно, походить і його прізвище. Він був музично обдарованим чоловіком, і над усе любив музику та спів. Мав сам гарний звучний голос – розкішний бас. У вільний від роботи час співав у церковному хорі. У його родині, в колі друзів часто лунали пісні – народні українські та російські, пісні на вірші Шевченка. Постійно співали псалми.

Малий Мишко був присутній на тих домашніх імпровізованих співанках, прислухався, як співають дорослі і одного разу приєднався до них. Його дитячий тоненький голосок, чистий та дзвінкий, виділявся серед інших. Даміан Григорович до цього ще ніколи не чув, щоб син співав, навіть

не здогадувався, що у нього є якісь вокальні здібності. Був, звичайно, приємно вражений. Тож невдовзі, прямуючи до церкви, взяв і сина з собою. Регент, послухавши хлопчика, підтвердив, що той має і голос, і абсолютний музичний слух. Так 7-річного Мишка взяли спочатку в хор, а згодом стали доручати йому і сольне виконання. Отже, перші кроки на шляху до майбутньої співацької кар'єри Роменський зробив, як це часто бувало, ще дитиною, співаючи у церковному хорі. У цьому віці дістав початкові музичні знання, то був його старт у вокальне мистецтво.

Становленню майбутнього співака сприяла і домашня атмосфера, де музика і пісні були у великій пошані. До того ж, хлопець змалку захоплювався ще й грою на струнних музичних інструментах – балалайці, гітарі, пізніше – на скрипці та віолончелі. Дві його старші сестри – Анастасія та Зінаїда – також були музично здібними, грали на фортепіано.

Навчався Михайло спочатку у 5-класній школі, потім в Олександрівському зразковому училищі, далі в бурсі, з якої він, до речі, не раз тікав, а коли йому виповнилося 13, батько влаштував сина в землемірне геодезичне училище. У ньому Роменський грав у любительському оркестрі на мандоліні, співав у самодіяльному хорі. Дитячий дискант перетворився тепер у юнака на бас приємного, м'якого тембру.

Одного разу його спів почув директор Курської музичної школи і порадив хлопцеві займатися вокалом у місцевого педагога Давидової. Тож два чи три роки юнак займався саме з нею.

Аж ось 1910 року до Курська на гастролі приїхав славнозвісний співак, «російський соловей», як його називали, Леонід Собінов. Послухавши Роменського, він також радив йому серйозно зайнятися вокалом. Рекомендував Михайлові їхати до Москви, до професора Музично-драматичного училища Московського філармонічного товариства Лаврентія Дмитровича Донського. Порада Собінова була надто спокусливою, але Михайло вже працював тоді землеміром і, заробляючи на життя, не міг одразу кинути роботу і податися до столиці. Проте, добре пам'ятав слова, сказані йому великим співаком: «У вас прекрасний, природний матеріал».

Минуло три роки, і Роменський прийняв рішення їхати до Москви. Влаштувався там на роботу. У тому ж році вступив до класу Донського. Навчаючись в училищі, почав постійно відвідувати Великий театр, який був тоді справжньою оперною Меккою світу. Його сцену прикрашало яскраве сузір'я великих співаків, таких, як Шаляпін, Собінов, Нежданова, Алчевський, Григорій Пирогов, Каткульська, Савранський та багато інших.

Роменський став їхнім пристрасним шанувальником, вчився у них вокальної та сценічної майстерності, вбираючи в себе, наче губка, все те, що незабаром знадобилося йому самому у професійній діяльності оперного артиста.

У 1917 році М.Д. Роменський закінчив музичне училище і через рік переїхав до Петрограда. Там взяв участь у пробі голосів у знаменитому Маріїнському оперному театрі. На прослуховуванні був Шаляпін. Роменський проспівав пісню Варяжського гостя з опери «Садко» Римського-Корсакова і баладу Нелюско з «Африканки» Мейєрбера. Його голос і спів справили на Шаляпіна добре враження. У перерві Ф.І. Шаляпін покликав Роменського до себе і запросив до класу, щоб перевірити діапазон його голосу. Роменський проспівав арію Руслана «О поле, поле» з опери Глінки «Руслан і Людмила».

«У вас красивий голос і такий великий діапазон, що зможете співати не тільки басові, а й партії драматичного баритона», – підсумував Шаляпін і побажав Михайлу успіхів. Похвала великого артиста відкрила початкуючого вокаліста, стала для нього напуттям у подальшому просуванні до заповітної мети – оперної сцени. Восени 1919 року Роменському запропонували дебют у Маріїнській опері в партії Руслана. Та дебют, на жаль, з якихось причин не відбувся.

М.Д. Роменський протягом року виступав з концертами у складі артистів, що обслуговували бійців, які воювали на Північному Кавказі. То був час, коли у країні палало полум'я громадянської війни. У 1920 році в Ростові-на-Дону був організований оперний театр, у який запросили і Роменського. Так він вступив до професійної трупи і почав шлях оперного співака. Талант, добра вокальна і музична підготовка, працелюбність, старанність, відповідальне ставлення до роботи – ось фактори, завдяки яким молодий артист зміг посісти провідне місце серед солістів. На волюдаря чудового баса звернула увагу музична критика. В одній з місцевих газет зазначалося: «Відвідувачі опери оцінили і полюбили Роменського. Молодий співак справляє велике враження в партіях Мельника, Греміна, Варлаама, Мефістофеля, Рамфіса».

З 1920 до 1934 року М.Д. Роменський працює на оперних сценах Ростова-на-Дону, Ленінграда, Одеси, Новосибірська, Томська, Омська. А у 1934 році починається новий, харківський період творчого життя артиста – його запрошують до трупи Харківської опери. Перші ж виступи Роменського в спектаклях «Іван Сусанін», «Русалка», «Фауст» засвідчили, що у театр прийшов професіонал високої проби. Музична громадськість і критики поставили його у ряд першокласних майстрів української оперної сцени.

Газета «Красное знамя» за 25 червня 1940 року так писала про співака: «Партія Сусаніна належить до кращих досягнень Михайла Роменського. Він створив високозмістовний, сповнений внутрішньої гідності і благородства образ патріота, безмежно відданого вітчизні. Багато сцен (осо-

бливо сцену в лісі) артист проводить із справжнім драматизмом. Слід гаряче привітати М.Д. Роменського з великою творчою перемогою.

З цією рецензією перегукується інша, вміщена в газеті «Соціалістична Харківщина». Цитую:

«Виконання цієї, однією з найскладніших басових партій – бездоганне. Голос Роменського широкого звучання, красивого тембру, сильний і гнучкий, легко долає усі вокальні складності...»

А ось оцінка рецензента після виступу співака в партії Мельника в опері Даргомижського «Русалка»:

«Ми чули артиста М.Д. Роменського в партіях Івана Сусаніна, яку він провів з великим успіхом. А виконана ним партія Мельника переконала нас у тому, що його творче зростання має блискучі перспективи. Роль Мельника він виконує з надзвичайною теплою, розкриваючи найінтимніші людські почуття. Не впадаючи в натуралізм, артист доносьє цей образ до слухача з великою життєвою правдою. У Роменського щасливо поєднується майстерність талановитого оперного співака і драматичного артиста, який глибоко відчуває роль. Саме це і дає йому змогу сценічного перевтілювання...»

Музичний критик у вже згаданій газеті «Красное знамя» від 31 грудня 1940 р. так характеризував Роменського-Мефістофеля: «Мефістофель у виконанні Роменського – найколоритніша постать вистави. Ось співак, який так наполегливо відточує своє обдаровання. Артист розумно передає бравурний стиль своєї ролі, співає з блиском, грає з почуттям міри. Могутньо звучать знамениті куплети. У серенаді М. Роменський демонструє густий, соковитий, гнучкий і красивий звук...» Тож цілком природно, що після таких високих похвальних оцінок преси і музичної критики ім'я М.Д. Роменського стає широко відомим не тільки в Україні, а й у всьому Союзі.

На початку 1941 року співак одержав з Москви, з Великого театру запрошення перейти на його сцену. Відбувся навіть дебют. Він пройшов з великим успіхом, хоч тоді у Великому театрі співали такі знамениті баси, як Марк Рейзен та Максим Михайлов. І все ж переїзд до Москви врешті-решт так і не відбувся, навіть після повторного запрошення. Михайло Даміанович вирішив не розлучатися з Україною, з колективом, з яким міцно здружився, у якому його любили і поважали.

До речі, подібні випадки історія вокального мистецтва знає ще. Коли на початку 1940 року Оксана Петрусенко отримала з Великого театру запрошення на роботу, вона також після недовгих роздумів не погодилася на переїзд. Співачка не спокусилася на вигідні умови і блискучу перспективу. Мабуть, у таких митців, як Роменський і Петрусенко, на відміну від декого з їхніх іменитих наступників з Київського оперного театру, на першому плані були не меркантильні інтереси – вигода, розрахунок, а передо всім прагнення служити рідному мистецтву, своєму народу, з якого вони вийшли, з яким була тісно пов'язана їхня життєва і творча доля.

М.Д. Роменський до кінця, до останку лишився вірним Україні, лишився справжнім, а не удаваним її патріотом. І народ платив йому за все це своєю любов'ю і визнанням.

Хочу навести цікавий епізод із спогадів видатних митців – диригента М.В. Смолича та диригента В.С. Тольби. Вони пишуть, як ще до війни у Харків приїздив на гастролі знаменитий бас Великого театру М.Д. Михайлов. Він мав співати заголовну партію в опері «Іван Сусанін». Перед своїм виступом побував на спектаклі з участю Роменського і був настільки вражений його співом і грою, що після вистави запитав диригента театру: «Навіщо ви мене запросили? Адже у вас є Роменський!»

Ось як детально описує це В.Тольба, щоправда не називаючи імені гастролера:

«Пам'ятаю, перед війною приїхав до Харкова на гастролі знаменитий бас і виступив у ролі Сусаніна. Голос у нього був могутніший, тембр яскравіший, зріст ще більш богатырський, ніж у Михайла Даміановича. Але всі казали, що йому далеко до Роменського. У цього першокласного співака Сусанін був величнійший, але у Роменського – людяніший, тепліший, природніший. У приїжджого артиста Сусанін виходив, може, мудрішим, епічнішим, але у Роменського він відзначався більшою простотою, щирістю, проникливістю. У Роменського була безпосередність, щедрість почуття, масштабність, відчувалося подвижництво. Здавалося, він співав не партію, а тут-таки на сцені створював її. Цим досягалась ілюзія співпричетності глядачів і учасників вистави до його творчості. Не можна було без хвилювання слухати в його виконанні сцену прощання з дітьми, коли він ішов захищати, як свою родину, велику сім'ю – увесь народ своєї батьківщини».

Коли у 1941 році спалахнула війна, Харківський оперний театр був евакуйований у місто Іркутськ. Там він об'єднався з Київською оперою, і Роменський уже в новому колективі з великим успіхом співає весь свій оперний репертуар, зокрема такі свої коронні партії, як Сусанін, Гремін, дон Базіліо. Преса, як і раніше, не скупилася на похвалу артиста, особливо ж його Сусаніна. Цитую «Восточно-Сибирскую правду» від 29 грудня 1942 року:

«З дійових осіб найбільш виразний заслужений артист УРСР М.Д. Роменський. Першокласний співак і чудовий актор зумів створити образ сильного духом патріота. Артист стримано проводить перший акт і збирає сили в третьому, щоб повністю розгорнути все багатство своїх голосових засобів і артистичної пристрасті в четвертому акті. Звучний, рівний голос, чудові гортанні ноти, відмінна дикція, зовнішність, яскравий темперамент, – ось ті якості, що дозволили М.Д. Роменському створити визначний образ».

В той час М.Д. Роменський не тільки плідно працював у театрі, а й часто виступав на підприємствах міста, в госпіталах та військових частинах, перед бійцями, які відправлялися на фронт. Працював без будь-яких норм, обмежень, скидок на вік, чесно виконуючи свій обов'язок артиста і громадянина.

У перші повоєнні роки, після повернення з евакуації до Києва він бере участь у новій постановці «Тараса Бульби», співає партії Мефістофе-

ля, Мельника, Собакіна, Володимира Галицького, Нілаканти. Видатні заслуги Михайла Даміановича були відзначені у 1946 р. присвоєнням йому почесного звання народного артиста УРСР, у 1947 р. він був нагороджений орденом «Знак пошани», у 1949 р. за виконання партії Сусаніна був удостоєний Державної (тоді Сталінської) премії СРСР.

Артист брав участь у другій Декаді українського мистецтва у Москві в 1951 р. Серед артистів Київського оперного театру, що їздили на Декаду, він був найстаршим за віком. Зберігся знімок: на фоні величної будівлі Великого театру – Е. Томм, М. Роменський, Л. Руденко, М. Частій, Л. Лобанова, В. Борищенко, М. Гришко, Н. Гончаренко, композитор Данькевич. Після Декади М.Д. Роменський був нагороджений найвищим орденом Радянського Союзу – орденом Леніна.

Основний оперний репертуар М.Д. Роменського (нагадаємо, це майже 70 партій – української, російської і західно-європейської класики та опер радянських композиторів) становили партії драматичного та трагічного характеру. Але, як писав В. Тольба у спогадах, завдяки великому діапазону виражальних засобів співака партії гумористичного та комічного характеру також належать до його кращих досягнень. Дон Базіліо в «Севільському цирульнику», дяк Гаврило в «Богдані Хмельницькому», Виборний в «Наталці Полтавці», Варлаам в «Борисі Годунові» – ці образи надовго лишалися в пам'яті тих, кому пощастило бачити їх у незрівнянному виконанні Михайла Роменського.

Останньою роботою Михайла Даміановича в театрі була роль Кутузова в опері Прокоф'єва «Війна і мир». Мистецтвознавець К. Майбурова в газеті «Вечірній Київ» за 19 листопада 1956 р. писала:

«Гарячими оплесками нагородили глядачі М. Роменського, який створив високохудожній образ фельдмаршала Кутузова. І в грі, і в співі артист зумів підкреслити мудру простоту і мужність великого полководця».

Спектакль був показаний у 1957 р. на Всесоюзному фестивалі драматичних і музичних театрів. За образ Кутузова артист отримав диплом лауреата. А йому було ж тоді вже 70.

Окремо треба сказати про концертну діяльність М.Д. Роменського. Незважаючи на велику зайнятість у театрі (це 80-100 спектаклів у сезон), він знаходив час для роботи над камерним репертуаром, який, нагадаю, нараховував кілька сот вокальних творів вітчизняних та зарубіжних авторів, народні пісні, романси, солоспіви радянських композиторів. Лише один їх перелік зайняв би, мабуть, з півгодини. Опанувати таким величезним за обсягом матеріалом і успішно виконувати його в концертах допомагала співакові дружина, добрий друг Михайла Даміановича, прекрасний, тонкий музикант-концертмейстер Лідія Ржецька, яка протягом бага-

тьох років була головним, провідним концертмейстером оперних театрів Харкова і Києва.

У день свого 70-річного ювілею Михайло Даміанович Роменський прощався з театром, з оперною сценою, якій віддав багато років життя. На почесну пенсію, на заслужений відпочинок улюбленого співака проводжав весь театральний колектив. Востаннє проспівав він в той вечір дві сцени із своїх улюблених опер «Іван Сусанін» і «Тарас Бульба».

На адресу ювіляра надійшло більш як 100 вітальних телеграм, зокрема від таких поважних діячів культури і письменницької когорти, як Тичина, Рильський, Лятошинський, Козловський, Яблочкіна, Черкасов, Гнат Юра, Ужвій, Мих. Романов, Литвиненко-Вольгемут, Паторжинський, Гайдай, Петрицький, Булаховський. Президія Верховної Ради України нагородила М.Д. Роменського Почесною грамотою.

Та пішовши з театру, співак, нагадаю ще раз, не сидів дома, як кажуть, без діла. Вільний час, якого з'явилося у пенсіонера багато, не проводив постійно на рибалці або в саду на дачі – він продовжив сценічну діяльність, але тепер вже в новому для себе амплу – як концертний співак. І свій земний шлях завершив як герой – на посту, на мистецькому посту з піснею на вустах! Коли я зараз говорю це, у вухах бринить одна чудова пісня Тихона Хреннікова, яка так і називається «Пісня про пісню», у виконанні незабутнього Лемешева, і слова:

Если, умирая, можно петь,
Я готов бы с песней умереть!

Хіба поет сказав це не про Михайла Роменського?

У 1982 р. у видавництві «Музична Україна» вийшла книжка спогадів про Михайла Даміановича Роменського, яку підготували до друку Л.О. Ржецька і М.І. Головащенко. У передмові до видання Веніамін Тольба влучно назвав співака «сіячем краси і добра». І це дійсно так: Михайло Даміанович був справжнім, істинним сіячем усього доброго, розумного, благородного, вічного – того, що робить життя людей цікавим, красивим і щасливим. У цьому переконаєшся щоразу, гортаючи книжку спогадів – від початку і до останньої сторінки. У спогадах – увесь він, його живий портрет, образ прекрасного співака і людини, чиє життя і творчість для майбутніх поколінь співаків будуть завжди взірцем самовідданого служіння рідному мистецтву.

30. Руденко Л.А.

(Українське радіо, канал «Культура» 10.11.2014).
Ведуча Ганна Боровицька)

Я не можу похвалитися тим, що близько знав Ларису Архипівну Руденко, що часто з нею зустрічався, але можу похвалитися, що був з нею

особисто знайомий і мав навіть нагоду спілкуватися. На жаль, було лише дві епізодичні зустрічі.

Перша – на початку 1970-х років завдяки Олександрю Петрусенку. Якось я прийшов до нього додому на бульвар Лесі Українки, а Алік каже:

– Сьогодні у мене візит до Лариси Архипівни Руденко. Хочеш – підемо разом? Вона живе недалеко. Це не надовго... Будь ласка, зроби мені таку послугу.

Алік, до речі, любив, коли з ним був завжди хтось поруч. Я, звичайно, погодився, бо ще ніколи не бачив Ларису Архипівну ні на сцені, ні в житті – знав її тільки по пластинках та радіопередачах. Тож зрадів такій нагоді – побачити «наживо» та ще й близько. Яка була мета візиту Петрусенка до Лариси Архипівни, не став його про це розпитувати, але здогадувався, що він сподівався дізнатися від неї якісь відомості про свою матір та брата, який помер під

час війни в Іркутську, де тоді перебував Київський оперний театр. А ще раніше з такою ж метою Алік побував у Михайла Степановича Гришка, і тоді він умовив мене «супроводжувати» його. Він любив такий вислів: «склади мені компанію».

І ось ми на вулиці Свердлова (тепер це Прорізна). Піднялися на поверх, де була квартира Лариси Архипівни. Коли відчинилися двері, перед нами постала висока, ставна жінка – приємне молоде обличчя, великі виразні очі, гарна зачіска – такою запам'яталася Лариса Архипівна, коли я вперше побачив її.

Лариса Архипівна запросила нас у велику кімнату, запропонувала стільці. Алік відрекомендував мене як «свого давнього друга, колекціонера грампластинок і шанувальника таланту Оксани Петрусенко». Розмова Аліка з Ларисою Архипівною тривала, мабуть, хвилин сорок. До їхньої розмови я не прислухався, а зосередив свою увагу на численних фотографіях, що висіли на стінах вітальні – на них Лариса Архипівна була в образах оперних героїнь.

Я упізнав лише деяких з них – Кармен, Амнеріс, Любашу в «Царевій нареченій», Графиню в «Піковій дамі», Соломію в «Богдані Хмельницькому» та Настю в «Наймичці». Звичайно, хотілося знати, у яких ролях була

артистка і на інших знімках. Але переривати бесіду Аліка і Лариси Архипівни було незручно. Коли ж розмова закінчилася, я й тоді не наважився поцікавитися, про що згодом жалкував. Недарма кажуть, що наша надмірна чи удавана скромність нерідко нам же й шкодить...

Була ще одна зустріч з Ларисою Архипівною – у квітні 1977 року. То був рік 80-річчя видатної української співачки, корифея оперної сцени Олександри Дмитрівни Ропської. За моєю ініціативою був підготовлений вечір, присвячений цій даті. Українське театральне товариство прихильно поставилося до цього заходу, подбало про приміщення, були надруковані афіша та запрошення.

Виступити зі спогадами погодилися усі, до кого звернулося Українське театральне товариство. Проте лишалося не вирішеним питання, хто виступить з доповіддю про життєвий і творчий шлях О.Д. Ропської. Сестра Олександри Дмитрівни – Зінаїда Дмитрівна порадила звернутися до Лариси Архипівни Руденко. Я зателефонував їй. Лариса Архипівна спочатку завагалася – чи зможе? Адже, щоб виступити з доповіддю, потрібно було мати достатньо інформації про життя і творчість О.Д. Ропської. Я повідомив Ларисі Архипівні, що щойно вийшов журнал «Музика», у якому опубліковано мою статтю «Видатна співачка», присвячену О. Ропській. Пояснив, що цю статтю можна використати як доповідь – треба тільки виразно і чітко прочитати її.

Лариса Архипівна сказала: «У такому разі я погоджуюся». Ми домовилися зустрітися до початку вечора, щоб вона могла заздалегідь ознайомитися із змістом статті і потім прочитати перед публікою. Так і зробили. Статтю Лариса Архипівна прочитала чітко, упевненим голосом. Потім і Зінаїда Дмитрівна і я дякували їй за допомогу. На вечорі зі спогадами виступили відомі митці: М. Казневський, народна артистка України О.Ю. Станіславова, заслужена артистка України Є.П. Озимковська, концертмейстер Н.І. Скоробагатько та інші сучасники ювілярки.

Після фуршету була ще одна коротка зустріч з Ларисею Архипівною. Вона повернула мені журнал, сказавши, що стаття їй сподобалася, написана зі знанням справи. І додала, що про деякі факти біографії О.Д. Ропської вона дізналася вперше. «Добру справу ви робите, спасибі вам», – сказала Лариса Архипівна на прощання.

Минуло багато років з тих пір, а у мене у вухах і досі звучать ці слова, сказані видатною співачкою щиро, від душі. І тепер, коли, буває, беру до рук той журнал, до якого торкалися руки Лариси Архипівни, душу проймає якийсь невимовний сум і щем від усвідомлення швидкоплинності і безповоротності людського життя.

Про записи Лариси Архипівни Руденко. Серед розмаїття творів, які були в її репертуарі, на грампластинках записано буквально лічені. Ось

каталог грампластинок фірми «Мелодія» за 1962 рік. У ньому усього 4 пластинки з голосом Руденко – три українські народні пісні, три романси (Степового і Штогаренка) і одна пісня Майбороди-Малишка «Колгоспний вальс» – дует з Петром Білинником. Кілька її записів зустрічаються на довгограючих «грандах» серії «Українська музика», «Українські пісні», що виходила в 1960-70 роках.

З оперного репертуару є запис фрагменту з «Аїди» та з «Кармен» на «гранді» Кипоренка-Доманського. А персональний диск Л. Руденко так і не вийшов – ні за життя співачки, ні після її смерті. Чому – важко сказати. Адже у такої видатної, славнозвісної співачки, якою була Л. Руденко, напевно чи були якісь проблеми стосовно записів на грампластинки. Можливо, Лариса Архипівна сама не надавала особливого значення щоб увічнити на платівках свій голос. Знаю, що у фондах Національного радіо є чимало її записів на магнітофонних стрічках. Як добре, що вони є, адже тепер їх можна перенести на більш надійні звуконосії – компакт-диски і зберегти для прийдешніх поколінь. Але зробити це слід без зволікання, щоб не допустити розмагнічення архівних стрічок.

Мені, як я вже говорив, не пощастило чути Л.А. Руденко ні на оперній сцені, ні в концертах. Але спів її я люблю ще з юнацьких років, з того часу, як у моєму зібранні платівок з'явився вже згаданий «Колгоспний вальс». Яка прекрасна мелодія, яка співзвучність голосів – ліричного тенора Петра Білинника і чарівного оксамитового меццо-сопрано Лариси Руденко! Дуже любило цей вальс покоління 50-х років минулого століття. Але і сьогодні, скільки б не слухав той запис – ніколи не набридає! Вже й колгоспів немає, а пісня, закарбувавши час, лишилася на платівці як відлуння минулої епохи.

Л.А. Руденко, на жаль, рано пішла з життя. До справжньої її осені було ще так далеко. Яка шкода, що смерть не щадить навіть таких, як Лариса Архипівна! Мабуть, мав рацію поет Апухтін, коли писав: «Ні могутній розум, ні серця жар, ні геній, не створені надовго для землі». І справді, якась жорстока несправедливість, що і Лариса Архипівна, і її партнери по сцені – улюблені наші співаки Олександра Ропська, Зоя Гайдай, Юрій Кипоренко-Доманський, Микола Частій, Борис Гмиря – список цей можна продовжувати – не дожили навіть до 70.

Від багатьох людей, які близько знали Ларису Архипівну, я чув, що людина вона була прекрасна – розумна, чуйна, безкорислива. Про благородство її душі красномовно свідчить хоча б такий факт. У професорки Муравйової було багато учнів, яким вона протягом кількох десятиліть давала путівку у велике мистецтво.

Коли професорка пішла із життя, до встановлення пам'ятника на її могилі не долучився ніхто, навіть держава, якій велика Муравйова служи-

ла вірою і правдою усе своє життя. І тільки Лариса Руденко проявила благородство і щедрість душі, свою безмежну вдячність педагогу за її невтомну працю, встановивши за свої кошти пам'ятник на її могилі.

На Байковому цвинтарі столиці, неподалік від улюбленої вчительки спочиває вічним сном її остання учениця – славетна оперна артистка Лариса Архипівна Руденко.

31. Руснак О.М.

(Українське радіо, канал «Культура» 19.07. 2015).

Ведуча Ганна Боровицька

Орест Руснак – один з найвидатніших українських тенорів першої половини ХХ століття, уславився на оперних сценах як нашої держави України, так і ряду європейських країн. Його голос чарував шанувальників вокального мистецтва і на американському континенті. Тож упевнено можна говорити, що Руснак був співаком не тільки європейського, а й світового рівня.

Руснак – родом з Буковини. Батьки його були українці. Отже, це наш співак – і за походженням, і за своїм менталітетом. Але доля його склалася так, що все його творче життя

було пов'язане з Німеччиною. Тому у Німеччині вважають його своїм, тобто німецьким співаком. І мають рацію, адже артист майже половину свого життя носив німецьке прізвище. Детальніше про це я скажу трохи згодом.

120 років тому у невеликому мальовничому селі Дубівцях (тепер це Кіцманський район Чернівецької області) у сім'ї священника народився хлопчик, якому дали ім'я Орест (від грецької слова *oros*, що означає "горець").

Не знаю, чи є тепер те село Дубівці, чи може його вже немає, адже за такий довготривалий період

багато українських сіл з різних причин зникли або змінили свої назви. Але інтуїція підказує мені, що буковинське село, яке дало світові великого співака, існує, що лиха доля минула його. І хтось з того села може навіть слухає сьогоднішню передачу, присвячену буковинському соловейку, як

свого часу називали Ореста Руснака. Авторів цього музичного нарису, було б, звичайно, приємно дізнатися про це.

Хлопчик Орісьо (або Орцьо) ріс у великій родині. Його батько був сільським дяком. У нього було ще троє синів і п'ятеро доньок, які мали гарні голоси, гарно співали. Але найкращий голос був у Ореста, і батько плекав надію, що син піде його стопами, тобто стане церковним дяком. Тому і послав Ореста на навчання до духовної семінарії в Чернівці.

Але син, як згадував пізніше Орестів товариш по навчанню, згодом композитор і музикознавець Осип Залеський, любив не тільки церковні, а й світські, тобто народні пісні, які чув у своєму селі. Разом з іншими семінаристами ходив на театральні вистави, незважаючи на те, що батько суворо заборонив йому відвідувати їх. За це хлопцю іноді перепало від старого, який навіть замикав його в коморі, щоб той не марнував час на якісь там співанки чи вистави, а готувався до семінарських занять.

У 1914 році Руснак закінчив духовну семінарію і мріяв про співацьку кар'єру. Але почалася світова війна, і Орест Руснак був мобілізований до австрійської армії. В ній молодик дослужився до звання старшини. У 1918 році Австро-Угорська імперія розвалилася, і Руснак, як український патріот, вступив до Української Галицької армії.

Невдовзі опинився у Чехословаччині. Багато молоді з Української Галицької армії, яка була тоді інтернована, мало змогу навчатися у вищих Чехословаччини. Таких юнаків, як пише у спогадах Осип Залеський, відпускали з табору, і давали їм стипендію від чеської влади.

Тією нагодою скористався і Орест, вступивши до Празької консерваторії. Навчав його співу професор Егон Фукс. Він високо цінував голос Руснака, опікувався його навчанням і пророкував своєму учневі славне майбутнє. І коли у 1924 році (Орест вже закінчував навчання в консерваторії) директор Кенігсбергської опери звернувся до професора Фукса з проханням порадити йому хорошого тенора для його театру, професор, не вагаючись, порекомендував кандидатуру Руснака.

Так вихованець Празької консерваторії Орест Руснак став солістом Кенігсбергської опери. Його мрія про оперну сцену здійснилась.

У 1925 році Руснак удосконалював вокал в Італії у Мілані. В наступні роки був солістом оперних театрів у німецьких містах Хемніц, Грац, Берлін, Мюнхен. Виступав також на оперних сценах Австрії, Італії, Чехословаччини. На початку 1930-х років приїздив на гастролі в Україну – до Львова, Чернівців, Києва, Харкова, Одеси, Запоріжжя, Миколаєва, Дніпропетровська.

Руснак рано залишив оперну сцену – йому було лише 43, але продовжував виступати як концертно-камерний співак. З успіхом пройшли його гастролі у Сполучених Штатах і Канаді в 50-х роках минулого століття.

У концертах співак виконував різні твори класичного репертуару – арії з опер, романси, народні пісні, в тому числі й українські. У програми своїх виступів охоче включав твори Лисенка, Ніжанківського, Людкевича.

Скрізь, де доводилося концертувати Оресту Руснаку, преса не скупилася на схвальні відгуки, відмічаючи високий професіоналізм володаря рідкісного щодо краси тембру та широти діапазону голосу.

Як оперний співак Руснак уславився особливо у таких партіях: Йонтек («Галька» Монюшка), Радамес, Річард, Манріко, Герцог («Аїда» «Бал-маскарад», «Трубадур», «Ріголетто» Верді), Рудольф, Каварадоссі («Богема», «Тоска» Пуччіні), Едгар, Неморіно («Лючія ді Ламмермур», «Любовний напій» Доніцетті), Турідду («Сільська честь» Масканы), Рауль («Гугеноти» Мейєрбера).

Слухачі, мабуть, помітили, що серед цих опер відсутні ті, що становлять основу нашого національного оперного мистецтва – «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм», «Різдвяна ніч», «Тарас Бульба», «Катерина», «Утоплена». Звичайно, співак такого високого рівня, як Руснак, володар чудового лірико-драматичного тенора, міг створити образи, улюблені багатьма поколіннями нашого народу – і Петра, і Андрія, і Левка, і Вакули. Але, як кажуть, не судилося. А основною причиною, як на мене, було те, що у театрах, у яких довелося працювати Руснаку, цих опер просто не ставили.

У творчому доробку співака відсутні й партії з російської оперної класики, в тому числі й на українську тематику. Це і «Майська ніч» Римського-Корсакова, його ж «Садко», «Черевички», а також «Євгеній Онєгін» Чайковського тощо. У цих шедеврах оперної класики Руснаку, на жаль, не пощастило проявити свої непересічні вокальні і акторські можливості.

У 1931 році, коли Орест Руснак був солістом Мюнхенської опери, він несподівано змінив своє прізвище і ім'я, і відтоді вже виступав не як Орест Руснак, а як Отмар Герлах. Вже згадуваний нами Осип Залеський вважав, що до такого рішення співака підштовхнули обставини, такою була вимога дирекції Мюнхенської опери під впливом зростаючого тоді нацизму в Німеччині.

А ось Михайла Голинського, який був у дружніх стосунках з Руснаком, спілкувався з ним і у своїх опублікованих «Спогадах» дає йому як співакові і актору загалом хорошу характеристику (хоч при цьому зазначає і певні, на його думку, вади та недоліки його співу), надзвичайно обурювало те, що співак прибрав німецькі прізвище і ім'я. Ось цитата з його книги:

«Щодо Руснака я не зміг заховати собі за пазуху упередження і непошану до нього, як і до всіх, хто змінює своє родове прізвище, ім'я, віру. Я не міг зрозуміти і виправдати те, що він, дитина нашого села, своє гарне українське звучне Орест Руснак перемінив на

чисто німецьке – Отмар Герлях. Нехай читач сприйме мою характеристику як захоче, але я написав так, як думав, бо інакше написати я не мав би сили».

Тепер радіослухачам, гадаю, зрозуміло, чому німці вважають Руснака своїм співаком. Особисто від себе скажу: і хай вважають. Хіба в цьому є щось негоже, варте нашого осуду? Думаю, якраз навпаки. Слід лише вітати той факт, що великий співак, українець за походженням, належить не тільки нам, нашій нації, нашій культурі, нашому мистецтву, а й культурі і мистецтву дружнього нам німецького народу.

У Радянському Союзі, зокрема, в Радянській Україні, ім'я Ореста Руснака хоч і не було під офіційною заборонаю, але і не популяризувалося. По радіо його голос ніколи не звучав, його грамплатівки не випускалися, в енциклопедіях та музичних довідниках співакові не було присвячено жодного рядка. Тож і мені це прізвище стало відомим лише на початку 1970-х років, і почув я його від журналіста-мистецтвознавця Михайла Головащенко. Михайло Іванович був високої думки про Ореста Руснака, мріяв зібрати матеріал для книги про нього. На жаль, здійснити свій задум він не встиг.

Голос Ореста Руснака записали на грампластинки у Німеччині. Його записи, на нашу велику радість, є у фондах Національного радіо. Сьогодні вони вперше прозвучать на широкий загал, і багато хто з радіослухачів вперше відкриє для себе співака, якому в національному вокальному мистецтві не багато рівних.

Орест Руснак передчасно пішов з життя – йому було всього 65. Тривале концертне турне по США і Канаді, яке він здійснив у 1957 році, негативно відбилосся на його здоров'ї, і невдовзі він помер. Похований на кладовищі Waldfriedhof у Мюнхені. Свій вічний спокій співак знайшов на німецькій землі, яка за велінням долі стала йому другою батьківщиною.

32. Сопова А.І.

(Українське радіо, канал «Культура» 25.11. 2016).

Ведуча Ганна Боровицька

В центрі Києва, неподалік від Хрещатика, там, де починається бульвар Лесі Українки, стрімко здіймається у піднебесну височинь сучасна гігантська споруда розважального центру. До неї, з боку вулиці Госпітальної, тулиться старий п'ятиповерховий будинок-«хрущовка». У 50–60-х роках минулого століття у ньому жила співачка, солістка Київського театру опери та балету імені Т.Г. Шевченка Антоніна Сопова.

Наближається ювілейна дата – 100 річчя з дня її народження. Тож, готуючись до цієї передачі, розшукуючи інформацію про життя і творчість Антоніни Іванівни, я вирішив побувати у будинку по вул.. Госпітальній, 2,

сподіваючись зустріти людей, котрі, може, ще пам'ятають співачку, і, можливо, поділяться спогадами про неї.

Скажу відверто, надії було мало, бо відтоді, як у будинку мешкала Сопова, минуло чимало років, і у житті багато чого змінилося. Та мені все ж повезло. Одна з мешканців – Валентина Георгіївна Гамазенко, вислухавши пояснення про мету мого візиту, охоче погодилася на розмову.

Запросила у квартиру і одразу ж почала згадувати, як багато років тому на першому поверсі, у квартирі 42 жила літня жінка, яку мешканці під'їзду називали артисткою. Що була вона оперною співачкою – про це, мабуть, мало хто знав. Валентина Георгіївна зізналася, що і вона цього не знала. Не знала навіть її імені і прізвища. Але часто бачила сусідку у дворі, коли та вигулювала двох своїх маленьких пухнастих собачок. Пані Валентина і досі пам'ятає її зовнішність – невисока на зріст, статна, коротка зачіска, русяве волосся, посріблене сивиною, на вигляд років 60–65.

У сусідки, згадує моя співрозмовниця, були ще й коти. Як відомо, ці домашні улюбленці, якщо їх у квартирі не один-два, а 5–7, а то й десять, часто викликають незадоволення сусідів (зрозуміло чому), а іноді й спричиняють конфліктні ситуації. До Антоніни Іванівни претензій у цьому відношенні не було, бо котів з хати вона не випускала і з чистотою в під'їзді був повний порядок.

Валентині Георгіївні спілкуватися з сусідкою не доводилося, але зустрічаючи її випадково у під'їзді чи проходячи мимо, коли Антоніна Іванівна була на підвір'ї, завжди віталася з нею і була у захваті від її симпатичних собачок.

«Яка подальша доля вашої сусідки?» – запитую пані Валентину, бо саме це мене цікавило найбільше, заради цього власне, і прийшов.

«Десь в середині 1990-х років, – розповіла Валентина Георгіївна, – до сусідки приїхали родичі з Москви. Здається, її племінники. Невдовзі після цього вона продала свою квартиру і переїхала до них. Більше ми про неї нічого не чули. Коли вона померла – невідомо».

Слухав я – і не міг спочатку зрозуміти: чому співачка залишила свою хай не шикарну, але затишну, з усіма вигодами квартиру у центрі столиці,

у якій прожила понад 40 років? Чому вирішила їхати з улюбленого Києва, і взагалі з України, яка стала їй другою батьківщиною?

Потім зрозумів: не тільки похилий вік і самотність були причиною, а й нужда, негаразди тих лиховісних років, різке погіршення життя, коли кожний виживав, хто як міг. Антоніна Іванівна рятувалася, шукаючи притулку у московських родичів. Як їй жилося у них – одному Богу відомо, тільки жити Антоніні Іванівні після від'їзду з Києва лишалося недовго – у 1997 році її не стало...

Антоніна Сопова приїхала у Київ в 1949 році, після закінчення Московського інституту театрального мистецтва ім. Гнесіних, і була зарахована в трупі театру опери та балету як солістка на партії другого положення. Відтоді її артистична діяльність була пов'язана виключно з Київською оперою. Співачка мала красиве, м'якого оксамитового тембру меццо-сопрано повного діапазону, привабливу зовнішність і неабиякий драматичний талант.

На київській сцені вона протягом 27 років створила низку образів у операх вітчизняних та зарубіжних композиторів. І хоч виконувала переважно партії другого положення, тобто ролі, які не належали до головних, її героїні, завдяки майстерному співу, майстерній грі, не випадали із загальної панорами оперного дійства, були помітними серед інших персонажів. Вони запам'яталися глядачам.

Відмітними рисами творчої індивідуальності співачки-актриси були її велика закоханість у свою професію, працелюбність, відповідальне ставлення до роботи. Серед співачок її амплу Антоніна Сопова була, либонь, однією з кращих у театрі. Назвемо партії (ролі), що їх виконувала артистка від початку 1950-х до 1976 року включно: Зібель у «Фаусті» Гуно; Ангел у «Демоні» Рубінштейна; Аніна, Інес, Джіованна, Жриця в «Травіаті», «Трубадури», «Ріголетто», «Аїді» Верді; Фраскіта, Мерседес, Маліка в «Кармен» Бізе; Розетта в «Манон» Массне; Лючія в «Сільській честі» Масканьї; Берта в «Севільському цирюльнику» Россіні; Циганка в «Гугенотах» Мейєрбера; Еліс в «Лючії ді Ламмермур» Доніцетті; Хазяйка на вечорницях в «Назарі Стодолі» Данькевича; Поліна та Гувернантка в «Піковій дамі» Чайковського; Няня та Половецька дівчина в «Князі Ігорі» Бородіна; Феодор в «Борисі Годунові» Мусоргського; Наїна в «Руслані та Людмилі» Глінки; Соня та Ад'ютант маршала Мюрата в опері «Війна і мир» Прокоф'єва. Ціла галерея різнопланових, різнохарактерних портретів, образів, що органічно вписувалися в драматургію оперних вистав.

У спектаклях А.І. Сопова в різні роки виступала з такими солістами: народні артисти СРСР – М. Гришко, Б. Гмиря, Є. Чавдар, М. Ворвулев, П. Білінник, А. Солов'яненко, Б. Руденко, Л. Руденко, Є. Мірошниченко, Д. Гнатюк, Ю. Гуляєв, М. Кондратюк, В. Третяк, Г. Туфтїна, Г. Ципола, А. Мокренко; народні артисти України – М. Частій, М. Роменський, В. Борищенко, Е. Томм, А. Кікоть, В. Любимова, Л. Лобанова, В. Козерацький;

заслужені артисти – Г. Шоліна, Н. Костенко, Н. Міссіна, О. Жила, Є. Озимковська, Б. Пузін, З. Старченко. Яскраве сузір'я майстрів національної опери, у якому світилася і зірочка героїні нашої передачі, талановитої співачки Антоніни Сопової. Кого вже немає серед живих – світла їм пам'ять, а хто з нами – доброго здоров'я.

Не так давно я побував в інформаційно-видавничому відділі оперного театру. Його співробітниця – Лариса Олексіївна Тарасенко – охоче відгукнулася на прохання допомогти в отриманні інформації про співачку Сопову і для цього зробила все, що було в її можливостях, за що ми з Ганною Олександрівною їй щиро вдячні. Лариса Олексіївна, зокрема, показала фотографії Антоніни Сопової – в житті та в ролях, які зберігаються в архіві театру. Їх, на жаль, небагато. Є портрет ще зовсім юної Антоніни, очевидно часів її навчання в Музично-театральному училищі імені Глазунова. На портреті дівчині десь 18–20 років. Миловидне личко, гарна зачіска, ледь помітна усмішка на вустах і легкий смуток у замріяному погляді променистих очей. Чарівна була Антоніна в юні роки – справжня красуня! Природа не обділила її ні вродою, ні розумом, ні талантом. От тільки шкода, що доля не була до неї прихильною і не судилося їй бути по-справжньому щасливою в особистому житті.

Є в архіві оперного театру унікальний знімок: Єлизавета Чавдар, Борис Пузін, Антоніна Сопова. Усміхнені, молоді, красиві, у розквіті життя. Вдивляюсь пильно у фото, намагаючись запам'ятати пози, риси обличчя. Від фотографії у захваті. Дивлюсь і думаю: «Мені б хоч копію...» Показую знімок Ларисі Олексіївні: «Гляньте, яка краса».

Вона відривається від комп'ютера і, кинувши погляд на фото та якимось загадково усміхнувшись, виходить з кімнати. За мить повертається, дає книжку: «Єлизавета Чавдар. Життя, віддане мистецтву». Авторка Лідія Павлюк. «Це вам у подарунок».

Вже дома, гортаючи сторінки цього прекрасного видання, раптом бачу: те саме фото з Чавдар, Пузіним і Соповою, що так мені сподобалося кілька годин тому. Тепер було ясно, чому Лариса Олексіївна так загадково усміхнулася. Є в старих архівних фотографіях артистів – наших кумирів, щось магічне, заворожуюче, що розчулює, хвилює до глибини душі.

27 лютого 2017 року А.І. Соповій виповнюється сто. Треба буде у подальшому ще з'ясувати деякі важливі моменти її біографії: походження (наразі відомо лише, що народилася вона в місті Ногінську Московської області), яким було дитинство, шкільні роки, коли пробудився інтерес до музики і співу.

Одна з архівних фотографій, датована 1943 роком, свідчить, що Антоніна Сопова була учасницею фронтової бригади, брала участь у концертах для бійців. Фотооб'єктив закарбував виступ молоді співачки з війсь-

ковим оркестром. То були, певно, перші кроки її артистичної діяльності, її вокальні університети.

На грамплатівки голос Сопової записали лише двічі у 1952 році. Це – романс Поліни з опери Чайковського «Пікова дама», та дует Поліни і Лізи (її співала Т. Пономаренко) з тієї ж опери. Керував оркестром Київського оперного театру диригент Климов.

А.І. Сопова усе творче життя присвятила оперній сцені. Була звичайною, хорошою оперною співачкою, з неба, як кажуть, зірок не знімала і не претендувала на прем'єрство. Хоч її таланту були посильні і головні меццо-сопранові партії. Але Сопова була скромною артисткою, добре знала свої можливості і не зазіхала на ролі, що закріпилися за більш іменитими солістками. Її популярність не перевищувала популярності таких її колег, як З. Кушнарьова, Н. Котишева, В. Мартиросова, Н. Милещук (до речі, це були також дуже хороші вокалістки і прекрасні актриси). І, звичайно, не була такою великою, як у Лариси Руденко, Ніни Гончаренко чи Елеонори Томм.

Але у театрі Сопова мала добру репутацію, її поважали і цінували за талант і професіоналізм. А це і є головним, вирішальним для будь-якого співака, а надто оперного. Славнозвісний диригент Іван Дмитрович Гамкало якось сказав про Антоніну Сопову:

«Так, вона була на других партіях. Але якби вона співала в опері тепер, то, мабуть, не поступилася б деяким нинішнім виконавцям не тільки других, а й перших партій. Сьогодні вона, безперечно, була б зіркою».

Так вважає маестро, музичний авторитет. А маестро добре знає те, про що говорить.

33. Старченко З.І.

(Радіо «Промінь». Київ, 1994.)

Ведуча Алла Вишнева

Диктор: Творче об'єднання мистецьких програм «Радіо муз» запрошує послухати записи заслуженої артистки України Зінаїди Старченко. Веде програму музичний коментатор Алла Вишнева.

(Звучить українська пісня «Гандзя» у виконанні З. Старченко).

Вишнева: Програму «Забуте ім'я» ми почали популярною піснею «Гандзя». Співала її щиро, сонячно, грайливо заслужена артистка України Зінаїда Старченко. Сьогодні звучатимуть її записи з фондів радіо та переписи з грампластинок, що їх віднайшов відомий уже багатьом радіослухачам філофоніст Віталій Донцов.

Це прізвище у наших передачах звучало досить часто, але, так би мовити, заочно. А зараз Віталій Петрович Донцов гість нашої студії. Віталію Петровичу, як ви, не бачивши ніколи Зінаїди Старченко на оперній

сцені, не чувши її на концертній естраді, стали її пристрасним шанувальником?

Донцов: О, це було дуже давно, як співається в романсі – «на заре туманной юности»...

Вишнева (усміхається): Є такий чудовий романс...

Донцов: Я був ще школяром, коли почав цікавитися пластинками. Було це на початку 50-х років. У нас вдома було багато різних платівок. Популярні тоді були такі співаки, як Лемешев, Шульженко, Утьосов, Виноградов, Бунчиков, Русланова, Нечаєв, Леонід Костриця, Зоя Рождественська та багато інших.

І от серед усього цього звукового багатоголосся була платівка і Зінаїди Іванівни Старченко. На жаль, всього одна, і то, так би мовити, півпластинки, бо на звороті співав Нечаєв, як зараз пам'ятаю, російську народну пісню «В лесу канарейка». А Старченко виконувала пісню «Зачем тебя я, милый мой, узнала». Ця пісня, як мені здається, набула свого часу популярності саме завдяки тому, що її співала Зінаїда Іванівна. Пластинка випускалася великим тиражем. Виконання прекрасне, голос – як дзвіночок, якогось незвичайного сріблястого тембру, до того ж задушевна манера співу, ефективна кінцівка – все це вражало надзвичайно. Саме з цієї пісні я полюбив голос Зінаїди Іванівни Старченко. Я не знав, хто ця співачка, тобто де вона жила, працювала, яка її доля.

Судячи по прізвищу на етикетці я якось інтуїтивно відчув, що це, так би мовити, хтось з наших, українців. І подумав: бач, українка, а як тонко відчуває колорит російської пісні.

Вишнева: Тобто, пісня зачепила вас...

Донцов: Так, але на жаль, вона була єдина у виконанні Старченко. І я весь час мріяв дістати ще її пластинки. А коли став жити вже у Києві, мені трапилась її пластинка з українськими народними піснями – «Ой, не світи, місяченьку» і «Ходить сонко».

Вишнева: Зараз ми послухаємо пісню «Зачем тебя я, милый мой, узнала» у виконанні Зінаїди Старченко із супроводом оркестру народних інструментів Українського радіо. Керував тоді цим оркестром Микола Хіврич.

(Звучить запис)

Вишнева: Я так гадаю, Віталію Петровичу, що ви не лише розшукували пластинки із співом Зінаїди Старченко, а й, мабуть, цікавилися її біографією, звідки вона, як прийшла у велике мистецтво...

Донцов: Звичайно, цікавився. Хоч минуло порівняно небагато років відтоді, як передчасно пішла з життя ця талановита співачка, а деякі важливі моменти її біографії, на жаль, втрачені. Проте мені все ж вдалося по крихтах зібрати основні відомості про її життєвий і творчий шлях.

Зінаїда Іванівна Старченко народилася 20 вересня 1924 року в місті Кронштадті. Її батько був походженням з України, з Чернігівщини, з бідної селянської родини. Вже при Радянській владі став військовим моряком, закінчив військово-морську академію. Дитинство Зіни минуло в Кронштадті. Після переїзду батьків до Ленінграда вона, навчаючись у школі, відвідувала будинок піонерів, брала участь в шкільній художній самодіяльності. Її батьки були дуже музикальні, мама мала гарний голос. Саме батьки прищепили дочці любов до пісенного мистецтва, до музики.

Вишнева: Тут ось у нас є цікавий альбом з фотографіями та іншими матеріалами. Все це збрала сама Зінаїда Старченко?

Донцов: Ні, це зібрав її батько. Він дуже любив свою дочку і збирав усе, що стосується її творчості. Згодом оформив цей альбом. Усі ці рецензії, вирізки з газет, запрошення, концертні програмки, фотографії збереглися завдяки батькові.

Вишнева: Так багато рецензій...

Донцов: Ось, наприклад, концертна програмка – які імена!

Вишнева: Незабутні актори – Борис Гмиря, Єлизавета Чавдар, Максим Михайлов – знаменитий бас Великого театру, Степанова, Ось Симеонов, Марія Бем, молодий Сергій Козак... Багато тут матеріалів, присвячених гастролям у Болгарії...

Донцов: Так, Старченко любила цю країну і охоче їздила туди на гастролі. Ось програмка: Фокін, Ніна Міссіна, Козак, Сухорукова, тріо бандуристок – Поліщук, Павленко, Третьякова... Серед них бачимо і ім'я Зінаїди Старченко.

Вишнева: Різниця тільки в тому, що імена співаків, які ви назвали, так би мовити, дійшли до нас, а ім'я Зінаїди Старченко, на жаль, забулося. Вона, здається, не так довго співала у нашому оперному театрі... Тут ось є програмка: опера «Царева наречена» Римського-Корсакова в Азербайджанському театрі опери та балету...

Донцов: Так, у Баку вона вперше виконала провідні оперні партії – Антоніди в опері «Іван Сусанін», Людмили в «Руслані і Людмилі», Віолетти в «Травіаті», Марфи в «Царевій нареченій», Джільди в «Ріголетто»...

Вишнева: Як довго співала Зінаїда Старченко на сцені Бакинської опери?

Донцов: Здається, один чи два сезони.

Вишнева: І мабуть вона мріяла співати на українській сцені?

Донцов: Це була її заповітна мрія... Після Баку вона один сезон співала в Харківському оперному театрі, а в 1950 році стала солісткою Київської опери.

Вишнева: За 1951 рік є програмка виступу Зінаїди Старченко на Всесвітньому фестивалі молоді і студентів у Берліні, де вона була удостоєна звання лауреата. То був, можна сказати, зірковий період її творчого життя...

Донцов: Безперечно. Адже незадовго до фестивалю вона отримала звання заслуженої артистки республіки. Це свідчить про те, що вона майже одразу зайняла провідне становище в Київському оперному театрі.

Вишнева: Про це можемо судити і з тих партій, які вона виконувала. Нагадайте їх нам, будь ласка, ще раз.

Донцов: Антоніда в «Івані Сусаніні», Людмила в «Руслані і Людмилі», Віолетта в «Травіаті», Марфа в «Царевій нареченій», Джільда в «Ріголетто»...

Вишнева: Тобто головні партії колоратурного сопрано класичних опер... На жаль, арії з опер ми сьогодні не почуємо – нема записів. Лишилися записи лише українських і російських пісень та декілька невеличких пісеньок: «Ходил Ваня», «Вербовая дощечка», «Як діждемо літа», «Ходить сонко». Є в них задушевність і якась особлива сердечність. Давайте послухаємо (Звучать ці записи).

Вишнева: Як я вже говорила, записів з опер, у яких співала Зінаїда Старченко, на радіо немає. Але її пам'ятають як оперну співачку партнери по спектаклях, які працювали в ті роки у театрі. Спогадами про Зінаїду Старченко поділиться з радіослухачами народний артист України Віктор Петрович Борищенко.

Борищенко: Вперше Зінаїду Старченко я почув на пробі у нашому театрі. Це був, якщо не помиляюсь, 1950 рік. На сцену вийшла молода, вродлива жінка. Трималася вона упевнено. Проспівала кілька арій. Співала прекрасно! Голос дзвінкий, сріблястий, лився чарівним струмочком у зал. Лірико-колоратурне сопрано. Міцна середина, легко і упевнено звучали верхні ноти.

Звичайно ж, її одразу прийняли в театр. Я з нею співав у «Царевій нареченій» та в «Івані Сусаніні» і завжди милувався її голосом, його надзвичайно красивим тембром.

Вишнева: А чому вона так недовго працювала у театрі?

Борищенко: Я вам скажу зараз. У тих спектаклях, де нам доводилося співати разом, я десь мимоволі помічав, що створенню образів героїнь артистці заважала її трохи повнувата комплекція. Відчувалося, вона подекуди навіть соромилася цього. Адже була вона людиною творчою, створювала на сцені чудові образи. Тож пропрацювавши в театрі кілька років (до речі, мала неабиякий успіх у глядачів), артистка, мабуть, вирішила сама для себе перейти на концертну діяльність. Минули роки.

Я її бачив, коли вона була вже тяжко хвора, а невдовзі пішла з життя. Хочу сказати, Зінаїда Старченко вписала помітну сторінку в розвиток нашої музичної культури. І якби не ота вада, про яку я щойно говорив, вона, безперечно, досягла б ще більших успіхів на оперній сцені.

Вишнева: Шкода, що ми сьогодні не почуємо Зінаїди Старченко в оперному репертуарі. Як я вже говорила, записів з опер просто не існує. А послухаємо зараз українську народну пісню «Ой, не світи, місяченьку».

Донцов: Хочу зазначити, що довгограючу грамплатівку з цією піснею у виконанні Старченко мені подарував письменник і великий шанувальник українського вокального мистецтва Микола Кагарлицький. Після Оксани Петрусенко, яка була неперевершеною виконавицею пісні «Ой, не світи, місяченьку», як, до речі і багатьох інших перлин вокальної лірики, спів Зінаїди Старченко також хвилює нас проникливою передачею змісту пісні.

(Звучить запис української народної пісні «Ой, не світи, місяченьку»)

Вишнева: На початку цієї передачі Віталій Петрович говорив нам, що Зінаїда Старченко ще зовсім юною 17-річною дівчиною співала на фронті, спочатку під Ленінградом, а потім під Сталінградом. Саме під Сталінградом вона зустрілася з Євгенією Озимковською, у майбутньому відомою нашою оперною співачкою, яка в роки війни була солдаткою, служила у військовій частині, яка воювала на Сталінградському фронті. Слово шановній гості нашої студії.

Озимковська: Зинаида Старченко, закончив один курс консерватории, из Ленинграда вместе со своими родителями приехала в Сталинград, куда была перебросена одна из воинских частей Балтийского флота, где служил её отец, военно-морской офицер. Самодеятельность этой воинской части слилась с самодеятельностью сталинградского Дома учителя. Вот тогда-то мы и познакомились. В наших концертах гвоздём программ всегда было выступление Зинаиды Старченко. Её исполнение «Соловья» Алябьева, русских народных песен «Зачем тебя я, милый мой, узнала», «Травушка-муравушка» мне тогда казалось верхом совер-

шенства. Когда линия фронта вплотную подошла к Сталинграду, в городе начался настоящий ад от непрерывных бомбёжек и днём, и ночью. Когда огнём пожарищ был охвачен весь город, я ушла на фронт.

После войны, пройдя путь от Сталинграда до Берлина, я поступила в Киевскую консерваторию, работала в Донецкой опере два года, потом была переведена в Киевский театр оперы и балета им. Шевченко. И вот тогда мы опять встретились с Зинаидой Старченко, но уже не в самодеятельности, как прежде, а в новом качестве – как солистки столичной оперы.

Театр работал тогда над спектаклем «Руслан и Людмила», и мы с Зинаидой Старченко часто встречались на спевках, на репетициях. Она пела Людмилу, я – Ратмира. Мы часто встречались и в сборных концертах, и, как всегда, Зинаида Старченко пользовалась огромным успехом у зрителей. И я по-прежнему восхищалась и её талантом, и ею самой как актрисой.

Вишнева: У своїх спогадах Євгенія Озимковська назвала одну з пісень з репертуару Зінаїди Старченко «Травушка-муравушка», якою ми і закінчимо програму (Звучить пісня)

Диктор: Ви слухали музичну програму, присвячену мистецтву заслуженої артистки України Зінаїди Старченко. Із спогадами виступили заслужена артистка України Євгенія Озимковська, народний артист України Віктор Борищенко і відомий київський філофоніст Віталій Донцов. Режисер програми Лариса Потапенко, звукооператор Олена Зеленко. Вела програму музичний коментатор Алла Вишнева.

34. Старченко З.І. (2)

(Українське радіо, канал «Культура», 30.09.2013).

Ведуча Ганна Боровицька

Боровицька. Так чомусь буває, що в пам'яті поколінь залишаються далеко не всі гідні того співаки. На слуху усіх весь час одні й ті самі імена – їх може два, може три десятки. Можливо, це й відповідає певною мірою вкладу саме цих співаків в історію вокального мистецтва. А можливо якось провина лежить і на нас, журналістах, адже завжди легше розповісти про відому постать, ніж вишукувати крихти матеріалу про призабуту особистість. Цією передачею хочемо хоч трохи відновити справедливість, адже мова піде про співачку, ім'я якої не згадувалося в ефірі довгий час. А між тим вона мала прекрасний голос – лірико-колоратурне сопрано, була заслуженою артисткою України і п'ять років була провідною солісткою столичної опери. Отже, Зінаїда Старченко. Саме її голос зберегла ця стара грамплатівка.

(Звучить пісня «Ходить сонко»)

Пригадати Зінаїду Старченко мені порадив шанувальник її таланту, наш постійний автор, відомий колекціонер грамзаписів Віталій Петрович Донцов. Сьогодні він гість нашої студії. Віталію Петровичу, як ви відкрили для себе це ім'я, з чим пов'язане знайомство з цією співачкою?

Донцов. Відкрив я його будучи ще підлітком, школярем, коли почав цікавитися пластинками. Було це на початку 1950-х років (1950–53 рр.). У нас дома було багато різних платівок. Серед усього багатоголосся була платівка і Зінаїди Іванівни Старченко – російська народна пісня «Зачем тебя я, милый мой, узнала». Саме завдяки цій грамплатівці я і дізнався про те, що у нас на Україні була така прекрасна співачка. Мені здається, згадана пісня була такою популярною саме тому, що її співала Зінаїда Старченко, адже ця пластинка була чи не в кожному домі.

Голос як дзвіночок, якимось незвичайного, сріблястого тембру. До того ж, задушевна манера співу, ефектна кінцівка – все це вражало надзвичайно. Саме з цієї пісні я полюбив голос Зінаїди Старченко. Я не знав, хто ця співачка, де вона жила, працювала, яка її доля, але, судячи по прізвищу на етикетці, якимось відразу інтуїтивно відчув, що це, так би мовити, хтось з наших, українців. І подумав: «Бач, українка, а як тонко відчуває колорит російської пісні...»

Боровицька. Але потім захотіли дізнатися про цю співачку більше і «розкопали», так би мовити, факти її біографії – де вона народилася, в якій родині, де навчалася і як потрапила на Україну співати у Київській опері, – це я вже забігаю трошки наперед...

Донцов. Минуло не так вже й багато років відтоді, як передчасно пішла з життя ця талановита співачка (померла вона в 1979 році), проте деякі важливі моменти її біографії, на жаль, втрачені. І все ж мені вдалося по крихтах зібрати основні відомості про її життєвий і творчий шлях.

Зінаїда Іванівна Старченко народилася 20 вересня 1924 року в місті Кронштадті. Її батько був походженням з Чернігівщини, з бідної селянської родини. Вже при Радянській владі став військовим моряком, закінчивши військово-морську академію. Дитинство Зіни минуло в Кронштадті. Після переїзду батьків до Ленінграда, вона, навчаючись у школі, відвідувала будинок піонерів, брала участь у шкільній художній самодіяльності. Її батьки були дуже музикальні люди. Мама мала гарний голос, батько грав на баяні. Саме батьки прищепили дочці любов до музики, до пісень.

У 1941 році Зінаїда Старченко вступила на вокальний факультет Ленінградської консерваторії, навчалася в класі педагога Цесарської. Але всі плани на майбутнє перекреслила війна. На самому початку війни було організовано безліч фронтових концертних бригад. В одній з них виступала і Старченко. В концертах вона співала для бійців Ленінградського фронту їх улюблені пісні на воєнну тематику, а також російські та українські

народні пісні. За ці виступи вона одержала бойову нагороду – медаль «За оборону Ленінграда».

Далі був Сталінградський фронт. За участь у концертах для воїнів Сталінградського фронту Старченко було нагороджено медаллю «За оборону Сталінграда». Повернувшись у Ленінград, після того, як було знято блокаду, Старченко продовжувала навчання в консерваторії і тоді ж її запросили в молодіжну групу Ленінградського Малого театру, де фактично почався її шлях у велике мистецтво.

Боровицька. Які партії вона там співала? Є відомості про це?

Донцов. Співала Антоніду в «Івані Сусаніні» (це була одна з її перших партій), Людмилу в «Руслані і Людмилі», Віолетту в «Травіаті», Марфу в «Царевій нареченій», Джільду в «Ріголетто»...

Боровицька. У яких театрах продовжувалася кар'єра Зінаїди Старченко? Адже вона не одразу потрапила до Києва.

Донцов. Після того, як Старченко закінчила консерваторію, її направили в Баку, в Бакинський оперний театр. Там вона працювала лише один сезон. Мріючи співати на українській сцені, вона поїхала в Харків, де її прийняли теж на провідні оперні партії. В Харкові вона співала також один сезон, бо невдовзі отримала з Києва запрошення у Київську оперу. Це було у 1950 році – вона стала солісткою Київського оперного театру імені Шевченка.

У 1951 році Зінаїда Старченко отримала звання заслуженої артистки республіки і в цьому ж році взяла участь у Всесвітньому фестивалі молоді і студентів у Берліні, де була удостоєна звання лауреата. Це був зірковий період її творчого життя.

Боровицька. На превеликий жаль, ми не маємо записів саме оперної музики у виконанні Зінаїди Старченко, та ми зараз послухаємо твір з її концертного репертуару.

(Звучить запис пісні)

Боровицька. Я знаю, що колеги співачки залишили свої спогади про те, як вони співпрацювали з нею. Зокрема, покійний вже, на жаль, Віктор Петрович Борищенко, народний артист України, який виступав з нею на сцені Київської опери, пригадував її теплими словами. Можливо, ми зачитуємо його спогади про співачку?

Донцов. Віктор Петрович Борищенко одного разу запросив мене до себе додому. Ми довго розмовляли на мистецьку тему, про оперне мистецтво, про співаків. Згадували декого з них. Я, між іншим, запитав його: «А пам'ятаєте таку співачку – Зінаїду Іванівну Старченко?» «Ну як же не пам'ятаю, звичайно пам'ятаю». І почав розповідати. Я записав ту його розповідь. Ось що він сказав тоді про Зінаїду Старченко.

«Вперше Зінаїду Старченко я почув на пробі в нашому театрі. Це був 1950 рік. На сцену вийшла молода, вродлива жінка. Трималася вона упевнено. Проспівала кілька арій. Співала прекрасно. Голос дзвінкий, сріблястий, лився чарівним струмочком. Лірико-колоратурне сопрано. Міцна середина, легко й упевнено звучали і верхні ноти. Звичайно ж, її одразу прийняли в театр. Я з нею співав у «Царевій нареченій» та в «Івані Сусаніні» і завжди милувався її голосом, його надзвичайно красивим тембром.

А чому вона так недовго працювала в театрі? Скажу: у тих спектаклях, де нам доводилося зустрічатися, я десь мимоволі помічав, що створенню образів її героїнь артистці заважала її трохи повнувата комплекція. Відчувалося, що вона подекуди навіть соромилася цього. Адже була вона людиною творчою, створювала на сцені чудові образи. Тож, попрацювавши в театрі кілька років (до речі, маючи неабиякий успіх у глядачів), артистка, мабуть, сама для себе вирішила перейти на концертну діяльність, і перейшла на роботу в столичну філармонію. Зінаїда Старченко вписала помітну сторінку в розвиток нашої музичної культури...»

Боровицька. Пропоную зараз послухати ще два записи Зінаїди Старченко – українські народні пісні «Ладки» та «Вербовая дощечка» в обробці М. Дремлюги.

(Звучать записи)

Боровицька. Я далі веду розмову в студії з колекціонером грамзаписів Віталієм Петровичем Донцовим. Я знаю, що фронтові дороги поєднали на деякий період долі Зінаїди Старченко і ще однієї нашої прекрасної співачки, про яку ми теж робили передачу «Голос із грамплатівки» – Євгенії Озимковської, яка так само залишила свої спогади про Зінаїду Старченко.

Донцов. Видатна українська оперна співачка Євгенія Петрівна Озимковська у 1994 році на моє прохання написала коротенький спогад про Зінаїду Старченко. Спогад, як на мене, дуже цікавий. Зачитаю його у перекладі українською мовою.

«Зінаїда Старченко, закінчивши один курс консерваторії, з Ленінграда разом зі своїми батьками приїхала в Сталінград, куди була перекинута одна з військових частин Балтійського фронту, де служив її батько, військово-морський офіцер. Самодіяльність цієї військової частини злилася з самодіяльністю сталінградського Будинку вчителя. І ось тоді ми і познайомилися. В концертах, які ми давали на різних сценах – у міському драматичному театрі, Будинку офіцерів, на підприємствах міста, окрасою програми завжди був виступ Зінаїди Старченко. Її виконання «Солов'я» Аляб'єва, російських пісень, особливо «Зачем тебя я, милый мой, узнала» і «Травушка-муравушка» – це було, мені здавалося, найвищою вокальною досконалістю.

Коли лінія фронту у притул підійшла до Сталінграда, у місті почалося справжнє пекло від безперервних бомбардувань вдень і вночі. А коли вогнем пожарищ було охоплене все місто, я пішла на фронт, пройшовши шлях від Сталінграда до Праги. У 1944 році, коли ще тривала війна, я вступила до Київської консерваторії, потім два роки працювала в Донецькій опері. І ось у 1953 році була переведена на роботу в Київський театр опери і балету ім. Шевченка. Ось тут ми знову й зустрілися з Зінаїдою Старченко, але вже не в самодіяльності, як колись, а в новій якості – як солістки столичної опери.

Театр працював тоді саме над спектаклем «Руслан і Людмила», і ми з Зінаїдою Старченко часто зустрічалися на репетиціях, на розспівках. Вона співала Людмилу, а я

Ратмира. Ми не раз співали і в збірних концертах, і, як завжди, Зінаїда Старченко користувалась величезним успіхом у глядачів, а я, як і раніше, захоплювалася її талантом, чудовим голосом, і нею самою, як актрисою».

Ось такий спогад про Зінаїду Старченко залишила нам Євгенія Озимковська.

Боровицька. Оперних творів у виконанні Зінаїди Старченко у наших фондах, на жаль, немає, але залишилися українські народні пісні, романси, російські пісні. Ми послухаємо їх ще у цій передачі.

Донцов. Окрасою концертних програм були: пісня «Травушка-муравушка» (не було жодного концерту, де вона б не співала її) та «Зачем тебя я, милый мой, узнала», записані на платівку Апрелевського заводу на початку 1950-х років. Хотілося б, щоб прозвучали ці пісні.

Боровицька. Зараз пропоную ще раз помилуватися чудовим голосом Зінаїди Старченко, послухавши в її виконанні кілька українських та російських пісень – «Гандзя», «Зачем тебя я, милый мой, узнала» та «Травушка-муравушка».

(Звучать записи)

Боровицька. Вважаю це дуже добре, що ми сьогодні пригадали голос, талант і долю Зінаїди Іванівни Старченко, адже все це, безумовно, варте нашої уваги, нашої пам'яті. Ще раз слово Віталію Петровичу Донцову.

Донцов. Хотілося б, щоб прозвучала у цій передачі народна українська пісня «Ой, не світи, місяченьку» у виконанні Зінаїди Старченко. Про цю пісню хотілося б сказати окремо. Її співали багато співачок – Єлизавета Чавдар, Ніна Костенко, Оксана Петрусенко. Особливо у Петрусенко ця пісня звучала неперевершено. Але мені здається, що Зінаїда Старченко співає її так проникливо, що пісня ця доходить до самого серця. Думаю, що радіослухачі з задоволенням послухають цю пісню у виконанні Зінаїди Старченко.

Боровицька. Пропоную послухати на завершення сьогоднішнього випуску програми «Голос із грамплатівки» українську народну пісню «Ой, не світи, місяченьку», що збереглася у запису, у виконанні заслуженої артистки України Зінаїди Старченко.

(Звучить пісня)

35. Томм Е. М.

(Радіо «Культура» 16 та 23 листопада 2015).

Ведуча Ганна Боровицька

Історія українського вокального мистецтва знає приклади, коли представники інших національностей, за велінням долі опинившись в Україні в розквіті свого життя, щиро, усім серцем полюбили Україну, її народ, ку-

льтуру, мистецтво, віддали Україні кращі свої роки і свій талант. Варто пригадати Марину Скибицьку, Миколу Зубарева, Олександрю Ропську, Олександрю Станіславову, Миколу Ворвулева, Юрія Гуляєва, Галину Туфтіну.

До таких митців належала і естонка за походженням Елеонора Миколаївна Томм, народна артистка України, лауреат Державної премії, видатна українська співачка, визнаний майстер оперної сцени. У червні 2015 року минуло 100 років від дня її народження. Дата особлива, ювілейна. Цю передачу ми вирішили присвятити Елеонорі Томм не тільки заради такої солідної дати, а ще й тому, що внесок цієї чудової артистки в українське вокально-театральне мистецтво надзвичайно вагомий, співачка заслуговує на нашу повагу і вдячну пам'ять.

Отже, Елеонора Томм – хто вона, звідки, як потрапила в Україну, якою була її життєва і творча доля? Щоб відповісти на ці запитання, по-мандруємо звивистими стежками життя майбутньої оперної зірки, починаючи від її дитинства та ранньої юності.

Народилася Елеонора Томм у Петрограді в родині матроса-музиканта Балтійського флоту Миколи Адамовича Томм та колишньої наймички з Вільнюської губернії, литовки за походженням Олександри Йосипівни Матук. У родині було ще двоє дітей – братів Елеонори: старший Едуард, молодший Віктор. Годувальником сім'ї був батько. Після 1917 року він протягом шести років служив у Червоній Армії, грав у армійському оркестрі.

На початку 1920-х років військова частина, у якій служив Томм, була передислокована в Харків. Микола Адамович забрав туди і сім'ю.

Так родина Томм опинилася на Україні. У 1923 р. Микола Адамович демобілізувався і завербувався на роботу в Донбас, на рудник Голубівка, неподалік Кадіївки, на якому він працював музикантом оркестру в шахтарському клубі ім. Леніна до самої своєї передчасної смерті у 1932 році.

На руднику Голубівка минуло дитинство і юні роки Елеонори Томм. Там вона у 1931 році закінчила семирічку, там розпочала трудову діяль-

ність, поступивши на роботу рахівником господарчого відділку шахти № 22. На той же період припадає і її захоплення музикою і співом. І це закономірно. Адже батько-музикант грав на кількох інструментах, мав хороший голос. Гарно співала мати.

Коли батько розучував удома по нотах якусь мелодію, поруч неодмінно була і дочка, вслухаючись, вникаючи у дивовижну таїну звучання музичного інструмента. З батьком дівчина вивчила і основи нотної грамоти. Тож зерна любові до музики, до пісень, які посіяв батько в душі юної Елеонори, невдовзі дали перші паростки. Коли у Голубівці був організований Київським муздрамінститутом робітфак, дівчина стала відвідувати його заняття.

У 1933 р. робітфак перевели в місто Кам'янське Запорізької області, Томм продовжила там навчання, а після розформування робітфаку в 1934 році вона вступила до Київського музичного технікуму на вокальний факультет. Успішно закінчивши його у 1937 році, Елеонора Томм стає студенткою Київської консерваторії. Одночасно вона, підробляючи на життя, працює стажисткою у ряді столичних театрів – у Дитячому, у театрі КВО, у театрі імені Франка та у вокальному ансамблі Радіокомітету. У 1941 році, коли Елеонора Томм перейшла на 5 курс консерваторії, почалася війна. Про цей період свого життя співачка так пише в автобіографії:

«Евакуюватися не було засобів, і я лишилася у Києві. Вийшла заміж за музиканта Копилова Петра Дмитровича. Після того, як німці окупували Київ, мене з чоловіком та ряд інших артистів у 1942 році силоміць вивезли до Німеччини. Там я працювала в концертній бригаді з обслуговування наших робітників і селян, силоміць вивезених німцями. Звільнили нас у 1945 році французькі війська на території Тойберга. Ми перебували у таборі для радянських громадян. Працювали у будинку офіцерів м. Веймара, зайнятому радянськими військами».

У березні 1946 року Томм з чоловіком повернулася на батьківщину. Деякий час артистка працювала в естрадно-цирковій бригаді при Кам'янець-Подільській філармонії, а також солісткою філармонії у місті Проскурові (тепер Хмельницький). У цьому ж році молода жінка пізнала радість материнства. У 1948 році Томм відновила навчання у Київській консерваторії і 5-й курс закінчувала у класі відомого вокального педагога професора Дометія Гурійовича Євтушенка Того ж таки року її запросили на роботу у столичний оперний театр, у якому їй судилося працювати провідною солісткою протягом чверті століття.

У 1949 році театр опери та балету ім. Т.Г. Шевченка здійснив постановку опери Глінки «Іван Сусанін». За виконання у ній партії Вані Елеонора Томм була удостоєна Державної (тоді Сталінської) премії СРСР. У 1954 році їй було присвоєно почесне звання заслуженої артистки, а через десять років – народної артистки України. Елеонора Миколаївна мала урядові нагороди – медалі «За трудову доблесть», та «За доблесну працю».

За час багаторічної плідної праці у столичному театрі опери та балету ім. Шевченка співачка створила цілу низку високохудожніх образів в операх вітчизняних та зарубіжних композиторів. Елеонора Томм мала у театрі реноме однієї з найкращих виконавиць меццо-сопранових та контральтових партій у тих операх, які ставилися на київській сцені з кінця 1940-х до початку 1970-х років.

Чимало схвальних відгуків про її героїнь друкувала преса. У першій же рецензії на її виступ у партії Вані в «Івані Сусаніні» видатний композитор Левко Ревуцький у газеті «Правда України» за 15 квітня 1949 р. відзначив красу і силу її густого за тембром контральто та добру вокальну школу. А відомий театральний критик і мистецтвознавець Всеволод Чаговець у газеті «Радянське мистецтво» за 13 квітня 1949 р. писав, що «молода артистка показала свій голос у всій повнозвучній красі. Не можна не привітати театр з такою цінною співачкою, а молоду виконавицю – з блискучим успіхом». Веніамін Тольба, знаменитий оперний диригент, залишив нам таку характеристику в журналі «Музика» № 5-6 за 2003 р.:

«Елеонора Томм, яка дебютувала в партії Вані, одразу вразила слухачів не тільки красою тембру, а й силою голосу, емоційністю і безмежним діапазоном. Вона співала не тільки контральтові партії – Вані, для якої в трупі театру, крім неї, не знайшлося іншої виконавиці, Ратміра в «Руслані і Людмилі» Глінки, Ульріки в «Бал-маскарад» Верді, – а й високі партії драматичного меццо-сопрано: Азучени в «Трубадурі», Амнеріс в «Аїді» Верді, де партії по діапазону верхнього регістру майже співпадають з сопрановою партією Аїди, де багато сі-бемоль (особливо в сцені «підземелля» є навіть до-бемоль у фіналі другої дії); співала Любов у «Мазепі» Чайковського та багато інших... До завершення своєї співацької діяльності Томм була провідною виконавицею виключно головних партій».

Ось ще кілька оцінок музикознавців і критиків. М. Стефанович у статті «Світло і тіні», опублікованій в газеті «Радянська Україна» 18 березня 1964 р. писав:

«Партію Азучени у виставі «Трубадур» співає народна артистка УРСР Томм. Мабуть, артистка починає експонувати образ своєї героїні надто стримано, але поступово все ширше і ширше розкриваються перед нами пристрасні переживання Азучени і породжена її стражданнями ненависть до графа ді Луна. У виконанні Томм, чий голос звучить вільно і рівно, багато щирості і простоти. Надзвичайно правдиво проводить артистка дуже складну сцену марення змученої ув'язненої Азучени і красиво співає славнозвісну кантилену, згадуючи рідні гори».

Мистецтвознавець К. Майбурова у газеті «Вечірній Київ» 3 березня 1964 року зазначала:

«Народна артистка Томм виявила не тільки талант співачки, а й чудове драматичне обдаровання. Партія Азучени саме цим і складна, бо вона вимагає поєднання вокальної і сценічної майстерності. Томм чудово справилася з цим складним завданням. Широко, правдиво показала вона трагедію нещасної циганки, серце якої крають протилежні по-

чуття, ненависть до графа ді Луна і безмежну материнську любов до брата його Манріко, якого колись Азучена викрала і виховала як сина».

Мистецтвознавець Михайлов у газеті «Київська правда» за 7 квітня 1964 р. писав:

«Народна артистка Томм красномовно передала страждання Азучени. Це, безперечно, одна з кращих ролей досвідченої оперної співачки».

А тепер скажу про себе. Мені пощастило свого часу бачити-слухати Елеонору Миколаївну Томм також саме в партії Азучени. Що мене найбільше вражало в образі, продемонстрованому артисткою? Висока майстерність перевтілення і правдоподібність образу циганки. Здавалося, на сцені не актриса, яка грає роль, а саме та циганка, яку ми, як це часто буває в реальному житті, бачимо на вулиці серед гурту її галасливих співродичок.

На київській сцені народна артистка Томм виконала понад 20 оперних партій. Назвемо деякі: Годувальниця Федора в «Борисі Годунові» та Марфа у «Хованщині» Мусоргського, Няня у «Євгенії Онєгіні», Ольга та Любов у «Мазепі» Чайковського, Кончаківна у «Князі Ігорі» Бородіна, Ратмир в «Руслані і Людмилі» Глінки, Закревська у «Тарасі Шевченко» Майбороди, Соломія у «Богдані Хмельницькому» Данькевича, Дарія у «Першій весні» Жуковського, Вахроміївна у «Аскольдовій мигилі» Верстовського, Своячениця в «Утоплений» Лисенка, Ульріка у «Бал-маскарад» Верді, Маддалена у «Ріголетто», Амнеріс в «Аїді» та Емілія в «Отелло» Верді, Лючія у «Сільській честі» Масканьї, Кармен в однойменній опері Бізе та Ортруда в «Лоенгріні» Вагнера. Партнерами співачки по сцені у різні роки були: М. Гришко, Б. Гмиря, Е. Чавдар, М. Частій, П. Білинник, М. Роменський, М. Ворвулев, Л. Руденко, В. Третяк, Л. Лобанова, Ю. Гуляєв, В. Борищенко, Н. Гончаренко, Т. Пономаренко, А. Мокренко, В. Козерацький, С. Козак, В. Пазич, В. Любимова, Г. Шоліна, О. Жила, Б. Пузін, С. Коган, З. Христич, Н. Костенко, М. Фокін, Є. Циньов, Г. Туфтіна, Є. Озимковська, Г. Красуля, М. Шевченко, А. Кікоть, Н. Міссіна, К. Огнєвой, В. Тимохін, О. Чулюк-Заграй, П. Іванов. Сподіваюсь, радіослухачі пробачать мені такий довгий список. Я спеціально виписав прізвища цих співаків з двотижневиків «Театрально-концертний Київ» за 1950, 60 і початок 1970-х років, щоб в ефірі прозвучали імена тих, хто разом з героїнею сьогоднішньої нашої передачі примножували славу рідного мистецтва. Елеонору Миколаївну Томм поважали у театральному колективі як прекрасну людину, колегу – завжди привітну, доброзичливу, зі смаком одягнену, усміхнену, життєрадісну – і дуже порядну, далеку від різних чвар і інтриг. А керівники театру, хто б його не очолював, завжди цінували в ній високий професіоналізм, відповідальність і надійність у роботі. Особливо теплі, дружні, партнерські стосунки у Елеонори Томм були з Галиною Шоліною та Вірою

Любимовою. Грамзапис зберіг для нас ліричну пісню композитора Жербіна на вірш Тихого – «Світанкова» у виконанні чудового дуету Томм–Любимова. Цей запис був здійснений у 1960 році і увішов у платівку, випущену тоді ж Апрелевським заводом.

Елеонора Миколаївна Томм пішла на заслужений відпочинок у 1970 році, але сцену зовсім не залишила, ще протягом майже трьох років періодично виступала в спектаклях. І голос звучав ще прекрасно.

Про останні роки її життя, на жаль, майже нічого не знаємо. Серце невтомної трудівниці оперної сцени, талановитої співачки-актриси зупинилося 29 квітня 1988 року, на 74 році життя. Де вона похована, чи є у неї якісь родичі, чи шанують вони її пам'ять – нам це також, на жаль, невідомо.

Завершити розповідь про Елеонору Миколаївну Томм, хотілося б побажанням, щоб київська влада, Міністерство культури, інші компетентні органи якимось чином увічнили пам'ять чудової співачки, яка присвятила себе, свій талант, своє життя не Росії, де вона народилася, не Естонії, своїй історичній батьківщині, а саме Україні.

36. Хромченко С.М.

(Радіо «Культура» 21 липня 2014).

Ведуча Ганна Боровицька

Є у моєму зібранні грамплатівок один диск, який свого часу дав поштовх до пошуку інших дисків з голосом чудового співака – Соломона Марковича Хромченка. Не пам'ятаю вже, як потрапив до мене той диск, і коли точно це було – мабуть десь у кінці 1960 – на початку 70 років. Але добре пам'ятаю враження, яке справили на мене записи пісень. Я був буквально зачарований не тільки красою голосу, а й якоюсь неповторною, самобутньою задушевною манерою співу. Це були дві ліричні пісні воєнної пори на вірші Михайла Ісаковського «В лісу прифронтовім» та «Вогник», музику написав Матвій Блантер. Завдяки цій платівці відбулося моє перше знайомство з виконавським мистецтвом Соломона Хромченка.

До речі, блантерівська мелодія «Вогника» подобалась мені не менше, а може ще й більше, ніж мелодія, яка стала популярною в роки війни і яку співали інші виконавці – той же Володимир Нечаєв, або Іван Семенович Козловський, і яка так подобалася воїнам. Згадана пластинка з голосом Хромченка була випущена в 1944 році, мабуть, невеликим тиражем, у подальшому не перевидавалася і тому швидко стала раритетом. В усякому разі в офіційному продажі я ніколи не зустрічав цю платівку, починаючи з 1950-х років. Скажу вам, голос Хромченка з першого ж разу полонив мене так, що я почав розшукувати й інші його платівки. З часом придбав майже всі, що виходили ще в 1930-ті і в перші повоєнні роки. На жаль, дисків Со-

ломона Марковича випущено не так багато. За моїм підрахунком – 11 платівок, тобто 22 пісні та романси, з них 4 дуети з Петром Киричком та Костянтином Лаптевим. На щастя, у музичних фондах Москви є значно більше записів Соломона Марковича і тепер при бажанні їх можна послухати навіть в Інтернеті.

Хочу окремо сказати про два українські романси, які є дуже улюбленими і популярними. Це «Де ти бродиш, моя доля» (вірш і музика М. Кро-

півницького) і «Коли розлучаються двоє» (вірш Славинського – переклад з Г. Гейне, музика Лисенка). Ці твори виконували дуетом багато співаків, у тому числі Іван Козловський, Михайло Гришко, Олександр Коробейченко, Борис Гмиря, Андрій Іванов, Наталія Захарченко, Петро Кармалюк, Микола Фокін. Важко віддати перевагу якомусь одному дуетові – усі чудові, справжні перлини вокальної лірики. Кожний дует (а у моїй колекції вони є всі) полонить слухача і красою голосів, і прекрасним, натхненним співом, високою виконавською майстерністю. Хай на підтвердження моїх слів прозвучать ці пісні-шедеври у виконанні незабу-

тніх співаків – Соломона Хромченка та Костянтина Лаптева.

(Звучить запис 1943 року).

У 1977 році Всесоюзна фірма «Мелодія» випустила альбом Соломона Хромченка з двох довгограючих «гігантів», на які переписано твори оперного та камерно-концертного репертуару співака. Це був перший і дуже приємний подарунок меломанам за весь післявоєнний період. А в 1987 році Хромченко, буди ще в прекрасній вокальній формі, наспівав ще один гігант з 14 єврейськими народними піснями. Слухаєш ці записи і ніколи не скажеш, що співає людина, якій пішов дев'ятий десяток – голос залишився таким же свіжим, як і піввіку тому. Вражають, як і раніше, тонке вокальне фразування, природне інтонування, багата палітра вокальних барв та напрочуд виразний спів. І навіть не знаючи мови, слухаєш той спів з насолодою. Бо то спів великого майстра, видатного співака.

Соломон Маркович Хромченко чудово співав романси вітчизняних та зарубіжних композиторів-класиків – Чайковського, Аренського, Танєєва, Гречанінова, Булахова, Тітова, Балакірева, Даргомижського, Глінки, на-

родні пісні, (як українські так і російські), неаполітанські пісні, старовинні романси, ліричні пісні Дунаєвського, Блантера, Соловйова-Сєдого та інших радянських композиторів. Часто співав у концертах дуетом з Віктором Селівановим, Петром Киричком та Костянтином Лаптевим. І завжди його виступи супроводжувалися успіхом у публіки. Його голос – соковитий, дзвінкий, рідкісної краси ліричний тенор з характерним м'яким тембром, упізнаним з перших же звуків – був здатний передавати найпотаємніші, найсокровенніші порухи людської душі.

Соломон Маркович Хромченко народився 4 грудня 1904 року в місті Златополі Новомиргородського повіту Єлисаветградської губернії у мало-забезпеченій родині. І хто знає, як склалася б доля простого скромного хлопчика з провінції, якби його природа не нагородила талантом – голо-сом дивної краси і якби доля не судила йому зустріти на ранньому життєвому шляху такого чудового вокального педагога, як Михайло Михайлович Енгель-Крон. Тож у 1927 році молодий Хромченко стає студентом Київського музично-драматичного інституту імені Лисенка, учнем Енгель-Крона, який дав своєму вихованцю основи вокальної та сценічної майстерності. А майстерність була така, що майже одразу ж після закінчення музично-драматичного інституту Соломона Хромченка запросили солістом найголовнішого оперного театру Радянського Союзу – Великого театру. На цій ушлявленій сцені Соломон Маркович виступав майже чверть століття, створивши цілу галерею чудесних образів.

Глядачі кількох поколінь захоплено аплодували провідному тенору Великого театру в таких партіях-ролях, як Ленський у «Євгенії Онєгіні» Чайковського, Баян у «Руслані і Людмилі» Глінки, Берендей у «Снігуроньці» Римського-Корсакова, Юродивий у «Борисі Годунові» Мусоргського, граф Альмавіва у «Севільському цирульнику» Россіні, Альфред у «Травіатті» Верді, Фауст у однойменній опері Гуно, Джеральд у «Лакме» Деліба, Індійський гість у «Садко» Римського-Корсакова, Володимир Ігорович у «Князі Ігорі» Бородіна, Синодал у «Демоні» Рубінштейна та ін., тобто провідні оперні партії ліричного репертуару, всього понад 20 партій.

Свою вокальну і сценічну майстерність співак удосконалював в аспірантурі при Московській консерваторії під керівництвом видатного педагога Ксенії Миколаївни Дорліак.

В роки Великої Вітчизняної війни співак багато разів виїздив на фронт, давав концерти для бійців Західного і Четвертого Українського фронтів, за що мав численні подяки, грамоти і бойові нагороди. Бійці приймали виступи артиста з незмінним захватом, як кажуть, на «ура». Залишивши оперну сцену за віком, Соломон Хромченко успішно продовжував свою трудову діяльність на педагогічній ниві: з 1961 році він викладав вокал на кафедрі сольного співу Музично-педагогічного інституту імені

Гнесіних, мав звання доцента. Я ще не сказав про почесне звання Соломона Марковича. Хромченко мав звання лише заслуженого артиста РРФСР, та ще звання заслуженого діяча мистецтв РРФСР, хоч, як на мене, співак такого рівня, як Хромченко, заслуговував і на більше. У пам'яті ж численних шанувальників вокального мистецтва Соломон Хромченко лишився як видатний співак, педагог і прекрасна людина, яка все своє життя присвятила служінню її Величності – Мельпомені.

В останні роки свого життя Соломон Хромченко тяжко хворів. Йому порадили їхати на лікування до Ізраїля, начебто там могли поліпшити стан хворого. І справді, кілька років було відвойовано у смерті. Помер Соломон Хромченко 20 січня 2002 року. І похований далеко від батьківщини. Переказували, що Соломон Хромченко заповідав поховати його на батьківщині. Не знаю, чому не виконали той останній його заповіт.

37. Чавдар Є.І.

(Українське радіо. Канал «Культура», 20.02.2017).

Ведуча Ганна Боровицька

Прізвище Чавдар я вперше почув від свого вчителя Панаса Степановича Сліпченка, який викладав історію у невеличкій сільській школі на Полтавщині (я був тоді у шостому, чи, може, у сьомому класі). Панас Степанович – прекрасний педагог, високоосвічена, ерудована людина, був ще й хорошим фотографом. Усе село користувалося його послугами, бо він був єдиним фотографом і знімки були високої якості, а плата за них була невелика, доступна селянам. Якось я з однокласником сфотографувалися, і десь за тиждень знімки були готові. Панас Степанович сказав, щоб прийшли за ними до нього додому. І ось я в затишній оселі вчителя. Фотографії сохли ще на фотоглянцівнику, і довелося трохи зачекати. У кімнату увійшла дружина вчителя, зав'язалася розмова. Панас Степанович, знаючи про моє захоплення піснями, грамплатівками, співаками, запитав, між іншим, які співаки мені подобаються найбільше. Я назвав Лемешева, Шульженко, Утьосова, Русланову,

Бунчикова, Нечаєва, Виноградова, Сметанкіну, Бернеса – їхніх платівок у нас було чимало. Програвали ми їх на патефоні ледь не щодня.

– А з українських співаків хто подобається? – запитав учитель.

– Гайдай, Литвиненко-Вольгемут, Паторжинський, Андрій Іванов, – відповів я. а потім додав: – Але найбільше люблю Оксану Петрусенко. Який голос – як у соловейка! Кращої за неї співачки, мабуть, немає!

На цій пафосній ноті замовк. Чекав, що скаже Панас Степанович. Сподівався, що він буде хвалити її голос. Але він питає:

– А ти таку співачку – Чавдар – чув?

– Ні, навіть прізвища цього не знаю, – зізнався я.

– От бачиш, – усміхнувся вчитель, – тепер будеш знати. А як почувеш, переконаєшся, що слов'ї в Україні не перевелися.

Минув якийсь час, і в одній з музичних радіопередач я почув голос Чавдар – передавали пісню Кропивницького «Соловейко». Голос – дзвінкий, кришталєво-чистий, сріблястого тембру – сподобався мені одразу. Він нагадував солов'їні трелі, і мимоволі подумалося: «Та це ж соловейко співає про соловейка!» Той дивоспів надовго запав у душу, і пізніше, слухаючи Єлизавету Чавдар по радіо чи в грамзапису, я завжди згадував свого учителя Панаса Степановича, який фактично відкрив мені цю чудову співачку. На жаль, записів Єлизавети Іванівни Чавдар на звичайних грамплатівках вийшло небагато. У каталозі фірми «Мелодія» за 1962 рік я нарахував їх всього дев'ять. Було ще кілька записів (здається, 4 чи 5) на довгограючих дисках «гранд» серії «Українська музика». Оце і все з величезного оперно-камерного репертуару співачки – без перебільшення світового рівня. Чому ж так бідно представлено її мистецтво у грамзапису? Адже патефонні пластинки у 50-60 роках минулого століття були чи не найдоступнішим засобом, який давав можливість масовому слухачеві у будь-який час слухати вдома улюблених співаків, музикантів, драматичних артистів. Значення платівок у цьому плані важко переоцінити. Саме вони зберегли для нащадків голоси наших видатних митців у домагнітофонну еру.

До цього часу не можу збагнути, чому у такої великої співачки, як Чавдар, так мало патефонних дисків. І жодного довгограючого! За 20 років існування у Києві філіалу фірми «Мелодія» не підготовлено жодної довгограючої персональної платівки не тільки Чавдар, а й інших видатних майстрів вокалу, – Миколи Частія, Лариси Руденко, Михайла Роменського, Петра Білинника, Юрія Кипоренка-Доманського, Василя Козерацького, Елеонори Томм, – список можна продовжувати. Додам: якби не добра воля керівництва Всесоюзної студії грамзапису, і особливо її головного редактора Клавдія Тихонравова, не було б персональних дисків ні Петрусенко, ні Донця, ні Ропської, ні Гайдай, Литвиненко-Вольгемут, Паторжинського,

Гришка, Гмирі та інших наших вокальних зірок. Як добре, що голоси видатних українських співаків закарбував для нащадків магнітофон. Численні записи зберігаються у музфондах Національного радіо, і ми маємо змогу слухати улюблених виконавців, у тому числі і спів Єлизавети Чавдар, і солов'їні голоси її сучасників, таких як Олександра Жила, Євгенія Мірошниченко, Бела Руденко, Анатолій Солов'яненко.

Єлизавету Іванівну Чавдар у житті я бачив лише двічі. На сцені – в опері Верді «Бал-маскарад», у якій вона виконувала партію Пажа. Це було вже у завершальний період її сценічної діяльності, наприкінці 1960-х років. Голос звучав ще прекрасно, адже співакці було тоді лише трохи більше сорока. Виглядала вона досить молодо, і грала бездоганно. Щоправда, маленький зріст, повнувата комплекція дещо знижували враження, але чудовий голос компенсував цей, так би мовити, недолік. Коли Чавдар співала, то ні на що вже не звертав уваги – ні на зріст, ні на повноту, ні на вік, цілком перебуваючи у полоні її божественного співу.

Вдруге пощастило мені бачити її в консерваторії. Це було в 1986 році, коли я зустрівся з Етері Соломонівною Шпилюк, яка працювала у класі Чавдар концертмейстером. Етері Соломонівна тоді писала статтю про О.Д. Ропську для моєї майбутньої книжки. Я побував на академконцерті учнів Чавдар. Бачив Єлизавету Іванівну зблизька. Це була, звичайно, далеко вже не та Чавдар, яку я бачив у спектаклі «Бал-маскарад», адже минуло майже 20 років. Єлизавета Іванівна помітно постаріла, але була ще досить жвава. Я чекав моменту, щоб підійти до неї і попросити написати спогад про Ропську. Коли закінчився концерт, Чавдар одразу ж опинилася в оточенні натовпу, тож у такій ситуації якось незручно було турбувати її.

А натовп і не думав розходитися і не відступав від Чавдар ні на крок. З ним вона вийшла у коридор і неочікувано зникла з мого поля зору. Це мене, звичайно, засмутило. Але я сподівався, що нагода побачитися з нею ще буде. Етері Шпилюк сказала мені, що у Єлизавети Іванівни не все гаразд із здоров'ям і, мабуть, вона не зможе написати спогади. Оскільки рукопис був уже готовий і треба було його здавати у видавництво, то так і не здійснилося моє бажання, щоб у збірку спогадів про Олександрю Ропську увійшов спогад Єлизавети Іванівни Чавдар. Шкодою про це до цих пір.

Життя і творчість Єлизавети Іванівни Чавдар ще за її життя стали легендою. Наш народ береже пам'ять про велику співачку. Її ім'ям у Києві названо одну з вулиць на Осокорках. Час від часу радіо «Культура» передає записи творів у виконанні Чавдар. У консерваторії, де вона довгий час працювала, встановили меморіальну дошку.

У 2015 році видано книжку, присвячену життю і творчості видатної артистки, у якій вміщено спогади про неї більш як 20 митців. Подано опер-

ний та камерний перелік фондових записів. Видання багато ілюстроване, у ньому вміщено рідкісні знімки Чавдар у житті та в ролях. Безперечно, це чудовий подарунок численним шанувальникам вокального мистецтва та прихильникам таланту Єлизавети Чавдар. Ми маємо бути вдячними Лідії Павлюк за добру справу, за ініціативу, докладені зусилля, щоб це видання побачило світ.

Кілька слів про вшанування пам'яті співачки. Знаю, що Єлизавета Іванівна Чавдар мешкала на Хрещатику. Чи є на будинку меморіальна дошка, не знаю. Якщо ще немає, гадаю, слід було б неодмінно встановити. І в Одесі, якщо зберігся будинок, у якому минули юні роки Чавдар, таку дошку треба було б встановити. Не думаю, що витрати на це для держави непосильні. А в столиці на вулиці, що носить ім'я Чавдар, в одному з парків чи скверів, добре було б поставити хоч невеличкий пам'ятник або хоча б бюст співачки.

І ще. Ми не знаємо, у якому стані її могила на Байковому цвинтарі. Чи доглядає хтось за нею? На мою думку, слід було б взяти її під охорону держави. І останнє. Єлизавета Чавдар, працюючи в консерваторії в 1970-80 роках, була членом журі різних конкурсів вокалістів. Тепер, гадаю, було б логічно, якби були започатковані конкурси молодих співаків імені Єлизавети Чавдар.

В історії вітчизняного вокального мистецтва співаків з феноменальними голосами, таких, як Петрусенко, Бишевська, Чавдар, Мірошніченко, Жила, Солов'яненко було не так вже й багато. Тож, скільки б ще років не минуло, святий обов'язок усіх, хто любить Україну, шанує її культуру, її мистецтво, пам'ятати цих митців і пишатися тим, що вони були нашими співвітчизниками.

38. Частій М.А.

(Програма Українського радіо від 6.04.1995).

Ведуча Алла Вишнева .

(Звучить укр. нар. пісня «Ой, у степу, степу»)

Вишнева: Звучить голос народного артиста України Миколи Частія, полонить красивим соковитим тембром, таким природним у народній пісні, дивує силою звуку. Цей голос в ті роки, коли на київській оперній сцені сяло ціле сузір'я великих співаків, був яскравим і неповторним. Мені хочеться надати слово корифею нашого оперного мистецтва, корифею оперного театру, народному артисту України Віктору Петровичу Борищенку.

Борищенко: Частія Миколу Андрійовича я почув уперше наприкінці 1933 року, це було в Харкові. Я був зачарований його прекрасним голосом, чудовим тембром, силою звуку. У нього був центральний бас. У 1934

році столиця України перейшла з Харкова до Києва і, звичайно, Миколу Андрійовича одразу ж запросили у Київський театр. Ціла група артистів приїхала до Києва. Я приїхав з Паторжинським на пробу і був зарахований у Київську оперу як тенор. І ось тут я зустрівся з Миколою Андрійовичем знову.

Вишнева: Ви з ним зустрічалися в одних і тих самих спектаклях?

Борищенко: Так. Була тоді надзвичайна подія – поставили оперу «Продана наречена». Частій був Кецал неповторний – це можна було показувати по всьому світу...

Вишнева: Тобто йому вдавалися характерні партії?

Борищенко: Так. І у мене навіть фотографія є. Це «Русалка» (показує знімок).

Вишнева: У «Русалці» він Мельник...

Борищенко: Мельник, а я Князь.

Вишнева: Є у нас запис з цієї опери.

(Звучить арія Мельника)

Борищенко: Була у нього ще чудова партія – Рамфіса з опери «Аїда». Як згадаю, то і тепер в уяві оживає велична постать єгипетського жерця, майстерна гра Миколи Андрійовича, звучить натхненний спів.

Вишнева: А зараз хочу звернутися до нашого гостя і дуже цікавої людини. Це – Віталій Петрович Донцов. Його ім'я наші радіослухачі знають, тому що багато пластинок з колекції Віталія Петровича звучить у наших радіопередачах. Сподіваюсь, що ви, Віталію Петровичу, цікавились, звичайно, цим співаком – Миколою Андрійовичем Частієм...

Донцов: Частій Микола Андрійович був і лишається моїм одним з найулюбленіших співаків, поряд з такими чудовими нашими майстрами оперного мистецтва, як Оксана Петрусенко, Михайло Донець, Іван Паторжинський, Зоя Гайдай, Марія Литвиненко-Вольгемут, Олександра Ропська. А ім'я це я вперше прочитав на етикетці пластинки – була у нас одна чудова грамплатівка, до речі улюблена платівка моєї родини з запи-

сом української народної пісні, яку дуєтом виконували Оксана Петрусенко та Микола Частій, – «Ой, у полі вітер віє».

Вишнева: Зараз ми послухаємо цю платівку, а потім продовжимо нашу розмову.

(Звучить укр. нар. пісня «Ой, у полі вітер віє»)

Вишнева: Віталію Петровичу, я бачу, ви тримаєте у руках книгу, і вона досить давня, що це за книга?

Донцов: Це каталог грампластинок, які виходили у повоєнні роки. Бачите, ось зазначена швидкість – 78 обертів, так звані «звичайні» пластинки. І ось на одній з сторінок, а саме 96, у розділі «Україна» є ряд записів і Миколи Частія.

Вишнева: Крім прослуханої щойно пісні «Ой, у полі вітер віє», що ще записав Микола Частій на платівки?

Донцов: З ансамблем бандуристів Українського радіо він записав такі народні пісні, як «Ой, важу я, важу», «То в колисці, то в коробці», «Та вже чумак дочумакувався», «Ой, чий же то двір», «Чорнявая молодиця», «Ти сказала прийди», «Ой, із-за гір», «Про козака Ревуху»... У цьому каталозі, на жаль, уже немає деяких записів, які є у моєму зібранні. Це українська народна пісня «Ой, не пугай, пугаченьку». Ряд пластинок Частія – і не тільки його – з плином часу були зняті з виробництва. І тако-го, наприклад, прекрасного романсу Даргомижського – «Мне грустно» – теж, на жаль, немає. Я не знаю, чи є цей романс на радіо, але я особисто дуже люблю цей романс саме у виконанні Частія.

Вишнева: Ви назвали українські пісні, вони майже всі є, і навіть більше... А от романсу «Мне грустно», на жаль, немає...

Донцов: Микола Андрійович співає цей романс надзвичайно проникливо. Я ось приніс цю пластинку. Може, ми її послухаємо?

(Звучить романс Даргомижського «Мне грустно»)

Донцов: Я, на жаль, не був на концертах Миколи Андрійовича, не був на оперних спектаклях з його участю, тому що коли навчався в Києві – це був кінець 50-х років, – він уже не виступав на сцені.

Вишнева: Певно, вже за віком...

Донцов: Мабуть, так. Але ось у 1960 році я потрапив на вечір, присвячений пам'яті Оксани Петрусенко. Вечір вела Римма Разумова. Виступали на вечорі Катерина Лучицька – корифей драматичної сцени, і після неї на сцену вийшов Частій. Ось тоді я й побачив його зблизька. Це був високий, худорлявий, вже немолодий чоловік з блідим обличчям. Він прочитав свої спогади про нашу славетну співачку. Це єдиний раз, коли я бачив Частія. А невдовзі він помер, здається, у 1962 році. А потім, десь уже в 70-х роках, коли я постійно жив у Києві, я відвідував його дочку. Переглянув багато матеріалів, дочка показала мені старі газети, рецензії і

що мені запам'яталося, – це рецензії на його концерти у Тбілісі під час Вітчизняної війни (там перебувала частина артистів оперного театру). У Тбілісі Частій давав багато концертів, у яких співав народні пісні, романси. Рецензенти відзначали його велику вокальну майстерність, дуже хвалили його за те, що він популяризував мистецтво свого народу на землі братньої Грузії.

Вишнева: Можливо, ми послухаємо зараз одну з пісень у виконанні Миколи Андрійовича Частія. Ви називали деякі пластинки з українськими народними піснями, серед яких є і Ваші улюблені. Цікаво, яку саме пісню ви зараз запропонували б увазі радіослухачів?

Донцов: Думаю, що і ми, і радіослухачі з задоволенням послухають пісню «Ой, чого ти, дубе, на яр похилився». Микола Андрійович дуже гарно її співає.

(Звучить українська народна пісня «Ой, чого ти, дубе»)

Вишнева: Щойно прозвучала пісня у виконанні Миколи Частія. Виконання справді вражає. Я знаю, Віталію Петровичу, що ви, слухаючи пластинки, обов'язково цікавитесь співаком як людиною; його біографією і усім тим, чим було сповнене життя митця. Мабуть, ви можете розповісти і про Миколу Андрійовича Частія?

Донцов: Я віднайшов цілу низку рецензій на його концерти. І якщо хочете, я вам зачитаю деякі.

Вишнева: Будь ласка!

Донцов: 15 березня 1940 року «Пролетарська правда» писала:

«У Частія голос великого діапазону, приємного, яскравого тембру, соковитого забарвлення. Його виконання свідчить про наполегливу роботу артиста над розкриттям вокальних образів. Майстерно передавав співак почуття гумору в російських і українських народних піснях. Дуже майстерно були виконані уривки з опер Верді, Бойто, Мусоргського, зокрема з його «Бориса Годунова»...

Борищенко: Стосовно гумору. Мені Микола Андрійович дуже запам'ятався в партії Фарлафа в опері «Руслан і Людмила», у якій співак уповні проявив свої здібності комічно-жартівливого розкриття вокальних образів.

Вишнева: Вікторе Петровичу, у нас не багато у фондах арій у виконанні Миколи Андрійовича Частія, але дещо є: монолог Пимена з опери «Борис Годунов», арія Кончака. От що ви можете сказати про ці партії? Хоч кілька слів...

Борищенко: Виконавець партії Кончака повинен мати голос широкого діапазону: міцну середину, нижні ноти – нижнє фа має бути...

Вишнева: Це важка для баса партія?

Борищенко: Безумовно, для баса ця партія важка. Більш того, вона потребує великої сили звуку. Кончака не кожний бас може співати. Були

у нас хороші басы, а от Кончака не всі могли співати. А Частій співав. І співав чудово.

Донцов: Я хотів би ще сказати, що до 1990 року фірма «Мелодія», яка працювала в Москві (тепер уже і фірми «Мелодія» немає) випустила ряд пластинок українських співаків, у тому числі і з мою участю. Це і Петрусенко, і Донець, і Гайдай, і Гмиря, і Паторжинський, і Ропська, а от, на жаль, довгограюча пластинка Частія так і не з'явилася. Просто я не встиг. Не знаю, чи будуть тепер взагалі пластинки не тільки Частія, а й інших наших видатних вокалістів – ні заводу грампластинок у нас немає, ні студії грамзапису...

Вишнева: Ми з вами завершимо цю передачу з надією, що і у нашої держави ще буде можливість робити високоякісні, високотехнічні записи, на яких би звучав і голос народного артиста України Миколи Частія.

(Звучить арія Кончака з опери «Князь Ігор»).

39. Частій М.А. (2)

(Українське радіо. Канал «Культура». 14.10., 21.10. 2013).

Ведуча Ганна Боровицька

Боровицька. Готуючи передачі циклу «Голос із грамплатівки» про старих співаків, ми з її автором нерідко бідкаємося, що записів того чи іншого виконавця залишилося надто мало. На жаль, це стосується і співаків пізніших часів, практично наших сучасників, приміром Анатолія Солов'яненка чи Євгенії Мірошниченко, чиїх записів хотілось би мати набагато більше, ніж їх є. Та про героя сьогоднішньої передачі, на щастя, цього аж ніяк не скажеш. Народний артист України, чудовий співак-бас, соліст Київського та Харківського оперних театрів 1930–40-х років Микола Андрійович Частій. Саме його голос звучатиме і сьогодні, і в наступному випуску передачі. І знову в нашій студії відомий київський колекціонер старих записів Віталій Петрович Донцов. Сьогодні він нам розповість про видатного українського співака-баса Миколу Андрійовича Частія.

Донцов. Микола Андрійович Частій народився 25 березня (7 квітня за н. ст.) у місті Валках Харківської губернії у сім'ї фельдшера. Батько його Андрій Карпович працював у повітовій лікарні і мав добру репутацію як спеціаліст. Люди його поважали і шанували. Мати майбутнього співака походила з бідної селянської родини. Вийшовши заміж, була домашньою господаркою, виховувала трьох синів. Крім Миколи, були ще Петро і Володимир, які, як і Микола, одержали добру освіту, закінчили реальне училище. Брати мали нахил до співу, тому усі троє відвідували хоровий гурток при Народному домі у Валках. До речі, Володимир, як і Микола, став професійним співаком, але ми не знаємо, як склалася його доля.

Сім'я була загалом добре забезпечена, бо батько непогано заробляв. Крім роботи в лікарні, він займався ще й приватною практикою. Батько побудував добротний будинок, придбав кілька десятин лісу, який і досі називають у Валках «Частіївським». На жаль, Андрій Карпович помер передчасно, будши ще не такою старою людиною. І його дружина, щоб прожити з своїми синами, після смерті чоловіка змушена була здавати будинок в оренду. А коли хлопці пішли вже на свій хліб, то допомагали матері, турбувались про неї до кінця її життя.

У 1924 році Микола Андрійович Частій закінчив Валківське реальне училище. До 1927 року працював слюсарем, помічником машиніста на Новоіванівському цукровому заводі. Брав участь у художній самодіяльності, організував на заводі хор та музичний і драматичний гуртки. А у 1927 році за наполяганням заводського комітету і рекомендацією парторганізації вступив до музичного технікуму при Харківському музично-драматичному інституті по класу співу професора Чемезова.

Він був ще студентом третього курсу, як його вже запросили до оперного театру в місті Харкові. Тут він працював до 1935 року. З 1935 до 1941 року, до початку війни, був солістом

Київського оперного театру. Під час війни частина артистів Київського оперного театру була евакуйована до Грузії. Серед них був і Микола Андрійович Частій. Він жив і працював у Грузії – був солістом Тбіліського оперного театру до 1944 року. А з 1944 і до 1958 року був солістом Київського оперного театру.

У 1935 році Микола Андрійович Частій став лауреатом Всесоюзного конкурсу музик-виконавців у Москві, одержав третю премію. У 1941 році йому було присвоєно звання народного артиста України. У 1948 році Частій знімався у кінофільмі «Щит Джургая», за що у 1950 році одержав Сталінську премію.

Артист займався великою шефсько-громадською діяльністю. Організував у Києві на заводі «Ленінська кузня» студію, де робітники під його керівництвом вивчали основи вокального виконавства. Брав участь у ба-

гатьох шефських концертах, їздив з концертами у Сквирський район Київської області, виступав у день відкриття Запорізького алюмінієвого заводу, співав у військових частинах... І скрізь його зустрічали вдячно, з захопленням. Микола Андрійович Частій гастролював і далеко за межами України – у Сибіру, Кузбасі, на Далекому Сході.

Згадаємо найкращі партії, у яких уславився Микола Частій – Тарас в опері «Тарас Бульба», Виборний у «Наталці Полтавці» Лисенка, Кривонос у «Богдані Хмельницькому» Данькевича, Сусанін в «Івані Сусаніні» (або «Життя за царя») Глінки, Мельник у «Русалці» Даргомижського, Кецал у «Проданій нареченій» Сметани, Мефістофель у опері «Фауст» Гуно, Кочубей в опері «Мазепа» та Гремін в опері «Євгеній Онегін» Чайковського, Рамфіс в «Аїді» Верді, Фарлаф у «Руслані і Людмилі» Глінки... Всього в його репертуарі було понад сорок оперних партій.

Як згадувала Ніна Іванівна Скоробагатько (відомий концертмейстер, постійна акомпаніаторка Оксани Петрусенко) – цитую за опублікованими спогадами:

«Майстерність Частія була багатогранною. Він на сцені створював прекрасні різноманітні, іноді зовсім протилежні характери. У цьому впевнювали дуже виразні нюанси його співу, вміння переконливо змалювати життя людини з притаманними їй змінами душевного стану. Співаючи ту чи іншу партію, Частій демонстрував увесь діапазон свого прекрасного голосу і віртуозну техніку. Вражало завжди віртуозне володіння вокалістом розмаїттям тембрових барв і його бездоганно чітка дикція»

Ніна Іванівна стверджує, що кращої дикції, як у Частія, у Київському оперному театрі не було ні у кого з співаків. Які б образи не малював актор на сцені, він робив це надзвичайно правдиво і переконливо.

Микола Андрійович охоче виступав також на концертній естраді як камерний виконавець і завжди мав успіх у публіки. З сольними концертами він неодноразово побував у Москві, Ленінграді та багатьох інших містах і здобув широку популярність.

Боровицька. Дуже стисло нагадаю віхи життя Миколи Частія, яке охоплює роки від 1905 до 1962-го. Уродженець Харківщини, він здобув освіту в музичному технікумі та музично-драматичному інституті. Упродовж трьох десятиліть був провідним солістом Харківського, Тбіліського та Київського оперних театрів, де створив близько сорока яскравих образів в українських, російських та західноєвропейських операх. І знову надаю слово гостеві студії Віталію Донцову.

Донцов. Я вперше почув голос Миколи Частія з грампластинки і одразу ж був зачарований його силою і особливо тембром. Це була пластинка з піснею «Ой, у полі вітер віє», яку Микола Андрійович виконував у дуеті з Оксаною Петрусенко. З того часу я й почав збирати пластинки Частія. Їх у моїй фонотеці не так вже багато, а тому кожна з них для мене

дорога. Усі мої платівки з голосом співака переписали років двадцять тому на Українському радіо. Деяких записів, наприклад романсу Даргомижського «Мне грустно», на радіо не було. Тепер цей романс є і в фондах Національного радіо.

Я надзвичайно радий, що канал «Культура» запланував передачу, присвячену Миколі Частію. Якась іронія долі: такий великий співак, а про нього майже забули. Ще за життя Миколи Андрійовича не вийшла жодна його персональна довгограюча платівка. Щоправда, її планували видати у 1990 році, але вона так і не вийшла. Пояснювати чому зайве, тоді було вже не до платівок.

Записи Миколи Частія майже не звучать по радіо. Його творчості не присвячений жодний телефільм. І досі немає компакт-диску з творами у виконанні Частія. Імені його не зустрінете ні в газетах, ні в журнальних публікаціях. Єдиний виняток – це нарис Галана «Жита половіють» у журналі «Віче» за 1996 рік. Хочеться принагідно висловити автору щире подяку за прекрасну публікацію, яку я прочитав з великим задоволенням, на одному диханні. Та я все ж сподіваюся, що рано чи пізно ситуація зміниться, і настане час, коли будуть регулярно звучати записи Частія по радіо, і будуть писати про нього статті, а може навіть і захищати дисертації, вийде його компакт-диск, відзначатимемо його ювілейні дати, бо у 2005 році було 100-річчя Частія, а ніде не було ні слова про нього. І вулицю назвуть іменем співака – і в Харкові, і в Києві. Дуже сподіваюся на це.

Ось тоді буде це називатися гідним пошануванням пам'яті великого митця. Та співака такого рівня, як Частій, у іншій країні – не маю ніякого сумніву – хіба так шанували б, як у нас? Там, кажучи словами Тичини, носили б його образ на руках!

Боровицька. Хай ця передача була першою ластівкою у справі вшанування видатного артиста після тривалого періоду, коли ім'я Миколи Частія виявилось призабутим. Хочу згадати постать ще одного нашого відомого співака – Віктора Петровича Борищенка, який часто приходив до нас на радіо і ділився спогадами про тих, з ким йому пощастило виступати на сцені Київської опери. На жаль, його вже давно серед нас немає, але його спогади про своїх колег залишилися, і можна до них звернутися. Так, Віталію Петровичу?

Донцов. Звичайно. Я свого часу бував дома у Віктора Петровича і одного разу розпитував його і про Частія. Зробив у блокноті і нотатки про ту нашу розмову. Зачитаю, що тоді записав з вуст Віктора Петровича:

«Миколу Андрійовича Частія я почув уперше 1933 року в Харкові і був зачарований його прекрасним голосом, чудовим тембром, силою звуку. У 1934 році, коли столицею України став Київ, група артистів Харківської опери пререїхала до Києва. Я приїхав з Паторжинським на пробу і був зарахований у Київську оперу на тенорові партії. Ось тоді ми зустрілися з Частієм як солісти столичної опери.

У театрі відбувалася саме тоді надзвичайна подія – ставили оперу «Продана наречена» Сметани. Микола Андрійович як Кецал був неповторний – можна було показувати всьому світу! Була у нього ще одна чудова партія – Рамфіса в опері «Аїда». Як згадаю – і тепер постає велична постать єгипетського жерця, і тепер ніби чую натхненний спів Миколи Андрійовича. Поміж численних прекрасних образів, створених Частієм у Київському оперному театрі, надзвичайно вражав ще його Фарлаф у «Руслані і Людмилі». В цій партії співак уповні проявив своє уміння комічно-жартівливого розкриття вокального образу, який надовго залишався в пам'яті.

У довоєнні роки Микола Частій записувався в Москві на грампластинки. Твори Лисенка, Степового, Стеценка, Косенка, українські народні пісні, романси російських композиторів були записані до фондів. Як чудово співав він романс «Мне грустно» Даргомижського! Грампластинка з цим романом є тепер раритетною, для фондів Українського радіо перезапис здійснено з моєї платівки.

Як свідчать люди, які близько знали Частія, він був людиною лагідною, доброю, скромною, ніколи ні з ким не конфліктував. За це його любили і поважали в театрі.

Миколу Андрійовича Частія я, на жаль, ніколи не чув ні в опері, ні в концертах, бо, коли я приїхав у Київ на навчання у 1957 році, він вже не виступав. Проте, один раз все таки бачив його зблизька. Це було в лютому 1960 року в Будинку актора на вечорі пам'яті Оксани Петрусенко. Серед запрошених артистів були присутні Катерина Лучицька, Михайло Гришко, Олександра Жила, Зоя Гайдай, Рима Разумова (вона вела вечір), Микола Частій. Микола Андрійович виступив із спогадом про славетну співачку, яка була його партнеркою у ряді вистав.

Боровицька. Щиро дякуємо Віталію Петровичу за цікаву розповідь про видатного українського співака Миколу Андрійовича Частія, і нехай ще раз прозвучить у нашому ефірі його прекрасний голос.

(Звучить запис).

40. Шведов І.М.

(Українське радіо. Канал «Культура», 13.01., 20.01.2014).

Ведуча Ганна Боровицька

Переді мною давня фотографія. Без перебільшення – знімок унікальний. На фоні старого будинку люди. Хто вони? Усміхнену жіночку на задньому плані упізнати неважко. Так, це Оксана Петрусенко, наша легендарна співачка. Ліворуч сидить чоловік у вишиванці, на голові панама – це чоловік Петрусенко Василь Москаленко, оперний співак, соліст Київської опери. Хлопчик з тубетейкою на густому чубчику, з скакалкою у руці – син Оксани Андріївни Володя. На передньому плані, посередині сидить чоловік у сірому костюмі з краваткою, пишна шевелюра – це Іван Шведов. Біля нього дівчинка років 10–12, з м'ячем у руках – його донька Люда. А крайня

жінка праворуч, у білій сукні і кофточці, з веселою усмішкою – дружина Шведова – Софія Юдіна.¹

Є на фото ще один «член сім'ї», він лежить збоку на траві і з цікавістю, трохи насторожено дивиться в об'єктив – це улюблений песик Оксаниної родини. Така собі сімейна ідилія. Фотографія знята на дачі Оксани Петрусенко в Ірпіні під час перебування в гостях подружжя Шведових влітку 1938 року.

Іван Михайлович Шведов був партнером Оксани Петрусенко на оперній сцені. А як свідчить фотознімок, артисти зустрічалися і в домашній обстановці, товаришували родинними.

Ось ще фото (до речі, обидва знімки з сімейного альбому Оксани Петрусенко, що зберігається нині у її невістки – Світлани), фото зафіксувало сценку зустрічі героїв опери «Наталка Полтавка» – Петра і Миколи. Микола – Всеволод Пекарський, соліст Київської опери в 30–40 роки минулого століття, чудовий баритон, якого називали «українським Тітта Руффо»; Петро – Іван Шведов, якому присвячена наша сьогоднішня передача. Гарні українські парубки, хлопці, як кажуть, «у розквіті літ»...

Отже, Іван Михайлович Шведов. Який він був – і як співак, і як людина? Одразу скажу: інформації не багато. Чимало важливих моментів його біографії встановити тепер, на жаль, неможливо, вони втрачені, мабуть, назавжди. Та й ті скудні відомості, які є, суто анкетні, фрагментарні. Але, я гадаю, радіослухачам і вони будуть цікаві, оскільки сучасним шанувальникам вокального мистецтва ім'я цього артиста-співака, скоріш за все, взагалі невідоме.

* * *

Іван Михайлович Шведов народився 25 грудня 1897 року (за старим стилем), тобто 7 січня 1898 року (за новим стилем) у селі Липці Харківської губернії – це за 20–25 км. від Харкова. На жаль, про його родину – батьків, братів, сестер, про те, як минуло його дитинство, юні роки – таких

---

¹ С. Юдіна була співачкою, солісткою Київської філармонії. А.Ж.

відомостей не маємо. Але можна припустити, що в ранній період життя доля сільського хлопчини була схожою на долю багатьох молодих людей, виходців з села, яким вже змалку доводилося працювати, заробляючи важкою працею на прожиток.

Дитинство і юність майбутнього співака припали на важкі роки – революція, громадянська війна, голод, розруха. І все ж таки, Ваня Шведов все це пережив, доля змилювалася над ним. Отримав загальну середню освіту, деякий час працював у Харкові на різних роботах. Відчуваючи тягу до співу, до театрального мистецтва, вирішив, як тоді казали, «вчитися на артиста». У 1926 році поступив до Харківського музично-драматичного інституту на вокальний факультет.

У 1929 році, коли Шведов був ще студентом III курсу, його прийняли у столичну держоперу на тенорові партії. Справа в тому, що у тому ж таки 1929 році ряд артистів оперного театру переїхав на роботу в Київ, і в театрі з'явилися вакансії. Особливо виникла потреба в тенорах. До театру тоді були запрошені співаки Бутков, Зорич, Коробейченко, Микиша, Харченко.

Дирекції стало відомо, що в Муздрамінституті навчається талановитий студент, володар міцного, красивого голосу, студент перспективний. Запросили на пробу. На ній молодий, початкуючий співак показав свої добрі вокальні і сценічні здібності, після чого був зачислений спочатку як стажист, а згодом до основного складу солістів.

У Харкові Шведов працював 4 сезони, виконуючи провідні тенорові партії в операх «Запорожець за Дунаєм», «Наталка Полтавка», «Аїда», «Ріголетто», «Пікова дама», «Кармен». Андрій, Петро, Радамес, Герцог Ментуанський, Герман, Хозе – неповний перелік образів, створених артистом на харківській сцені. Пізніше до цих образів приєдналися Андрій у «Тарасі Бульбі» Лисенка, Каварадоссі в опері «Тоска» Пуччіні та ін.

Завдяки природній музикальності, гарному, сильному голосу, і, звичайно, наполегливій праці над удосконаленням вокальних даних та акторської майстерності Шведов незабаром посів чільне місце серед володарів прекрасних тенорів, таких, як Микиша, Коробейченко, Середа, Кученко, Бутков.

У Харкові в кінці 1920-х років виступали Юрій Кипоренко-Доманський, Михайло Голинський – справжні велети оперної сцени. Тож, щоб не загубитися серед цих високопрофесійних, досвідчених артистів, їх молодшим партнерам треба було постійно прагнути до досконалості. І хоч молодий співак Шведов, тоді ще, як кажуть, не знімав зірок з неба, але його помітила харківська публіка, завсідники оперного театру, він мав немало своїх поклонників, а надто поклонниць.

1933 року Шведов переїхав з сім'єю до Одеси і три сезони співав на сцені Одеської опери, яка славилась не тільки в Україні, але й у Союзі. На початку 1936 року Іван Михайлович несподівано отримав запрошення на роботу у Київський оперний театр (в той час уже столичний). Чому несподівано? Річ у тому, що повним ходом йшла підготовка Київського оперного театру до Декади українського мистецтва у Москві, призначеної на березень. А підготовка почалася ще восени 1935 року.

На Декаду мали повезти три опери: «Наталку Полтавку», «Запорожця за Дунаєм» і «Снігуроньку». Партію Наталки співали на київській сцені Зоя Гайдай, Марія Литвиненко-Вольгемут і Петрусенко. Спочатку Петрусенко була у третьому складі виконавців. Але після генеральної репетиції, проведеної в лютому, співачку перевели з третього складу в перший і доручили співати партію Наталки на Декаді. Тоді постало питання, хто буде партнером Петрусенко в партії Петра. Усі київські тенори не підходили, бо були невисокі на зріст, нижчі за Петрусенко. Хто підказав дирекції запросити з Одеси Шведова, який був високий на зріст і мав гарну молодецьку статуру, цього ніхто не знає, але Івана Михайловича викликали, і всім стало зрозуміло після репетиції, що саме він буде на декаді співати у парі з Оксаною Петрусенко. Так І.М. Шведов став солістом Київського оперного театру, в Одесу він вже не повернувся.

Про київський період творчого життя співака маємо невеликий спогад Олександра Олексійовича Колодуба, співака, оперного режисера, професора Київської консерваторії (нині це Національна музична академія). Ось що він писав про Шведова (цитата):

«Шведов мав досить гучний голос. Його виконання перших партій відзначалося виразністю, артистичним темпераментом і не викликало збоку керівництва театру і глядачів серйозної критики. Найбільше він запам'ятався мені у партії Андрія в «Запорожці за Дунаєм» Гулака-Артемовського, Андрія в «Тарасі Бульбі» Лисенка, а також у партії Давидова в «Піднятій ціліні» Дзержинського, Павла в «Перекопі» Мейтуса, Тица, Рибальченка. Та, мабуть, найбільш вдалим він був у ролі Єника в «Проданій нареченій» Сметани. В цій ролі Шведов разом з Зоєю Гайдай, яка виконувала партію Маженки, були не тільки бездоганними, а й зразками видатного художнього досягнення. Іван Михайлович Шведов був кваліфікований, досвідчений і корисний для театру соліст. Він був улюбленцем київської публіки, серед якої мав численних шанувальників».

А ось ще свідчення сучасниці співака, концертмейстера Київського оперного театру Ніни Іванівни Скоробагатько, яка в розмові зі мною на моє прохання розповісти про Івана Михайловича Шведова, дуже гарно говорила про нього як вокаліста:

«Шведов іноді розспівувався зі мною перед спектаклями. Траплялося, розучував вокальні твори, готуючись до концертних виступів. Голос його мені подобався, він був досить сильний, з міцними металевими верхніми нотами, які він брав легко, без напруження. Гарна була у нього кантилена. Голос звучав вільно, мелодійно. Дикція була прек-

расна. Він, щоправда, не одразу запам'ятовував те, що розучував, але коли вже запам'ятав, то міцно, надійно, як кажуть, назавжди.

Співав у парі з Оксаною Петрусенко у ряді опер – «Наталці Полтавці», «Запорожці за Дунаєм», пам'ятаю його у «Тосці». Чудовий був Каварадоссі. А Оксана співала Тоску. До речі, співати з Петрусенко у парі міг не кожен. Бо у неї був голос такої сили, що за просто міг перекрити і хор, і оркестр, а співака з не дуже сильним голосом міг просто заглушити. Тож у її партнерів мав бути голос відповідної сили, аби, так би мовити, не потонути у вирі Оксаниної звукової стихії. Тому, мабуть, у тих спектаклях, де співала Петрусенко, її партнерами, як правило, були співаки з сильними, справді оперними голосами. Серед тенорів це були Кипоренко-Доманський, Азрікан, Шведов...»

Та повернемося до Декади українського мистецтва у Москві 1936 року. На ній усі три спектаклі оперного театру пройшли з триумфальним успіхом, про них багато писали в пресі – і московській, і київській. По закінченні Декади ряд провідних артистів театру отримали почесні звання, урядові нагороди. Як не дивно, Івана Михайловича Шведова не було відзначено нічим, хоч він співав головні партії і його внесок у, так би мовити, загальну скарбничку досягнень колективу був назаперечний. Навіть у пресі його ніяк не виділили – музична критика його ніби не помітила.

Співак повернувся з Москви у пригніченому стані, сприйнявши таку до нього байдужість і збоку театрального чиновництва, і збоку рецензентів, що не скупилися на похвалу провідних солістів, як несправедливість. Декада надовго лишила в його душі гіркий осадок. І це, звичайно, можна зрозуміти. Образа трохи вщухла лише через кілька років, коли справедливості все ж взяла гору: 1940 року Івану Михайловичу Шведову за заслуги перед театральним мистецтвом було присвоєно звання заслуженого артиста республіки. У передвоєнні роки (від 1937-го року) І.М.Шведов провадив активну концертну діяльність. Пам'ятною для киян була Декада західноєвропейської класичної музики, де виконувалися твори Вагнера, Бетховена, Берліоза та інших композиторів-класиків у виконанні О. Петрусенко, М.Частія, І Шведова, С. Юдіної. Часто брав участь І.М.Шведов і в концертах у військових частинах, на підприємствах міста, співав для трударів села тощо. І скрізь його виступи супроводжував успіх.

І ось настав 1941 рік, спалахнула війна, яка принесла горе і страждання мільйонам людей, поламала долі багатьох наших співвітчизників. Ми тепер не знаємо і вже мабуть ніколи не дізнаємося, чому співак Шведов не евакуювався з оперним театром, а залишився у Києві, який окупували фашисти. Можливо, так склалися обставини, а може щось інше завадило артистові. Але факт залишається фактом: Шведов, як пише у спогадах О. Колодуб, «співав у Київській опері під німецьким протекторатом».

Звичайно, не віриться, що він спеціально залишився у Києві та тільки й чекав на окупантів, щоб потім розважати їх своїм співом. А от те, що німці, відступаючи у 1943 році, могли примусово вивезти його з собою, це

цілком ймовірно. Бо приклади є. Скажімо, соліста Великого театру, нашого співвітчизника Івана Жадана (він був родом з Луганщини), який потрапив у полон, німці вивезли силоміць. Вивезли і Григорія Манька, соліста Київського оперного театру. Хотіли вивезти і Бориса Гмирю, та, на щастя, це їм не вдалося. Як на мене, те, що трапилося з деякими нашими митцями під час війни, було не стільки їхньою провиною, скільки їхньою бідою, їхньою трагедією. А з другого боку, якби вони залишилися на батьківщині, що їх чекало? Де була упевненість, що вони не будуть суворо покарані за статтю «зрада»? Хоч їх «злочин» полягав у тому, що вони співали. Треба ж було якось жити, виживати... Так, вони співали. Але ж не стріляли і не вбивали...

Хтось може заперечити: мовляв, Гмирю ж не покарали, хоч і він «співав німцям». Навпаки, після війни, ще за життя Сталіна, присвоїли йому найвище почесне звання, він став лауреатом Сталінської премії, отримав орден Леніна. Сам вождь у поданих йому списках про присвоєння почесних звань навпроти прізвища Гмирі, де було надруковано «народний артист УРСР» власноруч виправив: «народний артист СРСР».

Історія з Гмирею, можна сказати, то якесь диво, скоріш за все виняток. Адже є свідчення, що Микита Хрущов, з'являючись у кабінеті Сталіна, щораз набридав йому запитанням: «Так что будем делать с Гмырей, товарищ Сталин? Он пел немцам...» Так Микиті Хрущову кортіло упекти Гмирю за ґрати, або й взагалі зжити зі світу. Але «вождь народів» на цей раз виявився милосердним: «Вы гаварытэ , пэл нэмцам? Ну что ж, теперь будет пэть нам!» Ці слова, мабуть, і врятували нашого славетного співака. Хоч це, звичайно, не означає, що й іншим, тому ж Шведову, повезло б як Гмирі. Тогочасна каральна система була жорстокою.

Яка ж була подальша доля І.М.Шведова? У 1943 році він опинився у Німеччині, а у 1950 перебрався на американський континент, в Аргентину. Жив у передмісті Буенос-Айреса. Доходили чутки, що він став фермером і періодично займався концертною діяльністю. Про той період його життя інформації мало. Відомо лише, що життя в еміграції не принесло артистові ні слави, ні справжнього людського щастя.

Як писав у своїх листах-сповідях на батьківщину інший наш співвітчизник родом з Одеси, всесвітньо-відомий співак, якого Шалапін називав «Баяном русской песни» і який після 1917 року також став емігрантом – йдеться про Юрія Морфессі – «артист, що відірвався від батьківщини, – він, як рослина з всохлим корінням, йому нічим жити свою творчість, і тому він душевно пустий, ніщо не радує, не надихає, одна порожнеча, душевні муки і страждання».

Земний шлях І.М. Шведова завершився 1959 року, на 62 році життя. Хочеться, щоб ця дещо схематична і неповна розвідка про нього стала виявом пошанування пам'яті нашого талановитого співвітчизника.

P.S. Дочка Івана Михайловича – Людмила Шведова виросла без батька. Вона закінчила Одеську консерваторію і, як батько, стала оперною співачкою. Багато років була солісткою Одеського оперного театру, де колись працював її батько. Вже й вона пішла з життя. Одесити старшого покоління може ще пам'ятають її виступи на оперній сцені. Мабуть, була Людмила Шведова хорошою оперною артисткою, якщо в музеї при оперному театрі у вітрині під склом висить плаття однієї з її героїнь.

P.P.S. Десь у кінці 1950-х років я випадково дізнався, що у наших сусідів є багато довоєнних грамофонних пластинок. Мені дозволили їх переглянути і що сподобається – взяти собі. І ось бачу на етикетці – «Чорна хмара по діброві» з опери «Запорожець за Дунаєм». Виконавці Оксана Петрусенко і Іван Шведов. У моєму зібранні платівок цей дует був, але у виконанні Гайдай і Козловського, спів яких мені подобався. А як же, думаю собі, співають Петрусенко і зовсім не знайомий мені Шведов? Щодо Петрусенко не було ніяких сумнівів – її спів я просто обожнював. Її пластинок у моїй колекції було чимало. А Шведов? Я його не те що ніколи ще не чув, а навіть імені не знав. І от ставлю платівку на патефон. Слухав, як зачарований, з трепетом у душі. Оце так виконання, оце так спів! І хотілося слухати ще й ще. Як красиво звучать голоси, яка співзвучність, який темперамент! Тоді ж таки я зацікавився і особою самого Шведова, голос якого так припав до душі. Розпочав пошук, коли став жити в Києві. Але скрізь, де я побував – в оперному театрі, на радіо, у музеї театрального мистецтва, у Міністерстві культури, ніхто, до кого я звертався, навіть не чули такого прізвища. Проте, один чоловік, здається, у музеї, сказав мені, як кажуть, «по секрету»: «Про цього артиста ви ніде нічого не дізнаєтесь». І пояснив чому. Я, звичайно, був засмучений його повідомленням і справді припинив пошук інформації. Але не пошук платівок з голосом Шведова. І даремно, бо поступово знайшов їх усі.

Іван Шведов наспівав на платівки 7 речей: і вже згаданий дует з «Запорожця за Дунаєм», одну думу, дві пісні Петра з опери «Наталка Полтавка», і три українські народні пісні. Усі ці платівки на початку 1980-х років переписало до своїх фондів Українське радіо, бо до цього записів Шведова там не було. Приємно, що у нашій сьогоднішній передачі звучать саме ці записи, які реставрував і переписав на компакт-диск Дмитро Гришко, внук нашого великого співака Михайла Степановича Гришка.

Голос Івана Михайловича Шведова сьогодні звучить вперше за 75 років з тих пір, як були випущені його пластинки на Ногінському заводі.

41. Шмельов І.Д.

(Радіостанція «Промінь», 1978).

Текст В. Донцова, редактор Зоя Коробова

Диктор М.Козій: «Промінь продовжує музичну програму «Під час обідньої перерви». Запрошуємо вас, друзі, послухати передачу «Співає Іван Шмельов» з циклу «Зірки радянської естради». Ви почуєте голос артиста у перезапису з платівок, які запропонував нам колекціонер і автор передачі Віталій Донцов.

Вперше Іван Шмельов приїхав до столиці влітку 1935 року. Закінчивши у Воронежі музичний технікум, хлопець мав намір вступити до Московської консерваторії. До екзамену з вокалу готувався особливо старанно. Адже його мала слухати професор Ксенія Миколаївна Дорліак – вимогливий, суворий педагог.

І ось нарешті настав день екзамену. Біля будинку, в коридорах метушилися абітурієнти, чулися дзвінки, збуджені голоси. З вікон долітали звуки рояля. Він ждав своєї черги. Співав тоді, мабуть, не зовсім добре – дуже хвилювався. І

не відомо, як все склалося б, якби не професіональне вміння Ксенії Миколаївни вловити, відчутти серцем, що перед нею талант.

Прослухавши Шмельова, вона сказала: «Хоч і хвилювалися, співали ви непогано. Що ж, витримаєте конкурс – із задоволенням візьму вас у свій клас». Конкурс молодий співак витримав і став студентом вокального факультету Московської консерваторії. Майбутнє показало, що Ксенія Миколаївна Дорліак не помилилася у своїй оцінці здібностей воронезького хлопчини. Старанно, з захопленням вивчав він основи вокальної техніки, сценічної майстерності, гармонії.

Незабаром Іван Шмельов став одним з найулюбленіших учнів професора Дорліак, яка, залучаючи його до вокального мистецтва, прищеплювала йому любов до пісні, – тієї, що у виконанні Шмельова перетворилася пізніше на хвилюючу розповідь про героїчні звершення людини нової радянської доби. На третьому курсі Івана Шмельова, як студента «з голосом» запрошують на роботу у Музично-драматичний театр імені Станіславського і Немировича-Данченка. В ньому співак виконував бари-

тональні партії класичного репертуару. На цей же період припадає і його захоплення естрадою. Шмельов почав приймати запрошення різних естрадних колективів виступити в концертах.

У 30–40 роки стають все більше популярними пісні у ритмі маршу, вальсу, танго. Іван Шмельов записав ряд таких пісень на грамофонні платівки. Їх він виконував у супроводі оркестру під керуванням Цфасмана, Юр'єва, Горчакова та інших відомих музикантів. Один з цих записів ми і пропонуємо увазі радіослухачів.

Нерідко після концерту за лаштунками сцени до Івана Дмитровича підходили кореспонденти газет, журналісти, шанувальники його таланту з проханням розповісти про свій життєвий шлях, про те, як і коли пісня увійшла в його життя. І співак не відмовляв. Він розповідав про своє далеке, безрадісне, напівголодне дитинство, про роки навчання у професійно-технічному училищі, роботу на паровозо-ремонтному заводі у Воронежі, про студентські роки. І хоч яким нелегким був цей шлях, все ж перемогла віра в краще майбутнє, віра в своє покликання.

У 1940 році Іван Шмельов стає солістом Ансамблю пісні і танцю під керуванням Юткевича, відомого кінорежисера. Прекрасні вокальні дані, вміння щиро і просто розкрити в пісні мрії людини, її душевні почуття, виразність співу – всі ці якості невдовзі висунули Шмельова у число провідних співаків ансамблю.

У роки Великої Вітчизняної війни Іван Шмельов у складі ансамблю на Брянському фронті виконував популярні фронтові пісні. І світлішали обличчя воїнів, ласкавішим ставав суворий погляд. Пісня артиста, наче чарівна паличка, знімала втому, додавала солдатів сил у боротьбі.

«Шмельов виступав у кращих пісенних традиціях. Він виявився справжнім майстром пісні. Він співак, який не тільки володіє прекрасним голосом, а й має добру дикцію, він музикальний, добре чуває себе на сцені, завдяки чому одразу виникає контакт із слухачами. Публіка не хотіла прощатися з ним, – так зворушив він серця слухачів»

Ці рядки були відгуком на концерт Шмельова, опубліковані вони у польській газеті «Дзеннік польські» 27 листопада 1948 року. Хочемо навести ще один відгук з болгарської газети «Отечествен фронт»:

«Співак Іван Шмельов відмінний жанровий артист з темпераментом, що захоплює. Його гнучка артистична натура, вміння на високому художньому рівні передати комічне й типове – навіть це не є повною характеристикою співака, майстра одного з найулюбленіших жанрів мистецтва – естрадного».

Слухаючи сьогодні голос співака у грамзапису, переконуєшся у справедливості цих оцінок. Пісня Івана Шмельова, як сердечна, щира розмова, що ллється легко й вільно, продовжує чарувати слухача.

Диктор: Ви слухали передачу «Співає Іван Шмельов» з циклу «Зірки радянської естради». В передачі використані перезаписи з платівок минулих років.

42. Шоліна Г.С.

(Українське радіо, канал «Культура», 15.06. та 20.07. 2015).

Ведуча Ганна Боровицька

Наприкінці 1940-х – початку 1950-х років на оперному і пісенному небосхилі України сходили зірки багатьох чудових вокалістів, які згодом стали широковідомими і улюбленими не тільки в нашій країні, а й далеко за її межами. Чавдар, Лобанова, Фокін, Старченко, Томм, Пузін, Матвєєв, Лю-

бимова, Гнатюк, Міссіна, Кармалюк, Христич, Козак, Червонюк – це тільки невелика частина співаків того періоду, які потім протягом багатьох років примножували здобутки і славу українського вокального мистецтва.

До плеяди наших видатних вокалістів середини ХХ століття належить і Галина Семенівна Шоліна, заслужена артистка УРСР, лауреат Сталінської премії. Чим уславилася вона, як склалася її життєва і творча доля – про це будемо говорити у цій передачі.

Переді мною монографія, видана у 1991 році редакцією тижневика «Театрально-концертний Київ» про становлення і розвиток Київського оперного театру за майже 125-річний період, з 1867-го року заснування – і до 1991 року. Готуючись до передачі, я ще раз перечитав цю монографію. Автор брошури називає багато імен театральних діячів, музикантів, співаків, артистів балету, творчість яких була тісно пов'язана з київською оперою. Але серед тих митців, які здобували славу Київському оперному театру (багато з них усе своє життя виступали тільки на його сцені), не знаходимо таких прізвищ, як Микиша, Минаєв, Зубарєв, Частій, Ропська, Станіславова, Білинник, а також Бем, Фокін, Радченко, Лобанова, Козак, Пузін, Жила, Старченко, Костенко, Христич, Тимохін, Шоліна, Міссіна, Козерацький, Головчук, Чулюк-Заграй – список можна продовжувати довго.

Ці співаки у нарисі навіть не згадуються. І я подумав: як добре, що радіо «Культура» два роки тому започаткувало цикл передач про співаків, чії імена в наш час призабуті, а то й зовсім забуті, але які гідні того, щоб їх знали і пам'ятали і в наш час.

З голосом Галини Шоліної я вперше познайомився у грамзапису, ще буди підлітком, після того, як батьки купили мені у подарунок патефон і до нього десяток платівок, за те, що шостий клас закінчив з похвальною грамотою.

Серед платівок було дві чи три з українськими народними піснями. На платівці з голосом Шоліної був запис пісні «Полюбила Петруся», яку вона виконувала задирливо, трохи лукаво, з почуттям легкого гумору і великим настроєм. Цю платівку ми часто програвали на патефоні, і ніколи пісня не набридала. Вона зберігається в моїй фонотеці до цього часу, нагадуючи про далекі роки дитинства і юності.

Про Галину Семенівну Шоліну, про її життя і творчість. Інформації, на жаль, обмаль, хоч пішла вона з життя порівняно недавно. Я розшукав прекрасний нарис про неї видатного українського письменника Василя Кучера, датований ще 1949 роком. Саме його розповідь і стала основою для сьогоднішньої передачі про нашу талановиту оперну співачку.

Було колись на Київщині, на південний захід від Києва, село Будаївка, розташоване поруч із селом Боярка. Село так і називали – Боярка-Будаївка. Згодом село стало містом і стали його називати просто Боярка. Так от, у Будаївці 1918 року у простій селянській родині з'явилася на світ дівчинка, яку назвали Галею, бо були у неї чорні оченята і темне волоссячко. Крім Галі було ще двоє дітей – дочка Варя та син Іван. Родина була бідною, і батьки мусили тяжко працювати, щоб утримувати сім'ю. Та й час був важкий – громадянська війна, голод, разруха... Відносний спокій настав лише після війни.

У 1925 році Галя Шоліна пішла до школи, була слухняною і старанною ученицею. Вже з третього класу співала у шкільному дитячому хорі. Коли навчалася в шостому класі (це був 1931 рік), класний керівник Марія Миколаївна повезла дітей на екскурсію в Київ. Побували і в оперному театрі на виставі «Іван Сусанін». Коли поверталися додому, якусь частину шляху йшли полем. Раптом Галина почала співати. Хто б міг подумати – це була арія Антоніди із «Івана Сусаніна»! Вчителька була вражена – отак з першого разу запам'ятати складну мелодію! Уперше почутий мотив забринів у серці 12-річної дитини.

– Галю, – сказала Марія Миколаївна, – не кидай співів. Як би не складалася твоя доля, де б ти не вчилася потім – співай, не забувай музики...

Після семирічки Галя Шоліна поступила в Київський педагогічний технікум. І там співала – і в хорі, і сама, виконуючи сольні номери концерт-

них програм. Міцнів, набирав сили голос – чистий, дзвінкий, хоч юна співачка ще ніде не здобувала спеціальної вокальної освіти. Хор у технікумі, самодіяльні вокальні гуртки по робітничих клубах, відвідування оперних вистав та концертів – то були спочатку вся її освіта і практика. Приїжджаючи у Будаївку до батьків на канікули, Галина любила співати з своїми друзями – дівчатами та хлопцями, коли молодь вечорами збиралася разом, щоб після трудового дня погуляти і повеселитися.

Шоліна закінчила технікум з відзнакою і поїхала вчителювати у поліське село Кишни, що на Житомирщині. Організувала в школі учнівський хор, а трохи згодом – і колгоспний, у якому була заспівувачкою. Хор виступав на обласних олімпіадах художньої самодіяльності у Житомирі, і завжди успішно, бо відзначався майстерним співом, хоч і був самодіяльний, силою і красою голосів.

Невдовзі Шоліна поступила на навчання в музичний технікум у Чернівцях щоб отримати ще й музичну освіту. Але почалася війна, і Галина повернулася до Києва. Вступила до капели «Думка» і з нею мандрувала у прифронтовій смузі, і далі по Україні, через донецькі степи. Її пісня лунає в госпіталях, військових частинах, навколишніх селах, на шахтах. Потім була евакуація у Середню Азію, і там лунав чудовий голос Галини Шоліної – дзвінкий, барвистий він вже тоді привертав до себе увагу шанувальників вокального мистецтва.

Далеко від дому линула думками Галина у рідну Будаївку, до батьківської хати, до рідних і близьких їй людей. Вона ще не знала, що помер батько, що зосталася одна мати, не знаючи, де її діти – Варвара, Галина та Іван. Та ось визволили від ворога Київ, і Галина повернулася додому. І знову залунали голоси будаївських дівчат, і голос Галини, як і раніше, вирізнявся своєю красою і дзвінкістю. Але люди побачили, що це була вже не та Галя, яка колись пасла гусей біля ставка чи за селом, не те соромливе, несміливе дівча, яке вони знали змалечку, і не та юна красуня, яка, бувало, заведе пісню і часом зірветься на високій ноті.

– Ти, мабуть, Галю, вже заслужена, – жартували дівчата.

– Та що ви, – усміхалась Галина, – я ще тільки в консерваторії вчуся, до заслуженої мені ще далеко.

– Не журися, ще будеш. І в театрі тебе ще побачимо. Дай нам тоді тільки знати, приїдемо слухати тебе, – щебетали навперербій дівчата.

У 1944 році Шоліна стала студенткою Київської консерваторії, навчаючись в класі чудового вокального педагога, професора Д.Г. Євтушенка. Минув час напруженого навчання. І ось молодий колектив консерваторії здійснює свою першу постановку «Віндзорських кумоньок» Отто Ніколаї, у якій Шоліна співала партію Анни Педж. Диригував оперою Веніамін Тольба. А ще через рік поставили «Весілля Фігаро». У цій опері Галині доручи-

ли партію Графині. Обидві постановки відбулися на сцені консерваторії з власним студентським оркестром. Успіх вийшов далеко за межі консерваторського залу.

Шоліна закінчила консерваторію у 1948 році і була запрошена на роботу до столичного театру опери і балету ім. Т.Г. Шевченка. Дебютувала вона у партії Антоніди в опері Глінки «Іван Сусанін». Приїжджала мати – Акуліна Матвіївна – послухати дочку на сцені. Плакала.

– І чого це ви, мамо, плачете? – питала Галина, пригортаючись до матері.

– Очам своїм не вірю, – відповідала мати. – Ти ж корів та гусей пасла. І уві сні не могло мені приснитися, що моя дочка стане артисткою і співатиме на такій поважній сцені у Києві.

За створення образу Антоніди Галині Шоліній у 1949 році було присвоєно Сталінську премію. Тоді ж Шоліна стала лауреатом другого Всесвітнього фестивалю молоді і студентів у Бухаресті (Перша премія). А у 1951 році вона отримала почесне звання заслуженої артистки України. Галина Шоліна була провідною солісткою столичного оперного театру понад 20 років (до 1970 р.).

Потім ще 18 років викладала вокал у Київському педінституті ім. М. Горького. Хочеться сподіватися, що колишні студенти, які навчалися у Г.С. Шоліної, бережуть пам'ять про свого педагога і, можливо, після цієї передачі поділяться з нами спогадами, написавши або зателефонувавши до редакції радіо «Культура».

На столичній сцені Галина Шоліна створила низку високохудожніх образів, серед яких назвемо передовсім такі: Наталка («Наталка Полтавка» Лисенка, «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемовського), Оксана («Різдвяна ніч» Лисенка), Антоніда («Іван Сусанін» Глінки), Ельза («Лоенгрін» Вагнера), Недда («Паяци» Леонкавалло), Еллен («Лакме» Деліба), Галя («Назар Стодоля» Данькевича), Мікаела («Кармен» Бізе), Графиня («Весілля Фігаро»), Папагена («Чарівна флейта» Моцарта).

У 1951 році Г.С. Шоліна брала участь у другій Декаді українського мистецтва у Москві. Московська преса особливо відзначила успіх талановитої співацької молоді з України – Чавдар, Лобанової, Червонюка, Матвеева, Шоліної. Партнерами Галини Шоліної на оперній сцені були видатні майстри вокального мистецтва: Литвиненко-Вольгемут, Гмиря, Паторжинський, Гришко, Л. Руденко, Частій, Білинник, Борищенко, Лаптев, Гончаренко, Томм, Міссіна, Фокін, Пузін, Лобанова, Козак та багато інших.

Музична критика кінця 1940 – початку 50-х років давала високу оцінку виступам співачки. Так, В. Чаговець у газеті «Радянська Україна» за 7 жовтня 1948 року писав:

«Цілком виправдала себе молода співачка Г. Шоліна у відповідальній партії Антоніди. У її грі ще відчувалась деяка невпевненість, але це, звичайно, надалі зникне...»

Минуло півроку, і той же рецензент писав у «Радянському мистецтві» 13 квітня 1949 року:

«Дивовижна чистота голосу, що його має Г. Шоліна, широкий діапазон, емоційність і технічна вокальна культура дали можливість юній дебютантці не тільки подолати труднощі партії Антоніди, а й надати всьому образіві теплоти і життєвої правди. Успіх молодій артистці у цій відповідальній партії цілком заслужений...»

Левко Ревуцький в «Правде України» за 15 квітня 1949 р. зазначав:

«У чудовому спектаклі «Іван Сусанін» гідне місце зайняли представниці молодого покоління нашого українського оперного мистецтва, вихованки київської консерваторії Г.С. Шоліна і Е.М. Томм... Чисто, рівно і дуже музикально звучить гнучкий, красивий голос – ліричне сопрано Шоліної–Антоніди. У зовнішньому обліку, у стриманій, сповненій внутрішньої гідності манері сценічної поведінки молодій артистці є справжня чарівність. Треба сказати, що Шоліній вдалося досягти в спектаклі єдності музичного і драматичного образу».

Мистецтвознавець М. Гордійчук у «Вечірньому Києві» за 23 квітня 1954 р. писав:

«Заслужена артистка УРСР Г. Панченко (Шоліна) створила правдивий образ української дівчини Наталки. Її Наталка – проста, щира. І стійка, коли її особистому щастю загрожують безмежні махінації Возного. Прекрасно проводить артистка свою вокальну партію, підкреслюючи глибоку ліричність образу...»

В. Небольсін у газеті «Вечерняя Москва» за 12 травня 1954 р. зазначив:

«Зворушливий, правдивий образ Наталки створює заслужена артистка УРСР Г. Панченко – володарка красивого голосу чудесного тембру».

А ось свідчення диригента В. Тольби, опубліковані в журналі «Музика» 2003 року (№ 5-6):

«Галина Шоліна ще студенткою другого курсу консерваторії підкорила всіх своїм неповторним тембром, коли проспівала Анну Педж у спектаклі оперної студії «Віндзорські кумоньки». І Михайло Стефанович (тоді художній керівник Київського оперного театру, і Є. Чавдар (тоді ще студентка Одеської консерваторії) говорили (мені), що найсильніше враження від спектаклю залишила Шоліна з її дивовижним тембром голосу. Ще більше враження справила вона своїм дебютом в Київському театрі в партії Антоніди».

У своїх «Щоденниках», опублікованих у 2008 році, Олесь Гончар зазначає:

«Вранішнє радіо. Співає Галина Шоліна. Душею співає: «А молодість не вернеться, не вернеться вона...» Людина була чудова. Горда, незалежна, справжній український характер... Як їй жилося? Бо ми ж, здається, ті, хто не вміє належно цінувати своє національне багатство».

Мені, на жаль, не довелося бути знайомим з Галиною Семенівною, відвідати спектаклі чи концерти з її участю, хоч спів її любив з юнацьких

років. Від тих, хто спілкувався із співачкою, знав її особисто, чув не раз, що була вона не тільки прекрасна артистка, а й напрочуд добра, порядна людина. До того ж, смілива і принципова, готова прийти на допомогу у скрутній життєвій ситуації.

В кінці 1950-х років в оперному театрі виник конфлікт між дирекцією та диригентом В. Тольбою. Почалося гоніння на диригента. Йому навіть оголосили догану. Галина Шоліна разом із своїми колегами Л. Лобановою, Б. Руденко, В. Борищенком, В. Матвєєвим, М. Шевченком та ін. не побоялася виступити на захист репутації і доброго імені Тольби. Завдяки принциповій позиції та рішучості артистів правда взяла гору і керівництво було змушене зняти з диригента безпідставні, надумані звинувачення.

З 1988 року Г.С. Шоліна не працювала, була на пенсії. Про цей період її життя інформації, на жаль, немає. Але слова О. Гончара, сказані вище, наводять на думку, що жилося їй, мабуть, не дуже солодко, якщо пригадати, які тоді часи наставали, особливо для пенсіонерів і стареньких людей. Померла Галина Семенівна 18 червня 2006 року, на 88-му році життя. Де похована артистка, чи є на її могилі хоч якийсь пам'ятник – цього, на жаль, не знаю. Але, мабуть, найкращим пам'ятником їй була б необмежена в часі пам'ять людей.

43. Юровська А.Й.

(Українське радіо, канал «Культура», 6-7.12.2014).

Ведучв Ганна Боровицька

Творчість талановитої української оперної і концертно-камерної співачки Анни Юровської припала на кінець 40-х – початок 60-х років минулого століття. Володарка сильного драматичного сопрано красивого тембру і широкого діапазону, вона була провідною солісткою Львівського оперного театру опери та балету ім. Івана Франка. Ті, кому довелося побувати на виставах з її участю і у Львові і в інших містах, де гастролював театр, – надовго запам'ятали і її Аїду, і Леонору та Амелію в операх Верді «Аїда», «Трубадур», «Бал-маскарад», і Ярославну в «Князі Ігорі» Бородіна, і Машу в «Дубровському» Направника, і Лізу та Оксану в операх Чайковського «Пікова дама» та «Черевички».

Артистка створила низку чудових вокально-сценічних образів, які полюбилися глядачам, вражали щирістю почуттів, були життєво правдивими. Анна Юровська була високопрофесійною співачкою і актрисою. З успіхом виступала вона і в концертах, виконуючи оперні арії, пісні та романси вітчизняної та зарубіжної вокальної класики.

На жаль, її голос не звучав по радіо, не був закарбований і у грамзапису. У пресі, щоправда, її ім'я часом згадувалося музичними критиками, але не часто. Тому і я аж до середини 1970-х років нічого не знав про цю

співачку, не знав навіть, що така співачка була. І лише після переїзду Анни Йосипівни у Київ (це було, здається, у 1975 році, коли вона вже залишила сцену), трапилася нагода познайомитися з нею особисто. Було у нас кілька зустрічей, розмов по телефону, ми вітали одне одного з святами, у мене й досі зберігаються її листівки.

Що стало причиною для нашого знайомства? Адже воно могло і не

відбутися, якби не одна випадковість, яка трапилася у середині 1960-х років. Я тоді жив і працював у місті Кривому Розі. Якось один мій учень вечірньої школи, знаючи моє захоплення збиранням грамплатівок, запропонував мені відвідати його знайомого на ім'я Іван Захарович Мельник, у якого було багато старих патефонних пластинок. Ми побували у Івана Захаровича, приємного літнього чоловіка, палкого поклонника Петра Лещенка, Вадима Козіна, Юрія Морфессі, Алли Баянової. Володимира Неплюєва, Костянтина Сокольського, Ізабелли Юр'євої та інших зірок пісенної естради 20-40 років минулого століття. Я подружився з Іваном Захаровичем, став часто бувати у нього вдома, слухав його платівки.

Одного разу Іван Захарович каже:

– От усі знають Юр'єву. А ще ж до війни була і Юровська. Про неї чомусь нічого не чути і платівок немає. Вони у мене були, та у війну пропали. Якщо де зустрінеш, бери не торгуючись. Не пожалкуєш! Тепер її платівки – рідкість.

– У неї був гарний голос? – питаю я.

– Чудовий! Як у Юр'євої. А може ще й кращий...

Ці слова зацікавили мене, і з того часу я почав шукати платівки Юровської. Першим диском, який я придбав, був «Вернись, я всё прощу», його я купив у Дніпропетровську на товкучці, а згодом, переїхавши у Київ, поступово придбав і інші, що їх наспівала Катерина Юровська у 1930-ті роки (у 40-ві її вже не записували на платівки). Ця співачка назавжди стала моїм кумиром, як була вона колись кумиром мого доброго старшого друга Івана Захаровича Мельника з Кривого Рога.

Співпрацюючи у 1970–80 роках з Всесоюзною студією грамзапису у питанні випуску ретро-грамплатівок з голосами видатних виконавців, я запропонував студії випустити довгограючий диск Катерини Юровської. Клавдій Клавдійович Тихонравов, заступник головного редактора, схвально поставився до цього, попросив привезти мої патефонні пластинки для перепису та написати анотацію для конверту. Він допоміг і в отриманні інформації про життєвий і творчий шлях Юровської.

Я написав нарис про співачку і опублікував його в журналі «Советская эстрада и цирк» за 1976 р. Цю статтю було передруковано і вміщено на конверті довгограючого «гіганта» Катерини Юровської з 13 записами, який вийшов у 1977 році. А у 1982 р. вийшов ще один її диск, також з моєю статтею. До речі, в 1970-х роках по Українському радіо звучав мій нарис про Катерину Юровську, який чудово читав Микола Козій, редактором була незабутня Зоя Коробова. Чому я про все це так детально розповідаю? Тому, що та стежина, якою я йшов до Катерини Юровської, привела мене врешті-решт до її дочок – Ольги Юровської, колишньої актриси Київського театру оперети, і Анни Юровської, оперної співачки. На щастя, Анна Йосипівна дожила і до виходу журналу із статтею про її матір, і до виходу довгограючих дисків. А Ольга Йосипівна до дисків, на жаль, не дожила. Вона дуже чекала на них. Пам'ятаю, все допитувалась, коли ж будуть платівки «моєї мамочки». Так і померла, не дочекавшись..

Я вже говорив, що пластинки Анни Юровської не випускалися. Але, як кажуть, лихо не без добра. У Львові та Новосибірську, де Анна Йосипівна працювала близько 10 років, у студіях звукозапису вона наспівала на магнітофонні стрічки чималу кількість вокальних творів, – оперних арій, романсів, пісень. Ці стрічки після її смерті потрапили до її племінниці – Тетяни Стебловської. Тетяна Володимирівна нещодавно передала їх мені, а я, в свою чергу – Дмитрові Гришку. Він відреставрував їх і переписав на три компакт-диски. Тож сьогодні є можливість слухати голос цієї чудової співачки.

А тепер час бодай стисло розповісти біографію А.Й. Юровської. Народилася вона у Києві 4(17) лютого 1915 р. в сім'ї артистів. Мати Катерина Миколаївна, як було вже сказано, була відомою у 1920–40 роках концертною співачкою, виконавицею старовинних романсів та жанрових пісень, батько – Йосип Адамович – театральним антрепренером.

Дитинство та рання юність Анни Йосипівни минули в Києві. Вихованням її, як і її старшої сестри Ольги, займалися сестри Катерини Юровської, яка всю свою творчу кар'єру була фактично у постійних гастрольних поїздках. Проживала вона у Москві. Своїх дочок вона добре забезпечувала фінансово, тож у них не було матеріальної скрути, вони мали можливість більш-менш непогано і жити, і отримати освіту.

Вокальну освіту Анна Йосипівна здобула в 1944–1946 роках у Львівській консерваторії в класі професора Володимира Михайловича Качмара. З 1944 до 1959 року вона була солісткою Львівського, у 1959–1963 – Новосибірського оперного театру. В 1953 році отримала звання заслуженої артистки республіки. З 1963 по 1974 рік викладала вокал у Новосибірській та Львівській консерваторіях. Гастролювала за кордоном (у Польщі, Угорщині, Німецькій Демократичній Республіці).

У репертуарі Юровської, крім названих вже партій, були ще такі: Одарка («Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемовського), Панночка («Утоплена» Лисенка), Гелена («Богдан Хмельницький» Данькевича), Кошова («Молода гвардія» Мейтуса), Ліза («Пікова дама» Чайковського), Ярославна («Князь Ігор» Бородіна), Маша («Дубровський» Направника), Єлизавета («Дон Карлос» Верді), Галька («Галька» Монюшка).

У книжці Алли Терещенко «Львівський державний академічний театр опери та балету імені Івана Франка», виданій «Музичною Україною» в 1989 році, є сторінка, присвячена творчості А.Й. Юровської. Авторка пише:

«Сильне драматичне сопрано, прекрасне відчуття сцени, хороші зовнішні дані (у стрункій поставі актриси було щось імпазантно-величне) сприяли створенню Юровською цікавих образів в операх вітчизняної та зарубіжної класики. Дуже привабливою була її Ярославна в «Князі Ігорі» О. Бородіна, справжня руська княгиня, владна, горда, сильна і водночас ніжна, любляча дружина і мати. А. Юровська створила й інші прекрасні образи – довірливої дочки мельника Наташі в «Русалці» Даргомижського, страждаючої, засмученої Лізи в «Піковій дамі» і гордої красуні Настасії в «Чародійці» Чайковського.

Партію Куми співачка підготувала у 1952 році, і ця робота стала однією з вершин її репертуарі. Глибоке проникнення в лірико-психологічну суть музики П. Чайковського дозволило показати образ у розвитку, розкрити багату гаму почуттів і переживань героїні. У співі Юровської звучать і гірка іронія, і докір, і глибока печаль, і радісні емоції. А скільки ніжності, пристрасного почуття вкладає співачка у знамените фінальне аріозо «Де ж ти, мій жаданий». Багату галерею образів створила Юровська в операх зарубіжних композиторів. На львівській сцені вона вперше проспівала партію Ітки в «Даліборі» Сметани, Аїди в однойменній опері, Амелії в «Бал-маскарад» та Леонори в «Трубадурі» Верді. Кожна з цих партій стала важливим етапом у творчій біографії актриси, кожній вона віддала частку свого таланту. Слухачі полюбили героїнь Юровської, її виконавство високо оцінювала музична критика. Так, під час других гастролей Львівського театру в столиці України газети писали про успіх співачки в операх «Долина» Д'Альбера, «Трубадур» Верді, де вона блискуче продемонструвала свої неабиякі вокальні можливості і професійне вміння».

Так писала про А. Юровську доктор мистецтвознавства Алла Терещенко, яка в кінці 1950-х років навчалася у Львівській консерваторії і була свідком успіхів співачки на оперній сцені. А ось що писала газета «Вільна Україна» за 25 серпня 1959 року (стаття Михайла Стефановича):

«Виправдання вибору «Трубадура» Львівським театром може бути виконання Юровською партії Леонори... Юровська вільно переборює вокальні труднощі цієї партії,

легко й красиво співає знамениту арію з колоратурою, прекрасно веде складні ансамблі і вміє осмислити вокальні прикраси партії, наснаживши їх справжнім почуттям».

Такі ось враження авторитетних фахівців, які вони винесли безпосередньо з глядачевої зали після спектаклів.

Анна Йосипівна Юровська померла 8 червня 1982 року на 68 році життя. Похована вона на Берковецькому кладовищі в Києві. Там же неподалік похована і її сестра – співачка і актриса Ольга Йосипівна Юровська, яка померла 1 березня 1977 року. З найближчих родичів у Анни Йосипівни є племінниця Тетяна Стебловська, провідна актриса Київського молодого театру, народна артистка України, та син Стебловської Володимир Бегма, також артист. Він проживає у Москві. Дочка Анни Йосипівни Міла кілька років тому також вже пішла з життя. Її доля на чужині склалася трагічно. Похована вона у Парижі.

Нещодавно Київрада увічнила пам'ять артистки оперети Ольги Йосипівни Юровської, присвоївши її ім'я одній з київських вулиць.

Третина життя Анни Йосипівни Юровської була пов'язана зі Львовом. Наступного року у лютому буде її ювілейна 100-річна дата. У зв'язку з цим хочу сказати таке: чи не варто було б і Львівській міськраді, наслідуючи приклад столиці, назвати ім'ям Анни Юровської одну з вулиць міста Львова? Вважаю також, що у Києві на будинку по проспекту Науки, де минули останні роки життя Анни Йосипівни Юровської, варто було б встановити меморіальну дошку та видати її компакт-диск із записами, реставрованими Дмитром Гришком. Внесок, який зробила Анна Йосипівна Юровська у вокально-виконавське мистецтво нашої країни, безперечно, заслуговує на нашу увагу і шану.

44. Юровська К.М.

(Радіостанція «Промінь» 14 листопада 1974).

Текст В. Донцова, редактор Зоя Коробова.

Диктор П. Бойко. У сьогоднішній музичній передачі ми розповімо про життєвий і творчий шлях радянської естрадної співачки 30–40-х років Катерини Миколаївни Юровської. У передвоєнні роки ім'я Катерини Юровської нерідко можна було зустріти на концертних афішах Москви, Ленінграда та інших міст Радянського Союзу. У газетних рецензіях 30-х років відзначалося: «Катерина Юровська – цікавий, талановитий, тонкий інтерпретатор старовинних романсів. У її творчості слухача чарує не тільки виконавська майстерність, а й якась особлива простота, глибина, вміння передати найщиріші почуття людини – ніжність, смуток, радість, сум. Кожний романс Юровська співає по-своєму. Вона уміє підкреслити ліричні інтонації, повноту почуттів, справжню людську пристрасть». Послухайте у

виконанні Юровської старовинний романс «Я помню вальса звук прелестный».

(Звучить запис)

Звичайно, про всі ті тонкощі виконавської майстерності співачки, багатство відтінків її голосу, які підкреслював рецензент, можна судити, коли слухаєш живий голос. Старі архівні записи 1930-х років через їхню технічну недосконалість не можуть повною мірою передати всю його чарівність і

привабливість. Вони дають нам лише часткове уявлення про характер обдаровання артистки. Та навіть і ці записи свідчать про неабиякий талант Юровської як гідної продовжувачки кращих традицій вокально-виконавського мистецтва, представниками якого були російські співачки кінця XIX – початку XX століття Варвара Паніна, Настя Вяльцева, Надія Плевицька.

(Звучить старовинний романс «Я вам не говорю»).

Катерина Миколаївна Юровська народилася 1886 року у Києві в сім'ї залізничника. Навчалася в залізничному училищі, згодом у Київській

фундуклеївській жіночій гімназії. Брала участь у художній самодіяльності, співала на вечорах російські народні пісні та старовинні романси. Юну гімназистку вабили сцена, світ мистецтва. Вона мріяла стати артисткою, вступити до консерваторії. Та, на жаль, через постійні матеріальні нестатки навчатися в консерваторії дівчині так і не довелося. Вирішальну роль у її подальшому житті відіграло знайомство у 1908 році з керівником хору російської пісні Богдановим.

Прослухавши Юровську, маестро був зачарований дзвінким, сильним меццо-сопрано своєрідного тембру. Незабаром вона стала солісткою хору. Одночасно брала приватні уроки з вокалу у професора Київської консерваторії Петц.

Щиро вітала співачка перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Як артистка концертного бюро «Посредрабис» вона виступає перед солдатами і матросами, дає концерти у робітничих клубах Москви. У роки революції і громадянської війни Юровська у складі концертної бригади агітпоїзду політвідділу Південно-західного фронту співала бійцям

Червоної Армії, які визволяли від білогвардійців Харків, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Донбас.

За 40 років професійної діяльності на естраді Катерина Юровська дала близько 11 тисяч концертів. Її голос звучав у столичних театрах і на концертній естраді багатьох міст Радянського Союзу.

Артистка виступала перед будівельниками Турксибу, гірниками-стахановцями Кузбасу, робітниками Дніпрогесу і Харківського тракторного заводу. І всюди – успіх, щирі подяки, запрошення виступити в концертах. У концертних програмах 30-х років ім'я Юровської стоїть поруч з іменами таких уславлених майстрів мистецтва, як Русланова, Ярон, Хенкін, Покрас, Дунаєвський. У порядку шефської допомоги Юровська дала безліч безплатних концертів. Почесні грамоти, численні подяки, що збереглися, свідчать про її популярність.

У суворі роки Великої Вітчизняної війни Юровська співала у військових частинах і в госпіталях фронтові пісні, які полюбилися бійцям – «Морячка», композитора Бакалова, «Голубые петлицы» Жарковського, «Медсестра Анята» Слонова, «Синий платочек» Петербургського, а також пісні і романси з свого довоєнного репертуару. Нерідко доводилося виступати у важких умовах під канонаду та ревіння ворожих літаків. А один з концертів співачки відбувся навіть під водою, у підводному човні, який ніс бойову службу в Баренцевому морі.

Минули роки, закінчилася війна. І хоч артистці було на той час майже 60, вона не залишила естрадну сцену. Її голос звучав, як і багато років тому, так само свіжо, упевнено, проникливо. Численні її прихильники – любителі старовинного романсу – як і раніше з нетерпінням чекали зустрічі з улюбленою співачкою.

Аналізуючи довгий творчий шлях Юровської у мистецтві, можна відзначити, що її концертний репертуар був досить широкий: у ньому були і російські народні пісні, і романси російських композиторів-класиків, і ліричні пісні радянських композиторів. На жаль, сучасний слухач не може ознайомитися з ними навіть у грамзапису. Проте, справжньою стихією співачки були, без сумніву, старовинні романси. Чимало старовинних романсів зазвучали у Юровської легко, щиро, просто, без зайвих сліз і надриву, із справжнім непідробним почуттям. Тепло відгукуються про виконавську майстерність Юровської її колеги по мистецтву. Народна артистка Радянського Союзу Клавдія Іванівна Шульженко згадує:

«Я тільки-но починала свій творчий шлях, а Катерина Миколаївна Юровська була уже відомою співачкою. Мені доводилося не раз чути її на концертній естраді. Слухачів завжди полонила її манера виконання. Я завжди шанувала і цінувала цю артистку як великого майстра естради».

Творчість Юровської – яскравий взірець самовідданого служіння мистецтву, а її вокальна і виконавська майстерність і сьогодні може служити взірцем для багатьох співачок, які присвятили своє життя пісні, естрадній сцені.

45. Юр'єва І.Д.

(Радіостанція «Промінь» 21.10.1977).

Текст В. Донцова, редактор Зоя Коробова

Диктор М. Козій: В ефірі музичний нарис з циклу «Зірки радянської естради». Сьогоднішня наша розповідь про виконавицю старовинних романсів і пісень Ізабеллу Юр'єву. В передачі використані перезаписи з унікальних грампластинок.

Вона виходила на сцену – статна, красива, з променистими блакит-

ними очима, пишним білявим волоссям і, ніби трохи замислившись, починала співати. І присутні одразу ж попадали під вплив чарівного світу її пісень. Спів Ізабелли Юр'євої не просто подобався людям – її любили за особливе уміння висловити в романсі, а то і просто у невибагливій пісеньці глибокі почуття, те, що пережито серцем. Ці почуття були близькі і зрозумілі кожному. Щиро, безпосередньо, з тактом використовувала вона найрізноманітніші прийоми передачі нюансів пісні. Юр'єва зверталась до слухача і цим ніби довіряла йому своє осо-

бисте, найпотаємніше. Співачка досконало володіла й секретами спілкування з слухачами. Нагорода ж за це була не мала – широка популярність і визнання. Таке, звичайно, дається не кожному митцю.

Мабуть, найхарактернішою рисою її голосу, який можна завжди легко упізнати, було те, що в ньому переважали якісь своєрідні барви, особливо на високих, «тремтливих» нотах. Її спів справді нагадував то солов'їну трель, то розлогий рокіт морського прибою, то жалібний стогін холодного осіннього вітру. Ізабелла Юр'єва почала співати рано, коли їй не виповнилось і сімнадцяти. У цьому віці вона залишила своє рідне місто Ростов-на-Дону і переїхала до Ленінграда. Там почалося її творче життя.

З 1925 року Юр'єва у Москві. Та сама вона вважає себе москвичкою значно раніше, відтоді, як вперше виступила на московській естраді. Популярність співачки зростала. Юр'єва раз і назавжди зробила свій вибір. Своєї закоханості у романс не зрадила навіть тоді, коли, здавалося, що вік цього жанру минув. Та Юр'єва палко бажала освіжити романс, заспівати його на новий лад, так, як цього ще ніхто не робив до неї, внести в його звучання нові вокальні барви.

Ізабелла Юр'єва багато гастролювала по країні, а коли почалася Велика Вітчизняна війна прагнула внести і свою частку у загальну справу всенародної боротьби з ворогом. Бійці приймали її захоплено. Ось стоїть вона перед ними, така лагідна, з газовою косинкою на плечах. І здається бійцям, що вони й справді перенеслися у ті місця, де так п'янить чарівність ночей, і бачать вони квітучу весну, і чують таємничий шепіт старих дерев біля рідної оселі, і відчувають радість минулих зустрічей.

В репертуарі Юр'євої тих років зустрічаємо і нові пісні, написані на фронтову тематику. Та, як завжди, на закінчення концерту артистка на прохання бійців виконувала старовинні романси. Романс звучав у медсанбатах, у теплушках Карельського фронту, в обложеному Ленінграді. Минули роки. Співачка вже не так часто з'являлася на естраді, хоч здавалося, що час був не владний над її голосом. Невдовзі артистка залишила сцену. Пошта приносила їй щодня десятки листів і чи не в кожному запитанні: чи почуємо вас знову зі сцени? І артистка не витримала – на початку 60-х років вона відновила свої виступи. Шанувальники з радістю і великою симпатією зустріли її появу на естраді. Не кожному з нас довелося бути на її концертах, чути «живий» голос співачки. Та навіть у записах на платівках нас чарує його своєрідність і краса.

Диктор: Ви слухали музичний нарис з циклу «Зірки радянської естради». Напишіть нам, шановні товариші, голоси яких співаків ви хотіли б почути у наших наступних передачах. Нагадуємо адресу: 252001, Київ-1, Хрещатик 26, музична редакція Українського радіо.

ЧАСТЬ III. ОЧЕРКИ, СТАТЬИ

1. Пісні – крила

(«Культура і життя», 1960-ті роки)

Пісня – надійна і вірна супутниця людини. Хороша пісня живе довго, вмирає одноденка. Наш народ по праву пишається тим, що в його мистецькій скарбниці є перлини, які полюбилися мільйонам людей не тільки у нас на Україні, а й у всьому світі. Вони назавжди здобули популярність своєю мелодійністю і поетичною красою.

Полум'яні пропагандисти, видатні майстри вокалу Соломія Крушельницька, Олександр Мишуга, Модест Менцинський, Михайло Донець, Марія Литвиненко-Вольгемут, Оксана Петрусенко, Іван Паторжинський та інші всьому світові показали неповторну красу нашої пісні.

І дуже прикро, що сучасні пісні, особливо естрадні, не відзначаються такою художністю, співучістю. В них мало народної мелодійності, ліричності, а саме ці якості зумовлюють безсмертя пісні.

Шкода, що на естраду потрапляють пісні, які наслідують далеко не кращі зразки пісенного мистецтва Заходу. Вони виконуються під джазовий гвалт і «шаркання ніг», викликаючи лише роздратування та обурення. Тим більш дивно, що ці «утвори» часом знаходять активних пропагандистів на радіо і телебаченні.

Багато чудових пісень створили у повоєнний період такі композитори, як Платон Майборода, Анатолій Кос-Анатольський. Аркадій Філіпенко, Ігор Шамо та інші. Але ж їх мало. Мало пісень, які б хвилювали наші серця, несли радість і естетичну насолоду слухачам.

Кращі вокальні твори минулих років не забуваються. Буває, тільки раз почуєш пісню – і вона западає глибоко в душу, залишає в свідомості глибокий слід. Пам'ятаю пісні моєї юності. То були пісні про Україну, про нашу велику Вітчизну, про величний Дніпро і рідний Київ, про видатних майстрів колгоспних ланів, боротьбу за мир. А хіба ці теми у пісенному мистецтві відійшли на другий план?

Мені здається, що причиною збіднення пісенного репертуару є не тільки недостатні вимогливість і активність композиторів у пісенному жанрі, а й недостатнє пропагування кращих українських і російських народних пісень, класичної музики, байдуже подекуди ставлення до естетичного виховання молоді, до формування її естетичних смаків і нахилів. Безпе-

речно, школа, вищі учбові заклади не приділяють достатньої уваги вихованню у молоді любові до прекрасного, до скарбів нашого народу.

Митці, педагоги, вихователі – всі, хто несе відповідальність за виховання молоді, часто, на мою думку, не борються з поганими смаками молоді, а подекуди й потурають їм.

В. Донцов

2. Вдячна пам'ять народна

(«Радянська Україна» від 2 червня 1962 р.)

В цьому листі мені хочеться порушити одне, на мій погляд, важливе питання. Це – широка популяризація кращих традицій музичного і вокально-виконавського мистецтва.

У нашій літературі, в пресі – газетах, журналах – часто розповідається про сучасне музичне мистецтво, про видатних митців сучасності, розкриваються шляхи розвитку музичного і вокально-виконавського мистецтва. І це дуже добре. Видавництва Москви, Києва, інших міст випускають різну літературу з цих питань, монографії про видатних артистів. По українському радію часто виступають відомі співаки – Б. Гмиря, З. Гайдай, П. Білинник, Л. Руденко, К. Огнєвой, В. Тимохін та інші. Своїм чудовим виконанням і творів класичних, і народних пісень ці артисти заслужили справжнє визнання не тільки у нас на Україні, а й в усьому світі.

Сучасному мистецтву шлях прокладали своєю творчістю видатні митці минулого. У них учились і вчать майстерності сучасні артисти. Однак, слід зауважити, що імена деяких видатних корифеїв українського мистецтва рідко згадуються і в нашій пресі, і в літературі, і по радію.

Чому, наприклад, так рідко можна почути або прочитати про знамениту Соломію Крушельницьку, про талановитого Мишугу, про видатного оперного співака Михайла Донця? А це були славетні митці. Чому ж не можна почути по радію творів у їх виконанні, немає в продажу грампластинок з їх голосами?

Натхненним, незрівняним талантом чарувала слухачів славетна Оксана Петрусенко. Однак про цю видатну артистку немає майже жодної книжки, за винятком «Повісті про пісню» Ю. Мартича. Дуже мало в продажу пластинок з творами у її виконанні. Рідко коли можна почути по радію пісні у виконанні О. Петрусенко – «українського соловейка», як свого часу називали артистку. Чи можемо ми забувати про тих, чиї імена були і є для нас справді незабутніми? Адже вони назавжди залишились у вдячній пам'яті народній. Свого часу жили й творили і інші видатні митці, про яких ми можемо довідатися хіба що з енциклопедії. А чому б не видати масовою серією хоч невеличкі збірники про них?

В. Донцов

3. Унікальні пластинки

(«Культура і життя» від 5 серпня 1965 р.)

Оксана Петрусенко залишила нам кілька грамофонних записів, які, на жаль, далеко не відтворюють справжнього характеру її голосу, виконавського мистецтва, її обдаровання. І все ж, ці унікальні і неоціненні записи мають велике значення, бо вони бережуть голос співачки для нас і для прийдешніх поколінь.

В останні роки було чимало зроблено для популяризації творчості видатної української співачки, для увічнення її пам'яті. Так, зусиллями громадськості на батьківщині Оксани Петрусенко, у місті Балаклії Харківської області, був створений музей-кімната артистки. Всесоюзна студія грамзапису випустила довгограючу пластинку з її піснями, а Українське театральне товариство (слід особливо відзначити у цій справі Г.І. Філіпенко) підготувало чудову книжку спогадів сучасників про видатну артистку.

Все це добре, похвально. Вдячні покоління ніколи не забувають тих, хто своєю творчістю і талантом збагачували нашу культуру, наше мистецтво. Однак у цьому листі мені хочеться поговорити про збереження спадщини Оксани Петрусенко, зокрема про збереження записів голосу артистки і популяризацію їх.

Недавно Апрелевський завод випустив кілька записів артистки, здається, чотири чи п'ять грампластинок, які, на жаль, є в продажу лише в Києві. В 1960 році була випущена одна довгограюча грампластинка, де, крім загальновідомих, були записані дві нові пісні, які до цього часу можна було почути лише по радіо. А як відомо, Всесоюзна студія грамзапису має набагато більше записів співачки, та виробництво грампластинок з них чомусь не провадиться. Студія посилається на те, що ці записи старі і реставрувати їх неможливо. Але тут слід сказати, що записи Карузо, Шаляпіна, Собінова та інших співаків теж старі і не відзначаються високою якістю звучання, а все ж з них роблять грампластинки.

Нам відомо, що і Всесоюзне й Українське радіо мають у своїх фонотеках хороші записи артистки, деякі з них навіть інколи транслюються. Так, на Українському радіо є такі народні пісні, як «Болить моя голівонька», «Ой, попливи, вутко», «Стоїть гора високая», а вони чомусь не записані на грамплатівки. А ці ж записи чи не найкраще збереглися.

А як звучить у виконанні Оксани Петрусенко пісня «Болить моя голівонька»! Та це ж незрівняний спів! А російський романс «Что мне жить и тужить». Мені довелося часто чути цей твір Варламова у виконанні інших співачок, але у Оксани Петрусенко він звучить якось особливо чарівно і хвилююче. Дивує також той факт, що ні Всесоюзна студія грамзапису, ні Московське та Українське радіо не мають записів артистки, що знахо-

дяться в особистому розпорядженні любителів і шанувальників таланту артистки. А їх є немало. Лише я маю понад 30 записів. Ці пластинки, звичайно, ненові, але звучання їх ще непогане. Їх можна переписати і розмножити відповідним тиражем. Крім того, записи пісень «Ой, не світи, місяченьку», «Спать мені не хочеться», «Гандзя». «Там,де Ятрань» за характером виконання відрізняються від тих, що їх випускає Апрелевський завод. Всі ці твори треба негайно зібрати, реставрувати і переписати на довгограючі та звичайні грампластинки, щоб вони стали надбанням широкої аудиторії слухачів.

Віталій Барвінок (Донцов)

4. Моя любимая певица

Очерк преподавателя Виталия Петровича Донцова (г.Кривой Рог) опубликован в газете «Советская культура» под рубрикой «На конкурс рецензентов» (4 июля 1968 года)¹

Что такое любимый артист? Это исполнитель, искусство которого не только восхищает, но, прежде всего, будит в сердце ответный отзыв, своего рода душевный камертон, по которому человек «настраивает» свой эмоциональный тонус. Такой актрисой – любимой на всю жизнь – стала для меня Клавдия Ивановна Шульженко.

Прошло немало времени с тех пор, как я впервые, будучи ещё мальчиком, услышал её пение по радио и с первого же раза полюбил её голос, нежный и мягкий, его неповторимый тембр и какую-то особую, неподражаемую манеру исполнения. Голос Клавдии Ивановны можно безошибочно узнать среди

тысяч других. Какую бы песню ни пела Шульженко – «Вальс о вальсе» или «Синий платочек», есенинское «Письмо матери» или «Три вальса», «Руки» или «Приходи поскорей», – в каждой из них она находит свои особые краски, каждая из них исполняется с такой естественностью и проникновением, что, кажется, даже самый безразличный и мало понимающий в песенном искусстве человек не может оставаться равнодушным, слушая Шульженко.

¹ За этот очерк автор получил диплом 3-й ст. А.Ж.

И сейчас, когда я пишу эти строки, мне вспоминается время, когда посчастливилось присутствовать на одном гастрольном концерте замечательной артистки в Ленинграде. Желавших послушать её было очень много, но не всем удалось приобрести «лишний билетик». Помню, одна незнакомая женщина умоляла меня продать ей билет, уверяя, что ей «больше» хочется побывать на вечере, чем мне.

Клавдия Ивановна была тогда великолепна. А как её принимала публика! Словами это трудно передать – не аплодисменты, а овация гремела в зале после каждой её песни. Кстати, тогда артистка спела много произведений сверх программы, значительную часть из них – по просьбе присутствующих. А в конце концерта люди встали со своих мест и начали скандировать: «Руки!», «Руки!»

И когда Шульженко исполнила эту песню, у людей на глазах были слёзы. Вспомнилась молодость, сбывшиеся и несбывшиеся мечты... И не могли не вспомниться – с таким мастерством, с таким искусством перевоплощения раскрыла певица смысл этой давно всем известной песни. И мне казалось, что она звучала у неё так же свежо и молодо, как и много лет назад. А когда закончился концерт, люди долго не расходились, овация не утихала, все стоя приветствовали гостью и, хотя на улице был март и ленинградская зима ещё не окончилась, многие принесли букеты живых цветов, бросали их на сцену и не отпускали артистку.

Вспоминая сейчас этот вечер, слушая Клавдию Ивановну по радио и в грамзаписи, я думаю часто: какая великолепная сила, темперамент, бодрость, поражающая воображение молодость и любовь к людям живут в сердце этой «великой эстрадной певицы» (так назвал её композитор Эдуард Колмановский)! И хочется ещё и ещё слушать её песни, несущие людям наслаждение и радость жизни.

Нет, настоящее искусство художника не старится! И «пусть проходят года», но хочется верить, что «никогда, никогда» не уйдут в прошлое песни, которые так великолепно, с таким мастерством и любовью поёт Клавдия Ивановна Шульженко.

В. Донцов

5. Незгасна зірка

(«Культура і життя» від 7 серпня 1969 р.)

Ім'я Оксани Андріївни Петрусенко, славетної української співачки, полум'яного пропагандиста народних пісень, широко відоме.

У лютому 1970 року громадськість нашої республіки відзначатиме 70-річчя з дня народження славетної співачки. Гадаю, що до її ювілею ми, нарешті, випустимо одну-дві довгограючі платівки з записами маловідомих творів у виконанні Оксани Петрусенко, а видавництво «Мистецтво»

видрукує художні листівки з портретами артистки в її найбільш відомих ролях.

Віталій Барвінок (Донцов)

6. Український соловейко

(«Культура і життя» від 8 лютого 1970 р.)

Ось уже 30 років ми слухаємо пісні Оксани Андріївни Петрусенко лише по радіо і у грамзапису. Але пам'ять про неї живе, її голос не замовкає, про неї й зараз говорять так, ніби вона тут, поруч з нами. Її життям цікавляться численні шанувальники мистецтва, її творчу діяльність досліджують, вивчають мистецтвознавці, бібліографи, літератори.

В чому ж секрет такої надзвичайної популярності співачки? Мабуть, у тому, що Оксана Петрусенко була справді народна співачка, близька і зрозуміла кожній радянській людині, що вона всю пристрасть свого палкого серця віддала служінню рідному народу. В її голосі є щось таке, що зачаровує, змушує глибоко переживати, осмислювати красу життя, мріяти, кохати і страждати разом з тими, кого з великою любов'ю і натхненням оспівувала Оксана Петрусенко. І хай грамофонні записи не зовсім досконалі, хай не здатні вони передати справжню красу голосу співачки і чули ми їх не один раз – та завжди зустріч з ними приносить нам велику радість і справжню насолоду.

Багато, дуже багато українських пісень виконувала співачка, і для кожної з них знаходила якісь особливі вокальні барви, і кожній вона віддала частинку свого серця. Хіба можна байдуже, без хвилювання слухати у виконанні Петрусенко народні пісні «Болить моя голівонька» або «Ой, попливи, вутко», «Ой вербо, вербо» чи «Стоїть гора високая»? Оксана Петрусенко дуже любила Україну, її працьовитий народ, рідне мистецтво і особливо народні пісні, які завжди співала у своїх концертах.

Минуло 70 років від дня народження «українського соловейка». Та для нас і для прийдешніх поколінь вона назавжди залишиться молодою. І хай минають роки, збігає час – слава Оксани Петрусенко не вмере, як не згасне й любов і шана до неї.

В. Донцов

7. Голос Оксани Петрусенко

(«Культура і життя» від 3 січня 1971 р.)

Уславлена українська співачка Оксана Петрусенко залишила нам небагато грамофонних записів. Деякі з них є справді унікальними. Всесоюзна студія грамзапису зараз реставрує їх, а фірма «Мелодія» в цьому році планує випустити в світ довгограючу платівку-гігант «Співає Оксана Петрусенко». На платівці буде записано 16 пісень і серед них кілька ма-

ловідомих, або й зовсім невідомих сучасному слухачеві. Це – «Лугом іду, коня веду», «Ой, дівчино-небого», «В кінці греблі шумлять верби», «Стоїть гора високая», «Коло гаю походжаю» та ін.

Платівка має вийти в художньо оформленому конверті з фотографією співачки і її короткою біографією. Над реставрацією записів Оксани Петрусенко працює реставратор Всесоюзної студії грамзапису М. Морозов, який свого часу записував у Києві голос співачки.

В. Донцов

8. Співає Оксана Петрусенко

(«Вечірній Київ» від 14 травня 1971 р.)

Довгий час ряд записів пісень у виконанні славетної української співачки Оксани Петрусенко був недоступний широкому колові слухачів. Через технічну недосконалість їх не могли відтворити на сучасну платівку. Працівники Всесоюзної студії грамзапису доклали чимало зусиль, щоб архівні записи пісень Оксани Петрусенко одержали путівку до масового слухача. На новій платівці вісімнадцять українських народних пісень, романсів та арій з опер «Наталка Полтавка» М. Лисенка і «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського. Тринадцять із них або взагалі не записувались на платівках, або записувалися ще в довоєнні роки.

Великий інтерес становлять такі народні пісні, як «Болить моя голівонька», «Ой, попливи вутко», «В кінці греблі шумлять верби», «Стоїть гора високая», «Кулик», «Лугом іду», «Ой, вербо, вербо», «Ой, дівчино-небого», «Коло гаю походжаю», «Ой, не світи, місяченьку», «Солоха», романс К. Стеценка на слова Т.Г. Шевченка «Плавай, плавай, лебедонько», арія Наталки «Ой, я дівчина Наталка» та ін. Деякі пісні, яких не виявилось в архівах, Всесоюзна студія грамзапису переписала з особистих платівок співачки, що зберігаються нині у її родичів, а також із унікальних примірників приватних колекцій.

Значну роботу над реставрацією записів О.А. Петрусенко і підготовкою нової платівки провели головний редактор студії К.К. Тихонравов і оператор М.Т. Морозов, який свого часу записував голос співачки у Києві. Нова платівка надійде в продаж цього року. На художньо оформленому конверті буде надрукований портрет Оксани Петрусенко та її коротка біографія.

В. Донцов

9. Ще раз про грампластинки

(«Культура і життя» від 18.XI.1971 г.)

Останнім часом Всесоюзна студія грамзапису провадить значну роботу над реставрацією старих записів видатних співаків, в тому числі й укра-

їнських. Так, недавно реставровано записи українських народних пісень у виконанні Оксани Петрусенко, які вийдуть тепер на довгограючій пластинці-гіганті. Планується також випуск довгограючої пластинки Марії Литвиненко-Вольгемут.

Взагалі ж справа випуску довгограючих пластинок із записом голосів українських співаків минулого вимагає бажати багато кращого. Більшість записів видатних українських співаків 1930–50 років ще не випущені. Записів Соломії Крушельницької, Івана Алчевського, Модеста Менцинського, Ореста Руснака та багатьох інших у нас немає взагалі.

Всесоюзна студія грамзапису ще на 1970 р. планувала випуск антології відомих українських співаків минулого під назвою «Золоті голоси України». На шести довгограючих пластинках-гігантах мали бути записані голоси понад 20 наших співаків. Звичайно, реставрація старих технічно недосконалих записів є складною, копіткою справою. Однак, беручи до уваги і цю обставину, нам здається, що надто вже довго студія зволікає з випуском антології. Її випуск було перенесено на 1971 р. Але рік ось уже кінчається, а віз, як кажуть, і нині там.

В. Донцов

10. Забытые голоса

(«Комсомольская правда» от 26 сентября 1973 г.)

Я и мои коллеги по работе – любители лирической музыки 40–50-х годов. Уже несколько лет мы пытаемся достать грамзаписи замечательных мастеров советской эстрады старшего поколения Г. Виноградова, В. Нечаева, З. Рождественской, Л. Кострицы, Р. Сикоры, И. Шмелёва, В. Бунчикова. Но дело это, оказывается, совершенно безнадежное...

Как выяснилось, пластинки с песнями этих певцов в настоящее время не выпускаются. Мы уже не раз писали по этому поводу на Апрельский завод, обращались к фирме «Мелодия», но – увы! Даже ответов на письма не получили. Правда, недавно мелькнула надежда. Заместитель генерального директора фирмы «Мелодия» тов. Гудев сообщил нам, что Украинский дом грампластинок заказал большую партию записей этих певцов. Они должны были появиться на прилавках магазинов в первом квартале нынешнего года. Но... Опять «но». Сейчас уже третий квартал заканчивается, пластинок же и в помине нет.

Это только один вопрос. Ещё вот что: к сожалению, у нас в Киеве очень часто не бывает даже тех пластинок, которые выпускаются. Попробуйте найти в магазинах грамзаписи с концертами Лемешева, Обуховой, песнями Соловьёва-Седого, Дунаевского, Блантера, Мокроусова, Фрадкина, Покрасса. Не найдёте.

В. Донцов

11. Про «Золоті голоси»

(«Радянська Україна» від 17 грудня 1974 р.)

Мабуть, немає в нашій багатонаціональній державі куточка, де б не знали імен славетних українських співаків, корифеїв оперної сцени – С. Крушельницької, О. Петрусенко, М. Литвиненко-Вольгемут, І. Паторжинського, З. Гайдай. До цієї славетної когорти митців належать також М. Гришко, О. Ропська, М. Ворвулев та ін.

З виконавським мистецтвом цих артистів, їх вокальним обдарованням сучасний слухач може познайомитись у грамзапису. І ті нові записи, які випущено останнім часом, він сприйняв з вдячністю. Але хочеться, щоб поряд із зробленим в цьому напрямі, поряд з великою роботою, яка ведеться по пропаганді сучасного вокального мистецтва, перезапису творів у виконанні відомих співаків приділялася більша увага. Ще немає, наприклад, довгограючих пластинок М. Литвиненко-Вольгемут. Записи І. Паторжинського представлені лише однією пластинкою.

Близько року тому фірма «Мелодія» випустила пластинку-«гігант» З. Гайдай. Це добре, але на ній записано лише дві народні пісні у виконанні відомої артистки. Хто був на концертах цієї співачки, пам'ятає, як майстерно співала їх Зоя Михайлівна. Отже, сучасний слухач позбавлений практично можливості ознайомитися з цією стороною її виконавського мистецтва. Поки що, немає і жодної пластинки М. Ворвулева.

Дуже затягнувся випуск антології грампластинок «Золоті голоси України», запланований 6 років тому (на грампластинки мають записати голоси понад 20 видатних співаків).

Думаємо, що філіялу фірми «Мелодія» у Києві треба зробити все, щоб записи видатних співаків стали доступними людям.

В. Донцов, редактор видавничого об'єднання «Вища школа».
Н. Бібік, працівник Українського республіканського заочного сільськогосптехнікуму.

12. Про «Золоті голоси» (2)

(«Наше слово», Варшава, від 2 лютого 1975 р.)

Під таким заголовком «Радянська Україна» від 17 грудня 1974 р. помістила лист редактора видавничого об'єднання «Вища школа» В. Донцова та працівника Українського республіканського заочного сільськогосподарського технікуму Н. Бібік.

Автори пишуть, що, мабуть, немає в Радянському Союзі такого куточка, де не знали б імен славетних українських співаків, корифеїв оперної сцени С. Крушельницької, О. Петрусенко, М. Литвиненко-Вольгемут, І.

Паторжинського, З. Гайдай. До цієї славетної когорти митців належать також М. Гришко, О. Ропська, М. Ворвулев та інші.

З виконавським мистецтвом цих артистів, їх вокальним обдарованням сучасний слухач може познайомитись в грамзапису. І ті нові записи, які випущено останнім часом, він сприйняв з вдячністю. Але хочеться, щоб поряд із зробленим в цьому напрямі, поряд з великою пропагандистською роботою сучасного виконавського мистецтва, перезапису творів у виконанні відомих співаків приділялася більша увага. Ще немає, наприклад, довгограючих платівок М. Литвиненко-Вольгемут. Записи І. Паторжинського представлені лише однією пластинкою.

Близько року тому фірма «Мелодія» випустила пластинку «гігант» З. Гайдай. Це добре, але на ній записані лише дві народні пісні у виконанні відомої артистки. Хто був на концертах цієї співачки, пам'ятає, як майстерно співала їх Зоя Михайлівна. Отже, сучасний слухач позбавлений практично можливості ознайомитися з цією стороною її виконавського мистецтва. Поки що немає і жодної пластинки М. Ворвулева.

Дуже затягнувся випуск антології «Золоті голоси України», запланований 6 років тому (на грампластинки мають записати голоси понад 20 видатних співаків).

Думаємо, що філіялу фірми «Мелодія» в Києві треба зробити все, щоб записи видатних співаків стали доступними мільйонам людей.

13. Видатна співачка

До 80-річчя від дня народження О.Д. Ропської.
(Журнал «Музика» № 3 за 1977 р.)

Чверть століття звучав на українській оперній сцені голос Олександри Ропської – сучасниці Михайла Донця, Оксани Петрусенко, Марії Литвиненко-Вольгемут, Івана Паторжинського, Зої Гайдай, Юрія Кипоренка-Доманського.

Становлення майбутньої співачки припадає на буремні післяреволюційні роки. Наполеглива праця, закоханість у мистецтво допомогли простій селянській дівчині розвинути свій талант, здобути визнання народу.

Олександра Дмитрівна Ропська народилася 23 квітня¹ 1897 року в слободі Ширяєве Воронежської губернії у багатодітній сім'ї. Поталанило одержати освіту лише Олександрі, яку прийняли до жіночої гімназії Тамбова. У 1914 році О. Ропська вступає до Саратовської консерваторії у клас фортепіано педагога О.Ф. Складяревського. Тоді вона ще й не мріяла про кар'єру оперної співачки, хоча з дитинства кохалася у пісні.

---

¹ За новим стилем 5 травня. А.Ж.

Якось їй запропонували виступити з виконанням російських пісень і романсів. На концерті був присутній відомий співак М. Медведєв, якому сподобався голос дівчини і який порадив їй вчитися співу. Хто знає, можливо саме тоді у Ропської виникла мрія стати співачкою. Не припиняючи навчання в класі фортепіано, вона починає брати уроки вокалу у М. Медведєва. Після закінчення консерваторії О. Ропська переїжджає до Полтави (1919 р.) і вступає до оперної трупи, керованої диригентом О.Г. Єрофєєвим, одночасно продовжуючи заняття у досвідченого вокального педагога Полтавського музичного училища М.М. Денисенко.

Партнерами О. Ропської в ті роки виступали І. Козловський, В. Старостинецька, П. Цесевич. Артистка виконувала партії Ольги в опері «Євгеній Онєгін» П. Чайковського, Ангела у «Демоні» А. Рубінштейна, Зібеля у «Фаусті» Ш. Гуно та інші. Згодом (1921 р.) співачка переходить до іншого колективу – пересувної оперної трупи під керуванням відомого в ті часи співака Е. Ганфа. Влітку 1926 року ця трупа гастролювала в Новоросійську. Там її почув головний режисер Одеської опери В. Манзій, який приїхав, щоб відібрати молодих співаків для свого театру.

Зустріч артистки з В. Манзієм визначила всю її подальшу творчу і життєву долю. Вона прийняла запрошення режисера і вступила до Одеського оперного театру. За досить короткий час Ропська підготувала українською мовою кілька нових партій, серед них Любави («Садко» М. Римського-Корсакова), Амнеріс («Аїда» Дж. Верді), Ніклауса («Казки Гофмана» Ж. Оффенбаха). Добра музична пам'ять, працьовитість, вимогливість до себе сприяли їй швидкому творчому зростанню.

В сезоні 1927–28 рр. О.Д. Ропська – солістка столичної Харківської опери. Тут вона співає Поліну в «Піковій дамі», Ольгу в «Євгенії Онєгіні», Амнеріс в «Аїді», Леля в «Снігуроньці», Кончаківну в «Князі Ігорі», Зібеля у «Фаусті» та інші партії.

Найвизначнішим творчим досягненням О. Ропської в цей період була партія Амнеріс. Співачка створила виразний вокально-сценічний образ, який полонив глядачів щирою емоційністю, темпераментом. Психологічно тонко розкривала вона характер своєї героїні, зміни її почуттів: гордість і ревності, ненависть і палке кохання, гнів і жадобу помсти. Особливо вражав у її виконанні заключний епізод першої картини IV дії.

Незабутнє враження залишала актриса в партії Кармен – своїй улюбленій ролі. Це була життєрадісна, пристрасна циганка з сильними і глибокими почуттями. Музичні критики відзначали «яскравість і правдивість трактування артисткою цього образу, бездоганну дикцію і майстерне володіння своїм голосовим апаратом».

До 10-річчя Жовтневої революції на сцені Харківського оперного театру було поставлено нову оперу Б. Яновського «Вибух», присвячену ге-

роїчним подіям громадянської війни. В цій першій українській опері на сучасну тему Олександра Дмитрівна створила переконливий образ секретаря рудкому Ганни.

З 1928 року починається новий, київський період в творчості О. Ропської, який тривав понад двадцять років. Вперше виступила вона в партії Насті в опері М. Лисенка «Тарас Бульба» (1929 р.). Глибокий драматизм обарвлював одну з кращих сцен – прощання матері з синами.

На сцені Київського театру співачка продовжує роботу над створенням образів сучасних героїв в операх С. Потоцького «Білий рейд» та «Перекоп» Ю. Мейтуса, В. Рибальченка, М. Тіца. Однією з кращих партій радянського репертуару була Аксинія в опері І.Дзержинського «Тихий Дон». «О. Ропська своєю драматичною грою нікого не залишала байдужим, – згадує заслужена артистка УРСР Н. Захарченко. – Особливо вражала сцена, в якій Аксинія виливала своє горе, відчай над колискою померлої дитини».

В партіях Любаші в «Царевій нареченій», Графині в «Піковій дамі», Амнеріс в «Аїді», Кармен в однойменній опері «вокальне і сценічне виконання артистки відзначалося «художньою цілісністю», «цілковитою переконливістю» і «свіжістю задуму» («Пролетарська правда» від 14 березня 1939 р.).

Загальне схвалення дістала робота О. Ропської над партією Леля в опері М. Римського-Корсакова «Снігуронька», яку вона виконала й на першій Декаді українського мистецтва в Москві у березні 1936 року. За видатні заслуги в розвитку радянського музично-театрального мистецтва їй у 1941 році було присвоєно почесне звання народної артистки УРСР.

В роки Великої Вітчизняної війни О. Ропська працювала в Уфі та Іркутську, де перебував Київський оперний театр. Разом з видатними митцями, корифеями української сцени М. Литвиненко-Вольгемут, І. Паторжинським, З. Гайдай та ін. вона пристрасно пропагувала рідне мистецтво, виїздила на фронт, співала пораненим бійцям у госпіталях

Часто виступала з концертами і після війни, талановито виконуючи українські народні пісні, романси Чайковського, Рахманінова, Глінки, Гурільова, твори радянських композиторів Данькевича, Ревуцького, Надененка, Мейтуса, західноєвропейську класику. Її успіхові на концертній естраді значною мірою сприяла робота з таким відомим музикантом, як концертмейстер Р. Ельова.

На жаль, мало залишилося записів О.Ропської. Кілька українських народних пісень, романсів, одна оперна арія – ось і все з величезного творчого доробку співачки. І все ж, навіть те, що збереглося, характеризує її як справжнього майстра українського вокального мистецтва.

З 1944 року О.Д. Ропська – викладач (з 1952 р. – в.о. професора) Київської консерваторії ім. П.І. Чайковського. Одна з найулюбленіших її учениць заслужена артистка УРСР Є. Озимковська згадує:

«...З своїми учнями Олександра Дмитрівна багато працювала не тільки над вокальним образом, а й над сценічним втіленням партії. Щось рідне й надзвичайно близьке було в її ставленні до кожного свого учня... Всі любили її, як рідну матір, за життєрадісний, щирий характер, за людяність і гострий розум».

Такою залишилася Олександра Дмитрівна Ропська в пам'яті своїх колег по роботі, друзів, учнів. Все її життя – яскравий приклад самовідданого служіння рідному мистецтву, своєму народові.

В. Донцов

14. Грампластинки – також історія

(«Культура і життя» від 23 червня 1977 р.)

Чимало років минуло відтоді, як на оперній сцені звучали голоси видатних співаків – М. Микиші, М. Донця, М. Литвиненко-Вольгемут, О. Петрусенко, І. Паторжинського, З. Гайдай, М. Гришка, Ю. Кипоренка-Доманського, О. Ропської, В. Гужової, М. Частія та інших, але інтерес сучасників і людей нового покоління до цієї славної когорти митців не зникає. Навпаки, чим більше минає часу, тим вагомішим, дорожчим стає усе те, що пов'язано з їхньою творчістю, що залишилося нам у спадщину.

Мова йде насамперед про грампластинки. У так звану домагнітофонну еру наша промисловість випускала багато пластинок, наспіваних видатними українськими радянськими митцями. У цьому можна пересвідчитися, познайомившись з каталогами минулих десятиріч.

Після освоєння у 1951 році випуску довгограючих пластинок певна частина творів у виконанні корифеїв оперної сцени республіки була переписана на нові диски. Проте зроблено ще дуже мало, хоч минуло вже 25 років. Досі ще немає довгограючих пластинок першої на Україні народної артистки М. Литвиненко-Вольгемут, видатного співака М. Донця. Жодною пластинкою не представлені народні артисти УРСР О. Ропська, М. Частій, В. Гужова. Лише по одній пластинці (і не «гіганти», а «гранди») вийшли записи народних артистів СРСР І. Паторжинського та М. Гришка. Але й їх зараз не знайдеш. Разом з тим вітрини магазинів ряснують від барвистих конвертів десятків назв пластинок маловідомих естрадних співаків та вокально-інструментальних ансамблів.

До 70-річчя від дня народження народної артистки СРСР Зої Гайдай було випущено пластинку («гігант»), на якій записано лише кілька арій та романсів і дві народні пісні. А, як відомо, видатна співачка залишила на звичайних пластинках і магнітофонних плівках записи численних творів різних жанрів, у тому числі й українських народних пісень. Хіба не можна

було б видати художньо оформлений альбом (як це було зроблено до 100-річного ювілею Соломії Крушельницької), до якого б увійшли кілька тематичних пластинок: одна з записами оперних арій, друга – з камерними творами, третя – з народними піснями?.. Те ж саме можна сказати і про архівні записи інших відомих співаків і співачок.

Відомо, що більшість записів минулих років зроблені на магнітофонних плівках і зберігаються у фондах Всесоюзного та Українського радіо. А плівки при всіх своїх перевагах (порівняно з грампластинкою) мають ряд істотних недоліків, особливо коли йдеться про довговічність їх збереження. Через певний проміжок часу ці записи треба обов'язково переписувати на нові плівки, отже, якість звучання знижується. Можна уявити собі, як буде звучати голос того чи іншого співака, якщо його перепишуть, скажімо, десять, п'ятнадцять разів! Крім того, відомі випадки, коли архівні записи внаслідок невідповідного їх зберігання, а то й з інших причин, розмагнічуються. Так було, наприклад, безповоротно втрачено для нас запис пісні Д. Покрасса «Україно моя, Україно» у виконанні Оксани Петрусенко. Коли б твір свого часу було записано на пластинки, цього, звичайно, не трапилося б.

Отже, слід якомога швидше перезаписати, реставрувати і видати на довгограючих пластинках усе, що дійшло до наших днів, щоб зберегти ці скарби для майбутніх поколінь.

В. Донцов

15. Сонячний талант

(«Прапор комунізму» від 21 вересня 1980 р.)

Іноді у вокальному мистецтві з'являються такі яскраві постаті, самобутні, неповторні таланти, які на довгі роки стають його окрасою, гордістю. Саме такою неповторною, незрівнянною в українському радянському мистецтві була наша славетна артистка, «співачка-трибун», як її називали сучасники, – Оксана Петрусенко.

Минуло багато років, як пішла вона з життя. Та слава про диво-співачку не вщухає й тепер. Її спів і нині зачаровує тих, хто ніколи не бачив і не чув її зі сцени, а знайомий з ним лише по записах.

Про славне життя великої співачки, сповнене яскравого творчого горіння, про той внесок, який зробила вона в розвиток радянського вокально-виконавського мистецтва, про значення її творчості в наші дні розповідає збірка спогадів, що її недавно випустило в світ видавництво «Музична Україна».

У книзі вміщено спогади людей, що близько знали Оксану Петрусенко, були свідками перших її кроків у мистецтві, слухали її зі сцени російських оперних театрів у кінці 1920-х – на початку 1930-х років, відвідували

концерти і вистави з її участю в Київському оперному театрі, де розквітнув талант видатної артистки.

Цікаві спогади написали її друзі по мистецтву – І. Козловський, М. Гришко, З. Гайдай, Л. Руденко, В. Гужова, Д. Головін, Н. Шпіллер, І. Яунзем, Т. Ханум, М. Рейзен, перші вчителі Петрусенко на професійній сцені – К.Л. Лучицька та І.Л. Сагатовський, письменники П. Панч, Л. Вишеславський, Г. Григор'єв, Ю. Мартич, композитори Ю. Мейтус, О. Сандлер, диригенти Н. Рахлін, М. Гончаров, концертмейстери С. Стучевський, Н. Кутєпова та інші.

Переважна більшість мемуаристів сходяться на думці, що Петрусенко була великою не тільки в українському оперному репертуарі, як це твердив дехто раніше, а й незрівнянною Купавою, Марією, Наташею, Маргаритою, Тоскою і особливо Аїдою – про це переконливо пишуть М. Гончаров, О. Колодуб, В. Гужова, Н. Шпіллер, С. Іващенко та інші знавці вокалу і театрального мистецтва. До збірки увійшов ряд спогадів, які до цього ніде не публікувалися. Це – листи О. Петрусенко до своїх друзів по мистецтву, уривки з її щоденника.

Чудовий образ співачки постає перед нами з поетичних сторінок. Зворушливо пишуть про безсмертя Оксаниної пісні П. Тичина і М. Рильський, О. Ющенко, О. Новицький, Л. Забашта і В. Корж.

В кінці збірки читач знайде також розділ, де подана дискографія О. Петрусенко. З її укладанням успішно справився відомий київський колекціонер грампластинок А. Железний, який до цього уклав дискографії цілого ряду українських і російських співаків.

В. Донцов

16. Чекаємо грампластинку

(«Культура і життя» від 15 січня 1981 р.)

Близько десяти років тому, після відкриття в Києві філіалу Всесоюзної фірми грампластинок «Мелодія», шанувальники вокального мистецтва сподівалися, що нарешті будуть випущені грампластинки із записами, не доступними раніше широкому колу аматорів, а також почнеться підготовка антології «Золоті голоси України», до якої мали ввійти пластинки понад двадцяти видатних українських співаків. До речі, у республіканській пресі неодноразово порушувалося питання про необхідність випуску грампластинок із записами голосів майстрів українського вокального мистецтва (як минулого, так і сучасних). Минули роки, а справа, на жаль, далі розмови не пішла. Про антологію уже забули, а про інші записи чомусь ще не думають.

Не краще і з випуском окремих пластинок корифеїв української оперної сцени. До цього часу вийшли пластинки лише Оксани Петрусенко, Ми-

хайла Гришка, Зої Гайдай, Бориса Гмирі та Миколи Ворвулева. От і все. Але хіба, скажімо, достатньо однієї пластинки Зої Гайдай, до якої ввійшло трохи більше десяти записів? Адже видатна співачка лишила нам багато прекрасних записів – оперних арій, романсів, народних пісень. Чи не варто перевидати їх на сучасних грампластинках, подбати про художнє оформлення конвертів: хорошу анотацію, портрет співачки? Це ж саме слід сказати і про інших видатних співаків.

Пластинки естрадних «зірок» виходять і дуже багато, і на високому художньому рівні, а ось про справді славетних співаків, на жаль, забувають. Як не дивно, досі ще немає пластинок М. Донця, М. Литвиненко-Вольгемут, І. Паторжинського, О. Ропської, М. Роменського, М. Частія, В. Гужової, Ю. Кипоренка-Доманського. Це були видатні співаки.

Великий внесок у розвиток українського радянського вокального мистецтва зробили і Є. Мірошниченко, Є. Чавдар, П. Кармалюк, А. Кікоть, М. Тимохін, М. Фокін, С. Козак, Л. Лобанова, В. Козерацький, В. Третяк, Н. Міссіна, О. Враль, Н. Ткаченко, Є. Озимковська та ін. Чому б не випустити їхні пластинки? Хотілося б знати думку працівників філіалу фірми «Мелодія» в Києві.

В. Донцов

17. Феноменальний тенор

(«Культура і життя» № 29 від 9 квітня 1981 р.)

Ім'я Івана Олексійовича Алчевського відоме сьогодні небагатьом шанувальникам оперного мистецтва. Та навіть ті, хто якоюсь мірою знайомий з його творчістю, донедавна не могли по-справжньому уявити величчя цього, у свій час всесвітньовідомого, співака. Пояснюється це тим, що життєвий і творчий шлях «феноменального тенора Росії», як називали Алчевського, мало висвітлений у нашій мемуарній літературі, а його й без того нечисленні записи стали нині надзвичайною рідкістю.

Тому цілком зрозумілий той інтерес, який викликала нещодавно видана «Музичною Україною» книжка «Іван Алчевський (Спогади. Матеріали. Листування)», упорядкована І.Лисенком та К.Милославським. Вона знайомить читачів з творчістю артиста, якого, поряд с Ф. Шаляпінім, Е. Карузо, Тітта Руффо, С. Крушельницькою, О. Мишугою, А. Патті, А. Галлі-Курчі вважають одним з найвидатніших співаків в історії світового оперного мистецтва.

Від сторінки до сторінки дедалі виразніше вимальовується образ натхненного митця і чудової людини. Сучасники Алчевського в спогадах підкреслюють, що зіркою першої величини він став не тільки завдяки винятковим природним даним, а й систематичній, копіткій, невтомній праці.

Вступна стаття досить докладно ознайомлює нас з основними періодами життя і діяльності співака, його творчою лабораторією, аналізує мистецький доробок як на вітчизняній оперній сцені, так і на зарубіжній.

Неабиякий інтерес становлять спогади його партнерів – А. Нежданової, В. Люце, К. Держинської, Ф. Литвин, оперного режисера М. Боголюбова, співака Є. Циньова, композиторів Б. Асаф'єва та О. Чишка, диригента Д. Похитонова, музичного критика Є. Старка, а також сестри співака, відомої української радянської поетеси Х.О. Алчевської.

Упорядники виконали досить велику дослідницьку роботу. Треба відзначити, що вони своєчасно звернулися до образу славетного

співака і почали працювати над книгою тоді, коли ще можна було одержати цінні спогади від людей, яких сьогодні вже нема серед нас. Їм вдалося зібрати велику кількість цікавих і цінних свідчень сучасників І. Алчевського, його партнерів, розшукати публікації, розкидані по газетах і журналах майже сімдесятирічної давності, у друкованих органах радянського періоду, в архівах Москви, Ленінграда, Києва, Харкова, Одеси, музеях, бібліотеках, у приватних осіб і т.д. Словом, витратили чимало часу, зусиль і, безумовно, заслуговують на вдячність.

Яскраво характеризують Івана Алчевського як співака, громадянина, патріота його листи до колег по мистецтву, особливо до своєї матері – видатного українського педагога початку ХХ століття Христини Данилівни Алчевської. Вони цікаві для нас ще й тому, що дають уявлення про музичну культуру того періоду, розкривають певні моменти становлення вітчизняного оперного мистецтва, вокальної школи.

Слід відзначити вдале розміщення в книзі матеріалів, послідовність викладу, обґрунтованість пояснень, доцільність посилань, виносок тощо. Досить високий поліграфічний рівень, гарний папір, наявність чітко та якісно виконаних репродукцій доповнюють приємне враження від видання. На жаль, є в ньому і ряд огріхів. Це насамперед мовні помилки. Досить часто зустрічаються неправильно побудовані речення, повтори.

Не уніфіковано ряд назв установ, окремих абревіатур, почесних звань. Немає цілісності в зовнішньому оформленні суперобкладинки: чорний колір фотографії співака не гармонує з зеленою «плашкою», на якій написано назву.

На жаль, немає в книжці іменного покажчика, переліку численних установ і осіб, причетних до підготовки книжки до друку, що, як відомо, значно знижує культуру подібних видань.

І все ж значення книжки велике як для наших сучасників, так і для наступних поколінь.

«Музична Україна» робить добру справу, випускаючи мемуари про видатних митців минулого. Бажано, щоб ця робота не припинялася. Написання і видання спогадів, присвячених дорогим нашої пам'яті іменам – конче потрібна справа. Хочеться сподіватися, що в недалекому майбутньому читачі одержать книги про таких наших видатних митців минулого і сучасного, як М. Менцинський, М. Донець, М. Микиша, Ю. Кипоренко-Доманський, Б. Гмиря, З. Гайдай, М. Литвиненко-Вольгемут, І. Паторжинський, А. Іванов, О. Ропська, М. Зубарєв, В. Гужова, М. Частій та багато інших. Здійснити такі видання під силу нашим мистецтвознавцям. Про це свідчить книга «Іван Алчевський» і всі попередні такого типу.

В. Донцов

18. Баян русской песни

(«Советская музыка» № 2 за 1982 г.)

Так назвал Юрия Морфесси Шаляпин. Морфесси принадлежал к плеяде таких широко известных в дореволюционное время русских артистов, как Вяльцева, Тамара, Плевицкая, Вавич, Монахов, Дулькевич, Сабинин, Пионтковская, Радошанский. После революции их жизни сложились по-разному, у некоторых, к сожалению, – трагически.

...В 1882 году в семье мелкого одесского служащего Спиридона Морфесси родился сын Юрий.¹ В годы учения в училище у него обнаружился неплохой голос, и мальчика рекомендовали в хор одного из одесских соборов. Может быть, Юрий так и остался бы певчим церковного хора, если бы не случай. Однажды на бульваре он увидел толпу. Собравшиеся с любопытством рассматривали небольшой ящик с трубой. Это был фонограф. За небольшую плату любой желающий мог записать и тут же прослушать свой голос.

Юрий напел куплет из романса «Дремлют плакучие ивы». Когда режиссер сделал последнюю бороздку, к Морфесси обратился стоявший рядом

---

¹ В то время считалось, что будущий певец родился в Одессе. Ныне установлено, что родился он в Афинах за год до переезда родителей в Одессу. **А.Ж.**

мужчина, оказавшийся работником Одесской оперы. С похвалой отзывавшись о голосе юноши, он предложил ему прийти в театр на прослушивание. Вскоре, несмотря на отсутствие музыкального образования, Морфесси был принят в труппу на правах ученика. Эта сцена стала его первой вокальной школой.

Нелегко пришлось поначалу молодому певцу. Необходимо было постичь «секреты» театрального искусства. Но прекрасные вокальные

данные, огромная работоспособность помогли ему сравнительно быстро преодолеть трудности. Морфесси исполнял такие партии, как Онегин, Валентин («Фауст» Гуно), Яго («Отелло» Верди).

Однако оперная карьера Морфесси длилась недолго. Он понимал: для того, чтобы петь рядом с большими мастерами, надо учиться. Материальные трудности не позволили ему серьёзно заняться своим вокальным образованием. И тогда артист решил перейти в «лёгкий» жанр, поступив в театр миниатюр под экзотическим названием «Зелёный попугай». Здесь Морфесси

пел русские песни, цыганские романсы, а также модные «песенки настроения». Быстро пришёл успех. Тогда же певец начал выступать в опереточных спектаклях.

В одном из концертов-спектаклей, где Морфесси пел Париса в «Прекрасной Елене» Оффенбаха, рядом с ним и другими профессиональными артистами выступили писатель А. Куприн (в роли Калхаса) и чемпион мира по французской борьбе Иван Заикин, игравший Ахилла.¹

С этим жанром связан весь дальнейший путь Морфесси. Он поступил в оперетту Ростова-на-Дону, где работали замечательные актёры Н. Монахов, М. Чужбинов, В. Пионтковская, С. Жулинская. Но и в такой труппе Морфесси занял прочное положение. В его репертуаре были, например, Баренкай в «Цыганском бароне» И. Штрауса, граф Данила в «Весёлой вдове» Ф. Легара, Ян в «Нищем студенте» К. Миллёкера.

---

¹ См. А. Алексеев «Серьёзное и смешное». М. 1967, с. 17.

После того, как «Весёлая вдова» с триумфальным успехом прошла более двадцати раз за сезон, слава о спектакле докатилась до Петербурга. Исполнителей главных ролей – Монахова, Пионтковскую и Морфесси – срочно вызвали в столицу, и в дальнейшем провинция видела их в качестве гастролёров. В Петербурге Морфесси выступал в оперетте С. Новикова. О популярности артиста писал Н. Радошанский:

«Юрий Морфесси – кумир столичной публики, любимец завсегдатаев опереточных театров, привлекал всех... не только благородной внешностью героя, но и большим внутренним обаянием, чудесным баритоном, которым он владел в совершенстве».¹

Одновременно Морфесси вёл и активную концертную деятельность. На одном из вечеров его услышал Шаляпин. Великого артиста покорили свежий, бархатный тембр голоса, искренность исполнения. Тогда-то он и назвал Морфесси «Баяном русской песни». Такой высокой оценки гениального русского певца удостаивались немногие. В 1911 году фабрики «Пишущий Амур» и «Зонофон» сделали первые записи на пластинки.

Конечно, в программах артиста (как, впрочем, и других эстрадных звёзд тех лет) встречались и весьма посредственные песенки-шлягеры, рассчитанные на нетребовательную аудиторию. Нас, разумеется, интересуют не они, а та часть его репертуара, в которую вошли лирические русские романсы, звучащие на эстраде и по сей день. Пожалуй, одной из наибольших удач Морфесси был романс «Глядя на луч пурпурного заката». Певица О. Янчевецкая вспоминала:

«Как и Александр Вертинский, он умел в трёхминутной песенке поведать целую судьбу человека. Слушаешь его – и мысленно представляешь его героев, они осязательны и зримы. А такое, к сожалению, даётся не каждому артисту, не каждому певцу».

После победы Октября, в 1918 году, Юрий Морфесси находился в Одессе. Там он выступал в только что открывшемся Доме артистов вместе с А. Вертинским, Л. Утёсовым, И. Кремер. Но потом последовала эмиграция. Морфесси гастролировал в ряде стран (Польше, Румынии, Югославии), приезжал с концертами в Латвию и в программу своих выступлений постоянно включал лирические песни советских композиторов. Самыми его любимыми были «Весёлый ветер» Дунаевского и «Катюша» Блантера.

Артист Рижской филармонии К. Сокольский, неоднократно слушавший Морфесси в Риге, а позже – во время гастролей в Югославии, писал автору этих строк: «Как он пел «Катюшу»! Он начинал её плавно, напевно, как бы рисуя картину. Легко и свободно лился голос. Но когда Юрий Спиридонович подходил к словам «Пусть он землю бережёт родную», он весь буквально преображался, лицо пылало, а его большие прекрасные

---

¹ Н. Радошанский «Записки актёра оперетты». Л.– М. 1964, с. 24.

глаза отражали какой-то необыкновенный свет. Произнося эту фразу, он поднимал правую руку, как бы давая наказ молодому бойцу зорко стоять на страже родных рубежей. Задушевно, трепетно звучали заключительные слова: «А любовь Катюша сбережёт»¹. Но все эти годы в глубине души артист чувствовал себя глубоко несчастным, о чём свидетельствуют его собственные признания:

«Артист, оторванный от своей родной земли, – он как бы без корня, ему нечем питать своё творчество, и поэтому он душевно пуст. Пока живу старым запасом, но уже чувствую, что начинаю терять аромат, перестаю ощущать прелесть русской песни, просто механически пою старое. Ведь вокруг всё чужое... Ничто не вдохновляет. Одна невыносимая тоска».

В таких исповедях певец как бы искал облегчение своим страданиям. В 1936 году Морфесси пел в Югославии. Когда в 1941 году эту страну оккупировали фашисты, он, несмотря на лишения, не запятнал своё имя сотрудничеством с оккупантами. Последние годы жизни певца прошли в Париже – в безвестности, одиночестве, нищете. Умер он в 1957 году, так и не испытав счастья вернуться на родную землю².

В. Донцов

19. Претензії до «Мелодії»

(«Культура і життя» № 38 від 21 вересня 1986 р.)

Скільки вже говорилося про необхідність випуску пластинок з головами видатних українських радянських співаків, а зрушень поки що – ніяких. Років п'ятнадцять тому планувалась антологія «Золоті голоси України». Про неї писали газети, розповідали по радіо, але немає її і нині. У плані позаминулого року фірми «Мелодія» (по Україні) значилися чотири довгограючі пластинки з архівними записами народних артистів СРСР П. Білинника і Л. Руденко, народних артистів УРСР М. Роменського і О. Петрусенко. Де вони?

Відсутні пластинки й інших корифеїв української оперної сцени – М. Донця, Ю. Кипоренка-Доманського, М. Частія, О. Ропської, В. Гужової. Постає питання: а чому? Може, не збереглися записи чи вони в такому стані, що їх не можна переписати на сучасні пластинки? Ні, записи є, їх багато, і стан їх задовільний.

Хочеться сказати кілька слів і про таких майстрів оперної сцени, як М. Бем, В. Борищенко, В. Козерацький, Л. Лобанова, В. Тимохін, К. Огневой, О. Жила (який феноменальний голос мала!), А. Кікоть, Н. Міссіна...

---

¹ Здесь и далее мы пользуемся воспоминаниями К. Сокольского в письмах от 12 января и 19 марта 1979 года (Архив В. Донцова).

² По последним уточнённым данным Ю.С. Морфесси умер в Баварии (Германия) 12 июля 1949 г. (см. «Звёзды царской эстрады». Изд-во «Деком», Н. Новгород, 2011). **А.Ж.**

Хіба вони не заслужили хоча б по одній пластинці? Що там говорити, навіть М. Литвиненко-Вольгемут, О. Петрусенко, З. Гайдай, І. Паторжинський мають лише по одній пластинці, та й то лише тому, що фірма «Мелодія» – спасибі їй за це – пішла назустріч побажанням численних шанувальників їх таланту. А пластинки естрадних виконавців, нерідко безголосих, виходять одна за одною.

З цього приводу вже неодноразово виступала «Культура і життя». А відповіді немає. Доки ж керівники українського філіялу фірми «Мелодія» відмовчуватимуться?

В. Донцов

20. А судді хто?

(«Культура і життя» № 3 від 18 січня 1987 р.)

Ще напередодні 100-річчя від дня народження видатного українського радянського співака народного артиста УРСР Михайла Донця, якого в народі називали «українським Шаляпіним», я запропонував Всесоюзній студії грамзапису видати (після відповідної реставрації) його довгограючу пластинку. Але оскільки свого часу Михайло Донець записав лише десять творів, дійшли згоди, що на пропонований диск-гігант студія перезапише з моєї колекції сім творів у виконанні народної артистки УРСР Олександри Ропської, якій у квітні цього року минуло б 90. До речі, вона теж більше нічого не записала. Керівництво Всесоюзної студії грамзапису охоче погодилося на цю пропозицію, редактор К. Симонян перезаписала згадані твори на магнітофонну стрічку. Проте, щоб довгограюча грампластинка М.Донця та О. Ропської побачила світ, торговельні організації України повинні замовити не менш як три тисячі її примірників. Таке замовлення мали дати будинки грампластинок Києва, Львова, Харкова, і Донецька. Мали, але не дали.

У жовтні минулого року на Всесоюзній студії грамзапису відбулося обговорення і затвердження плану на 1987 рік за участю і представників будинків грампластинок з України. Коли редактор студії К. Симонян винесла на розгляд пропонований диск-гігант М. Донця і О. Ропської, вони відмовилися підтримати її пропозицію, мотивуючи це тим, що таких співаків не знають, навіть ніколи не чули про них. Не знати корифеїв, видатних діячів вітчизняної культури і вирішувати долю їх грамзаписів на всесоюзній арені, погодьтеся, факт дуже дивний! Мимоволі хочеться запитати: а судді хто? Невже випуск грампластинок видатних співаків минулого і далі залежатиме від таких горе-суддів?

В. Донцов

21. У тенетах протиріч

(Журнал «Соціалістична культура» № 1 за 1988 р. Скорочено.)

...Йдеться про грамплатівки-реліквії, гордість українського народу. Вони зберігаються у пристойних колекціях Анатолія Железного, Михайла Зьоли, Віталія Донцова, Михайла Головащенко, Івана Лисенка та у фонотеках шукачів скарбів, котрі живуть у різних містах нашої країни.

Київський колекціонер Віталій Донцов з великими труднощами домовився з Всесоюзною студією «Мелодія» про запис на платівку «гігант» голосів народних артистів України, корифеїв оперної сцени Михайла Донця і Олександри Ропської. Там просили тільки про одне – три тисячі примірників тиражу для України. Однак чотири установи (Будинки грамплатівок від фірми «Мелодія» у Києві, Львові, Харкові і Донецьку – **А.Ж.**) поняття не мали про Донця і Ропську і в тиражі відмовили.

Тільки після втручання преси справу розв'язано позитивно. Отже, платівка із записами Олександри Ропської і Михайла Донця, доля якого за культу особи Сталіна склалась трагічно, а спів сорок років не звучав в ефірі, побачить світ у першій половині 1988 року. Однак, чому така терниста дорога до цієї платівки? І чи тільки до неї одної?

Микола Кагарлицький.

22. Ропская А.Д.

«А голос так дивно звучал».

(Газета «Киевский вестник» от 7 июня 1997 г.)

Народная артистка Украины, профессор Киевской консерватории Александра Дмитриевна Ропская, сто лет со дня рождения которой миноваю в мае, принадлежит к когорте выдающихся украинских певцов, творчество которых пришлось на 20–50-е годы нашего века.

Русская по происхождению, она, по велению судьбы оказавшись на Украине, всем сердцем полюбила её, как любила до этого свой родной край, милую свою воронежскую землю, полюбила наш певучий язык, культуру и искусство и считала Украину своей второй родиной.

Закончив в 1919 году Саратовскую консерваторию, она сразу же начала свой творческий путь в Полтаве как актриса музыкально-драматического театра. Выступала там вместе с Иваном Козловским, Василисой Старостинецкой и другими, впоследствии прославленными мастерами. По совету известного певца Михаила Медведева училась пению, брала уроки по вокалу у Марии Денисенко (в прошлом солистки Мариинской оперы).

Прежде чем стать признанным мастером оперной сцены, ей пришлось преодолеть немало трудностей, но прекрасная музыкальная па-

мять, трудолюбие, настойчивость, требовательность к себе и, конечно же, чудесные вокальные данные способствовали быстрому творческому росту молодой артистки и привели её в конце концов на знаменитую киевскую сцену.

Солистка передвижной оперной труппы Энрико Ганфа, Одесской, Харьковской оперы – в таких коллективах проходило становление Александры Дмитриевны как оперной певицы. 1928 год – начало её нового, киевского периода творческой деятельности, продолжавшегося почти четверть века. На сцене Киевского театра оперы и балета имени Т.Г.Шевченко Александра Ропская создала целую галерею великолепных, высокохудожественных образов. Кармен, Амнерис, Любаша, Далила, Графиня, Лель, Любава, Настя, Терпилиха – этот перечень можно долго продолжать. Около 40 оперных партий пропела она на украинской сцене, и все они, как писала пресса, отличались «художественной цельностью, убедительностью, завершенностью и свежестью замыслов».

По случаю юбилея А.Д. Ропской в Доме актёра состоялся вечер, посвящённый её памяти. С воспоминаниями о певице выступил народный артист Украины Дмитрий Гнатюк. Он рассказал о своих встречах с Александрой Дмитриевной, спел её любимый романс «Гори, гори, моя звезда».

Воспоминаниями поделилась также бывшая солистка Национальной филармонии Виктория Хлопушина. Она с благодарностью вспоминала своего любимого педагога, в своё время очень поддержавшую её и давшую путёвку в большое искусство. Виктория Ильинична тепло вспоминала человечность педагога, её необычайную доброжелательность и в то же время требовательность к своим ученицам. «Александра Дмитриевна любила вокальные термины «округлённый звук», «тёплые ноты», «открывая рот, как рыбка, которую вынули из воды» и др., и эти термины мы понимали, ибо Ропская к тому же могла ещё и показать, каким должен быть звук, его окраска в зависимости от исполняемого произведения», – рассказала Хлопушина.

Произведения из репертуара певицы исполнила на вечере Галина Туфтина. Вдохновенно прозвучали хабанера из оперы Бизе «Кармен» и старинный романс «Тёмно-вишнёвая шаль». Анжела Черкасова спела несколько песен и романсов, которые исполняла Александра Дмитриевна перед бойцами на фронте, в частности «Минуты жизни» Бориса Фомина – романс, который, как пишет в своих воспоминаниях другая ученица певицы – Т. Протас-Головащенко, фронтовики всегда воспринимали с восторгом. Успеху музыкальной части вечера способствовала мастерская игра концертмейстеров Татьяны Чайки и Нонны Козловой.

Продюсером вечера был лауреат Государственной премии Украины имени Т.Г. Шевченко, художник-график Юрий Новиков.

Вёл вечер известный киевский филофонист и музыковед Леонид Шемета. Присутствующие ознакомились с уникальными снимками Александры Дмитриевны Ропской в жизни и в оперных партиях на фотовыставке, которую организовал племянник певицы, корреспондент газеты «Літературна Україна» Игорь Яицкий, прослушали грамзаписи прославленной украинской артистки.

В. Донцов, С. Панкратьев

23. Феноменальный голос

(«Киевский вестник» от 26 июня 2004 г.)

Петь так, чтобы слушатель мог получить истинное эстетическое наслаждение, чтобы песня, романс или оперная ария волновали людей, вызывали у них благородные чувства, воодушевляли на добрые дела и поступки – такую задачу ставила перед собой в течение всей творческой жизни талантливая украинская певица Евгения Петровна Озимковская.

Родилась она в 1923 году в городе Царицине (ныне Волгоград) в многодетной семье служащего. Здесь, на берегах великой русской реки будущая артистка с детства прониклась глубокой любовью к родным напевам, которые часто слышала от своей бабушки, знавшей их великое множество.

В семье горячо почитали музыку. Братья и сёстры Жени пели и играли на народных инструментах – гитаре, балалайке, баяне, русской гармонике. Страстным поклонником народных песен был и отец. Эту любовь он прививал и своим детям.

Несколько лет Евгения посещала Дворец пионеров, обучаясь игре на скрипке. А когда, случалось, начинала петь, друзья и знакомые, восторгаясь её голосом, говорили родителям: «У вашей дочери горло золотое. Учиться бы ей на артистку!».

Мечтала об этом и юная певунья. Но обстоятельства сложились так, что в 1941 году, окончив десятилетку, она поступила не в консерваторию, а в медицинский институт, где проучилась всего один год. Когда шла Сталинградская битва, Женя добровольно ушла на фронт, прошагав по грозным дорогам войны от Волги до Вислы. В боевой обстановке, в редкие минуты затишья, на привалах выступала она перед бойцами – танцевала,

пела и даже читала собственные стихи. Тогда же в её душе окончательно созрело рождённое ещё в школьные годы решение посвятить себя вокальному искусству.

Приехав в Киев, родной город её мужа, Женя сразу же направилась в консерваторию. В армейской шинели и солдатских сапогах, с боевыми наградами на груди предстала она перед своим будущим педагогом, народной артисткой Украины профессором А.Д. Ропской, которая, прослушав девушку, решила взять её в свой класс. Так участница Великой Отечественной войны, обладавшая редкостным по красоте голо-

сом (контральто), стала студенткой Киевской государственной консерватории имени П.И. Чайковского. Сбылась её заветная мечта.

После окончания консерватории (1951 г.) Евгения Озимковская – солистка Донецкого оперного театра. Ей сразу же доверяют наиболее сложные вокальные партии – Княгини в «Русалке» Даргомыжского, Солохи в «Черевичках», Марты в «Иоланте», Графини в «Пиковой даме» Чайковского, Дуняши в «Царской невесте» Римского-Корсакова и другие. Желанной гостьей была она и в далёких шахтёрских посёлках, куда выезжала с концертами.

Певица стала известной, и в 1953 году её приглашают на работу в Киевский театр оперы и балета им. Т.Г. Шевченко. Здесь в полную силу расцвёл её чудесный, самобытный талант. На этой сцене она спела свыше 40 партий в операх отечественной и зарубежной классики. Одновременно Е. Озимковская много гастролировала – и в своей стране, и за рубежом. Её выступления в спектаклях и концертах сопровождались большим успехом у зрителей.

В 1957 году, во время VI Всемирного фестиваля молодёжи и студентов в Москве, Е. Озимковская, участвуя в конкурсе вокалистов, получила серебряную медаль. Она стала лауреатом Международного конкурса. В 1967 году ей присвоено звание заслуженной артистки Украины. Певица была также награждена орденом «Знак почёта». Много лет подряд Е. Озимковская избиралась депутатом Киевского горсовета.

В газете «Советская культура» за 30 января 1962 года народный артист СССР И. Козловский в ряду «замечательных певцов, находящихся в прекрасной творческой форме, во всеоружии высокого мастерства», таких, как Б.Р. Гмыря, Е.И. Чавдар, П.С. Белинник, назвал и Евгению Петровну Озимковскую. И это – не преувеличение. Такой высокой оценки она удостоена вполне заслуженно, ибо, выражаясь словами того же И.С. Козловского, действительно была превосходным вокалистом, достойным партнёром Зои Гайдай, Ларисы Руденко, Элеоноры Томм, Николая Частина, Михаила Гришко, Лилии Лобановой, Михаила Роменского, Дмитрия Гнатюка – целой плеяды прославленных мастеров украинской оперной сцены.

Известный немецкий искусствовед и вокальный педагог доктор Карл Лаукс назвал нашу украинскую обладательницу чудесного голоса «феноменальным контральто». В меткости этого высказывания можно убедиться, слушая её записи из фондов Украинского радио..

В последние годы, после смерти мужа, Евгения Петровна осталась одна. Часто болела и вела, в основном, замкнутый образ жизни. Её не стало в декабре 2003 года.¹ К сожалению, о смерти певицы даже самые близкие ей люди узнали почти через две недели после случившегося. В радиопередаче, которая вышла в эфир уже после смерти артистки, в её адрес звучали пожелания долголетия и доброго здоровья...

В. Донцов, С. Панкратьев

24. Духовное возрождение, или засилье попсы?

(Газета «Киевский вестник» от 10 июля 2007 г.)

В фонотеке Национального радио, этой поистине бесценной уникальной сокровищнице звуков, хранится множество записей выдающихся певцов и актёров. Магнитофонная лента запечатлела для будущих поколений теплоту живого голоса корифеев украинской оперной сцены С. Крушельницкой, М. Микиши, М. Литвиненко-Вольгемут, М. Донца, И. Паторжинского, О. Петрусенко, З. Гайдай, М. Гришко, И. Козловского, Б. Гмыри, П. Белинника, Ю. Кипоренко-Доманского, А. Ропской, М. Ромен-

---

¹ Более вероятно в январе 2004 г. А.Ж.

ского, Н. Частия, В. Гужовой, В. Борищенко, М. Бем, Л. Руденко, К. Лаптева, Е. Чавдар, Э. Томм, А. Иванова...

Этот список можно дополнить именами замечательных вокалистов – Н. Ворвулева, П. Кармалюка, В. Третьяка, Е. Червонюка, Н. Гончаренко, Л. Лобановой, Т. Пономаренко, Н. Фокина, Б. Пузина, К. Радченко, А. Кикотя, В. Тимохина, К. Огневого, Г. Шолиной, Н. Костенко, Е. Озимковской, В. Любимовой, З. Старченко. Достоинно представлено в фонотеке исполнительское искусство Е. Мирошниченко, А. Соловьяненко, Б. Руденко, Д. Гнатюка, Ю. Гуляева, Н. Кондратюка, Г. Туфтиной, Г. Циполы, М. Стефюк и многих других певцов – всех перечислить невозможно.

Пусть читатель простит за такой длинный перечень – эти имена мы привели преднамеренно, чтобы хоть таким образом вспомнить наших талантливых вокалистов. Многих из них уже нет среди нас, многие подзабыты, а кое-кто, к сожалению, и вовсе забыт.

Но так не должно быть. Нельзя забывать тех, кто был и всегда будет гордостью и славой родного искусства! К этому призывает нас совесть.

Радио и телевидение должны играть важную роль в сохранении памяти о выдающихся певцах прошлого. К сожалению, их записи совсем или почти не звучат сегодня в украинском радиоэфире. Он стал недоступным даже для более молодого поколения украинских исполнителей – Р. Майбороды, Л. Забиястой, Н. Шопши, А. Ищенко, А. Загребельного, А. Швачки, В. Пивоварова, С. Фицыча, С. Дубровина и других.

Творчество русских певцов Ф.Шаляпина, Л.Собинова, А. Неждановой, М. Рейзена, С. Лемешева было тесно связано с Украиной. А. Нежданова и М. Рейзен к тому же родились на украинской земле. Хотя до сих пор в нашей стране есть очень много их поклонников, но голосов этих великих артистов также не услышите по Украинскому радио. Что это – безразличие к талантам, нерадивость музредакторов или ещё что-то – мы не знаем. Но считаем, что такое неуважение к их памяти недопустимо в нашем обществе.

Родом из Украины были и такие в своё время широко известные в Советском Союзе, а сейчас совершенно забытые на своей родине певцы: А. Кривченя, К. Держинская, Е. Катульская, П. Киричек, В. Лубенцов, Д. Головин, В. Дидковский, Б. Златогорова, А. Бышевская, О. Колодуб, Г.Олейниченко, И. Масленникова (солисты Большого театра СССР), Н. Середа, П. Журавленко (солисты Ленинградской оперы), А. Азрикан (солист оперных театров в Киеве, Одессе, Харькове, Баку; в прошлом году ему исполнилось бы 100 лет, но об этом у нас нигде ни слова).

На Украине родились и здесь начинали свой творческий путь замечательные певцы: А. Вяльцева, А. Вертинский, Е. Юровская, К. Шульженко, В. Бунчиков, М. Бернес, Л. Кострица. Вы их теперь хоть когда-нибудь

слышите по Национальному радио? Исключение – разве что К. Шульженко. Её «Синий платочек» изредка, раз в году, лишь на День Победы, звучит из динамиков. Может быть, в фондах радио нет их записей? Безусловно, есть. Нет только желания давать их в эфир. Нет памяти...

Кстати, из нашего эфира совершенно исчезли и мелодии замечательных композиторов-песенников И. Дунаевского, М. Блантера, В. Соловьёва-Седого, Б. Мокроусова, М. Фрадкина, Н. Богословского и других. А ведь их произведения – это любимые песни наших отцов и матерей, песни нашей молодости. Исполняли их известные мастера песенной эстрады Г. Виноградов, В. Нечаев, И. Шмелёв, М. Михайлов, З. Рождественская, Е. Флакс, Р. Сикора, Е. Беляев, В. Трошин, Л. Зыкина, О. Воронец, и уже упомянутые нами В. Бунчиков, К. Шульженко, М. Бернес.

Кумирами многих поколений были талантливые исполнители старинных романсов и народных песен Т. Церетели, И. Юрьева, Е. Юровская, К. Джапаридзе, Л. Русланова, О. Ковалёва, Г. Карева, Б. Штоколов и многие другие эстрадные звёзды. К сожалению, в нашем радиоэфире их вообще не услышишь. А, собственно, почему? Чем это объяснить? Отсутствием эфирного времени? Так его можно найти, было бы желание. А может, виноват «язык исполнения»? Или кому-то не нравится «тоталитарное происхождение» исполнителей? Хотелось бы, чтобы господа из Национального радио растолковали нам это. Может, мы, несмышлёные, чего-то не в состоянии понять?

Из плеяды славных певцов советского периода по нашему радио можно иногда услышать только Б. Гмырю, И. Козловского, А. Соловьяненко, . Мирошниченко, Д. Гнатюка, К. Огневого, Н. Кондратюка, В. Тимохина, Ю. Гуляева, Д. Петриненко, да ещё чрезвычайно редко О. Петрусенко. Вот, пожалуй, и все, кому радио уделяет хоть какое-то внимание. Не густо...

Мы вовсе не сгущаем краски – постоянные радиослушатели, любители вокального пения, могут это подтвердить.

Какая же музыка, какие песни звучат сегодня на волнах Национального радио, кого из певцов предпочитает оно давать в эфир? Вынуждены констатировать, что почти всё эфирное время, выделяемое для музыкальных передач, заполнено современными песенками, которые в быту презрительно называют попсой.

Изо дня в день на первом канале, в том числе на радио «Эра» слышим примитивные, однообразные, будто на один мотив, шлягеры, или, как их теперь называют, хиты. Некоторые повторяются чуть ли не каждый день и даже несколько раз в день.

На Украинском радио – настоящее засилье низкопробного песенного хлама, который сочиняют, похоже, все, кому вздумается. Как тут не

вспомнить добрым словом художественные советы, которые когда-то были серьёзной преградой для халтуры и пошлости на песенной эстраде! Сегодня попса и рок проникли уже даже на радио духовного возрождения «Культура». Видимо, на первом канале им уже стало тесно. Если же оно, призванное духовно возрождать нашу культуру, опускается до популяризации дешёвого попсового ширпотреба, то о каком духовном возрождении может идти речь?

Наше радио в значительной мере превратилось в этакое пристанище для целого легиона современных эстрадных шептунов-крикунов, которые, не имея никакой вокальной школы, поют кто как может, да ещё и претендуют на «звёздность». В одном лице это и певец (певица), и композитор, и поэт. Такие «всеумельцы» забывают, что написать песню, которая нашла бы путь к сердцам слушателей, которую подхватили бы люди – задача чрезвычайно трудная, что мелодия – душа настоящей песни. Да и не каждый текст может стать песней – для этого надо иметь особый поэтический талант. Дать песне крылья могут только те, у кого есть для этого «божья искра», особый дар.

Вспомним композиторов-песенников П. Майбороду, И. Шамо, А. Билаша, А. Кос-Анатольского, А. Филипенко, Г. Жуковского, поэтов А. Малышко, Д. Луценко, Т. Масенко, которые писали песни, что называется, «на века». Нынешние же «песнотворцы», видимо, считают, что никакого дарования в этом деле иметь не надо. И тиражируют «мотыльки-однодневки». Качество их не волнует, важно количество и чтобы были «раскрутки» их «продукции».

Удивляет и то, что среди исполнителей попсовых песенок есть даже заслуженные и народные артисты. Но к лицу ли певцам с такими почётными титулами размениваться на подобный низкосортный хлам? Кстати, если они, кроме попсы, больше ничего не поют (то ли не умеют, то ли не хотят) – ни народных песен, ни романсов, ни камерного репертуара, то за что же они получили столь высокие звания? Только за попсу?

К сожалению, при составлении музыкальных программ Национальное радио совершенно не учитывает вкусы и желания людей старшего возраста, которые хотели бы слушать не убогие примитивные опусы дилетантов, а мелодии, доставляющие радость, волнующие сердце и душу – народные песни и романсы, лирические песни профессиональных композиторов в исполнении настоящих вокалистов, особенно кумиров их молодости.

Перед нами сборник «Пісні солов'їні», вышедший в издательстве «Мистецтво» в 1964 году. В нём около сорока лирических песен украинских авторов, популярных в то время. И что ни песня – настоящий шедевр! Их пела вся Украина! Где теперь такие песни? Сегодня нас потчуют

суррогатами в исполнении певцов-самоучек. Такие «перлы» слышим ежедневно в передачах «Пісня року», «Прем'єра пісні на радіо», «Віч-на-віч з естрадою». Они рьяно раскручивают попсовую продукцию да ещё и нас приглашают «цілодобово її підтримувати».

По поводу звучания, а точнее незвучания в радиозэфире голосов выдающихся отечественных исполнителей мы неоднократно обращались в Главную музыкальную редакцию классической музыки Национального радио. Нас внимательно выслушивали, соглашались, даже обещали «по возможности принять меры». Правда, когда речь заходила о засильи попсы, говорили, что они бессильны что-либо сделать. Но воз, как говорится, и ныне там.

«Чтобы звучали певцы, о которых вы говорите, нужно эфирное время, но нам его просто не дают. Обращайтесь туда, свыше... Или подождите до лучших времён. Может, что-то изменится», – сказали в редакции классической музыки.

Что же получается? Для попсы и докучливой рекламы эфирное время есть, для серьёзной музыки, – для классики, для певцов, являющихся гордостью Украины, нашего вокального искусства, его нет? Что же это за Национальное радио, которое игнорирует наши национальные таланты, предпочитая ремесленников и ссылаясь на то, что надо, мол, давать больше современной молодёжной музыки. Дескать, такая музыка, такие песни теперь в моде, их любит молодёжь. Так-то оно так, да как быть тем радиослушателям, которые решительно не воспринимают рок и попсу?

Вспомним советские годы, которые теперь так свирепо хулят на государственном уровне. Тогда и по Всесоюзному, и по Украинскому радио время находили и для М. Литвиненко-Вольгемут, и для З. Гайдай, и для И. Паторжинского, и для О. Петрусенко, и для многих других. Им посвящались отдельные передачи, музыкальные очерки. Не было дня, чтобы их голоса не звучали по радио. Массово выпускались грампластинки. Оцените такой факт: в каталоге грампластинок Всесоюзной студии грамзаписи за 1963 год в разделе «Украинская ССР» – несколько сот произведений в исполнении украинских певцов. Издавались монографии об их жизни и творчестве.

В Советском Союзе умели ценить таланты, в том числе и наши, украинские. Почему же теперь, в «незалежній» Украине, их искусство, сохранённое в звукозаписи, стало ненужным? Почему до сих пор не издан ни один компакт-диск ни одного из певцов, упомянутых в нашей статье? Не потому ли, что они жили и работали в государстве, к которому теперь такое неуважение «в верхних эшелонах власти»? А может, потому, что ими некому «наразі перейматися», поскольку у многих не оста-

лось родственников, которые могли бы позаботиться о достойном почитании их памяти?

Есть на Национальном радио музыкальная трёхминутка – «Золотий фонд Українського радіо». Выходит она регулярно, несколько раз в день по первой программе. Но ни разу не прозвучал в ней хотя бы кто-нибудь из наших певцов-корифеев. Почему? Разве их записи – не золотой фонд радио? Замалчивание выдающихся отечественных вокалистов – и не только на радио, но и на телевидении, в печати – приводит к тому, что нынешняя молодёжь даже не знает их имён. В этом нам приходилось не раз убеждаться как членам жюри районных и городских олимпиад. На вопрос, кого из выдающихся украинских певцов вы знаете, учащиеся называли Виктора Павлика, Ирину Билык, Руслану, ещё кого-то из тех, кого они запомнили, слушая радио, или видели на экранах телевизоров, Спросишь о любом из певцов, упоминавшихся нами – пожимают плечами. «Есть в Киеве улицы Литвиненко-Вольгемут, Гайдай, Петрусенко, Гришко, Паторжинского, Руденко. Кто эти люди? В ответ – молчание. Даже и не слышали.

Не знают школьники и корифеев украинского драматического театра М. Заньковецкую, Н. Садовского, А. Бучму, Ю. Шумского, И. Марьяненко, М. Крушельницкого, Л. Линицкую, Д. Милютенко, Г. Юру, Н. Ужвий. Ничего удивительного! Разве часто о них говорят по радио или телевидению? Часто ли передают, как раньше, записи спектаклей с их участием? Откуда же детям знать об этих великих мастерах сцены? Из теле- и радио-эфира изъят целый пласт отечественной культуры! Поэтому, как любил говаривать один известный муж, «маємо те, що маємо». Но разве это кого-то, в том числе и Национальную телерадиокомпанию Украины, волнует? Отнюдь! И правит бал в стране попса!

В. Донцов, педагог, искусствовед. О. Бобров, педагог, член президиума Киевского историко-патриотического клуба «Поиск».

25. Так как же с духовным возрождением?

Открытое письмо Национальной телерадиокомпании Украины

(«Киевский вестник» от 19 февраля 2008 г.)

10 июля 2007 года «Киевский вестник» опубликовал нашу статью «Духовное возрождение или засилье попсы?» В ней мы обращали внимание на то, что из теле- и радиоэфира изъят целый пласт отечественной вокальной культуры. А ведь радио и телевидение могут и должны играть важную роль в сохранении памяти о выдающихся певцах прошлого.

В своей статье мы писали о замалчивании имён М.Литвиненко-Вольгемут, М. Донца, И. Паторжинского, О. Петрусенко, З. Гайдай, М. Гришко,

П. Белинника, Ю. Кипоренко-Доманского, А. Ропской, М. Роменского, Н. Частия, В. Гужовой, В. Борищенко, М. Бем, Л. Руденко, Е. Чавдар, Э. Томм, А. Иванова и других... К сожалению, и сегодня, после публикации статьи, их записи совсем не звучат в украинском телерадиоэфире.

Мы отмечали, что Национальное радио и TV в значительной мере превратились в пристанище для целого легиона современных эстрадных шептунов-крикунов, которые, не имея никакой вокальной школы, поют кто как может, да ещё претендуют на «звёздность».

Напомним читателям, что в публикации поднимались и другие вопросы, связанные с культурным возрождением в нашей стране. Ведь не только школьники, но, увы, уже и многие взрослые в эпоху пресловутой «горбостройки», не знают корифеев украинского драматического театра – М. Заньковецкую, Н. Садовского, П.Саксаганского, А. Бучму, Ю. Шумского, И. Марьяненко, М. Крушельницкого, Л. Линицкую, Д. Милютенко, Г. Юру, Н. Ужвий.

Статья вышла большая – чуть ли не на целую полосу! Но, очевидно, телерадиочиновники современной «незалежной» Украины не заметили её! Прошло более полугодя, а на важные злободневные вопросы, поднятые в статье, ни мы, ни читатели так и не получили ответа.

Руководство телерадиокомпании отмалчивается: видимо, нечего сказать! Того и глядишь, что духовное **возрождение**, о котором «помаранчевые трубадуры» кричат на каждом перекрёстке, превратится-таки в элементарное **вырождение**. Симптомы этого опасного явления продолжаются и до сих пор.

В. Донцов, педагог, искусствовед. О. Бобров, педагог, член президиума Киевского историко-патриотического клуба «Поиск».

25. Ольга Юровская

К 100-летию со дня рождения
(Газета «День» от 4 февраля 2011 г.)

«Улыбнись и пой!»

Осенью 1934 года в коллективе вновь созданного Театра музыкальной комедии, который стал столичным, появилась молодая актриса. Высокая, с привлекательной внешностью, она сразу обратила на себя внимание артистов недавно сформированной труппы. Это была Ольга Юровская, только что окончившая Киевскую консерваторию, где она училась вокалу и сценическому мастерству в классе знаменитой в прошлом оперной певицы и вокального педагога Клары Брун.

Приглашение работать в театре музкомедии О. Юровская приняла охотно. И хотя Брун готовила свою воспитанницу как оперную певицу, сложилось так, что настоящее своё призвание актриса нашла именно в

оперетте, очень популярном в те времена жанре музыкально-вокального искусства, и никогда не сожалела, что выбрала именно этот жанр для своей артистической карьеры.

Ольга Юровская родом из семьи артистов. Её отец, Иосиф Адамович Юровский, имел музыкальное образование, работал пианистом, был антрепренёром театральной труппы. Мать, Екатерина Николаевна Юровская, была выдающейся артисткой советской эстрады, славилась как исполнительница песен и романсов. Сестра Ольги Иосифовны, Анна

Юровская, также воспитанница Клары Исааковны Брун, много лет пела на оперных сценах Львова и Новосибирска. Муж Ольги Иосифовны, Стебловский Владимир Васильевич, был известным театральным деятелем, режиссёром. В разное время работал на руководящих должностях театров Киева, в частности, был директором Театра музыкальной комедии, Русской драмы им. Леси Украинки и Театра им. И. Франко. Сегодня артистическую семейную династию продолжают дочь Ольги Иосифовны, актриса Молодого театра Татьяна

Стебловская, её сын Владимир Бегма, актёр московского театра Луны.

Творческая деятельность Ольги Юровской в Киевском театре оперетты длилась более четверти века. Благодаря таланту, большой любви к музыкальному искусству она заняла достойное место среди выдающихся мастеров столичной оперетты. Упорная работа над ролями, которые ей приходилось играть, позволяла актрисе создавать самые разнообразные характеры – глубокие, убедительные, психологически точные. В своём творчестве актриса всегда стремилась к психологической углублённости, очаровывая зрителя непосредственностью и искренностью чувств своих героинь

В молодые годы она играла роли юных героинь, среди которых наибольшей популярностью у зрителей пользовалась Сильва в одноимённой оперетте, Виктория в «Последнем чардаше», Марица в одноимённой оперетте, Виолетта в «Холодке», Марион в «Голубой мазурке».

Теодора в «Принцессе цирка», Аннина в «Ночи в Венеции», Ярынка в «Свадьбе в Малиновке».

Позже играла характерные роли, среди которых наиболее памятные: Секлита в комедии «За двумя зайцами», Одарка в «Сватанье на Гончаровке», Комариха в «Свадьбе в Малиновке» и др.

Юровская принадлежала к тем украинским мастерам середины XX века, творчество которых, к сожалению, не было по достоинству оценено государством. Несмотря на популярность и плодотворный многолетний труд на ниве музыкально-театрального исполнительства, её заслуги так и не были отмечены ни правительственными наградами, ни почётным званием.

– В памяти часто возникают мои детские годы, которые прошли преимущественно за кулисами театра оперетты, – вспоминает актриса Татьяна Стебловская. – Я имела возможность наблюдать за маминной подготовкой к спектаклям, за её игрой на сцене, сидя за кулисами возле суфлёра Рутковского, которого все называли «дяденька Миша». Музыка и песни, прекрасные мелодии многих оперетт вошли в мою душу с детства. Мы жили в одном доме с главным режиссёром Театра музкомедии И. Земгано. Родители дружили с ним.

У нас дома часто в праздничные дни собирались артисты оперетты и Русской драмы, где работал мой отец. Бесспорно, именно благодаря маме и под влиянием той атмосферы и обстоятельств, в которых я находилась с ранних лет, сложилась моя жизненная и творческая судьба как актрисы. К сожалению, я не видела маму в её коронных ролях, таких как Сильва, Марица, Теодора, Виолетта, но ещё застала её в «Свадьбе в Малиновке», где она играла Софию.

Этот спектакль был замечательным, этапным в её творчестве: сначала она играла Ярынку, потом – Софию, мать Ярынки, а позже – Комариху. Помню дуэт Софии с Назаром, которого играл В. Козерацкий – этот дуэт всегда вызывал горячие аплодисменты зрителей. Очень нравилась её Секлета («За двумя зайцами»). Героиня была органичной натурой, наделённой сильным, волевым характером. Она не боялась быть и смешной на сцене, когда этого требовала ситуация в спектакле.

Вот этот синтез серьёзного и смешного способствовал созданию чрезвычайно интересного образа, который запомнился надолго. Эту мамину роль я знала с детства почти наизусть. И даже не подозревала, что через многие годы мне самой придётся играть Секлету, но уже в спектакле Молодого театра. А разве можно забыть её Игуменью в «Попелуе Чаниты»! Когда Игуменья пела с полицейским, которого играл Г. Лойко, зал разражался хохотом, и зрители щедро награждали артистов громкими аплодисментами.

Мамин образ остался для меня путеводной звездой на всю жизнь. Всем, чего я достигла в своём творчестве, успехами и достижениями я обязана родным мне людям – бабушке, маме, отцу, тёте Анне, которые привили мне любовь к театру, к музыкальному искусству в широком понимании этого слова.

– Мои родители жили в одном доме с Ольгой Иосифовной по ул. К. Либкнехта (ныне Шелковичная). Я дружила с её дочерью Татьяной, которая часто ходила на спектакли Театра музкомедии и меня приглашала с собой, – рассказывает Ольга Дмитерко, кандидат медицинских наук, дочь выдающегося писателя Любомира Дмитерко. – Ольгу Иосифовну я называла тётёй Олей. Я её и теперь вспоминаю с улыбкой. Её игра в спектаклях «За двумя зайцами», «Сорочинская ярмарка», «Свадьба в Малиновке», «Поцелуй Чаниты» вызывала у нас, детей, восторг и желание снова и снова побывать на весёлых спектаклях, в которых она принимала участие.

Помню её сильный, красивый голос, хорошую фигуру. Невзирая на пышные формы, она умело двигалась, и была на сцене игривой, легко танцевала. Дома у тёти Оли мы, Танины подружки, часто собирались и устраивали домашние спектакли. Надевали концертные платья тёти Оли (конечно, когда её не было дома), гримировались. «Режиссёром» домашних спектаклей была Таня. В нашем дворе Ольгу Иосифовну любили все дети. Она была приветливым и искренним человеком. Часто угощала нас чем-то вкусненьким.

Уже давно нет среди нас Ольги Иосифовны. Но образ этого жизнерадостного человека и замечательной актрисы не исчезает из памяти. Недаром же говорят, что человек живёт до тех пор, пока его помнят люди.

– Всего три года длилось моё общение с Ольгой Иосифовной, но осталось для меня незабываемым. Встретились мы впервые в 1974 году, когда я собирал материал для очерка о знаменитой эстрадной певице Е.Н. Юровской, матери Ольги Иосифовны (очерк был опубликован в журнале «Советская эстрада и цирк» в 1976 г.) и для статьи к долгоиграющей пластинке Е.Н. Юровской, которая готовилась тогда на Всесоюзной фирме грамзаписи «Мелодия» (пластинка вышла в 1977 г.), – вспоминает Виталий Донцов. – Она предоставила мне необходимые материалы, которые и были использованы при написании статей.

С тех пор и до самой смерти Ольги Иосифовны в 1977 году мы постоянно общались, поддерживали дружеские отношения. Мне не раз приходилось бывать у неё дома. Была она очень радушным, доброжелательным, гостеприимным человеком, интересным собеседником. Охотно рассказывала о своей работе в театре оперетты, вспоминала давно ми-

нувшие события из своей артистической жизни. Рассказчик она была чрезвычайно интересный, я всегда оставался в восторге от её образной речи и остроумия.

В феврале 1977 года Ольга Иосифовна внезапно заболела. Узнав об этом, я сразу же поехал к ней домой, чтобы навестить её. Когда вошёл в комнату, около её кровати была мать Владимира Бегмы – Наталия Дмитриевна (в прошлом артистка Харьковской оперетты). Ольга Иосифовна чувствовала себя плохо, но при нас пыталась быть бодрой, даже шутила. Не мог даже подумать, что это наша последняя встреча. Через два или три дня её не стало. Мне выпала тогда ещё и грустная миссия – провожать её в последний путь. Пусть это воспоминание ляжет незабудкой около вечного приюта, где покоится прекрасный человек и актриса Ольга Иосифовна Юровская.

Виталий Донцов, Анатолий Железный, искусствоведы

27. «Мне голос был...»

Забытые кумиры украинской оперы
(«Зеркало недели» № 47 от 28 декабря 2013 г.)

Их звёзды вспыхнули на оперном олимпе Украины в разное время, но, в общем-то, в одну эпоху (разница в возрасте – примерно 20 лет). Их голоса боготворили современники, на оперные постановки с их участием в своё время трудно было попасть. Но с течением времени от этих великих голосов в памяти избранных остаются лишь отголоски. Сегодня мало кто расскажет о триумфе, сопровождавшем на сцене киевской оперы певицу Александру Жилу, об успехах на той же сцене, сопутствовавших Николаю Частию. Рассказ об этих двух замечательных исполнителях, может быть, хоть частично реабилитирует их голоса в нашу эпоху беспамятства.

1.

Преемница Петрусенко – Александра Жила

Александра Жила родилась 4 мая 1924 года на Сумщине в бедной крестьянской семье. Отец – сельский кузнец, и мать – рядовая колхозница, всю жизнь проработали в колхозе, зарабатывая на хлеб тяжёлым трудом. В семье, кроме Олеси, как называли её родные и односельчане, ещё были два брата – один из них погиб на фронте, другой вернулся с войны инвалидом. Девочка с ранних лет мечтала стать врачом и после семилетки поступила в медицинскую школу в Харькове, чтобы по окончании продолжить обучение в мединституте.

Днём Олеся посещала занятия и была в числе успешных учениц, а вечером спешила на репетиции хорового кружка, пела в вокальном ансамбле самодеятельной капеллы бандуристов при Харьковском трактор-

ном заводе. Увлечение пением в то время было естественной потребностью её музыкальной натуры. Но стать певицей она даже не помышляла.

Хотя... кто знает, может в душе юной певуньи на подсознательном уровне и зрела мечта об этой профессии.

В медшколе Олеся проучилась два года, когда началась Великая Отечественная война. В первые же дни фашистского нашествия она явилась в военкомат с просьбой направить её медсестрой на фронт. И вскоре была определена в прифронтовую госпиталь под Харьковом. В такой обстановке началась «карьера» будущей артистки.

Медсёстры не только помогали раненым переносить физические страдания, но и поддерживали их морально. А такие, как Олеся Жила, утешали ещё и песней.

Но вот закончилось военное лихолетье. И Олеся снова дома, она – активная участница художественной самодеятельности и в составе агиткультбригады разъезжает по сёлам и райцентрам Сумщины с концертами.

Её чудесный голос звучит в сельских клубах, домах культуры, на полевых станах. И не раз, бывало, односельчане, восхищаясь пением Олеси, говорили её матери: «У тебя, Фёдоровна, не дочь, а настоящий соловей. Артисткой бы ей быть!» А мама, женщина набожная, отвечала: «На всё воля божья».

В послевоенные годы практиковались смотри художественной самодеятельности. В 1947 г. на областном смотре, в котором принимала участие Александра, члены жюри единодушно присудили ей первое место и рекомендовали на республиканский смотр молодых талантов.

И вот стоит она на сцене Киевского оперного театра – высокая, стройная, красивая. Заметно волнуется. Ей предстоит петь перед почтенным жюри. За столом – М. Литвиненко-Вольгемут, И. Паторжинский, З. Гайдай, седовласые профессора консерватории.

Олеся спела две арии из оперы «Запорожец за Дунаем». В антракте к ней подошла Мария Ивановна Литвиненко-Вольгемут и сказала: «Твоё место на оперной сцене. Ждём тебя в консерватории». И девушка последовала совету знаменитой певицы. Так селянка с феноменальными вокальными данными стала студенткой Киевской консерватории. Началось время труда и творческих поисков под руководством педагога М. Снаги-Паторжинской.

Однажды на консерваторском концерте присутствовала писательница Ванда Василевская. Послушав Александру, она оценила её голос и пригласила к себе домой. Вскоре они подружились. Во многом благодаря заботам Ванды Львовны начинающая певица смогла продолжать учёбу.

Послевоенные годы были голодными, и Василевская поддерживала бедную студентку, причём не только морально, но и материально.

Уже на втором курсе Александра пела партию Наталки в опере «Наталка Полтавка» Н. Лысенко в Оперной студии при консерватории. а к государственному экзамену приготовила партию Одарки из «Запорожца за Дунаем» С. Гулака-Артемовского. Кстати, в этой же роли состоялся и её дебют на сцене Киевского оперного театра в паре со знаменитым певцом И. Паторжинским, исполнявшим партию Карася.

Памятным для молодой артистки стал 1953 год. Ей в числе лучших поручили выступать на IV Всемирном фестивале молодёжи и студентов в Бухаресте. Тогда же она получила приглашение на работу в Киевский театр оперы и балета. Там репертуар молодой певицы расширился: Гелена в «Богдане Хмельницком» К.Данькевича (Александра одна из первых исполнила эту партию), Дидона в «Энеиде» Н. Лысенко, Катерина в одноимённой опере Н. Аркаса, Люба в «Заре над Двиной» Ю. Мейтуса, Надежда в «Аскольдовой могиле» А. Верстовского, Горислава в «Руслане и Людмиле» М. Глинки, заглавная партия в «Аиде» и Амелия в «Балет-маскараде» Дж. Верди... А её коронными, как и прежде, оставались партии Одарки и Наталки, всегда сопровождаемые неизменным успехом. Более 20 вокальных партий исполняла Александра Жила на сцене столичной оперы. Исполняла блестяще.

Говорят, когда в 1957 г. А. Жила спела партию Аиды на сцене Большого театра Союза СССР, публика устроила ей овацию. О голосе и сценическом даровании певицы одобрительно отзывались И. Козловский, С. Лемешев, Н. Обухова, М. Максакова, М. Рейзен. Они ещё помнили триумфальные выступления в Москве в 1936 г. прославленной Оксаны Петрусенко и считали Александру Жилу её достойной преемницей.

За заслуги в вокально-исполнительском искусстве Александре Жиле в 1957 г. было присвоено звание заслуженной артистки УССР.

Её концертный репертуар включал оперные арии, романсы украинских и русских композиторов-классиков, народные песни и произведения советских авторов. Она потрясающе пела знаменитую песню Д. Покрасса и В. Лебедева-Кумача «Україно моя, Україно». Впервые, ещё в 1939 году её исполнила Оксана Петрусенко, и после этого мало кто из профессиональных певцов решался включать произведение в свой репертуар – считалось, что спеть лучше, чем Петрусенко, невозможно. А. Жила исполняла эту песню в концертах. Да как! Под стать самой Петрусенко. Многие даже считали, что голос Александры очень напоминает голос её знаменитой предшественницы – та же мощь, непреодолимая лавина звука, и даже тембры похожи. Когда певице говорили об этом, она отвечала:

«Конечно, лестно слышать, что я «вторая Петрусенко», но мне всё же хотелось бы оставаться собой».

Певица много гастролировала, её популярность росла. Но коварная болезнь настигла её в самом расцвете славы. Маятник жизни медленно качнулся влево, вправо и навеки остановился. Артистки не стало 6 апреля 1978 года.

Сегодня её знают немногие. В музыкальных фондах Украинского радио есть всего несколько магнитофонных записей. Каждая из них теперь – уникальна. Поэтому надо сделать всё, чтобы предотвратить их возможное размагничивание, перенести на современные цифровые носители и сохранить для потомков.

2.

Бульба и Мефистофель в один голос

Н.А. Частий

Николай Андреевич Частий родился 7 апреля 1905 г. в семье фельдшера в уездном городке Валки Харьковской губернии. Семья была весьма обеспеченной, ведь отец кроме работы в больнице принимал больных ещё и частным образом. Кроме того, он приобрёл несколько десятин леса, дававших семье значительный доход (кстати, тот лес в Валках до сих пор называется «частиивским»). Но преждевременная смерть отца внесла в равномерную жизнь семьи свои коррективы.

В 1924 г. Николай окончил профессионально-техническое училище и устроился слесарем на Новоивановский сахарный завод, затем стал помощником машиниста. Организовал хоровой, музыкальный и драматический кружки и сам активно участвовал в художественной самодеятельности. Разглядев в юноше вокальные и актёрские способности, заводская парторганизация и комитет профсоюза дали ему рекомендацию для поступления в музыкальный техникум при Харьковском музыкально-драматическом институте. После успешной сдачи экзаменов Частий оказался в классе профессора Н. Чемезова.

В 1929 г. студента третьего курса Николая пригласили на сцену Харьковского оперного театра, где и началась его карьера певца. Тогда там всходили многие впоследствии прославившиеся звёзды – М. Литвиненко-Вольгемут, М. Гришко, В. Гужова, Н. Серета, М. Сокил, В. Дидковский, В. Будневич и др. Николай Частий был достойным партнёром этих замечательных мастеров вокала. Через год после того, как Киев стал столицей Украины, Н. Частий получил приглашение на работу в Киевскую оперу, где выступал до начала войны.

В 1935 г. певец принимал участие во Всесоюзном конкурсе музыкантов-исполнителей в Москве и стал его лауреатом, получив третью премию.

На первой Декаде украинского искусства, состоявшейся в Москве в 1936 г., певец был занят во всех трёх операх, привезенных театром в Белокаменную. В «Наталке Полтавке» он исполнял партию Выборного, в «Запорожце за Дунаем» – Султана, в «Снегурочке» – Мороза. Сразу после Декады его удостоили звания заслуженного артиста УССР. А в 1941 г. Николаю Частию присвоили звание народного артиста Украинской ССР.

В годы Великой Отечественной войны Николай Андреевич пел на сцене оперного театра Тбилиси, где с группой артистов находился в эвакуации. Певец дал много сольных концертов, в которых исполнял как оперные арии, так и народные песни и романсы. Рецензенты отмечали его вокальное мастерство, особенно акцентируя, что певец популяризирует искусство украинского народа на земле солнечной Грузии.

В 1944 г. Н. Частию возвратился в Киев, где продолжил певческую и общественную деятельность. На заводе «Ленінська кузня» он организовал вокальную студию. Принимал участие в шефских концертах. С сольными выступлениями исколесил весь Советский Союз. В 1949 г. снялся в фильме «Щит Джургая» и в 1950 г. был удостоен за эту работу Сталинской премии.

Безусловно, в историю отечественного вокального искусства Николай Частию вошёл, прежде всего, как высокоодарённый оперный певец. На сценах Харькова, Киева и Тбилиси спел сорок партий в операх украинской, русской и западноевропейской классики, создал целую галерею высокохудожественных образов. Вот лучшие из них: Тарас в «Тарасе Бульбе» и Выборный в «Наталке Полтавке» Н. Лысенко, Кривонос в «Богдане Хмельницком» К. Данькевича, Иван Сусанин в одноименном произведении М. Глинки, Мельник в «Русалке» А. Даргомыжского, Кочубей в «Мазепе» П. Чайковского, Кончак в «Князе Игоре» А. Бородина, Мефистофель в «Фаусте» Ш. Гуно, Рамфис в «Аиде» Дж. Верди, Кецал в «Проданной невесте» Б. Сметаны... Концертмейстер Киевского оперного театра Н. Скоробагатько вспоминала:

«Мастерство Частию было многогранным, на сцене он создавал прекрасные, порой совершенно противоположные характеры. Этому способствовали выразительные нюансы его пения, умение убедительно раскрыть образ человека с присущими ему изменениями душевного состояния. Исполняя ту или иную партию, певец демонстрировал весь диапазон своего голоса и виртуозную технику. Всегда поражало совершенное владение разнообразием тембральных красок и безупречно чёткая дикция».

Нина Ивановна утверждала, что лучшей дикции, чем у Частию, в Киевской опере не было ни у кого. Какие бы образы ни создавал на сцене артист, он делал это чрезвычайно правдиво и убедительно.

К сожалению, грамзаписи 1930–40 годов сохранили голос певца исключительно в украинских народных песнях. Оперный и камерный репертуар Н. Частия, к сожалению, на пластинки не записан. Хотя известно, что в музыкальных фондах Украинского радио такие произведения имеются в магнитофонной записи.

В жизни, как вспоминали современники и коллеги Николая Андреевича по театру В. Борищенко, П. Белинник, Н. Скоробагатько, он был доброжелательным, неконфликтным человеком. Без намёка на «премьерство». Какая-то ирония судьбы: прекрасный артист, а современное поколение даже имени его не знает. Ни при жизни певца, ни после смерти (артиста не стало в 1962 г.) не была выпущена ни одна долгоиграющая пластинка. Правда, Всесоюзная студия грамзаписи «Мелодия» планировала издание в 1990 г., но диск так и не вышел. Объяснять почему нет надобности: в то время было не до пластинок...

Теперь записи певца по Национальному радио не звучат, творчеству артиста не посвящён ни один телефильм, его имя отсутствует в газетных и журнальных публикациях (за исключением прекрасного очерка В. Гама-на в журнале «Віче»), так и не вышел компакт-диск с записью его голоса.

В 100-летний юбилей народного артиста о нём даже не вспомнили. И это при том, что имя Николая Частия стоит в одном ряду с выдающимися певцами, корифеями оперной сцены, такими, как М. Донец, М. Литвиненко-Вольгемут, З. Гайдай, О. Петрусенко, М. Гришко, Б. Гмыря, Л. Руденко. Но если эти артисты знакомы современным киевлянам хотя бы по названиям улиц, то Николай Андреевич оказался в числе забытых. Мне кажется, в Харькове и Киеве должна появиться улица имени Николая Частия.

В. Донцов

27. Бунчиков В.А.¹

Имя замечательного советского певца Владимира Бунчикова хорошо известно в нашей стране каждому, кто любит хорошую песню. Сильный, звучный, уникальный по красоте тембра и широте диапазона голос, высокое исполнительское мастерство и артистическое обаяние снискали ему любовь и признательность миллионов советских людей. С его именем связан один из самых ярких периодов развития советской массовой песни. в 1940–50-е годы песни в исполнении В. Бунчикова широко звуча-

---

¹ Эта статья была подготовлена как аннотация к долгоиграющей пластинке, выпуск которой планировался на 1990 г. Однако из-за разразившейся в стране горбачёвской «перестройки» пластинка так и не вышла. **А.Ж.**

ли в концертных залах многих городов страны, по радио, в цехах подшефных предприятий, на полевых станах.

До сих пор непревзойдёнными образцами исполнительского мастерства являются такие песенные шедевры, бывшие в репертуаре певца, как «Летят перелётные птицы», «Грустные ивы», «Белокрылые чайки», «Вечер вальса», «Прощайте, скалистые горы» и другие, полюбившиеся многим за красоту и напевность мелодий, лирику и высокую гражданственность. Звучат эти песни и в наши дни, и в этом их долголетию – неоспоримая заслуга замечательного певца, давшего им крылья – Владимира Бунчикова.

Владимир Александрович Бунчиков родился в 1902 году в Екатеринославе (ныне Днепрпетровск). Вокальные способности проявились у него очень рано, но отец, бедный портной, не имел возможности дать сыну надлежащее образование. Проучившись в начальной школе до 14 лет, Владимир вынужден был оставить школу и начать самостоятельно зарабатывать на жизнь. Устроившись в магазин, он убирал помещения, разносил покупки, выполнял много другой подсобной работы.

Его старший брат работал в театре машинистом сцены, и это счастливое обстоятельство давало Владимиру возможность часто посещать театральные представления. Особенно нравились ему приезды в город украинских трупп, когда можно было услышать много музыки и песен. А вскоре он стал помогать брату в его работе в театре.

Однажды, придя на утреннее представление задолго до начала спектакля и закончив вместе с братом оборудование сцены, Владимир подошёл к рампе, и, приняв позу «настоящего» артиста, запел в пустой зал русскую песню «Тройка». Запел полным голосом, так, как любил петь во время катания с друзьями на лодке по Днепру. А когда кончил петь, вдруг услышал аплодисменты и чей-то возглас: «Браво!» Оказалось, в зале был помощник режиссёра. Подойдя к «певцу», он предложил спеть ещё что-нибудь. Бунчиков исполнил неаполитанскую песню «Вернись в Сорренто». Внимательно прослушав паренька, помощник сказал:

– Эх, парень! Да у тебя же золотой голос! Береги его. Тебя бы в хорошие руки...

Впервые осознал тогда Владимир, что природа одарила его хорошим голосом. Но прошло ещё немало времени, прежде чем Владимиру Бунчикову заплодировали тысячи людей во многих городах страны и за рубежом. Октябрьская революция, Советская власть открыли путь для талантливых людей из народа. Много лет спустя в своих мемуарах певец напишет:

«Всеми своими достижениями и творческими успехами я обязан своему народу, который дал мне, простому рабочему, путёвку в жизнь. Благодаря Советской власти я смог получить образование, стать известным артистом».

С 1923 года Владимир Бунчиков учится в Симферопольском музыкальном училище и одновременно работает в местном драматическом театре, куда его приняли для участия в спектаклях на эпизодических ролях. Однако долго проучиться юноше не пришлось. Через год его призывают в Красную Армию и направляют на учёбу в военную школу в Днепропетровске.

Начальник школы быстро заметил у молодого запевалы вокальное дарование и разрешил ему посещать вечерние занятия в музыкальном техникуме, где он занимался под руководством педагога О.Д. Тарловской. Вскоре осуществилась и мечта о переходе в оперный класс.

В 1929 году, демобилизовавшись из армии, В. Бунчиков едет в Ленинград, где в течение двух лет совершенствует своё вокальное и сценическое мастерство под руководством знаменитого русского оперного певца и вокального педагога В.И. Касторского. В 1931 году молодого артиста принимают в Московский музыкальный театр В.И. Немировича-Данченко.

Здесь ему поручают вначале несложные, а затем всё более ответственные партии. С большим успехом пел он партии Квартального («Катерина Измайлова» Шостаковича), Жермона («Травиата» Верди), Цыгана («Сорочинская ярмарка» Мусоргского), Эскамильо («Кармен» Бизе), Риголетто («Риголетто» Верди), Митьки («Тихий Дон» Дзержинского) и др. В последующие годы, перейдя на эстрадную сцену, В. Бунчиков не расстаётся с оперой, участвуя в оперных радиопостановках, радиоспектаклях советских и классических оперетт.

В 1942 году В. Бунчикова приглашают работать на Всесоюзном радио. В то время советскими композиторами в содружестве с поэтами-песенниками было создано немало прекрасных песен. Такие песни, как «Вечер на рейде», «Давно мы дома не были», «Пришла и к нам на фронт весна», «Фонарики» и многие другие звучали по радио в исполнении В. Бунчикова, нередко в дуэте с певцами В. Нечаевым, Г. Виноградовым, М.В. Михайловым, А. Усмановым и др., находя живой отклик в сердцах советских людей.

В. Бунчиков часто выезжал на фронт с сольными концертами для воинов. И тогда, как вспоминает Владимир Александрович, приходилось порой петь «стоя на грузовике, под аккомпанемент вражеских самолётов».

За выдающиеся заслуги в развитии и пропаганде советского песенного искусства военных лет в 1944 году певцу было присвоено почётное звание «Заслуженный артист РСФСР».

В послевоенные годы В. Бунчиков продолжал выступать в жанре эстрадной песни. В его репертуаре были песни самой разнообразной тематики – патриотические, лирические, шуточные, народные. Но самыми близкими его душе были, по его признанию, «морские» песни. Те, кому посчастливилось посетить концерты певца в конце 1940-х – начале 50-х годов, наверное, навсегда запомнили, как проникновенно исполнял он «Прощайте, скалистые горы», «Бушует полярное море», «Морская душа», «Песня о бушлате», «Тельняшка», «Я море люблю» и многие другие песни, рассказывающие о мужестве, силе и духовной красоте советских моряков.

Как дорогие реликвии хранит певец бескозырку и бушлат – памятные подарки моряков Черноморского флота, с которыми его связывает давняя и тесная дружба. Какую бы песню ни исполнял В. Бунчиков, пение его всегда отличалось простотой, задушевностью, искренностью. Для певца были чужды различные «выразительные излишества» (метание по сцене, чрезмерная жестикуляция, манипуляции с микрофоном и т.д.), к которым теперь любят прибегать эстрадные певцы. Как одарённый мастер и вдумчивый художник, он умел тонко, одними лишь вокальными средствами раскрыть содержание песни, придать ей глубину, динамичность и яркую выразительность.

Талант В. Бунчикова высоко ценили многие видные композиторы-песенники, поэты, деятели искусства. Исаак Осипович Дунаевский, сочиняя свой знаменитый «Школьный вальс», имел в виду, что первым его исполнителем будет В. Бунчиков. Так оно и было – Владимир Александрович первым исполнил «Школьный вальс» на одном из своих концертов под аккомпанемент композитора. И первым получил от автора музыки экземпляр нот с тёплой дарственной надписью.

Нет, наверное, в нашей стране уголка, где бы ни побывал с концертами В. Бунчиков. Он выступал перед строителями Братской ГЭС, шахтёрами Кузбасса, горняками Криворожья, хлеборобами Украины, рыбаками Дальнего Востока, был желанным гостем у моряков и воинов Советской Армии. Голос певца звучал и в ряде зарубежных стран. Свыше ста грамот от различных организаций страны хранится в архиве певца. Сотни

писем получает певец со всех концов нашей необъятной страны – и в каждом слове благодарности за его высокое и светлое искусство.

В 1942 году по Всесоюзному радио впервые прозвучала песня В. Соловьёва-Седого на слова А. Чуркина «Вечер на рейде» в исполнении В. Бунчикова и В. Нечаева. С этой песни и начался долгий совместный творческий путь и дружба двух замечательных советских певцов, которых очень метко окрестили «песенными братьями». Однако на граммофонную пластинку песня «Вечер на рейде» была впервые напета В. Бунчиковым с эстрадным певцом М.В. Михайловым в том же 1942 году, когда Московский Дом звукозаписи возобновил свою работу после более чем годичного перерыва.

С этой пластинки и начинается обширная дискография В. Бунчикова. Правда, в 1934 году голос В. Бунчикова запечатлён на пластинке вместе с Джаз-голом¹ В. Канделаки в шуточной пародии на неаполитанскую песню «Пой мне», но там всё соло певца заключалось лишь в двух фразах песни. В течение последующих 20 лет на граммофонных пластинках был записан почти весь основной репертуар В. Бунчикова. Пластинки эти всегда пользовались повышенным спросом и выпускались массовыми тиражами, а в настоящее время являются предметами пристального внимания коллекционеров.

...Когда вы поставите на диск проигрывателя пластинку – вслушайтесь: в каждом слове песни бьётся горячее сердце талантливейшего эстрадного певца, страстного пропагандиста советской песни – Владимира Александровича Бунчикова.

В. Донцов

29. Дулькевич Н.В.²

Искусство большого художника всегда покрыто какой-то тайной – оно захватывает своей яркостью, необычностью, неповторимостью. Таким искусством владела Нина Викторовна Дулькевич – певица, которую русский писатель А.И. Куприн назвал «волшебницей в песнях».

Старая грамзапись сохранила её голос. На пластинках русские романсы. Известные ныне и давно забытые, оставшиеся в прошлом. Непритязательные мелодии, простые слова. Но чем-то подкупают они, есть в них то, что находит отклик у людей и сегодня. Ведь романсы эти о любви, о мечтах, надеждах, радостях и тревогах человека, о том, что все-

---

¹ Джаз-гол – имитация музыкальных инструментов голосами исполнителей (А.Ж.)

² Здесь даётся полный текст аннотации к долгоиграющей пластинке На конверте вышедшей в 1988 г. пластинки, этот текст был сокращён и подвергся правке. А.Ж.

гда было близким и понятным каждому. Тема вечная, как сама жизнь. Время не властно над талантом редким, уникальным.

Проходят десятилетия, а он не тускнеет, не старится. В этом убеждаемся, слушая Нину Дулькевич. Даже назойливое шипение акустических, много раз игранных дисков бессильно перед красотой голоса, мастерством исполнения. Кажется, с пластинок звучит не голос, а бьётся обнажённое сердце...

Что известно сейчас об этой «артистке-художнице», как её называли современники, оставившей на граммофонных дисках частицу своей души? К сожалению, сведения о певице довольно скудные. Её личный архив не сохранился (пропал в годы Великой Отечественной войны). Нет уже тех, кто мог бы поделиться своими воспоминаниями о ней.

В энциклопедиях и других печатных источниках сведения о её жизненном и творческом пути отсутствуют. Поэтому некоторые важные моменты её биографии утрачены, видимо, навсегда. И всё же то, что удалось установить, найти в газетно-журнальных архивах, позволяет представить себе, пусть в общих чертах, образ замечательной певицы, звезды русской эстрады прошлых лет.

Нина Викторовна Дулькевич (урождённая Бабурина) родилась в 1891 году в Петербурге. О её происхождении, к сожалению, нет никаких сведений. Известно лишь то, что вышла она из «простолюда», «из народа» (так писали газеты).

Трудовую деятельность начала рано, в пятнадцатилетнем возрасте. Её «нашёл» Николай Дмитриевич Дулькевич, руководитель цыганского хора, известный в то время в Петербурге гитарист. Красота молодого голоса – контральто – покорила его. Насыщенные грудные «низы», сильный, звонкий, залиvistый, с лёгким надрывом верхний регистр – эти качества ценятся в цыганском пении. И Дулькевич буквально «ухватился» за Нину, пообещав сделать её «настоящей цыганской певицей»...

Так скромная русская девочка из окраины Петербурга попала в цыганский хор, выступавший в шантане «Монте-Карло» на набережной реки

Карповки (шантан находился в доме, принадлежавшем знаменитой эстрадной певице А.Д. Вяльцевой). Это была её первая сцена, которая дала ей впоследствии путёвку на большую концертную эстраду.

Спустя два года руководитель хора увлёкся и самой обладательницей полубившегося ему голоса, и она стала его женой.

Итак, начальную вокальную школу артистка прошла в цыганском хоре. Красивый голос и исключительная музыкальность помогли ей быстро сделать карьеру, но в хоре Дулькевича (а затем и А. Шишкина) она пела непродолжительное время. Оставив эти коллективы, не отличавшиеся высокой музыкальной культурой (особенно хор Шишкина, который, как писали газеты, «цыганил вовсю»), Нина Дулькевич начала выступать с сольными программами.

Личность одарённой певицы привлекла внимание столичной публики и музыкальной критики. Прошло ещё не так много времени, как она появилась на эстраде, а афиши уже называли её знаменитой – Нине Дулькевич не было тогда и 18 лет. Издаются ноты с её репертуаром, публикуются отзывы о концертах, фабрики делают первые записи на грампластинки, которые выходили большими тиражами. Певица выступает в лучших концертных залах обеих столиц, много гастролирует по стране. Её имя становится известным всей России. Пришло призвание, её полюбили.

За чудесный голос и какое-то особое умение петь городские романсы. И певица отвечала на эту любовь взаимностью, щедро даря свой талант людям. Поражает количество номеров, которые Дулькевич обычно исполняла в концертах: 30, 40 и даже 50! «Сколько романсов заставили её пропеть, начнёшь считать и обочтёшься...», – писали «Биржевые ведомости» после одного из концертов.

Обаятельной была она и в жизни, и на сцене – белокурая, с красивым русским лицом, милой улыбкой, будто излучавшей свет и радость. Ничего цыганского, даже намёка на тех «жгучих» певиц, которых в то время на русской эстраде был целый легион. Тем не менее, певицу «окрестили» цыганкой (правда, с эпитетом «белая»). А пресса выдала ей даже этакий символический «диплом первой степени» на звание «настоящей цыганки»... Так, «русская по рождению и крови», как выразился А.И. Куприн, она была зачислена в стан цыганских певиц.

Но была ли Н.В. Дулькевич «цыганка душой», как это утверждали некоторые музыкальные критики? Думается, нет, и вот почему. Во-первых, артистка решительно не приняла вульгарной цыганщины, захлестнувшей тогда русскую эстраду, всего того низкопробного и малохудожественного, что было у цыганских хоров (свидетельством тому является её разрыв с ними). Как певица вдохновенная и взыскательная, с

безупречным художественным вкусом, она никогда не выносила на эстраду пошлого, серого, безликого, бесчувственного, что было в репертуаре многих тогдашних исполнительниц и пользовалось спросом у нетребовательной публики.

И, наконец, не таборным песням отдавала предпочтение Н.В. Дулькевич – её стихией была русская песня, произведения русских авторов, романсы на стихи Пушкина, Лермонтова, Фета, Апухтина, других менее известных, а то и вовсе неизвестных, но тоже русских поэтов. А ведь романсам на их стихи в угоду моде тоже нередко приклеивали ярлык «цыганские»... Конечно, Нина Викторовна любила и цыганские мелодии, но настоящие, подлинные, из народных истоков. Их, по словам А.И. Куприна, она знала «очень много» и пела с большим мастерством, «принося в зал поэзию дикой воли, поэзию тёмной ночи у пылающего костра, дикуую удаль и тихую грусть...»¹

Как писали «Биржевые ведомости», её выступления на концертной эстраде с исполнением цыганских песен встречались любителями «как настоящий праздник». Однако наличие в репертуаре певицы цыганских и таборных песен свидетельствует вовсе не о принадлежности её к цыганским исполнителям, а о многогранности и широте дарования. Высокую оценку таланту и мастерству певицы давала пресса. Приведём выдержки из некоторых рецензий на её концерты.

«Мягкий, ласкающий голос, задушевное исполнение и вызываемое им настроение тихой мечтательной грусти – вот отличительные черты пения артистки, а вместе с тем и тайна её успеха».

Так писали «Биржевые ведомости» 14 октября 1908 г. Спустя два года эта же газета писала:

«Вчерашний концерт окончательно укрепляет за нашей даровитой певицей право на звание «кумира столичной публики». С той радостью и единодушными громовыми раскатами приветствий, какими оглушили вчера г-жу Дулькевич при появлении её на эстраде, у нас редко кого встречают...»

А вот что писала одна бакинская газета:

«Нет у г-жи Дулькевич столь характерных для всех «несравненных» кривляний, нет нарочитого подчёркивания рискованных мест современного пошлого «цыганского» романа, – напротив, репертуар у неё старинный, и поёт она его просто, вкладывая лишь бездну неподдельного чувства, темперамента, действуя на слушателей искренностью и задушевностью...»²

Ещё строки из газет:

---

¹ «Рампа и жизнь» № 47, 1912 г., стр. 10.

² «Несравненной» в начале XX века музыкальные критики называли исключительно Анастасию Вяльцеву. **А.Ж.**

«Нам сообщают о громадном успехе на Кавказе талантливой исполнительницы русских песен Н.В. Дулькевич. Певица дала свой концерт в Железноводске, прошедший при полном сборе и восторженных овациях». «Публике в равной степени нравились и её задушевные романсы, и русские песни, звучавшие ширью и вольностью Волги и степей».

Тёплый лиризм, настроение, свежие вокальные средства, выразительность отмечал у певицы журнал «Театр и искусство» (№ 7, 1911 г.). А журнал «Рампа и жизнь» (№ 47, 1912 г.) писал следующее:

«Н.В. Дулькевич сразу завоевала Москву. В её таланте есть что-то своё, индивидуальное. Она никому не подражает. У неё хороший голос. В его грудном низком звуке – что-то волнующее... Прекрасно поёт певица русские песни – в её передаче есть и удаль, и ширь, и тоска загулявшего «добра молодца». Публика долго не отпускала певицу, требуя бесконечных бисов».

А вот отзыв «Биржевых ведомостей» от 20 марта 1912 года:

«Вернулась из большой поездки по провинции наша «белая цыганка» Н.В. Дулькевич. Даровитая артистка посетила 21 город и, по единогласному отзыву местной прессы, имела всюду большой и заслуженный успех».

Один из концертов Н.В. Дулькевич посетил А.И. Куприн. Восторженный отзыв писателя читаем в очерке «Фараоново племя» («Синий журнал» № 38, 1911 год):

«Я никогда не забуду этого внезапного, сильного, страстного и сладкого впечатления. Точно в комнату, где пахло модными духами, вдруг повеял аромат какого-то дикого цветка. Я слышал, как притихли понемногу очарованные зрители и долго ни одного звука, ни шороха не раздавалось в громадном зале, кроме этого милого, тоскующего и пламенного мотива... Слушаешь её – и слушаешь не одними ушами, а всеми нервами, всей кровью и всей душой...»

Писатель сравнил искусство Н.В. Дулькевич на эстраде с искусством прославленной певицы Марии Гай на оперной сцене: «Та же простота, искренность и страстность». Концертная деятельность Н.В. Дулькевич продолжалась и в советское время. В 1919 году она в числе первых стала артисткой Петроградского Союза работников искусств (СОРАБИС). Вот что писала о ней советская печать («Экран № 217, 1922 год): «Н.В. Дулькевич – большая певица с подлинным темпераментом, с несколько севшим, но вполне содержательным голосом». Газета «Коммуна» (Самара) 6 мая 1927 г. писала:

«Выходит, протягивает руки... И первой же песенкой берёт в руки и до конца вечера держит публику, не выпуская... Почему с таким вниманием слушают певицу, – не оперную... даже не концертную, а исполнительницу так называемого лёгкого жанра?... Секрет выдающегося художественного успеха Дулькевич в незаурядном мастерстве, в её выдающейся музыкальности... Романсы с музыкальной стороны примитивны, ...но как они преображаются у Дулькевич! Певица передаёт их так напевно, с такой изящной отделкой музыкальной фразы, характерной законченностью всей вещи, что затасканные мотивы получают свежесть, а забытые, мёртвые слова – жизненную силу...»

Не все теперь знают, что в своё время русский бытовой романс, именуемый в наши дни старинным, переживал немалые трудности, подвергался нападкам и не всегда справедливой критике, когда его называли не иначе, как «жестокий». Конечно, в мощном потоке романсопесенной лирики встречалось немало и низкосортного, бездарного, фальшивого, что критиковалось вполне заслуженно. Но в то же время и в лучших образцах городских и бытовых романсов (таких, например, как «Гори, гори, моя звезда», «Ночь светла», «Только раз бывают в жизни встречи», «Калитка», широко известных и в наши дни) музыкальная критика когда-то усматривала настроения упадничества, пошлости, приметы «ветхой и затхлой старины».

Парадокс, но едва ли не каждому романсу приписывали пресловутую «цыганщину». «Хмельная, надрывно-крикливая цыганщина, – писала газета «Молот» (Ростов-на-Дону) 17 мая 1928 года, – явление отмирающее... Попытки возродить её, за редким исключением, терпят крах... Нет ни интересных новых исполнителей, ни, тем более, авторов. Всё – в прошлом...» Газета не могла, однако, не признать, что «от этого прошлого уцелела Нина Дулькевич, только что выступавшая у нас в зале Донгэса. Она сохранила прежнюю, чрезвычайно отчётливую выразительно-темпераментную передачу (содержания песен и романсов. В.Д.)».

Дальше рецензент всё же не преминул обрушиться с критикой на репертуар певицы, который, по его мнению, «полинял и совершенно утратил эмоциональную силу». «Дружные аплодисменты, которыми награждали певицу, – считал рецензент, – всецело относились только к искусству исполнения». Такой взгляд на русский романс нам представляется теперь, мягко говоря, довольно странным. Времена, конечно, изменились, другим стало и наше отношение к русскому романсу. То, что когда-то немилосердно критиковалось, а то и вовсе отвергалось, сегодня восхищает, доставляет радость и эстетическое наслаждение. Кто не любит в наши дни старинный русский романс! Те же «Хризантемы», тот же «Уголок»... С удовольствием слушаем мы эти, такие милые и симпатичные мелодии прошлых лет и не находим в них ни пресловутой «цыганщины», ни чего-то предосудительного... Предвзятость критики не могла не отразиться отрицательно на деятельности певцов, выступавших в 20–30 годы на эстраде с исполнением старинных русских романсов.

Отошла от жанра и Нина Викторовна Дулькевич. С 1927 года она пела в концертах преимущественно детские песенки, и, надо сказать, пела с большим мастерством, что не раз отмечалось в печати; Н.В. Дулькевич является одной из создательниц жанра детской песни на русской концертной эстраде, поскольку выступать в нём начала ещё на заре своего

творчества, и до неё этот жанр не был представлен другими исполнителями.

Лишь изредка по просьбе любителей и своих поклонников она пела в концертах и свой старый репертуар. Но любовь к романсу никогда не гасла в сердце певицы. В начале 1930-х годов она неожиданно снова вышла на эстраду с программой, составленной из русских романсов, как бы доказывая этим, что не изменила своему истинному призванию. Это был один из её последних концертов. Зрители тепло встретили певицу, которую знали и любили давно. Эстафету жанра Н.В. Дулькевич передала молодым исполнителям, среди которых особенно ценила М.К. Наровскую (известная советская эстрадная певица).

Нина Викторовна Дулькевич ушла из жизни рано, далеко не исчерпав своих творческих возможностей. Умерла она в 1934 году в Ленинграде и похоронена на Смоленском кладбище. С тех пор её имя почти забыто. Только старые граммофонные пластинки, много лет хранящиеся в собраниях отдельных коллекционеров, напоминают о певице. Но настоящий талант не уходит навсегда в прошлое. Рано или поздно о нём непременно вспоминают, и тогда начинается его вторая жизнь – ещё более яркая и прекрасная – в благодарной памяти поколений.

В. Донцов

30. Кострица Л.Г.¹

Сегодня, когда на эстраду возвращаются многие песни минувших лет, мы с глубоким уважением и признательностью вспоминаем имена артистов, внесших неоценимый вклад в развитие советского песенного искусства. И одним из первых называем имя Леонида Кострицы. Это был певец яркого дарования. Его красивый, своеобразного тембра голос, актёрская выразительность и артистичность счастливо сочетались с незаурядными внешними данными, с чисто человеческим обаянием. Искусство Леонида Кострицы, рождённое и развившееся в «золотую песенную эпоху», по-прежнему остаётся близким и доходчивым каждому, кто любит настоящую лирическую песню.

Леонид Герасимович Кострица родился 3 февраля 1915 года в Киеве в семье рабочего. Здесь, на Подоле – трудовой окраине города – прошли его детские и юношеские годы. Кострицы, как и многие украинцы, любили петь всей семьёй. Зачинщицей домашних концертов обычно была мать, знавшая бесчисленное множество народных песен. На всю жизнь впитал

---

¹ Эта статья должна была стать аннотацией к долгоиграющей пластинке, выпуск которой был запланирован на 1990 г. Горбачёвская «перестройка» внесла свои коррективы и диск так и не вышел. **А.Ж.**

в себя Леонид певучие украинские мелодии, услышанные в отчем доме. Эта любовь к песне и сыграла впоследствии решающую роль в его судьбе.

После окончания семилетки Леонид поступил на работу учеником слесаря на заводе, а выучившись, работал по специальности. Это были уже 1930-е годы, годы первых пятилеток, годы, когда народ почувствовал особую тягу к культуре, к искусству. На заводах и фабриках, в учреждениях и учебных заведениях организовывались различные самодеятельные кружки, где в свободное время люди пели, танцевали, ставили спектакли. И вот в одном из таких самодеятельных коллективов появился однажды скромный семнадцатилетний паренёк, который любил декламировать стихотворения и играть в постановках. Звали его Леонид Костица.

Его главным увлечением становится драма. Всё своё свободное время Леонид посвящает репетициям и участию в спектаклях, часто посещает театр, из которого всегда уносит незабываемые впечатления от игры видных мастеров украинской сцены того времени. В 1938 году Костица уезжает в Днепропетровск и поступает в музыкально-драматическую школу. По окончании школы его направляют на работу в Витебский драматический театр. Казалось, путь уже был предопределён: он будет драматическим актёром. Но началась война, и Костица меняет свой актёрский костюм на серую военную шинель. Воюет он на Ленинградском фронте, однако вскоре его отзывают и зачисляют в концертный ансамбль, обслуживающий войска Ленинградского и Карельского фронтов. В ансамбле артист выступает с чтением стихов, рассказов, скетчей.

Однажды перед самым началом очередного концерта оказалось, что заболел и не смог выступить певец-солист. Другого певца в ансамбле не было, и руководитель коллектива срочно стал искать замену. Никто кроме Костицы не рискнул взять на себя смелость заменить певца, ведь для этого нужен не только хороший голос, но и знание репертуара. Песни Костица знал хорошо, а вот голос...

И вот выяснилось то, о чём он даже сам не подозревал: он был прирождённым певцом! Концерт прошёл отлично, бойцы тепло благодарили солиста, просили повторить некоторые песни. Особенно понравилась им песня Е. Жарковского «Бескозырка»:

Если в море на чёрном граните
За отчизну погибну в борьбе,
Бескозырку мою сохраните
И оставьте на память себе.

Песня звучала, как боевая присяга на верность Родине, как клятва защищать родную землю до конца. И хотя у начинающего певца чувствовался недостаток профессионального вокального мастерства (позже он был преодолён), – голос его волновал. Так неожиданно Леонид Кострица стал певцом. Он пел о боевых походах, о ратных подвигах, о верной, негасимой любви – о самом дорогом и заветном, что согревало бойца в трудную минуту, хранило его от вражеской пули – песни эти были близки солдатскому сердцу.

В 1943 году Кострицу приглашают на Ленинградское радио в качестве солиста. В дальнейшем его творческая деятельность была связана с Ленэстрадой. Он исполнял песни самой различной тематики. В его репертуаре были патриотические, гражданские и лирические песни, и в каждой из них он безошибочно находил те единственно верные акценты и выразительные средства, которые в наилучшей мере передавали смысл произведения. Кострица исполнял песни искренне, как говорится, на улыбке, нередко с добрым, мягким юмором. На эту сторону его мастерства обратило внимание и жюри второго Всесоюзного конкурса артистов эстрады (1946 г.), где ему было присвоено звание лауреата. Газета «Советское искусство» в те дни писала:

«Леонид Кострица – наиболее эстраден в группе лауреатов-вокалистов. Он тяготеет к характерным жанровым песням, обладает юмором, стремится к воспроизведению разнообразных типическо-жанровых ситуаций и коллизий».

Герои песен Кострицы – простые советские люди: шахтёры, лесорубы, моряки, лётчики, студенты... Они умеют преданно любить, быть настоящими товарищами, быть трудолюбивыми, смелыми, добрыми, искренними. Все эти лучшие качества человека Кострица умел раскрыть и передать с большим мастерством и художественной правдой.

В одной из лучших в репертуаре певца песен рассказывается, как после долгой разлуки вернулся в родные места солдат. Всё ему здесь мило, всё дорого: и берёзки с клёнами, и тропинка, знакомая с детства, и улица, и родной завод. Сколько восторга в молодом сердце, сколько радости от предчувствия скорой встречи с матерью – самым дорогим и близким человеком. За словами, обогащёнными гаммой оттенков и инто-

наций, мысленному взору предстаёт как бы живая картина, переданная до мельчайших подробностей. Голос певца льётся широко, раздольно, повествуя о чувствах, казалось бы, личных. Но в финале повествование приобретает пафосную окраску: счастье человека неотделимо от счастья Родины и нет у него большей радости, чем видеть её всегда могучей, «богатой и счастливой».

Каким-то особым, внутренним светом озарено и исполнение «Ласковой песни» Марка Фрадкина. Эта песня в исполнении Леонида Костицы – интимная новелла, рассказывающая о двух немолодых уже людях, сумевших сквозь годы пронести и сохранить чистоту и глубину первого чувства. Леонид Костица объездил с концертами всю страну, много раз бывал в гастрольных поездках за рубежом. Выступления по радио, на телевидении, а также грампластинки принесли ему широкую известность. В 1956 году ему было присвоено звание заслуженного артиста РСФСР. «Правдиво раскрывать образ современника» – этому девизу было подчинено всё его творчество.

...Его песня оборвалась внезапно, в самом расцвете сил и возможностей. Он умер, распеваясь перед концертом. И все, кто пришёл в тот день послушать его, с болью восприняли эту печальную весть. Но творчество певца, его замечательное искусство навсегда остались в памяти его поклонников.

В. Донцов

31. Михайлов М.В.¹

Когда слушаешь пластинки с записями лирических песен в исполнении артиста М.В. Михайлова, мысленно переносишься в дорогие с детства места, туда, где «возле дома вечером тишь да благодать», где так чист и упоителен воздух. Что-то дорогое, близкое сердцу навеивает нам голос певца – мягкий, поэтический, богатый добрыми, задушевыми интонациями.

Вообще-то на советской песенной эстраде было немало артистов с прекрасными мелодичными голосами, но М.В. Михайлов даже среди них выделялся какой-то особой манерой пения, собственным стилем, отсутствием какой-либо нарочитости и аффектации. Он никогда не позировал, не рисовался, не прибегал к «театральным» жестам – выступал всегда просто и естественно. Точно так же просто и естественно звучал и его голос. И сегодня, когда красивые певческие голоса становятся на эстраде

---

¹ Эта статья должна была стать аннотацией к долгоиграющей пластинке, выпуск которой был включён в план 1990 г. Диск не вышел из-за финансовых затруднений фирмы, вызванных горбачёвской «перестройкой». **А.Ж.**

чуть ли не редкостью, когда наша эстрада оккупирована целым легионом бездарных халтурщиков, особенно ощущается подлинная ценность творческого наследия лучших представителей советской эстрады недавнего прошлого.

Михаил Васильевич Михайлов родился в 1906 году в Москве, в семье простого крестьянина. Окончив десятилетку и выбирая свой жизненный путь, он нисколько не помышлял о карьере певца, хотя и очень любил петь. Но вот однажды его услышала оперная певица К.Г. Держинская,

которая первая обратила внимание на задатки вокального дарования и посоветовала ему заняться специальным образованием.

Доверившись опыту Держинской в таких вопросах, в 1931 году Михайлов поступил в Центральный техникум театральных искусств, где был зачислен в класс оперного педагога, известного когда-то оперного певца Романа Исидоровича Чарова. В техникуме Михайлов получил основные понятия и навыки в нотной грамоте, постановке дыхания. Его голос окреп, стал гибче, шире – словом, Чаров хорошо знал своё дело.

Окончательная шлифовка вокального мастерства молодого певца проходила уже в оперной студии при Московской консерватории.

Дипломной работой Михайлова при окончании студии была партия Альмавивы в опере Дж. Россини «Севильский цирюльник». Придирчивое жюри выставило дипломанту оценку «хорошо». Став дипломированным вокалистом, Михайлов поступает в Московский музыкальный театр В.И. Немировича-Данченко, где ему поручают ответственные партии Гренише в «Корневильских колоколах» Р. Планкета, Пикилло в «Периколе» Ж. Оффенбаха, Грицко в «Сорочинской ярмарке» М. Мусоргского и другие партии тенорового репертуара.

В 1936 году Михайлова призывают на срочную службу в Красную Армию. В годы воинской службы Михайлов выступает как солист незадолго перед этим созданного Краснознамённого балалаечного оркестра при Центральном Доме Красной Армии. Тогда же он впервые записался на грампластинку.

В 1938 году по окончании службы Михайлова приглашают на Всесоюзное радио в качестве солиста-вокалиста для исполнения классического репертуара. Неизвестно, как сложилась бы его творческая судьба, если бы в 1939 году на него не обратил внимание Александр Цфасман, возглавивший в то время джаз-оркестр ВРК. Цфасман только что расстался с талантливым, но не в меру амбициозным и капризным солистом, тоже Михайловым, но только Павлом. Поэтому приход Михаила Михайлова был очень кстати.

Работа с прославленным маэстро стала для Михайлова заметной вехой, Здесь он, по сути, и сформировался как первоклассный эстрадный певец. Правда, граммофонных записей этого периода у Михайлова почти нет – всего одна запись песни Якова Хаскина и Ярослава Родионова «Мчатся санки». Но уже в этой мелодичной песенке-фокстроте проявилась ярко выраженная направленность творчества Михаила Михайлова как певца лирического плана.

В годы войны Михайлов выступал у микрофона радио – пел о суровых испытаниях, выпавших на долю советского народа, о солдатских подвигах, о любимых, разлученных войной. Радио получало много писем, в которых бойцы просили передать в его исполнении любимые песни. М. Михайлов вспоминает:

«Приходилось петь очень много. Но разве думал тогда об усталости... Мы, артисты, знали, что микрофон – это тоже своего рода оружие в наших руках. Мы знали: нашу песню ждут там, где решались судьбы Родины. Поэтому так огромно было желание исполнить песню как можно лучше, чтобы она дошла до сердца воина...»

Кроме выступлений на радио, в госпиталях, воинских частях и призывных пунктах, Михайлов записывался на пластинки и тонфильмы. Из числа пластинок, напетых Михайловым в годы войны, удалось выявить лишь шесть: песни «Вечер на рейде», «Надёжный друг», «Моя любовь», «Вася Крючкин» и два дуэта из оперетт «Фиалка Монмартра» и «Баядера». Не исключено, что были сделаны и другие записи, но об их существовании пока ничего не известно.

В 1946 году вместе с руководителем джаз-оркестра ВРК М. Гинзбургом Михаил Михайлов записал свою лучшую программу для радио. Он не побоялся включить в неё широко известные песни, ранее уже спетые Утёсовым и Бернесом, но исполнил их по-своему, ярко и самобытно. Это «Лейся, песня, на просторе», «Тем, кто в море» и «Спят курганы тёмные». С оркестром М. Гинзбурга были записаны также песни Т. Хренникова из к/ф «В шесть часов вечера после войны» – «Казак уходил на войну», «Лихая артиллерийская», «Песня о Москве». Были в этой программе и совершенно новые песни – «Всегда вдвоём», Ю. Слонова, «По лесной тропинке» А. Лепина.

Эта программа по праву выдвинула М. Михайлова в число ведущих мастеров советской песенной эстрады. Приходится лишь сожалеть, что ни одна из песен той программы не была записана на граммофонных пластинках.

В послевоенные годы Михаил Михайлов работал в Гастрольбюро СССР и Москонцерте, много гастролировал в разных городах страны. В 1961 году ему было присвоено звание заслуженного артиста РСФСР.

С тех пор прошло много лет. Встреча с хорошими песнями, талантливыми исполнителями всегда приносит радость, даже когда слушаешь их в грамзаписи. По-прежнему звучат чудесные мелодии, по-прежнему наслаждаемся мы пением Михаила Васильевича Михайлова, любимого артиста нашей теперь уже такой далёкой прекрасной юности.

В. Донцов

31. Поэт-трибун и пигмеи

(Газета «Коммунист» № 33 за август 1998 г.)

Исполнилось 100 лет со дня рождения одного из талантливейших советских поэтов Василия Ивановича Лебедева-Кумача. Его творчество – яркая страница в русской советской поэзии 1930-40-х годов. Многие его стихи, положенные на музыку, стали поистине народными песнями. Они передаются из поколения в поколение, их до сих пор помнят и любят, особенно люди старшего поколения, чья юность пришлась как раз на те годы, когда с экранов кино, многочисленных грампластинок, по радио и на эстраде широко звучали они на необъятных просторах великой страны с гордым названием СССР.

Трудно даже представить себе пафос той эпохи, в которой жил и творил В.И. Лебедев-Кумач, без его песен. Именно в них по-настоящему раскрылось его поэтическое дарование как пламенного и страстного певца первого в мире социалистического государства. Уже одна из первых его песен, написанная в содружестве с «полпредом советской песни», замечательным композитором И.О. Дунаевским – «Марш весёлых ребят» – мгновенно получила всесоюзную известность и любовь миллионов. Её запели в заводских цехах, на стройках, колхозных полях, в учебных заведениях, частях Красной Армии. Светлая, жизнерадостная, легко запоминающаяся мелодия в сочетании с высоким пафосом и художественным совершенством стиха определили неизменный успех этому маршу на долгие годы. «Марш весёлых ребят» положил начало тесного творческого сотрудничества двух талантливых мастеров в жанре массовой песни – В.И. Лебедева-Кумача и И.О. Дунаевского,

Вскоре были созданы многие другие песенные шедевры, которые подхватила вся страна: «Песня о Родине», «Спортивный марш», «Идём, идём, весёлые подружки», «Песня трактористов», «Песня о Волге», «Молодёжная», «Лунный вальс», «Сердце, тебе не хочется покоя», «Песня о капитане», «Заздравная».

Они впервые прозвучали в кинофильмах «Весёлые ребята», «Цирк», «Волга – Волга», «Дети капитана Гранта», «Весна», «Вратарь», «Первая перчатка», «Богатая невеста» – всего более чем в 30 фильмах.

Песни на стихи В. Лебедева-Кумача исполняли такие замечательные актёры и певцы, как Л. Орлова, Н. Черкасов, М. Ладынина, В. Володин, Л. Утёсов, М. Михайлов, С. Хромченко, И. Петров, В. Козин, К. Шульженко, П. Лещенко, Г. Виноградов, В. Красовицкая, В. Нечаев, В. Бунчиков, А. Тимошаева. Кроме И.О. Дунаевского, песни на стихи

В.И. Лебедева-Кумача писали и другие выдающиеся советские композиторы: Дм. И Дан. Покрасс, М. Блантер, Н. Богословский, Ю. Хайт, А. Лепин, А. Хачатурян, В. Кручинин и многие другие.

Наверное, не было в Советской стране такого уголка, где бы не звучали песни на стихи В. Лебедева-Кумача: «Москва майская» («Утро красит нежным светом стены древнего Кремля»), «Чайка», «На лодке», «Два друга» («Дрались по-геройски, по-русски два друга в пехоте морской»), «О чём ты тоскуешь, товарищ моряк?», «Я на подвиг тебя провожала»... Стихи-песни поэта-патриота, написанные в суровые годы Великой Отечественной войны, звали солдата в бой за Родину, поднимали народ на священную борьбу с ненавистными захватчиками. А музыкальным символом тех пламенных лет стала по праву песня-набат «Священная война» с гениальной музыкой А.В. Александрова, которую и сегодня нельзя слушать без волнения – столько в ней искреннего, неподдельного чувства любви к своему Отечеству, готовности стать на его защиту в минуту смертельной опасности.

Но рассказ о поэте был бы неполным, если бы мы не упомянули ещё одну замечательную песню, посвящённую им Украине, которая так и называется «Украина моя, Украина». Её В.И. Лебедев-Кумач написал в памятном 1939 году, находясь во Львове в дни всенародных торжеств,

связанных с воссоединением западноукраинских земель с Советской Украиной. Буквально на одном дыхании он и композитор Дмитрий По-красс сочинили песню, которая сразу же, словно птица, облетела всю страну и стала поистине любимой. А впервые исполнила эту песню перед делегатами Народного собрания прославленная украинская певица Ок-сана Петрусенко, и стихи свои незадолго перед исполнением вручил ей сам Лебедев-Кумач.

Работать вместе с В.И. Лебедевым-Кумачом над созданием новых песен многие композиторы считали за честь. Не раз отмечали они, что работать с поэтом легко, сотрудничество с ним доставляет поистине творческое удовлетворение и вдохновляет на создание мелодий высоко-го художественного уровня.

Поэт знал и любил множество народных песен, и это наложило отпе-чаток на всё его творчество как поэта-песенника. Большинство песен, написанных на стихи В. Лебедева-Кумача, стали народными в лучшем смысле этого слова. «Песня хороша только тогда, когда самому хочется её запеть, когда она звучит от всего сердца», – говорил Василий Ивано-вич. Именно таким было большинство песен на его стихи. Вот почему они не забыты даже сегодня, когда эстрада и эфир почти всецело заполнены такими, с позволения сказать «песнями», которые в душе не вызывают ничего, кроме отвращения. Те же певцы, кто воспитан на лучших образ-цах песенной классики, которым не изменяет художественный вкус, включают в программы своих выступлений многие прекрасные песни прошлых лет, в том числе и песни на стихи В.И. Лебедева-Кумача.

В настоящее время творчество многих видных писателей и поэтов советского периода подвергается необоснованным, несправедливым на-падкам и нередко грубо фальсифицируется. Нашлись горе-исследова-тели, пытающиеся бросить тень и на творчество В.И. Лебедева-Кумача. Это некие А. Мальгин и В. Шевченко. В каких только «грехах» не обвиня-ют они поэта! И, прежде всего, в плагиате. Мол, стихи «Священной вой-ны» написал не он, а некий А. Бодэ ещё в 1916 году. Доказательств же, по сути, никаких, они шиты белыми нитками, высосаны из пальца, или, как ещё говорят, «десятая вода на киселе». Утверждают также, что текст неприязательной песенки, бытовавшей в 1930-е годы под названием «У самовара я и моя Маша», В.И. Лебедев-Кумач тоже присвоил себе. Но ведь ни в одном сборнике стихов поэта этой песенки нет и в помине. На этикетках грампластинок 1930-х с записью «У самовара» имени Лебеде-ва-Кумача также нет. Тогда в чём же дело?

Оказывается, авторство песни-фокстрота Лебедеву-Кумачу приписал при составлении программы долгоиграющей пластинки Леонида Утёсова москвич Г. Скороходов, долгие годы подвизавшийся на фирме «Мело-

дия» в качестве составителя аннотаций. Позже уже упомянутый нами Мальгин и вторящий ему Шевченко, совершенно не вникая в суть дела (умышленно или по недопониманию), начали возводить поклеп на самого поэта: присвоил – и всё тут! Если бы наши «правдоискатели», как говорится, хоть немного пошевелили мозгами да были более добросовестны, они бы не пустили «утку», что Лебедев-Кумач «присвоил себе» чужой текст много лет спустя после... своей смерти.

Эти же «публицисты» упрекают поэта в «браваре», «шапкозакидательстве» и ещё невесть в чём. Значит, если поэт в своих произведениях славил доблестный труд советского человека, его ратные подвиги в годы войны, героизм советских солдат на полях сражений, если призывал беззаветно любить свою Родину и быть непримиримым к её врагам, то это по какой-то узколобой логике тех писак – бравада и шапкозакидательство. То есть мальгиным, видимо, импонировало бы, если бы поэт прославлял негодяев, трусов, предателей, провокаторов, перевёртышей, что мы сплошь и рядом наблюдаем в наши дни, – вот тогда это были бы и настоящий поэт, и настоящая поэзия...

В подтасовке и передёргивании фактов, в наглой лжи по-геббельсовски («чем больше лжи, тем быстрее в неё поверят») мальгины не останавливаются ни перед чем, попирая элементарные нормы журналистской этики да и обыкновенной человеческой морали. И выступают они, как правило, с позиций ярого антикоммунизма. В Советской стране, в том числе и в Украине, творчество В.И. Лебедева-Кумача ценили очень высоко. Достаточно сказать, что одна из улиц Киева названа его именем, его произведения печатались на украинском языке. Поэт отвечал взаимностью: один из своих сборников, изданных в 1939 году, он посвятил Украине.

Всё стало иначе после того, как в 1985 году стартовала так называемая горбачёвская «перестройка». Имя В.И. Лебедева-Кумача (как и других выдающихся советских писателей и поэтов) постепенно стали замалчивать, а затем и открыто хулить их творчество. Дело в том, что «горбостройка», как мы теперь знаем, была не чем иным, как авантюрой, направленной не только на развал великого и единого государства, но и на очернение, осквернение всего советского, опорочивание лучших людей страны, известных и любимых в народе, настоящих советских патриотов, многие из которых уже не могли защитить себя от поползновений распоясавшейся контрреволюции, цинично именовавшей себя «демократией».

Ловкие приспособленцы, оборотни, флюгеры всех мастей, всегда жившие по принципу «держи нос по ветру», жалкие пигмеи с дипломами советских ВУЗов, вышедшие в люди только благодаря советскому социа-

листоческому строю, ещё незадолго перед тем бывшими такими рьяными партийными и комсомольскими активистами, «верными ленинцами», вмиг перекусавшись в августе 1991 года, открыто стали на сторону контрреволюции. Ретиво выслуживаясь перед «новыми русскими», «новыми украинцами», перед буржуазной властью, раболепствуя перед «сильными мира сего», продажные писаки-фарисеи поливают грязью то, что было и всегда будет дорого и свято для каждого честного, порядочного, неподкупного человека, для тех, кто остался верным идеалам наших отцов и дедов, строивших новую жизнь и отстаивших в боях и сражениях нашу свободу и независимость.

Но тщетны потуги новоявленного панства. Славную нашу историю советского периода вам не переписать, господа виртуозы лжи! И не вычеркнуть вам из неё ни Горького, ни Маяковского, ни Демьяна Бедного, ни Николая Островского, ни Фурманова, ни Лебедева-Кумача! Автору бесмертной «Священной войны» уже давно, ещё до вашего появления на свет, господа пресмыкающиеся, определено достойное место в литературе советской эпохи, и никаким хулителям, ниспровергателям, фальсификаторам, рядящимся в тогу третейских судей, ни теперь, ни в будущем не под силу сместить поэта-трибуна с того пьедестала, на который его вознесли неповторимый талант и любовь миллионов.

Виталий Донцов, Леонид Шемета, искусствоведы

33. «А голос так дивно звучал...»

(«Київський вісник» від 7 червня 1997 р.)

Народна артистка України, професор Київської консерваторії Олександра Дмитрівна Ропська, сто років від дня народження якої минуло в травні, належить до когорти видатних українських співаків, творчість яких припала на 30-50-ті роки нашого століття. Росіянка за походженням, вона, за велінням долі опинившись в Україні, всім серцем полюбила її, як любила до цього свій рідний край, любу свою воронезьку землю, полюбила нашу співучу мову, культуру і вважала Україну своєю другою батьківщиною.

...З нагоди ювілею О.Д. Ропської в Будинку актора відбувся вечір, присвячений її пам'яті. Зі спогадами про співачку виступив народний артист України Дмитро Гнатюк. Він розповів про свої зустрічі з Олександрою Дмитрівною, проспівав її улюблений романс «Гори, гори, моя звезда». Спогадами поділилися також колишня солістка Національної філармонії Вікторія Хлопушина. Вона з вдячністю згадувала свого улюбленого педагога, яка свого часу дуже підтримала її і дала путівку у велике мистецтво. Вікторія Іллівна тепло згадувала людяність педагога, надзвичайну доброзичливість і водночас вимогливість до своїх учениць.

«Олександра Дмитрівна любила вокальні терміни «округлений звук», «теплі ноти», «відкривай рота як рибка, яку вийняли з води» тощо. І ці терміни ми розуміли, бо Ропська до того ж могла ще й показати, яким має бути звук, його забарвлення залежно від виконуваного твору», – розповіла В. Хлопушина.

Твори з репертуару співачки виконала на вечорі народна артистка України Галина Туфтїна. Натхненно прозвучали Хабанера з опери Бізе «Кармен» та старовинний романс «Тёмно-вишнёвая шаль». Анжела Черкасова проспівала кілька пісень та романсів, які виконувала Олександра Дмитрівна Ропська перед бійцями на фронті, зокрема «Хвилини життя» Бориса Фоміна – романс, котрий, як пише у своїх спогадах інша учениця співачки Т. Протас-Головащенко, фронтовики завжди сприймали з великим захопленням.

Успіхові музичної частини вечора сприяла майстерна гра концертмейстерів Тетяни Чайки та Нонни Козлової. Продюсером вечора був лауреат Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка художник-графік Юрій Новіков. Вів вечір відомий київський філофоніст та музикознавець Леонід Шемета. Присутні ознайомилися з унікальними знімками Олександри Дмитрівни Ропської в житті та в оперних партіях на фотовиставці, яку організував племінник співачки кореспондент газети «Літературна Україна» Ігор Яїцький, прослухали грамзаписи славетної української артистки.

В. Донцов

34. Мої спогади про М.І. Головащенко

Хочу добрим словом згадати одну дуже цікаву, непересічну людину – Михайла Івановича Головащенко, талановитого журналіста, мистецтвознавця, який значну частину свого життя присвятив вивченню творчості славетних українських співаків – С. Крушельницької, О. Мишуги, О. Руснака, А. Дідура, М. Голинського, М. Менцинського.

Час від часу слухаю записи Менцинського на компакт-дисках, переписаних Д. Гришком з довгограючих платівок, що колись належали Головащенку. Слухаю – і в уяві неодмінно постає образ Михайла Івановича, палкого шанувальника вокального мистецтва, невтомного пошуковця-дослідника, пропагандиста творчої спадщини співаків, які з тих чи інших причин довгий час були у нас призабуті або й зовсім незнані.

Головащенко був перший, хто відкрив, повернув їхні імена Україні. Він був автором-упорядником книжки про життя і творчість О. Мишуги (видана у 1971 р.), С. Крушельницької (двотомник, виданий у 1979-80 роках), Михайла Роменського (видання 1982 р.), Модеста Менцинського (вийшла у 1995 р.). Головащенко завдячуємо і тим, що ще у 1971 р. фірмою «Мелодія» видано альбом з двох довгограючих платівок-«гігантів» С.

Крушельницької. Михайло Іванович був ініціатором і безпосереднім учасником того видання, про що свідчить його вступна стаття до альбому. Усі записи співачки, які увійшли до нього, «Мелодія» переписала з власних платівок Головащенко, які він привіз з-за кордону, перебуваючи у відрядженнях.

Михайло Іванович мріяв про випуск довгограючих дисків і інших українських співаків, у тому числі Менцинського, про що не раз мені говорив. На жаль, тій його мрії не судилося збутися, як не судилося збутися і його мрії про випуск антології «Золоті голоси України», до якої мали увійти записи найвидатніших українських співаків, починаючи з 1910-х і закінчуючи 70-ми роками. Дискусія з цього питання деякий час точилася на сторінках газети «Культура і життя», у якій Михайло Іванович працював завідувачем музичним відділом. Головащенко був ініціатором цієї дискусії, в ній взяло участь чимало дописувачів

(мої статті під заголовками «А віз і нині там» та «Ще раз про золоті голоси» також були надруковані). Публікації викликали значний резонанс, були відгуки читачів, які схвалювали ідею видання «Золотих голосів». На жаль, антологія так і не побачила світ. На перешкоді стали бюрократична тяганина, байдужість і неповороткість чиновників від культури, тих, хто відповідав за цю справу. Ту глуху стіну байдужості і безвідповідальності не зміг пробити навіть такий напористий і пробивний чоловік, яким був Головащенко.

А був він людиною пристрасної вдачі, енергійним, небайдужим до всього, що відбувалося у культурному житті країни. Що стосувалося вокального мистецтва, популяризації творчості великих співаків минулого – тут він був рішучим і непохитним.

Мені пощастило бути знайомим з Михайлом Івановичем довгий час, не раз доводилося зустрічатися і спілкуватися з ним – в редакції газети і у нього вдома, а іноді й випадково, прямо на вулиці, і кожного разу спілкування з ним збагачувало мене чимось новим, ще не знаним, цікавим і корисним. У цьому відношенні я і до цього часу вважаю Михайла Івановича своїм старшим добрим другом і наставником. Та й не тільки я – таким його і досі пам'ятають ті шанувальники вокального мистецтва, кому пощас-

тило знати його і спілкуватися. Михайло Іванович всіляко залучав до співпраці з газетою багатьох своїх знайомих, хто уболював за рідне містечтво, а надто вокальне, хто прагнув бути йому потрібним і корисним.

Пригадую одну із своїх зустрічей з Михайлом Івановичем, яка відбулася випадково (як зараз пам'ятаю, біля театру оперети). Він кудись поспішав. Я, помітивши його, озвався, привітав. Михайло Іванович зупинився, і, як завжди, лагідно усміхнувшись, промовив: «Куди це ти пропав, чом так давно не був у редакції? Може, щось написав – то принось, надрукуємо». Михайло Іванович знав, що найбільше мене хвилював стан випуску платівок з голосами українських корифеїв (Литвиненко-Вольгемут, Гайдай, Паторжинського, Петрусенко, Донця, Ропської, Частія, Гришка).

Я поцікавився, як ідуть справи з «Золотими голосами». «А ніяк, – похмуро відповів він. – Нікому нічого не треба. Цій тяганині не видно кінця»... А потім каже: «Пиши ще. Може, спільними зусиллями якось зрушимо цього воза з місця. Став питання руба! Пиши – і про золоті голоси, і про срібні, – пожартував він. А далі розповів, що нещодавно був у відрядженні у Швеції, у Стокгольмі. Там розшукав у архівах чимало матеріалів про Менцинського. Привіз дві його довгограючі платівки. «Приходь до мене додому – покажу. І платівки послухаєш...». І протягнув мені руку, прощаючись. «А з магнітофоном можна?» – питаю нерішуче. Михайло Іванович зрозумів, на що я натякую. «Чому ні, – каже. – комусь може й не можна, а тобі хіба відмовиш...» – відказав жартома, і на цьому ми розійшлися.

І ось десь днів за два чи три прямою з своєю важкою ношею – магнітофоном «Астра» – на Пушкінську вулицю, де мешкав Головащенко (добре, що не дуже далеко, хвилин 20 ходи від мого будинку). У дворі дружина Михайла Івановича Тетяна Дмитрівна саме вигулювала собаку. Ми були знайомі. Тетяна Дмитрівна, до речі, свого часу навчалася в консерваторії, в класі народної артистки України Олександри Дмитрівни Ропської. На моє прохання написала спогад про свого педагога, я тоді якраз збирав матеріали для збірки спогадів про Ропську.

Помітивши мене, Тетяна Дмитрівна наказала іти до під'їзду, і, ледь стримуючи розлюченого пса, провела мене у квартиру. Попросила трохи зачекати – Михайло Іванович з хвилини на хвилину мав повернутися додому. Аж ось чую і його голос. «А у нас гість», відрпортувала Тетяна Дмитрівна. І за мить на порозі вітальні з'явилася висока кремезна постать Головащенко. Привітавшись та обмінявшись кількома фразами, ми одразу приступили «до діла».

Михайло Іванович спочатку показав мені товсту папку з матеріалами про Менцинського – фотографії, ксерокопії різних документів, газетні статті. «Це все для майбутньої книжки», – похвалився він. Потім дістав з

шафи альбом з платівками Менцинського. Їх випущено в Австрії фірмою «Грамофон» в 1970-х роках. Це – перезаписи; на першому диску – арії з опер, на другому – романси та народні пісні. На конвертах – фотознімок Менцинського в житті та кілька фотографій у ролях. Анотація, з якою я тут же ознайомився – німецькою мовою.

Підключивши магнітофон до програвача, почали слухати платівку з піснями та романсами. Голос Менцинського я чув уперше (у нас його платівки не випускали). Вже перша пісня «Гетьмани, гетьмани» Лисенка-Шевченка вразила – і не тільки красою голосу і майстерністю виконання, а й високою якістю звучання. У Менцинського – сильний драматичний тенор, гучний, з могутнім, здавалося, безмежним верхнім регістром.

За вокальним стилем, характером звуковедення – типове італійське бельканто. Красивий тембр, чиста дикція, виразність, експресивність, висока культура співу, бездоганна українська вимова – ось ті особливості, які одразу звертають на себе увагу.

На платівці – 22 записи. Слухаю пісню за піснею, увесь у полоні чарівних звуків. Ось звучить запис під номером 15 – пісня Людкевича «Чермоше, брате мій». Коли стихли останні звуки, останні акорди фортепіанного супроводу, Михайло Іванович раптом підвівся з крісла і переставив голку адаптера. Почала звучати «Якби мені, мамо, намисто» Лисенка-Шевченка. Я глянув у список. Бачу: одна пісня пропущена. І яка б ви думали? «Ще не вмерла Україна!» Запитую:

«Чому ви пропустили цю пісню?» (Я її, до речі, раніше ні в чийому іншому виконанні не чув).

«Та... Не будемо її слухати», якось невиразно пробурмотів Михайло Іванович.

«Чому?» – запитую здивовано.

«А хіба ти не знаєш? Це заборонена пісня...»

Та я не заспокоївся. Таке його пояснення підігріло мою цікавість ще більше – я причепився, як реп'ях, пролепетавши щось на зразок:

«Ну, будь ласка, прошу вас, нас же ніхто не чує».

«Ще десь бовкнеш, то будуть мені неприємності. І не тільки мені, а й тобі» – додав він.

«А мені за що?» – дивуюсь.

«За те, що слухав» – сказав, як відрізав.

Я знов за своє:

«Ну, будь ласка»...

Врешті-решт він здався:

«Гаразд. Тільки ж дивись, не підведи мене. А магнітофон відключи» – наказав.

Зменшив рівень звуку у програвачі. Ось таке було моє перше знайомство з піснею Вербицького–Чубинського, яку тоді вважали піснею українських буржуазних націоналістів і яка згодом (хто б міг подумати!) стала державним гімном України.

Коли я вже зібрався додому, Михайло Іванович на прощання ще раз нагадав:

«Дивися ж...»

«Мовчатиму, як риба! – запевнив його. Він тільки усміхнувся.

З тих пір минуло багато років. Зараз з чистою совістю можу сказати: Михайла Івановича я не підвів. Жодного разу, навіть близьким людям не прохопився й словом, що слухав у Головащенко крамольну пісню. А тепер, коли зачую її урочисту мелодію, у пам'яті зринає вечір, проведений у товаристві Михайла Івановича, чую натхнений спів Модеста Менцинського, в уяві постає незабутній образ гостинного господаря квартири на Пушкінській вулиці і чую його пересторогу: «Дивись же...»

У мене зберігаються фотографії М.І. Головащенко і його дружини, зроблені у 1987 р. на вечорі пам'яті народної артистки України О.Д. Ропської. Михайло Іванович був ведучим того вечора. Зберігається магнітофонний запис з голосом Головащенко, а також його листи, надіслані з редакції газети «Культура і життя», які завжди нагадують мені про цю чудову, прекрасну, справді незабутню людину.

В. Донцов, 20.04.2015

35. Пісня «Дивлюсь я на небо» в кінофільмах

(газета «Славянск деловой» за 17 июля 2017 г.)¹

Цікаво про пісню «Дивлюсь я на небо» в своєму житті розповів журналіст і мистецтвознавець Донцов Віталій Петрович, який протягом багатьох років вів цикл передач про видатних вітчизняних вокалістів на Українському радіо. Займаючись колекціонуванням грамплатівок, він є й автором численних публікацій по вокальному мистецтву, дослідив творчість більш як сорока співаків.

В 2010 році видав книжку про видатну оперну артистку (меццо-сопрано) Олександрі Ропській (1897 – 1957). для Проекту «Ідентифікація Петренків» Віталій Петрович дав інтерв'ю, де згадує наступне:

У моєму далекому дитинстві у нас вдома часто лунали пісні, найчастіше за святковим столом. Мої батьки мали гарні голоси і дуже любили співати. Співали народні пісні – українські та російські: «Ой, у лузі, та ще й при березі», «Ой гіля, гіля», «Ой чого ж ти, сестро», «Что стоишь качаясь, тонкая рябина», «Думи мої, думи мої»... Мама, шиючи або вишиваючи,

¹ Очерк заимствован из книги Петренко О.Е. и Шабановой В.М. «Михайло Миколайович Петренко – 200 років безсмертя». Изд-во «Кий». А.Ж.

співала улюблені фронтові пісні своєї бойової молодості: «Огонек», «Темная ночь», «Лизавета», «В землянке», і я зачаровано слухав її спів, запам'ятавши ці пісні саме з голосу мами.

Пісню «Дивлюсь я на небо» почув уперше також від батьків, які прищепили мені любов до пісенного мистецтва з раннього дитинства. Одного разу, коли мені було років десять, цю пісню я почув по радіо. Хто її виконував, не запам'ятав, але пам'ятаю, що спів дуже вразив мене. Чудова мелодія, така задушевна і щемна, проникливі поетичні рядки полонили мою чутливу дитячу душу. З того часу завжди прислухався до круглої чорної тарілки, яка у нашій невеличкій квартирі висіла на стіні над столом, за яким я готувався до уроків, чи не зазвучить пісня знову... І дуже радів, коли передавали цю пісню. По радіо вона звучала тоді досить часто.

Пам'ятаю, в третьому класі наша вчителька Тамара Федорівна Омельюх (світла їй пам'ять) оголосила, що ідемо у культпохід до кінотеатру. На екрани саме вийшов новий фільм «Молода гвардія» про подвиг краснодонських підпільників, які вели героїчну боротьбу з німецькими окупантами. У фільмі я знову зустрівся з піснею «Дивлюсь я на небо», яку співали у фашистській катівні приречені на смерть, але не скорені дівчата – члени «Молодої гвардії». Мені здається, вони заспівали саме цю, а не якусь іншу пісню, тому, що не зважаючи на сум та журу, якими пройняті мелодія і слова, є в ній щось символічне, що дає надію на спасіння, на порятунок, на кращу долю, як не на землі, то на небі «далеко від світу», де життя щасливе і вічне.

Дивлюся на небо та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, Боже, ти крилів не дав?
Я землю б покинув і в небо злітав!
Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горе привіту,
І ласки у зірок, у сонця просить,
У світі їх яснім все горе втопить;
Бо долі ще змалу здаюся не любий,
Я наймит у неї, хлопцюга прибудний;
Чужий я у долі, чужий у людей:
Хіба ж хто кохає нерідних дітей?
Кохаюся лихом, привіту не знаю,
І гірко, і марно свій вік коротаю;
І в горі спізнав я, що тільки одна –
Далеке небо – моя сторона.
І на світі гірко; як стане ще гірше,
Я очі на небо, мені веселіше!
І в думках забуду, що я сирота,
І думка далеко, високо літа.
Коли б мені крилля, орлячі ті крилля,
Я землю б покинув, і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польнув,
І в хмарах навіки од світа втонув!

Вперше текст вірша під назвою "Недоля"
було надруковано в алманасі "Сніп" (Харків, 1841).

«Дивлюсь я на небо» – перлина української вокальної лірики, яку цілком закономірно відносять до пісенної класики. Вона має своїх авторів, але давно вже стала народною, увійшла в репертуар як самодіяльних, так і професійних виконавців. Її охоче включали в концертні виступи такі славнозвісні співаки, як Іван Козловський, Михайло Гришко, Борис Гмиря, Петро Білинник, Андрій Іванов, Костянтин Лаптев, Анатолій Солов'яненко, Дмитро Гнатюк, Марк Рейзен, Володимир Бунчиков, Юрій Гуляєв, Йосип Кобзон, Микола Кондратюк, Муслім Магомаєв.

Є запис пісні знаменитого тенора Великого театру Івана Жадана (він був родом з України), а також народного артиста України Миколи Шопші, який, на жаль, передчасно пішов із життя, та заслуженої артистки України, колишньої солістки Львівської опери Анни Юровської.

**Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю,
Чому я не сокіл? Чому не літаю?**

Цей вірш нашого земляка Михайла Петренка був улюбленою поезією Т.Шевченка .

Після повернення із заслання Шевченко одержав дозвіл приїхати на свою рідну Україну. Михайло Петренко був одним з тих, до кого в цей приїзд завітав в гості Тарас Григорович.

Ця зустріч відбулася 6 червня 1857 року в Лебедині

Найбільшим визнанням для М.Петренка стали слова визнаного поета:

“Спасибі, братчику!
Таким віршам і літати по-соколиному – високо і чисто!
Люди заспівають, вітер підхватить...”

Важко віддати комусь перевагу – кожний вклав у пісню частку душі і серця, у кожного вона прозвучала самобутньо, неповторно. Тепер цю пісню можна почути не часто. У сучасному пісенному мистецтві, на жаль, переважають мотиви не вітчизняного походження, превалюють тенденції далеко не національні. Тому такі шедеври, як «Дивлюсь я на небо» відтиснуті на задвірки. Але є надія, що рано чи пізно настане час, коли і ця пісня-романс та інші чудові пісні нашого народу знов, як і раніше, зазвучать широко, на повну силу, і знов будуть чарувати все нових і нових слухачів».

В. Донцов

●

36. Музыка памяти

(«Зеркало недели» от 29.09.2018)

Некролог

Особая заслуга Владимира Тольбы перед украинской музыкальной культурой состоит в том, что он сохранил для потомков творческое наследие своего выдающегося отца – украинского дирижёра и педагога Вениамина Савельевича Тольбы.

Имя Вениамина Тольбы (1909–1984) в украинской музыкальной культуре XX века – громкое, звонкое. Он родился в Харькове, там и начал свою музыкальную карьеру. Его дирижёрский дебют состоялся ровно 90 лет назад.

В начале 1930-х – вплоть до 1941-го (с некоторыми перерывами) он был дирижёром Харьковской оперы. Впоследствии – Киев. В годы Второй мировой войны дирижёр оказался в эвакуации, но и там занимался подвижничеством – готовил постановку украинской оперы «Наймычка» композитора Вериковского.

С 1944-го начинается яркий творческий этап этого дирижёра уже в столице – в частности в киевской опере. Благодаря Тольбе состоялось открытие оперной студии.

Его музыкальное мастерство восхищало современников. А его дом на улице Пушкинской, 21, где Вениамин Тольба обитал с 1944 г. (там установлена мемориальная доска), хранит немало творческих историй и много его семейных сюжетов.

Один из таких сюжетов связан с его сыном – Владимиром Вениаминовичем Тольбой. Увы, этого замечательного человека и настоящего популяризатора отечественной музыки не стало 16 августа 2018-го: он ушёл в иной мир на 81-м году жизни.

В Украине сын Тольбы – Владимир Вениаминович – широко известен очень многим ценителям музыкального искусства. Он активно пропагандировал украинское музыкальное наследие, часто выступал в СМИ, издавал книги о своём отце, выдающемся дирижёре.

Детство сына Тольбы обожгла война. Иногда он рассказывал, что в те трудные годы пришлось испытать и холод, и голод, и разруху, и иные трудности жестокого времени. Когда семья Вениамина Тольбы вернулась из эвакуации, его сын Владимир пошёл в первый класс 25-й киевской школы, числился там одним из лучших учеников. Кстати. Друзья Владимира Вениаминовича вспоминают, как ещё в эвакуации – в Уфе, Иркутске – маленький Володя свободно и запоем читал книги, поражая взрослых своей сосредоточенностью и начитанностью. Он мог запросто и во всех подробностях пересказать содержание любимых произведений.

Так случилось, что сын Тольбы сразу после школы стал студентом Финансово-экономического института, впоследствии работал в институте электросварки им. Е.О. Патона (более полувека на должности ведущего инженера). И даже будучи тяжело больным человеком, он до последнего, опираясь на палочку, ездил в институт, приговаривал: «Буду работать, пока не выгонят!».

Владимира Вениаминовича ценили за скромность, интеллигентность, бескорыстие, его любили за готовность всегда прийти на помощь. Он обладал энциклопедическими знаниями, причём не только по своей основной специальности, но и в области музыкального искусства.

Это феноменально, но именно ему, Владимиру Тольбе, в своё время доверили редактирование трехтомной энциклопедии «Національна опера України», а также написание для этого издания нескольких серьёзных статей. К сожалению, Владимир Вениаминович успел увидеть только первый том...

Память об отце, всё, что связано с именем выдающегося дирижёра Вениамина Тольбы, было святыней для его сына. Первая книга о Вениамине Тольбе была издана сыном в 1986-м, вторая – в 2009-м. И оба эти издания, объединившие уникальные документы времени, сегодня являются подлинным источником знаний о сложной эпохе, о незаурядной личности великого дирижёра.

Владимир Вениаминович систематизировал множество текстов, документов, сам набирал их, сам вычитывал.

Он не жалел ни сил, ни средств – ради памяти об отце, ради украинского музыкального искусства.

И каждый раз, мысленно возвращаясь к яркому следу, который оставил в отечественной музыкальной культуре дирижёр Вениамин Тольба, с благодарностью думаешь о его сыне Владимире – подвижнике, наследнике, хранителе подлинных ценностей отечественной культуры.

Виталий Донцов («Зеркало недели» от 29.09.2018 г.)

ЧАСТЬ IV. ПЕРЕПИСКА

1. Официальная переписка

●
Міністерство культури УРСР
Головне Управління театрів та музичних установ
(25.03.1969 р. № 10-628)

Шановний товаришу Донцов!

З великою повагою і розумінням прочитала Ваш лист з приводу видання грамзаписів О. Петрусенко і не лише її грамзаписів.

Вдячна Вам за пропозицію про допомогу, – можливо ми скористаємось нею. В квітні місяці я і товариш, якого залучено до цієї справи, маємо бути на Всесоюзній студії з приводу видання унікальних записів українських співаків. Після цього я напишу Вам. Ми врахуємо назви, які Вами запропоновано (Пробачте за затримку відповіді, – деякий час хворіла).

З повагою – Д. Маковій

●
Всесоюзная студия грамзаписи
(от 15.01.1971 г. № 2770)

Уважаемый тов. Донцов!

Получил Ваши два негатива. Спасибо. Вопросы, связанные с оформлением пластинок О. Петрусенко, будут решаться в Министерстве культуры УССР. В связи с этим ответьте мне, пожалуйста – можно ли все материалы, которые Вы мне прислали, а именно аннотации, вырезки, книгу и фотографии переслать в Министерство культуры УССР. За сохранность их я ручаюсь.

Все материалы будут после ознакомления возвращены Вам. С Вашего согласия я сообщу Ваш киевский телефон. Я надеюсь, что Министерство культуры УССР найдёт возможность переснять лучшие фото из материалов т. А. Педченко, адрес которой мы тоже сообщим.

Прошу Вас (в третий раз) ответить. Реставрация записей идёт полным ходом. О результатах сообщу.

С уважением, Главный редактор К. Тихонравов
P.S. Письмо с Вашим согласием получил. 15.1.71. Тихонравов.

●

Всесоюзная студия грамзаписи

(от 30.03.1971 г. № 450)

Уважаемый тов. Донцов!

Реставрация записей О. Петрусенко закончена. Рад сообщить Вам, что все намеченные записи вошли в пластинку и будут записаны, если позволит большой хронометраж каждой стороны. В противном случае придется снять опять по одной песне с каждой стороны, что будет очень нежелательно и досадно, либо снять некоторые провороты (...)

Спасибо за помощь. Все остальные вопросы решаются Киевской студией грамзаписи (т. Маковий Диана Илларионовна). После того, как мы получим от нее аннотации и фото, пластинка будет записана. Думаю, что аннотация должна быть на двух языках – украинском и русском. Сообщите Ваше имя и отчество. Одна пластинка с записями Е. Юровской уже выпущена. Записи её, безусловно, представляют интерес, и мы при случае охотно воспользуемся Вашими пластинками.

Главный редактор ВСГ К. Тихонравов

●

Газета «Культура і життя»

(11.10.1971 р. № 1918)

Шановний тов. Донцов!

Вашу замітку про грамзаписи українських співаків у такому вигляді надрукувати не можемо. Прошу Вас написати більш детально і про те, що видано, видається цього року та що обов'язково треба видати найближчим часом. Про антологію «Золоті голоси України» скажіть, що вона мала вийти в світ ще 1970 р., потім її перенесли на 1971 р., але... віз і нині там. Досі ніхто нічого не робив і не робить, щоб її зрушити з місця. Можливо, така сама ситуація і з записами Донця, Гайдай та інших наших славних співаків. Поставте це питання рубо, гостро і переконливо. Це може бути бойовим, наступальним матеріалом. Пишіть своє ім'я та по батькові і адресу. Чому Ви ніколи не зайдете до редакції?

З повагою, зав. відділом музичного мистецтва М. Головащенко

●

Всесоюзная студия грамзаписи

(от 3.05 1972 г. № 510)

Уважаемый тов. Донцов!

Ваши пожелания об оформлении конверта с записями О. Петрусенко переданы Апрельевскому заводу, который имеет специальный подготовительный оригинал такого оформления и может, при повторном заказе, его осуществить.

Как автор аннотации Вы можете получить гонорар из Всесоюзной студии грамзаписи. Адрес – Москва, К-9, ул. Станкевича, д. 8, директор Б.Д. Владимирский.

Главный редактор фирмы А. Карпов

Газета «Культура і життя»

(від 6.02.1973 р.)

Шановний тов. Донцов!

Справи з антологією «Золоті голоси України» – на старому місці. Та зараз бачу – не час. А що Вам було за них і від кого?

З платівкою Крушельницької, думаю, все буде гаразд. Перешкод немає, але темпи? Записи усіх інших наших співаків – актуальна справа і писати про це слід гостро і переконливо. Вам і карти в руки! Пишіть! Пишіть в «Сов. культуру» і пишіть нам, і про «Золоті», і про срібні голоси.

З повагою – Зав. відділом музичного мистецтва М. Головащенко

Всесоюзная фирма грампластинок «Мелодия»

(от 16.05.1973 г. № 30-сик)

Директору Апрельевского ордена Ленина завода грампластинок тов. М.Г. Цвигун. Копия: Украинский дом грампластинок. Директору дома тов. Н.Н. Лисовенко; Изд-во «Вища школа» тов. В.П. Донцову

В управление фирмы «Мелодия» поступило письмо от т.т. Донцова, Бибик, Скрынько о том, что в магазинах Украины нет в продаже грампластинок с записями песен в исполнении популярных в прошлом певцов Г. Виноградова, З. Рождественской, Р. Сикоры и др.

В тематическом заказе домов грампластинок, в т.ч. Украинского, на 1-й квартал 1972 г. пластинки этих певцов указаны в количестве, предусмотренном условиями поставок.

Прошу Вас принять меры к срочному изготовлению пластинок НД 2105, Д 0008495-96, Д 7205-6, Д 25469-70 и поставке их домам грампластинок. Заместитель генерального директора В. Гудев

Газета «Советская культура»

(от 16.05.1973 г. № 5178)

Уважаемый товарищ Донцов!

Ваше письмо, в котором содержатся критические замечания в адрес Всесоюзной фирмы грампластинок «Мелодия», постараемся учесть при подготовке материала о фирме «Мелодия» к печати.

С уважением, зам. редактора по отделу писем Н. Дашкевич

●

Всесоюзная фирма грампластинок «Мелодия»

(от 13.12.1973 г. № 7/15-3101)

Начальнику Управления торговли хозяйственного, культурного и бытового назначения Министерства торговли УССР т. В.Г. Тесленко. Копия: Директору Украинского дома грампластинок т. Н.Н. Лисовенко; Изд-во «Вища школа» т. В.П. Донцову.

Направляем Вам письмо т. В.П. Донцова, поступившее в Управление фирмы из газеты «Известия».

Фирма неоднократно давала разъяснения т. В.П. Донцову в том, что предприятия фирмы «Мелодия» работают по заказам торгующих организаций и вопросы розничной торговли находятся вне сферы их компетенции.

На письмо т. В.П. Донцова в «Комсомольскую правду» фирма сообщила ему, что пластинки НД 2105-6, Д 0008297-8, Д 0008495-6, Д 25469-70 и Д 7205-6 отгружены торгующим организациям Украины.

Кроме того, по данным Украинского дома фирмы «Мелодия» в магазинах г. Киева имеются в продаже грампластинки с песнями Дунаевского, Блантера, Мокроусова и др. композиторов. Тем не менее, т. В.П. Донцов сообщает о том, что песни этих композиторов в записях на пластинках в продаже отсутствуют. Ввиду этого просим Вас обратить внимание торгующих организаций г. Киева на более глубокое изучение покупательского спроса на грампластинки и дать им указание на включение в тематические заказы тех пластинок, о которых говорится в письме т. В.П. Донцова.

Зам. генерального директора Б.В. Гудев

●

Газета «Комсомольская правда»

(от 19.12.1973 г.)

«Звучат любимые песни»

Уже несколько лет В. Донцов из Киева пытался достать грамзаписи с песнями мастеров советской эстрады. Украинский дом грампластинок заказал большую партию этих пластинок Апрелевскому заводу. Но заявка не была выполнена. Об этом и написал нам В. Донцов в своём письме, которое было опубликовано 26 сентября.

Редакция получила ответ заместителя генерального директора Всесоюзной фирмы грампластинок «Мелодия» В. Гудева. В нём говорится, что руководители Апрелевского завода за несвоевременное выполнение заказа Украинского дома грампластинок серьёзно предупреждены. Сей-

час пластинки, о которых шла речь, отправлены заказчиком в требуемом количестве (без подписи).

●

Газета «Советская культура»

(от 2.01.1974 г. № 10563)

Уважаемые товарищи!

В ответ на наш запрос зам. директора Апрелевского завода грам-пластинок тов. Артемов сообщил, что перечисленные в Вашем письме номера записей заводом выполнены и сданы Центральному дому грам-пластинок для реализации.

С уважением, литсотрудник отдела музыки Г. Гуляев

●

Письмо К. Тихонравова

(от 11.02.1974 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

В Москве три года назад умер муж Е.Н. Юровской Лазарь Михайлович Бернштейн, который давал Вам пластинки для переписи. Тем не менее, его вторая жена Семенчук Полина Павловна согласилась помочь чем может. Её адрес: Москва Г-359, ул. Академика Павлова, д. 38, кв. 148. Телефон 141-83-58. Я ей рассказал о Вашем желании написать книгу. Можете обращаться к ней, ссылаясь на мой разговор. С Кэто Джапаридзе мы сами в затруднении. Написали в Тбилиси по адресу Казбекская ул. 6, Табукашвили Мерабу Давыдовичу с предложением написать аннотацию (говорят, он пишет книгу о ней) и помочь нам при случае пластинками, какие в хорошем состоянии нам ещё не попались: «Роща», «Встреча», «Скажи ты мне», «Я устала, друзья», «К тебе, мой друг», «Тебе одной», «У высокого старого дуба», «Не вспоминай». Ответа пока ещё нет. О Шульженко пишет книгу Г. Скороходов. Думаю, что Утёсов также заслуживает отдельной книги. Панина, Вяльцева, Плевицкая будут записаны на днях. Приложу все силы, чтобы пластинки вышли скорее.

Нет ли у Вас хороших фото Джапаридзе, Церетели? Что касается укр. певцов, то это вопрос Киевской студии. Для того она и создана. Я думаю, надо начинать с Паторжинского (альбом) и Литвиненко-Вольгемут.

Уважающий Вас К.К. Тихонраков

●

Письмо К. Тихонравова

(от 23.08.1974 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

С большой благодарностью возвращаем Вам 2 фото Е.Н. Юровской.

Звонил П.П. Семенчук. Она пластинки отдала в Музей музыкальной культуры им. М. Глинки. Если я выберу время, то заеду посмотреть.

Реставрация, как Вы знаете, дело очень трудоёмкое. И начинается она со сбора материалов, то есть пластинок наиболее качественных. Этот сбор может продолжаться очень долго. Командировку в Ленинград, скажем, из-за нескольких пластинок не стоит делать. Поэтому ведётся предварительная переписка. А аннотация потребуется в конце реставрации. Так что не торопитесь приезжать. Может быть, через полгода по другому напишете. Я получил две аннотации, одну за другой. Считаю, что пока следует держаться последней редакции. Написано с душой, но многовато. Конечно, мы её отредактируем, когда придёт время.

С уважением К. Тихонравов

Письмо К. Тихонравова

(от 5.03.1975 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Действительно, я очень занят и редко Вам отвечаю. Хочу сообщить положение дел. М. Наровская – скоро будет записана на диск (плёнки А. Павлова и М. Мангушева). Вот её содержание: «Девушка с гор», «Калитка», «Оглянись», «Я старше вас», «Я так любила вас», «Ветка сирени», «Встреча», «Я люблю вас так безумно», «Всё как прежде», «Любила очи голубые», «Моя тень» (Опустилась ночь над Ленинградом), «Караван».

Ещё в записи есть три укр. песни («Бричка зелена», «Свтуше», «Ой, джигуне, джигуне»), которые, если найдём что-либо подходящее, выйдут отдельной маленькой пластинкой. Интересно, есть ли в Киеве ещё записи, кроме перечисленных здесь («Дружбу» и «Нет, не хочу» забраковали по исполнению). Теперь о Е. Юровской. Мы получили плёнки от Вас и от Мангушева. Пока ещё материала для пластинки не хватает. Когда будем иметь достаточно материала, начнём реставрацию. Вероятно, будет в этом году и пластинка Ю. Морфесси. Собирать материал ещё не начали, но Вашими пластинками очень интересуюсь. Плохо, что получать от Вас пластинки можно только когда Вы приезжаете в Москву.

Между прочим, в июне я уеду из Москвы на время отпуска. Не можете ли Вы оставить пластинки с гарантией полной сохранности, а для начала пришлите список имеющихся у Вас записей Ю. Морфесси. Относительно К. Сокольского, И. Кремер и др. пока вопрос открыт.

Будет выпуск также танцевальной музыки 30-х годов («Брызги шампанского», «Рио-Рита» и др). Безуспешно ищем пластинку Л. Руслановой «По Муромской дорожке» для выпуска 3-ей пластинки. Пластинка Аллы

Баяновой не продавалась, а несколько экземпляров её было подарено румынской делегацией. Так что достать её можно только случайно.

Уважающий Вас К. Тихонравов

●

Всесоюзная фирма грампластинок «Мелодия»

(от 8.08.1975 г. № 544)

Уважаемый товарищ Донцов!

В связи с Вашим письмом от 20.VII. сообщаю, что реставрация записей большинства перечисленных Вами артистов либо уже делается (частично) и пластинки вышли (например, пластинки Л. Руслановой, 2-я Г. Виноградова, 2-я Т. Церетели, по 1-й Е. Юровской, В. Бунчикова и В. Нечаева), либо такая работа ведётся (записи Ю. Морфесси, Г. Абрамова и других).

Записи М. Михайлова сохранились в недостаточном количестве для полной пластинки. Некоторые из них уже вошли в репертуар комплекта «Александр Цфасман».

Главный редактор фирмы А.А. Карпов

●

Всесоюзная студия грамзаписи

(от 4.10.1975 г. № 2477)

Всесоюзная студия грамзаписи на Ваше письмо, посланное в адрес фирмы «**Мелодия**» по вопросу реставрации выдающихся исполнителей прошлых лет сообщает, что в плане 1974 года предусмотрена реставрация записей Е. Юровской, Ю. Морфесси, М. Наровской, Г. Пирогова, мелодекламации, вок. квартет п/у Рязанова, К. Сокольского и др.

Названные Вами исполнители не могут быть включены в план 1976 г. по объёму работы. Вполне возможна их реставрация в будущем.

Зам. главного редактора К. Тихонравов

●

Издательство «Планета»

(от 29.10.1975 г.)

Уважаемый тов. Донцов!

В письме от 19/X-72 г. зав. редакцией жанровых открыток Ивушкина А.П. сообщала Вам о том, что Ваши пожелания будут учтены и по возможности выполнены.

В чем же сущность возможностей этой редакции?

Дело в том, что эта редакция занимается цветной съемкой и изданием современных сюжетов и тем.

К сожалению, мы не можем на сегодняшний день снять на цветную пленку таких замечательных мастеров эстрады, как И. Юрьева, К. Джаридзе, В. Козин и др.

Цветную фотографию Утесова Вы найдете в 1-м выпуске серии «Мастера советской эстрады». Клавдия Ивановна Шульженко не изъявила желаний сниматься на цвет. Вообще в нашем деле присутствуют известные редакционные трудности и тонкости, которые иногда не позволяют осуществить все то, что мы задумаем.

Попытайтесь сделать эту Вашу заявку редакциям, которые издают черно-белые открытки. Кроме того, в настоящее время редакция жанровых открыток реорганизовалась в редакцию жанровых научно-познавательных открыток и работает главным образом над иллюстрациями школьных пособий и научных работ НИИ.

Издания, подобные комплектам открыток «Мастера советской эстрады», находятся в типографиях как остаточные явления, они выйдут в 1976 году, но далее продолжаться не будут.

Главный редактор изд-ва «Планета» И. Казанский

Міністерство культури УРСР

(від 6.7.1976 р. № 11-1604)

Шановний товаришу Донцов В.П.!

Міністерство культури УРСР розглянуло Ваш лист про видання грампластинок видатних українських співаків. За дорученням Міністра культури УРСР тов. Романовського О.К. Українське відділення Всесоюзної студії грамзапису (тов. Кузик М.Я.) повідомило нас про стан справи.

Реставрація і записи українських співаків здійснюються відповідно до щорічного тематичного плану. Створено відповідний фонд записів цього розділу. До нього увійшли оперні та концертні програми таких співаків, як Д. Гнатюк, Є. Мірошніченко, А. Солов'яненко, П. Кармалюк, Б. Руденко, Ю. Гуляєв, Н. Ткаченко, А. Кікоть, кожний з яких записаний на 2-3-х та більше грампластинках. Протягом останніх років ведеться запис молодих, але вже визнаних співаків – лауреатів всесоюзних та міжнародних конкурсів, таких, як Г. Ципола, Є. Колесник, В. Загребельний, Р. Майборода, Л. Юрченко.

За останні 5 років після реставраційних робіт видано у новій технічній якості записи опер «Запорожець за Дунаєм», «Наталка Полтавка» з видатними співаками української оперної сцени І. Паторжинським, М. Литвиненко-Вольгемут, З. Гайдай, М. Гришком, Д. Гнатюком, а також окремо грампластинки З. Гайдай, три альбоми з записами програм Б. Гмирі. Вже повністю закінчено роботу по підготовці до випуску трьох альбомів-записів М. Гришка, М. Ворвулева, Є. Чавдар. Ці грампластинки до кінця цього року з'являться у продажу.

У 1977 році вийде перший випуск видання «Золоті голоси України» і розпочнеться робота по підготовці другого випуску, до якого увійдуть

записи саме тих співаків, про яких Ви згадуєте у своєму листі – М. Донця, Ю. Кипоренка-Доманського, М. Частія, О. Ропської, також М. Бем, В. Гужової та інших. В плані випуску 1977 р. також видання реставрованих записів І. Паторжинського і М. Литвиненко-Вольгемут.

Таким чином, розділ української вокальної музики весь час поповнюється новими грампластинками, про які Ви можете дізнаватися з діючих каталогів фірми «Мелодія». За пропозицією Міністерства культури УРСР у Києві фірмою «Мелодія» буде встановлено апаратуру для перепису унікальних грамзаписів, що зберігаються в музеях, власних зібраннях колекціонерів. Тому ми з вдячністю скористаємося можливістю звернутися також до Вашого зібрання грампластинок у державних інтересах.

Перший заст. Міністра культури УРСР Я.Д. Вітошинський

Министерство культуры УССР

(4.11.1976 г. № 11-М-1924)

Уважаемый товарищ Донцов!

Тов. Витошинский Я.Д. – первый заместитель Министра культуры УССР, просил меня ответить на Ваше второе письмо. Мы ещё раз внимательно за это время ознакомились с Вашими замечаниями в адрес аппаратной Всесоюзной студии грамзаписи, коллектива, который там трудится.

С Вашим первым и вторым письмом мы ознакомили ответственных редакторов аппаратной и обсудили их. Выяснилось, что Ваши предложения по грамзаписи альбома «Золотые голоса Украины», издания отдельных грампластинок певцов украинской оперной сцены не расходятся с утверждённым на 1977–1978 годы планом и работа по выполнению плана продолжается. В течение 1977 г. мы неоднократно проконтролируем ход работы аппаратной по разделу реставрации записей.

Начальник отдела музыкальных учреждений В.И. Лебедев

Всесоюзная фирма грампластинок «Мелодия»

(от 8.04.1977 г. № 948)

Уважаемый тов. Донцов!

В ответ на Ваше письмо, посланное в редакцию газеты «Советская культура», сообщаем, что Всесоюзная студия грамзаписи постоянно занимается реставрацией записей выдающихся украинских певцов. Уже выпущены пластинки О. Петрусенко, З. Гайдай, два альбома Б. Гмыри.

В ближайшее время выйдут альбомы с записями М. Гришко и Н. Ворвулева. В планах студии этого года реставрация и подготовка к выпуску записей М. Литвиненко-Вольгемут, И. Паторжинского.

Продолжается работа над альбомом «Украинские народные песни в исполнении Б. Гмыри».

Главный редактор С. Федоровцев

●

Всесоюзная фирма грампластинок «Мелодия»

(от 12.06.1977 г. № 671)

Уважаемый тов. Донцов!

В связи с Вашим письмом сообщаем, что редакция эстрадной музыки Всесоюзной студии грамзаписи (ред. Тихонравов К.К.) располагает достаточным количеством записей Ю. Морфесси, над которыми продолжают реставрационные работы.

Срок выпуска грампластинки с его записями в настоящий момент определить затруднительно.

Главный редактор И.А. Дмитриев

●

Всесоюзная фирма грампластинок «Мелодия»

(от 28.09.1977 г. № 2091)

Уважаемый т. Донцов!

В ответ на Ваше письмо сообщаем, что Всесоюзная студия грамзаписи постоянно занимается реставрацией записей известных украинских певцов. Так, за последние годы выпущены пластинки С. Крушельницкой, О. Петрусенко, З. Гайдай, Б. Гмыри, Гришко, Ворвулева. В настоящее время разрабатывается перспективный план работы по циклу «Золотые голоса Украины». Начата реставрация записей И. Паторжинского и М. Литвиненко-Вольгемут. Благодарим Вас за предложенную помощь в этой работе. Мы обязательно ею воспользуемся.

Директор ВСГ Б.Д. Владимирский

●

Українське відділення Всесоюзної студії грамзапису

(від 21.12.1977 р.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Очень рад был узнать о Вашем желании способствовать выходу в свет грампластинок с голосами певцов украинской оперной сцены. Несомненно, Ваша коллекция поможет в значительной мере в осуществлении этой задачи. Неоднократно знакомился с Вашими выступлениями в прессе, но, к глубокому сожалению, никак не представлялся случай познакомиться с Вами лично. Считаю, что письмо поможет нам установить прямой творческий контакт (Ваш адрес узнал из письма, направленного Вами на ВСГ тов. Владимирскому Б.Д.). Прошу связаться со мной по адресу: 252001 Киев-1, Крещатик 12, Украинское отделение Всесоюзной студии грамзаписи. Тел. 29-27-82.

С уважением, ответственный редактор Украинского отделения Всесоюзной студии грамзаписи Н.Я. Кузык

●
Журнал «Музыкальная жизнь»

(от 23.06.1978 г. № 14-12.)

Уважаемый тов. Донцов!

Редакция журнала «Музыкальная жизнь» по Вашей просьбе включает в перспективный план публикацию материалов о Б. Фомине.

Сведения о композиторе Вы сможете получить также в Союзе композиторов СССР по адресу: Москва, К-9, ул. Неждановой, д. № 8/10.

Зав. отделом Лебедев

●
Всесоюзная студия грамзаписи фирмы «Мелодия»

(от 21.09.1978 г. № 1483)

Уважаемый Виталий Петрович!

Всесоюзная студия грамзаписи на Ваше письмо сообщает, что с принятым планом записей на грампластинки на 1979–1980 гг. предусмотрены записи Ю. Морфесси, М. Михайлова, И. Шмелёва, Л. Кострицы.

По утверждению плана студия приступит к реставрации названных записей.

И.о. директора студии С. Федоровцев

●
Издательство «Музыка»

(02-10 от 7.02.1979 г.)

Уважаемый т. Донцов В.П.!

Издательство «Музыка» получило Вашу заявку о включении в план издательства темы «Эстрадные певцы прошлых лет».

О решении издательства Вам будет сообщено после рассмотрения заявки на редакционном совете книжной редакции.

С уважением, заместитель главного редактора А. Зорина

●
Всесоюзная фирма грампластинок «Мелодия»

(от 24.06.1980 г. № 107 МК)

Уважаемый т. Донцов!

В настоящее время на Всесоюзной фирме «Мелодия» формируется проект плана грамзаписей на 1981–82 гг., который в одобренном художественным советом фирмы виде будет представлен для утверждения Коллегии Министерства культуры СССР,

Ваше предложение принято к рассмотрению.

Редактор Н. Ярославцева

●

Міністерство культури УРСР

(від 16.02.1981 р. № 11-М-255)

Донцову В.П.

Репертуарно-редакційна колегія по музиці, ознайомившись із пропозиціями та побажаннями, викладеними у Вашому листі, повідомляє, що Всесоюзна фірма грампластинок «Мелодія» за планом 1981-1982 рр. випустить у серії «Передплатні видання» записи І. Паторжинського та М. Литвиненко-Вольгемут. Київська редакція фірми «Мелодія» вже підготувала до випуску три платівки з записами І. Паторжинського. Крім того на 1981-1982 рр. передбачений випуск також ряду пластинок із записами таких відомих вокалістів, як А. Солов'яненко, М. Стеф'юк, А. Кочерга, Л. Остапенко, М. Байко. Додатково до плану включено підготовку реставрації вибраних записів М. Донця та Ю. Кипоренка-Доманського.

З повагою – головний редактор колегії К.І. Котенко

●

Всесоюзная фирма грампластинок «Мелодия»

(от 30.08.1982 г. 86 МК)

Уважаемый г. Донцов!

В связи с Вашим письмом в Министерство культуры СССР, переданным в Управление фирмы «Мелодия» для рассмотрения и ответа, сообщаем, что в настоящее время вопрос о выпуске грампластинок с песнями В. Козина находится в стадии рассмотрения соответствующими инстанциями.

Главный редактор Н.В. Попов

●

Українське радіо

(від 23.11.1982 р. 174164/78)

Шановний тов. Донцов!

Приємно, що передача «Дзвонкова криниця» викликала у Вас інтерес. Листа, в якому Ви висловлюєте цікаві міркування щодо творчої індивідуальності О. Петрусенко, ми передали ведучим передачі С.Й. Гриці та М.М. Кречку.

Ваші побажання редакція врахує, хоча не все зможе виконати, адже ми показуємо українську народну пісню у виконанні майстрів мистецтва. А у співаків минулого, імена яких Ви називаєте, мало залишилося записів саме народних пісень.

У найближчій передачі, яка відбудеться 28.XI., Ви ознайомитесь з виконавським мистецтвом заслужених артистів УРСР Ф. Жарка та Н. Матвієнко.

З повагою, редактор К. Войтех

●

Всесоюзная студия грамзаписи

(Москва, 1982 г.)

Уважаемый тов. Донцов!

В ответ на Ваше письмо по поводу долгоиграющего диска В. Козина сообщаем, что, поскольку артист Козин был неоднократно репрессирован органами Советской власти, для выпуска его пластинки необходимо специальное разрешение.

Пока такого разрешения у нас нет.

С уважением, зам. главного редактора ВСГ К. Тихонравов

●

Республиканский Дом актёра

(на письмо от 22.07.1983 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Мы полностью солидарны с Вами в вопросе документального фиксирования выступлений и вечеров памяти выдающихся мастеров искусства. К сожалению, это не делалось в прошлом из-за отсутствия базы.

В настоящее время, когда Республиканский Дом актёра имеет собственное помещение, закуплена и смонтирована аппаратура, созданы возможности осуществления записи и создания фонотеки.

Принят в штат специальный фотограф, который, начиная с 1982 г., производит фотосъёмку всех мероприятий. Ряд вечеров снимался на видеоплёнку и показывался по телевидению. Многие вечера записывались редакциями радиовещания.

В отношении прекращения традиции проведения вечеров памяти Вы неправы. Эта традиция никогда не прерывалась, наоборот, получила более широкое развитие. Например, только в сезоне 1982–1983 гг. проведены такие вечера, посвящённые творчеству С. Гулака-Артемовского, М. Донца, К. Станиславского, В. Василько, К. Марджанова, Я. Галана, Я. Гашека, Кароля Шимановского, Хосе Марти, Йозефа Тыла.

Проведен День Государственного музея театрального, музыкального и киноискусства с выставкой мемориальных экспонатов и рассказов о творчестве деятелей театрального искусства прошлого.

В настоящее время готовится вечер памяти Б. Гмыри и др. Мы были бы искренне рады Вашему участию в мероприятиях РДА по увековечиванию памяти и сбережению наследства выдающихся мастеров театрального искусства.

С уважением к Вам Я.Д. Витошинский, директор Республиканского Дома актёра, засл. деятель искусств УССР.

●
Письмо Украинского радио

(от 19.10.1983 г.)

Уважаемый товарищ!

Конечно же, Ваше замечание чересчур, на мой взгляд, резкое по форме, – справедливо. Очень часто мы сталкиваемся со случаями неудачного форсирования звука во время исполнения песен. Как видно, не обошла эта беда и Виктора Шпортюко, лауреата Всесоюзного конкурса «С песней по жизни». Певец он опытный, и будем надеяться, что, ознакомившись с Вашим письмом, обязательно учтёт Ваше замечание.

В отношении формулировки «не менее вульгарно прозвучала песня в исполнении Н. Гнатюка» – она несправедлива. Песня А. Морозова «Куда ушла любовь» имеет в исполнении этого артиста иронический оттенок – жаль, что этого Вы не заметили. Мастерство же Н. Гнатюка, заслуженного артиста УССР, лауреата международных и всесоюзных конкурсов, у нас сомнений не вызывает. Со своей стороны мы в дальнейшем учтём Ваши пожелания и замечания также по той части письма, где Вы говорите о С. Ротару и Н. Яремчуке – и не будем включать в программы песни, исполненные в вульгарной манере. Спасибо за интересное, содержательное письмо. Хотелось бы, чтобы авторство не было тайным – раскройте инициалы!

С уважением, ст. музыкальный редактор В. Герасимов

●
Ленинградский гос. архив литературы и искусства

(от 22.03.1984 г. № 57)

тов. Донцову

Сообщаем, что в неполных документах Ленинградского союза работников искусств хранится заявление артистки Нины Викторовны Дулькевич от 03.12.1925 г. с просьбой разрешить ей устроить в филармонии вечер в связи с тем, что она выступала «исключительно на концертной эстраде в течение пятнадцати лет» (ф. 283, оп. 2, д. 1045, л.1). Других сведений в архиве не обнаружено.

Директор архива А.В. Истомин, Зав. отделом информации, публикации и научного использования документов А.К. Бонитенко

●
Ленинградский гос. архив литературы и искусства

(от 04.04.1984 г. № 711/8-1)

Уважаемый Виталий Петрович!

В ответ на Ваше письмо сообщаем, что в Научно-справочной библиотеке музея биографических данных о певице Н.В. Дулькевич и композиторе Б.И. Фомине – нет.

В библиографическом кабинете Центральной научной библиотеки ВТО имеется картотека с указанием периодических изданий, в которых были опубликованы рецензии на выступления Н.В. Дулькевич и Б.И. Фомина. Рекомендуем Вам обратиться в Центральную научную библиотеку ВТО по адресу: 103031, Москва, Страстной бульвар, 1034.

Зам. директора музея А.А. Макаров

●

Письмо Е. Уваровой

(от 24.04. 1984 г.)

Многоуважаемый Виталий Петрович!

Прежде всего, прошу меня извинить за долгое молчание, которое было связано с моим отсутствием. Думаю, что Ваше собрание представляет большой интерес. Если мне удастся быть в Киеве, буду просить Вас о любезности – разрешить познакомиться с Вашими материалами.

К сожалению, я пока мало чем могу быть Вам полезной. У нас в институте интересующих Вас сведений нет. О Борисе Фомине знаю, что он много работал в различных театрах миниатюр. Один из последних – «Ястребок» суровой военной зимой 1941/1942 года в Москве.

Будем надеяться, что однажды всё-таки появится энциклопедия по эстраде, где можно будет найти хоть какие-то сведения о людях, в своё время известных. Что касается Ваших материалов, то я посоветовала бы Вам обратиться к Григорию Марковичу Полячеку в Ленинграде, о котором писала газета «Советская культура» как об основателе музея эстрады. Им собрано много интересного и собрание пополняется. Адрес Полячека: Ленинград 191011, переулок Крылова, 7, кв. 10.

С уважением и самыми добрыми пожеланиями – ст. научный сотрудник ВНИИ искусствоведения Е. Уварова

●

Центральный государственный архив литературы и искусства

(от 04.05.1984 г. № 531/4-2)

Уважаемый Виталий Петрович!

Многие материалы, о которых Вы нам сообщили в письме от 11 апреля с.г., нас заинтересовали, и мы, безусловно, примем их на государственное хранение. Если у Вас сохранились экземпляры тех очерков, о которых Вы упоминаете в письме, то их также целесообразно присоединить к подлинным материалам.

Не откажите в любезности также написать короткую биографическую справку о себе с точной датой рождения, что нужно нам для нашей картотеки. Желаю Вам доброго здоровья

Директор архива Н.Б. Волкова

●

Центральный государственный архив литературы и искусства

(от 05.07.1984 г. № 768/4-2)

Уважаемый Виталий Петрович!

Собранные Вами материалы, посланные при препроводительном письме 09.06.84, нами получены. Часть материалов – подлинные письма, программы, рецензии, фото и т.п., то есть всё то, где есть какие-то биографические, творческие сведения об артистах эстрады, мы можем принять на государственное хранение, поместив их в наше Собрание архивов деятелей эстрады. Что же касается Вашей переписки с фирмой «Мелодия», то она не может быть нами принята, и мы готовы вернуть её Вам, если от Вас не поступит иного распоряжения.

Желаем Вам доброго здоровья и успехов в Вашей собирательской деятельности.

С уважением – директор архива Н.Б. Волкова

Зав. отделом комплектования М.Г. Козлова

●

**Отдел записи актов гражданского состояния
Ленгорисполкома. Областной и городской архивы**

(от 23.08.1984 г. № 1051)

На Ваше заявление с просьбой разыскать данные о смерти на гр. Дутькевич Нину Викторовну, горархив ЗАГС сообщает, что мы нашли запись о смерти за 1934 год № 3130 по Октябрьскому р-ну г. Ленинграда, ул. Садовая д. 55/57, куда Вы можете обратиться по всем интересующим Вас вопросам.

Зав. Облархивом ЗАГС г. Ленинграда (подпись)

●

Всесоюзная студия грамзаписи фирмы «Мелодия»

(от 29.09.1984 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Возникла необходимость переписи с пластинок И. Юрьевой, которые Вы когда-то любезно предоставляли, а мы почему-то не переписали. Или я ошибаюсь? Нужны: «Маленькое счастье» (475 В), «Счастливый путь» (474 А), «Сердце любимой» (476 А). «Всё прости ему» (670), «Ночь светла» (1959), «Улыбнись» (1958), «Грёзы» (1202), «Скучно, грустно» (1201), «Отчего» (1438).

Вопрос в том, сможете ли Вы как-нибудь при случае нам закинуть эти пластинки. Будем очень благодарны. Я возвращаюсь из отпуска 3 октября.

С уважением К. Тихонравов

●

Ленинградский государственный исторический архив

(№ 373 от 31.08.1984 г.)

Направляем запрос об исполнительнице русских песен и романсов Н.В. Дулькевич для исполнения и ответа заявителю. Одновременно сообщаем, что запрашиваемыми сведениями архив не располагает.

Приложение: запрос на 1 л. и конверт в первый адрес.

Зам. директора архива Н.Н. Съемщикова

Зав. отделом информации, публикации и научного использования документов Е.А. Сунцова

●

Издательство «Советская Энциклопедия»

Группа музыки

(№ 143 от 01.11.1984 г.)

Уважаемый тов. Донцов В.П. !

Благодарим Вас за внимание к нашим изданиям и за предложенный список композиторов и певцов, имена которых Вы считаете достойными включения в Музыкальный энциклопедический словарь.

В настоящее время редакция Музыки готовит к изданию однотомный Музыкальный энциклопедический словарь, куда войдут многие из названных Вами музыкальных деятелей. Кроме того, в 1973 – 82 гг. издательство выпустило в свет «Музыкальную энциклопедию» в 6 томах, где Вы можете найти интересующие Вас персоналии.

С уважением – зав. редакцией Степанова С.Р.

●

Газета «Известия»

Совета народных депутатов СССР

(от 26.11.1984 г. № 86-173092)

Уважаемый тов. Донцов!

Получили Ваше письмо. К большому сожалению, в данное время мы не сможем восполнить пробел в уже имеющейся у Вас информации о композиторе Б.И. Фомине. В индивидуальном порядке информацию такого рода редакция не даёт. Публикация специального материала об этом композиторе в ближайшей перспективе в редакционные планы не входит (возможности газеты в этом отношении очень ограничены). Однако, Ваше пожелание мы учтём и по возможности вернёмся к этому имени.

Можем порекомендовать Вам также обратиться в редакцию специального музыкального издания.

С уважением – корреспондент отдела писем Н. Шимбирёва

●

Издательство «Советская Энциклопедия»

Группа музыки

(от 03.01.1985 г. № 145)

Уважаемый Виталий Петрович!

Благодаприм Вас за любезное предложение предоставить материалы о ряде певцов. В предыдущем письме мы писали, что постараемся включить некоторых деятелей в «Музыкальный энциклопедический словарь». Обращаемся к Вам с предложением прислать небольшие статьи-справки (на $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{2}$ машинописной страницы) о Дулькевич, Морфесси, Юровской а также Харито. С уважением, зав. редакцией музыки Степанова С.Р.

●

Письмо К. Тихонравова

(от 5.05. 1985 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Заранее благодарю Вас за пластинки И. Юрьевой, которые Вы пришлёте с А.И. Железным. «Когда расстанутся друзья» – очень нужна. Я куда-то затерял Ваш список с записями Н. Дулькевич, не могли бы Вы его повторить? Поздравляю Вас также с праздником, желаю всего доброго.

А что такое «Большой вальс» с Юрьевой? Или эта песня под другим названием? С уважением К.К. Тихонравов

●

Издательство «Советская Энциклопедия»

Группа музыки

(от 12.09.1985 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Предложенный Вами на включение в «Музыкальный энциклопедический словарь» список артистов эстрады, обсуждался с главным редактором словаря Ю.В. Келдышем. Были одобрены следующие кандидатуры: Дулькевич Н.В., Козин В.А., Юровская Е.Н. Статьи о Тамаре Н.И. и Манзие В.Д. были запланированы ранее и уже подготовлены. Благодарим Вас за проделанную работу, подготовленный и присланный материал.

С уважением, зав. редакцией музыки Степанова С.Р.

●

Всесоюзная фирма грампластинок «Мелодия»

(от 3.10. 1985 г. № 303)

В ближайших планах фирмы «Мелодия» пластинки Н.В. Дулькевич нет. Поэтому разговор о публикации материала пока преждевременный.

Главный редактор Б.М. Васильев

●

Министерство культуры Украинской ССР

(от 17.09.1986 г. № д-1366/33-21/25-11)

Уважаемый Виталий Петрович!

Рассмотрев Ваше письмо, в котором идёт речь о выпуске долгоиграющих пластинок с записями голосов известных украинских советских певцов, сообщаем, что Киевская редакция Всесоюзной фирмы грампластинок «Мелодия» является лишь территориальным подразделением этой организации и работает в соответствии с её планами. Тематическими планами Всесоюзной фирмы ежегодно предусматривается выпуск не более 70 пластинок с записями художественных коллективов и отдельных исполнителей республики, осуществляемыми Киевской редакцией. План предусматривает записи симфонической, камерной, хоровой, народной музыки, творчества украинских композиторов, литературных произведений и произведений для детей, а также 1–2 пластинок, подготовленных в порядке реставрации. Только в последнее время были выпущены грампластинки известных украинских певцов – А. Соловьяненко, Г. Туфтиной, А. Мокренко, Л. Забиястой и др., реставрированы пластинки И. Паторжинского, З. Гайдай.

В настоящее время Киевской редакцией подготовлены для выпуска пластинки по архивным материалам М. Роменского и Л. Руденко. Выпуск долгоиграющих пластинок с реставрацией голосов известных украинских исполнителей будет осуществляться и в дальнейшем.

Нач. Главка театров и муз. учреждений А.А. Мирошниченко (подпись).

●

Письмо К. Тихонравова

(от 11.06.1987 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Всё получил. Большое спасибо. Не слушал и не переписывал. Очень занят, выпускаем П. Лещенко. Н. Дулькевич, которая находится в работе, бракуется звукооператором-реставратором. Говорит, что не так переписаны и просит снова дать ей пластинки. Хотел бы Вас просить, когда Вы приедете, захватите шесть пластинок:

1. «Я не хочу, чтоб свет узнал», «Белые, бледные»;
2. «Быстро промчались вы, дни», «Забыты нежные лобзанья»;
3. «Я молода, друг мой», «Чайка»;
4. «Осенний сон»;
5. «Оковы любви»;
6. «Не скажу никому».

Остальные записи – ленинградские.

Нет ли у Вас экземпляра «Советской музыки» № 2 за 1982 год, где Ваша статья о Морфесси? С возвратом. Хочу прочесть. Трудно выбраться в Ленинскую библиотеку. Спасибо большое.

Всего доброго К. Тихонравов

●

Всесоюзная студия грамзаписи фирмы «Мелодия»

(от 24.07.1990 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Вы мне прислали ряд замечаний по вопросу этикетки Ю. Морфесси.

Отвечаю: Почти всё возьму.

1. Конечно, будет «Отцвели хризантемы», а не «Хризантемы».
2. «Вы просите песен» будет Саша Макаров, а не А. Макаров.
3. Относительно Бакалейникова. Я посмотрел в Музыкальном словаре, там значится А. Бакалейников. Что ж, поставим А. Бакалейникова.
4. «Нет, нет, не хочу». В нотах значится П. Булахов, автора слов в советских изданиях не указано, а в дореволюционном издании указан В. Мещерский. Решили написать автором слов В. Мещерского.

5. Писать списком сопровождение не хочется. Я думаю написать на то, что есть, а на то чего нет, написать: «перепись с импортной пластинки».

В общем, спасибо за советы и помощь.

С уважением К.К. Тихонравов.

●

Издательство «Советская энциклопедия»

(от 25.02.1991 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Редакция Музыки благодарит Вас за ценные замечания, высказанные по поводу Музыкального энциклопедического словаря. Мы согласны с Вами в том, что персоналии отечественных – и в особенности эстрадных – исполнителей и композиторов представлены недостаточно полно. Однако Словарь был изначально ориентирован на музыкальное искусство академической традиции, поэтому многое в нём, что касается эстрадных жанров, фрагментарно.

В настоящее время Институт искусствоведения готовит для нашего издательства Энциклопедию русской эстрады, в которую, без сомнения, войдут все выдающиеся представители этого искусства, в том числе и те, которых Вы упомянули в письме. Кроме того, сейчас редакция работает над энциклопедией «Опера», в которую войдут имена упоминаемых Вами украинских певцов.

С уважением, зав. редакцией музыки Шестаков Г.Ю.

2. Частная переписка

Письмо А. Петрусенко

(от 02.02.1963 г.)

Hallo! My Dear Friend!

Ты, Виталий, прости меня, что я так долго не писал. Но на это было очень много причин. Во-первых, письмо твоё, написанное 15.02.62 I have received 26 числа. Во-вторых, я мотался по врачам по поводу ухудшения слуха и сейчас уже нахожусь в больнице и готовлюсь к операции. Надеюсь, что мне станет лучше. В третьих, ты не указал на конверте факультет (хотя указал кафедру) и письмо долго лежало в ректорате. Лучше всего пиши на Университет, но укажи более точно адрес: Киев-17, ул. Владимирская 60, Госуниверситет, биологический факультет, кафедра зоологии беспозвоночных, лаборатория энтомологии, Петрусенко А. – если ты всё это втиснешь на конверте, то письмо попадёт прямо ко мне в руки.

Дорогой друг! Не сердись на меня, что я не могу сейчас делать всё, что ты хочешь (а я знаю, что ты плохого никогда не хотел, особенно для меня). Я тебе во всём верю, но не настало ещё время действовать. Ведь мои «церберы» не дают мне и притронуться к вещам моей матери. На словах-то они не против, но на деле...

Но время за нас, а начало мы уже сделали, и пройдёт немного времени и всё будет в твоих руках, как говорят немцы: Anfang und Ende reichen einander die Hände. Иван Павлович Шкумат просил меня выслать ему хотя бы копию грамоты моей мамы о присвоении ей звания народной артистки, но я по известным тебе причинам ничего не могу сделать. Помоги мне, напиши ему. Пусть не теряет надежды, всё равно мы сделаем так, как ты захочешь.

Ну, друг, пока! Меня отрывают на всякие процедуры (именно «дуры») и не дают мне дописать.

...На этом будь здоров. Your friend Alik.

Письмо А. Петрусенко

(от 17.02. 1963 г.)

Дорогой друг!

Получил твоё письмо, но ответить сразу не мог, т. к. на другой день меня утащили на операцию. Долбили что-то в ухе около двух часов и очень вежливо через каждые десять минут спрашивали, как я себя чувствую. Ну, мне им приходилось отвечать, что в общем «ничаво», бывает, мол, и хуже. Но операция ничего не дала и я, повидимому, засел тут

прочно. Будут проводить на мне затяжное консервативное лечение. Сейчас я могу уже ходить и писать.

Звонил я к Е.Л. Лучицкой. Она потребовала от меня больничный адрес и скоро ко мне придёт. Ко мне ходит ежедневно моя подружка, которую ты года два тому назад видел со мной на Крещатике. Мамаша позволила быть у меня 3 раза за 3 недели.

Виталий, ты только не думай, что если я тебе не писал, то значит между нами что-то случилось. Мне ведь без тебя очень тяжело, я ничего не могу сделать. Даже Е.Л. Лучицкая не хочет, чтобы мои дома знали, что я с ней очень подружился, а я и тем более. А с тобой делать всё очень легко. Так что буду ждать твоего приезда, когда бы это ни было.

...Вот пока и всё. Прости меня, что сразу не ответил. Но буду впредь аккуратнее. Good bye. Your friend Alik.

P.S. Пару месяцев тому назад скончался мой самый лучший учитель английского и немецкого языков, с которым я тебя всё время собирался познакомить. Придётся дальше самому выкарабкиваться и самому всё учить.

Письмо А. Петрусенко

(без даты)

Дорогой Виталий!

Пишу тебе радостное письмо! Пластинка уже у меня!!! Твоё письмо подействовало на этого Оголевца как атомная бомба, он обозвал тебя последним подлецом и отъявленным негодяем за то, что ты предлагаешь ему деньги. И я шёл к нему не с пустыми руками: у Скоробагатько я взял Шаляпина (сцена у церкви) 1901 года записи¹ и потащил к нему. Но дед сказал, что таких у него уже две пластинки, а потом достал твоё письмо и стал мне его показывать и распекать тебя на все лады, а потом сказал, что «Стоить гора високая» у него в мамином исполнении – самая лучшая запись. Есть у него эта песня в исполнении Козловского и ещё 3-х – 4-х певцов и певиц, но мама лучше всех.

Он сказал, что не может дать, т.к. это у него коллекция, и что больше пластинок Петрусенко, чем у него (20 записей), ни у кого нет. Но я сказал, что если он мне даст ту пластинку, то у меня будет 25 записей, а у него 18. Это на него подействовало, а затем я сказал, чтобы он пластинку из своего каталога не вычёркивал, и что я ему достану через некоторое время дубликат и верну ему, а также пообещал через пару лет пополнить его фонотеку записями, которые у него отсутствуют.

---

¹ Видимо, это описка. Сцена у церкви (с М.А. Михайловой) записана в 1910 г. А.Ж.

В общем, наговорил ему «сорок бочек арестантов» (за что ты меня и ругаешь). Дед не выдержал, достал пластинку, сказал, что хочет с ней попрощаться, поставил на проигрыватель, затем достал плотный картонный конверт и отдал мне пластинку. Затем опять стал тебя поносить и сказал, что он тебе такое отпишет, что ты ему больше писать не захочешь.

За дуэт «Чорна хмара по діброві» я с ним не говорил, хватит пока с него и этого. Тебя я перед ним полностью реабилитировал, т.к. сказал, что всё это ты делал для меня. Он очень высоко это оценил, и стал спрашивать меня о тебе. Сейчас он уже другого мнения о тебе. Затем он сказал, что весьма сожалеет, что в своё время предложил мне обменять эту пластинку на Вертинского, Шаляпина и пр., т.к. такие вещи очень дорогие, да к тому же надо искать, тратить на них время и т.д. и т.п.

Я же стал расхваливать на все лады его фонотеку, ему это очень польстило (он оказался тщеславным старикашкой). Так что ты ему больше не пиши, а напиши о нём что-нибудь в какой-нибудь газете, ему это очень понравится. А остальные пластинки позже, «не все сразу», как сказал один попугай (расскажу-ка я тебе сказочку, наподобие той, что Саксаганский рассказывал маме – «Про голову і язика».

«У одного служащего в банковской конторе жил попугай. Клиенты к служащему валили толпой, и он ежеминутно восклицал: «Не все сразу, господа! По очереди, по очереди, прошу вас!». От частого повторения попугай выучил эту фразу и помогал хозяину наводить порядок среди клиентов. Но однажды попугай удрал, попал в джунгли и заблудился. Там на него напали дикие звери и стали его терзать. Бедный попугай накрылся крылом и жалобно произнёс: «Не все сразу, господа! По очереди, по очереди, прошу вас!».

Так что на Оголевца не надо так сразу наседать – всему своё время.

Теперь ещё одно. Мне удалось достать только один экземпляр книги, карточку которой я тебе посылаю. Там на стр. 107 упоминается о маминной мемориальной доске. Попробуй достать ещё пару экземпляров.

Вот, пока и все дела.

Теперь к тебе просьба. Сделай мне, пожалуйста, «мягкие пластинки» ещё раз с «Ой, я дівчина Полтавка», но закажи самый низкий тембр голоса. Сделай ещё раз также и «Отъезд партизан», пересними «Солоху», «Ой, вербо, вербо», «Видно шляхи Полтавськії» и то, что есть на магнитофонной ленте («Лугом іду», «Ой, джигуне, джигуне», «Плавай, плавай, лебедонько», «Ой, дівчино небого»). Но не всё сразу, а постепенно. Пришли ещё вырезки. И ещё к тебе *agrobere Anliegen* – приезжать ко мне, когда тебе вздумается да долго не церемониться, ибо я этого не люблю. Что тебе надо будет – всё делай у меня и совсем не стесняйся. Приезжай слушать «В кінці греблі» и «Стоїть гора високая».

Вот пока и всё. С приветом от всей семьи – твой Алик.

●

Письмо Г. Филипенко

(1964 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Летом я написала Вам письмо, но Вы, как видно, его не получили (писала я на институт). Книга о Петрусенко должна на днях выйти. Вы не представляете, какая волокита в издательстве. То много материала, то мало (после сокращения). Очень порезали книгу, много материала не поместили. У меня уже руки опустились, но кажется уже всё в порядке.

Сейчас не готов ещё переплёт и вклеивают фотографии. Тираж очень небольшой, всего 3.000 экз. Все боятся, что книга останется на полках, что её не купят, хотя она стоит всего 85 коп. Все мне твердят, что боятся убытка. Если Вас интересует книга, сделайте заявку по адресу г. Киев, ул. Свердлова, *видавництво «Мистецтво»*, тов. Дмитриевой Тамаре Александровне. К юбилею О. Петрусенко готовим большой вечер и возможно поездку на её родину в Балаклею. Посетим музей в Балаклее.

Алик женился. Живёт у своей жены где-то в Голосеево. Если будете в Киеве – заходите в УТТ¹. К сожалению Вашу статью не читала.

Пишите. Уважающая Вас Г. Филипенко.²

●

Письмо И. Юрьевой от 8 февраля 1974 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

По приезде из санатория застала Ваши письма. Благодарю за внимание и желание поместить моё имя в сборник певцов.

За свою долгую творческую жизнь я встречалась со многими интересными актёрами, но, к сожалению, память сохранила мало воспоминаний, а всеми моими творческими делами занимался мой муж, которого я потеряла 2 года тому назад, прожив с ним 46 лет. Эта потеря очень сильно на мне отразилась и вывела меня из колеи.

В Москве журнал «Эстрада и цирк» тоже обратился ко мне с такой же просьбой, как и Вы, но мне, к сожалению, сейчас трудно собраться с мыслями и восстановить всё в памяти.

Теперь я иногда выступаю в доме литераторов, журналистов или актёров, но всё это эпизодически. Относительно актёров, которые Вас интересуют, я могу Вам посоветовать обратиться к одному из моих поклонников в Ростов, такому же коллекционеру, как Вы. Думаю, Вам поможет. Посылаю его адрес: г. Ростов на Дону 11, ул. Народного ополчения, д. 61,

---

¹ Українське Театральне Товариство. А.Ж.

² Филипенко Галина Ивановна (1909–1981). Певица, сопрано, артистка передвижных оперных и музыкально-драматических коллективов Украины. А.Ж.

кв. 10. Мангушев Михаил Иванович, телефон дом. 6-04-98. Посылаю также фотографию, нужную Вам, можете её не возвращать, буду рада, если она Вам пригодится.

В дальнейшем, если мне удастся собраться с мыслями и написать немного о себе, тогда я Вам и пошлю эти воспоминания.

С искренним уважением И.Д. Юрьева

●

Письмо И. Яунзем от 17 февраля 1974 г.

Глубокоуважаемый Виталий Петрович!

Спасибо большое за внимание ко мне и за предполагаемый материал обо мне в Вашей очень нужной книжке (монографии) об эстрадных певцах 30 – 50 годов.

К сожалению, очень скудные сведения о таких певцах, как Шмелёв, Юровская, Джапаридзе, М. Михайлов, об их жизни и творчестве. Я тоже была с ними только знакома, но о жизни их ничего не знала, кроме того, что Ив. Шмелёв окончил Московскую консерваторию у Ксении Николаевны Дорлиак, – моего педагога, у которой я окончила Ленинградскую консерваторию. Что же касается материала обо мне. В 1968 году вышла моя книга «Человек идёт за песней» в издательстве «Молодая гвардия». Книга очень быстро разошлась, но она есть в театральных и других библиотеках. В своё время я дарила её очень щедро и сама осталась только с двумя книгами, которые очень берегу, так что, к моему сожалению, не могу Вам прислать хотя бы одну, чтобы Вы познакомились там с моей биографией и творческой жизнью.

В Киеве я подарила книгу Марфе Фоминичне Паторжинской, ибо писала о своих встречах с Иваном Сергеевичем Паторжинским, Горьким, Лучначарским, Прокофьевым и др. Думаю, что Вы книгу в Киеве найдёте.

А за Ваше внимание ко мне примите мою сердечную благодарность.

С уважением к Вам Ирма Петровна Яунзем

●

Письмо Р.Ф. Мелешко от 17 февраля 1974 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Ваше письмо я получил около недели назад, но отвечаю с опозданием по той причине, что хотел собрать о Екатерине Николаевне Юровской возможно больше сведений через лиц, более близко знавших её и, в первую очередь, от её постоянного аккомпаниатора Бориса Мандруса. Но вот я звоню ему ежедневно и в разные часы суток в течение этой недели, а к телефону никто не подходит. Возможно, что он в концертной поездке в другом городе. Сейчас он работает с певицей Евгенией Разиной.

Связался я по телефону с великолепным музыкантом-пианистом, работающим в этом же жанре, Зиновием Наумовичем Китаевым, но он о Юровской ничего не мог сказать, так как с момента ухода Прозоровского и до самой смерти Тамары Церетели работал с ней. Я об этом знаю прекрасно и даже совместно с ним аккомпанировал Тамаре Семёновне в нескольких грамзаписях, но я думаю, что, поскольку все они работали в одном жанре, то Китаев мог знать что-либо о Юровской. Единственно, что он мне сказал, что по его сведениям в Москве у Юровской нет никаких родных, и вообще никого не осталось. Есть у неё дочь, которая живёт во Львове и работает там в оперном театре. Думаю, что есть смысл Вам связаться с ней, если она ещё там. Вероятно, у неё есть и фотографии матери. Вряд ли кто другой поможет Вам в получении сведений о ней больше, чем её дочь.

Лично я знаю Екатерину Николаевну очень мало. В 1939 году нам предложили записать с ней пластинку. Я работал тогда в цыганском театре «Ромэн» Пластинка появилась с таким сопровождением: Р.Мелешко, И.Ром-Лебедев, В.Поляков (гитары) и Б.Мандрус (ф-но). На одной стороне был записан романс «Всё, как прежде», а на другой – «Вернись». Долгоиграющих пластинок тогда ещё не было.

Мои личные впечатления о встрече с этой певицей были самые от радные. Это был очень интеллигентный человек высокой культуры и безупречного вкуса. Голос её не поражал мощью оперного масштаба, но был необыкновенно мягким и проникновенным, что чрезвычайно соответствовало характеру того жанра, которому она себя посвятила.

Жила она на улице Кирова (сейчас не помню номер дома) и квартира её была обставлена строго, со вкусом, без всяких мещанских украшательств, что можно было бы ожидать от исполнительницы «цыганских» романсов.

В то время у нас с ней были довольно обширные планы в части дальнейших записей, но судьба распорядилась иначе. Сначала театр наш уехал на гастроль, потом что-то без конца мешало, а в 1941 году – война. Театр был «на колёсах» до 1943 года, а где-то во время войны (не помню когда именно) Екатерина Николаевна умерла¹. Вот, пожалуй, и всё, чем я могу поделиться с Вами, что касается Е.Н. Юровской.

О Тамаре Семёновне Церетели я мог бы сказать значительно больше, так как многие годы творчески с ней общался и сохранил о ней самую святую память. У меня есть и подаренная ею мне фотография. Но у Вас о Церетели очевидно достаточно сведений, поэтому добавлять от себя

---

¹ Е.Н. Юровская умерла уже после войны, в 1949 году. **А.Ж.**

ничего не буду. Если Вам понадобятся дополнения, то сообщите, и я пришлю.

Что касается Вадима Козина, то сообщить о нём могу очень мало. Ведь в основном он работал с пианистом, и его постоянным аккомпаниатором был такой блестящий музыкант, как Давид Ашкенази. Мы, гитаристы, (И. Ром-Лебедев, В. Поляков и я, Р. Мелешко) записали с ним всего несколько сторон грампластинок, в том числе известную «Калитку» А. Обухова, и близко не общались. Знаю только, что он был племянником артиста театра «Ромэн» Михаила Ильинского и двоюродным братом Варвары Вербицкой (тоже артистки «Ромэна»). Тот и другая умерли. Таким образом, с какой-то стороны в жилах Козина текла цыганская кровь, хотя внешне он ничем не напоминал цыгана.

В своё время, т.е. во второй половине 30-х годов и в 1940 - 1941 годах, В. Козин был кумиром эстрадных площадок, и на его концерты стремилась целая масса зрителей, оповещённая афишами, напечатанными аршинными буквами. Я не знаю, где он жил, – в Москве или Ленинграде, но когда нам приходилось с ним репетировать программу, то неизменно приходилось посещать его в номере какой-нибудь московской гостиницы.

Где сейчас Козин, и жив ли вообще, я не знаю. Помню только, что в начале 60-х годов наш театр был в гастрольной поездке на Украине. Когда мы приехали в Винницу, то рекламные щиты пестрели афишами Вадима Козина (это было после его освобождения из заключения). Но когда Козин узнал, что в Винницу приехал театр «Ромэн», он от концерта отказался, и билеты были возвращены зрителям.

Вот и всё, что я могу сказать Вам о Козине. Вчера (11 февр.) я связался по телефону с Давидом Ашкенази и рассказал ему о Вашем письме, попросив сообщить подробности о творческом пути, и вообще о творческой деятельности Козина. Ашкенази почему-то раздражился и сказал, что ничего он не знает и ничего не будет писать, добавив: «Сначала надо было узнать, будут ли публиковать материалы о Козине, а потом уже собирать сведения. На аналогичное письмо мне я ничего не ответил и отвечать не буду». Чем вызвано его раздражение, я не знаю, но от себя добавить больше ничего не могу. Если необходимо узнать ещё что-либо (о Т. Церетели или о других), то пишите мне по адресу: Москва, д-98, Живописная, 50, кв. 27. Мелешко Р.Ф.

С уважением к Вам (подпись). 12/II-74. Москва.

Письмо Р. Мелешко от 6 марта 1974 г.

Приветствую Вас, уважаемый тов. Донцов!

Получил Ваше письмо в конце февраля, но только сегодня, 5 марта, имею возможность ответить Вам: все эти дни пришлось поехать по Мос-

ковской области. Необходимо было помочь в выступлениях на эстраде отличной, на мой взгляд, исполнительнице старинного русского романса – Вере Донской. Это драматическая актриса Малого театра, но бог её наградила также и великолепным голосом. Работать с ней одно удовольствие. Самое приятное в её исполнении то, что она всегда несёт мысль, хотя и тембровым качеством голоса она не обижена. Если Вы любите кино, то Вы должны её узнать. Она сыграла главные роли в таких фильмах, как «Дорогой ценой» (Режиссёра Марка Донского, по Коцюбинскому), «Наймичка» (режиссёра Молостовой, по Т. Шевченко) и многих других картинах. Ну, да это я пишу между прочим, а сейчас постараюсь ответить по существу Вашего письма.

Голос Е.Н. Юровской мне тоже нравится, но всё же эталоном исполнительницы этого жанра для меня всегда являлась Тамара Семёновна Церетели. Возможно это ещё потому, что творчески я с ней был связан гораздо теснее, чем с другими исполнителями и исполнительницами. Кроме того, что она была превосходной, одарённой исполнительницей, она была ещё очень большой души человеком. Это была добрейшая женщина, которая всю жизнь за кого-то хлопотала, кому-то помогала, кому-то давала деньги, кому-то устраивала жилплощадь и всё это безвозмездно. Недаром на похоронах Т.С. (её гроб стоял в ЦДРИ) Зиновий Наумович Китаев, её аккомпаниатор, сказал: «Это была женщина, которая всю жизнь зарабатывала довольно большие деньги, а после своей смерти не оставила ничего. Умерла почти нищей».

Кому-кому, а мне это хорошо известно. Однажды, это было где-то в начале 50-х годов, мы должны были писать с ней пластинку. И вдруг я внезапно заболел. К ней на квартиру (она жила тогда на Каляевской улице) пришёл мой партнёр, гитарист Евг. Русанов. «А почему Ромы нет?» – спросила она. «Он заболел». Тогда она достала двухсотрублёвую облигацию золотого займа, передала Русанову со словами: «У меня сейчас денег нет, снеси эту облигацию в сберкассу, обменяй на деньги и отдай Роме». «Тамара Семёновна, не нужно, к чему такая щедрость!» – сказал Русанов, на что Т.С. ответила со своим очаровательным грузинским акцентом: «Зачем так говоришь? Если человек заболел, то нужно ему помочь!» Вот такая она была!

По образованию она медицинский работник (может, потому в её характере было столько милосердия), но одновременно она окончила и Тбилисскую консерваторию, если я не ошибаюсь. В начале 20-х годов она приехала в Москву, и её сразу заметил известный в те годы пианист и композитор Прозоровский, под руководством которого она быстро продвинулась на концертной эстраде, по праву заняв одно из первых мест среди исполнительниц этого жанра. Впоследствии Прозоровского сменил

отличный музыкант Зиновий Китаев, работавший с ней до последних дней её жизни.

У меня сохранилось несколько фотографий. Одна из них подарена лично мне, с дарственной надписью; ряд фотографий – с различными артистами в разных «ансамблях»: Церетели с В. Барсовой, с Рубеном Симоновым, с И. Ром-Лебедевым и ещё несколько разных. Но всё дело в том, что эти документальные фотографии у меня в единственных экземплярах каждая и если они ко мне не вернуться, то для меня это будет очень огорчительная утрата.

Не сердитесь на меня, но может случиться и так, что виноваты будете вовсе не Вы, а почта, мне ж от этого будет не легче. Может быть, мне удастся заказать здесь пересъёмку, и тогда дубликаты я смогу выслать Вам без возврата.

О Юровской я Вам не могу ничего добавить кроме того, что уже написал в предыдущем письме. Ну, о Козине я, пожалуй, тоже ничего добавить не могу, кроме высказывания о нём своего мнения, как об артисте. Был он, безусловно, одарённым человеком, с хорошим голосом и хорошей манерой исполнения. Сам себе он испортил жизнь, пытаясь увязать искусство с вещами, несовместимыми с искусством. Жив ли он сейчас, – не знаю, но если бы сейчас вышла в свет пластинка с его записями 30-х годов, то это было бы, конечно, очень интересно и даже нужно.

К сожалению, обыватели гораздо прочнее помнят не о том, что человек сделал в искусстве, а о вещах компрометирующих личность. Мне известен факт, звучащий как анекдот. В компании молодёжи зашёл разговор о музыке, и один из собеседников упомянул имя известного композитора. «А-а, – воскликнул один, – это тот, что...? Разве он писал ещё и музыку?» Как видите, главное, что сделано человеком в жизни, было этому типу совершенно неизвестно, а вот бытовая грязь до него дошла. Боюсь, что так именно произойдёт и с Козиним.

Аркадий Погодин, мне кажется, жив и живёт в Москве где-то на Ленинградском проспекте. Недавно я был в фирме «Мелодия», где мне сказали, что записи Погодина собираются переиздать, и даже худ. руководитель фирмы (зовут его Клавдий Клавдиевич) показал мне перечень произведений, исполняемых Погодиным, которые будут переизданы. «Здесь есть, – сказал он, – четыре вещи с Вами». Эти вещи мы писали с ним в 30-40 годах (не помню точно).

Что касается Петра Лещенко, то здесь я с Вами не согласен. Главное, что мне в нём не нравится, это то, что он не художник, хотя голос, как исполнительский инструмент, у него есть. Меня шокирует в нём отсутствие вкуса в подборе репертуара. Ведь он же явно направил своё

дарование на удовлетворение вкусов кабацких завсегдатаев. Правда, на такой сорт продукции всегда большой спрос, но ведь это не эстетика.

Мне как-то пришлось слышать магнитофонную запись «Луки» Баркова в исполнении анонимного артиста. Исполнено было очень здорово, с соответствующим подбором музыки и, прямо скажу, талантливо. Но ведь, в конечном счёте, это не искусство, и слушать было довольно противно.

Такое ощущение у меня оставляет Пётр Лещенко.

Вертинского тоже не очень жалую. Мне это представляется каким-то декадентско-рафинированным фокусом. Хотя совсем зачеркнуть его тоже нельзя. Мих. Мих. Яншин мне как-то сказал: «Даже самый плохой актёр всегда найдёт среди зрителей своих поклонников». Мне думается, что это верно. Вот пока и всё. Дайте знать – как поступить с фотографиями.

Будьте счастливы, с уважением Р. Мелешко.

Письмо Р. Мелешко от 17 марта 1974 г.

Приветствую Вас, уважаемый тов. Донцов!

Прошу прощения за такое официальное обращение, но я, к сожалению, не знаю Вашего имени и отчества. Очень прошу в Вашей следующей эпистолии заполнить этот пробел. Ладно? Спасибо!

Теперь о деле. Несколько слов о Тамаре Семёновне. Ведь я в предыдущем письме, помнится, изложил Вам почти всё, что я знаю о Церетели. Могу добавить только то, что родилась она 14 августа 1900 года в Грузии (Чиатури). В 1958 году получила звание заслуженной артистки Грузинской ССР. Дебютировала в Москве в 1920 году в жанре цыганского романса. Кто был её первый педагог по вокалу, – мне неизвестно, но в Москве, как я уже Вам писал, первым её руководителем и аккомпаниатором был композитор Прозоровский, который и представил её московскому зрителю, сразу же так полюбившуюся буквально всем. Потом, где-то в тридцатые годы, Прозоровский вынужден был оставить искусство по причинам весьма далёким от концертной деятельности, и Т.С. стала работать с пианистом (великолепный музыкант!) Зиновием Наумовичем Китаевым.

Официально считается, что концертную деятельность (как профессиональная певица) она прекратила в 1959 году. Но это только официально. На самом же деле она часто работала почти до самой своей смерти. Этому доказательство – фотографии, которые я всё же решил выслать Вам, считая со своей стороны неприличным (и не имеющим основания мотивом) не верить Вам. Давать характеристику её исполнительскому мастерству я считаю себя не вправе. Лично для себя я считаю её эталоном исполнительницы этого жанра, а голос (контральто) – отличным. Вероятно у Вас есть грамзаписи её исполнения, а раз так, то Вы

можете судить сами. О личных её качествах как человека я уже высказался ранее.

С Козиным творчески я был связан гораздо меньше, и, кроме того, что уже написал, ничего сказать не могу.

Посылаю одновременно с этим письмом 12 фотографий, из которых Вы можете выбрать те, что понадобятся Вам для дела и отдать их переснять. Ну, девять фотографий, мне думается, в комментариях не нужны. Все фамилии на обороте указаны. Три последние нужно пояснить, хотя они Вам уже возможно и не понадобятся.

Нина Владимировна Красавина. Певица и драматическая артистка театра «Ромэн». В театре проработала с его основания (1931 г.) до 1950-го или 52-го года. До театра работала на эстраде в известнейшем цыганском хоре Егора Полякова. Надежда Сергеевна Киселёва (Ляля Чёрная). Думаю, что это имя пояснять не нужно. Валентина Маненко. Артистка эстрады (Росконцерт) жанра старинного романса. С ней меня столкнула судьба по поводу того, что, пожелав петь под собственное сопровождение, она попросила меня с ней позаниматься. Но так как гитарой она не владела совсем, то я, естественно, отговорил её от такого несерьёзного шага. Ведь чтобы свободно аккомпанировать (тем более себе), нужно просто сначала учиться играть на гитаре, а это потребует не год и не два.

Кроме того, когда слабо владеющий инструментом аккомпанирует себе сам, то невольно его внимание делится и он «нигде» в обеих частях своего исполнительства: он и поёт плохо (отвлекая часть внимания на гитару) и тем более, играет тоже плохо. Где она сейчас, – я не знаю, но кажется, что последовала моему совету и поёт с сопровождением рояля. Вот, пожалуй, пока и всё.

Как только у Вас минует надобность в этом фотоматериале, убедительно прошу прислать мне его обратно. Вы сами понимаете, по каким причинам он мне дорог.

Жму Вашу руку. С уважением Р. Мелешко.

Письмо М. Табукашвили от 7 апреля 1974 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Отвечаю на Ваши вопросы по мере возможности. Дело в том, что в период Отечественной войны, кто мог заниматься анализом и освещением её¹ творчества? Были гораздо более важные дела, а потом никто не стал писать. С 1937 по 42 год Кэто пела в Ленинграде. С 26 марта 1942 года по 31 декабря 1944 года – Московское гастрольное объединение. С

---

¹ Речь идёт о певице, исполнительнице старинных романсов и жанровых песен Кэто Джапаридзе. А.Ж.

1945 по 1957 год – Грузинская филармония. Пела она в военных округах, госпиталях, воинских частях. Много писем, благодарностей. Пела и по радио.

Умерла в 1968 году, 20 сентября в Тбилиси от болезни сердца.

Вырезки из газет есть, но там только сухие даты, без освещения творческой стороны. Неполный перечень фронтовых и шуточных песен: «Баллада о корейском солдате», «Гимн международного союза», «Далеко-далеко», «За дальнею околицей», «Как служил солдат», «Кто хочет мира», «Летят перелётные птицы», «Письмо матери», «Про героев говорили», «Под вечерок примолкла война», «Россия наша Родина», «Тоска по родине», «Шахтёрский вальс», «Прощай, любимый город», «У переправы».

Вот и всё, чем могу помочь.

Напишите пару слов, когда получите, и пришлите материалы.

С уважением Мераб Табукашвили.

Письмо Р. Мелешко от 16 августа 1974 г.

Глубокоуважаемый Виталий Петрович, здравствуйте!

Вас беспокоит небезызвестный Вам гитарист Мелешко, и вот по какому поводу. Меня очень интересует книга, которую Вы готовите к выходу в свет, а именно: о вокалистах-исполнителях жанра старинного русского романса 20-х – 30-х годов нашего столетия.

Полагаю, что Вас не удивит такой интерес к этой книге с моей стороны, поскольку я сам долгое время «купался» в этой отрасли искусства.

Моя громадная к Вам просьба будет заключаться в следующем: как только издание поступит на полки книжных магазинов, – не сочтите за труд прислать мне два экземпляра этой книги заказной бандеролью, а деньги я вышлю Вам незамедлительно. А ещё лучше, если Вы пошлёте просто наложенным платежом. Таким образом, мне на почте просто не выдадут бандероль без уплаты стоимости наложенного платежа.

Заранее Вам благодарен. Надеюсь, что это не составит для Вас очень уж обременительного труда.

С уважением к Вам Р. Мелешко (подпись).

P.S. Прилагаю к этому письму только что вышедший мой авторский сборник, который хочу презентовать Вам на память.

P.P.S. Обращаюсь с этой просьбой потому, что раз издание киевское, то маловероятно надеяться разыскать его в Москве. Львиная доля тиража обычно остаётся в том городе, где издаётся книга. Короче говоря, я хочу подстраховаться, чтобы наверняка иметь книгу.

Ещё раз жму Вашу руку и благодарю.

●

Письмо Р. Мелешко от 23 ноября 1974 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Получил вчера Ваше письмо и сегодня, 23/XI, отвечаю Вам, предварительно созвонившись с некоторыми артистами, а именно с Клавдией Ивановной Шульженко и с Изабеллой Даниловной Юрьевой. Вы меня извините, Виталий Петрович, но Вы ставите меня в несколько неудобное положение. Дело в том, что Вы заставляете меня дублировать Вас: Клавдия Ивановна с удивлением спросила:

«Зачем тов. Донцов заставляет Вас звонить мне, если я от него получила письмо с просьбой на ту же тему? Но раз уж Вы позвонили, то не могу же я быть невежливой по отношению к Вам и скажу то, что знаю.

Екатерину Николаевну Юровскую я знаю мало и личной близкой дружбы у нас не было по той простой причине, что я была значительно моложе её и только начинала свой творческий путь, а Юровская была уже в зените славы. Но, тем не менее, слышала её не раз. Её исполнительское мастерство, темпераментное, содержательное и всегда с настроением, мне нравилось. К сожалению, большего я о ней сказать ничего не могу, так как наша с ней деятельность проходила «в разных сферах», если можно так сказать, «в других горизонтах», что ли. А в общем, я её уважала и ценила как большого мастера своего жанра. Товарищу же Донцову я собираюсь написать письмо сама и, очевидно, на днях это сделаю».

И.Д. Юрьевой Вы, оказывается, тоже писали. Я ей позвонил и с ней, конечно, мне было разговаривать значительно легче потому, что с ней я работал и меня она знает, чего нельзя сказать о Шульженко.

Изабелла Даниловна сказала следующее:

«О Юровской я могу сказать только то, что знала её как хорошую певицу и ценила её искусство, хотя в одних и тех же концертах не встречалась с ней почти никогда потому, что мы ведь с ней, в сущности, исполнительницы были одноплановые, точнее – одного и того же жанра. А хорошие организаторы концертов (в то время таких было много) никогда не составляли программы таким образом, чтобы могли встретиться два исполнителя одного жанра. Ведь концерт – это не конкурс. Так строилась программа в сборных концертах. В большинстве же случаев у нас с ней были самостоятельные концерты: у неё – свой, а у меня – тоже свой. В общем, как об артистке могу сказать о ней только хоршее».

Адреса Дм. Покрасса у меня тоже нет, а в телефонной книге его телефон не указан. Знаю, что долгое время Юровской сопровождал Б.Мандрус. С Григорьевым мне связаться тоже не удалось. Кроме того, у меня есть опасение, что стану беспокоить этих товарищей уже после того, как Вы прислали и им письма. Ведь не каждый может терпимо и тактично отнестись к неоднократно задаваемым одним и тем же вопросам, как это сделали Шульженко и Юрьева. Тем более, как мне известно, М. Григорьев довольно раздражительный товарищ. Свои личные впечатления о встречах с Екатериной Николаевной я писал Вам в одном из

предыдущих писем. Если это письмо не сохранилось, то вкратце повторю.

Юровская была безусловно высокоодарённая артистка, в совершенстве владеющая своим вокальным инструментом, то есть голосом, и одна из немногих певиц, хорошо знающая, о чём она поёт, а отсюда каждое исполняемое произведение приобретало свою окраску, в зависимости от музыкального и текстового содержания. Это дано не многим.

Поэтому с ней приятно было работать. Добавлю к этому (это уже не для журнальной статьи), что таким качеством из современных певиц обладает, пожалуй, только Вера Донская, работать с которой – одно наслаждение. Вот, пожалуй, всё, что я могу сказать в ответ на Ваше письмо.

Всего доброго. С уважением к Вам Р. Мелешко

Письмо Полины Павловны Семенюк , 1974 г.

Уважаемый тов. Донцов!

Обращаюсь к Вам по фамилии, т.к. Вы не указали своё И.О.

Посылаю Вам одну из фотографий Юровской Е. (без возврата). У меня их есть достаточно.

Кратко перечисляю, что у меня имеется о ней: 1. Фото в разные периоды её жизни; 2. Афиши; 3. Грамоты за участие в концертах на фронте, на Дальнем Востоке и др. 4. Документы, справки, относящиеся к её концертной деятельности, удостоверение о её персональной пенсии. Список песен и романсов, ею исполненных в разное время; 5. Несколько программ её концертов, утверждённых Главреперткомом; 6. Вырезки из газет.

Из имеющейся анкеты, документов и автобиографии Юровская родилась в 1886 г., умерла в 1949 г., похоронена в Москве на Ваганьковском кладбище. У неё были две дочери, кажется, Ольга и Анна, обе артистки. Дочери жили с самого детства и воспитывались у Юровской в г.Киеве по Тургеневской ул. 6, кв. 42. Сёстры – вдовы М.Н., Е.Н., Л.Н. Панкратовы, которых Юровская обеспечивала материально почти всю жизнь.

Очевидно там и до настоящего времени живёт одна из дочерей Юровской, бывшая артистка Музыкальной комедии в Киеве. Возможно, что ещё живы кто-либо из её сестёр, если они были моложе её, ведь Юровской в этом году исполнилось бы 88 лет. Может, Вы что-либо разыщите о ней. По этим адресам попробую разыскать для Вас кого-либо, знавших и помнящих Юровскую. Об этом напишу, когда всё выясню досконально.

Уважаемый тов. Донцов В.П., я разыскала двух аккомпаниаторов Юровской: с Григорьевым Михаилом Григорьевичем она работала про-

должительное время и была с ним очень дружна. Он жив и работает в Госконцерте (сейчас он где-то в гастрольной поездке).

Второй – Мандрус. Вы с ним уже связались без моей помощи. Ещё живы две бывшие артистки Деметр и Арнольди. Они давно не выступают. Они работали с Юровской в тот период, когда она выступала в кафешантане. Если Вас будет интересовать этот период жизни Юровской, то они с удовольствием поделаются с Вами своими воспоминаниями. Но т.к. они старенькие, то писать Вам не смогут. Если же Вы приедете в Москву, то я их с Вами свяжу. Они ещё помнят первого супруга Юровской, фамилию которого она и носила. Дочери Юровской от него. Он давно умер.

С уважением Полина Семенюк.

P.S. Кажется, первое письмо я не подписала, прошу извинить – виноват мой склероз.

Письмо Г. Виноградова от декабря 1974 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Я получил Ваше письмо и, сознаюсь, нахожусь в затруднительном положении. Я сделал вывод, что мне предстоит произвести на свет большой литературный труд. Сложная вещь – написать подробную биографию! Сожалею, что природа не наградила меня даром писателя. Я попробовал было сделать несколько заметок на вокальные темы, но убедился, что из этого ничего не выйдет, и бросил.

С другой стороны, мне не хочется и Вас огорчить, поэтому хочу предложить Вам компромиссное решение вопроса. Коротко в протокольном порядке я изложу где, когда и что я делал, а Вам предстоит только расшифровать мои записи и придать им литературный вид. Итак.

16 ноября 1908 г., г. Казань. Родился в семье служащего. Мать домохозяйка. Кроме меня ещё два брата и сестра. С 8-ми лет отец заставил меня встать на клирос в церкви, где я познал элементы музыкальной грамоты. Пел альтом. Отец, старший брат и сестра тоже пели в церкви.

Одновременно я начал брать уроки по скрипке в клубе железнодорожников у Э.Г. Ивановой-Цейтлин.

1926 г. После смерти отца (в результате голодных лет и истощения) мне пришлось поступить учиться на телеграфно-эксплуатационные курсы железнодорожников, которые окончил через год и стал телеграфистом. Занятия по скрипке и пение в церкви я не бросил (пел до 1931 г.), хотя стал брать уроки игры на скрипке у А.А. Литвинова (надо проверить по энциклопедии, кажется, он народный артист) в Восточно-музыкальном техникуме. Закончил в 1931 году. На выпуске исполнялся квартет Моцарта Соль-мажор (я – альтист).

Весной 1931 года я поступил на Рабфак связи в г.Казани на IV курс. Осенью окончил и был направлен в Москву в Военную инженерно-техническую академию связи им. Подбельского. Будучи слушателем академии, я принимал активное участие в городской самодеятельности сначала в клубе им. Ногина, затем в Центральном доме художественной самодеятельности, которым руководил Н.С. Голованов.

Принимал участие во всех смотрах и олимпиадах. Тяга к музыке толкнула меня сделать решительный шаг в своей жизни со 2-го семестра V курса. Я академию оставил и начал работать на «разовых» концертах.

Это был уже 1937 год. Начал брать уроки пения у М.Л. Львова (до этого имел недолгое общение с профессором Московской консерватории Н.Г. Райским). Многолетняя работа с этим педагогом меня многому научила. Вместе с ним была подготовлена большая программа, с которой я выступил в первом Всесоюзном конкурсе вокалистов (1937–38), где я получил звание лауреата (с работой этого конкурса можно познакомиться в печати тех лет, где есть статьи В.В. Барсовой, Н.А. Обуховой и др.) Таким образом, началась моя профессиональная жизнь певца. Мною были подготовлены и исполнены объёмные работы, как то: Шуман «Любовь поэта», Шуберт «Прекрасная мельничиха», Бетховен «К далёкой возлюбленной», Шапорин «Далёкая юность» и др., которые я просто сейчас не могу вспомнить. Мною были исполнены в большом количестве образцы западной песенной литературы, русская классическая музыка, народная песня, старинный русский романс и, конечно же, советская песня.

1941 г. Война. Мобилизация. Я в составе эстрадного ансамбля, написанного к ООПО.НКО (Отдельный образцово-показательный оркестр НКО), которым руководил С.А. Чернецкий. До 1943 г. находился на различных фронтах войны: Западном, Брянском, Воронежском и др. В 1943 г. переведен в Краснознамённый им. А.В. Александрова ансамбль песни и пляски, где проработал до 1951 года. С ансамблем побывал в зарубежных странах, как то: Польша, Чехословакия, Румыния, Венгрия, Болгария, Финляндия. (Стоило бы попросить в ансамбле выдержки из зарубежных газет, писавших о выступлениях ансамбля и где, вероятно, есть кое-что, касающееся меня). С 1951 года я работаю в системе Гастрольбюро СССР как гастролёр. Сольные концерты по Союзу. В 1963 г. вышел на пенсию и перешёл на педагогическую работу в ВТМЭИ (Всероссийская творческая мастерская эстрадного искусства), где продолжаю работать и по настоящее время. Много эстрадных певцов и исполнителей выпустила мастерская. Они благополучно работают в разных точках страны. Вот, уважаемый Виталий Петрович, коротко всё, что я могу Вам сообщить. Если бы не телефонный звонок от В.Бунчикова, я, возможно, и не ответил бы на Ваш запрос. Я много получаю просьб от разных лиц о моей

биографии. Это всё частные, любопытные лица, которым я не считаю нужным отвечать.

Добавлю, что за свою короткую певческую жизнь я успел записать большое количество грампластинок и плёнок, учесть их количество я не в состоянии. Среди этих записей много фундаментальных произведений, как то: Шуберт, Шуман, Бетховен, русский романс, советская песня. Интересная запись дуэта с В.В. Барсовой в «Ромео и Джульетта» П.И.Чайковского. Судьба этой записи на сегодня мне не известна. Кажется, она погибла.

Виталий Петрович! Тот факт, что я не переписываю набело и не печатаю на машинке свои наброски, совершенно не говорит о моём к Вам неуважении. В начале своих записей я предупредил, что писанина, да ещё в таком размере, не по моему плечу. Поэтому прошу меня извинить. Я сделал всё, что мог. Кроме того, я очень устаю на работе. Воспитание певцов – работа нервная. Фотографию посылаю, какая есть, т.к. никогда не фотографировался (сапожник без сапог), будучи сам страстным любителем фотографии и киносъёмки.

P.S. Работая на радио, я исполнил ряд оперных партий в операх, которые Радиокomitee ставил в концертном исполнении. Среди них Моцарт – Дон Оттавио из «Дон Жуана», Тамино из «Волшебной флейты» В.А. Моцарта, Вильгельм из оп. «Миньон» А. Тома и много других.

Желаю от души успеха в Вашей трудной работе.

Жму руку – Георгий Виноградов

●

Письмо В. Бунчикова от 28 июня 1975 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Вчера имел счастье приобрести пластинку в «Мелодии». Очень хорошее оформление. Жаль, что мало дуэтов. Что ж, большое спасибо Вам. Если бы не Вы и Ваша настойчивость, конечно, пластинка не вышла бы. Мне бы хотелось Вам вручить пластинку с дарственной надписью.¹ Я думаю, что это удастся в этом же году.

Примите моё уважение – В.А. Бунчиков

●

Письмо И. Юрьевой от 07.1975 г.

Догогой Виталий Петрович!

После разговора с Вами по телефону моя приятельница купила Вам две пластинки Юровской. Как Вам их переслать, этим уж она сама зай-

---

¹ Речь идёт о долгоиграющей пластинке № 37131-32 «Владимир Нечаев и Владимир Бунчиков поют песни военных лет». А.Ж.

мётся. Я ещё не читала Вашу аннотацию и не слушала пластинку. Честно говоря, мне сейчас не до этого!

Сегодня говорила с Клавдием Клавдиевичем относительно вальса Строка. Мне бы хотелось его включить, но пластинки этой у меня нет, она есть у сына Строка, он обещал ему написать. Что касается остальных вещей, я уже не помню. Он спрашивал, есть ли у меня, а у меня больше ничего нет. Ему нравится пластинка «Когда падают листья». Вы её ему дали. Сейчас у меня забита голова сестрой, завтра отправлю её в больницу. Как говорится, «на душе кошки скребут».

Пусть он Вам скажет, чего у него нет. Относительно «Пой, цыган», думаю, не пойдёт: псевдоцыганская. Говорят, лучше старинные романсы, такие, как «Сияла ночь». Только романсы, я считаю, будет скучно. Но мне сказали, что в сентябре будут реставрировать, очевидно, я его не (совсем) поняла. Кое-что уже смотрели.

Всего Вам наилучшего. Уважающая Вас Изабелла Юрьева

●

Письмо В. Бунчикова от 14 октября 1975 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Ваше письмо и программу я получил. Не знаю, как Вас отблагодарить. Сколько Вы силы на нас потратили. И хорошо, что не напрасно. Благодаря Вам выпустили нашу пластинку. Очень жаль, что «Мелодия» не выпускает пластинку с записями из оперетт. У меня очень много таких записей, как западных, так и советских композиторов. Попробую зайти к Владимирскому.

Передачу о Нечаеве буду слушать, мой приёмник берёт Киев. Я надеюсь, что буду жив и здоров. Я буду в Киеве в 1976 году и Вам привезу мою сольную пластинку и дуэты.

Примите моё уважение – В. Бунчиков

●

Письмо К. Нечаевой от 22.10.1975 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Прежде всего, извините за долгое молчание. Одолевали разные заботы и нескончаемые дела. Ваш подарок, за который все мы Вам очень благодарны, я получила в конце лета. Весной в одном из писем Вы писали, что эта пластинка должна была поступить в продажу ко дню Победы. Мы спрашивали её в это время в магазинах, но, очевидно, «Мелодия» задержалась с выпуском, так как в магазинах её нигде не было. Но позднее, в середине лета она была уже распродана. Поэтому Ваш подарок оказался единственной возможностью для нас послушать эти великолеп-

ные записи. Ваша аннотация на альбоме, написанная с большим чувством, понравилась всем, кто её читал.

К сожалению, мы не смогли послушать передачу Украинского радио, которую Вы составили. Но мы все уверены, что Ваш музыкальный вкус, талант журналиста и незаурядные способности организатора, сделали эту передачу, безусловно, интересной. Мне, конечно, хотелось бы послушать запись этой передачи, если это не представляет для Вас больших трудностей. Ещё раз большое Вам спасибо за Ваши усилия.

Все мы желаем Вам успехов в Вашем благородном деле. Очень хотелось бы Вас увидеть в нашей семье. Приезжайте к нам, пожалуйста.

Нечаев Владимир Александрович
Заслуженный артист РСФСР
(1908 – 1969)

Владимир Александрович Нечаев родился 28 июля 1908 года в селе Ново-Малиново (Нечаевка) Новосильского района Орловской области в семье крестьянина.

В 1926 году он приехал в Москву, где начал свой трудовой путь как рабочий-строитель. Участвовал в сооружении Шатурской ГРЭС, Центрального телеграфа, кинотеатра «Ударник» в Москве, где вскоре стал запевалой в кружке рабочей самодеятельности.

По совету товарищей решил пойти учиться пению, и после того, как успешно выдержал вступительный конкурс, был принят в оперно-драматическую студию Станиславского, где наряду с другими представителями занятия проводили великие мастера русского искусства – Станиславский, Москвин, Кедров, Нежданова. Большая заслуга в творческом становлении В.А. Нечаева принадлежит его наставникам М.И. Сахарову, Кардян и впоследствии Е.А. Кангеру.

Имя Владимира Александровича Нечаева стало широко известно в годы Великой Отечественной войны, когда он в составе концертной бригады, руководимой А.Н. Цфасманом, выезжал на фронт и пел перед войсками частей Западного фронта. В его исполнении получили в то время популярность песни «На солнечной поляночке» В. Соловьёва-Седого, «В лесу прифронтовом», «Моя любимая» М. Блантера и многие другие. За активное участие в работе концертных бригад В.А. Нечаев был награждён медалью «За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.»

В мае 1942 года В.А. Нечаев становится солистом Всесоюзного радио, с оркестром которого неразрывно связана вся его последующая творческая деятельность, снискавшая ему заслуженную известность неутомимого и страстного пропагандиста советской песни.

За четверть века работы на радио В.А. Нечаев сделал около четырёхсот записей и дал около трёх тысяч концертов. Его голос был знаком жителям самых отдалённых уголков Советского Союза, куда он часто выезжал с сольными концертами. Он выступал на кораблях и в воинских частях Советской Армии и флота, перед тружениками целинных совхозов и колхозов, шахтёрами Донбасса и Кузбасса, лесорубами Сибири, хлеборобами Украины, рыбаками Дальнего Востока и строителями Братской ГЭС.

В.А. Нечаев неоднократно представлял советское вокальное искусство за рубежом, – в Польше, Чехословакии, Болгарии, Венгрии, ГДР, Румынии, Албании, Китае, Австрии и Финляндии.

За высокое профессиональное исполнение песен советских композиторов и заслуги в области советского искусства В.А. Нечаеву указом Президиума Верховного Совета РСФСР от 29 июля 1959 года было присвоено звание заслуженного артиста РСФСР.

В годы Великой Отечественной войны зародилось доброе творческое содружество В.А. Нечаева и В.А. Бунчикова. Исполненная дуэтом песня композитора Соловьёва-Седого «Вечер на рейде» положила начало их совместной вокальной деятельности.

Большая творческая дружба связывала В.А. Нечаева со многими советскими поэтами и композиторами, особенно с Мокроусовым и Соловьёвым-Седым, который отзывался о певце как об одном из лучших исполнителей своих произведений. В судьбе каждой песни большая роль принадлежит тому, кто даёт ей путёвку в жизнь, её первому исполнителю и просто невозможно подсчитать то огромное количество песен, которые советские люди впервые услышали в исполнении В.А. Нечаева.

В.А. Нечаев вёл широкую шефскую работу среди коллективов художественной самодеятельности, был частым гостем армейской аудитории.

Творчество В.А. Нечаева всегда отличала большая требовательность к себе и репертуару, трудолюбие, работоспособность, профессиональное мастерство, стремление к созданию вокально-сценического образа каждой песни и боевая идейная направленность. До последнего дня он неустанно трудился и стремился доходчивее и ярче донести советскую песню до слушателя.

Юбилейный концерт 5 апреля 1969 года в Колонном зале Дома Союзов, посвящённый 25-летию совместной творческой работы В.А. Нечаева и В.А. Бунчикова, стал последним в жизни Владимира Александровича Нечаева. Как и все концерты, он прошёл с большим успехом и как бы подвёл итог его жизни в искусстве.

В.А. Нечаев умер 11 апреля 1969 года.

Составила К.Я. Нечаева, жена певца.

●

Письмо Р. Мелешко от 30.10. 1975 г.

Приветствую Вас, уважаемый Виталий Петрович!

Только что получил Ваше письмо и отвечаю на него сразу же.

С Изабеллой Даниловной Юрьевой в концертах я не выступал ни разу. Дело в том, что на эстраде она выступала исключительно в сопровождении рояля. Только в записи на грампластинки она дважды возыме-ла желание петь с аккомпанементом гитар.

Первый раз это случилось ещё до войны, в 1939 году. Постоянным аккомпаниатором её был в то время Симон Каган (кстати, – великолепный музыкант). Вот тогда мы и записали одну пластинку (долгоиграющих тогда ещё не было): на одной стороне была записана цыганская песня «Роща». Аккомпанировал на рояле только один С. Каган; другую сторону занял романс «Он уехал». Здесь аккомпанировали на двух гитарах я и, теперь уже покойный, В.Поляков.

Вторая встреча с этой певицей у меня состоялась тоже в связи с записью на пластинку. Это было уже позднее, то есть в первые годы после войны, когда точно – не помню. В этот раз пластинка была тоже «разно-стильная»: на одной стороне был записан романс Давида Ашкенази «Когда в предчувствии разлуки», под аккомпанемент автора (рояль), на дру-гой стороне записали романс «Жалобно стонет». Аккомпанировали тоже две гитары: я и Е. Русанов (тоже умерший. Вот судьба!).

Вот, пожалуй, и все мои встречи с Изабеллой Даниловной. Правда, меня она помнит до сих пор. Знаю я это потому, что ко мне домой приходи-ла массажистка. Что-то плохо у меня было с ногой. Оказывается, что эта массажистка ходила и к Юрьевой делать ей массаж.

И вот у них возник разговор обо мне, и Зина (массажистка) сказала, что она (Юрьева) меня хорошо помнит и даже обижается, что я не могу, или не хочу, её навестить в качестве старого друга, как она выразилась. Но у меня всё как-то не хватает времени. А надо бы! Мне даже немного стыдно перед ней.

А что делать? Я вспомнил случай с Т.С. Церетели, когда я её встре-тил на улице Горького, и она на меня даже ругалась: «Что же ты, чёрт, не можешь ко мне никогда зайти? Ведь друзья могут встречаться не только по поводу работы». Я, конечно, пообещал, но так и не выбрал время и увидел её после этой встречи только в гробу. Обидно, больно и где-то стыдно.

Вот пока и всё. Желаю Вам доброго здоровья, до свидания.

С уважением Р. Мелешко.

●

Письмо Р. Мелешко от 09.01. 1976 г.

Приветствую Вас, Виталий Петрович!

Получил Ваше большое письмо, за что огромное спасибо, и считаю своим долгом ответить на него сразу.

Первый номер «Советской эстрады и цирка» за этот год ещё не вышел из печати. Вблизи дома, где я живу, есть несколько газетных киосков и везде я спросил – как скоро поступит в продажу этот журнал. В двух из них мне ответили, что у них он не бывает вообще, т.к. спросом не пользуется (что довольно странно); в третьем ответили: «может быть и будет, но пока нет».

Таким образом, я решил поехать в редакцию издательства и в экспедиции попросить оставить мне несколько экземпляров, когда журнал выйдет в свет. Сделаю это, очевидно, завтра. На всякий случай сообщаю Вам адрес издательства, может быть по Вашей просьбе они вышлют несколько экземпляров непосредственно Вам.

Изд-во «Искусство», Москва, К-51. Цветной бульвар, 25. Редакция – Цветной бульвар, 13.

Постараюсь всё сделать сам, поскольку мне самому интересно ознакомиться с Вашей статьёй.

Долгоиграющий «гигант» с записями Е. Юровской нужно «караулить», а то можно пропустить. Нужно будет зайти в «Мелодию» и спросить – когда ориентировочно можно ожидать эту пластинку.

Старые записи Юрия Морфесси меня тоже интересуют, хотя лично я его никогда не знал хотя бы потому, что наши с ним жизни никак не совпадают хронологически. Зато я много слышал о нём от его аккомпаниатора И.К. Делазари, который был моим первым и непосредственным учителем на гитаре. Иван Константинович умер в 1931 году, когда мне самому было только 20 лет.

Когда Вы написали мне, что сейчас нет исполнителей старинного романса, и как эталоны привели несколько фамилий старых, вернее прежних исполнителей, то мне показалось странным и непонятным – как Вы могли поставить в один ряд такие имена, как, скажем, Т. Церетели, Е. Юровскую и вдруг... Лещенко! Вы, очевидно, имеете в виду Петра Лещенко, а не того, который поёт сейчас. Теперешнего Лещенко я не знаю и знать не хочу. Это пустое место.

Что касается Петра, – «того» Лещенко, то здесь я с Вами совсем не согласен. Как же можно относить его к плеяде настоящих певцов и певиц вроде В. Паниной или Т. Церетели?! Лещенко Пётр это кабацкое явление и со своим «Чубчиком» он меня просто шокирует.

Вот Вы резко раскритиковали Броню (Раду) Волшанинову. Я с Вами здесь совершенно солидарен. Мне много лет пришлось ей аккомпанировать. К этому обязывал долг службы, но я её никогда не любил как певицу и считал, что исполнение романсов ей просто противопоказано, так же, как и её мужу – Коле Волшанинову. Более противного и скрипучего голоса, чем у него, я, пожалуй, редко встречал. Так скажите мне, – чем лучше Пётр Лещенко? Ну ладно, тембр голоса несколько приятнее, чем у предыдущей пары. А где вкус, где эстетическое начало? Оно и не ночевало!

Сейчас действительно почти нет хороших исполнителей этого жанра. Ни Е. Разину, ни Г. Кареву я не считаю достойными продолжателями традиций старинного русского романса. Что же касается Веры Донской, то тут я должен с Вами поспорить. Я встаю на её защиту не потому, что я с ней работаю, а – наоборот – работаю с ней потому, что она этого стоит. Ведь с её исполнением Вы могли познакомиться только по её единственной маленькой пластинке (кстати, тоже очень неплохой), а я с ней сделал репертуар, содержащий 30-35 произведений, причём не повторяющий никого. Она поёт вовсе не потому, что ей нравится петь, как Вы сказали, а потому, что она для этого рождена! Великолепный тембр голоса, отличная дикция и превосходное понимание того, о чём она поёт, дают ей право на то, чтобы утвердиться в жанре старинного русского романса.

Между прочим, она сейчас в штате Большого, а не Малого театра. Более, чем двадцатилетнее пребывание её в Малом театре воспитало в ней, кроме вокала, незаурядное актёрское мастерство, а это тоже немало! Её приятно не только слушать, но и видеть.

Я не знаю, кто из Ваших знакомых и друзей её слушал (и соглашался с Вашей оценкой), но, когда мы с ней выезжаем на концерты, то она не оставляет равнодушной ни одну разную по составу аудиторию, и от сцены до машины её, как правило, провожает весь зрительный зал.

Вы не сердитесь, но ведь вкусы могут быть и разные. Например, Вы в восторге от П. Лещенко и М. Вавича, а я – нет! Варя Панина – превосходная певица, но – для своего времени. Как она, теперь никто не поёт. Тембр голоса ещё не всё. Нужно доносить и содержание исполняемого романса, а Варя делать этого не умела уже хотя бы потому, что была почти неграмотная. Я её хорошо в этом смысле знаю, поскольку долго работал в театре с её дочерью Леной Паниной (она была у нас билетёршей) и хорошо знал сына – Володю. Ведь никто теперь не станет петь «Я пэрэжыл свои желанья», или «Сэрцэ моё болит». Так что всё хорошо в своё время. Ничто на месте не стоит, в том числе и манера исполнения.

Ради бога не обижайтесь на меня, я сказал всё, что думаю по этому поводу.

Ивана Шмелёва я совсем не знаю и связаться с ним не могу. Я попробовал поискать номер телефона по телефонной книге, но в ней оказалось 21 человек с фамилией Шмелёв и именем Иван. Всех обзвонить трудно. Да и не у всех можно встретить доброжелательный ответ.

Вот пока и всё. Жму Вашу руку и желаю всего доброго. Ещё раз – не сердитесь! С уважением Р. Мелешко.

●

Письмо Р. Мелешко от 23.01.1976 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

От всего сердца приветствую Вас.

Ваше большое по объёму и содержательное по существу письмо я получил 21 января. Очень Вам благодарен! Постараюсь ответить на все вопросы в том порядке, в каком они поставлены.

Я позвонил Татьяне Николаевне.¹ Она сказала, что журнал выйдет в свет где-то в начале февраля. Ваше письмо с просьбой выслать экземпляр журнала она получила и сказала мне буквально следующее: «Мы обязаны выслать тоарищу Донцову один экземпляр, но дополнительных не можем потому, что за это нужно платить деньги». Я сказал, что буквально на-днях зайду в редакцию и внесу необходимую сумму. На это она дала своё согласие. Между прочим добавила, что в газетных киосках Москвы этот журнал, как правило, не продаётся. Вот так обстоит дело с этим вопросом.

Перехожу к другому вопросу. Он касается Петра Лещенко. Дорогой мой, умный, талантливый Виталий Петрович! Я очень хорошо понимаю Ваше увлечение таким безусловно одарённым певцом, как Лещенко. Очень трудно его охаять в смысле тембра голоса, великолепной манеры подачи и (уж конечно!) его мастерства в исполнении танго. Чего стоит одна «Татьяна»! Всё это мне понятно. Но ведь существует и другая сторона музыкального искусства: **вкус!!!**

Я очень люблю прекрасных пианистов, таких, как Б. Мандрус, Д. Ашкенази, З. Китаев, Симон Каган. Я с восторгом их слушаю и с удовольствием в своё время со всеми ими работал. Но нужно ведь ещё учитывать характер **жанра!** Как бы ни был великолепен С. Каган в «Роще» (с Изабеллой Юрьевой), но его никогда нельзя сравнить с Обориным или Софроницким. Это музыканты разных горизонтов.

Это можно сказать и о Петре Лещенко. Он великолепен в **своём** жанре. Другое дело то, что один человек принимает этот жанр, а другой – нет. Скажу лично о себе. Мне нравится тембр его голоса, исполнитель-

---

¹ Карева Т.Н. – редактор журнала «Советская эстрада и цирк», в котором был в наборе очерк В. Донцова о певице Е.Н. Юровской. **А.Ж.**

ская манера, но меня совсем не удовлетворяет его репертуар (в большей своей части). Есть, есть у него кабацкий душок... Мне как-то говорила Тамара Семёновна, что в Тбилисской консерватории она пользовалась консультациями М.М. Ипполитова-Иванова. Я несколько не удивился, ведь школа есть школа, и в исполнительской манере Церетели она ощущается в полной мере. Когда она поёт, скажем, «Караван», то воспринимается он не как «пустячок» Прозоровского, а как оперная ария.

Вы правы, что очень многие современные певцы никак не могут «дотянуться» до уровня наших корифеев русской эстрады прошлых лет. Меня приятно удивило совпадение Вашей точки зрения с мнением очень умного и музыкального артиста – Сергея Образцова. Как-то у него дома мы репетировали какую-то телепередачу и разговор зашёл о современных певцах и певицах. Тут я услышал от него такую фразу: «Магомаева я слушать не могу. Это – музыкальная проститутка». Уж если о таком певце есть подобное мнение, то об остальных и говорить нечего.

Книга «Звёзды русской эстрады» у меня, конечно, есть. Жаль, что в ней ничего не сказано о такой очень мною любимой певице, как Нина Дулькевич. Знаю я её только по грамзаписи. Зато хорошо знал её племянника, гитариста Алексея Дулькевич. Он много рассказывал о ней интересного. К сожалению, он уже умер. Это были артисты ленинградской эстрады. О Надежде Андреевне Обуховой говорить вообще не надо. Это бриллиант, и этим всё сказано. Лично я знаю её двоюродную сестру Варвару Александровну Обухову, но она драматическая актриса Малого театра. Тоже народная артистка.

О студии «Мелодия». Клавдия Клавдиевича я хорошо знаю, так же, как и он меня. Все необходимые сведения о пластинках он мне даст.

Теперь последний вопрос. Это вопрос о Вере Донской. Напрасно Вы замолчали моё упоминание об этой артистке. А ведь Вам, как киевлянину, было бы не грех запомнить её персонально.

В 1964 году, когда Донская работала в Малом театре, гастроли этого театра проходили в Киеве. Был юбилейный год Т.Г. Шевченко и на студии им. Довженко было запущено в производство два фильма по произведениям поэта. Заглавную роль в картине «Наймичка» исполнила Вера Донская. Фильм вошёл в золотой фонд советской кинематографии, и Вера на всесоюзном ленинградском кинофестивале была удостоена звания лауреата.

Я не знаю, может быть Вы думаете, что Донская нравится мне индивидуально (хотя и этого исключить нельзя), просто потому, что она поёт в манере, которая мне по-душе... Уверяю Вас, дорогой Виталий Петрович, что она мне нравится потому, что она *артистка* и *певица*. Она так же ненавидит пошлость в исполнительском мастерстве, как мы с Вами! В

характеристиках певцов, певиц и репертуара её точка зрения во многом совпадает с той, какой придерживаемся и мы с Вами.

Когда я прочитал строчки в Вашем письме, в которых Вы недоумеете и спрашиваете: «где только учились все эти новоявленные певцы и певицы?!», то вспомнил одну эпиграмму, написанную Каратыгиным. Это брат известнейшего артиста прошлого века. Так вот, один какой-то драматург того времени написал пьесу под названием «Житейская школа» и Каратыгин выдал:

«Я «Школу житейскую» всю прочитал
И только в одном убедился,
Что автор комедии жизни не знал
И в школе нигде не учился!»

Наверное, такая вот «школа» и у всех этих певцов. Очевиднее всего, что это выходцы из самодеятельности, имеющие где-то и у кого-то «руку», которая их и вытаскивает на большие концертные площадки.

Вот, пожалуй, и всё.

Пишите, буду очень рад.

Жму руку. Всегда Ваш Р. Мелешко.

Письмо Р. Мелешко от 09.02. 1976 г.

Здравствуйте, уважаемый Виталий Петрович!

Не дожидаясь Вашего ответа после посылки журнала, посылаю магнитную ленту с записями моих воспоминаний о Тамаре Церетели.

Мой магнитофон находится у Веры Донской, так как нам необходимо контролировать себя в процессе создания нового репертуара. Вчера (9/II) у нас был концерт, и я, заехав за ней домой, воспользовался часом свободного времени до прихода за нами машины, сделал эту запись.

На ленте записано два варианта: один – просто мои воспоминания, а другой сделан, по предложению Веры, в форме беседы. Она задавала мне вопросы, а я отвечал. Это второй вариант. Мне кажется, что он более интересен. Впрочем, прослушав оба, Вы сможете выбрать тот, который Вам наиболее приемлем.

Вы написали мне, что можно сделать запись Вашей передачи и выслать плёнку мне. Ловлю Вас на слове. Иметь такую запись у себя дома чрезвычайно заманчиво. Убедительно прошу Вас сделать эту перепись и прислать мне, а стоимость плёнки я оплачу тут же путём телеграфного перевода. Только учтите, что на моём магнитофоне две скорости: 2 и 9.

Вот пока и всё, что я хотел Вам сказать.

Всего доброго, жму руку. С уважением Р. Мелешко.

●

Письмо М. Табукашвили от 3 марта 1976 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Я получил Ваше письмо. С удовольствием помогу Вам, но сперва вкратце объясню положение дел.

Я уезжаю в Москву. Фирма «Мелодия» выпускает пластинки «гигант» – Т.С. Церетели и К.К. Джапаридзе. Везу с собой пластинки, фотографии и аннотации. С Т. Церетели легче – весь архив у меня. Я даже выпускаю маленький монографический очерк – книга выйдет где-то в июне.

А вот с К. Джапаридзе труднее, поскольку во время блокады Ленинграда она всё потеряла. Имеющийся материал, который собрался у неё дома (она скончалась в 1968 г. сентябрь), не представляет особенного интереса.

И всё-таки мне удалось сделать о ней передачу по телевидению – удачно получилось.

В Москву я везу аннотацию на 3 печатных страницах. Биографический же очерк может получиться и на 6 страницах. Это у меня есть, но ведь Москва подписывает мою фамилию на пластинке (на Т. Церетели тоже). Не подумает ли слушатель, что я у Вас что-то украл, когда выйдет Ваша статья, или наоборот.

Подумайте, пожалуйста, и после 15 марта я уже буду в городе – сообщите Ваше мнение. С фотографиями дело не сложное – есть великолепные.

Напишите пару слов. Кто дал Вам мой адрес, кто меня рекомендовал? У меня в Киеве почти никого нет, кто в курсе дела.

С уважением Мераб Табукашвили.

●

Письмо А. Баяновой

(28.05.1976 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

Получила Ваши подснежники и те несколько ласковых фраз, что Вы мне написали. Спасибо Вам за них, и за то, что не забыли меня! Получила также письмо от Е.Г. Воронцова. Вы ему звонили? И ещё из Киева также мне написал М.И. Глушков (не знаю, знакомы ли Вы с ним), и даже звонил мне по телефону на прошлой неделе. Я тоже Киев забыть не могу, остался он у меня в сердце. На днях я выслала Вам пластинку, когда получите её, напишите, пожалуйста, и вообще, как она Вам понравилась.

Я доехала до дому хорошо, но досада грызёт моё сердце из-за серии неудач, связанных с моими покупками в России. Понимаете, я так верила, что всё русское без изъяна, что лично не проверяла. В Киеве в

универмаге купила часы-кукушку, о которой мечтала всю жизнь, и фен для сушки волос, прелестный, в чудной упаковке за 23 рубля. Ни в одном городе я такого фена не встречала, радовалась страшно.

Приехала домой, оказывается кукушка не кúкает, а фен – два раза им высушила волосы, а на третий раз он взял и весь растаял! Как будто его в огонь бросили: весь отёк и покоробился! Купила проигрыватель «Ноктюрн», счастливая такая. Включила его, а он гудит, да как!

Позвала мастера, его с завода выпустили с неправильно проведенными какими-то проводами. Но теперь всё в порядке, но я купила запасную головку, которая у меня пропала в дороге, и я над ним дрожу, чтобы что-нибудь не испортилось, так как здесь запасных частей для русских аппаратов не найти.

В Черновцах я купила поразительный по лёгкости веса трёхкилограммовый сифон. Красавец сифон, я такого нигде не видела, я просто не могла на него налюбоваться, и всем его показывала и хвасталась невероятно. Но когда я его наполнила, оказалось, что он течёт!. Ну, поймите, Виталий Петрович, можно этак заболеть нервным расстройством. Вы, наверное, улыбаетесь, я как вижу Вас!

Жду Ваших писем, милый Виталий Петрович, очень я жалею о той банке мёда...

Торта мне удалось съесть один кусочек, всё остальное разодрали мои коллеги. Ещё раз спасибо за тот вечер и за Вашу заботу, когда Вы усаживали меня в вагон, и за цветы, и за ласку!

Дай Вам Бог всего хорошего, не забывайте меня и пишите! Алла.

Вы мне в Одессу не написали? Я бегала на почту, но ничего не нашла, и, кажется, «Вечерний Киев» ничего не написал о наших гастролях?

Письмо В. Бунчикова

(от 01.07.1976 г.)

Привет, Виталий Петрович!

Вчера получил Ваше письмо.Сожалею, что не встретились. Вы что-то очень быстро уехали. Надеюсь, что в этом году мы повидаемся. Вашу просьбу исполнил. Когда письмо мне вручили, у меня сидела Вера Красицкая. Она обещала Вам всё в скором времени выслать.

Сегодня был в магазине «Мелодия». Пластинки они не нашли, где написано на английском языке. Попробую через пару дней опять зайти, хочу приобрести их, а моей сольной уже нет.

Жму крепко руку. Уважающий Вас В.Бунчиков.

●

Письмо Е. Флакса от октября 1976 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Мне рассказала Раиса Павловна о том, что Вы интересовались моей скромной персоной для Вашей работы.

Если эта заинтересованность ещё не пропала, то я с удовольствием отвечу на все Ваши вопросы и выполню все Ваши пожелания. Только скажите, что именно Вас интересует, в какой мере, с какими подробностями, и в каком размере. Буду рад помочь Вам в Ваших исканиях, чем смогу.

С уважением Ефрем Флакс.

●

Письмо Р. Рискиной¹ от 20.01. 1977 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Уезжала на неделю за город, сегодня приехала и прочитала Ваше письмо, которое очень огорчило. Значит, Вы не получили моё большое письмо, которое я Вам писала 5 января.

Постараюсь его продублировать:

1. Вашу просьбу я, конечно, выполню, если уже теперь не поздно. Но Вы обещали прислать материал, так как о жизни и творчестве этого товарища я знаю очень мало.

2. Разговаривала с К. Пашкевич. Она готовит материал, но хотела бы с Вами поговорить по телефону. Позвоните ей 2-12-22-18, Кира Евгеньевна. Удобнее всего звонить после 1 часу ночи, или в субботу и воскресенье с 10 до 12 дня. Кстати, мне о ней рассказали, что она была не только аккомпаниатором Л. Кострицы, но и его режиссёром. Считают, что она его создала. Обратите на это внимание и попросите, чтобы она, как пример, описала, как они вместе работали над песней.

3. Е.Б. Флакс пишет много, он мне сказал, что дошёл уже до конца войны, который он встретил с концертной бригадой в Берлине. Советую ему тоже позвонить, т.к. Ваше живое слово заменит и письма, и мои разговоры. Тел. его 215-61-83, Ефрем Борисович.

Вот, примерно, и всё, что было в письме.

Очень рада Вашим успехам в смысле записи. А если Вы мне пришлёте пластинку, да ещё с надписью, буду очень гордиться.

А что с Вашими материалами? Неужели не дошли? Спросите у Бирюкова № квитанции, пусть он начнёт поиск.

---

¹ Раиса Павловна Рискина, ленинградская знакомая В.П. Донцова. А.Ж..

Кстати, с письмами в новогодние дни полная неразбериха. Я не получила поздравление от Ю.Е. (Юрий Евгеньевич Бирюков. **А.Ж.**) и ещё от одного московского товарища, хотя уверена, что они посылали.

Вы мне сообщайте, если не трудно, о Ваших передачах, может по моему VEF-радио всё-таки удастся поймать Киев. Очень любопытно их послушать.

Желаю Вам дальнейших успехов и подтвердите, пожалуйста, получение этого письма.

С уважением Рискина

Письмо К. Пашкевич¹ от 28.02. 1977 г.

Уважаемый тов. Донцов!

Вы, к сожалению, не написали мне своего имени и отчества.

Прошу простить за задержку, но дома у меня – госпиталь, было не до того. О Костице. Родился в 1915 г. 3 февраля в гор. Киеве, на Подоле. Семья шофера, ещё две сестры и два брата, ни у кого никакой причастности к искусству.

Как все украинцы, любили петь всей семьёй. Окончил 7 классов средней школы и музыкально-драматическую школу в Днепропетровске, откуда распределили артистом драмы в г.Витебск в драмтеатр.

До этого после школы был учеником слесаря на заводе, в самодеятельности.

В 1941 г. идёт в армию и попадает на Ленинградский фронт. На фронте его зачисляют в ансамбль Ленинградского фронта п/у Анисимова А.Н., где он выступает в скетчах, читает рассказы, стихи.

На одном из концертов в связи с внезапной болезнью певца-солиста, его выпускают как певца. Он имеет большой успех и в дальнейшем он работает в Ансамбле и как певец. В этом ансамбле служило тогда много в будущем известных артистов: В. Стрельчик, Е. Капелян, Н. Ястребова, дирижёр Николай Минх.

В 1943 г. в разгар войны решением Ленинградского Военного Совета фронта во главе с т. А.А. Ждановым весь ансамбль демобилизуют и направляют на обслуживание гор. Ленинграда. Л.Костица направлен в Радиокомитет, а затем переведен в Ленэстраду в качестве певца.

Костица был артист эстрады с ярко выраженной индивидуальностью: хорошие внешние данные, очень красивый, мягкого тембра баритон и актёрская выразительность. Пел он гражданские, лирические и очень удавались ему шуточные песни с мягким юмором. Многие песни

---

¹ Кира Евгеньевна Пашкевич – пианистка, концертмейстер из Ленинграда, была женой Леонида Костицы. **А.Ж.**

пошли от него в жизнь: «Дон мой» Табачникова, «Бескозырка» Жарковского, «Заветный камень», «Матросские ночи», «Ехал парень на телеге», Соловьёва-Седого, «К нам в Саратов» Фрадкина, «Лесоруб» Дзержинского, «Золотаюшка» Пономаренко, «Помнишь, мама» Богословского, «Ласковая песня» Фрадкина, «Коренной ленинградец» М. Петрова и др.

Однако в 1943 г. ещё сказывалось отсутствие школы, недостаточность музыкального образования. Мастерство, законченность исполнительской манеры, свой стиль пришли, конечно, со временем.

Тогда в 1943 г. была ограниченность диапазона голоса, отсутствовала кантилена, не всегда было благополучно со вкусом, предстояло ещё многому научиться. Всю эту школу он прошёл в Ленинградской эстраде.

В то время, будучи студенткой Ленинградской консерватории, я работала в эстраде в качестве концертмейстера, и руководство предложило мне помочь Костице в его работе. Первая же, выпущенная нами программа дала хороший результат и послужила началом нашей 22-летней совместной работы. Нас в 1946 г. послали на второй Конкурс артистов эстрады, откуда мы привезли 2-ю премию и звание лауреата.

В 1956 г. Л. Костица был удостоен звания заслуженного артиста РСФСР.

За весь период нашей совместной работы мы изъездили почти все города Советского Союза и были неоднократно за рубежом: Финляндия, Венгрия, Польша, Германия, Албания, Китай. Выступления на радио, телевидении и пластинки создали Костице огромную популярность.

Главной задачей была пропаганда советской песни, советской музыки и образа нашего современника.

Костица умер скоропостижно, распеваясь на концерте перед выступлением, шесть лет тому назад.

Рецензии не сохранились, но рекомендую книгу Ю. Дмитриева «Искусство советской эстрады». Там есть кусочек о нём (изд-во. ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия», 1962 г.)

Посылаю Вам фотографии, которые Вы просили. Конечно, хотелось бы потом получить Вашу работу.

Желаю успеха. Уважающая Вас К.Е. Пашкевич.

Ленинград 190000, бульв. Профсоюзов 17, кв. 27. Тел. 212-22-18

Письмо Р. Мелешко от 20.03. 1977 г.

Здравствуйте, глубокоуважаемый Виталий Петрович!

Вчера вечером получил магнитную ленту с передачей о Тамаре Семёновне (Церетели). У меня нет слов, как выразить Вам мою благодарность! Огромное Вам спасибо, я перед Вами в неоплатном долгу. Вы развеяли сомнение – пойму ли я украинскую речь. Для меня это оказалось

проще, чем Вы себе представляли. Дело в том, что отец мой был поляк и до смерти (а умер он, когда мне не было и пяти лет) у нас в семье разговаривали почти исключительно по-польски, да и некоторые года после. Ведь украинский язык представляет собою что-то среднее между польским и русским языками, во всяком случае, очень много общих слов, так что понять мне было совсем не трудно. Правда, поскольку мать у меня русская, то постепенно в семье перешли на русский язык. А потом школа, общение с русскими товарищами... Таким образом, польский язык почти совсем забылся. Но, как говорил Варлаам из «Бориса Годунова» – «разберусь, коли дело до петли доходит!».

Эту плёночку я сразу прокрутил несколько раз и получил неопишное наслаждение! Очень хорошо и тепло Вы написали об этом действительно необыкновенном человеке. Ещё раз большое Вам спасибо! Только Вы забыли в своём письме указать стоимость плёнки. Очень прошу Вас в следующем письме сделать это, и я сразу же вышлю Вам деньги.

В этой передаче был единственный «промах» (это только с моей точки зрения) – включение в иллюстративный материал такой нехарактерной для её искусства песни, как «Полно, сокол, не грусти».

Мне припоминается, что как-то в разговоре с ней она сама заметила, что эту песню она не очень любит. «Это не моя песня», – сказала она, – но фирма просит. Значит, надо спеть». Гораздо лучше было бы включить такую «её» вещь, как «Караван» Прозоровского. Вот здесь она представлена в полном блеске своего таланта! Но, опять повторяю, это моё мнение и считаться с ним не обязательно, тем более, что дело сделано и ничто изменить нельзя.

Пластинку Е.Н. Юровской постараюсь проследить и, коль скоро она появится, обязательно куплю. С Изабеллой Даниловной Юрьевой я не так давно разговаривал по телефону. Она обижалась, что все её забыли, «даже некоторые аккомпаниаторы», не без сарказма заметила она. Я предложил её навестить, но она сказала, что сейчас очень больна и попросила позвонить недели через две, но я так и не удосужился сделать это: всё дела, да случаи.

Сейчас репетируем с Верой Донской (хотя она и не произвела на Вас впечатления) большую программу для пластинки. Кроме старинного романса взяли в репертуар Чайковского, Даргомыжского, Глинку. Всё это, конечно, не ново, но с гитарой не исполнялось никем и никогда. Не знаю, как посмотрит на это художественный совет. Если будете в Москве, то нам необходимо встретиться. Но, чтобы Вам не ездить на край Москвы «на авось», лучше сначала позвонить мне по телефону и договориться конкретно о времени Вашего приезда ко мне. Вот телефон: 193-69-42.

Пожалуй, пока всё. Крепко жму Вашу руку, ещё раз тысяча благодарностей!!!

С приветом уважающий Вас Р. Мелешко

●
Письмо Р. Рискиной от 07.04.1977 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Прошу прощения за неаккуратность, я не ответила на письмо от 15 марта с.г., т.к. надеялась разузнать что-нибудь о З. Рождественской, но пока ничего не получается.

А тут подоспело и Ваше новое письмо!

Отвечаю на Ваши вопросы:

1. Отчество Л. Костицы – Герасимович. Я говорила по телефону не с К.Е. Пашкевич (её не было дома), а с какой-то женщиной, которая в курсе её дел с Вами, и она очень доброжелательно мне сказала отчество и просила передать, что К.Е. очень закрутилась, поэтому не ответила на Ваше письмо и просила передать, чтобы Вы звонили, если ещё нужно будет что-либо уточнить.

2. С Ефремом Борисовичем (Флаксом. **А.Ж.**) дела хуже. Очевидно, он себя очень плохо чувствует, во всяком случае, голос у него был необычно грустный. И он сказал, что не хватает воли и здоровья продолжать работу. Попробуйте ему позвонить сами, может быть это как-то «встряхнёт» его.

3. С З. Рождественской всё сложно. Мне рассказали о ней, что закончила она жизнь очень грустно, она очень много пила, и после её смерти в доме ничего не осталось. Фото тоже нет, т.к. она не любила сниматься. При её серебристом голоске, – это была очень полная женщина с грубым лицом. Больше ничего не удалось узнать. Поисками материалов о ней занимался Ю.Е. Бирюков для передачи о песне «Золотая моя столица». Вот что он написал мне в одном из писем.

Ему удалось познакомиться в архиве Центрального Дома культуры железнодорожников (Москва) с личным делом Зои Рождественской. Вот что он оттуда выписал:

«С 1931 по 1934 г. работала в Ленинградском секторе массово-политической агитации и пропаганды.

С 1934 по 1937 г. в Ленинградском доме Красной Армии.

С 1937 по 1941 г. в Ленгосэстраде и Радиокomiteте.

Из Ленинграда эвакуировалась в Ивановскую область и работала там в совхозе «Энтузиаст», где её и «откопал» во время одной из поездок с ансамблем Дунаевский. С сентября 1943г. – она в ансамбле. И первая её песня, сделавшая её знаменитой – «Моя Москва». Потом были «Две подруги» – она её первая и лучшая исполнительница.

По вызову из Ленинграда в мае 1945 г. она уехала в Ленинград.

Да, Зоя Николаевна Рождественская родилась в августе 1906 года, закончила Ленинградский музыкальный техникум. В 1937 г. вышла замуж за курсанта военного училища. Отец по происхождению был дворянин, но был тоже артист».

Вот и все скудные сведения о Зое Николаевне Рождественской.

4. Письмо о В.А. Бунчикове мы направили в Президиум Верховного Совета, но, по наивности, ни в письме, ни на конверте не сообщили обратного адреса, т.к. ни на какой ответ не рассчитывали, что письмо будет учитываться при рассмотрении этого вопроса (кстати, в Вашем письме были только фамилии и должности).

Что я буду делать в ноябре в смысле Москвы, пока не знаю, но за приглашение и за рассказы обо мне – спасибо.

Очень огорчила меня потеря О.И. Юровской. Как это случилось? Скоропостижно, или она болела?

Очень рада Вашим успехам и на радио, и в фирме «Мелодия». Вы делаете очень большое дело, сохраняя старые песни и романсы. Жаль, что Ваши передачи не удаётся послушать.

Рискина Р.П.

●

Письмо Г. Филипенко от 6 июля 1977 г.

Здравствуйтесь, Виталий Петрович!

Большое спасибо Вам за внимание. Я очень тронута, что Вы позвонили в больницу и спрашивали о моём здоровье. Пока что я не могу сказать, что мне лучше, что моё лечение идёт успешно. Лечу колено и пока без улучшения, ходить не могу, почти всё время в постели, так как после лечения получилось обострение. Вот уже 2-й месяц в больнице. Не знаю, чем закончится моё лечение. Я уже потеряла надежду и совсем раскисла чисто по-женски. Начала работать над статьёй о Зое Гайдай и бросила. О Муравьёвой тоже бросила. Ничего не хочется делать, не могу себя заставить.

Прошу Вас, позвоните в редакцию «Радянська жінка» 41-86-14, Галина Сергеевна. Она обещала, что в № 7 выйдет моя статья об Оксане Петрусенко «Талант, народжений Жовтнем». Вы знаете эту статью. Узнайте, выйдет ли статья, или нет. Мне бы хотелось иметь экземпляр журнала, если выйдет что-то. Звонить Вам не могу, так как телефон на 1-м этаже, а я на 3-м в 8-й палате и ещё вниз не хожу. Если будет лучше, позвоню Вам. А что с Кагарлыцким? Вышла ли его книга «Повесть об Оксане»?

Желаю Вам всего самого лучшего. Ваша Г. Филипенко.

●

Письмо И. Юрьевой от 1 ноября 1977 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Поздравляю Вас с праздником и желаю всяческих успехов, здоровья, радости. получила Ваше письмо с сообщением о передаче. Большое спасибо за трогательное внимание . К сожалению, не могла попасть на нужную волну. Не возражала бы иметь запись этой передачи, если это не очень сложно. Хочу поделиться с Вами впечатлением о книге, которая вышла недавно: «Русская советская эстрада 1930-1945 г.»

Не знаю, читали ли Вы её, но это преступная безответственность редактора или того, кто в этом повинен. В книге обо мне, певице с именем, пользующейся такой популярностью и успехом с 1925 по 1963 год, выступавшей на вокзалах, мобилизационных пунктах с первых дней Отечественной войны, выступавшей на фронтах Отечественной войны, ничего не сказано, а дана отвратительная фотография, кстати, со мной не согласованная. Меня это настолько огорчило и обидело, что меня морально убило.

Вот так, дорогой Виталий Петрович, бывает тогда, когда рядом нет друга, который бы сумел тебя защитить. А мне это самой не под силу, т.к. я умела только петь, а защищал мои интересы только мой муж, с которым я прожила 46 безоблачных лет. Виталий Петрович! Мне говорил Михаил Иванович¹, что Вы часто бываете в Москве. Буду рада с Вами познакомиться.

Мой телефон 299-09-74.

Шлю свой привет и наилучшие пожелания.

Уважающая Вас И. Юрьева

●

Письмо К. Нечаевой от 14.09. 1977 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Вся наша семья очень Вам благодарна за всё то, что Вы делаете для памяти Владимира Александровича. Именно Ваша энергия позволила нам, как и многим другим любителям советской песни, стать обладателями новой пластинки Владимира Александровича, на которой записаны русские народные песни. У нас этой пластинки действительно не было, и я Вам очень за неё признательна.

Ваша аннотация для новой пластинки, которую Вы читали Игорю², мне тоже понравилась. Не знаете ли Вы, какие песни войдут в эту пластинку? Только ли советских композиторов? Если планируется выпустить

---

¹ Михаил Иванович Мангушев – коллекционер-филофонист из Ростова-на-Дону. **А.Ж.**

² Игорь – сын эстрадного певца Владимира Александровича Нечаева. **А.Ж.**

комбинированную по содержанию пластинку, то-есть советские и русские народные песни, то может быть следовало бы включить и романсы. Владимир Александрович их хорошо исполнял, и такая пластинка давала бы полное представление о его творчестве.

Что касается передачи, то выбор песен зависит от характера текста. Не зная текста, трудно рекомендовать что-либо конкретное. Тем не менее, хотелось бы, чтобы в передачу были включены песни Бориса Андреевича Мокроусова. Лирика, присущая Владимиру Александровичу, особенно проявилась в этих замечательных песнях.

Как я уже Вам писала, большая творческая дружба связывала Владимира Александровича с Василием Соловьёвым-Седым, поэтому, если у Вас есть такая возможность, то желательно включить песни этого композитора. Тем более, что Владимир Александрович был первым исполнителем многих из них.

Мне бы очень хотелось получить эту передачу. Не будет ли она передаваться и на Москву? Ещё раз благодарю за большую отзывчивость и внимание.

Приезжайте к нам. Надеюсь, в этот раз Вы сможете прослушать у нас интересующие Вас пластинки и записи на плёнку.

С уважением К. Нечаева.

Письмо И. Юрьевой от 28 ноября 1977 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Вчера получила Вашу бандероль, так как несколько дней была за городом. Очень Вам признательна за внимание. Сейчас я перечитываю копию письма Владимирскому, я не знала, что он директор, но с давних времён он не является моим доброжелателем, хотя причину я так и не знаю. О Шабанове ничего сказать не могу, т.к. мы с ним не знакомы.

В ближайшие дни займусь прослушиванием плёнки. Дело в том, что мой магнитофон на 9 об/мин. После этого обязательно Вам напишу.

В добавление к Вашему списку у меня есть следующие песни: «Меня ты вовсе не любила», «Я так любила Вас», «Сияла ночь», «В старом саду» - вальс Строка. Из военных песен: «Россия», «Скажи, сынок», «О русской женщине».

Виталий Петрович, не собираетесь ли Вы в Москву раньше мая? Буду очень рада с Вами лично познакомиться.

Всего Вам наилучшего,

Уважающая Вас Изабелла Даниловна Юрьева

P.S. Моё предыдущее письмо писала моя приятельница, т.к. я была больна.

●

Письмо Р. Мелешко от 28 ноября 1977 г.

Глубокоуважаемый Виталий Петрович, приветствую Вас!

Получил магнитную ленту с записью передачи о И.Д. Юрьевой, за что огромное Вам спасибо! Если учитывать то, что запись сделана непосредственно с эфира, то звучание можно считать вполне приличным. Немного жаль только, что исполняемые ею произведения подобраны, на мой взгляд, не очень удачно.

Зачем, например, было включать в программу такой романс, как «Жалобно стонет»? Хотя я сам там аккомпанирую, и хотя поёт она его хорошо, тем не менее, этот романс так часто исполняется большим количеством разных певцов, что, в какой-то мере, даже «навяз в ушах». Тем более, что и в исполнительскую интерпретацию этой вещи она ничего нового и своеобразного не внесла.

То же самое можно сказать о романсе «Он уехал». А ведь у неё есть более интересные исполнительские находки во всех смыслах, например, «Раздели ты со мной мою долюшку», «Когда в предчувствии разлуки» Ашкенази-Полонского и та же «Роща», хотя и сопровождает её пение в этой песне С. Каган. Ну и что же? Ведь остальных-то аккомпаниаторов не объявляли, можно было не говорить ничего о Симоне, хотя играет на этой пластинке он блестяще.

Может быть, Вы на меня обидитесь, но скажу откровенно, что исполнение и голос Изабеллы Юрьевой я никогда не сравню с Тамарой Церетели как по качеству звучания, так и по манере исполнения, в пользу последней.

В нашем театре работал когда-то гитарист Володя Поляков (он уже умер), с которым мы аккомпанировали романс «Он уехал». На другой стороне должен был быть ещё какой-то романс с нашим же сопровождением. Но Поляков вторую сторону писать не стал, сказав: «Нет, с ней я работать не могу. Её творческая манера раздражает». Таким образом, вторая сторона была записана с роялем.

Ещё раз – не обижайтесь на меня. Во всяком случае, очень Вам благодарен за присылку записи. Буквально завтра или послезавтра вышлю Вам ролик обратно.

Крепко жму Вашу руку и желаю всего доброго.

С уважением Р. Мелешко.

P.S. У меня в жизни произошла крупная неприятность, так что у меня теперь новый адрес: Москва, Ж-180. Якиманская набережная, дом 2/12, кв. 7. Телефон 231-56-17 Будьте счастливы!

●

Открытка А. Баяновой от 24.12.1977 г.

Дорогой Виталий Петрович, поздравляю Вас с Новым 1978 годом. Пусть он принесёт Вам радость, успех и здоровье. Давно не получала от Вас весточки. Совсем меня забыли. А я Вас нет. Пишите!

Алла.

●

Письмо А. Баяновой от 3 октября 1978 г.

Дорогой Виталий Петрович!

Получила Ваше письмо, я уже не знала, что думать. Вы так давно мне не писали. Люда¹ мне очень понравилась, такая милая девочка и такая, видно, разуменькая. Я была очень тронута ея вниманием.

В общей сложности мы с ней виделись всего 15 минут, другая бы и думать забыла, а она не забыла и оказала мне такое внимание, это редкость. Вы спрашиваете меня о моей деятельности и о гастролях. Виталий Петрович, милый, пора и честь знать. Были у меня предложения петь за рубежом, но я отказалась. Не такой уже возраст, чтобы скакать по чужим странам, я довольно наездилась. Мне было всегда не по себе и тоскливо, единственно, где бы я себя чувствовала на своём месте, это в России. Там бы я пела и пела!..

Я не помню, говорила ли я Вам о моих ленинградских друзьях Любославских, где я уже 2 раза гостила? Сам Вадим Дмитриевич Любославский коллекционер и большой любитель старого русского романса, вот, в прошлом году, когда я у них гостила, я у него записала целую серию, всякие песенки – лирические и юмористические, которые я до сих пор нигде не пела, только лишь в тесном кругу друзей.

Если Вас интересуют эти записи, вот адрес: Ленинград 195213, Гранитная ул., дом 50, кв. 73. Вадим Дмитриевич.

Алла.

●

Письмо К. Сокольского от 02.12.1978 г. Рига.

Уважаемый Виталий Петрович!

Получил Ваше письмо, с большим удовольствием его прочёл. Простите, что задержался с ответом, очень много работы.

Меня очень тронуло Ваше внимание ко мне, желание мне помочь, а главное, что-то сделать, чтобы моя пластинка всё же наконец увидела свет. Это очень красиво с Вашей стороны. Признаться откровенно, я просто не могу понять, что задерживает выход моей пластинки. Ведь я лично

---

¹ Люда – жена киевского коллекционера грампластинок Юрия Москаленко. А.Ж.

для этого не проявлял никакой инициативы, а фирма «Мелодия» в лице главного редактора А.А. Карпова предложила реставрировать мои старые грамзаписи и выпустить новый диск.

Я принимал участие в поисках материала с хорошо сохранившихся пластинок (у меня почти ничего не было). Меня держали в курсе дела по реставрации, пластинка прошла все комиссии, сделана матрица, тиражная комиссия определила тираж, пластинка получила № М60-394723-4 от 9-XII-1976 г., был намечен выпуск в I квартал 1977 г. и вдруг с приходом на пост генерального директора П.И. Шабанова всё остановилось. Какая муха его укусила? Я был у него в Москве, он сказал, что выпуск задерживается из-за необходимости к 60-летию Октября выпускать песни тематического звучания. Это резонно, и я с этим согласился.

Когда после праздников никакого сдвига не было, я написал письмо. Он ответил, что выпустит в 1978 году. Теперь отвечают пишущим на фирму коллекционерам, что выпуск не планируется. Просто непонятно. Конечно, я как-то должен на это реагировать. Но как? Всё же в ближайшем времени я что-то предприму.

Мне приятно Ваше предложение написать обо мне очерк, и я с удовольствием сообщу Вам данные о себе. Но вы пишете, что особенно важно в моей биографии участие в Великой Отечественной войне. Но на войне я не был. При оккупации Латвии сначала скрывался в деревне, а потом, так как к этому сложились обстоятельства, выступал под другим именем в театре-варьете. Добавлю, что после освобождения Риги я член концертной бригады Окружного Дома Красной Армии, солист Латвийской филармонии, в 1945 году возглавлял бригаду артистов латвийских театров и музыкальных учреждений, выступавших в Москве перед воинами – участниками Парада Победы. Всесоюзной квалификационной комиссией мне присвоена I категория как солисту-вокалисту. На всё это у меня есть соответствующие документы.

Так вот, уважаемый Виталий Петрович, если неучастие в войне не может являться помехой для напечатания очерка, то я сообщу о себе более полные данные.

На будущий год я отмечаю своё 75-летие. Цифра большая, но сил ещё много. В настоящее время я художественный руководитель «Русского ансамбля» песни и танца. Это моё детище. Я его создал с азов. Уже делаем 3 программы и, чтобы Вы имели о нём некоторое представление, посылаю программку II-й программы концерта. О Морфесси, моём искреннем друге, я Вам с удовольствием напишу, только о периоде с 1936 по 1940 годы, когда я с ним познакомился во время моих гастролей в Югославии. Это прекрасный певец и человек с чистой душой.

Сейчас заканчиваю, т.к. боюсь задержать отправку письма.
Желаю Вам всего доброго.
С уважением К. Сокольский

Письмо К. Сокольского от 20.12. 1978 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Мне как-то неудобно перед Вами, что я сразу не могу выполнить Вашу просьбу дать хотя бы некоторые сведения о моём друге Ю.С. Морфесси. Верьте мне, ну просто нет минутки свободного времени для этого, ведь нужно сесть и связно всё описать, а описать я сам хочу, потому что он стоит того, чтобы о нём вспомнили. Это прекрасный певец и гражданин с большой буквы.

Кроме своих забот, хлопот с ансамблем, послезавтра выезжаю в Ленинград, где 24-ХII с.г. театр Измайловского парка устраивает большой вечер-концерт «Повесть о танго». Участвует много видных артистов. Я же представляю старшее поколение и буду петь танго 30-х годов «До встречи с вами», «Дымок от папирасы», «Вино любви» и «Чёрные глаза» О. Строка. Правда, немного чувствую себя не в своей тарелке, ведь я давно отошёл от активной концертной деятельности, и уже пошёл 75-й, но полон желания потряхнуть стариной, и думаю это не плохо.

Возвращусь в Ригу 26-ХII и до конца года, думаю, соберусь и с удовольствием Вам напишу. А возможно даже, что участие в этом концерте облегчит Вам возможность написать кое-что обо мне где-то в прессе.

Желаю Вам всего хорошего. С уважением К. Сокольский

Письмо К. Сокольского от 12.01. 1979 г. Рига

Уважаемый Виталий Петрович!

Мне страшно неудобно перед Вами, что я не вовремя отвечаю на Ваши письма, и возможно не делаю то, о чём Вы просите. Простите, пожалуйста. Как-то Вы мне писали, просили рассказать о Ю.С. Морфесси, вот сейчас собрался, есть несколько свободных часов и постараюсь сделать это.

С Юрием Спиридоновичем Морфесси я познакомился в 1936 в Югославии, в гор. Белграде, куда я приехал на гастроли. До этого в 1930 или 31 году он выступал в Риге. Меня поразила прекрасная внешность артиста, его обаяние, седеющая (или уже седая) голова. Выступал он в красочном, типа боярского, костюме. Исполненные им песни и романсы имели громадный успех у публики. Познакомиться мне с ним не представилось случая, хотя он в Риге выступал долго, вероятно, потому, что я с

труппой театра-варьете А.Н. Вернера в начале 1931 года уехал за границу.

Когда будучи в Румынии мой румынский импресарио С. Бискер предложил мне ангажемент в Югославию, в Белград, я немного струхнул, потому что слышал, что там выступал Юрий Морфесси. Идти в сравнение с таким прекрасным певцом вещь опасная, но всё же предложенный ангажемент я принял. Приехав в Белград, ещё больше расстроился, когда узнал, что только что, до меня, в том же помещении выступал Морфесси. Значит, нужно продумать своё выступление, свой репертуар, чтоб иметь успех.

Мои опасения оказались напрасными. Публика приняла меня хорошо, правда, не обошлось без курьёзов, и я вместо 1 месяца по контракту, пропел подряд 1 год и 9 месяцев. Но это я забежал вперёд.

Конечно, я лелеял мысль встретиться с Морфесси, который пел здесь же в Белграде на Балканской улице. Приблизительно недели через 2-3 после моего приезда в Белград я с моим коллегой, прекрасным певцом-черногорцем Милё Беловичем, пошли на Балканскую слушать Морфесси. Пришли как раз в момент его выступления. Он пел песню из к/ф «Дети капитана Гранта» – «Весёлый ветер». Я был поражён экспрессией, манерой его исполнения этой простой песни. Потом он пел много романсов. Публика его не отпускала.

Окончив выступление, он сел в ложу около оркестра. Я подошёл к нему, представился. Он как-то встрепенулся, посмотрел на меня испытующим взглядом. На минуту воцарилось молчание, и вдруг он сказал нараспев: «Ах, вы Сокольский? Слышал, слышал много про вас!» Я предложил по случаю знакомства вместе поужинать. Он согласился. Я заказал ужин и шампанское. Морфесси иронически посмотрел на меня и сказал: «А мне говорили, что вы русский!» Я ответил: «Да, хотя я из Латвии, которая является моей родиной, но я русский». «Да какой же русский пьёт шампанское! – рассмеялся Морфесси, – русские пьют водку! Давайте выпьем по-русски водочки!

Мы интересно провели вечер, говорили о наших рижских общих знакомых, которых у него оказалось в Риге много, о репертуаре. Он интересовался, какие я пою советские песни, и разошлись только на рассвете.

С этого, можно сказать, и началось. Он стал часто мне звонить, я ему, и не помню, как это получилось, что в кафане (кафе) Божича, после выступлений, стали собираться артисты. Появился там и Морфесси, который вообще любил компании. Конечно, он был в центре внимания, сыпал анекдотами, и вот, глядя на этого пышащего настроением человека, любой бы сказал, что он просто живёт одним моментом, одним днём. Но это было не так.

Мне в то время было 32 года, любил жизнь, и жизнь любила меня. После таких вечеров представительницы прекрасного пола, как водится, просили проводить домой, но Морфесси категорически заявлял: «Соколёнок (так он меня называл), пойдём со мной!».

И вот, идя с ним домой, он совершенно преобразовывался. Стиснув крепко мою руку (мы всегда шли под руку), он начинал свою исповедь. «Ты понимаешь, Соколёнок, артист, оторванный от своей родной земли, он как бы без корня, ему нечем питать своё творчество, и поэтому он душевно пуст. Я пока живу старым запасом, но уже чувствую, что начинаю терять аромат, прелесть русской песни, перестаю её чувствовать, просто механически пою, ведь кругом всё чужое, чужие «морды» (его выражение), ничто не вдохновляет, одна тоска. Зачем я уехал из России, как я мог это сделать!»

И я его понимал. Это трагедия.

Я часто задавал себе вопрос, почему этого популярного, прекрасного артиста влекло ко мне, почему он искал дружбы со мной (он был на 22 года старше меня). И ответ я нашёл. Он мне завидовал, считая меня счастливым, что после гастролей за границей могу вернуться домой, в свою Ригу, а у него дома не было, была только квартира в Париже. И он это страшно переживал. Он мечтал о России, и не о какой-то при царегорохе, а о теперешней России.

С каким блеском он пел советские песни! Я не помню его выступления, чтобы он не спел «Весёлый ветер» (его любимая), «Сердце», «Легко на сердце от песни». А как он пел «Катюшу»! Начинал он напевно, как бы рисуя картину, а когда подходил к словам «Пусть он землю бережёт родную» – глаза его загорались, правая рука поднималась вверх, как бы давая наказ, и вдруг с трепетом заключал: «А любовь Катюша сбережёт!» Это была симфония творчества.

Потом я получил ангажемент в другой город в Югославии, в Загреб. Он несколько раз приезжал ко мне, а потом и сам приехал сюда на гастроли. Почти ежевечерние встречи продолжались, а с ними и ежевечерние исповеди. Вспоминаю случай. Как-то он мне позвонил, что приехала его жена, хочет со мной встретиться в этот вечер в «Тушканце». Я пришёл первым, народу уже почти никого не было, музыканты собирались домой.

Вдруг в дверях появился Морфесси под руку с женой, и вместе с ними богатейший помещик из Боснии, любивший бросать деньги, пустить пыль в глаза своим богатством. Конечно, все забежали, засуетились, предвкушая хороший доход от богатого гостя. Накрыли столы. Морфесси откинулся на спинку дивана, за которым примостились музыканты. Морфесси, глядя на свою жену, запел романс «Почему я тебя так безумно

люблю». Всё замерло. В это время как-то получилось, что у жены Морфесси упали на пол перчатки. Помещик поспешил их поднять, и, подавая жене Морфесси, что-то стал ей говорить. Морфесси на полуслове оборвал пение, с такой силой стукнул кулаком по столу, что все тарелки подпрыгнули, и побагровев весь, воскликнул: «Терпеть не могу, когда мне хамят! Это песня русская, а не ваша босанская. Русскую песню слушать надо! Понимаешь? Слу-шать на-до!» И, обращаясь к официантам, сказал: «Сколько этот хам должен уплатить за стол? Плачу я, а он пусть убирается к чёртовой матери!»

Все стали его уговаривать, я отвёл его в сторону, просил успокоиться, помещик, как побитая собачонка, просил прощения. Он долго не мог прийти в себя, но успокоился, и через полчаса мы втроём ушли домой. Это один из многих эпизодов, когда он требовал уважения к русской песне.

Уже немцы оккупировали половину Франции, и, чтобы не застрять за границей, я решил двинуться домой. Морфесси просил хоть немного ещё остаться. Но я твёрдо решил ехать. Весь день 13 апреля 1940 года мы с ним провели вдвоём (жена уехала). Не помню откуда появился фотограф, сделавший несколько снимков, и 14 апреля я выехал домой через Австрию. С тех пор мы больше не встречались. Как сложилась его судьба, где он умер, я не знаю.

Возможно, Вы спросите, почему же он, если мечтал о России, не вернулся? Но это можно было сделать не так просто. У одних на это хватило силы и, главное, возможностей, а у других не хватило. Многие обрели счастье жить и умереть на родной земле, Юрочка Спиридонович (так я его называл) этого счастья не испытал. И за это его можно только пожалеть.

Если мне удалось в этом сжатом и, может быть, безалаберном (по стилю изложения мысли) очерке нарисовать портрет этого прекрасного певца и Русского гражданина, то я своей цели достиг, чему очень рад. Он стоит того, чтобы его голос опять зазвучал и его имя упоминалось среди других русских артистов. Если Вам удастся что-то сделать для его популяризации, то я буду рад.

Я Вам желаю всего хорошего. У меня сейчас очень много работы с премьерой своего ансамбля, буду чуточку посвободнее, напишу Вам о себе.

Поездка в Ленинград останется у меня надолго в памяти. Постановка «Повести о танго», в которой я принимал участие, бесподобна. Красота, романтика. Я пел танго «До встречи с вами», правда, слова я немного переделал; это было моё обращение к ленинградцам. Пел также «Чёрные глаза» О. Строка, «Вино любви» и «Дымок от папиросы».

В конце программы мы с Владимиром Трошиным пели «Сердце», причём я пел куплет, написанный Ю. Морфесси:

Ничто не вечно под луною,
Нельзя всю жизнь быть молодым
И вместе с первой сединою
Всё развеется, как дым,
Сном золотым.

Но эти дни бывшего счастья
Нас будут вечно озарять,
Как светлый луч среди ненастья,
Заставляя повторять
Опять, опять...

Припев пел весь зал. Ещё раз всего Вам доброго, спасибо за участие в моей «пластиночной судьбе».

С глубоким уважением К.Т. Сокольский

Письмо И. Юрьевой от 1 февраля 1979 г.

Дорогой Виталий Петрович!

Простите, что сразу Вам не ответила. Дело в том, что я хотела уже сразу Вам написать подробно, но чувствую, это задержится на некоторое время. А поэтому решила пока ограничиться малым.

Я была у Клавдия Клавдиевича и спросила у него, почему не значится моя фамилия в каталоге. Он ответил мне на это, якобы не дошла очередь, т.к. моя пластинка пошла вне очереди, т.е. последней и поэтому так получилось, но в каталог, мол, она войдёт позже для торгующих организаций. На это был мой ответ, когда продадутся мои пластинки, тогда каталог не нужен, в обычном каталоге список будет. Дружески он мне посоветовал поехать на фабрику к директору и лично с ним поговорить, т.к. они умеют искажать и делать брак. Вот, чтобы этого не было, лучше Вам это предотвратить, т.к. с такой величиной, как Гилельс они сделали такую грубую накладку, что Гилельс обращался в высшие инстанции, а воз и ныне там.

Я обязательно поеду с Людмилой Яковлевной¹, вот немного погода улучшится, думаю поехать в конце недели, или в начале будущей, т.к. это время я занята консультацией в отношении операции глаз. Как только поеду, сейчас же Вам позвоню, или напишу. Вот поэтому я Вам раньше не отвечала на Ваш вопрос, думала о результатах Вам ответить сразу.

Между прочим, они выпустили дополнительный тираж моего первого диска. Первый портрет был хороший и недавно второй выпуск был тоже хороший, а вот 3-й мутный, неважный, а Ленинград выпустил с отврати-

---

¹ Людмила Яковлевна – знакомая И. Юрьевой, её помощница в быту. А.Ж.

тельным фото, и тем не менее, с фото достать невозможно, но я купила 15 штук. Должна Вам сказать, какая Вы умница, что протолкнули это дело, только Вашей энергией и умением могли добиться.¹

Желаю Вам в дальнейшем большого успеха во всех Ваших делах, как Вы этого заслуживаете. Будьте здоровы, привет Вашей жене.

Уважающая Вас Изабелла Юрьева.

Письмо К. Сокольского от 13.02. 1979 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

С большим удовольствием прочёл Ваш очерк о Ю. Морфесси, который Вы послали в «Музыкальную жизнь». Я был бы безмерно счастлив, если бы его поместили, но поместят ли? Как я Вам уже писал, этот прекрасный певец, русский певец и русский гражданин стоит того, чтобы о нём знало теперешнее поколение.

Конечно, очерк Ваш интересный, но единственно последнюю часть, где идёт речь о моих воспоминаниях, я его представлял несколько другим. Как я Вам писал, я с ним познакомился в 1936 году и до 1940 года с некоторыми небольшими перерывами мы были рядом. У меня на протяжении моей жизни было много коллег, знакомых, собутыльников (что греха таить), но друзей, в полном смысле этого слова, было мало. У меня всегда было своё представление о друге. И вот через эту призму я смотрю на Юрочку Спиридоновича! Да, он мне был, несмотря на разницу в годах, другом и, главное, что он мне платил тем же.

Выступая в Ленинграде в театральном музее 4.X.75 года на вечере грамзаписи Ю. Морфесси, я с этой позиции его обрисовал. Но мне кажется, что в Вашем очерке я ему просто коллега, знакомый, которому он иногда писал. Вот так – нашла хандра, и написал. Но ведь это было не так, это не было настроение момента или дня, это была трагедия человека, бесконечно терзающего себя за когда-то сделанную бессмысленную ошибку. И он мне это изливал в продолжение всех 5 лет нашего знакомства. Это был Дамоклов меч, висевший над ним. И я думаю, что если бы Вы так обрисовали наши отношения, то очерк получился бы теплее.

В конце, я нахожу, допущена некоторая неточность. Вы пишете, что он писал мне из Парижа, но когда он жил в Париже, мы с ним ещё не были знакомы. Познакомились мы с ним, как я Вам и писал, в Югославии, в Белграде, а расстались там же, в Югославии, в Загребе 14 апреля 1940 г. За это время он из Югославии не выезжал. Когда фашисты оккупировали Францию, он находился в Югославии. Возможно, впоследствии он попал в Париж.

---

¹ Речь идёт о пластинке, выпуск которой был инициирован В.П. Донцовым. **А.Ж.**

Ещё раз выражаю Вам свою глубокую признательность за написанный Вами очерк, только прошу, Виталий Петрович, не обижайтесь за высказанные мною замечания. Ведь это между нами.

18 февраля в Рижском окружном Доме офицеров концерт моего «Русского ансамбля». Очень много работы, потом будет посвободнее и напишу о себе.

Желаю Вам всего, всего наилучшего. С уважением К. Сокольский

Письмо К. Сокольского от 19.03. 1979 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Получил Ваше письмо, и, как всегда (горбатого могила исправит), задержался с ответом. Конечно, Вы на это смотрите более оптимистично, но я почти уверен, что очерка о Ю. Морфесси не поместят. У нас ещё многие живут по поговорке «как бы чего не вышло!». Но я всегда и везде скажу доброе слово об этом прекрасном певце и русском гражданине. И если всё же Вам удастся что-то сделать, то я буду бесконечно Вам благодарен и счастлив. У меня есть некоторые записи Юрочки, будет посвободней – послушаю и чего нет, обращусь к Вам.

У меня до сих пор звучит в ушах его обаятельный голос, а перед глазами его неповторимая способность передать содержание романса аудитории. «Вам 19 лет» – его конёк.

О моей пластинке, вернее, о её выпуске – пока всё по-прежнему, но какие-то небольшие положительные симптомы появились. Пока на эту тему не хочется особо распространяться, но на будущей неделе кое-что будет ясно.

Один мой знакомый (такой же коллекционер, как и Вы) прислал мне репродукцию афиши ленинградского вечера «Повесть о танго» с просьбой написать автограф. Я это сделал, но второй экземпляр, присланный им, решил послать Вам, т.к. у меня есть сама афиша. А поскольку я Вам посылаю репродукцию афиши, то само собой понятно, что Вам, вероятно, будет интересно иметь и моё фото, самое последнее. Это я сфотографировался по приезде из Ленинграда. Так я выступал на том вечере, который был действительно прекрасный, и он у меня останется надолго в памяти.

Как только будет свободней, соберусь и напишу свою краткую биографию, тем более, что я её хочу приложить к приглашению на мой юбилей, на моё 75-летие. Конечно, пришлю и Вам. Желаю Вам всего хорошего, рад Вашим письмам.

С искренним уважением К. Сокольский.

P.S. А вообще, посылал ли я Вам своё фото последних лет?

●

Письмо К. Сокольского от 12.12. 1981 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Прочтя Ваше письмо, я получил истинное удовольствие. Если действительно статья о Юрии Морфесси, как Вы пишете, уже подписана к печати, то она увидит свет. Если её редакция и сократила, а это делается всегда, то это не имеет никакого значения, важно, чтобы она вышла, ведь это будет первая ласточка, и за это Вам от меня искренняя признательность.

Буду с нетерпением ждать выхода этого журнала «Советская музыка». Вы просто молодец, что на это потратили столько сил и энергии, но главное, что уже намечается результат Ваших стараний.

Мне как-то не везёт с приобретением печатных изданий, так что я Вас очень прошу, на всякий случай, номер этого журнала, если это будет возможно, приобретите и для меня. Вы не можете себе представить, как Вы меня этим обрадовали, ведь речь идёт о прекрасном певце, настоящем русском гражданине, о моём светлом друге, о человеке, который не имел счастья умереть на своей родной земле, которую очень любил.

Большое Вам спасибо. С глубоким уважением К. Сокольский

●

Письмо К. Сокольского от 18.01. 1982 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Рад был Вашему письму. К сожалению, пока ещё не нашёл номера журнала «Советская музыка» и не знаю, есть ли там Ваша статья о Ю. Морфесси. М.И. Мангушев из Ростова мне писал, что якобы он также дал Вам некоторый материал для статьи, только писал, что она должна появиться в журнале «Музыкальная жизнь». Так в каком же из двух журналов будет статья?

Теперь относительно пластинок. Насколько мне известно, «Odeon» и «Polydog» немецкие фирмы, но они имели представителей и в других государствах. Так у нас в Латвии музыкальный торговый дом «Юноша и Фейерабэнд» представлял фирму «Parlophon» и, кстати сказать, П. Лещенко свои первые пластинки через нашу музыкальную фирму напел на «Parlophon»'е. Я в Румынии, в Бухаресте, пел на «Odeon»'е, имеющем своё отделение, а не в Берлине. И ещё. Не знаю как теперь, а раньше при менее современной технике записывания, матрица являлась второй ступенью приготовления пластинки. Сначала записывалась на «Mutter», если я не ошибаюсь, на восковую пластинку, а уже с неё делалась матрица, которая печатала пластинки. Но без конца печатать с одной матрицы было нельзя, она приходила в негодность, и тогда с «Mutter» дела-

лась другая матрица, и печатание продолжалось. Возможно, 43-м годом обозначена вторая или третья матрица, но это не значит, что запись была сделана в том же году. Она могла быть сделана и много раньше.

Теперь относительно песни «Гори, гори, любовь цыганки». Это была популярная в то время песня, её пели все, и Настя Полякова, и Нюра Масальская, пел её и Морфесси. Перед вторым припевом «Гори, гори...» были такие слова:

И в разлуке с милою Москвой
Я сейчас живу в стране чужой,
И в Белграде, вот, песенки цыган
Я должен петь для милых горожан...

А когда мы с ним выступали в Загребе, он пел –

И здесь в Загребе песенки цыган
Я должен петь для милых горожан.

Да так делали и все исполнители этой песни. И если он эту пластинку напевал в Берлине на «Parlophon»'е, то вполне естественно он спел:

И в Берлине я песенки пою...

А когда он эту пластинку напевал, это вопрос! Совершенно возможно, что она напета ещё задолго до войны, и только матрица, возможно, третья или пятая, помечена этим годом. Как-то трудно себе представить, чтобы в 1943-м году, когда наши войска уже были на территории Германии, кто-то занимался напеванием пластинок, особенно таких песенок.

Я Вам желаю всего, всего хорошего, а Вы продолжайте Ваше благородное дело. Некоторые артисты оказались жертвами времени, а среди них и Ю.Морфесси. Я могу сказать, на протяжении всего нашего знакомства это был прекрасный певец и настоящий русский гражданин.

Я 28 января вместе с Изабеллой Юрьевой выступаю в Ленинграде во Дворце искусств.

Всего Вам доброго – Ваш К. Сокольский

Письмо К. Сокольского от 9 марта 1982 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Поскольку, как Вы пишете, наш общий ленинградский знакомый Николай Николаевич¹ прислал Вам программку вечера, на котором я имел честь выступить вместе с Изабеллой Юрьевой, посылаю Вам фотографию, где мы сфотографировались вместе. Эти фотографии мне прислали только вчера.

---

¹ Николай Николаевич Калмыков, ленинградский музыковед. **А.Ж.**

В газете «Вечерний Ленинград» была заметка о том вечере. М.И. Мангушев из Ростова наконец сделал несколько светокопий, одну из них высылаю Вам. Вечер был действительно прекрасным и надолго останется у меня в памяти. Жду с нетерпением 2-й номер журнала «Советская музыка», чтобы опять пережить близость с моим дорогим Юрочкой Спиридоновичем. Желаю Вам всего, всего доброго в Вашем прекрасном деле.

Ваш К. Сокольский

●

Письмо К. Сокольского от 21 марта 1982 г.

Ну что ж, милый Виталий Петрович!

Прекрасно, просто прекрасно! Будем думать, что это первая ласточка, а если ласточка, то значит весна, а на дворе сейчас действительно весна, и хочется думать, что свежий весенний ветерок сметёт налёт неприязненного отношения к этому прекрасному певцу и русскому гражданину, о чём я могу сказать со всей ответственностью.

Вы сделали великое дело, сказав доброе слово о человеке, давно этого заслужившем.¹ Я постараюсь написать письмо редактору этого журнала, и поблагодарить его за опубликование этой ценной статьи. А написали Вы просто прекрасно, биографически последовательно, а главное, не сухо. Последняя часть статьи, относящаяся к моим воспоминаниям, написана тепло, человечно, многое объясняяще.

Будем надеяться, что имя этого замечательного певца будет упоминаться и в других наших печатных изданиях, а наша фирма «Мелодия» наконец-то выпустит его пластинку. Вы имеете деловые связи с «Мелодией», попробуйте что-нибудь начать делать. Спасибо, что прислали журнал целиком. Низко Вам кланяюсь,

Ваш К. Сокольский (подпись).

P.S. У меня к Вам просьба. В Киеве на ул. Майорова № 3, кв. № 5 живёт Геннадий Иванович Легких, также коллекционер грампластинок. Это очень милый человек. Однажды, проезжая через Киев, я был у него в гостях, и мы прекрасно провели время. Как-то оборвалась наша переписка, он человек военный, возможно, его нет уже в Киеве.

Если Вас не затруднит, мне Вас неудобно просить об этом, как-нибудь связаться с ним и сказать, что я очень хотел бы иметь от него весточку.

С уважением Константин Сокольский

---

¹ Речь идёт о Юрии Спиридоновиче Морфесси. А.Ж.

●

Письмо Ю.Д. Морфесси¹ от 24.03. 1982 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Хотя мы с Вами незнакомы, но разрешите мне выразить Вам свою признательность и благодарность за помещённый Вами в журнале «Советская музыка» № 2 за 1982 год очерк о Юрии Спиридоновиче Морфесси. Желаю Вам всего самого доброго. С уважением Морфесси Юрий Денисович, артист Ворошиловградского музыкально-драматического театра.

P.S. Ваш адрес мне дал глубоко уважаемый и дорогой мне человек Михаил Иванович Мангушев, Ростов на Дону.

●

Письмо А. Колодуба²

(19 июня 1982 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Задуманное Вами мероприятие достойно похвалы, и я охотно исполню Вашу просьбу ещё потому, что с Александрой Дмитриевной Ропской и её семьёй я был дружен и её певческая карьера проходила на моих глазах, поэтому есть что о ней рассказать. Постараюсь при этом быть объективным, учитывая те цели, которые ставятся в мемуарной литературе, а именно – правдивое освещение фактов без преувеличений.

С уважением – А. Колодуб

P.S. Если встретитесь с сёстрами Александры Дмитриевны, то передайте им мой сердечный привет.

●

Письмо Ю.Д. Морфесси от 07.04. 1982 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Ваше письмо получил. Спасибо. Мне очень дорого Ваше мнение о Юрии Спиридоновиче как о выдающемся певце, и то, что Вы принимаете доброе участие в усилиях, способствующих выходу в свет его пластинки.

Статья в «Советской музыке» – солидная, охватывающая почти весь его творческий путь. Думаю, что она должна возыметь должное действие в ускорении выхода в свет пластинки. Я, к сожалению, знал о нём в основном из рассказов моих родителей, а также из многочисленных книг деятелей искусства, в своих воспоминаниях упоминающих о нём, и поэтому Ваша статья в «Советской музыке» – солидное пополнение сведений его биографии.

---

¹ Юрий Денисович Морфесси – племянник Ю.С. Морфесси. А.Ж.

² Александр Алексеевич Колодуб – певец, педагог, профессор Киевской консерватории. А.Ж.

Желаю Вам дальнейших успехов в Вашей деятельности.
Всего доброго, с уважением Ю. Морфесси

●

Письмо Г. Скороходова от 03.07. 1982 г.

Уважаемый тов. Донцов!

Извините, что обращаюсь по фамилии, – у меня нет Вашего имени-отчества. За добрые слова спасибо. Книга, что Вы прочли, писалась в 1975 году. Как человек опытный, Вы наверное догадываетесь, что не всё зависит от автора, в том числе и выбор имён. Официально же здесь есть одно объяснение: изданы очерки о некоторых звёздах эстрады. Да я и сам не считал нужным писать обо всех – это же не энциклопедия. Меня интересовали прежде всего певцы, творчество которых имело принципиальное значение для истории советской эстрады. К сожалению, о всех рассказать не удалось. О втором издании речи нет и, скорее всего, и не будет. Что сейчас с бумагой плохо – это всем известно. На «Звёзды» было заявок около 200 тыс. – только от магазинов! Так что в издательстве теперь одна задача – напечатать новые книги хоть маленьким тиражом!

За предложение помощи – спасибо. Люблю очень архивы, всю старину – афиши, фото, программы. Сейчас начали работу по подготовке новых дисков в память Л.Утёсова. Надеюсь, что для Вас здесь будет кое-что новое.

С уважением Г. Скороходов.

P.S. Я не знаю, коллекционируете ли Вы пластинки? Может быть, у Вас есть запись «Сулико» в утёсовском варианте? Нам удалось её найти, но очень «грязную». Если обнаружите – напишите. Всего доброго (подпись).

●

Письмо В. Козина

(от 11.07.1982 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Получил Ваше письмо. Что Вам сказать по этому поводу? Прежде всего, искренне Вас благодарю за Вашу неустанную борьбу за моё творчество. Хочу откровенно высказаться по этому поводу.

25-летнее заведомое замалчивание моего творчества ПРОДОЛЖАЕТСЯ! Напомню конференцию в Белграде «по правам человека»: Выходит 2-й том «Русская советская эстрада 1930 – 1945. Очерки истории» – М. «Искусство» 1977 г. Там на 267-ой стр. упоминаюсь и я, но... без фото... Не нашлось моей фотографии!! И снова молчание (Радио, телевидение, пресса, пластинки).

Затем в Испании проводится конференция «по правам человека»... И к этому времени в журнале «Советская эстрада и цирк» № 1–1982 г. снова упоминаюсь я и снова... молчание! (Радио, телевидение, пресса, пластинки). Правда, в «Музыкальном киоске» зачитали эту заметку, но пустили мою «Осень» на пластинке в исполнении Деметра. И снова молчание!

Наконец, появляется сборничек «Звёзды советской эстрады». Москва, Всесоюзное изд-во «Советский композитор», 1982 г. Подписано оно было к печати ещё в январе текущего года, но появился сборничек совсем недавно. Там я тоже упоминаюсь и снова без портрета. Не могу сказать, очерк обо мне написан вроде доброжелательно, но страничка обо мне вкраплена в книгу так, что если вырвать страничку из книги, окажется, что я больше нигде не упоминаюсь. Сознательно ли это делал составитель сборника Скороходов Глеб Анатольевич? Постарайтесь достать этот сборничек. Его мне прислал мой искренний друг Мангушев.

Прочитайте, прежде чем посылать в «Мелодию» мои записи, вы рискуете их лишиться. Можно лишь поражаться, куда подевались мои матрицы!?! Куда? Почему также «Мелодия» не обратится ко мне лично и почему она считает нужным обходиться без меня, как автора и исполнителя?

Дорогой Виталий Петрович, не стоит идти навстречу этому намерению. Подождите... Пусть попросят вторично, сами не навязывайтесь! Послушайте меня! Хочу также Вам сообщить, что Ваш магаданский друг Олег Лескин скончался, слишком много употреблял спиртного.

С глубоким уважением к Вам В. Козин.

Магадан, тел. 270-81

Письмо В. Козина

(от 20.09.1982 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

Получил 19-го числа Ваше объёмное письмо. Немного расстроился, перечитывая все эти лицемерные и трусливые отговорки. Мне стало от них как-то не по себе, как будто я о что-то испачкался, грязное и пахучее.

Виталий Петрович, я эти 20 или 30 лет хранил глубокое молчание. Я не единым словом никуда не обмолвился, был один лишь случай. Автор «Дружбы» Володя Сидоров (уже умерший) служил в Министерстве культуры СССР, когда Фурцева была министром. Он знал, что намечалось выпустить пластинку с моими записями. Он её встретил и обратился к ней: «Екатерина Алексеевна, когда же выйдет пластинка с записями Козина? Там же и моя «Дружба», она была написана для него». Она ему ответила криливо: «Подождём!»

Он мне об этом случае написал. Вот тогда и произошёл единственный случай, когда я написал ей письмо. Я знаю, что она его получила. Вот содержание этого лаконичного письма.

«Уважаемая Екатерина Алексеевна!

Я подожду! Я постараюсь дожить до 2000 года! И от всей души желаю Вам того же! С глубоким уважением Вадим Козин».

Больше я никуда не писал и не обращался. И не обращаюсь! Могут не выпускать! Вас благодарю за Ваши старания. Так же, как благодарю Мангушева, Скороходова и других болеющих за меня. Больше пока не могу писать.

Разнервничался. Возвращаю всё Вами присланное!

Спасибо за всё! С уважением ... (подпись).

Магадан, 20.IX.82. Тел. 270-81.

Письмо Г. Скороходова

(от 29.12.1982 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Очень рад был Вашему письму: Вы относитесь к числу тех коллекционеров, которые рады делиться накопленным с людьми. И это мне очень близко и понятно. К сожалению, приходится получать письма от людей, которые меня упрекают в том, что я лишаю ценности их уникальные приобретения!

Находка Ваша пластинки Руслановой действительно уникальна! Завтра же возьму плёнку и послушаю «Платочек». К сожалению, до всего не доходят руки, но о существовании этой записи я знал давно. Не хочу Вас огорчать, но очень может быть, что оригинал есть в нашем архиве.¹ Дело в том, что все эти матрицы с индексами «э», «к» и др. находятся в хаотическом состоянии и найти что-либо среди них очень трудно.

Может быть, Вам интересно узнать, что «Синий платочек» Русланова записала не для производства – в ту пору всё было эвакуировано, а для вещания. Запись эта зафиксирована в журнале экспериментальных записей. Её номер – «э-134». Она была сделана 27 апреля 1942 года.

...Вот Вам ещё материал для поисков. Не знаете ли Вы руслановских записей, сделанных ею для Баковского завода – он выпускал в 1939–40 годах «гибкие», точнее целлулоидные пластинки. Записи для этого завода велись специальные: на матрицах не должно было быть вводных витков и выводных тоже, номера на пластинке не печатались, их рисовали вместе с этикеточным штампом. «Сулико», что Вы обнаружили, как раз из этой серии. Качество было отличным только до тех пор,

---

¹ Это предположение Г. Скороходова не подтвердилось. А.Ж.

пока не наступало коробление, а наступало оно быстро! Оттого все эти записи стали уникальными, а матрицы почти не сохранились. В Баковке, которая выпускает другую продукцию,¹ мне их обнаружить не удалось. Вот эти записи:

К-369 373/2 «Катюша» И. Гладков (баян)
К-365 369/2 «Жигули» И. Максимов (баян)
К-366 374/2 «Тройка» - « -
К-367 371/3 «Мальчишечка» - « -

Я плохо знаю дискографию Руслановой – может быть, эти записи есть и на шеллачных пластинках в нашей обычной нумерации? А может Вас это натолкнёт на поиски. Во всяком случае это оригинальные варианты – перепись с матрицы на матрицу тогда не практиковалась. Во всяком случае для Баковки.

Если Вы будете искать, то попытайтесь узнать и следующее. Мне хочется сделать пластинку «На заре советского джаза». Сюда войдут инструментальные записи, сделанные ещё Музтрестом и КПО – джазов Утёсова, Скоморовского, Цфасмана, Джаз-капеллы, конечно, и «Первого джаз-банда» Львова-Вельяминова. И записи тридцатых годов. Повторять ничего не хотелось бы.

Но вот с Варламовым трудно. Известно, что для того же Баковского завода он записал три вещи:

К-1 «На карнавале». Солистка Регина Лазарева.
К-2 «Катерина» - « -
К-5 «Иосиф». Фокстрот (Ч. Чаплина)

Последнюю запись, мне говорили, слышали – это то, что у Цфасмана называлось «Джозеф». Может быть, она есть у кого-нибудь из Ваших друзей? «Сулико» очень нужно. Если, конечно, пластинка поддаётся переписи.

С Козиным дело, кажется, продвигается. Не хочу сглазить и говорить преждевременно. Вот, кстати, ещё одна история. Заказываю в архиве утёсовские баковские номера (новые три гиганта будут почти сплошь из раритетов!): 314 К-310 «Портрет»; 316 К-312 «Матрос Железняк». Мне присылают эти номера, но военные, и это козинские «Песня о Ленинграде» и «А ну-ка, дай жизни, Калуга». Прекрасная сохранность и великолепное исполнение. В отношении дальнейших планов – не надо терять надежды. Но сугубо между нами: на фирме не считают возможным большое количество реставраций. Потихоньку, надеюсь, всё сделаем.

Желаю Вам всего доброго! И приятных находок в Вашем увлечении!
С уважением Г.Скорыходов.

---

¹ Имеются в виду презервативы. А.Ж.

●

Письмо В. Козина

(от 07.04.1983 г.)

Дорогой товарищ Донцов!

Спасибо за Ваши хлопоты обо мне. Но мне кажется, всё бесполезно. Посылаю Вам копию телеграммы, которую я послал в «Советскую культуру», но пока нет никакой реакции. Посылаю также фотоснимок вырезки из одной американской газеты, привезли эту вырезку моряки. Не думаю, чтобы «Мелодия» об этом не знала... Вышедшая в США пластинка стоит 12 долларов. В ней помещены мои песни до 1942 года.

С уважением В. Козин, Магадан.

●

Письмо И.М. Лысенко

(від 14.06.1983 р.)

Віталію Петровичу!

Розшукав все ж таки фото М.М. Денисенко і надсилаю тобі, хоча й не певен, що його можна якось використати. Все ж таки раджу тобі написати листа дочці, і вона, очевидно, зможе тобі дещо повідомити.

Кілька слів про Денисенко. Вокальний педагог Марія Миколаївна Денисенко (справжнє прізвище Лукіна) народилась 1869 року в Тульській губ. Вокальну освіту здобула в Петербурзькій консерваторії (клас Ірецької). Довгий час співала на оперній сцені, а потім перейшла на педагогічну роботу. В Полтавському музичному училищі вона працювала до 1941 року, тобто до самої смерті (8.03.1941 р.).

Серед її учнів: Михайло Швець (бас), Дмитро Рознатовський (баритон), Мотрона Неділько (сопрано), Олександра Ропська (меццо-сопрано), Віра Товстолужська (меццо-сопрано), Олена Виноградова (сопрано).

Подаю адресу дочки: Полтава-3, вул. Сковороди, 13. Денисенко Зоя Михайлівна (їй бажано писати рос. мовою). Бажаю успіху тобі в роботі над книжкою про Ол. Ропську. З пошаною і найкращими побажаннями Іван Лисенко.

●

Письмо А. Бышевской от 24 июля 1983 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Простите, что так долго не отвечала. Дело в том, что Фрида¹ заболела и Ваше письмо привезла только сегодня, 24 июля. Написано всё правильно и хорошо! Желаю Вам успеха! Вы произвели на меня хорошее впечатление. Желаю успеха в работе!!! Простите, что пишу «каряво», без

---

¹ Фрида – домработница А. Бышевской. А.Ж.

очков плохо вижу. Да и не следовало бы писать на таком клочке, но другой бумаги нет, а задерживать не хочу.

С сердечным приветом А. Бышевская. Приезжайте! Сообщите в Пушкино, когда получите это письмо.

(Справка. Бышевская Александра Андреевна (1906–1986), певица (драматическое сопрано), заключенная артистка РСФСР. В 1929–34 гг. солистка Киевской оперы, в 1934–48 гг. пела в Большом театре СССР). **А.Ж.**

Письмо Ю. Перепёлкина

(от 25.02.1984 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Получил Ваше письмо с просьбой сообщить биографические сведения о Н.В. Дулькевич. К великому сожалению, никакими материалами о её жизненном и творческом пути я не располагаю и поэтому помочь ничем не могу.

По поводу писем певицы Е.Н. Юровской сообщаю – они действительно в своё время были мне пересланы по почте А.И. Железным.

Желаю здоровья и успехов в делах Ваших.

С уважением Ю.Б. Перепёлкин.

Письмо К.К. Тихонравова

(от 10.11.1984 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Конечно, пластинки Юрьевой надо присылать только через работников Киевской студии, когда кто-либо поедет в Москву. Это лучший вариант. Переписывать не надо (у нас любят это делать сами). И ни в коем случае не отправлять с проводником или с незнакомыми людьми. Пропадут или разобьют. Большое спасибо Вам за помощь.

С уважением (подпись).

Письмо И.Д. Юрьевой

(от 01.04.1985 г.)

Дорогой друг!

Получила Вашу открытку с поздравлением к 8 марта. Благодарю Вас за внимание и добрые слова. Мой диск сейчас готовят. Ваши пластинки, конечно, нужно было записать ещё в 1978 году, но эта была ошибка, что они не воспользовались Вашим приездом. А вот теперь получится задержка.

Шлю Вам самые лучшие пожелания. Если будете в Москве, буду рада видеть Вас.

Уважающая Вас И. Юрьева.

●

Открытка В. Козина

(от 3.08.1985 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

Горячо благодарю Вас за Ваши совместно с М.И. Мангушевым долгие хлопоты и старания, за выпуск моей пластинки, увенчавшиеся успехом! Ещё раз благодарю. С уважением В. Козин

●

Письмо А. Чернышова

(1986 г.)

Шановний Віталію Петровичу!

Ви мене втішили повідомленням про те, що готується книжка про Олександру Дмитрівну Ропську. Бувши юнаком, я дуже цікавився творчістю українських оперових співаків, збирав платівки із записами їхнього співу. Пригадую, була у мене платівка із записом співу Ропської «Тиха, тиха надворі погода» (тепер забута укр. нар. пісня), «Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі» (на слова І. Франка).

Мене завжди непокоїло скоре забуття прекрасних діячів культури (це властиво українцям). І я, працюючи заступником головного редактора журналу СПУ «Прапор», звернувся свого часу до М. Стефановича з проханням написати для нашого журналу статтю про О.Д. Ропську (і про М. Гришка). Він прийняв пропозицію, написав, надіслав мені. Стаття й була надрукована в «Прапорі». Я редагував цю статтю, М. Стефанович був задоволений. Добре зробіть, коли подасте її в збірнику.

Я, на жаль, не маю таких особистих вражень, щоб написати статтю про Олександру Дмитрівну порядком спогадів, бо особисто не був з нею знайомий. Але раджу Вам звернутися до людей, котрі особисто її знали.

Ще живий Олександр Іванович Сердюк, нар. арт. СРСР, проф. Харківського інституту мистецтв (майдан Радянської України, 11). Його дружина, покійна Анастасія Левицька, здається, співала в Харківській опері, коли там працювала й О. Ропська. Варто також звернутися з проханням написати слово спогадів і до письменника-перекладача Дятленка Миколи Дмитровича. За моїм довідником (1976 р.) його адреса така: Київ-15, вул. Цитадельна, 5/9, кв. 11, тел.. 07-60-36. Кілька років тому у Ялті Дятленко розповідав мені, що він мав розмови з Ропською, коли разом лікувалися в одній лікарні. Потім вона запрошувала його в оперу слухати її в партії Кармен. На жаль, поки що оце і все, що я можу відповісти на Вашого дуже приємного для мене листа.

Бажаю Вам доброї роботи (це було таке вітання у Курбасовому «Березолі»).

З повагою А. Чернишов

●

Письмо И. Масленниковой

(от 11.03.1986 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Простите великодушно за то, что я так долго Вам не отвечала, но меня не было в Москве. Сейчас спешу Вам написать несколько слов о прекрасной певице и замечательном человеке А.Д. Ропской. Наше знакомство и наши взаимоотношения, к сожалению, были очень кратковременны, но зато они были очень восторженные и полные благодарности с моей стороны, и очень тёплые и благожелательные со стороны Александры Дмитриевны. Если Вы найдёте возможным использовать моё сообщение, я буду счастлива. С уважением И. Масленникова.

●

Письмо А.Д. Иноземцева¹

(1986 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Мне только вчера вручили Ваше письмо. Очень рад предстоящему выпуску такого сборника. Человек, о котором Вы собираетесь писать, достоин того, чтобы стать в ряд других корифеев украинской оперной сцены. Я, правда, А.Д. Ропскую как оперную певицу знаю мало. Помню только подготовку одной из её последних работ на сцене. В начале пятидесятых годов Киевский театр ставил оперу К.Ф. Данькевича «Богдан Хмельницкий», в которой она пела Варвару. Это была одна из последних партий, спетых ею на сцене. Но я в этот период стал работать концертмейстером в классе сольного пения, который она вела в Киевской консерватории. Материала у меня найдётся много, и я с удовольствием это сделаю. Меня смущают только сроки. Вы пишете, что закончили сбор материалов. Дело в том, что до 1 марта я должен закончить одну работу, и, т.к. мне необходимы будут дни 10 для написания предложенной Вами работы, думаю, что статью Вы сможете получить где-то к числу 15 марта.

Если устроит, буду рад принять участие в Вашей работе. Жду ответа

●

Письмо О. Колодуб²

(от 20.08.1986 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Посылаю Вам те несколько строк, на которые у меня хватило памяти. Ведь прошло уже более 50 лет, как я уехала из Киева. Знаю, что у Вас

---

¹ Иноземцев А.Д. (1927–2010) – профессор Одесской консерватории. **А.Ж.**

² Колодуб Оксана Владимировна (1906–1996) – певица, заслуженная артистка РСФСР, в 1930–34 гг. солистка Киевской оперы, в 1941–48 гг. – Большого театра СССР. **А.Ж.**

есть материал об А.Д. Ропской значительно богаче и интереснее. Конечно, нисколько не обижусь, если моя записка отпадёт за ненадобностью. Особо хочу выразить Вам своё восхищение тем трудом, что Вы прилагаете для памяти наших ушедших мастеров. Не могу не выразить своей радости, что выйдет книга, посвящённая памяти А.Д. Ропской – артистки, певицы и человека. Спасибо Вам.

О. Колодуб.

Письмо М.И. Мангушева

(от 8.09 1986 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Вы, вероятно, получили моё предыдущее письмо, в котором я Вам сообщил, что партком Министерства культуры СССР дал руководству фирмы «Мелодия» указание включить в план выпуска пластинок в 1987–88 гг. и пластинку Ю. Морфесси. Фирма включает. Как будет дальше, сказать трудно. Но сейчас нам, коллекционерам, а нас, как я полагаю, в стране таких только трое: Вы, Перепёлкин из Ленинграда и Ваш покорный слуга, – надо подготовить репертуар. Так сказать, из всего репертуара Ю.С. Морфесси отобрать наиболее интересное для включения в первый «гигант». Вот мне и хотелось бы знать Ваше мнение по этому вопросу, вернее, я хотел бы иметь Ваши конкретные предложения. Я такой список подготовил. Вам посылаю один экземпляр в надежде, что Вы мне его вернёте со всеми своими соображениями, дополнениями. Пишу и Ю.Б. Перепёлкину.

«Две гитары» не включаю, так как запись у меня в плохом состоянии. Между прочим, после Вашего письма на эту тему я ещё раз прослушал свою запись, идёт с большим шипом, а это значит, что она была издана в начале века... Вот такие дела...

Всего Вам доброго. Будьте здоровы. Ваш М.И.

П.С. Говорят, что в Москве был 5-й диск А. Баяновой. Говорят, не произвёл впечатления. Баянова мне практически не пишет. Фонотекой занимаюсь мало, но всё же занимаюсь. Нет ли у Вас в исполнении Ю.С. Морфесси романса «Увидя вас»?

Письмо В. Сафошкина¹

(от 15.10.1986 г.)

Уважаемый Виталий Петрович, сердечно приветствую! А также приношу извинения за длительное молчание. Задавили дела. Сын поступал в институт – поступил на заочное отделение. Изменились институтские

---

¹ Сафошкин Валерий Дмитриевич – журналист, коллекционер грампластинок. **А.Ж.**

программы, и я сейчас вынужден заново переделывать весь фонд, документацию и т.п. Писанины столько, что и не рассказать. И пока просветов не видать. Но музыкой потихоньку занимаюсь. Есть кое-какие находки, – ранний Утёсов, нашёл пробные, руслановские «Синий платочек», «В землянке», а также «На улице дождик, а в поле туман», «Встань, пройдишь», «Московская тройка». Есть поступления пластинок и других исполнителей. Но, к сожалению, активность поисков сейчас снизилась, но это дело времени. Получил письмо от Баяновой, а сейчас она и сама в Москве. У неё будет 10 концертов.

Не будете ли Вы в Москве? Заходите, звоните по изменившемуся телефону. Сейчас у меня 581-03-89. Будет время, напишите.

Желаю всего хорошего! С уважением ... (подпись)

Письмо А. Чернышова

(от 16.12.1986 г.)

Шановний Віталію Петровичу!

Прикро, що мені не вдалося Вам допомогти в збиранні спогадів про О.Д. Ропську. Мої заходи щодо цього безуспішні. Не раз телефонував я О.І. Сердюкові і в УТТ (Харківська філія), і йому додому. Секретарка записувала мій телефон, обіцяла, що він сам до мене подзвонить. Не дзвонив. Його хатній телефон взагалі не відповідав. Нарешті я натрапив однієї неділі на голос його теперішньої дружини. Нею виявилась Попова Людмила Григорівна, театрознавець. Сказала, що ніякого листа від мене Олександр Іванович не одержував. Коли зайшла мова відносно спогадів про О. Ропську, Попова сказала, що він нічого не зможе про неї розповісти, він же, мовляв, не журналіст, а актор. Я просив її записати якісь Сердюкові згадки (вона це добре уміє, бо зробила книжку його театральних спогадів). Була відповідь: він нічого не пригадає, а «натаскувати» його заради цієї мети не варто. І ще розповіла, що сама вона пише нарис (чи монографію) про покійну дружину Сердюка Анастасію Левицьку (нар. арт. УРСР, меццо-сопрано). З цього приводу Сердюк їй, Поповій, сказав: «Я, мабуть, нічим тобі допомогти не зможу». До речі, він досі працює в інституті мистецтв. Оце і все. Бажаю Вам щасливого Нового року, здійснення найкращих задумів.

З повагою А.Чернишов

Письмо М. Мангушева

(от 10.01. 1987 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

Прежде всего, огромное Вам спасибо за Вашу готовность помочь мне приобрести текст второй передачи англичан о П.К. Лещенко – пере-

дача от 25 декабря 1987 года. У нас она шла с огромными помехами. Примерно 50 процентов было невозможно что-либо разобрать.

Поскольку мы с Вами беседовали по телефону, распространяться не стану. Когда будет опущено данное письмо в почтовый ящик, то Вам будет отправлена и катушка с записями Фаины Зиновой и Марии Розовой. Фаина Зинова – солистка ансамбля, которым руководил автор очерка о нашем кумире. Прошу это принять как мой скромный подарок. Конечно, качество записи желает лучшего, но где его взять. Переписал с плёнки. Автор очерка мне прислал письмо, и пишет, что ещё в октябре прислал для меня две кассеты, но я их не получил. Видимо, таможенники забрали.

Мне было приятно узнать, что аннотация к диску Ю.С. Морфесси будет Ваша. Мою аннотацию к диску П.К. Лещенко Клавдий Клавдиевич что-то забраковал. Будет Метлицкого. А что он знает о певце? Да ничего. Он даже обратился к моему другу ленинградцу некому Любославскому с просьбой рассказать о певце. Он его отправил ко мне, но тот не обратился. И если Метлицкий что-либо напишет не то, то я непременно опротестую. Подожду выхода пластинки. Почему-то Клавдий Клавдиевич меня недолюбливает, вроде я ему ничего плохого не сделал.

С племянником Ю.С. Морфесси я в хороших взаимоотношениях. Его домашнего телефона не помню. Был где-то записан, но потерял. А адрес его таков: 348055 гор. Ворошиловград-55. ул. Коцюбинского, дом № 11, кв. 38 – Морфесси Юрий Денисович. Он на пенсии.

Всего Вам доброго. Ещё раз огромное спасибо за всё. Ваш М.И.

Письмо М. Мангушева

(от 16.04. 1987 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

Получил Вашу весточку от 11 апреля. Большое спасибо за добрые пожелания. Рад за Вас, что всё же удалось «пробить» издание пластинки с записями Н.В. Дулькевич. Это действительно великолепная певица. У меня она представлена незначительно, так, вещей 10-12. Вами же перечисленные вещи уникальны. Огромное Вам спасибо и мой низкий поклон.

Из каких источников Вы узнали, что К.Т. Сокольский ушёл из жизни? Какая чепуха!! Попробую с Вами сейчас же побеседовать по телефону.

Да! «Война» за издание пластинки П.К. Лещенко, кажется, заканчивается победой. Сколько исписано бумаги! Сколько раз меня вызывали в Отдел партконтроля КПСС для беседы. Но так или иначе – победа.

Вышел второй «гигант» В.А. Козина. Хороший «гигант». Вадим Алексеевич немного недоволен, что в аннотации не указано о его гастрольных поездках за пределы страны. Кажется, будет и третий «гигант».

Вадим Алексеевич довольно энергичен. Когда говоришь с ним по телефону, смеётся, шутит.

Дорогой Виталий Петрович! Большое Вам спасибо за Вашу готовность переписать мне «гигант» с американскими записями Ю.С. Морфесси и А.Н. Вертинского. Я об этом «гиганте» слышал давно.

Плётку высылаю в ближайшее время. К.К. Тихонравов, видимо, на меня в обиде. Не пишет, не звонит. Видимо, обиделся за то, что я кое-что из записей дал Г.А. Скороходову. Почему-то он в отношении Г.А. Скороходова настроен не совсем доброжелательно, а лучше в отношении Метлицкого. О П.К. Лещенко я написал аннотацию, вернее, проект. Не знаю, подойдёт ли. У меня всё по-прежнему. Ещё работаю, но очень устаю. Видимо, к осени оставлю работу. Да сколько можно? И так общий трудовой стаж более 54 лет. Вот такие дела.

Всего Вам доброго. Будьте здоровы. Ваш М.И.

Письмо В. Хлопушиной¹

(от 25.08.1987 г.)

Уважаемый Виталий Петрович!

Посылаю Вам фото А.Д. Ропской в роли Кармен. Как мы договорились, Вы мне её возвращаете. Кроме того, у меня к Вам просьба и предложение: мои воспоминания об А.Д. Ропской должны звучать на русском языке, т.е. на том, на каком я написала эти воспоминания и разговаривала с А.Д. Ропской. Иначе я не согласна печататься.

Поймите меня правильно. Я не националистка и не великодержавная шовинистка. Я – интернационалист! Поэтому пусть книга будет в целом пахнуть интернациональным началом. Если сочтёте необходимым, передайте об этом своим шефам. Пусть они подумают.

С уважением В.И. Хлопушина

Письмо Ю. Павлова²

(от 23.09.1987 г.)

Здравствуйте, Виталий Петрович!

Спешу поделиться радостью – получил письмо от Сокольского с фотографией 75-летнего возраста. Очень благожелательно отзывается о Вас – пишет, что Вы милый, приятный, эрудированный человек. Сожалеет, что не удаётся пожать друг другу руки. Написал про В.Неплюева, А. Баянову и Л. Заходника. А. Баянова, Л. Заходник живы до сих пор, а

---

¹ Хлопушина Виктория Ильинична – певица, бывшая солистка Киевской филармонии, ученица А.Д. Ропской. **А.Ж.**

² Павлов Юрий Никтополионович, коллекционер пластинок из г. Ульяновска. **А.Ж.**

В. Неплюева уже нет в живых, как и Стронгиллы Иртлач и Е. Флакса. Новых приобретений у меня нет, за исключением записей, сделанных у А.И. Жеклезного, которые очень пришлись по душе мне, моему брату в Москве и др. любителям. Очень ему благодарен.

К Вам так и не смог в тот раз попасть, срочно уехал в Белую Церковь. Высылаю Вам книгу, которая Вас может заинтересовать. Мне она очень интересна, хотя и не о музыке. Думаю, что и Вам будет небезынтересно. Как насчёт «Лезвия бритвы» А.И. Ефремова? Что нового у Вас? Жду пластинки Лещенко и Морфесси. Кстати, о Морфесси Сокольский кое-что сообщил мне тоже. Пока у меня всё. С глубоким уважением – Ю. Павлов.

●

Письмо К. Сокольского от 30.10.1987 г.

Глубокоуважаемого Виталия Петровича

Поздравляю с праздником 70-летия Октября! Шлю самые светлые, добрые пожелания! Как-то давно мы с Вами не обменивались весточками. Как Вы живёте, что у Вас нового? Я уже живу полной пенсионерской жизнью, все работы и выступления оставлены. Да уже и пора, хватит, ведь приближается 83, а эта цифра весомая и нужно себя побережь, хотя здоровье пока ещё держит, а отсюда и настроение хорошее.

Почти ежедневно с женой выезжаем на наше Рижское взморье, гуляем по берегу моря, вернее, залива, насыщаемся кислородом и ионами. Кажется наверняка «Мелодия» выпускает пластинку Ю.С. Морфесси. Я этому очень рад, наконец-то свершилось богоугодное дело.

Ваш Константин Сокольский.

●

Письмо М. Мангушева от 27 ноября 1987 г.

Дорогой Виталий Петрович!

Пытался побеседовать с Вами по телефону, но, к сожалению, ничего не получилось, а посему пишу это письмо. Прежде всего, огромное спасибо за текст передачи английского радио о П.К. Лещенко, который я очень внимательно прочёл. В основном он правильный, но есть неточности и кое-что, по-моему, лишнее. Но не это интересно, а интересно другое.

От автора и ведущего очерка Бибса Эккеля я в последних числах, а точнее, 28 сентября с.г, получил письмо, в котором он немного рассказывает о себе, благодарит меня за мой очерк, посвящённый П.К. Лещенко, и рассказывает о том, как ему трудно без помощи составить очерк о Лещенко, которого он очень любит. Между прочим, ему 41 год. А где он слышал фонограмму моего очерка, он не пишет. Видимо, у себя в Англии

или Бухаресте, скорее именно там, ибо я его давал Алле Баяновой, а она, видимо, жене Игоря (Игорь – сын П.К.). Бибс Эккель был, по его словам, с целью сбора материала о жизненном и творческом пути П.К. дважды в Бухаресте, разыскивал его родственников.

А сейчас о самом очерке. Неточности. В одном случае говорится, что Валентина Константиновна была старше Екатерины Константиновны, а в другом наоборот. Считаю лишним говорить о появлении его в форме офицера Белой армии. Какой ещё армии? Возможно, с надвигающейся войной румынские власти призвали на сборы и его, и он одел эту форму, как одевают военную форму и наши «запасники», когда их призывают на сборы. Совершенно неправильно указано место рождения.

У меня есть письмо сына, в котором он указывает все даты – день, месяц, год, место рождения. А родился он не в Кишинёве, а в гор. Исаево Николаевского района Одесской области 3 июля 1898 года. Игорь мне говорил, что законного деда не стало, когда Петру Константиновичу было 6 лет, а в передаче 3 года. Конечно, это не так важно, но тем не менее.

Всё, конечно, что в этой передаче, я возьму для себя. Я, например, совершенно не знал, что покойный Оскар Давидович¹ имел своё издательство. Я с ним был очень дружен. Он одно время жил у меня более 10 дней и ничего подобного не рассказывал. В очерке указано, что здание ресторана «Пётр Лещенко» разрушено. А оно целое и там сейчас столовая. И т.д. и т.п. Интересно, почему автор этого письменного очерка сказал, чтобы его текст не давать мне. Ведь если подойти глубже, то я и без этого очерка знал о П.К. Лещенко довольно много, причём из достоверных источников. За границей ради сенсации могут сфабриковать что угодно. Ещё раз огромное спасибо за всё. Желаю Вам всего самого светлого. Ваш М.И.

П.С. Англичанин предложил мне переписываться. Я ему ответил утвердительно, но пока что от него ответа на мои письма нет. Видимо, ещё рано. Первое письмо им было адресовано так: СССР. Гор. Ростов-на-Дону. Коллекционеру филофонисту Мангушеву Михаилу Ивановичу. Месяц оно болталось по городу. Помогли меня найти. Безобразия полнейшее. Это может быть только у нас. Ваш М.И.

Письмо К. Сокольского от 9.12.1987 г.

Глубокоуважаемый Виталий Петрович!

Получил Ваше письмо, и, как всегда, пока раскочался Вам ответить, получил второе ещё от 23 ноября. Да тут была свадьба моей внучки, по-

---

¹ Имеется в виду композитор Оскар Строк. **А.Ж.**

том день моего рождения, опять был «занят» (просто неудобно), и вот, наконец-то собрался. Уж Вы меня, ради Бога, простите!

Я бесконечно счастлив, что наконец-то, как Вы пишете, выйдет пластинка Ю.С. Морфесси. Об этом мне также сказал один из редакторов «Мелодии» Г.А. Скороходов. Вы, вероятно, его знаете, и он от души благодарен Вам, что Вы за неё, т.е. за её выход в свет, основательно «повоевали», чем Вы сделали великое благородное дело. Ведь когда я, ещё в 1975 году появился на «Мелодии» и познакомился с главным редактором Андреем Андреевичем Карповым, милым, прекрасным, эрудированным человеком, он мне сказал, что прежде чем выйдет моя пластинка, выпустим пластинку Ю.С. Морфесси. Видите, ещё в то время уже была такая мысль.

Потом к руководству «Мелодией» пришёл новый генеральный директор Шабанов, обострились отношения между ним и Карповым настолько, что сердце Андрея Андреевича не выдержало, и всё, что задумал Карпов, было перечёркнуто, в результате чего и моя пластинка, уже совсем готовая и имеющая номер, вышла только через 4 года, и то только после вмешательства Министерства культуры Латвийской ССР.

Голос этого певца (я имею в виду Морфесси) и имя этого человека, истинного русского гражданина, хотя и эмигранта, должно быть знакомо нашей аудитории. Я имею право об этом со всей ответственностью говорить, я Вам уже писал об этом.

У меня вызвало удивление, что готовят выпуск пластинки П.К. Лещенко. Я с ним расстался в Бухаресте в 1939 году в феврале месяце, уехав на гастроли в Югославию. О нём и о его работе после этого периода, и главное, о времени немецкой оккупации Румынии, ходили разные слухи и толки, но если, несмотря на это, «Мелодия» всё же выпускает его пластинку, то это только можно приветствовать. Интересно, а кто будет писать аннотацию? Из каких источников будут брать материал?

Что Вы «продвигаете» выход пластинки Н. Дулькевич, это можно только приветствовать. Желаю Вам успеха в этом. К сожалению, о творчестве и жизни этой певицы я знаю только мельком. И если уже «старички» пошли в ход, то, конечно, и Н.И. Тамара тоже должна звучать. А вот относительно моего второго диска, то я в большом раздумьи. Дело в том, что лучшее, что я напел на пластинки, вошло в первый мой диск, а осталось много разношерстного.

Правда, среди незаписанных есть прекрасные вещи, это «Когда любовь волнует кровь», «Песня балалайки», «Чужие города» и «Палестинское танго» (А.Н. Вертинский поёт их в свободном ритме, под рояль, а я под оркестр), весёлые песенки «Ха-ча-ча», «Гостинцы-прянички», «Любовь Маруси», «Свадебная тройка» О. Строка, «Поли» его же. Кроме то-

го, все знают О. Строка как прекрасного композитора, но никто не знает, что он был бесподобным пианистом-аккомпаниатором и блестящим интерпретатором своих произведений.

Не помню, посылал ли я эту плёнку Вам, но у меня есть запись на квартире О. Строка в 1972 году, где у рояля О. Строк, а я пою «Я иду домой» на слова Л. Ошанина, танго на слова Л. Бокова «Постучу к тебе», два вальсика «Очарование» и «Осенний сон» и милая песенка «Пламенные очи».

Как-то об этом я говорил с Клавдием Клавдиевичем, он просил прислать плёнку, но до сих пор я этого не сделал. И вот теперь задумался, завтра буду говорить с радистом, и все эти вещи перепишу на отдельную плёнку. Что Вы на это скажете?

Относительно списка того, что я напел в своё время с указанием №№ матриц. Это сделать сложно. У меня есть только несколько своих старых пластинок, а остальные только в записи на плёнку. Конечно, куплетные вещи приниматься во внимание не могут, но здесь я хочу Вам сказать, что они взяты мною и переделаны под звучание сего времени (т.е. того, когда я пел) из сборника куплетов и монологов знаменитого куплетиста Сергея Сокольского. Номера некоторых матриц пришлю немного позже.

Всего Вам хорошего, рад Вашим весточкам.

Ваш Константин Сокольский.

Письмо М. Мангушева от 9 февраля 1988 г.

Дорогой Виталий Петрович!

Вчера получил Вашу весточку. Большое спасибо за заботу и память. Конечно, печально, что и Вы не особенно хорошо себя чувствуете и Ваш товарищ, который обещал помочь нам приобрести содержание второй передачи английского радио о П.К. Лещенко.

Несмотря на то, что мы с Вами беседовали по телефону, решил написать это письмо и кое-чем поделиться. Прежде всего, Аллочка (Баянова. **А.Ж.**) в Москве. Вчера дала концерт, который прошёл великолепно. Было много цветов, оаций и т.д. и т.п. Вот её домашний телефон, где она живёт: 197-93-81. Хозяйку дома зовут Наталья Борисовна. Если будет желание позвонить ей, она будет довольна. Она как-то спрашивала о Вас. Она будет в Москве до 18 марта.

Вчера Вам отправил заказным письмом копию моего очерка о П.К. Лещенко. Почитайте, пожалуйста, и скажите своё мнение. Мне самому, например, он нравится. Мой вариант немного сократили и чуточку добавили, вспомнив Сталина и оценивая его деятельность как политика.

Ведь действительно пять русские песни за рубежом да ещё в таких условиях – это политика. Мне это добавление также понравилось.

Автор очерков, которые звучали по английскому радио, меня разыскал, пишет мне письма и задаёт, как правило, массу вопросов.

Я немного в обиде на К.К. Тихонравова за то, что он отдал предпочтение аннотации, написанной этим ленинградским евреем Метлицким, он же ничего о певце не знает, а написал то, что звучало в моём очерке. Я думаю, он обращался за помощью к Любославскому – а тот его отправил ко мне, но он мне не написал.

Мне думается, мой очерк мог бы украсить и «гигант» пластинки. А как Вы думаете?

Желаю Вам всего самого светлого. Будьте здоровы. Не болейте.
Ваш М.И.

Письмо Метлицкого Б.Г.¹ от 11.08.1988 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Приношу извинения за столь долгое молчание – хлопот было невпроворот. Я ведь много занят по газетным делам, пластинки – это так, сбоку припёку. «Хобби», как принято говорить.

Мне недавно звонил Н.Н. Калмыков, передал Ваш вопрос. Материал о Н.В. Дулькевич обязательно напечатаю. Жду, как мы, газетчики, говорим, информационного повода – выхода пластинки. Надеюсь, что повтор с аннотацией на конверте не будет. Впрочем, дам Ваш материал даже до выхода. «В связи с тем, что фирма «Мелодия» выпускает...» и т.д. А пластинка, как мне сказал К.К. Тихонравов – вот-вот будет готова.

Сейчас тружусь над аннотацией ко второму диску Петра Лещенко. Первый прошёл, как Вы знаете, «на-ура». Вот Вам и старая эстрада полностью «забила» современную. Впереди, как минимум, ещё две пластинки Петра Константиновича. Вроде бы зашевелились на «Мелодии» с Ю. Морфесси. Во всяком случае К.К. Тихонравов попросил кое-что поискать.

Подготовил материал для диска Изы Кремер. Что есть у Вас? Может, что-то, чего нет у меня? Собрал такие вещи, причём, большинство в очень хорошем звучании: «Мадам Лулу», «Чёрный Том», «Сладко пел душа соловушко», «Уж ты, ягодка», «Баламути», «Реве та стогне», «Воспоминания», «Звезда», «Бубенцы», «Россия», «Неаполитанская гитара», «Цингарелла», «Очи чёрные», «Сирень цветёт», «Гандзя», «Ямщик»,

---

¹ Метлицкий Борис Григорьевич – ленинградский писатель, историк-краевед, журналист и коллекционер грампластинок. **А.Ж.**

«Две гитары», «Лейся, песня», «Коробушка», «Ну, целуй». К сожалению, «Москва» очень заезжена. А романс интересный.

Есть ещё две еврейские песни: «У камина» и «Колыбельная». Но они вряд ли пойдут на пластинку.

Вот такие новости. Пишите, постараюсь аккуратно отвечать.

Всех благ. С уважением ... (подпись).

P.S. Возможно, буду нынче в Киеве. Обязательно загляну к Вам.

●

Письмо Франченко В.С.¹ от 11 декабря 1988 г.

Здравствуйте, уважаемый Виталий Петрович!

Сегодня получил Ваше письмо. Я ему очень рад. К тому же Вы удовлетворили моё любопытство по многим интересующим меня вопросам. До сих пор я слушаю только присланные Вами записи моих кумиров. Какая это радость – их записи.

Вы спрашиваете меня, встречал ли я на пластинках записи Михаила Васильевича Михайлова. Песню «Играй, гармонь» не встречал никогда. Примерно месяц назад я впервые услышал её по «Маяку» и записал на ленту. А пластинка с записью песен «Летят стрижи» и «Зацвели липы» мне встречалась четыре раза. Одну из них мне не отдали, а остальные три, в том числе ту, которая у меня в коллекции, в отвратительном состоянии. «Зимний вечер» я встречал один раз, и, пожалуй, я Вам подарю эту пластинку.

У меня есть записи этих песен в исполнении В. Бунчикова. Конечно, если когда-нибудь увижу и другие интересующие Вас пластинки, обязательно их возьму. А пластинки с записями М.В. Михайлова в наше время большая редкость. Очень мало его записей я встречал и на долгоиграющих пластинках. У меня есть единственная песня «Мчатся санки» на пластинке «Встреча» из «Антологии советского джаза». Есть у Вас эта пластинка?

Должен сказать, что и меня в своё время так же «обокрали», как и Вас. Я безвозвратно упустил несколько пластинок с записями М.Д. Александровича. Тот человек – большой любитель неаполитанской песни, именно М.Д. Александровича. То, что он дал мне тогда взамен, мне сейчас кажется жалким. А произошло это в 1978 году. Некоторые из потерянных записей мне встречались вновь, но многих не встречал до сих пор. Например, песню «Неаполь», записанную на артельную пластинку.

Я часто «прогуливался» в детстве по мусорникам и чего там только не находил. К сожалению, часто находил всего лишь груды осколков. Но мусорники хорошо пополнили мою коллекцию.

---

¹ Франченко Валерий Сергеевич – коллекционер грампластинок из Пскова. А.Ж.

Л.Е. Неверова у меня есть несколько пластинок, неаполитенские песни, романсы русских композиторов, иностранные песни, чешские, польские. Но пластинки с его записями я встречал очень редко. Он, конечно, не В.А. Бунчиков, не В.А. Нечаев, не М.В. Михайлов, но, думаю, что слушать можно.

Виталий Петрович! У меня есть каталог пластинок за 1978 г., где есть и пластинка Дм. И Дан. Покрасс. Среди разных Кобзонов там значится и песня «Марш мотопехоты» на стихи Е. Долматовского в исполнении В.А. Бунчикова и В.А. Нечаева. Вы встречали когда-нибудь эту запись? Я никогда не встречал. А хотелось бы услышать. На фирму «Мелодия» я написал письмо и отправил его вместе с данным письмом. Если придёт ответ, то обязательно сообщу вам.

Мне сейчас никуда не вырваться, мало времени, а надо продолжать поиск. И очень сожалею, что его могу я вновь начать лишь после Нового года. Может и Вам что-нибудь удастся найти. Для Сергея Михайловича¹ я нашёл несколько пластинок, уже сообщил ему. От него тоже приходят удивительно тёплые письма. Жду с нетерпением и Ваших новых писем. Желаю во всём больших успехов.

С уважением Валерий Франченко.

P.S. Виталий Петрович! Нужны ли Вам пластинки на 78 об/мин «Коса» в исполнении Л.О. Утёсова и «Не брани меня, родная» и «Прялочка» в исполнении Н.А. Обуховой?

P.S. Буду писать и в «Советскую культуру», и в другие газеты. Это наш долг, чтоб хоть как-то дать бой безобразным «рокам», высококим, леонтьевым и прочей дряни. Но у меня как-то не складно получается текст, и я буду надеяться, что Вы поможете мне.

Письмо М. Мангушева от 7 марта 1989 г.

Дорогой мой Виталий Петрович! Дорогой Вы мой человек!

Нет слов в русском языке чтобы можно было выразить Вам свою огромную благодарность и признательность за то внимание и теплоту, которую Вы проявляете и проявляли по отношению ко мне.

Ваше письмо от 17.2.1989 года и заказную бандероль с программой Алочки Николаевны (Баяновой. А.Ж.) получил. Был весьма тронут до слёз. Видимо, у стариков они появляются чаще, нежели у молодых людей. Огромное Вам спасибо и мой низкий поклон.

Конечно же, я по-хорошему завидую Вам. Все концерты Алочки проходят с огромным успехом. Ей немного помешал в Москве Борис Семёнович Рубашкин. Она Вам не рассказывала, как они расцеловались на

---

¹ Сергей Михайлович Панкратьев – киевский актёр и коллекционер грампластинок. А.Ж.

сцене, и зал аплодировал стоя, а музыканты стояли и низко кланялись. Одесса также ей рукоплещет! Она всего этого заслуживает всем своим существованием.

Дорогой мой, ну, как меня может не интересовать диск Н.В. Дулькевич. Ведь фото на этом конверте должно быть из моего архива. Так мне говорил К.К. Тихонравов. Да и аннотация Ваша. Буду весьма, весьма рад. Конечно, буду просить Вас написать свой автограф на конверте. Деньги вышлю незамедлительно. Если появится второй гигант П.К. Лещенко, то также буду рад получить. У нас практически ничего подобного даже в фирменный магазин не поступает.

Что же касается концерта Аллочки (В. Донцов записал его на кассетный магнитофон в зрительном зале. **А.Ж.**), то также не интересоваться им нельзя. Буду также рад. Вот только не знаю, на чём буду слушать. У меня ведь кассетного магнитофона по-прежнему нет. Буду также рад.

Много сволоты нас окружает. Критиковать и ругать все горазды, а вот что-либо сделать доброе способны единицы. Многие вообще ругают и фирму «Мелодия». Я уже несколько раз выступал в её защиту.

Конечно, наша фирма далеко отстаёт от зарубежных. Ведь получается, что мы прожили 70 с лишним лет и практически ничего доброго не достигли в экономике. Хоть сейчас перестали ругать «загнивающий капитализм», а пошли к нему с «протянутой рукой». Чего греха таить, так оно есть на самом деле. Мне порой становится стыдно перед людьми, как никак я почти ветеран партии – 47 лет стажа.

Дорогой Виталий Петрович! Я бы немедленно позвонил Вам, но, к сожалению, телефон у меня временно не работает, и когда заработает – сказать трудно, повреждён кабель.

Моя жизнь течёт в одном ключе. Потихоньку «воюю».

«...А жить уже осталось так немного и на висках белеет седина...» Так пел когда-то А.Н. Вертинский, 100-летие со дня рождения которого будем отмечать. Но эти слова сейчас, как никогда, касаются и меня.

Ещё и ещё раз огромное спасибо за всё. Всего Вам доброго. Будьте здоровы. По-дружески обнимаю, Ваш М.И.

Письмо М. Мангушева

(от 8.04.1989 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

Прежде всего огромное спасибо и мой низкий поклон за Ваш подарок – пластинку с записями Н.В. Дулькевич. Пластинка чудо!

Между прочим, фото, которое опубликовано на обратной стороне конверта, было выслано мною. Благодарственное письмо на фирму «Ме-

лодия» мною послано, а в копии Вам. Почитайте для интереса, хотя фирма не любит такие письма. Я это уяснил давным-давно.

Надеюсь, Вы мои письма с вырезками из местных газет получили. С Аллочкой¹ случилась беда. Дала из 8 концертов только 2 и сорвала голо-
совые связи. Её отправили в Москву. Был на её концертах. Это чудо из чудес! Она отдаётся выступлениям вся без остатка. Говорит, что иначе не может. Была она и у меня, посидели, пообедали. Вроде осталась до-
вольна приёмом. Но её состояние тяжёлое. Видимо, на месяц, не менее, а потом надо будет быть очень осторожной.

Мои данные о Сабинине взяты из каких-то книг.

А Вы знаете, что В.С. Заика во время передачи, посвящённой А.Н. Вертинскому, упомянул Ваше имя и намекнул на Вашу помощь в подготовке передачи о Сабинине? Он, видимо очень занятый человек и практически никому не отвечает. Обещал прислать мне адрес Б.С. Рубашкина, но так и не прислал. Аллочка вообще чувствует себя очень неважно. Мечтает остаться в нашей стране.

...Ещё и ещё раз огромное спасибо за всё. Очень хотелось бы чем-
либо быть полезным и Вам.

Будьте здоровы. Всего доброго, Ваш М.И.

Письмо Г. Сабинина от 09.10. 1989 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Попытаюсь ответить на Ваши вопросы. Но, как я уже говорил Вам в нашем телефонном разговоре, знаю я о жизни моего отца немного. Он умер, когда мне было неполных восемь лет, а затем начались трудные и странные годы, старшие старались меньше посвящать детей, очевидно оберегая их, уводя в область иных интересов. Отец никогда не был связан с какими-либо политическими интересами, группировками как негативных, так и позитивных направлений. И всё же его имя в 30-х годах было начисто вычеркнуто из всех, как теперь говорят, «средств массовой информации».

Это был человек искусства, преданный и искренний. Как мы теперь знаем, идейно преданные чему-либо люди в те годы чаще всего и страдали. Однако отец умер в 1930 году ещё до начала гонений творческой интеллигенции, но интеллигенция уже была под ударом. Он же был за счет своего песенного репертуара как бы выразителем чаяний людей прошлых лет. Так мне кажется. И возможно он предчувствовал свою судьбу.

---

¹ Имеется в виду Алла Баянова (А.Ж.)

В 30-е годы были многочисленные его поклонники, в обиходе существовали грампластинки, и несмотря на это, я никогда в те годы не слышал его голос по радио, не встречал его имя в печати.

У отца были две родных сестры: Мария – математик, в дальнейшем профессор, и Екатерина – солистка Мариинского театра, меццо-сопрано. Так вот с ними, где-то в середине 30-х годов я побывал в доме их приятелей, где за задёрнутыми шторами крутили пластинки моего отца, взяв с меня обещание о молчании. Вот такова была обстановка.

Затем по Ленинграду полновесно прокатилась война. Блокада. Сестры отца погибли в марте и апреле 1941 года. Моя мать погибла позднее – весной 1944 года. Я был в это время на фронте под Ленинградом. С ними погибли все воспоминания, какие я бы мог получить от них, когда повзрослел и изменились опасения. Документы и личные вещи тоже погибли. Сохранилось мало, отрывочно, случайно.

Отец родился 23 мая 1888 года в Петербурге. Его настоящая фамилия Собакин. С 1903 года, придя в театр, он стал Сабининым. Посылаю Вам фотокопию собственноручного письма (начало письма) Владимира Александровича, написанного в мае 1930 года, где он пишет о своём творческом пути.

15–16-летним мальчишкой он уехал на гастроли по России с драматическим театром (кажется, Корша). Способствовал его устройству в труппу театра его родной дядя артист Карский. Отец пришёл в театр мальчишкой и его приняли статистом. На одном из первых спектаклей, где в роли казачка он должен был погасить на сцене свечи (электричество-то ещё, видно, было не всюду, особенно в провинции, а возможно и по другой причине), чтобы скрасить роль, он запел песню, пока гасил свечи. Ему пришлось бисировать.

Руководству это понравилось, стали вставлять песни в другие спектакли. Публика стала ходить на Сабинина. Есть афиша (у Перепёлкина) – в «Доходном месте» в роли Жадова указан В.А. Сабинин. Афиша от 1903 года. Отцу было 15 лет. Как следует из письма, в драме отец проработал 6 лет. Опыт работы в драме и природная музыкальная одарённость предопределили дальнейший путь – оперетта. Подробностей об этом периоде жизни отца никаких не знаю.

На эти же годы, 1910–1914, приходится большинство (известных мне) грампластинок. У меня всего несколько дисков, а у известного лекционера Юрия Борисовича Перепёлкина их около 70 шт.

После революции отец гастролировал по стране, пел в оперных театрах Баку, Тифлиса, Киева, Харькова, Свердловска. Имеются его «Договора...» с этими и другими театрами. Посылаю Вам репродукцию части договоров с Киевским и Свердловским театрами. Возможно, Вам легче

будет (если Вы захотите) разыскать в театральных музеях афиши и «воспоминания». Они есть в мемуарах Лемешева, Рейзена. Отец много пел с Мухтаровой, особенно в «Кармен», об этом вспоминал Лемешев.

В 1929 году Владимир Александрович поступил в Мариинский театр. В партиях Хозе, Германа я его слушал, но мало что помню. Ярко запомнил свой ужас и рёв в заключительной сцене в «Пиковой даме», в игорном доме. Помню его в партиях Баяна в «Руслане и Людмиле», в «Снегурочке». 11 мая 1930 года отец умер в больнице на 2-й линии Васильевского острова в Ленинграде, промучавшись больше недели после того, как выпил стакан сулемы.

Имеющиеся у меня пластинки и магнитофонные записи низкого качества, представлены только романсами и песнями (оперных и опереточных записей нет), и могут служить только иллюстрацией записей периода 1910–1914 годов. Отец сам писал музыку и тексты ко многим своим песням. Такая песня, как «Гусары-усачи» до сих пор помнится и изредка звучит по радио, также и в кинопрограммах, но без указания автора.

Вспоминают, что часто во 2-м отделении концерта Сабинин сам сидел к роялю и под свой аккомпанемент пел свои немудрёные, душевные (как раньше говорили) песни, и это создавало интимную, домашнюю обстановку, что хорошо сочеталось с его песенным репертуаром.

Вот записи, имеющиеся у меня на плёнке:

«Хотел бы вами я увлечься» Вейнберга, 1914; «На тебя не сержусь» Вейнберга, 1914; «Милый мой птенчик», слова и муз. Сабинина; «Дитя и Роза» Кузмина, 1914; «Вернись» Франсона, 1914; «Минуты признания» Харито, 1913; «Пунцовые розы» Харито–Сабинин; «Мой любимый вальс» Вейнберга, 1914; «Прощай, Люлю», аранжировка Сабинина; «Мурочка» Рика; «Гусары-усачи», слова и муз. Сабинина, 1914; «Я знал её милым ребёнком» Титова, 1914; «На заре туманной юности» Гурилёва, 1914; «Улетела пташечка», 1914; «Воспоминания» Гурилёва, 1914; «Колыбельная» Гречанинова, 1914; «Нет, на тебя молиться я не мог»; «Сладко пел душа-соловушка» Глиэра, 1914; «Индусская баллада» Вейнберга; «Гори, гори, моя звезда» Булахова–Сабинина; «Я помню всё» Тарнавской; «Полуночники» Жильбера; «Не сердись», «Пара гнедых» Пригожего; «Разбитая ваза» Аренского; «Зачем» Кампана; «Давно малиновки звенят» Тальяfico; «Я помню день» Борисова; «Песнь славянина» Генсона; «Отцвели хризантемы» Харито; «Но это только сон» Калишевского; «Молитва ратника» и «Казачья песня» Неклюдова.

Посылаю Вам несколько фотографий В.А. Сабинина, можно считать их оригиналами, т.к. они напечатаны с имеющихся у меня негативов. Отец увлекался фотографией, и это его негативы.

Вот и всё, что я мог Вам написать. Прошу Вас ответить мне или позвонить, что Вы получили это письмо. Всякое ведь бывает. Надеюсь, если будут какие-либо движения с отцовской пластинкой или публикацией, Вы мне сообщите.

Уважающий Вас Сабинин.

●

Письмо М. Мангушева от 21 ноября 1989 г.

Дорогой Виталий Петрович!

Огромное Вам спасибо и мой низкий поклон за память, добрые пожелания и, конечно же, за подарок книги Анатолия Ивановича Железного «Наш друг грампластинка», которую я вчера получил и, несмотря на отвратное состояние, прочёл её, как говорят, на одном дыхании. Конечно, книга – результат поистине титанического труда. Большое ему спасибо. Книга, пожалуй, единственное издание такого плана, если не считать книги Леонида Филипповича Волкова-Ланнита.

Читается с интересом, довольно неплохо иллюстрирована. Я непременно напишу письмо в издательство и поблагодарю за такое интересное и очень нужное издание, ибо мы, люди старшего поколения, постепенно уходим, уносим с собой безвозвратно всё то, что нужно было бы оставить грядущим поколениям. Было очень приятно прочесть и материал о Вас, Виталий Петрович, о Вашем также поистине титаническом труде в поисках истины. Всё это мне очень хорошо знакомо.

К сожалению, иногда можно много потратить времени, но желаемого результата так и не добиться. В частности, о Николае Ивановиче Харито не написано ни слова даже в книге Иванова «Русская поэзия в отечественной музыке». Одним словом, Вы молодчина. Да я в этом давным-давно убедился.

Целиком и полностью с Вами согласен в части сведений о жизненном и творческом пути того или иного артиста. Что же касается В.А. Сабина, то я лично рад, что хоть в таком плане о нём прозвучало несколько слов. Кое-какие данные я о нём получил от Перепёлкина¹ и ему очень верю, ибо я его считаю довольно крупным и серьёзным коллекционером.

Огромное спасибо Вам за готовность приобрести мне 3-ю пластинку П.К. Лещенко. Деньги я Вам вышлю незамедлительно сразу же и за книгу, даже если меня завтра и положат в госпиталь. Дело в том, что у меня основательно шалит сердце. Сегодня даже пришлось вызывать «скорую». Но я держусь. В городе выпал снег, погода меняется, а это, видимо, всё влияет. Да и в семье у меня обстановка не лучшая. Я Вам как-то об этом писал. На этом я с Вами прощаюсь и желаю всего самого светлого, и ещё раз огромная благодарность за книгу. Я бы её никогда не приобрёл, если бы не Вы.

По-дружески обнимаю, Ваш М.И.

---

¹ Перепёлкин Юрий Борисович, крупнейший ленинградский коллекционер грампластинок и автор ряда аннотаций к долгоиграющим пластинкам фирмы «Мелодия» (А.Ж.)

●

Письмо Ю.Д. Морфесси от 23.05. 1990 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Получил от Вас 2 письма и отвечаю на оба. Во первых, очень огорчительно, что пластинка Юрия Спиридоновича, как было обещано, не выйдет во втором квартале. Я еще на днях получил письма от К.Т. Сокольского и М.И. Мангушева, в которых они сообщают, что, по их сведениям, пластинка должна была выйти во втором квартале текущего года. И вот такое невеселое сообщение от Вас. Ну что ж, будем ждать. Дал бы Бог здоровья. Так хочется подержать в руках пластинку дорогого тебе человека, голос которого не звучал с пластинок свыше семидесяти лет. Спасибо за присланную фотографию Вашу. Я представлял Вас старше возрастом на фото, и это хорошо и похвально, что Вы ведете поиск и даёте вторую жизнь голосам незаслуженно забытых замечательных певцов прошлого. Вы педагог. А какого профиля? Теперь постараюсь по мере возможности ответить на Ваши вопросы.

По биографии Юрия Спиридоновича, мне кажется, у многих заинтересованных лиц имеется достаточно материала. Это передачи московского радио «После полуночи», передачи Ленинградского и Свердловского радио, а также Ваша статья в «Советской музыке». Также статья Мангушева в последнем каталоге фирмы «Мелодия» довольно хорошо отображают творческий и жизненный путь певца.

Конечно, не всегда за достоверность фактов можно ручаться. Что ж я могу добавить? Мне известно, что в начале века в Одессу приезжали артисты итальянской оперы, вернее оперные труппы, и играли спектакли в знаменитом одесском оперном театре. Так вот. Юрий Спиридонович принимал участие в концертах с итальянскими певцами в 1902– 1903 годах, исполняя оперные арии – из «Фауста» Гуно арию Валентина, из «Демона» Рубинштейна арию Демона «Я тот, которому внимала...», вместе с ним пели итальянские певцы, такие как Джованни Апостолу, Джеральдони, Монтико, Бертакини и др. Также мне известно, что Ю.С. в 1907 году пел арию Жермона в опере Верди «Травиата» в Ессентукском казённом театре. Так что он в своем творчестве прошел оперу и оперетту.

В начале же его певческой деятельности можно привести отрывки из одесских газет, очевидно за 1901 – 1902 год, также выдержки из заметок

«Сегодня в зале городской думы состоится концерт молодого певца г-на Морфесси. Г-н Морфесси имеет данные занять то или иное положение в артистическом мире и устраивает концерт, чтобы иметь средства для совершенствования таланта. Г-н Морфесси поёт пролог из «Паяцев», арию Демона и др. произведения».

Или:

«Сегодня состоится в зале городской думы концерт молодого баритона г-на Морфесси обладателя прекрасного голоса, неоднократно выступавшего перед одесской публикой. Давая самостоятельный концерт, г-н Морфесси надеется получить средства, необходимые для дальнейшего своего образования».

Мне до 1964 года не было известно о родственниках, в частности о детях Юрия Спиридоновича. И вот совершенно случайно я узнал, что у него есть сын Николай Юрьевич, по профессии врач-гинеколог, который проживал в Москве. Когда ехал на гастроли в Сибирь через Москву, я постарался с ним встретиться. Прилагаю снимок этой нашей встречи. Ни я, ни он не знали о существовании друг друга. К великому сожалению, Николай Юрьевич ушел из жизни в 1977 году. Остались его дочь Ирина Николаевна и тяжело больная жена Татьяна Николаевна. Это все, что я могу сообщить по интересующему вопросу о родственниках Юрия Спиридоновича. Родственников по моей линии никого уже нет в живых, а мне уже 75 лет, и хотя бы дождаться выхода в свет долгожданной пластинки. Значит, аннотация к пластинке на конверте будет Ваша? Всего Вам доброго. Мария Гордеевна кланяется. С уважением – Ю. Морфесси

P.S. По-моему, романс «Мы только знакомы» написал Прозоровский.

●

Письмо Б. Савченко от 17.10.1990 г.

Уважаемый Виталий Петрович!

Спасибо за добрые слова в адрес моей книжки. Диск Дулькевич у меня есть, а вот пластинку Морфесси буду ждать с нетерпением. Также интересуют меня и данные (и фотографии) Сабинина. Если у вас что-то для меня найдётся, обязательно пришлите.

Книга А. Железного «Наш друг граммпластинка» у меня есть.

Что Вы собираетесь включить – каких артистов-исполнителей – в Вашу с А. Железным книгу?

В начале 1991 года в Москве выходит моя брошюра о В. Козине и небольшая книжка о нём же в Магадане.

Вот и все мои новости.

Всего Вам наилучшего в Ваших творческих делах. Пишите.

С уважением ... (подпись).

●

Письмо В. Франченко от 27.12.1990 г.

Здравствуйте, Виталий Петрович!

Давно от Вас нет известий, да и я ими пока не богат. Время такое, что нет возможности у меня куда-нибудь съездить, пока лишь мечтаю о том, что скоро могу вновь заняться поиском пластинок. Недавно приобрёл «гигант» Н.А. Обуховой, который издавался повторным тиражом. В него вошли старинные романсы и неаполитанские песни. Эта пластинка

произвела огромное впечатление. Я и раньше часто слушал пластинку на 78 об/мин., где было удивительное произведение «Месяц плывёт». Оно вошло в данную пластинку. Удалось купить и пластинку С. Иртлач. Но она произвела меньшее впечатление. Конечно, по сравнению с разными баяновыми она исполняет романсы неплохо.

Недавно отправил в ВСГ очередное письмо. Просил их сообщить, как ведётся подготовка пластинки В.А. Бунчикова с фрагментами из оперетт, М.В. Михайлова и других. Хочется верить, что скоро увидим пластинку Ю. Морфесси. Долго же тянется с ней волокита.

После Нового года планирую ряд бесед в музыкальной школе. Меня просили выступать там каждую неделю. Несмотря на большую занятость и недостаток теоретических знаний, я согласился. Как ни странно, но ребята с большим интересом слушают мои выступления. Победой это пока нельзя назвать, но это уже успех. Верю, что не силён проклятый рок. Победить его можно!

Заготовил и ряд заметок, но заниматься ими пока некогда. Это вопрос ближайшего времени.

Недавно проводил вечер, посвящённый А.В. Яковенко и Н.К. Поставничевой. К сожалению, о певицах я ничего рассказать не мог, лишь познакомил моих гостей с записями, которые мне удалось собрать. Но что делать, мне не хотелось их обходить стороной. Но где, что можно узнать о тех, кто тебя интересует? Ни в одной книге я не встречал ни одной строчки.

Приходилось ли Вам встречать новую пластинку с записями К.И. Шульженко 1970-х годов? Моё мнение, что вообще не нужно было её создавать, когда певице за 70, «автостопом» лишь засчитывается прошлая популярность. Но в 80 лучше бы певица не делала записи. Какой восторг слушать её молодой! Очень мне нравились её «лукавые» песни, особенно «А я вижу» А.И. Островского. Также и поздние записи М. Бернеса было противно слушать. Причём многие песни, отлично исполненные им раньше, он записывал повторно с какой-то разухабистостью, а порой и «вульгарностью».

На мой взгляд, это влияние моды, которая стала проникать на эстраду к концу 80-х годов. Уже тогда начали появляться безголосые «барды», бренчащие на гитарах. Причём, им отводилось место на эстраде, как равным, чем сильно обесценили настоящий певческий голос. Многие композиторы писали, что музыка у бардов преимущественно слаба и примитивна. Я с этим согласен целиком.

Затем стали обесцениваться и песенные стихи. Часто приходилось замечать, что уже в 70-е годы вместо стихов на музыку перелажалась галиматья, а затем и сама музыка превратилась в набор нот. И внешний

вид этих «певцов» 80-х напоминает нищих, которым не за что купить приличный костюм и подстричься.

До какого обезьянничества дошла эстрада! Неужели не видят это те, кто пропагандирует эту мишуру. Стараюсь порой не замечать всего этого, чтобы не портить настроения. Но иной раз и не сдерживаюсь. Недавно опять услышал по радио выражение, что Высоцкий классик советской поэзии (?). Но не могу понять, как у диктора мог повернуться язык сказать такое.

Далее он говорил, что «песни» Высоцкого нравятся всем (?), и интеллигенции, и рабочим. Что это хамство под гитару нравится подвыпившей подзаборной компании, не спорю, но как может нравиться песня, где «лают псы до рвоты», людям, считающим себя «интеллигентными»? Просто ужас!

Дико и отвратительно всё это видеть и слышать. Куда девалась наша элементарная культура? Газеты наперебой пестрят порнографиями, по телевизору слышится мат. Чему доброму могут подобные «уроки» научить детей? А «выбить» новую пластинку И.Д. Юрьевой или В.А. Сабина – целая проблема.

Как-то после очередной беседы в музыкальной школе я говорил с учителями, тоже моими слушателями. Тогда я поднял и эту проблему. Они целиком согласны со мною, но как изменить положение, не имеют представления.

Одна учительница, ей лет 40-50, сказала тогда, что спроси у 7-10-летних, кто такой С.Я. Лемешев, так хорошо, если ещё певцом назовут. Она сказала, что имела «глупость» это спросить, так ей ответили, что он и художник, и политический деятель, и даже... предводитель крестьянского восстания. Тогда она ещё сказала, что ребята наизусть знают названия «групп», от произношения которых можно язык сломать, а русское, родное даже не могут назвать.

Жду Ваших писем. Крепкого Вам здоровья и новых интересных находок. В.Франченко (подпись).

●

Письмо Ю.Д. Морфесси от 23.01. 1991 г.

Учважаемый Виталий Петрович!

Получил сегодня Вашу открытку, в которой Вы сообщили мне неприятнейшее известие о том, что наконец вышла в свет и была в продаже даже в Киеве пластинка Юрия Спиридоновича.

И, конечно, очень жаль, что Вы не смогли ее приобрести.

Я сейчас же бросился в наши магазины, где продаются грампластинки, и, конечно, мне там ответили, что такая пластинка к ним еще не поступала, и вообще такого исполнителя они не знают.

Ну Бог с ними. Я думаю, что все же в наш провинциальный Луганск она рано или поздно попадет. А пока я бесконечно рад и счастлив, что после стольких лет ожидания она уже где-то совершает свое триумфальное шествие и надеюсь, что в недалеком будущем буду обладателем такого бесценного для меня сокровища.

На днях в вашей киевской «Рабочей газете» была опубликована статья, которую я Вам посылаю с этим письмом. Думаю, Вам будет интересно ознакомиться с нею. А незадолго до этого в той же «Рабочей газете» за 9 января я с удовольствием прочитал статью «Вы выделяетесь среди толпы...», автор В. Теплицкий, который в ней и Вам уделил несколько строк по поводу Ваших поисков материалов о Н. Харито, там и о Ю. Морфесси упоминается. Из статьи я узнал, что Вы преподаватель английского языка. Было приятно все это прочитать.

Еще раз спасибо за добрую весть. Уверен, что пластинка будет у Вас и у меня.

Всего Вам доброго. С уважением Ю. Морфесси, Луганск.

Письмо Ю.Д. Морфесси

(от 27.02.1991 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

Получил Ваше письмо, а через день бандероль с двумя пластинками дорогого нам Юрия Спиридоновича. Я не могу выразить своей радости, когда взял в руки конверт с пластинкой, как будто бы прикоснулся к живому человеку. Ведь я ждал эту пластинку 15 лет, а вообще последние его пластинки были сделаны 70 с лишним лет тому назад. Спасибо Вам огромное за то, что прислали мне её. От Вас первого мы получили возможность прослушать и оценить звучание голоса моего дяди. Я с Вами совершенно согласен в оценке качества записи отдельных номеров. Лучше всего звучат «Бубенцы», «Дремлют плакучие ивы», «Вам 19 лет», «Глядя на луч», «Если сердце жаждет увлечений». Остальные, на мой взгляд, менее удачны в записи: «Мой любимый старый дед» и «Эй вы, залётные» прослушивается примитивный аккомпанемент, но это же ранние дореволюционные записи. И, конечно же, запись с очевидно бракованной пластинки «Эй, ямщик, гони-ка к «Яру».

Не понимаю, почему в таком виде её записали. я знаю в магнитофонных записях есть очень хорошее звучание этой пластинки и просто удивляюсь, неужели невозможно было достать хорошую запись?

Хотелось бы, чтоб в содержание пластинки вошли: «Калитка», «Пожар московский», «Чёрные глаза», но при всех недочётах факт выхода в свет этой пластинки действительно большая победа. По-моему, ни одного певца из старой гвардии российских звёзд не приходилось так долго

проталкивать на свет Божий. А вообще у меня радость и гордость превеликие. Замечательный портрет на конверте, и вообще конверт оформлен со вкусом. Очень хорош. Спасибо художнику Воронову.

Очень выразительны три портрета на оборотной стороне конверта. Первый, по-моему, в роли Париса в «Прекрасной Елене», остальные из «Весёлой вдовы». Интересно, где отыскали снимок в роли Париса? У меня такого нет. А большой портрет на лицевой стороне конверта напомнил мне дядю Юру, каким я его видел в далёкие детские годы, когда он катал меня на своих плечах и я был с родителями на его концерте. Это был один-единственный раз в моей жизни, когда я с ним виделся, где-то в 1919 году. Для меня и моей семьи эта пластинка самый бесценный подарок. Пластинку Инне Николаевне я передал, она Вам глубоко признательна и благодарна и обещала написать Вам.

А редакционные манипуляции с текстом мне хорошо знакомы, когда даёшь одну рукопись, а её так отредактируют и сожмут, что не узнаёшь, ты ли это писал, или нет. Так что Вы не особенно печальтесь по поводу сокращения аннотации. В основном биографические данные соблюдены, а «но последовала эмиграция» и «но за рубежом», – пусть остётся на совести корректора.

Вообще, я знаком со многими версиями его биографии. Театр «Зелёный попугай» в Одессе работал намного позже начала певческой деятельности Юрия Спиридоновича, где-то в 1910 –11 годах. В общем, Ваша аннотация в таком содержании, в котором она напечатана на конверте, вполне ёмко знакомит обладателя пластинки с жизнью и творчеством талантливого русского исполнителя романсов и песен начала первой половины 20-го века, несравненного Юрия Спиридоновича Морфесси. И за это честь и хвала Вам.

Ещё раз спасибо за бесценный для меня и моей семьи подарок. У нас пока и не слышно в магазинах об этой пластинке.

Желаю Вам дальнейших успехов в Вашем интересном и полезном увлечении.

Ваш Ю. Морфесси.

Письмо Г. Сабина от 1991 г.

Здравствуйтесь, многоуважаемый Виталий Петрович!

Излишне писать, какую большую радость и удовольствие доставило Ваше сообщение о предполагаемом выходе грампластинки с записями отца. Огромное спасибо Вам за пробивание бетонно-роковых устоев! Понимаю Ваши огорчения, что Метлицкий оказался более вхож в последнюю минуту в обитые войлоком кабинетные двери. Чаще всего так и бы-

вает в жизни, что кто-то много копает, а кто-то приходит и берёт готовенькое.

И всё же давайте будем радоваться общей радостью, если удастся вытащить из небытия ещё одно имя – Сабинина Владимира Александровича. Из беспамятства страшнейших годов, равных которым в истории человечества немного, мракобесных лет забвений и искажений.

Лучшие годы судьба связывала отца с Украиной. Он пел в Киеве, Одессе, Харькове, женился в Умани на моей маме родом из Полтавы. Я родился в Киеве. И вот теперь Вы «пробиваете» выход его пластинки. Спасибо!

Искренне благодарный Вам Георгий Сабинин.

Привет от моей супруги Наталии Александровны

Письмо Ю.Д. Морфесси от 05.12.1995 г.

Дорогой Виталий Петрович!

Спасибо за письмо и за участие в организации передачи о Ю.С. Я звонил по присланному в письме телефону Лебедева 544-22-69, но мне ответили, что по этому номеру Лебедев не проживает. Звонил я дважды. Очевидно какая-то цифра неточная.

Буду ждать сообщения из Киева в отношении возможности передачи или невозможности. А самому ехать в нынешнее время при моей низкой пенсии просто невозможно. Если вопрос решится положительно, то Укр. телевидение должно мне гарантировать все расходы по этой поездке. И только тогда я смог бы приехать с материалами и провести подготовку и видеозапись этой программы.

У меня большой альбом со всеми материалами о жизни и творчестве Юрия Спиридоновича, его обязательно нужно будет захватить.

Вы пишете, что Вам не заплатили по записи передачи о Н. Харито, а я всё время то записываюсь на радио, телевидении, то выступаю. Вот вчера участвовал в клубе творческой интеллигенции по поводу юбилейной даты Б. Гринченко и В.И. Даля, но кроме накрытого стола для всей братии – ничего не получил, и так всё время...

Я на этом вечере читал Пушкина и пел, и мне после этого многие задавали вопрос: «Откуда у вас столько экспрессии, темперамента и азарта?» Я, конечно, ответил: всему виной мой родной многонациональный город Одесса. И ещё сказали, что моё выступление прошло на высоком художественном уровне. Это просто так сообщаю, не хвастаясь. Я им ответил, что не имею права работать на сцене или эстраде плохо, некачественно, моя фамилия требует исполнения на самом высоком уровне, что я и стараюсь доказать.

Вот так и работаю уже 60 лет моей творческой и общественной деятельности.

Очень хочу отчитаться перед зрителями и слушателями, но пока, кроме обещаний, моё руководство ничего не предпринимает. А год заканчивается. Ещё в мае мне говорили, что после отпуска, осенью, отметят мой юбилей, а уже зима и никаких сдвигов.

Я сейчас почти ни с кем не переписываюсь, только изредка мне пишет Бардадым из Краснодара, интересуется материалами о Ю.С. Хочет писать о нём книгу. Но в настоящее время я не могу доверять почте свои материалы, да и в другое лучшее время тоже. Это для меня – бесценно. Я ему понемножку отвечаю на его вопросы, а с остальными своими корреспондентами я потерял всякую связь. Некоторые ушли из жизни: Сокольский, Мангушев, Гришко...

Вот спасибо Вам, что меня не забываете. В прошлое время у меня была переписка со многими городами Союза, но благодаря всем этим «отцам» нашего отечества всё полетело к чертям... Очень обидно...

Всего Вам доброго. Если будет что нового по вопросу телепередачи, – надеюсь, что Вы мне сообщите. Ваш Ю. Морфесси.

Письмо К. Морфесси

(от 5.04.1996 г.)

Здравствуйте, Виталий Петрович!

Сразу представляюсь – Карина Морфесси: внучка Юрия Денисовича. Спасибо Вам за доброе письмо, которое пришло несколько с опозданием. Тяжело сообщать, но дедушка умер в январе месяце. Он всегда с нетерпением ожидал от Вас писем, дорожил Вашей дружбой, с теплотой рассказывал про Вас, а также Ваши письма читал вслух.

Иногда я была в курсе его дел, планов, интересов. Мне приятно было узнать, что о дедушке и его знаменитом предке знают и интересуются в Киеве. Хотелось бы познакомиться с товарищем Лебедевым, может быть он сделал бы передачу о Юрии Денисовиче Морфесси – нашем современнике, не менее талантливой и интересной личности. «Он был артист украинского театра, эстрадный певец, исполнитель старинных русских и украинских романсов, поэт, художник, одессит и ещё Бог знает кто. О нём можно переписывать тома книг, чтобы постичь Его творческую природу, о Нём можно рассказывать всю жизнь...»¹ Ещё раз большое спасибо за письмо.

Светлая память о Нём навсегда останется с нами.

С уважением Карина Морфесси

---

¹ Карина цитирует слова некролога, видимо, из какой-то местной газеты. **А.Ж.**

●

Письмо В. Бардадыма¹

(от 28.02.1997 г.)

Дорогой друг Виталий Петрович!

Поистине Вы живёте далеко за кордоном – ни ответа, ни привета! До Вас не добраться! Вышла моя книжка «Александр Вертинский без гри-ма», где я персонально Вас благодарю за помощь и сочувствие, но по-слать не могу... Куда? Всё пропадает у Ваших самостийников. Вот по-слал (для разведки) Юрию Москаленко, увы, молчит. Что такое? Когда же кончится, скажите, эта махновщина?

Но ближе к делу. Сейчас я занимаюсь Вашим (и моим) кумиром Юрием Морфесси. Дело движется спóро. Мне бы нужны были фотогра-фии его (в ролях, с пояснениями) и сведения более подробные о жизни и мытарствах певца в 1943–1957 годах. Чем Вы бы могли мне пособить? Пожалуйста, пришлите мне копии писем Конст. Сокольского, где он пи-шет о Морфесси.

И ещё одно. Что там пишет Борис Савченко о жёнах певца? То правда или поздние домыслы и сплетни, идущие от великого сплетника и злого завистника Вертинского? В моей книге о нём я об этом пишу по-дробно и доказательно. Словом, мой добрый помощник, если сможете, помогите, пожалуйста, и на этот раз.

Жду ответа, как соловей лета! Желая здравствовать!

Сердечно Ваш кубанский казак-патриот Великой России – член Сою-за писателей России и т.д. и т.п. – Виталий Бардадым.

Да вот ещё что, дорогой Виталий Петрович, подарите мне своё фото (моё у Вас есть в кн. о П. Лещенко), хочу поместить его в своей будущей книге о нашем общем любимце, несравненном певце и добрейшем чело-веке Ю.С. Морфесси. Ведь Вы – первый исследователь его жизни в труднейшие годы...

В. Бардадым

●

Письмо Дины Азрикан²

(2008 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

Бесконечно благодарна Вам за Ваше доброе сердце и бескорыстное служение священной памяти ушедшего золотого века тех вокалистов,

---

¹ Бардадым Виталий – писатель, коллекционер грампластинок. **А.Ж.**

² Дина Арнольдовна Азрикан – дочь известного украинского оперного певца Арнольда Григорьевича Азрикана. **А.Ж.**

которые так же свято отдавали свои жизни искусству. Примите мой самый низкий поклон.

Надеюсь, что мой посыльный Бондаренко свяжется с Вами в самое ближайшее время. Он также близкий друг ещё одного фанатика оперного искусства и старого поклонника моего отца, который написал для моей книги, а также прилетал в 2006 году в Екатеринбургскую оперу на вечер памяти папы – Виталий Песакович. Именно Виталий познакомил меня через письма с известным театроведом и летописцем истории оперы в Одессе – Валентином Максименко, академиком и фанатом оперы, автором книги об истории Одесского оперного театра. Так что Бондаренко очень надёжный гонец к Вам.

Мне трудно поверить, что моя многолетняя мечта найти пластинку и мои печальные сны, когда мне снилось, что я трогаю руками холодное стекло единственной пластинки папы, станут явью.

Посылаю Вам также фото Ропской с папой – за кулисами киевского театра. Это фото – загадка, и обратил на это внимание тот самый театровед Максименко. Дело в том, что на фото папа в костюме и гриме Собинина, и я сколько себя помню, столько знаю, что снимок был сделан во время спектакля «Сусанина». Поэтому я и написала на фото «Ропская – Антонида», не задумываясь над тем, что Ропская была меццо и не могла петь Антониду, на что указал мне Максименко. Я расстроилась, поскольку очень старалась, чтобы в книге был минимум просчётов, хотя это было невыразимо трудно после стольких лет, да ещё в таком отрыве, будучи за океаном – ни архивов, ни музеев, ни доступа, чтобы проверить. Работала только с архивом отца и несколькими справочниками. Меня до сих пор мучает костюм Ропской на этом снимке, ведь ясно, что она в костюме Антонида. Так что это – загадка.

... Имя Ропской звучало в нашей семье с моего самого раннего детства. Папа произносил это имя с каким-то благоговейным трепетом и звонил он ей из всех городов. Если мне не изменяет память, то он называл её Шурочкой. Я мечтала её увидеть, и моя детская встреча с таинственной певицей произошла в 1956 году в Киеве, куда папа привёз нас после своего внезапного отъезда из Бакинской оперы, где у него возник конфликт с местным Минкультом в связи с его постановкой оперы Пуччини «Манон Леско». Отец хотел начать переговоры о своём возможном возврате в Киевский театр.

Он не был в Киеве несколько лет, и как только театральные люди узнали о его приезде, то он сразу был приглашён в несколько домов, причём горел этим желанием и истосковавшийся по Киеву папа. Благо, многие из соратников по подмошкам жили в одном и том же доме на Пушкинской (где до войны жил и сам папа), то папа решил всех обойти за

один день, чтобы потом уже заниматься переговорами с директорами театров Украины. И вот пришли в этот дом и стали там ходить по этажам. Нет нужды говорить, что в каждом доме папу ждали не только объятия и море воспоминаний, но и обильно накрытый стол, и коротких приветственных визитов не получалось.

И вот, наконец, мы постучались в квартирну Ропской... Прошло 52 года, но я по сей день помню грудной оклик за дверью: «Кто там?» и ироничный ответ папы: «Незнакомец». В ту же секунду дверь распахнулась, и я увидела статную фигуру женщины в тёмно-синем китайском кимоно. Воскликнув «Арнольдик!», она бросилась в объятия отца. Мы прошли в огромную столовую (мне до сих пор помнится, что комната была, как огромный зал, но, может быть, я была очень маленькая?), где стоял большой стол, накрытый белой скатертью, и с таким количеством блюд, что хватило бы на всех жильцов дома. Посреди стола возвышалось огромное блюдо с давно остывшими пельменями, сделанными руками хозяйки. Оказывается, Ропская заждалась папу, и уже не надеялась увидеть его в этот день, переделась в кимоно и прилегла на диване, а накрытый стол всё ждал дорогого гостя.

Я не помню, конечно, о чём они говорили за накрытым столом, но почему-то осталась печаль. Лицо Ропской запомнилось грустным, глаза – печальными. За столом уже никто ничего не мог есть, а я вначале прыгала на блестящем паркете, где были многослойные треугольники желтоватого дерева, потом я нюхала цветы на балконе (и там кто-то снизу окликнул меня: «Азрикан у Ропской? Мы его ждём!»). Последней вспышкой памяти об этом визите были тёплые руки отца.

Концом этих детских воспоминаний о киевской встрече в квартире певицы остался лишь день, когда папе сообщили о её смерти. В это время отец работал в оперной театре Одессы. Прошёл всего один год после их последнего свидания, и только много лет спустя я поняла, почему Ропская была так печальна за накрытым столом – она уже тяжело болела. В памяти остались слёзы отца, его поникшая фигура и чувство глубокой утраты. Это всё, что я помню об этой замечательной папиной Кармен – Шурочке Ропской.

P.S. Спасибо Вам за знакомство, таких людей, как Вы, становится всё меньше и меньше, но всё же надо надеяться, что Добро вернётся на нашу землю. Я хочу, чтобы у Вас был мой телефон и адрес – на всякий случай: Dina Azrican 369 Temple Avenue Unit # 1 Highland Park, TL 60035 USA, телефон (1-847) 68229. Дорогой Виталий Петрович! Посылаю Вам ещё и копию бланка передачи фотографий из архива отца сотруднице Киевского музея Ольги Васильевне Емец (кто знает, где она сейчас). В то время она проживала по адресу (1989 г.) – Киев 252140, ул. Бойченко, 17,

кв. 29. Среди документов, переданных Емец О.В., было и фото Ропской с нежными словами для отца, а также фото многих украинских певцов.

Сейчас я об этом сожалею, поскольку мне не известна судьба этого дара, но в то время я плохо соображала, что происходит – мне надо было вывезти умирающего на моих руках мужа, которого здесь подняли на ноги. Если бы я знала, что все эти фото находятся в музее – это было бы счастьем. С глубоким уважением к Вам Дина Арнольдовна Азрикан, США.

Письмо Дины Азрикан

(от 8.09.2009 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

Посылаю Вам обещанное – один диск для Вас, другой для Украинского радио, ведь эта запись – воистину история. Как я уже Вам писала, делала это на оборудовании профессиональной студии, так что на сегодняшний день, думаю, это – почти на максимуме возможностей.

Огромное спасибо Вам ещё раз за Вашу доброту и истинную профессиональную преданность наследию музыкальных традиций прошлого. Наше дело – успеть передать, а там уж – остаётся только надеяться на воскрешение высокого духа культуры певцов ушедшего поколения. Буду рада, если черкнёте мне о получении дисков. Спасибо! Привет от брата Дмитрия. Дина, Чикаго.

Письмо Дины Азрикан

(2010)

Дорогой Виталий Петрович!

Спасибо большое за Ваше письмо, которое мы читали, как хорошую публицистику! Ещё раз хочу сказать Вам, что Ваш жизненный и творческий опыт абсолютно достоин описания. Не нужно думать о том, что сейчас это никому не нужно. Вы же знаете известные строки: «Нам не дано предугадать...» – и это верно! Ведь я сама после ухода папы из жизни по крохам собирала всё то, что осталось на бумаге и то, что легло на дно моей памяти, а ведь сколько он сам мог бы рассказать не только о себе, но и о тех, кто встречался на его творческом и жизненном пути – ведь это были не просто люди, которые ходили в конторы, ели и спали, а творческие личности, да какие, просто созвездие талантов отечества!

Мы все считаем, что Вам нужно непременно написать записки о встречах с теми легендарными именами, которые вы упомянули в своём письме. Кстати, и Бышевской, и Колодубов фамилии я слышала в своей семье не раз. Пишите, ведь именно такие люди, как Вы, всё ещё держат этот безумный мир на балансе, хоть и незримо.

Очень благодарна Леониду Шемете за книгу, и я непременно буду ему звонить. Моё сердце с ним, я так печально хорошо знаю, что такое диабет – ведь мой папа ушёл из жизни в 70 лет из-за этой болезни. Он был ужасный сладкоежка, мы его называли «сладкоголик». После каждого спектакля, отдав сцене всего себя, он бежал домой к банке варенья, брал столовую ложку и ел его, как кашу. К врачам он не ходил, только к одному – ларингологу. Диабетом страдал, вероятно, давно (от матери), но узнал об этом, только, упав без сознания при выходе из кулис театра, днём. И даже, узнав, никаких диет не соблюдал и ел тайно от нас свои лакомые кусочки по углам. Ходил до последнего в консерваторию, всё говорил: «хочу умереть под роялем». Почти так и вышло...

Я преклоняюсь перед Леонидом.¹ Самый теплейший ему привет, пожелание здоровья, сейчас медицина гораздо сильнее, чем была при папе, несмотря на то, что он был всегда в 4-м управлении², но всё равно не было ничего для его болезни, кроме инсулина. Я буду звонить Шемете. Я очень рада, что рядом с Вами есть такой прекрасный, редкий человек, как он. Ведь сейчас таких – единицы, а те далече...

С Зёлой³ я знакома по телефону, он активно искал пластинку папы, и вот – нашёл! Видно, что он фанатик грамзаписей. Вы с юмором написали о «выцыганивании» пластинки Азрикана, но я думаю, что пластинка папы просто вернулась к Вам мистическим образом – всевышняя сила! Так что не знаю... А насчёт его отрицания русской культуры – да, это поветрие известно, но я думаю, пройдут десятилетия и вода отмоет гальку.

То, что русская культура оставила на украинской земле – это невозможно ни убить, ни забыть. Просто нам не повезло – мы оказались жертвами многочисленных разломов, революций, войн, диктаторского мракобесия и шокового, на этот раз глобального, падения культуры. Всё это заставляет людей искать виновных... А привет ему передайте! Без него я бы не нашла Вас... С глубоким уважением к Вам, обнимаю Вас, не бойтесь, Бога ради. Дина

Письмо Дины Азрикан

(2011 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

Надеюсь найти Вас в добром здравии! Не общались давно, я закрутилась совсем – очень много волокиты в связи с моим уходом на пенсию (бюрократии хватает везде!), жду не дожусь, когда уйду с пятнадцатки,

¹ Леонид Павлович Шемета, киевский журналист и коллекционер грампластинок (А.Ж.)

² Четвёртое Управление Минздрава УССР было предназначено для медицинского обслуживания госслужащих, включённых в так называемую «номенклатуру» (А.Ж.)

³ Зёла Михаил Иосифович, киевский искусствовед, коллекционер грампластинок (А.Ж.)

очень устала. Опять же, почти закончила редактирование своей рукописи на двух языках. Редактора на этот раз у меня нет, всё делаю в выходные и после работы.

Как Ваша книга о Ропской? Я помню, Вы говорили, что уже Ваша рукопись была на компьютере, так что я думаю, всё на финише, да? Желаю Вам успешно завершить, я знаю, как это для Вас дорого. Это будет прекрасным посвящением памяти замечательной певице и человеку, какой была Ропская. До сих пор она у меня перед глазами, а ведь я была маленькой девочкой!

Хочу сказать, что написала я в Фонд Пшеничного по электронной почте насчёт фотографий, и они ответили, что не посылают ничего электронно, а только лично делают копии. Так что я пока оставила, потом буду думать, как это сделать, когда закончу со своим проектом, который тянется из-за дикой нехватки времени.

Общаетесь ли Вы с Лысенко и Зёлой?

Меня недавно нашла внучка Фатьмы Мухтаровой (я уверена, Вам знакомо имя этой знаменитой Кармен), написала мне, теперь мы вспоминаем Фатьму и Арнольда, которые много раз пели вместе. Внучка живёт в Баку, в квартире бабушки, среди портретов и афиш, как я...

Так и живём, вспоминаем о тех, кто отдал жизни сцене. Сейчас всё другое, всё на бегу, нет той святости, которая была в том поколении. У них не было ни контрактов за рубежом, ни дисков, ничего – только адское служение сцене. Но в этом и было истинное искусство, я думаю.

Вспоминаю Вас часто с благодарностью, не болейте, будьте здоровы!

Кстати, на пластинке нашей, которую мы привезли из Москвы – по моему, Изабеллы Юрьевой, я обнаружила Вашу статью о ней на обложке пластинки! Была страшно рада и горда всем показывать! Очень было приятно знать, что именно Вы хранили пластинку папы столько лет! Спасибо Вам за неё.

С уважением Дина Азрикан.

●

Письмо Дины Азрикан

(2011 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

Не писала Вам, поскольку ждала получения пластинки, но, к сожалению, в этом месяце не получилось – доверенное лицо в полёт не попало, и теперь мы ждём следующей okazji, буквально сидим на телефоне и ждём сигнала.

Путешествие пластинки в мои руки кажется долгим, но это единственный способ получить её в сохранности, поэтому мы терпеливо ждём

завершения этой сложной и многолетней операции. Помню о Вас с большой благодарностью.

Хочу поделиться с Вами только что полученной записью радиопередачи из Одессы, из цикла музыкально-литературных передач. Им удалось сделать то, о чём Вы с такой горечью и сожалением писали в Вашей замечательной статье об отсутствии памяти о певцах прошлого на радио Украины. Этот диск будет интересен ещё и тем, что, благодаря Вашей уникальной коллекции, в этой передаче прозвучали два романса с пластинки, которую Вы любезно записали и передали мне через Зёлу.

Несмотря на то, что диск оказался несовершенным (когда я получу пластинку, то сделаю новую запись на профессиональном оборудовании), эта запись – история, и тем она и ценна, а Вам – низкий поклон от нас за Ваше бескорыстие. Благодаря Вам радиопередача о певце на его родине – в Одессе оказалась озвученной. Так что Ваш страстный труд – жизни и души – всегда будет отзываться в памяти людей.

...Мы были очень тронуты тем, что профессор Максименко и ведущий передачи Сочинский¹ выполнили завет отца и сыграли ему в конце молитву над телом Германа. Таким образом, певца Азрикан отпели на его земле в Одессе. Он вернулся туда, откуда вышел и где впервые запел. Нас также поразила безукоризненный язык и тактичность, с которой была сделана передача. Это был для нас сюрприз, мы узнали об этом только тогда, когда из Одессы получили запись.

Я Вам немедленно сообщу, как только мои руки прикоснутся к заветной пластинке. Я очень суеверная и поэтому расскажу Вам о путешествии пластинки после, не сейчас. Вы просто не поверите, насколько это сложно!

С уважением к Вам – Дина Азрикан

Письмо Дины Азрикан

(2011 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

...Надеюсь, что Вы в добром здравии. Хочу Вам сказать, что дней через 10 будет у меня перезапись пластинки из профессиональной студии. Вообще-то диск уже есть, но я решила заказать и чистку (надеюсь, уберут немного шум). Когда у меня будет запись на руках, я Вам сделаю два CD – для Вас и радио, и вышлю Вам в Ваш адрес.

Ещё хочу сказать, что папина биография теперь есть на трёх языках Википедии – на русском, английском и украинском. Украинские редакторы

---

¹ Сочинский Вадим Валентинович – многолетний популярный диктор Одесского областного радио. **А.Ж.**

тоже очень хотят запись этой пластинки, чтобы положить диск в конце его биографии на сайте, и я планирую это сделать. Мне всё надо успеть закончить для увековечивания его памяти, ведь когда меня не станет, этим уже никто не будет заниматься, поэтому я сделаю всё возможное.

В сентябре должна выйти ещё одна статья о папе – в Куйбышеве. Несмотря на то, что он там пел только как гастролёр, исключая его постановку там «Отелло» в 1950 г., его там помнят, и статью о нём пишет бывшая школьница – поклонница оперы с галёрки, а ныне – старейший профессор университета.

Весь этот всплеск – только благодаря книги о нём, поэтому я уж хочу закончить эту сагу новыми статьями и письмами, и новыми, ранее не известными фактами о нём. Конечно, Вы обязательно получите этот новый буклетик, если нам удастся хоть как-то напечатать самим.

И ещё – я в этот буклет написала рассказ о пластинке – так и назвала – «Путешествие пластинки». Это воистину достойно описания! Каждый раз, когда я смотрю на пластинку, я вспоминаю Вас. Я вот принесла её в студию переписывать и стала им всё рассказывать, как я её искала и нашла, и американцы, далёкие от всех этих событий, были просто потрясены этой историей и уникальностью единственного экземпляра пластинки Вашей коллекции!

Так что я всем о Вас рассказываю, о Вашей доброте ко мне. Благодаря Вашему любовному хранению и заботе о коллекции, пластинка отца вернулась в его архив – СПАСИБО ВАМ ВЕЧНОЕ.

Я дам знать, когда буду готова выслать Вам диск, но я сначала позвоню Вам, чтобы знать, что Вы в Киеве.

Желаю Вам доброго здоровья, благополучия и стабильности – это так нужно всем нам. Если общаетесь – приветы от меня Зёле и Лысенко, надеюсь, они тоже в здравии.

С глубоким уважением к Вам – Дина Азрикан.

Письмо Дины Азрикан

(без даты)

Дорогой Виталий Петрович!

Рада была услышать Ваш голос по телефону, и очень благодарю за советы по поводу передачи книг в библиотеки Киева. Совершенно с Вами согласна – это и есть цель данных публикаций – оставить будущим поколениям историю музыкального искусства и творчества тех, кто делал эту историю. Посылаю Вам два комплекта книг и одну для Михаила Зёлы. В каждой книге для библиотек есть письмо сопроводительное, а также подпись от руки на книге для каждой библиотеки.

...Ваше письмо – это просто разрыв сердца. Вы правы в своей догадке, почему все записи отца закончились на одной пластинке – достаточно прочесть статью Железного о процессе записей до войны, ведь в основном записывали Москву, потом Ленинград.

И Железный прав, что повезло тем, кто выезжал в столицу и был «на слуху». Отец получил заслуженного в 1939, через два года началась война. Сам он никогда не искал никаких путей для записей, он жил театром.

Да даже если бы и хотел – мы никогда не должны забывать, что в его паспорте стояло чёткое – «еврей», а «украшением» к этой графе – партийного билета, который спас многих и многих талантливых, но «неполноценных» музыкантов и певцов, у него никогда не было (по его собственному желанию, об этом я писала в книге). Так что я думаю, что ответом на вопрос «почему?» может быть прочтение его биографии. Но от этого не легче, а только больнее.

И самое смешное, что его этническая принадлежность была только в его паспорте, а в душе он просто принадлежал сценам, на которых пел, и языкам, на которых думал. Он был истинным русским интеллигентом до мозга костей. Вот почему он просил на его панихиде исполнить «Молитву Германа» из «Пиковой дамы», Это был его дух.

...Насчёт Ленинки (сейчас РГБ) – это прекрасно. Я сама передавала туда книги о папе в книжный фонд музыкального отдела. Им заведует очень приятная женщина Алла Семенюк, с которой я вела переписку во время передачи книг. Я очень рада, что Ваша книга там, ведь туда стекается весь поток исследователей отечественной культуры. Я передам книги в июле также в консерваторию и театральную библиотеку Москвы (оказией в Москву).

...Я благодарю судьбу, что не дала мне уйти из жизни до того, как были написаны эти воспоминания. Знаете, я считаю себя очень счастливой. Я отдала свой долг и даже встретила таких душевных сподвижников как Вы и многих других, кто пришёл в мою жизнь через книгу о моём отце.

...Дорогой Виталий Петрович, я буду ждать Вашего сообщения о получении книг... и надеюсь, что всё получится с библиотеками. Благодарна Вам безмерно за Ваше участие доброе – Вы замечательный человек, и я очень ценю нашу дружбу...

Обнимаю с благодарностью за нашу дружбу. Дина.

Письмо Дины Азрикан

(2011 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

Получила Ваше замечательное письмо, которое читала несколько раз сама и мужу вслух, а когда я читала Ваше письмо Дмитрию по теле-

фону, то он позвал свою свою жену Светлану (она тоже пишущий человек, работала в газете в отечестве), и они вместе всё моё чтение на одном дыхании прослушали и велели мне Вам передать, что склоняют головы перед Вами – так что примите наше уважение совместное! Ведь это не просто письмо, а чудесная публицистика, полная событий и исторических экскурсов в историю музыки – я так рада, что судьба свела меня с Вами, видит Бог – родственные души всегда находят друг друга!

...Поздравляем Вас от души с выходом книги, которую я, конечно же, немедленно нашла в Интернете, обложка хорошая, и об Альфе-рекламе я тоже всё прочла. Печать была офсетная или цифровая? Я знаю, что цифровая печать дешевле и выглядит не хуже. Главное – книга вышла, и мучения издательские – лицо времени, лицо невежества и тупости тех, кто владеет капиталом, но не имеет ни души, ни интеллекта И когда уйдут те, кто до сих пор хранит память о золотом фонде культуры и вынимает мастеров вокала из забвения, тогда остаётся только сожалеть о будущем поколений. А пока есть такие Донцовы – о культуре можно не беспокоиться.

...Книгу о Бернесе Шеметы, кажется, тоже обнаружила и попытаюсь её здесь найти в библиотеках и прочесть. А уж о Харито выискала всё, что можно, а статью Полонского и Шеметы в «Зеркале недели» о нём напечатала для нас, и если бы не Вы – никогда не пришло бы в голову исследовать историю создания этого романса, а ведь его слова «Отцвели хризантемы» были как бы рефреном моего детства, поскольку папа наш всегда с мягким юмором пропевал эту строчку романса, когда говорилось о какой-нибудь женщине в годах.

Виталий Петрович, дорогой, у Вас была потрясающе интересная жизнь, и я думаю, что Вам надо написать ещё одну книгу – о своей жизни, встречах, коллекции, страсти к настоящему вокальному искусству и страсти к созиданию, потому что то, что Вы сделали и делаете – это достойно публикаций. Конечно, проблемы издания. Но я думаю, Вам надо написать и положить на стол, а там что-нибудь да получится, а нет – так будет рукопись пока.

Мы так поняли, что издание Ваших 50 экз. стоило 4.200 гривен – да? Это по-божески, если учесть объём книги и количество фотографий, но, безусловно, для пенсионера это очень и очень тяжело. Я думаю, что книга разошлась бы быстро, если было бы и 100 экз., но может быть позже удастся напечатать.

...Виталий Петрович, я читала Ваше письмо, как жаждущий в пустыне пил бы воду – столько интересного было в Вашей жизни, и как ностальгически Вы это всё описали, сколько имён, биографий, встреч, судеб...

Дмитрий с женой передают Вам приветы и благодарность за возможность узнать о Вашей бескорыстной деятельности – Вы воистину необыкновенно интересный человек, и мы рады чрезвычайно знакомству с Вами – спасибо!

Дина Азрикан

Письмо Дины Азрикан

(от 19.12.2011 г.)

Приношу свои извинения, что не сразу Вам ответила, когда Ваша чудесная книга попала в мои руки, но причину я Вам уже рассказала по телефону. Сейчас всё понемногу налаживается, и мой муж уже начал готовить макет моей небольшой второй части книги о папе, которую я пока не знаю как буду печатать – у нас куча медицинских счетов на руках, а я уже не работаю.

Но мы «ещё и не такое видали», так что я надеюсь, что и на этот раз выживем – так нас закалила жизнь. Но я железно настроена довести дело биографии отца до конца. Молюсь на своего мужа, который так много делает для моей рукописи, а именно – набор и макет.

Книга мне Ваша показалась результатом Вашего воистину титанического труда. Столько собрать материала, так долго хранить в памяти и питать надежду на печать – это ли не подвиг! Я уверена, что сама Ропская где-то там об этом знает...

Меня порадовали не только воспоминания коллег, написанные о ней, но громадное впечатление (и это также отметил мой брат Дмитрий) произвели главы «Материалы» и «Приложения», поскольку именно в этих разделах хранится настоящий клад исследования творческого пути певицы, ведь это – замечательный библиографический материал, который (так хочется в это верить!) найдёт своих читателей в будущем, когда вернётся потухший в наше бездуховное время интерес к классическому наследию прошлого. Очень хорошей идеей было дать указатель имён, что очень важно для таких биографических изданий. Фото очень интересные – какая она была красивая женщина!

...Ещё одна безусловная ценность книги – это приложенный диск. Мне бы не хватило слов, если бы я пыталась описать Вам свои переживания во время слушания этого диска. Могу только сказать, что эти минуты были для меня погружением в истинный мир божественных талантов вокала, академической школы звуковедения и, не побоюсь сказать, – столпов вокальной школы, на голосах которых могут учиться молодые певицы – вместо консерватории с сегодняшними «учителями», которые сами никогда не умели петь. Ведь каждый голос на этом диске – это божий дар. Сейчас это ушло навсегда.

Спасибо Вам за моё погружение в далёкий мир моего детства, где всё было таким настоящим, добрым, талантливым и жертвенным.

...Главная неоспоримая ценность книги – в огромном количестве материала, который, практически, окажет неоценимую услугу в увековечении памяти об этой прекрасной певице. Смотрела фото (спасибо за фото с папой) и вспоминала её маленькую собачку, когда прочла у Ярмизиной¹ об этом)....

Обложка книги удачная – и выбор фото, и цвет, да и шрифт хороший подобран – без излишеств, так свойственных нынешней «кричащей» печати, которая буквально убивает содержание книги. Так что могу только поздравить от души с выходом Вашего труда. СПАСИБО Вам огромное за такой прекрасный подарок.

Леонида Шемету я уже благодарила по телефону – книга меня очень порадовала, я думаю, она нашла своих читателей, интерес к Бернесу был всегда – ведь он был любимцем всей страны! Но я думаю, что издано о нём не так уж и много! Горемычная культура отечества нашего – всё порастеряли, всё разбросали и всех забыли. Сердечное спасибо Леониду ещё раз, привет ему огромный и благодарность. Здоровья ему и Вам.

Дорогой Виталий Петрович, прилагаю рассказ о том, как я нашла пластинку, я историю эту переделала, чтобы не было повторений с моим оригиналом. Если что надо изменить или добавить – напишите мне.

Я восхищаюсь Вашим подвижничеством и творческой потенцией – это ли не есть счастье! Знаю, что трудно всё, но всё-таки – это полноценная жизнь, а не влачение, как у тех, кому нечего рассказать. Так что горжусь знакомством с Вами и очень ценю нашу дружбу – спасибо Вам за всё.

С уважением – Дина.

Письмо Дины Азрикан

(июнь 2015 г.)

Дорогой Виталий Петрович!

Очень была рада говорить с Вами, жаль, не могу видеть Вас, но хотя бы слышу Ваш голос.

Посылаю Вам папины фото – Андрия из «Тараса», Мазепу и снимок в жизни – всё это в киевский его молодой период, на быстром взлёте его творческой карьеры.² Всё остальное ушло в РГАЛИ, поскольку у меня с Киевом был печальный опыт Елены Николаевны Емец, которая взяла

¹ Имеется в виду певица Хлопушина Виктория Ильинична (по мужу Ярмизина), ученица А.Д. Ропской (А.Ж.)

² Фотографии, присланные Д. Азрикан, В. Донцов передал на государственное хранение а Архив-музей искусства в Киеве. А.Ж.

фото и исчезла с концами. У меня остался её Акт передачи... Смех да и только! Но, отдавая Вам, я, конечно, отдаю как одному из самых близких мне людей... Волею судеб открыла альбом и увидела, что лишь три оригинала остались, киевские – судьба! Отдаю без печали, ибо знаю: папа очень любил Киев и его сцену.

...С уважением к Вам, спасибо Вам огромное за Ваше внимание к папе, мы все Вам очень благодарны. Буду ждать весточек.

Дина

Письмо Дины Азрикан

(от 27.10.2018)

Дорогой мой Виталий Петрович,

Огромное спасибо за письмо, такое грустное, но такое трогательное в вашей душевности и преданности другу, которого я также безмерно уважала. Читала Ваше письмо со слезами на глазах. Сердце ныло от боли и несправедливости жизни. Я читала Вашу статью памяти Владимира, мне переслал любезно Дмитрий, а также клип с похорон. Я с трудом посмотрела это видео, просто не могла все это выдержать. Это невозможно ни постичь, ни понять.

Единственное, о чем мне вскользь поведал когда-то Владимир, было то, что его тетка, сестра отца, жила всегда с ними и терроризировала их мать, которую ненавидела, как это часто бывает у сестер мужей - просто ревность (по Фрейду). Поэтому Владимир уже был травмирован семейными конфликтами с детства. Но он сумел сохранить такое чистое сердце и пронести любовь к отцу через всю жизнь.

Главное - это то, что сейчас останется, вернее, то, что можно еще сохранить. Это - память. Но я понимаю, что и Вы, и Дима Гришко, и те очень немногие, сохранившие совесть и честь в нашей уродливой жизни, бессильны заставить людей чтить ушедших. И все же я думаю, что надо попытаться уговорить внука передать содержимое наследия Тольбы в музей, архив, библиотеку – куда угодно, потому что это все уйдет в мусорное ведро, или попадет в руки китайского лавочника. Я понимаю, как это все трудно.

Я так благодарна Вам за письмо. Я сейчас пишу накоротке, но я думаю, что через пару недель у меня будет время написать больше, что я и сделаю через Дмитрия - еще одного могикана, впитавшего в себя дух наших дедов и отцов.

Теперь о книге Железного: УЗНАЙТЕ СТОИМОСТЬ КНИГИ В ТВЕРДОМ ПЕРЕПЛЕТЕ. И дайте мне об этом знать, я помогу. Я также писала об этом Железному, но он сказал, что вы справитесь. Но Вы узнайте, сколько нужно доплатить для твердого переплета, вполне возможно, что

эту сумму можно будет покрыть. Я смотрела сайт изд-ва, но никак не могла высчитать сама. Буду ждать.

Спасибо Вам еще раз за то, что поделили со мной свою боль. Вы - прекрасный, достойный друг Владимира Тольбы, и это счастье, что Вы были рядом, вместе. Низкий поклон Вам.

С искренним уважением, обнимаю Вас и скорблю вместе с Вами.

Привет от всей семьи.

Дина.

ЧАСТЬ V. ПРИЛОЖЕНИЯ

1. Співає Оксана Петрусенко

(«Вечірній Київ» від 24 березня 1972 р.)

Так називається пластинка, що її випустила Всесоюзна фірма «Мелодія». 17 пісень, арій і романсів у виконанні видатної української співачки любителі співу почують практично вперше. Записи зроблено з довоєнних грамофонних пластинок, які вже стали рідкістю, магнітних плівок і пробних пластинок, наданих сином Оксани Петрусенко Олександром та ентузіастами-філологами Віталієм Донцовим і Миколою Кагарлицьким.

Чудовий голос був у Оксани Петрусенко. З сріблясто-тремтливим забарвленням, витонченою інтонацією і пристрасною патетикою звуку. На оперній сцені вона виконувала найскладніші партії драматичного й ліричного сопрано. Та особливо любила Оксана рідні народні пісні. В її виконанні надзвичайно теплою й поетичною стала «Ой, не світи, місяченьку», легко й грайливо звучить «Спать мені не хочеться», глибиною роздумів про людську долю сповнена «Стоїть гора високая». Всі вони записані на новій пластинці. Завдяки цьому подарунку фірми «Мелодія» тепер надбанням любителів стало 27 пісень співачки, 10 з яких було випущено раніше.

2. Вечір видатної співачки

(«Вечірній Київ» від 8 лютого 1973 р.)

Учора в Республіканському будинку актора відбувся цікавий вечір з циклу «Видатні актори». На ньому йшла розмова про народну артистку УРСР Оксану Петрусенко. Минуло не одне десятиріччя, як не стало видатної співачки, та її мистецтво й досі хвилює багатьох слухачів.

Вступне слово про творчій шлях Оксани Андріївни, що проліг від художньої самодіяльності до оперної сцени, виголосив заслужений діяч мистецтва УРСР Михайло Казневський.

З інтересом слухали присутні виступи колишнього концертмейстера співачки Ніни Іванівни Скоробагатько, завідуючого районним відділом культури міста Балаклії (батьківщини артистки) І.П. Шкумата, редактора видавництва «Вища школа» В.П. Донцова – пристрасного збирача пластинок з піснями Оксани Петрусенко.

Схвильовано прочитала свій вірш, присвячений видатній співачці, поетеса Любов Забашта. На вечорі прозвучали твори у виконанні Оксани Петрусенко. Потім співали відомі київські артисти Діана Петриненко, Павло Колесник та Любов Кнорозок, у репертуарі яких є пісні незабутньої Оксани Петрусенко.

В. Джерельний

3. Звучат любимые песни

(«Комсомольская правда» за 19 декабря 1973 г.)

Уже несколько лет В. Донцов из Киева пытался достать грамзаписи с песнями мастеров советской эстрады. Украинский дом грампластинок заказал большую партию этих пластинок Апрелевскому заводу. Но заявка не была выполнена. Об этом и написал нам В. Донцов в своём письме, которое было опубликовано 26 сентября.

Редакция получила ответ заместителя генерального директора Всесоюзной фирмы грампластинок «Мелодия» В. Гудева. В нём говорится, что руководители Апрелевского завода за несвоевременное выполнение заказа Украинского дома грампластинок серьёзно предупреждены. Сейчас пластинки, о которых шла речь, отправлены заказчикам в требуемом количестве.

4. Радиопередача «Встреча с песней» (фрагмент)

(Всесоюзное радио, 1980-е гг. Ведущий Виктор Татарский)

Ведущий. Евгений Владимирович Громилин из Уфы нам пишет: «Хочу рассказать о человеке, всю свою жизнь влюблённом в песню. С начала 1950-х годов киевлянин Виталий Петрович Донцов собирает пластинки с записями эстрадных артистов. Уже более тысячи граммофонных пластинок, в том числе выпускавшихся ещё до революции, насчитывает его коллекция. На первом месте – фронтовые песни. Любовь к ним передалась Виталию Петровичу от его матери, прошедшей всю войну снайпером.

Позже Виталий Петрович полюбил жанр старинного русского романса. Его фонотека стала пополняться пластинками Юрьевой, Баяновой, Юровской, Козина, Морфесси, Лещенко, Сокольского. Коллекцией Донцова нередко пользуется Всесоюзная студия грамзаписи фирмы «Мелодия» при подготовке ретрозаписей, Сейчас Донцов мечтает о выпуске пластинки Юрия Морфесси. В коллекции Виталия Петровича много записей этого певца, но среди них нет, увы, «Цыганской венгерки» Ивана Васильева на стихи Апполона Григорьева

. В связи с этим у меня к вам огромная просьба – передайте её, пожалуйста, если у вас есть запись. Это будет настоящим подарком киевскому коллекционеру, постоянному слушателю вашей передачи.

5. Как найти песню

(«Советская культура» от 6 апреля 1982 г.)

...Песня эта родилась дважды¹. Незадолго до войны её с успехом исполняли в концертах Екатерина Юровская, Изабелла Юрьева, Лидия Русланова, многие другие певцы и певицы. Она звучала по радио, была записана на пластинки, широко и повсеместно распространялась.

Началась Великая Отечественная война, и песню о синем платочке, которая у всех, как говорится, была «на слуху», в солдатских окопах стали переделывать на военный лад. Возникли и пелись десятки различных её стихотворных вариантов. Был свой вариант и на Волховском фронте. Сочинил его сотрудник фронтовой газеты Михаил Максимов, и пелось в ней о том, как «строчит пулемётчик за синий платочек, что был на плечах дорогих». Его как-то раз и включила в свой репертуар Клавдия Шульженко, а потом исполнила в фильме режиссёра Слуцкого «Концерт – фронту».

Чтобы узнать биографию «Синего платочка», понадобилась долгая и кропотливая работа. Помогли, как это не однажды бывало, телезрители – многочисленные и добровольные наши помощники. Ленинградка Ольга Николаевна Мамаева прислала довоенную пластинку с песней в исполнении Юровской. У киевлянина Виталия Петровича Донцова отыскался ещё более редкий, можно сказать, уникальный, так называемый «опытный» экземпляр пластинки 1942 года с записью этой песни в исполнении Руслановой. Как потом выяснилось, он оказался обладателем единственной в своём роде пластинки с записью руслановского исполнения. Дело в том, что пластинка эта в войну так и не была запущена в производство, а матрицы её пропали.

(К слову сказать, на другой стороне пластинки – не менее уникальная запись листовской «Землянки» в исполнении той же Руслановой)...

6. Гідно увічнити!

(«Літературна Україна» від 23 серпня 1984 р.)

Публіцистичний виступ Миколи Кагарлицького «Щоб і нащадкам зорею сіяла», в якому йдеться про увічнення пам'яті видатної української радянської співачки Оксани Петрусенко (надруковано у «ЛУ» № 26 від 28

---

¹ Речь идёт о песне «Синий платочек». А.Ж.

червня ц. р. під рубрикою «Порушуємо проблеми») схвилював багатьох наших читачів.

У листах-відгуках, що надійшли до редакції, відчувається, як дорога артистка народові, як потрібна вона сьогодні в його духовному житті, бо, як і геніальна Марія Заньковецька на драматичній, Петрусенко – на оперній сцені глибоко розкрила душу народу в партіях вітчизняного й світового оперного репертуару, в піснях та романсах композиторів-класиків і в народних перлинах.

...Надіслав нам кваліфікований і обгрунтований відгук київський колекціонер грамплатівок Віталій Донцов:

«Поza сумнівом, М. Кагарлицький висловив думки численних шанувальників таланту Оксани Петрусенко. Тому і я (як один з них) цілком підтримую всі ті пропозиції, які містить стаття, й особливо той пункт, де йдеться про випуск альбому грамплатівок з голосом Оксани Петрусенко.

Як відомо, українська студія «Мелодія» в погодженні із всесоюзнаю, йдучи назустріч побажанням багатьох прихильників таланту Оксани Петрусенко – і не тільки на Україні, а й далеко за її межами – запланувала на 1985 рік видання довгограючого «гіганта», на який мають бути записані архівні радіозаписи, в тому числі й такі твори, як романс «Я ли в поле да не травушка была» П. Чайковського, «Что мне жить и тужить одинокой» О. Варламова, «Ой, казала мені мати» С. Гулака-Артемовського, які ще ніколи не з'являлися на платівках.

Ці та інші унікальні записи співачки, які доконче треба перевести в грамзапис (маю на увазі і «Ой, не світи, місяченьку», «Ой, джигуне, джигуне», «Гандзя», «Нащо мені чорні брови» у фортепіанному та Дуєт Оксани й Андрія з опери «Запорожець за Дунаєм» – у симфонічному супроводі), на сьогодні ще перебувають у нормальному стані, їх не потрібно навіть реставрувати, а тільки переписати й підготувати до випуску в світ. Хіба це велика складність?»

І далі дописувач справедливо дорікає українській філії Всесоюзної студії «Мелодія», що вона зволикає з випуском антології «Золоті голоси України», про яку вже точаться розмови близько десяти років на сторінках нашої преси. Непокіють його також те, що немає окремих дисків з голосами корифеїв оперної сцени Михайла Донця, Олександри Ропської, Миколи Частія, Лариси Руденко, убого представлене на довгогральних дисках мистецтво Марії Литвиненко-Вольгемут, Івана Паторжинського, Андрія Іванова в національному репертуарі.

І на закінчення листа В. Донцов висловлює нові слушні пропозиції, до яких, на нашу думку, варто прислухатись:

«Порушити питання про організацію в Києві меморіальної кімнати-музею О.А. Петрусенко, в якій можна було б проводити музичні вечори за

участю майстрів мистецтва на зразок «неждановських» у Москві, які часто транслюються по телебаченню. Доцільно було б видати комплект художніх листівок з фотографіями Оксани Петрусенко в житті і ролях»...

Марія Влад

7. Чи буде на Україні завод грамплатівок?

(«Літературна Україна» від 18 серпня 1988 р.)

Редакція газети одержала чималу пошту на статтю «Ой, глибокий коподязю, золотії ключі...» Миколи Кагарлицького, опубліковану 11 червня минулого року. Відгуки засвідчили небайдужість громадськості до порушеної проблеми – долі українського грамзапису, який упродовж десятиліть перебуває в республіці на становищі Попелюшки.

...Дописувачі згодні з автором статті в тому, що як би не поліпшували роботу Української студії грамзапису «Мелодія», кардинальних зрушень не відчуємо, допоки в республіці не буде побудований і не стане до дії завод по випуску грамплатівок, обладнаний за останнім словом техніки, в тому числі й лазерної.

...А ще вражає некомпетентність, незнання української культури працівниками, котрі сидять у чотирьох будинках грамплатівок. Приклади? Будь ласка. З великими зусиллями київський колекціонер Віталій Донцов домовився із Всесоюзною студією грамзапису «Мелодія» про запис на платівку-«гігант» голосів народних артистів України, корифеїв оперної сцени Михайла Донця і Олександри Ропської. Там просили тільки про одне – три тисячі примірників тиражу для України. Однак згадані чотири установи поняття не мали про Донця й Ропську, тиражу не дали. Тільки із втручанням газети «Культура і життя» справу було розв'язано позитивно.

Мінторгові, мабуть, відомі хвилюючі репліки В. Донцова, вміщені в названій газеті – «Претензії до «Мелодії» («КіЖ» від 21 вересня 1986 року), «А судді хто?» («КіЖ» від 18 січня 1987 року). Отже, платівка з голосом Михайла Івановича Донця, доля якого за культу особи склалася трагічно, спів якого сорок років не звучав по радіо, вийде в світ! Але чому ж така була терниста дорога до неї і з чиєї вини?

8. Забытое имя

Очерк Анатолия Железного из его книги «Наш друг грампластинка».

(Киев, «Музична Україна», 1989).

Тому, кто любит и ценит старинный романс как жанр вокального искусства, хорошо известны такие произведения, как «Хризантемы», «Тени минувшего», «Астры осенние», «В минуту признанья». Эти мелодичные романсы, и сегодня звучащие с концертных эстрад и в грамзаписи, написаны одним и тем же автором – Н.И. Харито.

Но кто такой Н.И. Харито? Где и когда он жил, учился, как стал композитором? Когда написал произведения, которые входят сейчас в репертуар таких известных исполнителей, как Борис Штоколов, Галина Карева, Людмила Зыкина, Николай Плужников, Ирина Чмыхова, Алла Баянова? Тщетно искать сведения о нём в справочниках и энциклопедиях – нигде нет об этом авторе ни строки.

И вот нашёлся человек, задавшийся целью во что бы то ни стало разыскать хоть какие-нибудь сведения о забытом композиторе. Киевский учитель, страстный поклонник русского романса, известный коллекционер граммофонных пластинок

Виталий Петрович Донцов предпринял поиск, рассказ о котором мог бы послужить сюжетом для увлекательного детектива.

Узнав о том, что готовится переиздание Музыкального энциклопедического словаря, Донцов написал письмо в издательство «Советская энциклопедия». В предыдущем издании отсутствовали имена таких выдающихся мастеров русской и советской эстрады, как Ю.С. Морфесси, Н.В. Дулькевич, В.А. Козин, Е.Н. Юровская, Н.И. Тамара, В.А. Прозоровский, Б.И. Фомин, Н.И. Харито и др. В сво-

ём письме Виталий Петрович перечислил фамилии артистов и композиторов, которые, по его мнению, следовало бы включить в новое издание словаря.

Ответ пришёл быстро. Оказалось, что по ряду названных фамилий уже заказаны статьи-справки, а вот о Дулькевич, Морфесси, Юровской и Харито подыскать авторов не удалось. Не мог бы Виталий Петрович сам найти такие материалы?

Надо сказать, что творческие биографии этих известных артистов Виталий Петрович знал неплохо, так как именно по ним приходилось составлять аннотации к грампластинкам фирмы «Мелодия». А вот для статьи-справки о Н.И. Харито не было решительно никакого материала, не удалось установить даже годы его жизни. Что предпринять? Ведь это просто несправедливо, если об авторе романсов, которые распевают во

всём мире, в Музыкальном энциклопедическом словаре не будет ничего сказано.

Размышляя над этой трудной задачей, Виталий Петрович вдруг вспомнил, что когда-то давно, чуть ли не 20 лет назад, известный киевский коллекционер С.Н. Оголевец на одном из своих воскресных граммофонных концертов обмолвился, что композитор Н.И. Харито будто бы похоронен на Лукьяновском кладбище. А что, если так оно и есть? Ведь на могиле должно быть какое-нибудь надгробие, на котором могут оказаться и даты жизни композитора. Значит, надо искать могилу.

Однажды, воспользовавшись свободным временем и хорошей погодой, Виталий Петрович отправился на старейшее в городе Лукьяновское кладбище. Лишь теперь, среди бесчисленного множества памятников, крестов и надгробий, он осознал всю сложность своей задачи. Найти нужную могилу в этом море захоронений было, наверное, не легче, чем сыскать иголку в стоге сена. Нет, нужно действовать как-то иначе, да и точно неизвестно, действительно ли Н.И. Харито похоронен на этом кладбище. Но раз он жил в Киеве, значит, в киевских архивах должны сохраниться о нём какие-нибудь сведения.

Для начала Виталий Петрович обратился в Городской архив записей актов гражданского состояния. Но, к сожалению, оказалось, что весь архивный фонд по 1900 год включительно был передан Центральному государственному историческому архиву УССР. Пришлось писать туда.

Увы, никаких сведений о Н.И. Харито там не нашлось, но запрос был переслан в Центральный государственный архив-музей литературы и искусства УССР. И здесь неудача. Что же делать дальше? Раз не удаётся ничего найти, придётся прекратить поиск.

И вот тогда Виталий Петрович вспомнил, что из Госархива ЗАГС ему сообщили: в городе есть специалист по захоронениям, составитель Киевского некрополя Людмила Андреевна Проценко. Она, может быть, что-то подскажет. Оказалось, что в картотеке Людмилы Андреевны действительно имеется карточка с указанием местонахождения могилы некого Н.И. Харито, но на могильном кресте, как сказала Проценко, кроме нескольких фамилий, никаких других надписей, в том числе и дат, нет. Виталий Петрович был огорчён.

– Жаль! Если уж там нет, то значит, нет нигде. Но всё-таки я прошу сказать мне, где находится могила композитора Харито.

Людмила Андреевна удивилась:

– Композитора? А разве Харито был композитором? Что же он написал?

– Ну, скажем, такие знаменитые романсы, как «Отцвели уж давно хризантемы в саду...», «Тени минувшего, счастья уснувшего...»

– Странно... Я слышала эти романсы, но не знала, что их написал Харито, который покоится на Лукьяновском кладбище.

– Так где же его могила, Людмила Андреевна?

– А вот этого я вам не скажу!

– Почему?!

– У меня есть на то свои причины...

Наверное, у Людмилы Андреевны действительно были серьёзные причины скрыть от энтузиаста-коллекционера месторасположение могилы Н.И. Харито, хотя она и не подозревала, что это композитор, автор знаменитых романсов.

Итак, обычный, «нормальный» путь поиска ни к чему не привёл: в архивах никаких сведений о Н.И. Харито не было, а составитель Киевского некрополя не пожелала поделиться элементарной информацией. Тем не менее, сама того не желая, она подтвердила главное: на Лукьяновском кладбище действительно есть могила композитора. Значит, её можно найти.

Каждое воскресенье отправлялся Виталий Петрович на Лукьяновское кладбище, ряд за рядом обходил захоронения, вчитываясь в бесчисленные надписи на крестах, стелах, надгробиях. Окончательно убедившись в малоэффективности такого способа поиска, он обратился к работникам кладбища за помощью. В отличие от некоторых «хранителей тайн» здесь не делали никакого секрета из имеющейся информации, к просьбе Виталия Петровича отнеслись внимательно и не только разрешили посмотреть кладбищенские книги захоронений, но и сами помогли искать фамилию Харито.

Окончательно убедившись в малоэффективности такого способа поиска, он обратился к работникам кладбища за помощью. В отличие от некоторых «хранителей тайн» здесь не делали никакого секрета из имеющейся информации, к просьбе Виталия Петровича отнеслись внимательно и не только разрешили посмотреть кладбищенские книги захоронений, но и сами помогли искать фамилию Харито.

На третий день, после того, как были просмотрены десятки толстенных фолиантов, пришла

удача: нашлась запись, что Н.И. Харито захоронен на участке 22, ряд 11, могила № 44. Дата смерти – 9 ноября 1918 года.

И вот перед глазами энтузиаста предстало то, что лишь очень условно можно было назвать могилой: покосившийся деревянный крест,

почти полное отсутствие могильного холмика. На кресте – табличка, надпись очень краткая: «Харито Николай Иванович, композитор», ниже – «Надежда Георгиевна» и «Елена Ивановна». Никаких дат не было. Было неясно, кем приходились Николаю Ивановичу эти женщины. Скорее всего, родственницы, но какие?

Первый успех вселил надежду. Надо искать дальше, попытаться узнать, кто эти родственницы. Идя уже испытанным путём, Виталий Петрович вновь взялся за кладбищенские книги. Через несколько дней нашлась запись о захоронении Надежды Георгиевны. Оказалось, что это мать композитора и что похоронена она в могилу сына в возрасте 78 лет в 1948 году. Жила на улице Жертв Революции. Более подробного адреса не было. В городском архиве ЗАГС не хотели предоставить Донцову фоліанты захоронений. «Справки частным лицам не выдаются», – так пытались отделаться от назойливого посетителя, который «мешал работать». Наконец, поняв, что таким простым приёмом «отшить» заявителя не удастся, согласились удовлетворить его просьбу. Выяснилось, что Н.Г. Харито жила по улице Жертв Революции, в доме 18, квартире 4, и умерла 20 декабря 1948 года. Хоронила её гражданка В. Филиппова, проживавшая там же¹.

Однако оказалось, что найти нужный дом далеко не просто. На улице Героев Революции (бывшей Жертв Революции) на чётной стороне было всего четыре дома и восемнадцатого номера там даже теоретически быть не могло! В окрестных ЖЭКах ничего не знали о том, почему на улице Героев Революции нет дома № 18. Наконец, Виталий Петрович зашёл в первый попавшийся дом и стал обходить квартиру за квартирой, всюду спрашивая, где может быть дом, у которого в 1948 году был номер 18. Одна пожилая женщина сообщила, что в прежние времена улица Жертв Революции, начинавшаяся от Крещатика, продолжалась дальше площади Калинина (ныне Правительственной). Сейчас та, верхняя часть улицы называется Десятинной. Значит, бывший № 18 должен находиться на Десятинной. К счастью, война обошла стороной Десятинную улицу и дома старой постройки сохранились почти все. Определив примерно месторасположение искомого дома, Виталий Петрович по очереди звонил в квартиры и спрашивал у жильцов, какой номер имел этот дом раньше, когда улица ещё называлась по-старому – Жертв Революции. Оказалось, что никто этого не знал, а фамилии Харито и Филиппова никому не известны.

Удручённый неудачей, Виталий Петрович зашёл во двор и присел на скамейку. Интуиция подсказывала ему, что это и есть тот самый дом. Что

---

¹ Вера Филиппова – одна из сестёр Н.Г. Харито. А.Ж.

же теперь делать? Продолжать обход квартир? Нет, на сегодня, пожалуй, хватит. Ведь в каждой квартире приходится объяснять причину непрошеного визита.

Рядом на скамейку присела какая-то женщина. «Спрошу-ка ещё и у неё, решил Виталий Петрович, – и потом уж пойду домой». Ещё раз объяснив свою цель, он назвал Надежду Георгиевну Харито и В. Филиппову.

– Фамилию Харито я не знаю, но помню, что в этом доме когда-то жила старушка по имени Вера Ивановна. Не стану утверждать, что её фамилия была Филиппова, но что-то похожее.

Пока женщина объясняла, как найти квартиру, где жила та старушка, к ней подбежала девочка и передала записку. Прочитав её, женщина помолчала, затем протянула записку Виталию Петровичу:

– По-моему, это касается вас...

В записке было написано: *«Постарайтесь подольше задержать этого подозрительного человека. Я уже вызвала милицию».*

И действительно, вскоре подошли два милиционера – молодые парни, у одного из них была рация. Пришлось Виталию Петровичу ещё раз объяснять, чем вызван его приход в этот дом, показать письма-запросы в архивы и даже свой паспорт.

– Желаем успеха, – сказали парни, взяли под козырёк и ушли.

Виталий Петрович оглянулся на окна дома. От одного из них отпрянула фигура какой-то старухи. Поимка «опасного рецидивиста» не состоялась.

– Вам придётся немного подождать. Сейчас в той квартире никого нет, хозяева приходят после шести часов.

Виталий Петрович решил ждать до конца. Теперь, когда дело, кажется, налаживается, не хотелось откладывать его на завтра.

– А вот идёт Ира Зборовская. Она из 4-й квартиры.

Ира Зборовская оказалась приветливой женщиной. Едва Виталий Петрович начал объяснять ей суть дела, как она, улыбаясь, произнесла:

– «Отцвели уж давно хризантемы в саду...»?

Услышав это, Виталий Петрович почувствовал, что ему, наконец, повезло. Ира Зборовская рассказала, что Надежду Георгиевну Харито она не знала, но в этой квартире жила Вера Ивановна Филиппова, которая умерла совсем недавно, несколько лет назад. Сказать что-нибудь о Николае Ивановиче Харито она не может, но слышала о нём от Веры Ивановны, как об авторе «Хризантем».

– Но вам многое может рассказать его сестра Дина – Надежда Ивановна.

– Как, сестра Николая Ивановича живёт сейчас в Киеве?! Где же?

Так была найдена Надежда Ивановна Харито, родная сестра композитора. Она и рассказала о судьбе своего брата.

* * *

Николай Иванович Харито родился 19 декабря 1886 года в Ялте в семье горного инженера Ивана Петровича Иванисова. Мать – Надежда Георгиевна Харито, по национальности гречанка, была женщиной образованной, хорошо разбиравшейся в искусстве. На её фамилию были записаны все дети: Коля, Лида, Елена (Люся) и Надя (Дина).

Колю, рано обнаружившему склонность к музыке, с пяти лет начали обучать игре на фортепиано. Собственно, в семье все дети учились музыке, поэтому дома весь день раздавались звуки рояля. Когда, дождавшись своей очереди, за инструмент садился маленький Коля, мать всегда безошибочно издали узнавала его игру: у него с самого начала была собственная, присущая только ему одному манера игры.

Затем были годы учёбы в гимназии. Здесь ни один концерт не обходился без участия Коли Харито, первого музыканта гимназии, любившего и знавшего, как вспоминала сестра Надежда, «всего Шопена». Николай учился прилежно, и по окончании каждого класса ему вручали похвальную грамоту. Всё шло хорошо, но в последнем классе гимназии случилась неприятность.

Дружил он с одним молодым парнем, простым рабочим. В то время среди прогрессивно настроенной интеллигенции и в рабочей среде усиливались антисамодержавные настроения. Приблизился 1905 год, и полиция Ялты принимала все меры к тому, чтобы сбить поднимающуюся революционную волну.

Однажды во время уличных беспорядков молодого парня, с которым дружил Н.И. Харито, убили полицейские. На его похоронах было очень много народа, и среди провожавших у самого гроба шёл Николай Харито, тяжело переживавший утрату товарища.

Придя после похорон домой и не в силах больше сдерживать обуревавшие его чувства, он распахнул все окна и начал громко играть «Марсельезу», вложив в аккорды всё своё возмущение. Обеспокоенная мать бросилась закрывать окна:

– Что ты делаешь, Коля! Ведь ты всех нас погубишь! Пожалей хоть своих сестёр!

Рядом с Ялтой, в Ливадии, была царская резиденция, и полиция особенно рьяно старалась выявлять неблагонадёжных. О поступке молодого гимназиста немедленно донесли «куда следует», вследствие чего Николая Харито исключили из гимназии и выслали из Ялты.

Надежда Георгиевна была вынуждена добиваться личного приёма у градоначальника Думбадзе. Преодолев все препятствия и попав на приём, она стала упрашивать всемогущего чиновника дать возможность сыну окончить гимназию, ведь учиться оставалось всего несколько месяцев. Вначале Думбадзе не внял никаким доводам, но потом всё же уступил настойчивости матери и дал своё согласие на окончание гимназии. Обрадованная Надежда Георгиевна побежала на телеграф вызывать сына.

Окончив гимназию, Николай навсегда покидает Ялту. Решив продолжить учёбу, он подаёт документы в Киевский университет. Успешно сдав вступительные экзамены, Н. Харито становится студентом юридического факультета.

Студенческая жизнь ему нравилась: новые друзья, новые идеи. Товарищи полюбили Николая за честность, прямоту характера, отзывчивость. Вообще он был очень заметным человеком в студенческой среде. Его необыкновенная популярность могла сравниться разве что с популярностью уважаемого студентами профессора О. Эйхельмана, преподававшего международное право. Из рук в руки передавалась эпиграмма такого содержания:

Не всё хорошее забыто,
Не всюду царствует обман.
Среди студентов есть Харито,
А в профессуре – Эйхельман!

С головой окунувшись в студенческую жизнь, Николай стал активным участником всех студенческих мероприятий, волнений и беспорядков. После особенно бурного инцидента, вызванного вестью о смерти Льва Николаевича Толстого, дирекция уведомила студента Н. Харито о том,

что он будет вскоре отчислен из университета. И лишь энергичное ходатайство профессора О. Эйхельмана спасло его от отчисления.

В 1910 году Н.И. Харито сочиняет свой первый романс «Хризантемы» («Отцвели уж давно хризантемы в саду...»). Друзьям он очень понравился, и они посоветовали отнести его известному в то время издателю Леону Идзиковскому. Приёмная Идзиковского размещалась на Крещатике. Маститый издатель принял юношу попросту, просмотрел ноты и предложил сыграть романс. Волнуясь, Николай сыграл. Когда замерли последние аккорды, Идзиковский пожал молодому композитору руку и сказал, что романс принят, хотя текст, по-видимому, придётся переделывать.

Первоначальный текст романса, сочинённый самим Н.И. Харито, был незначительно изменён киевским певцом, исполнителем цыганских романсов В.Д. Шумским, который стал первым его исполнителем на концертной эстраде. В таком виде ноты были изданы и быстро разошлись среди любителей этого популярного жанра. Николай получил свой первый гонорар – 15 рублей. Надо отдать должное опытному издателю Леону Идзиковскому: он сразу и безошибочно сумел разглядеть в застенчивом юноше будущего композитора. Романс «Хризантемы» пришёлся по вкусу публике. Его сразу включили в свой репертуар такие популярные в то время исполнители, как В.А. Сабинин, В.Д. Шумский, Ю.С. Морфесси, Н.В. Дулькевич и многие другие.

Первый успех окрылил молодого композитора, и он стал сочинять новые романсы, которые охотно принимал и издавал Л. Идзиковский. За период с 1911 по 1916 год Николай Харито написал около полусотни романсов, получивших широкую известность. Среди наиболее популярных, пользующихся успехом и по сей день (кроме уже упоминавшихся «Хризантем»), – «Тени минувшего» на стихи А. Френкеля, «Слёзы» на стихи Ф. Тютчева, «Минуты счастья» на стихи А. Апухтина, «Астры осенние» на стихи С. Грея и многие другие. Едва ли не все романсы Н.И. Харито записаны на граммофонных пластинках.

И вот в разгар своей популярности Николай Иванович Харито внезапно погибает. На Кубани, в Тихорецке, где дислоцировалась одна из воинских частей генерала Деникина (подпрапорщик Харито служил в ней интендантом), играли свадьбу одного молодого человека. На свадьбу был приглашён и Н. Харито. Был среди гостей и некий барон Бонгартен. Он-то, видимо, под влиянием алкоголя, приревновал Николая к сестре невесты и во дворе выстрелом в упор убил его. Произошло это 9 ноября 1918 года.

Через два дня, 12 ноября композитор был похоронен на местном приходском кладбище. В следующем году Надежда Георгиевна перевез-

ла прах сына в Киев и перезахоронила в могилу ранее скончавшейся дочери, сестры композитора – Елены Ивановны. В этой же могиле, взятой под охрану государства в 1985 году, покоится прах и Надежды Георгиевны Харито.

Романсы талантливого композитора не забыты: они звучат в концертах, их издают в песенных сборниках, записывают на граммофонных пластинках. Отныне имя Николая Харито, вернувшееся к нам после долгого забвения, заняло подобающее ему место в истории отечественной эстрады.

9. Интервью Н.И. Харито-Лавровской

(сентябрь 1986 г.)

Донцов: Надежда Ивановна, в одной из бесед вы как-то упомянули о том, что в ранней юности встречались с певцом Сабининым, что он был в дружеских отношениях с вашим братом Николаем Ивановичем Харито. Расскажите, пожалуйста, об этих встречах подробнее. Что вам особенно запомнилось в личности этого певца?

Харито-Лавровская. В далёком моём юном возрасте, когда мне было лет тринадцать, мне приходилось видеть и слушать Владимира Александровича Сабинина, который в то время дружил с моим братом Николаем Ивановичем Харито и часто бывал у нас.

Жили мы в дачной местности Святошино вблизи Киева, а Сабинин со своей женой артисткой Блюменталь-Тамириной отдыхал недалеко от нас в исключительно живописном селе Борщаговке. Жена его была интересная внешне и как солистка Киевского театра оперетты пользовалась большим успехом.

Я вспоминаю славного, простого в общении со всеми Владимира Александровича 26–28 лет. Он мне казался, конечно, солидным, так сказать, с колокольни моего возраста. Был он невысокого роста. С хорошей внешностью, шатен со светлыми глазами и гладкой на пробор причёской.

В то время красивое Святошинское озеро с его зеркальной гладью, белыми водяными лилиями, обрамлённое плакучими ивами, было излюбленным местом отдыха. Часто здесь гуляли и два друга – Николай и

Владимир. После прогулок они являлись к нам на дачу и, получив заряд бодрости и вдохновения, начинали музицировать.

Появление Владимира Александровича в доме всегда было приятно, тем более, что он уже тогда был любимцем публики. Прекрасно пел романсы русских композиторов и свои собственные песенки, такие, как «Дитя, не тянись ты весною за розой», «Баиньки», «Мурочка» и другие. Исполнял и романсы моего брата. Некоторые из них были ему посвящены. Брат иногда аккомпанировал Владимиру Александровичу. На даче у нас было пианино.

Однажды старшая моя сестра Вера, большая шалунья, поставила какую-то его пластинку на диск граммофона и включила предельную скорость. Голос Сабинина при этом превратился в какой-то визг, приводивший сестру в восторг. Владимир Александрович, став на колени, умолял её: «Прекратите надо мной издеваться, Верочка!» Тут появился Николай и все весело начали смеяться и шутить.

Концерты Сабинина проходили в Художественном театре миниатюр, который находился на Фундуклеевской улице. Ныне это улица Ленина. Теперь в этом здании Театр русской драмы имени Леси Украинки. На концертах его всегда был полный аншлаг. Сидя на сцене за пианино, поставленном в пол-оборота к публике, в полной тишине певец с большим настроением пел свои песни и романсы, и публика принимала его с восторгом, подолгу сопровождая каждый номер громкими аплодисментами.

Донцов. Спасибо, Надежда Ивановна, за интересный рассказ. Думаю, он будет интересен также слушателям, поклонникам таланта замечательного русского певца и актёра Владимира Александровича Сабинина, столетие которого мы отмечаем в этом году. Всего самого доброго, до свидания.

(Магнитофонная запись для радиопередачи)

10. «Вы выделяетесь среди толпы...»

(«Рабочая газета» от 9.01.1991 г.)

В ноябре 1918 года в городе Тихорецке на шумной свадьбе некто Бонгартен застрелил одного из молодых гостей, приревновав его к девушке. Так неожиданно и так нелепо оборвалась жизнь 32-летнего киевлянина, талантливого композитора-самоучки, автора музыки уже в то время знаменитого романа «Отцвели хризантемы» Николая Ивановича Харито.

...Многие десятилетия жизнь и творчество Н.И. Харито, чьи романсы неизменно входили и входят в репертуары многих известнейших дореволюционных и современных исполнителей, пребывали в обидной неизвестности. Восстановить справедливость взялся киевский преподаватель ан-

гійського язика Виталій Петрович Донцов. Нескілько лет он займався поісками сведеній об авторе «Хризантем», нашіл сестру Николая Харито, познакомил любітелей романсов с некоторыми произведениями талантливого композитора. А нескілько лет назад творчеством Н. Харито заінересовалась артистка Киевской оперной студии Анжела Черкасова. Она познакомилась с сестрой композитора, ісследованиями В. Донцова, ввела в свой обширный концертный репертуар сначала 11 романсов Н. Харито (в том числе и известные ранее), а затем ей удалось разыскать ещё 7 его романсов, нескілько вальсов и небольшие фортепианные пьесы...

– Однажды, – рассказывает певица, я обнаружила в архиве Н.И. Лавровской любопытную открытку, которую Харито принесли в антракте, когда он сидел в ложе Киевского оперного театра. На обратной стороне открытки неизвестная поклонница набросала карандашом торопливые строки: «Какой Вы интересный!.. Вы выделяетесь среди всей этой толпы...»

Молодой человек представил себе образ таинственной незнакомки, с которой он никогда не встретится, и... излил свои чувства в романсе.

Прекрасные романсы Николая Харито, благодаря усилиям Анжелы Черкасовой, сегодня обрели поистине новую жизнь. Добавлю: нескілько лет назад могила композитора, похороненного на Лукьяновском кладбище, наконец-то была взята под охрану государства.

В. Теплицкий

11. Вечір пам'яті Володимира Сабініна

(від 23.04.1997 р.)

«Маємо честь запросити Вас на Вечір вшанування пам'яті відомого співака та композитора киянина Володимира Сабініна». Музей історії Києва.

Сьогодні ім'я Володимира Сабініна відомо лише невеличкому колу музикознавців та колекціонерів грамплатівок. Але в 10-20-ті роки нашого століття його ім'я набуло такого розголосу, що співака можна вважати однією з найяскравіших зірок естради того часу. Хоч значну частину репертуару В. Сабініна займає опера та оперета, найбільшу популярність його імені принесло виконання так званих «інтимних пісеньок». Тому він і вважається музикознавцями фундатором цього поширеного на початку століття жанру.

Володимир Олександрович Сабінін народився 21 травня 1888 року в Санкт-Петербурзі в небагатій сім'ї. У хлопчика рано виявилися музичні здібності, і в віці 10 років він вже непогано грав на фортепіано і навіть створював власні п'єси. В 1902 році за протекцією його дядька, відомого

тоді артиста Карського. 14-літнього Володю прийняли до театру Корша на епізодичні ролі.

Одного разу під час вистави юнак заспівав, і це дуже сподобалося публіці. З цього епізоду й почалася його кар'єра співака. З 1906 року він виконував на сцені романси, які незабаром почали відносити до нового жанру – інтимного. Приваблива зовнішність, красивий, м'якого тембру голос і власний акомпанемент на фортепіано, яким він володів досконало, гарантували успіх його виступам.

Починаючи з 1910 року він записується на грамплатівки, які користувалися великим попитом у меломанів. Сабінін багато гастролював російськими містами, а у 1910-ті роки він жив та виступав у Києві. Тут він заприятелював з Миколою Харито, який присвятив йому кілька своїх чудових романсів. Сабінін і сам створив чимало романсів і пісень, які видавалися різними музичними видавництвами і входили до репертуару відомих естрадних виконавців. Великим успіхом користувалася його воєнна пісня «Гусары-усачи» та романс «Гори, гори, моя звезда», який у його обробці став справжнім шедевром романсової лірики. Після 1917 року Сабінін практично відійшов від виконання творів заснованого ним жанру, і більше уваги став приділяти опері, виступаючи на сценах театрів Москви, Ленінграда, Києва, Харкова, Свердловська, Баку, Тифлісу. Слухачам надовго запам'яталися його виступи у партіях Хозе, Германа, Баяна, Берендея.

11 травня 1930 року Сабінін раптово помер у лікарні на 2-й лінії Васильєвського острова у Ленінграді, випивши за тиждень до цього склянку сулеми. Що змусило його це зробити, і досі залишається загадкою.

Віталій Донцов, Леонід Шемета.

12. Вспоминает Нонна Козлова¹

(Из брошюры Украинского Центра духовной культуры, посвящённой 90-летию создания романа «Отцвели уж давно хризантемы в саду»)²

Не каждому человеку выпадает в жизни счастье прикоснуться к чему-то великому, значительному и увидеть, как постепенно возвращается

¹ Нонна Алексеевна Козлова – менеджер Музыкальной гостиной Украинского Центра духовной культуры, зав. фортепианным отделом детской музыкальной школы № 22, лауреат международных премий «Дружба» и С.С. Гулака-Артемовского.

² Киев, 2000 г.

к жизни забытое имя: 90 лет назад известнейший романс «Хризантемы» подарил миру композитор Николай Харито.

В жизни всё происходит как бы случайно. И вот случай свёл меня с прекрасным концертмейстером Татьяной Чайкой и исполнительницей романсов Анжелой Черкасовой. Выступая в одних концертах, я с нескрываемым восторгом слушала в её исполнении романс «Хризантемы». *«Отцвели уж давно хризантемы в саду»* – звучало со сцены, и зал никогда не оставался равнодушным.

Однажды, после концерта, на сцену поднялся красивый моложавый мужчина. В руках у него были ноты. Он протянул их нам и сказал: «Я бы хотел, чтобы вы их исполнили в концерте, это произведения Николая Харито».

Это был Виталий Петрович Донцов, коллекционер-филофонист, человек, одержимый в своей любви к романсу. Тогда я ещё не была знакома с ним и не предполагала, что музыка Николая Ивановича Харито войдёт в мою жизнь как что-то постоянное, необходимое, и работа над творчеством этого композитора познакомит и сблизит меня со многими талантливыми людьми, которые на протяжении многих лет помогали популяризации творчества нашего земляка, киевлянина Николая Харито. Это коллекционеры-филофонисты Виталий Донцов и Анатолий Железный, а также Михаил Родин, тоже коллекционер и страстный любитель романса и наш «телелетописец», певица Анжела Черкасова, коллекционер Леонид Шемета, журналист Лев Кудрявцев и многие другие.

Анжела Черкасова, исполняя романсы Н. Харито в концертах, продолжала искать другие неизвестные романсы автора. Музыка Н. Харито вводила нас в те далёкие времена, когда музицирование в четыре руки было нормальным времяпровождением, и это послужило толчком к переложению фортепианных произведений композитора для исполнения в четыре руки. Первый концерт, посвящённый Николаю Харито, показал, что мы не ошиблись – интерес был огромный. А дальше – концерты в Киевской филармонии, Доме художника, в Москве – в доме-музее А.Б. Гольденвейзера, Центральном Доме работников искусств, в музее Ф.И. Шаляпина и многих других залах.

На протяжении этих лет Анжела Черкасова пополняла свой репертуар новыми найденными ею романсами.

В нашей программе появился редкий ныне жанр – мелодекламации, мастерски написанные автором. «Он рисовал музыку» – говорит в своих воспоминаниях сестра композитора Надежда Ивановна Лавровская. Все новые деятели искусств подключались и способствовали возрождению имени Николая Харито. Народный артист Украины Ростислав Бабич, будучи главным дирижёром эстрадно-симфонического оркестра Украины,

записал не звучавшие десятилетия романсы, и мы их услышали в исполнении заслуженных артистов Виктора Титкина, Василия Бокача и Николая Зубкова. Не оставила эта тема равнодушным и лауреата Шевченковской премии художника Юрия Новикова, который организовал в музее истории Киева концерт из цикла «Забывшие имена», посвященный Николаю Харито. В концерте принимали участие наши выдающиеся мастера вокала: народные артисты Диана Петриненко, Ада Роговцева, Богдан Ступка.

В апреле этого года в Клубе любителей русского и цыганского романса «Изумруд» Центрального Дома учёных Российской академии наук (Москва) нами был дан концерт, посвященный Н. Харито, блестяще организованный и оформленный президентом клуба Надиром Ширинским, лауреатом первого Всероссийского конкурса исполнителей русского и цыганского романсов памяти народного артиста России Н. Жемчужного. Н. Ширинский и сам исполнил два малоизвестных сегодня романса Н. Харито.

Более 20-ти публикаций-отзывов, очерков, статей было опубликовано в прессе Киева и Москвы за эти 14 лет. И какой же радостью и заметным событием в музыкальной жизни Украины был выход в свет нотного издания произведений Николая Харито в двух томах, куда вошли и наши с Чайкой переложения фортепианных пьес в четыре руки.

Сколько труда и забот было вложено А. Черкасовой и Т. Чайкой, нотным издателем А.Карнаком, директором Украинского центра духовной культуры Д.Н. Есипенко, Ю.Г. Рашкевичем и многими другими подвижниками этой благородной акции. Эти произведения, собранные по крупицам, благодаря сборникам будут жить дальше. И может быть, через много лет на сцену снова поднимется уже другой филофонист, страстный любитель романса, протянет ноты и скажет: «Я хотел бы, чтобы вы их исполнили в концерте, это произведения Николая Харито».

13. Пластинка, которую запретил сам Сталин, хранится у киевского коллекционера Виталия Донцова

Беспристрастный взгляд Сергея Ярмолюка

(«Киевский регион» от 13-19.12. 2001 г.)

В 1942 году Лидия Русланова самая первая исполнила песню, ставшую мгновенно народным хитом – «Землянка». Называлась песня несколько по-иному – «В землянке», но дело не в этом. Одну пластинку преподнесли товарищу Сталину, чтобы оценил патриотичность песни. Вождь прослушал и неожиданно сказал:

– А почему в песне есть слова «а до смерти – четыре шага?» Это неправильно! Такие слова могут расхолодить наших бойцов!

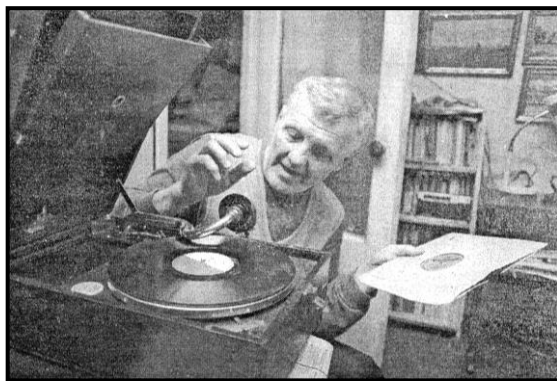
Даже матрицы, с которой должен был осуществляться тираж, не осталось. Но какое-то количество пробных пластинок работники Апрельского завода сумели сохранить, а две из них каким-то образом попали в Киев...

* * *

Виталий Петрович Донцов –учитель немецкого и английского языков, коллекционер грампластинок с полувековым стажем. Усевшись на любимого конька, буквально очаровывает историями о великих певцах прошлого. Сам он чрезвычайно музыкальный человек. В его коллекции более двух тысяч пластинок, самые ранние из которых отметят скоро сто лет, а самые поздние навсегда останутся авторскими – аннотации к ним писал Виталий Петрович собственноручно.

Титаническую работу Донцова по поискам сведений о том или ином исполнителе – в архивах, паспортных столах и библиотеках – можно оценить хотя бы по одному примеру: он открыл миру Николая Харито – автора романса «Отцвели уж давно хризантемы в саду» и нашёл его могилу. О том, чего это стоило, – несколько позже.

К музыке Виталий Донцов прикипел с детства. Сперва – слушая песни матери, потом, когда появился патефон, наслаждался голосами

корифеев русской оперы и украинской музыкой. Голоса Клавдии Шульженко, Сергея Лемешева, Бориса Гмыри, Георгия Виноградова, Марка Бернеса звучали в их доме на Полтавщине постоянно. Да и в соседних домах у каждого был патефон. По вечерам выносили во двор патефон и пластинки и начинался концерт.

– Брехня это всё, когда говорят, что Украина была колонией, – возмущается Донцов. – Я даже не про литературу говорю – книг на украинском языке было множество. Грампластинок – море! И украинских исполнителей ничуть не меньше российских. И я почти каждый день тратил дореформенные рубли на одну-две пластинки...

– С родителями эксцессов не возникало по этому поводу?

– Чего не было, того не было. Даже поощряли. Бывало, маме говорю, что хочу купить пластинку, и она дополнительно к школьному завтраку давала трёшку или пять семьдесят – столько тогда пластинки стоили. «Заигрывали» до дыр... Пластинки в его квартире на киевской Оболони

езде: в серванте, на полке, в шкафах и ящиках. Кроме них, стены и убранство единственной комнаты украшают многочисленные пейзажи, металлические фигурки животных, среди которых преобладают собаки, и фотографии певцов и певиц прошлого. С некоторыми Донцов был знаком лично.

Виталий Петрович усадил нас на стулья, достал патефон и выложил кучу пластинок. Порылся в ящике стола и выудил коробочку с патефонными иголками. Одна иголка – две стороны пластинки. И всё – выбрасывай.

– Запас большой?

– На мой век хватит, – ответил Донцов и поставил Русланову – раритет, о котором слыхом не слыхивали в самой фирме «Мелодия», куда он привёз пластинку для перезаписи...

История одного романа

Любовь к русскому романсу и народной украинской музыке Донцов сохранил до сих пор. Именно эта любовь и позволила ему сделать то, что все без исключения коллекционеры назвали подвигом: он вернул народному, как многие считали, романсу автора и композитора – киевлянина Николая Харито, трагически погибшего в 1918 году. Он же – автор по меньшей мере пятидесяти других романсов. Виталий Петрович самостоятельно разыскал могилу земляка на Лукьяновском кладбище, нашёл сестру композитора и дружил с ней до самой её смерти. А началось всё так...

Однажды, на традиционных посиделках у Сергея Николаевича Оголевца, маститейшего коллекционера, патриарха филофонии, проводившего на протяжении пятидесяти лет вечера для коллекционеров Киева, где каждый мог заказать за вечер две любимые песни, Донцов заказал «Хризантемы». Оголевец спросил номер пластинки, легко её отыскал (у него всё было в каталоге) и обратился к собравшимся:

– А сейчас послушаем русский романс «Отцвели уж давно...» Кстати, автор музыки – наш земляк Николай Иванович Харито.

Донцова аж подбросило:

– Как, у романа есть автор?!

– Да, есть, – степенно ответил Сергей Николаевич. – Похоронен на Лукьяновском кладбище.

И Донцов начал поиск. Обращения в исторические архивы ни к чему не привели. Донцов стал частым посетителем Лукьяновского кладбища и день за днём изучал книги захоронений. Не зная ни года, ни даты смерти Харито. Не зная ничего. И его терпение было вознаграждено: он нашёл могилу. Чего это стоило, знает только он один.

На могиле Николая Харито стоял покосившийся деревянный крест, ещё восемнадцатого года, когда Николая Харито убили. На нём было написано следующее: Харито Николай Иванович, композитор. Надежда Георгиевна. Елена Ивановна...» Кто они?

Следующий этап поиска – архив городского ЗАГСа. Там поначалу вообще отказывались предоставить Донцову для просмотра архивные книги, но терять ему было нечего: «Раз так – пожалуюсь в ЦК ...» Пусти-ли, никуда не делись. Донцов узнал, кто такие Надежда Георгиевна и Елена Ивановна – мать и сестра Николая Харито. А где они жили? В ЗАГСе Донцов выяснил адрес: улица Жертв революции, 18. Где эта ули-ца? Нашёл: нынешняя Десятинная. Отыскал жильцов, которые помнили мать и сестёр Харито. Нашёл на Сталинке единственную оставшуюся в живых сестру Николая Харито – Надежду Ивановну Лавровскую, с кото-рой дружил до самой её смерти и до сих пор бережно хранит подаренные ею ноты, на которых рукой композитора сделаны правки и автографы сёстрам ...

История одной пластинки

– Бывали ли случаи, когда снимали тираж пластинки? – спрашиваю Донцова.

– Я знаю только один подобный эпизод. В начале 1942 года в «Комсомольской правде» были опубликованы стихи Алексея Суркова «Бьётся в тесной печурке огонь...» (музыка К. Листова, стихи А. Суркова). Песня мгновенно стала популярной, а первой её исполнила знаменитая совет-ская певица Лидия Русланова. Когда песню услышал Сталин, он якобы сказал, что слова «а до смерти четыре шага» могут «расхолодить» со-ветского солдата. Тираж уничтожили, и матрицу тоже... Остались где-то пятнадцать – двадцать экземпляров.

В конце шестидесятых – начале семидесятых Донцов услышал об этой пластинке на рынке в Ново-Беличах, где он пополнял свою коллек-цию. Немало был удивлён, что была такая пластинка у Руслановой и начал поиск... Но где искать пластинку, если даже не всякий коллекцио-нер о ней знает? Помог случай.

Знакомый Донцова некий дядя Коля, тоже филофонист, как-то зашёл в гости к Виталию Петровичу. В беседе рассказал, что недавно посетил своего давнего приятеля дядю Сашу на Лукьяновке – старенького дедуш-ку, который под конец жизни начал понемногу избавляться от своих пла-стинок,, среди которых была и пластинка Руслановой «В землянке».

Донцов решил во что бы то ни стало найти этого «дядю Сашу». Ис-кал долго, почти полгода. После работы шёл на поиск, как на вторую смену. Не останавливали ни усталость, ни погода. Знал только предпо-ложительный район поиска – Лукьяновка.

Донцов заходил в первый попавшийся дворик и спрашивал местных жителей о дяде Саше, который имеет пластинки, записи Петра Лещенко, Вадима Козина. Время тогда было не нынешнее – народ всё больше открытый, вопросы Донцова никого не настораживали. И ему в конце концов повезло. Впрочем, что значит «повезло»? Он полгода ходил по дворам Лукьяновки и нашёл-таки владельца раритета на улице Кравченко.

Дядя Саша, обладатель редкостной грампластинки, сорока котов и кошек и сварливой жены, запрещавшей мужу продавать уникальные диски, был, на счастье, один дома. Но продавать согласился только оптом. Донцов, увидев уникальнейшие пластинки Морфесси, Изабеллы Юрьевой, Петра Лещенко. Козина, остолбенел, не веря такому счастью. И безропотно согласился. Пришёл на следующий день и принёс необходимую сумму. Дверь открыла... жена. Ну и выпроводила Донцова восвояси.

На следующий день он пришёл снова, спрятался за деревом и караулил, пока недоброжелательная супруга дяди Саши не вышла куда-то в магазин. Донцов одним мигом взлетел на второй этаж и заполучил желанный экземпляр руслановского диска вместе с пластинками Вертинского, Лещенко и Козина. Главный редактор фирмы «Мелодия» Клавдий Тихонравов, известный в прошлом дирижёр, был немало удивлён, когда Донцов привёз в Москву пластинку Руслановой: «Как? Русланова пела «Землянку»? Невероятно...» «Но факт», – скромно сказал Донцов.

С «Мелодией» Виталий Донцов сотрудничал около двадцати лет (с 1969 по 1989), написал свыше 10 аннотаций к пластинкам. Пластинки многих отечественных певцов разошлись тысячными тиражами по всей стране именно благодаря Донцову. И те, кто ещё здравствует, благодарны ему до сих пор, о чём свидетельствуют их автографы на конвертах дисков и письма с приветствиями.

Необходимое примечание. В начале данного очерка журналист повторяет чью-то досужую выдумку о том, будто бы Сталин лично запретил тиражировать пластинку с записью песни «Землянка». Ничего подобного в реальности никогда не было. Шёл самый тяжёлый для страны 1942-й год. Верховный главнокомандующий был до предела занят организацией отпора врагу, работой тыла, сложнейшими вопросами международной дипломатии. Какой чиновник отважился бы в этих условиях предложить Сталину оценить «степень патриотичности» песни «Землянка»? **А.Ж.**

14. «Опустел наш сад, Вас давно уж нет...»

(«Товариш» від листопада 2002 р.)

...На початку 80-х років минулого століття редакція всесоюзного музичного енциклопедичного словника звернулася до київського шкільного вчителя Віталія Петровича Донцова, знавця музичної старовини, з про-

ханням надіслати інформацію про М. Харито, автора знаменитого романсу «Хризантеми», життя останнього було пов'язано з нашим містом.

Віталій Петрович погодився. Він працював у архівах, ходив навіть по будинках, з'ясовуючи те чи інше питання. Доходило до того, що деякі надто пильні громадяни запідозрили його ледь не в шахрайстві, викликали міліцію. На щастя, все закінчувалось благополучно, що й привело згодом до бажаного результату.

Над вивченням життя та діяльності нашого чудового земляка та популяризацією його творів активно працювали також: знавець київської старовини А.І. Железний, концертмейстери і викладачі 22-ї музичної школи Н. Козлова та Т. Чайка, видавець і композитор А. Карнак, співачка А. Черкасова. Завдяки їм, ім'я Миколи Івановича Харито посіло гідне місце серед композиторів, які створювали унікальне явище світового музичного мистецтва – російський романс.

Якщо вам доведеться побувати на Лук'янівському кладовищі в Києві, знайдіть 22-гу ділянку, там в 11-му ряду в 44-й могилі спочиває автор «Хризантем». Уклоніться скромній могилі і покладіть на неї квітку, краще хризантему.

Леонід Шемета

15. 3 Державного архіву м. Києва

«Скарбниця документальної пам'яті». Вип. 1, Київ 2006р.

Стор. 40: «Нотні видання М. Харито, а також грамофонні записи на платівках мали на початку ХХ ст. величезний попит. Замовлення надходили з різних куточків імперії і з Європи. Нині їх окремі раритети має відомий київський збирач грамофонних платівок Анатолій Железний.

У його колекції, наприклад, є грамплатівка з романсом «Отцвели уж давно хризантемы» у виконанні С.П. Садовнікова. Багато записів передані від В.П. Донцова. А загалом цей колекціонер має близько 30 дореволюційних і радянських платівок з романсами Харито».

Стор. 45: «Довгий час могила М. Харито була невідома. І відшукав її мистецтвознавець Віталій Донцов. Надія Лавровська, сестра Харито, яка тривалий час мешкала у Києві, передала йому матеріали з сімейного архіву. В.П. Донцов збирав дані і вів краєзнавчий пошук про родину Харито.

Зазначу, що 1989 року я чув особисто від Л.А. Проценко, що саме В.П. Донцову належить пріоритет віднайдення могили М.І. Харито у Києві. Нині вже і за її довідником-путівником останній притулок Харито на кладовищі зафіксовано. На превеликий жаль, тут встановлено простий залізний хрест із труб. Гадаємо, що постать Харито заслуговує на краще».

Сергій Карамаш, президент клубу «Скарбниця документальної пам'яті»

16. Опальный композитор

(«Хрещатик» від 12.07. 2006 р.)

Чи не сімдесят років про автора знаменитого романсу «Отцвели хризантемы» знав мало хто, хоча його твори уже майже століття звучать у виконанні різних артистів. Певно, не знали б ми про поета і композитора й досі, якби не мистецтвознавець Віталій Донцов та колишній військовий

Лев Кудрявцев. Перший розшукав на столичному Лук'янівському кладо-вищі могилу Миколи Харито, а другий по крихтах зібрав відомості про життя й трагічну смерть цього чоловіка і написав «Історію одного романсу». З 1907 до 1917 року (за винятком перебування в засланні у 1911–1913 рр.) Харито мешкав у Києві, був студентом Університету Святого Володимира й знайшов прихисток у київській землі поблизу історичних Дорогожичів.

Іронія долі: за царату його переслідували за революційну діяльність, а після революції не сприймали, бо був, мовляв, чазахисником монархії.

За часів СРСР це вважалося великим злочином. Отож на опальну особистість наклали заборону. Нещодавно на могилі поета і композитора на Лук'янівському цвинтарі відкрили пам'ятник.

На знімку зліва направо: президент грецького культурного центру «Зорбас» О. Шайтан, концертмейстери Т. Чайка і Н. Козлова, племінниця М.І. Харито Т. Рибаківа, Віталій Донцов та співробітник грецького посольства в Україні. 22 червня 2006 р.

Лев Кудрявцев розповів присутнім про автора майже п'ятдесяти камерних творів, чимало яких увійшло до золотої скарбниці музичних шедеврів.

...Заступник директора Лук'янівського меморіального заповідника Любов Стенник розповіла, що спочатку Миколу Харито поховали у Тихорецьку на Кубані. Це було 12 листопада 1918 року. Обрядили небіжчика у військовий мундир (ще один аргумент для недоброзичливців щодо білогвардійської приналежності загиблого). Мати, дружина і сестра Віра з чоловіком перевезли його прах до Києва, на Лук'янівський цвинтар, де вже покоїлася померла від іспанки сестра Люся. Труна Харито ночувала в церкві Іоанна Златоуста, так званій «Залізній церкві», що стояла на Галицькому майдані»...

В. Кульова

17. «Один я блуждаю опять...»

(«Товариш» від лютого 2007 р.)

19 грудня 2006 року виповнилося 120 років з дня народження Миколи Івановича Харито, талановитого композитора, музиканта і поета, автора всесвітньо відомого романсу «Отцвели уж давно хризантемы в саду». Понад 10 років його коротке життя і творчість були пов'язані з Києвом. Він був автором півсотні романсів, мелодекламацій, а також ілюстрованих п'єс до німих кінофільмів. Всесвітню популярність здобув також інший його романс «Тени минувшего»...

У минулому ім'я Миколи Харито довгі роки умисно замовчувалося. Лише в середині 1980-х завдяки пошукам і зусиллям київського вчителя, знавця старожитностей і поважного філофоніста Віталія Петровича Донцова ім'я Миколи Харито повернули із забуття...

В кінці 1920-х, відповідно до суворої політики заборони Головреперткому, практично всі романси Харито, як і багато інших романсів його сучасників, були виключені з репертуарів радянських естрадних співаків і пішли у небуття на довгі роки. Лише в 1980-х, коли завдяки згаданому В.П. Донцову ім'я Харито знову з'явилося в наших ЗМІ, на естраді знов залунали його романси, і частіше за всіх – «Отцвели уж давно» и «Тени минувшего»... У червні минулого року за активного сприяння посольства Греції в Україні на Лук'янівському цвинтарі було відкрито пам'ятник нашому славетному земляку.

Леонід Шемета

18. Росіянка з українською душею¹

(«Києве мій» від 19-26 квітня 2007 р.)

Чимало зусиль для збереження пам'яті про видатну українську співачку О.Д. Ропську доклав відомий музикознавець, шкільний вчитель Віталій

---

¹ Дається с сокращениями. А.Ж.

Петрович Донцов. У кінці 1980-х за його ініціативою фірма «Мелодія» випустила грамплатівку із записами творів у виконанні О. Ропської. А сам він підготував книгу за матеріалами про неї, що їх збирав майже 10 років. Його ж зусиллями ще 10 років тому відбувся ювілейний вечір, присвячений 100-літтю співачки, який вів автор цих рядків і на якому із спогадами про О. Ропську виступили Д. Гнатюк, В. Хлопушина та ті, хто її добре знав.

Леонід Шемета

Учасники ювілейного вечера, посвященого 100-літтю со дня рождення А.Д. Ропської. Слева направо: артист С. Панкрат'єв, художник Ю. Новиков, В. Донцов, невідомий, Н.Козлова, А.Черкасова Т.Чайка, концертмейстер Туфтиной (?), Г.Туфтина

19. Возвращённая из забвения

(газета «Киевский вестник» № 8 за 27.01.2011 г.)

В конце прошлого года издательство «Альфа Реклама» сделало прекрасный подарок любителям оперного искусства Украины: вышел в свет сборник воспоминаний и статей «А голос так дивно звучал...» о замечательной советской певице, народной артистке УССР Александре Дмитриевне Ропской, подготовленный популяризатором отечественного вокального искусства В.П. Донцовым.

Многие годы звучало на украинской сцене её неповторимое меццо-сопрано, неся людям радость и подлинное эстетическое наслаждение. Современница Михаила Донца и Оксаны Петрусенко, Марии Литвиненко-Вольгемут и Ивана Паторжинского, Зои Гайдай и Михаила Гришко, Александра Ропская вместе с ними стояла у истоков нового искусства, рождённого социалистическим строем.

Сборник – результат длительных поисков материалов о жизненном и творческом пути А.Д. Ропской. В книгу вошли воспоминания и статьи известных деятелей культуры – певцов, музыкантов, чтецов, её учеников, других людей, близко знавших артистку, бывших свидетелями её успехов на оперной сцене и в концертах. Многие из тех, кто откликнулся на

просьбу написать свои воспоминания – народные артисты СССР И.С. Козловский, П.С. Белинник, народные артисты УССР М.П. Стефанович, Л.Д. Лобанова, Н.В. Дремлюга и другие, которые, увы, уже ушли от нас, но люди старшего поколения, прочитав эту книгу, с теплотой вспомнят и их имена...

Тернистым был путь книги к современному читателю. Свыше десяти лет собирал автор-составитель В.П. Донцов материал. Рукопись сборника воспоминаний была сдана в издательство «Музична Україна» ещё в октябре 1987 года. В начале следующего года ему сообщили из редакции, что материал прошёл апробацию, утверждён редсоветом и принят в производство. Но пресловутая горбачёвская «перестройка» и здесь внесла свои «коррективы»: автор вынужден был забрать рукопись и долгих 18 лет держать её в ящике письменного стола...

И только сейчас появилась возможность за счёт собственных средств автора-пенсионера В.П. Донцова и племянника певицы И.М. Яицкого напечатать книгу в количестве... аж 50 экземпляров! Национальная опера, на сцене которой многие годы блистала А.Д. Ропская, не нашла средств на финансирование издания!

Сегодня имя Александры Ропской, как и многих других певцов советского периода, в полном забвении. Ещё бы: ведь это же не поп- и не рок-звёзды! На них много денег не «наварить»! Да ещё жили и творили они при «тоталитаризме»!

В народе говорят: мир не без добрых людей. Журналист искусствовед А.И. Железный оказал неоценимую помощь в возвращении из забвения имени артистки. Он набрал на компьютере текст, составил дискографию записей певицы с подробными комментариями.

Всё-таки верится, что вслед за этой книгой, преодолевшей такой тернистый путь, появятся и другие издания, посвящённые светлой памяти наших талантливых украинских артистов – певцов, музыкантов, мастеров кино и театра.

Олег Бобров, педагог.

20. Александра Ропська у спогадах сучасників¹

(Часопис «Критика», 2013, № 3–4, с. 45)

Ім'я автора-упорядника збірника спогадів і матеріалів про видатну українську співачку Олександрю Ропську (1897–1957) цілком справедливо винесено на обкладинку видання. Відомий колекціонер платівок, популяризатор вокального мистецтва, журналіст Віталій Донцов не просто зібрав спогади п'ятдесяти (!) людей – рідних, друзів, колег та учнів, яким було що

---

¹ Київ. «Альфа Реклама», 2010

згадати. Він, власне, зініціював написання тих спогадів (більшість їх датовано 1983–1987 роками) та, зрештою, за участі племінника співачки Ігоря Яіцького видав збірник власним коштом.

Окрім спогадів, книжка містить перелік оперних партій та концертного репертуару Олександри Ропської (очевидно, неповний, бо укладали його на основі тих-таки спогадів), витяги з газетних і журнальних рецензій на виступи 1927–1946 років (аби їх виявити, Віталій Донцов переглянув сотні підшивок), кілька статей, видруканих по смерті співачки.

Анатолій Железний уклав для цього видання перелік платівок із записами оперної арії (так, лише однієї, з Лисенкового «Тараса Бульби»), романсів і народних пісень у виконанні Ропської; до книги долучено компакт-диск із вісьмома записами 1935–1939 років.

Розділ «Додатки» містить два варіанти автобіографії Ропської, два її листи до концертмейстера Есфір (Етері) Шпилюк 1952 та 1954 років, колективний некролог (його варіанти українською та російською мовами, обидва з численними фактологічними помилками, надрукували газети «Радянська культура» та «Правда України») та відомості про авторів спогадів.

У своєрідній післямові «Тернистий путь книги» Віталій Донцов докладно розповідає історію народження збірника, супроводжуючи її безрезультатним листуванням із директором Національної опери України Петром Чуприною щодо фінансування видання.

Наприкінці вміщено іменний покажчик і чудову добірку світлин. Можливо, текст післямови автора-упорядника варто було «доверстати» до його ж передмови і саме ним відкривати збірку. Натомість на початку бачимо «Слово к читателям» видатного українського співака Петра Білинника, що починається традиційним радянським «анахронізмом»: «История украинского оперного театра, которая берет свое начало с первых лет после установления Советской власти...».

Книжці очевидно бракує й уточнювального наукового коментаря від автора-упорядника, і професійних редагування та коректури (у вихідних даних редактором і коректором вказано Віталія Донцова). Звідси – численні дрібні та суттєві похибки: «дворец Ксешинской» замість «Кшесинской» (с. 20 і в іменному покажчику); «Судзуки» замість «Сузуки» (йдеться про персонажів опери Пуччіні «Мадам Батерфляй» [52]); опера «Рождественская ночь» Римського-Корсакова замість «Ночь перед Рождеством» [54], «Терпелиха» замість «Терпилиха» (персонаж в опереті Котляревського та Лисенка «Наталка Полтавка» [83]), «скрипач Л. Марковский» – замість «альтист» [101], «Зинаида Палли» замість «Зенаида» [128], «Бетховен Л. В.» замість «Бетховен Л. ван» в іменному покажчику [281] тощо.

Попри ці неточності, надзвичайно цінні спогади про співачку, спостереження щодо природи її вокального таланту та характеристики її оперних партій містять навіть коротенькі, на одну-дві сторінки, тексти-оди. Та є тут і безцінні спогади, в яких описано малодосліджене оперне життя української провінції 1920-х років: наприклад, діяльність музично-драматичного театру в Полтаві, на сцені якого Олександра Ропська дебютувала 1919 року, або пересувної трупи Енрико Ганфа.

Український читач звик, що видання такого стибу мають малий наклад і одразу стають бібліографічною рідкістю. Та збірка на пошану Олександри Ропської перевершує всі можливі очікування – лише 50 примірників! Лишається сподіватися, що музикознавча спільнота все-таки помітила книжку, а вперше опубліковані факти ввійдуть у вітчизняний науковий обіг.

Юлія Бентя

21. Як я став колекціонером грампластинок. Арнольд Азрікан та його унікальна платівка.

(Текст радіопередачі по каналу «Культура» Українського радіо 2.09.2013 р.)

Ведуча Ганна Боровицька

Боровицька. Віталію Петровичу, з чого і як почалося у вашому житті колекціонування старих грамплатівок?

Донцов. Почалося все з того, що я, коли був ще школярем, десь у п'ятому класі, отримав від своєї мами подарунок – патефон і кілька пластинок, десь з десятиок.

Боровицька. Це були які роки?

Донцов. Це були 1952-53 роки... Час, про який іде мова, – то був дуже пісенний час, справжня пісенна епоха. Молодь дуже любила співати. У нас у школі була художня самодіяльність, усі любили співати. Співали ми охоче, виступали на вечорах, активно брали активну участь у художній самодіяльності. У кожному домі, у кожній сім'ї були патефон і грампластинки.

В той час в основному звучали українські народні пісні, естрадні пісні радянських композиторів, ліричні пісні. Дуже популярними тоді були співаки, яких любив народ. Надзвичайно відомими були і Клавдія Шульженко, і Бунчиков та Нечаєв (був такий прекрасний дует), Георгій Виноградов, Іван Шмельов, Зоя Рождественська, і наші українські співаки – Литвиненко-Вольгемут, Гайдай, Паторжинський, Петрусенко. Їхні голоси звучали у кожній сім'ї, щодня, і не було такого періоду, щоб ці голоси не звучали і по радіо.

Ось така пісенна атмосфера і заронила в душу любов до вокалу, до справжньої пісні, до красивих, гарних голосів...

Боровицька. Справді, грамплатівки і виступи видатних співаків по радіо у ці, а також і більш пізні і більш ранні часи на почесному місці фігурують у спогадах наших уславлених артистів, таких, як Дмитро Гнатюк, Діана Петриненко, Анатолій Мокренко, Марія Стефюк, Ольга Басистюк... І це не дивно, адже як було не закохатися у спів, не захворіти на мрію і самому стати співаком, мало не щодня заслуховуючись такими, приміром, записами, як оцей запис народної пісні у виконанні Оксани Петрусенко:

(Звучить пісня «Барвінок»)

Боровицька. Продовжую розмову в студії з відомим київським колекціонером грамплатівок Віталієм Петровичем Донцовим.

Донцов. Після того, як з'явився у нас патефон, не було такого дня, щоб ми його не «крутили» – ми його крутили з ранку до ночі, виходили й у двір з пластинками і грали їх – збиралися сусіди, і залюбки слухали. От з усього цього і почалося...

Потім я почав прикуповувати пластинки потроху – одну-дві-три на тиждень. Купував я різні платівки, які тоді тільки можна було купити, які були у продажу – Литвиненко-Вольгемут, Гайдай, і інших співаків. Ішов час, а колекція моя збільшувалася з роками.

Потім я вже зацікавився і дореволюційними пластинками, в основному естрадою, і за усі ці десятиліття зібралася фонотека, якою користувалася у свій час навіть фірма «Мелодія». Я понад 20 років співпрацював з фірмою «Мелодія». З моєю участю вийшли 12 довгограючих дисків-гігантів з моїми анотаціями.

Боровицька. І чії записи там були?

Донцов. Зараз скажу. Я щороку їздив у Москву, возив пластинки. Один раз навіть повіз цілий чемодан пластинок, причому акустичних, а вони дуже важкі. Клавдій Клавдійович Тихонравов аж оторопів. Я кажу йому: «Ось спробуйте, чи піднімете». Він намагався підняти чемодан і вигукнув: «Боже, як же ви його довели через усю Москву! Тут, мабуть, сто кілограмів ваги!»

Дуже часто у державних музичних архівах не виявлялося записів тих чи інших співаків, і студія змушена тоді була звертатися за допомогою до колекціонерів. З моєю участю вийшли такі пластинки.

Самою першою (це був 1970 рік) була Оксана Петрусенко, довгограючий диск-гігант, потім вийшов ряд пластинок російських естрадних співаків – Бунчикова і Нечаєва до 30-річчя Перемоги, за нею персональний «гігант» В. Нечаєва, далі пластинка Івана Шмельова, дві пластинки «гігант» і «мінйон» російської естрадної співачки, виконавиці старовинних романсів (між іншим, нашої землячки родом з Києва) Катерини Юровської.

Була ціла династія артистів: у Катерини Юровської було дві дочки. Ольга була примадоною Київської оперети, Анна була солісткою Львівської опери. Внучка Катерини Юровської – Тетяна Стебловська, народна артистка України – драматична актриса. Її син Володимир Бегма також артист.

Пластинка Катерини Юровської вийшла з моєю анотацією на початку 1977 року. Потім вийшла пластинка Ізабелли Юр'євої, також з моєю анотацією. Вийшли платівки Морфессі, Дулькевич (була така видатна співачка, яку високо цінував сам Купрін). І останньою (це вже тоді, коли ота «перестройка» була в самому розпалі) була платівка Олександри Ропської. Вона мало лишила своїх записів, лише дев'ять, тому на другому боці диску дали записи Михайла Донця (його записів збереглося приблизно стільки ж).

Анотації до конверту підготували я і Микола Кагарлицький. Я написав статтю про життя і творчість Ропської, Кагарлицький – про Донця. Це, повторюю, була остання пластинка, яка вийшла на фірмі «Мелодія» з моєю участю.

Боровицька. Одну з цікавих історій, пов'язаних із старою грамплатівкою, хочу переповісти у сьогоднішній передачі. Історія ця вміщена у книжці «Арнольд Азрікан. Повернення на авансцену», яку дочка співака Діна Азрікан подарувала нашому сьогоднішньому гостеві Віталію Петровичу Донцову.

Був собі колись такий український і російський оперний співак, уродженець Одеси, вихованець Одеської консерваторії, заслужений артист України Арнольд Григорович Азрікан. Роки життя – 1906 –1976.

Його красивий драматичний тенор з середини 1920-х протягом чотирьох десятиліть лунав на сценах оперних театрів Одеси, Києва, Харкова, Свердловська, Баку, Кишинєва. Серед його оперних партій пригадаємо Отелло, Германа, Радамеса, Канію, де Гріє, Хозе, Самозванця, Кавардоссі...

Горезвісного 1937 року «батько всіх народів» Сталін забажав створити грамофонну колекцію народних пісень усіх республік. Молодий тенор Арнольд Азрікан вже на той час був одним з провідних солістів Київської опери і потрапив до числа обраних співаків від України. Так він записав дві українські народні пісні в обробці Оскара Сандлера «Ой, у полі нивка»

та «Ой, за гаєм, гаєм». І, звичайно, артист, який після цього прожив ще чотири десятиліття, і гадки не мав, що ця пластинка буде єдиною у його співочій кар'єрі.

Війна, евакуація, нескінченні фронтові дороги, концерти для солдатів, а по війні колейдоскоп театрів, гастролей, численні переїзди. А ще до того у його особовій справі з'явився запис про політичну неблагонадійність. Це було пов'язано з тим, що його рідна сестра, з якою він жваво листувався, жила в Америці. А тут незабаром іще нагодилася сумнозвісна «справа лікарів». Загалом усе це аж ніяк не сприяло появі нових грамзаписів Азрікана. Тож платівка з двома українськими піснями стала справжнім раритетом і у творчій біографії співака, і в історії грамзапису.

Склалося так, що з особистого архіву співака примірник платівки таємничо зник. І чверть століття по тому дочка Арнольда Григоровича – Діна Азрікан, яка живе в Америці, поставила собі за мету знайти бодай якимсь дивом вцілілий примірник із записом голосу батька. Пошуки у російських та українських архівах фонодокументів були безрезультатними.

І тоді жінка звернулася до колекціонерів старих платівок, які поступово, крок за кроком, вивели її на слід. Платівка, яку вже багато хто вважав втраченою назавжди, дивом знайшлася у колекції нашого сьогоденного гостя Віталія Петровича Донцова, який багато знав про кар'єру Арнольда Азрікана на оперних сценах і був шанувальником його голосу.

У середині 2000-х років мрія Діни Азрікан здійснилася. Спочатку Віталій Петрович Донцов надіслав їй до Америки записи з вцілілої платівки на компакт-диску, а за деякий час, після особистої телефонної розмови з Діною, яка навіть не наважувалася просити у колекціонера оригінал платівки, він все ж вирішив передати їй його, сказавши такі слова:

«Я довго думав і вирішив, що все ж мені доведеться віддати вам пластинку на знак поваги до вашої безмежної дочірньої любові».

Уявімо собі на мить ступінь безкорисливості й відданості старого колекціонера у цій ситуації, адже кожен, хто бодай щось у житті колекціону-

вав, може зрозуміти, як важко розлучатися з таким цінним, унікальним експонатом своєї колекції.

Та й це ще не кінець історії. Треба було ще передати пакунок з рук у руки, з Києва до Чикаго з надзвичайно цінним і крихким предметом, адже пересилати його поштою було неможливо. Старій грамплатівці довелося мандрувати спочатку з Києва до Москви, потім з Москви до Канади. Діна Азрікан прилетіла до Торонто, і вже там з рук пілота міжнародних авіаліній дочка співака нарешті отримала коштовну платівку, на щастя, цілу і неушкоджену.

22. Телесюжет «Грамплатівки»

(Українське телебачення, програма «Життя триває», 2006 р.)

Розповідає журналістка Олена Баришевська

Часто проходиш вулицю і не знаєш, на чю честь її названо. І тобі байдуже, ти не поспішаєш дізнатися. Але ж просто так називати столичні вулиці не стали б. Скажімо, вулиця Зої Гайдай. Соромно, але донедавна я й гадки не мала, що це – відома свого часу українська співачка, народна артистка СРСР.

А от у Києві живе людина, яка фіксує, колекціонує усе, що пов'язане з відомими вокалістами часів його молодості. Таке його хоббі.

(Звучить фрагмент укр. нар. пісні «Баламуте» у вик. З.М. Гайдай)

Віталій Донцов за освітою вчитель англійської та німецької мов. Усе життя працював в школі. Але у творчих колах Віталій Петрович уже давно відомий не лише як колекціонер платівок, а й як мистецтвознавець, адже досліджує він життя і творчість виконавців українських і російських романсів. Саме цей жанр з дитинства запав йому в душу і переважає в колекції. А от до інструментальної музики колекціонер майже байдужий.

– Я був ще школярем, коли мати купила мені патефон і кілька платівок. З того часу все й почалося... Я любив гарні, красиві голоси співаків...

На запитання щодо його музичної освіти Віталій Петрович дивується:

– А навіщо? Ось ця колекція і є моєю музичною школою!

Каже, не раз теперішні молоді співаки приходили до нього слухати записи корифеїв вокального мистецтва. Це допомагало їм пізнати секрети майстерного співу.

І справді, у Донцова є багато рідкісних платівок на 78 обертів. Його колекція свого часу стала в нагоді Всесоюзній студії грамплавання. З нею колекціонер співпрацював майже 20 років. Власне, все почалося з того, що поїхав він до Москви, бо був обурений, що на «Мелодії» не виходить платівка-гігант Оксани Петрусенко (гігантом називали диск найбільшого формату з годинною тривалістю звучання).

(На екрані диск О.А. Петрусенко з її портретом)

– Це була перша пластинка, що вийшла ще 1971 року.

– Вона вийшла завдяки Вам?

– Так, завдяки мені. Я писав листи навіть Фурцевій... «Бомбив» усіх: коли буде гігант Петрусенко? І врешті-решт дали згоду на випуск її платівки. Та ще й доручили мені написати анотацію для конверту. Анотацію затверджували в Міністерстві культури – це все було не так просто... І от вийшла така чудова платівка нашої великої співачки.

Після цього «Мелодія» постійно зверталася до Віталія Петровича з проханням привезти для перезапису ті чи інші платівки з його колекції. За участю колекціонера вийшло понад 10 платівок-гігантів. Він також автор анотацій до них.

– Мені за це абсолютно нічого не платили. Навіть залізничний квиток я брав за свій рахунок. Щоправда, за анотацію платили, але дуже мало, у межах 20 карбованців. Ось така була тоді плата...

23. Судьба пластинки

(Написано Диною Азрикан спеціально для цього збірника)

Как привычно и прозаически точно звучит фраза – «У каждого человека своя судьба». Я где-то читала о том, что судьба – это автобиография жизни. И я думаю, что это определение очень верно, поскольку, когда приходит момент подведения итогов, мы понимаем, что судьба наша – это совокупность тех решений, которые мы сами принимали на протяжении всей нашей жизни. Поэтому я не готова уверовать в то, что судьба ниспослана свыше.

Однако, не только человек имеет судьбу. Она есть у всего, что нас окружает, включая неодушевленные предметы. И вот тут невольно приходит мысль о предначертании судьбы. Я смотрю сейчас на пластинку моего отца и думаю о тернистом пути этого диска, оказавшегося в моём американском доме. И тут мои сомнения по поводу власти высших сил становятся слабее.

А теперь – о судьбе этой граммофонной записи, сделанной в 1937 году по приказу самого Иосифа Сталина. Вождь народов решил создать граммофонную коллекцию народных песен всех республик Советского Союза. Мой отец был одним из молодых ведущих теноров Киевского оперного театра и попал в число избранных. Он записал две украинские песни в обработке О. Сандлера: «Ой, у полі нивка» на одной стороне диска, и на другой – «Ой, за гаєм, гаєм».

Но вот пластинка эта оказалась единственной грамзаписью заслуженного артиста Украины Арнольда Григорьевича Азрикана. Записей ему больше не предлагали, сам он путей окольных не искал, о славе не забо-

тился, а думать о своём вокальном наследии не было времени – вся его жизнь была посвящена оперной сцене, рабом которой он оставался до последнего своего вдоха.

Нагрянула страшная война, в которой он потерял на Украине всех своих близких – двух родных сестёр с большими семьями, а единственная племянница, которой удалось спастись от расстрела в окопах под Киевом, была угнана в трудовые концлагеря Германии. Отца призвали на фронт, но буквально за день до его отъезда Киевский оперный театр получил приказ из Москвы о командировании заслуженных и народных артистов Украины для обслуживания фронта. Всю войну отец колесил с фронтовыми концертными бригадами по военным госпиталям, возя с собой свой театральный архив, в котором была и его пластинка. Понять, как этот диск сохранился в таком шторме, может только всевышняя сила...

Но вот в середине войны у отца появляется ещё одна запись его уникального драматического тенора – ему предложили «голос за кадром» в кинофильме «Воздушный извозчик», где роль оперного певца играл известный Григорий Шпигель, певицу – Людмила Целиковская, а военного лётчика – Михаил Жаров. Так милостивая судьба, как бы предчувствуя будущее, оставила в истории отечественного вокала голос оперного певца Азрикана – в арии Канио из оперы Леонкавалло «Паяцы».

Незадолго до окончания войны Арнольд Азрикан влился в труппу Свердловского оперного театра – гибель семьи на Украине оказалась для него слишком тяжёлым душевным грузом, и он не нашёл в себе силы вернуться в Киев. Потом закончилась краткая сталинская «оттепель», пришло «дело врачей», а независимый и бесстрашный Азрикан всё продолжал переписку с единственной оставшейся в живых старшей сестрой, уехавшей в Америку из Одессы в 1913 году. Конечно, ни о каких новых записях не могло быть и речи, несмотря на то, что в 1946 году отец успел получить ещё одно официальное признание – звание лауреата Сталинской премии (позже переименованной в Государственную) за исполнение заглавной роли Отелло в одноимённой опере Верди. Уйдя из Свердловского оперного в 1951 году, отец побывал с гастролями почти на всех отечественных оперных сценах. И всё это время пластинка хранилась в его багаже вместе с архивом.

Но в конце концов пластинка исчезла из дома отца, который провёл последние годы жизни в Кишинёве, где он работал с молодыми вокалистами в консерватории. Он умер в 1976 году в Москве, где жили мой брат Дмитрий и я. Мы унаследовали его театральный архив, из которого исчезли две очень ценные его реликвии – пластинка и фотография Александра Вертинского, на обороте которой знаменитый русский Пьеро

написал о своём восхищении искусством нашего отца, назвав его выдающимся драматическим тенором и редчайшим для оперной сцены актёром.

В самом начале девяностых годов мы с братом поселились в Америке, а по приходе нового века появилась у нас идея написать биографию отца, приурочив выпуск книги к его столетию в 2006 году. В то же время ни на один день меня не покидала мысль об утраченной пластинке. Я понимала, что найти диск, принадлежавший когда-то отцу, уже было невозможно, но я хотела хоть как-то вернуть в архив эту запись – в любом виде. Должна признаться, что мне очень хотелось знать, где вообще хранится такой диск. Ведь не один же экземпляр был!

* * *

И вот начались мои хождения по мукам – поиск пластинки. Я писала и звонила за океан – сначала в российские архивы фонодокументов, потом в музеи музыки, большие библиотеки, где хранились музыкальные записи – безрезультатно. Затем я посылала запросы на Украину, всё в те же хранилища грамзаписей, библиотеки и архивы. Ответ был один: пластинки с номером 5230/5232, выпущенной Грампластрестом, у нас нет.

И вот тогда мне кто-то подсказал искать эту пластинку среди коллекционеров. У меня на руках оказался телефон одного из них, по случайному совпадению живущего буквально рядом, в городе Балтимор, но увы... В огромной коллекции Степана были все номера этой серии записей за исключением единственно нужного мне номера.

Затем я нашла ещё пятерых украинских коллекционеров, у которых могла быть эта пластинка, но опять – никакого следа, несмотря на то, что в их солидных коллекциях было много старых граммофонных дисков.

С просьбой найти эту запись я вышла в Интернет на самые разнообразные форумы любителей старых грамзаписей. И на одном из этих форумов какой-то сочувствующий мне любитель даже открыл дискуссию под названием **«Помогите найти пластинку Арнольда Азрикана»**. Но все эти попытки не приносили желаемого результата – пластинка как будто исчезла в небытие.

Только после двух лет нескончаемых поисков мне пришло радостное известие из Киева. Писал Иван Лысенко, автор нескольких сборников и справочников по истории музыкальной культуры Украины. Он сообщил мне о том, что его друг Михаил Зёла, знаток граммофонных записей, совершенно случайно обнаружил, что киевлянин Виталий Петрович Донцов хранит в своей коллекции пластинку Азрикана.

Когда я связалась по телефону с Михаилом Зёлой, я просила только об одном: сделать для меня перезапись этой пластинки. Очень скоро я получила по почте компакт-диск с этой записью. Качество было очень

неважным, записывали на плохом школьном оборудовании, но мы были безмерно благодарны, поскольку голос отца покрывал даже шум и скрежет этой записи, сделанной для нас добрыми людьми.

И всё же меня не покидала мысль о пластинке. И я решилась позвонить Виталию Петровичу Донцову – искусствоведу, писателю, преподавателю и собирателю записей певцов золотого вокального прошлого. Виталий Петрович оказался необыкновенно тонким и душевным человеком, не говоря уже о его обширном знании биографий многих вокальных корифеев. После недолгих колебаний Виталий Петрович решил подарить мне пластинку любимого им тенора, несмотря на то, что хранил он эту пластинку со времён своей юности, когда только начал собирать свою коллекцию. Трудно описать словами степень моей благодарности Виталию Петровичу.

Заручившись добрым согласием Донцова расстаться с пластинкой, я стала думать о том, как этот хрупкий диск попадёт за океан. Поскольку основную часть своей жизни я прожила в Москве, то самым логичным для меня было лететь в Москву, куда передадут с оказией пластинку, а там я её заберу и вернусь назад, в Чикаго. Безусловно, отправка почтой совершенно исключалась, слишком силён был мой страх повторной потери пластинки.

Но вскоре я поняла, насколько наивен был мой план. Я уже давно позабыла суровые таможенные законы, и была абсолютно уверена, что никакой крамолы нет в том, что я везу в Америку, которая стала моим домом, пластинку своего отца, подаренную мне добрым человеком. Однако, внимательно читая закон о том, что среди прочих отечественных ценностей «вывозу не подлежат грампластинки, выпущенные до 1960 года», я поняла, что мне ни за что не дадут забрать единственную пластинку отца, даже если я буду стоять на коленях перед таможенником (хотя я была и на это готова, но уверена, что это только бы усилило непреложный отказ – не положено и всё).

Я понимала, что на пути перевоза пластинки из Киева в Москву могут возникнуть те же проблемы, поскольку Украина и Россия больше не были теми дружественными республиками, которыми так «мудро» руководил великий вождь всех народов. И на всех поездках и авиалиниях действовали те же таможенные законы, что и на международных. И вот мне снова помогли добрые люди.

В Киев, к ничего не подозревавшему милейшему Виталию Петровичу, приехал незнакомый мне человек из Харькова, которого нашёл мой московский друг. Харьковчанин забрал у Донцова любовно упакованную пластинку Азрикана, вернулся в Харьков, сел на поезд Харьков–Москва и благополучно привёз пластинку в Москву (один Бог знает как...) И короб-

ка с бесценным грузом поселилась в квартире моего московского друга в ожидании чуда, которое каким-то образом должно было произойти.

Я перебирала в уме десятки вариантов, но ни один из этих безумных планов не мог победить воображаемого грозного представителя российской таможни. Моя дочерняя преданность памяти отца оказывалась бесильной в борьбе с этой силой возможного отказа в перевозе пластинки. Я стала терять надежду.

И тут совершенно неожиданно мне сообщили из Москвы, что нашлась ещё одна бескорыстная и понимающая душа, и на этот раз эта душа принадлежала не кому иному, а пилоту международных авиалиний, и пилот этот летал в Америку! Это ли не судьба?! Мне было обещано сообщить, когда будет назначен его прилёт в Нью-Йорк, куда я должна была прилететь, встретить его и забрать пластинку из его рук.

И вот назначена дата прилёта, но судьба немилосердно отвернулась: за два дня до моего вылета в Нью-Йорк, в Чикаго началась снежная буря, все авиарейсы отменили, закрыли аэропорт, и мой план провалился. Пластинка осталась в Москве – до нового рейса, дата которого была совершенно неизвестна.

Я вся превратилась в ожидание. И вдруг пришло очень печальное для нас с братом известие: пилота внезапно сняли с американских линий и перевели на полёты в Китай. Под озабоченным и грустным взглядом моего мужа я смотрела на расписание рейсов Чикаго – Китай, но тут – новое известие из Москвы: пилот временно переведен на полёты в Мурманск, а на какой срок – неизвестно.

Шло время, томительные месяцы. Пластинка уже «жила» по третьему московскому адресу в ожидании звонка пилота. И вот – новое чудо. Пилот вернулся на международные линии, и на этот раз он летел в направлении Америки, правда, не прямо, а по соседству – в Канаду. Гораздо ближе, чем Китай! Мой муж облегчённо вздохнул.

Новость эта застала меня врасплох – оставалось всего два дня на то, чтобы прилететь в Торонто. Конечно, билетов на самолёт уже не было, но я немедленно взяла билет на первый попавшийся рейс, хотя это было

позже прилёта пилота в Канаду. Возник вопрос: кто заберёт пластинку? И тогда я, взяв на работе все возможные свободные дни, невероятными усилиями нашла человека в Торонто, который согласился бросить все свои дела и встретить пилота.

Через четыре дня я приземлилась в аэропорту Торонто, забрала из рук великодушного канадца долгожданную передачу и с замиранием сердца всё же открыла намертво упакованную коробку. Я увидела красную этикетку Ногинского завода и имя отца. Сам диск был в идеальном состоянии.

Я провела ещё несколько томительных часов в здании аэропорта – мой обратный рейс был задержан на два часа. Поздней ночью я прибыла в аэропорт О'Хара с дорогим мне грузом, который был моей единственной поклажей. Так закончилось путешествие пластинки оперного певца Арнольда Григорьевича Азрикана.

Прошло несколько лет. И вот однажды Виталий Петрович получил в подарок от своего давнего друга Миколы Кагарлицкого (автора книги об Оксане Петрусенко) коробку пластинок 1930-х годов. Это была коллекция старых записей знаменитого баритона Андрея Иванова и его жены Наталии Захарченко. На дне этой коробки лежала пластинка Азрикана. Когда я читала об этом в письме Виталия Петровича, где он писал мне, что «аура вашего отца не хочет покидать мою скромную обитель», я вновь мучалась сомнениями в своём неверии в предначертание судьбы какими-то высшими силами. И ещё я думала о том, есть ли душа у материальных предметов, образов, портретов, вещей, принадлежавших ушедшим от нас? Через руки Виталия Петровича прошли тысячи старых патефонных пластинок, но вот пластинка Азрикана попала к нему всего лишь дважды за всю жизнь. На этот раз запись певца киевской оперы воистину вернулась волею судьбы к достойному и преданному хранителю голосов ушедшей эпохи – а как же иначе?

Вот и не знаю, о чём написала – о дорогой мне пластинке или о прератностях судьбы. А может быть, обо всём вместе...

Дина Азрикан.

24. Коллекционеры, знакомые В.П. Донцова

С.Н. Оголевец, А.И. Железный, Л.П. Шемета, М.И. Зёла, И.М. Лысенко, С.Г. Никиташенко, Ю.В. Москаленко, Н.Н. Гржеляк, С.М. Панкратьев (Киев); .Н.Н. Калмыков, Ю.Б. Перепёлкин (Ленинград); В.Д. Сафошкин, Г.А. Скороходов (Москва); С.Л. Пестов (Свердловск); В.С. Франченко (Псков); В.В. Денисов (Барнаул); М.И. Мангушев (Ростов-на-Дону), В.П. Бардадым (Краснодар).

Каждый из них в той или иной мере помогал Виталитю Петровичу собирать сведения, необходимые для работы по сохранению памяти о знаменитых вокалистах прошлых лет (А.Ж.).

Виталий Петрович Донцов

Мать Виталия Петровича Донцова – Анна Ивановна Булах (1915–1964), гвардии старшина 110-й стрелковой дивизии, снайпер. Фото сделано в Румынии 25 октября 1944 г.

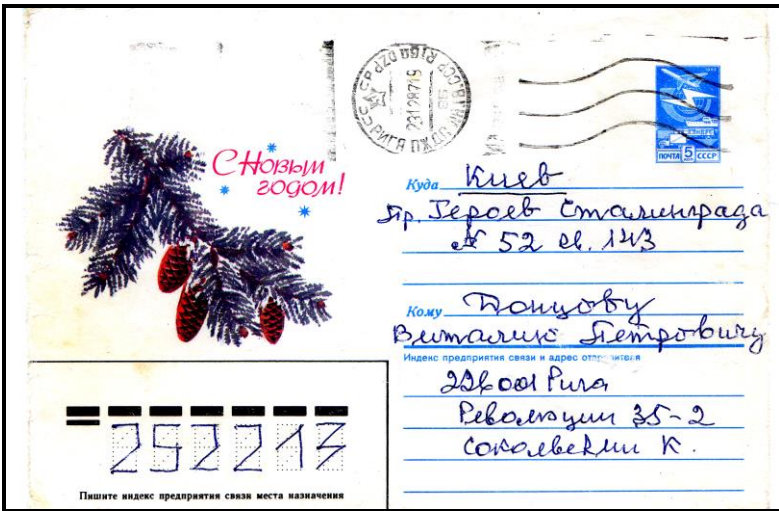
В.П. Донцов – школьний учитель

В. Донцов со своим другом А. Петрусенко (Киев, 1960-е гг.)

**В. Донцов даёт интервью журналистке Украинского радио
Наталии Бондарчук**

Українські
народні
пісні

На пам'ять
дорогому Виталию
Донцову – страстному
поклоннику Оксани
Петрусенко – незабвенной
и неповторимой талантливой
певицы от составителя
сборника Н. Скоробагатъко
Киев 20.VI.74.

Зрештурчу

ОКСАНИ
ПЕТРУСЕНКО

«На память дорогому Виталию Донцову – страстному поклоннику Оксаны Петрусенко – незабвенной и неповторимой талантливой певицы от составителя сборника Н. Скоробагатъко». Киев 20.VI.74

*Виталию Петровичу
Алла*

ЛЕНКОНЦЕРТ
"ЖЕМЧУЖИНЫ ЦЫГАНСКОЙ ПЕСНИ"
ВЕЧЕР СТАРИННОГО РОМАНСА
И
ЦЫГАНСКИХ ТАБОРНЫХ ПЕСЕН
СОЛИСТКА РУМЫНСКОГО РАДИО
И ТЕЛЕВИДЕНИЯ
АЛЛА БАЯНОВА

ПРОГРАММА

«Виталию Петровичу. Алла».

В. Бунчиков: «Виталию Петровичу на память»

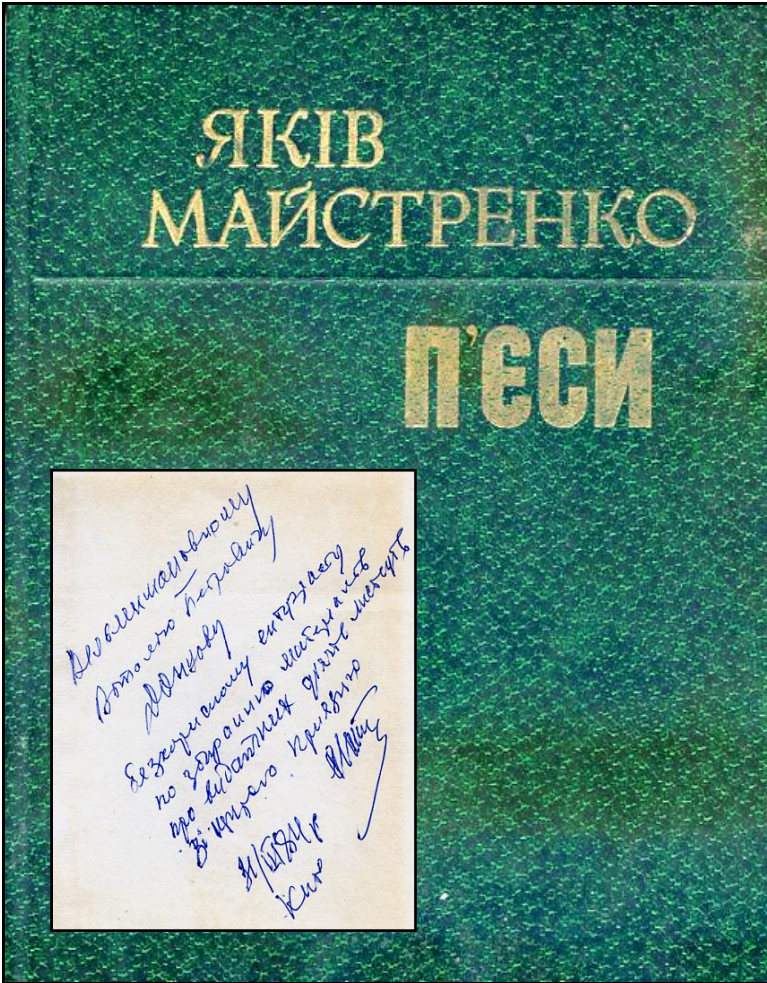

«Виталию Петровичу с искренним уважением Изабелла Юрьева»
23.XII.1977 г.

«Виталию. Моему милому поклоннику, чутко понимающему настоящую песню. Искренне Изабелла Юрьева, Москва, 23.XII.1977 г.»

«Вельмишановному Віталію Петровичу Донцову, безкорисному ентузіасту по збиранню матеріалів про видатних діячів мистецтв з щирою приязню». 31.III.1984 р.

АЛЛА БАЯНОВА

ГОРИ, ГОРИ,
МОЯ ЗВЕЗДА...

Мозаика
моих
воспоминаний

ТАМБОВ - 1994

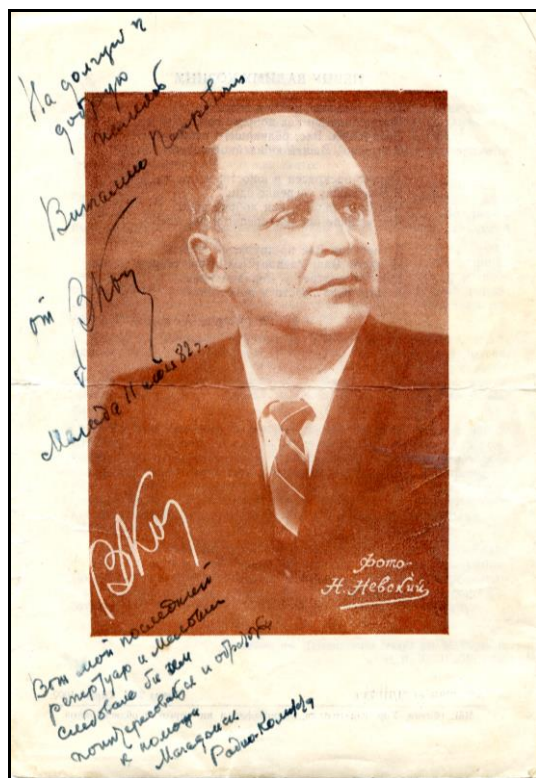
Виталию
Петровичу в
память прежних
дружеских отношений

Алла

18-XI-95

«Віталію Петровичу в пам'ять прежніх дружеских відносин.
Алла. 18-XI-95»

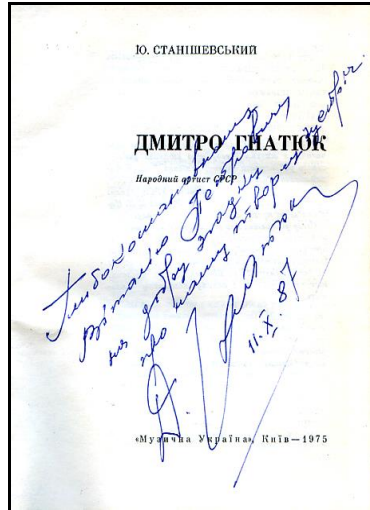
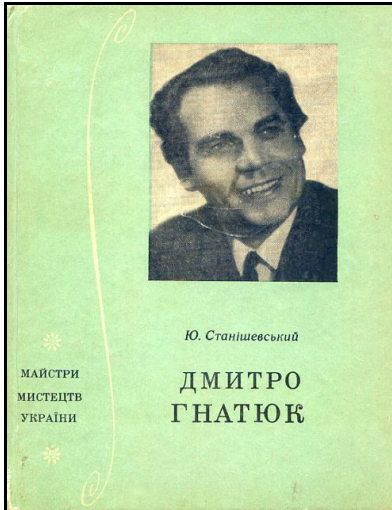

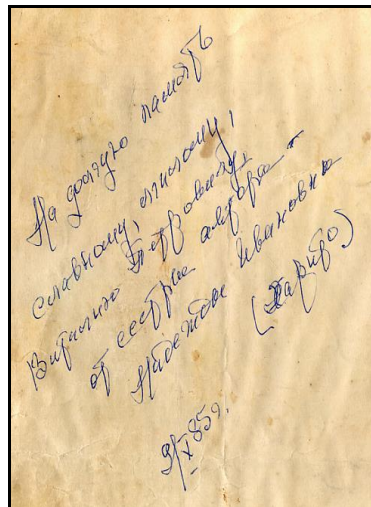
II отделение «СТРОКИ ЛЮБВИ»

ЕСЛИ МИЛОЕ УЛЫБКИ НЕ СТАЛО.	Слова Лебедева-Кумача, муз. В. Козина и Б. Фомина
В ДОРОГЕ.	Слова И. С. Тургенева, музыка Абаза
ДАВ ЖЕ РУЧЬЮ!	Слова В. Крестовского, музыка Якова Пригожего
НИЩАЯ.	Слова Беранже (пер. Лесного), музыка Альбена в переработке
ПАРА ГНЕДЫХ.	Слова Донаурова (пер. Апухтина), музыка Донаурова
ОЧИ ЧЕРНЫЕ!	Слова Евгения Гребенки, музыка Флорина Германа
КТО ЗНАЕТ?	Слова Беллы Ахмадулиной, музыка Вадима Козина
КАЛИТКА.	Слова А. Н. Будицева, музыка А. Обухова
НЕ ВЕРЕДИТЕ РАН!	Слова Андрея Дементьева, музыка Вадима Козина
ЦЫГАНСКАЯ ВЕНЧЕРКА.	Слова Ан. Григорьева, музыка цыганск. народная
ОСЕНЬ.	Слова Е. Белогорской, музыка Вадима Козина
ЛЮБУШКА.	Слова Ядова, музыка Вадима Козина
МОИ ЖУРАВЛИ.	Слова П. Брэдски, музыка Вадима Козина
ПИСЬМО МАТЕРИ.	Слова Сергея Есенина, музыка Вас. Липатова
РАСПРОЦАЕМСЯ, РАЗОЙДЕМСЯ!	Слова Николая Брауна, музыка Вадима Козина
ПЕСНЯ СТАРОГО АКТЕРА.	Слова Т'ипота, музыка И. Дунаевского
ДОРОГОЙ ДЛИННОЙ.	Слова Оскара Осенина, музыка Бориса Фомина
МАГАДАНСКИЙ ВЕТЕРОК.	Слова Юри. Магалифа, музыка В. Козина и Б. Тернера

«На долгую и добрую память Виталию Петрови-
чу от В. Козина. Вот мой последний репертуар, и
«Мелодии» следовало бы им поинтересоваться
и обратиться к помощи Магаданского Радио-
комитета». Магадан, 1981 г.

«Глибокошановному Віталію Петровичу на добру згадку про нашу творчу зустріч». Д. Гнатюк. 11.08.1987 р.

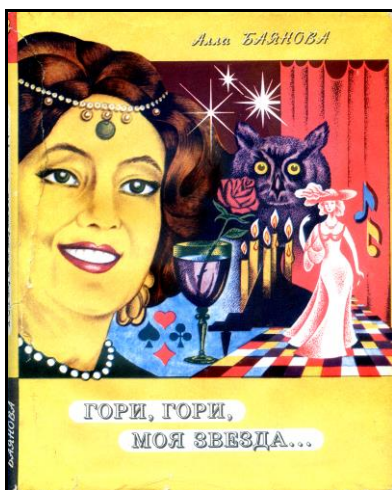

«На долгую память славному, милому Виталию Петровичу от сестры автора Надежды Ивановны (Харито). 3.X.1985 г.

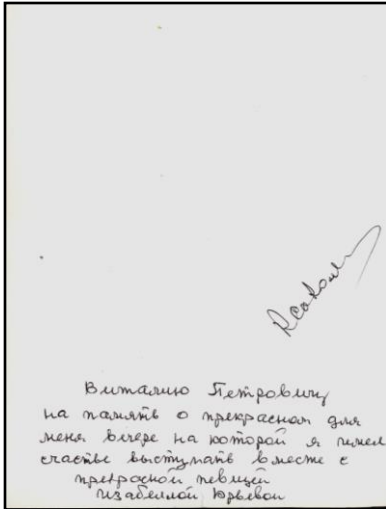
Шановному Віталію Петровичу
 активному пропагандистові
 чарівного співу українського соловейка
 любі Оксани Петрусенко,
 низенько вкляються
 земляки співачки
 18 грудня 1988 року
 Балаклія

«Шановному Віталію Петровичу, активному пропагандистові чарівного співу українського соловейка любі Оксани Петрусенко, низенько вкляються земляки співачки». 18 грудня 1988 року. Балаклія.

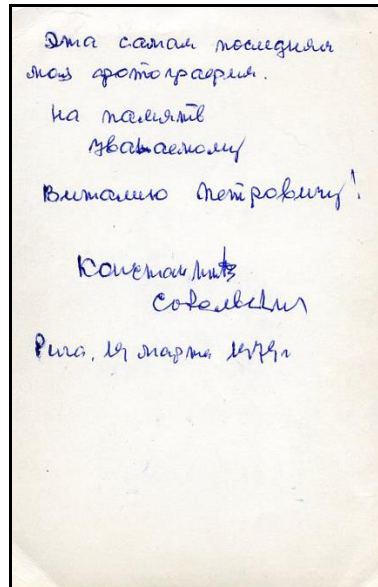

Віталью Петровичу в
 пам'ять ~~прежних~~
 дружеских ~~взаємовідносин~~
 Алла
 18-ХІ-95

«Віталію Петровичу в пам'ять ~~прежних~~ дружеских ~~взаємовідносин~~, Алла». 18.XI.1995 г.

«Виталию Петровичу на память о прекрасном для меня вечере, на котором я имел счастье выступать вместе с прекрасной певицей Изабеллой Юрьевой». На фото К.Т. Соколовский и И.Д. Юрьева.

«Эта самая последняя моя фотография на память уважаемому Виталию Петровичу! Константин Соколовский. Рига, 19 марта 1979 г.»

Ленинградский Областной комитет профсоюзов работников госторговли и потребительского движения

ДВОРЕЦ КУЛЬТУРЫ ИМЕНИ ПЕРВОЙ ПЯТИЛЕТКИ

Ул. Дембровская, 24 Трамваи 1, 5, 11, 15, 21, 27, 32, 42 Автобусы 2, 3, 22, 42, 49, 50, 100 Тел. 219-22-22

ВОСКРЕСЕНЬЕ

24

ДЕКАБРЯ 1979 г.

Из репертуара Летнего театра Измайловского парка культуры и отдыха

ВОСКРЕСЕНЬЕ

24

ДЕКАБРЯ 1979 г.

БОЛЬШОЕ ТЕАТРАЛИЗОВАННОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ

ПОВЕСТЬ О ТАНГО

Участвуют:

Лауреат Государственной премии, заслуженный артист РСФСР

Владимир ТРОШИН

Первый исполнитель танго композитора Оскара Строне

Константин СОКОЛЬСКИЙ

Народная артистка РСФСР

Г. В. БОГДАНОВА-ЧЕСНОКОВА

Заслуженная артистка РСФСР

Заслуженный артист УССР

О. М. НЕСТЕРОВА В. М. ЕРМОЛАЕВ

Актриса Ленинградского и Кировского театров, солистка Академического театра оперы и балета им. С. М. Кирова

Евгения ГОРОХОВСКАЯ

Артистка балета

Маргарита ЯНВАРЕВА и Юрий СОЛОВЬЕВ

Артисты ленинградских театров и эстрады

Сценарий и постановка

А. М. САРАЕВА-БОНДАРЬ

Директор

В. А. САЙКО

Сопровождающий—дирижер, арт. УССР

В. М. ЕРМОЛАЕВ

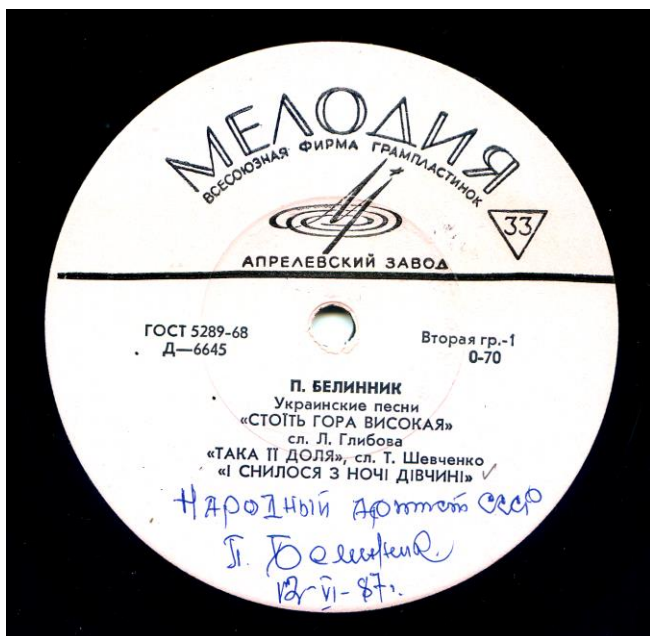
Концертмейстер

Н. К. БОЛОТОВА

© 1979 г. Изд. № 00000. Цена 10 к. 000-00

Начало в 19 час. 30 мин.

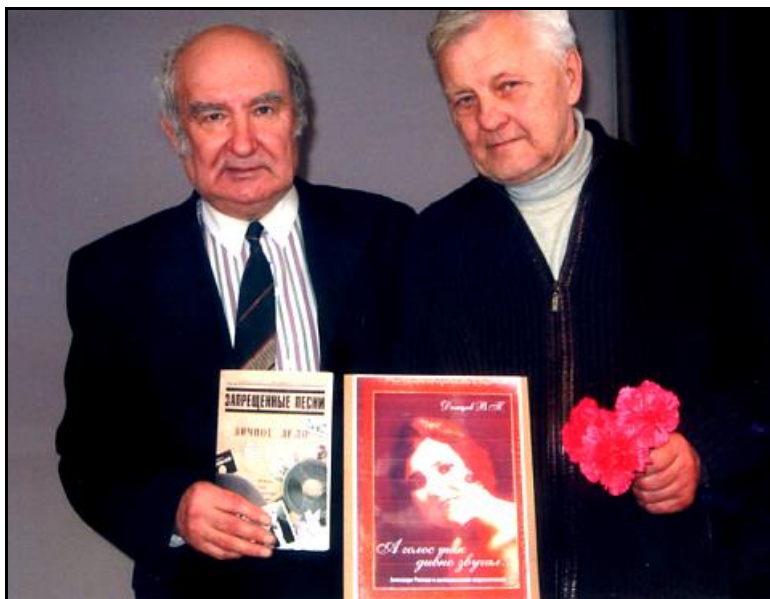
Народный артист П. Белинник. 12.VI.1987 г.

«Виталию Петровичу на радость і добро». Д. Гнатюк. 11.V.1987 р.

**Известный русский музыковед и журналист, личный друг В. Донцова
Михаил Иванович Мангушев (Ростов-на-Дону).**

Леонид Шемета и Виталий. Донцов со своими книгами

**В. Донцов и его друзья – известные киевские коллекционеры
грампластинок Юрий Москаленко и Анатолий Железный**

Донцов В. П.

*А голос так
дивно звучал...*

Александра Ропская в воспоминаниях современников

В.П. Донцов дома.

Друзья В.П. Донцова Татьяна Чайка и Нонна Козлова – фортепианный дуэт «НОТА» (Нонна–Татьяна), активные популяризаторы творчества Н.И. Харито

ГРАМОТА

НАГОРОДЖУЄТЬСЯ

Віталій Петрович Донцов

ЗА МЕТОДИЧНУ ДОПОМОГУ В ОРГАНІЗАЦІ БЛАГОДІЙНОГО
КОНЦЕРТУ,

ПРИСВЯЧЕНОГО 120-РІЧЧЮ

КОМПОЗИТОРА, ПОЕТА КИЯНИНА

МИКОЛИ ХАРИТО

у великому залі оперної студії Консерваторії

Президент
Грецького культурного
Центра "Зорбас"
та міжнародної організації
"Лицей грекинь"

О.Ф.Шайтан

2 грудня 2006 р.
м.Київ, Україна

На открытии обновлённой могилы Н.И. Харито на Лукьяновском кладбище. В центре В.П. Донцов, слева дети из греческого посольства, вторая справа племянница композитора Татьяна Рыбакова. Киев, 2006 г.

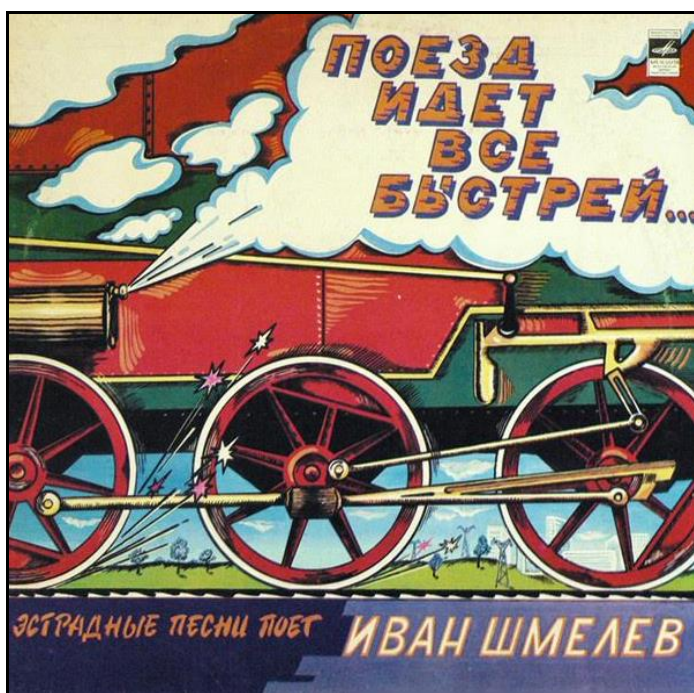
Пластинка с записью голоса Арнольда Азрикана. Домашняя инсталляция в квартире дочери певца – Дины Арнольдовны

Долгоиграющие пластинки с аннотациями В.П. Донцова

Страница 1

ДОМ
(Н. Лысенко — Г. Шапкин) — 2,54

ОН, НЕ ШУМЯ, ЛУНУ,
переводное народное песня — 2,43

МЯ ПОСЛЕВ МУЖИК ТА У ПОЛД ВИНУМ,
украинское народное песня,
обработке Н. Лысенко — 2,32

ОН ЦО ЖЕ ВО ТА Я ЗА ВОРОН,
украинское народное песня,
обработке В. Гривача — 3,03

ПЕСНЯ ПРО БОГУНА
(Н. Лысенко, «Тарас Бульба») — 2,10

ПЕСНЯ ТАРАСА
(Н. Лысенко, «Тарас Бульба») — 2,37

ДВЕ АЛУН КАРАСЯ
(С. Гусак-Артюшенко, «Запорожец,
или Думки», I и II д.) — 2,07; 2,10

На украинском языке (2 — 4)

Н. Зинько, фортепиано (1, 2)

Аллабыл студентки
Национального университета
ИМН Украины О. Сандера (1, 4)

Оркестр Национального государственного
театра оперы и балета
Днепропетровск (1), В. Мельник (2),
В. Думанский (3), В. Мельник (7, 8)

Страница 2

В ВАМ НЕ ПРАВИЛОСЬ
(П. Чайковский — К.Р.) — 2,20

СНОВА, КАК ПРЕЖДЕ, ОДИН
(П. Чайковский — Д. Лигети) — 2,00

РОЗВИНЕСЬ З ВІТКОМ
(В. Степанов — И. Франко) — 2,44

ПІКА НА ДВОРІ ПОГОДА,
украинское народное песня,
обработке М. Галоньки — 2,42

ДОЩИМ КИЛАС ДРІВЦІВНОЮ,
украинское народное песня,
обработке Н. Лысенко — 1,60

ОН НА ГОРУ КОЗАК ВОДУ НОСИТЬ,
украинское народное песня,
обработке Н. Лысенко — 2,40

ОН ВІД САДІ,
украинское народное песня,
обработке М. Лысенко — 2,03

АРЕШ МАТЕРИ
(Н. Лысенко, «Тарас Бульба») — 2,20

На украинском языке (3 — 7)

Р. Зинько, фортепиано (1 — 3)

Сестры дивки Лисенки государственного
консерватории под управлением
М. Галюк (4, 7)

Оркестр Национального государственного
театра оперы и балета
Днепропетровск (5), В. Мельник (6)

Железный Анатолий Иванович, автор данного сборника

Родился 30.01.1936 г. в г. Баку. С 1938 г. проживает в г. Киеве.

Окончил Киевскую 70-ю среднюю школу (1954), Киевский горный техникум (1956), служил в Советской Армии, окончил Киевский инженерно-строительный институт (1966).

Строил жильё в Донбассе, работал в киевском проектно институте «Укрग्रипросельстрой», в Управлении госэкспертизы проектов Госстроя УССР, затем на протяжении многих лет возглавлял экспертное подразделение Министерства жилищно-коммунального хозяйства Украины.

Многие годы печатается в республиканских, союзных и иностранных газетах и журналах в качестве популяризатора науки и искусства (около 150 очерков и статей). Коллекционирует старинные граммофонные и патефонные пластинки. Неоднократно помогал Киевской киностудии в звуковом оформлении ряда художественных фильмов, выступал на радио и телевидении, читал лекции.

Автор книг: «Украинская музыка в грамзаписи» (1980); «Наш друг грам-пластинка. Записки коллекционера» (1989); «Происхождение русско-украинского двуязычия на Украине» (1998 и 2005); «Очерки предыстории Киевской Руси» (2000); в соавторстве с Л.П. Шеметой «Запрещённые песни» (2004); «Атлантида покоится на дне Чёрного моря» (2008); «Пётр Лещенко. Биография, дискография, песни» (2008); в соавторстве с Л.П. Шеметой «Песенная летопись Великой Отечественной войны» (2010); «Новое слово о полку Игореве» (2010); «Забывтая история Киева» (2011); «Украина: два языка – один народ» (2011); «Леонид Утёсов. Биография, дискография, тексты песен» (2017); «Тюрко-славянские корни Древней Руси» (2017);

E-mail: zelezny36@gmail.com

ДОНЦОВ ВІТАЛІЙ ПЕТРОВИЧ народився 27.08.1939, село Пустовойтове Глобинського району Полтавської області – педагог, журналіст, колекціонер грамплатівок. Закінчив Київський педагогічний інститут іноземних мов (1962). Викладав у Криворізькому інституті (1963–67), середніх школах Києва, працював у видавництві «Вища школа». За ініціативи Донцова і з його анотаціями всесоюзна фірма «Мелодія» випустила грамплатівки артистів Київського оперного театру М. Донця, О. Ропської (1989). Автор-упорядник книги «А глос так дивно звучал. Александра Ропская в воспоминаниях современников» (Київ, 2010). Автор статей про О. Петрусенко, О. Ропську, М. Частія, О. Жилу та інших співаків, пропагував творчість українських виконавців, випуск і поширення платівок в Україні тощо (газ. «Культура і життя», «Радянська Україна», «Дзеркало тижня», «Киевский вестник», «Комсомольська правда», «Советская культура», журн. «Музыка», «Советская музыка», «Советская эстрада и цирк», та ін.). Постійно співпрацює з Уккрандіо: разом із З. Коробовою провів цикл передач «Зірки естради» (1974–78), з А. Вишневою – передачі про З. Старченко, Н. Костенко, М. Частія (1994–1996), з Г. Боровицькою – цикл «Голос із грамплатівки» (від 2013) – понад 50 передач про українських співаків, переважно солістів Національної опери – Н. Костенко, Н. Міссіну, Є. Озимківську, А. Сопову, З. Старченко, першим дослідивши їхні біографії, а також А. Азрікана, М. Бем, В. Борищенка, Н. Захарченко, В. Козерацького, Л. Лобанову, М. Ромелського та ін. («Національна опера України». Енциклопедичне видання в 3-х томах. Київ, 2017 р. т. 1)